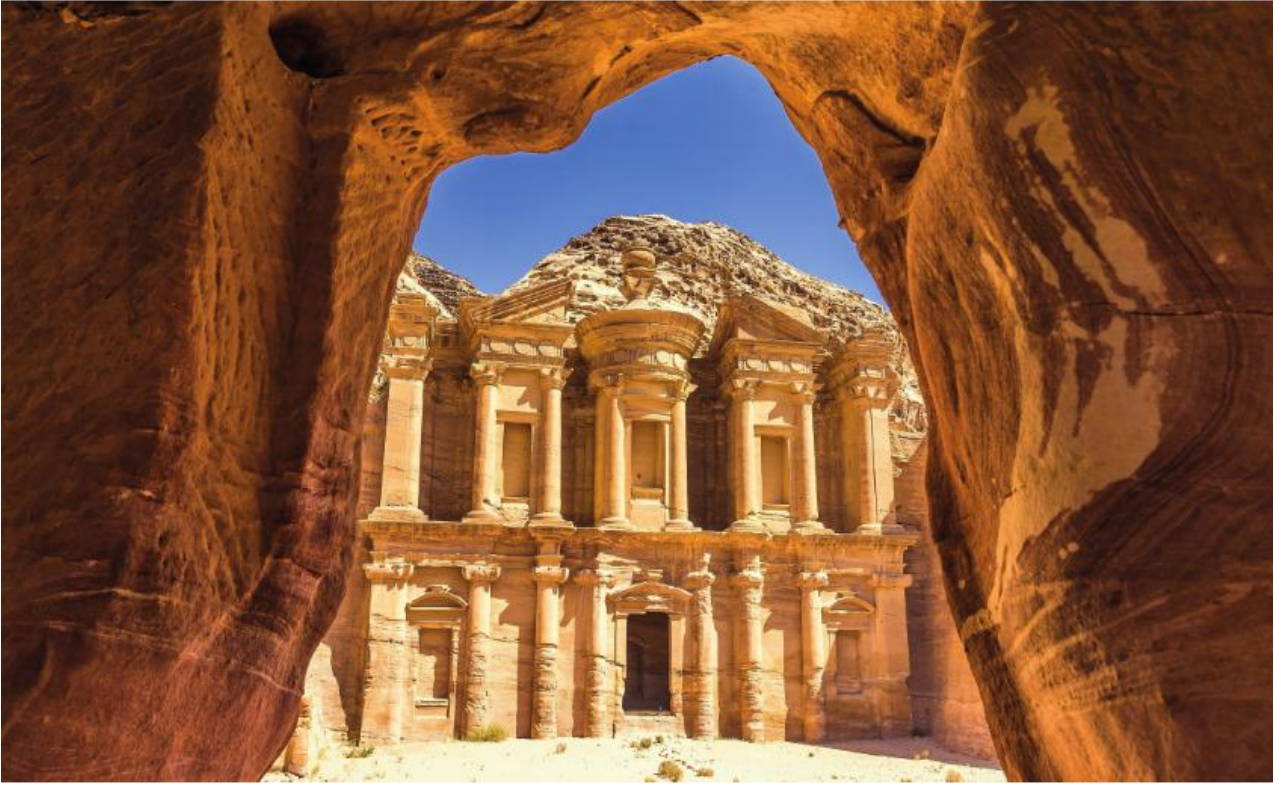

CONFERENCE BOOK

AICMES

ORTADOĞU 5. ULUSLARARASI
BİLİMSEL ÇALIŞMALAR
KONGRESİ

**AICMES 5th INTERNATIONAL CONFERENCE ON CURRENT
SCIENTIFIC STUDIES**

**MARCH 14 - 17, 2024
AMMAN**

ISBN:978-625-6830-93-6

Academy Global Publishing House

www.ortadogukongresi.org

*AICMES 5TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON INTERDISCIPLINARY
MIDDLE EAST STUDIES
MARCH 14 - 17, 2024
AMMAN*

*Edited By
AYNURƏ ƏLİYEVƏ*

CONGRESS ORGANIZING BOARD

- Chairman: Assoc. Prof. Dr. M. Fırat Baran*
Head of Organizing Board: Assit. Prof. Dr. Gültekin Gürçay
Organizing Committee Member: Amaneh Manafidizaji
Organizing Committee Member: Prof. Dr. Ali Bilgili
Organizing Committee Member: Prof. Dr. Naile Bilgili
Organizing Committee Member: Prof. Dr. Başak Hanedan
Organizing Committee Member.: Prof. Dr. Hülya Çiçek Kanbur
Organizing Committee Member.: Prof. Dr. Raihan YUSOPH
Organizing Committee Member: Assoc. Prof. Ivaylo Staykov
Organizing Committee Member: Assoc. Prof. Dr. Dini Yuniarti
Organizing Committee Member: Doç. Dr. Elif Akpınar Külekçi
Organizing Committee Member: Assist. Prof. Dr. K. R. Padma
Organizing Committee Member: Assist. Prof. Ihwan Ghazali
Organizing Committee Member: Assis. Prof. Dr. Mehdi Meskini Heydarlou
Organizing Committee Member: Aynurə Əliyevə

*All rights of this book belong to Academy Global Publishing House
Without permission can't be duplicate or copied.*

*Authors of chapters are responsible both ethically and juridically.
Academy Global–2024©*

Issued: 25.03.2024
ISBN: 978-625-6830-93-6

CONFERENCE ID

AICMES 5TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON INTERDISCIPLINARY MIDDLE EAST STUDIES

DATE – PLACE

MARCH 14 - 17, 2024

AMMAN

ORGANIZATION

ACADEMY GLOBAL CONFERENCES & JOURNALS

EVALUATION PROCESS

All applications have undergone a double-blind peer review process.

PARTICIPATING COUNTRIES

Turkey – Malaysia, Bangladesh, SERBIA, Algeria, Hungarian, India , Morocco, Austria, Nigeria, Qatar, Oman, UKRAINE, Romania, Thailand, Norway, Indonesia, Mauritius, Cyprus, Georgia, Albania, Kosovo, Hungary, North Macedonia, Slovenia, Greece - Germany

PRESENTATION

Oral presentation

ASSOCIATION & ACADEMIC INCENTIVES :

65 papers presented by participating from Turkey and 87 papers from other Countries
Members of the organizing committees of the conference perform their duties with an
"official assignment letter"

LANGUAGES

Turkish, English, Russian, Persian, Arabic

Scientific & Review Committee

Dr. Gulmira ABDİRASULOVA – Kazakhstan

Prof. Dr. Yunir ABDRAHIMOV – Russia

Doç. Dr. Nazilə Abdullazadə - Azerbaijan

Dr. Omid AFGHAN - Afghanistan

Prof. Dr. Burcu Semin AKEL - Türkiye

Dr. Maha Hamdan ALANAZİ - Saudi Arabia

Aynurə Əliyeva - Azerbaijan

Dr. Dzhakipbek Altaevich ALTAYEV - Kazakhstan

Doç. Dr. Abdulsemet AYDIN – Türkiye

Doç. Dr. Mehmet Fırat BARAN - Türkiye

Dr. Amina Salihi BAYERO – Nigeria

Prof. Dr. Ali BİLGİLİ – Türkiye

Prof. Dr. Naile BİLGİLİ - Türkiye

Prof. Dr. Başak HANEDAN - Türkiye

Dr. Baurcan BOTAKARAEV - Kazakhstan

Dr. Ahmad Sharif FAKHEER - Jordania

Doç. Dr. Abbas GHAFFARI – Iran

Dr. Gültekin GÜRÇAY – Türkiye

Prof. Dr. Gulzar İBRAGİMOVA - Azerbaijan

Doç. Dr. Dilorom HAMROEVA - Ozbekstan

Dr. Dody HARTANTO - Indonesia

Dr. Mehdi Meskini HEYDALOU – Iran

- Prof. Dr. Həcər Hüseynova - Azerbaijan
- Dr. Bazarhan İMANGALİYEVA - Kazakhstan
- Dr. Keles Nurmaşulı JAYLIBAY - Kazakhstan
- Dr. Mamatkuli JURAYEV – Uzbekistan
- Dr. Kalemkas KALIBAEVA – Kazakhstan
- Dr. Bouaraour KAMEL – Algeria
- Prof. Dr. Hülya Çiçek KANBUR - Türkiye
- Doç. Dr., İradə Kərimova - Azerbaijan
- Prof. Dr. Emine KOCA – Türkiye
- Prof. Dr. Fatma KOÇ - Türkiye
- Prof Dr. Bülent KURTİŞOĞLU - Türkiye
- Prof. Dr. Natalia LATYGINA - Ukraina
- Sonali MALHOTRA - India
- Dr. Alia R. MASALİMOVA - Kazakhstan
- Prof. Muntazir MEHDI - Pakistan
- Dr. Amanbay MOLDIBAEV - Kazakhstan
- Assist. Prof. K. R. PADMA – India
- Doç. Dr. Sevinc Sadiqova - Azerbaijan
- Doç. Dr. Yeliz ÇAKIR SAHİLLİ - Türkiye
- Dr. Ayslu B. SARSEKENOVA - Kazakhstan
- Doç. Dr. Könül Səmədova - Azerbaijan
- DR. Bhumika SHARMA - India
- Dr. Gulşat ŞUGAYEVA – Kazakhstan
- Prof. Dr. Dwi SULISWORO – Indonesia
- Assoc. prof. Ivaylo STAYKOV, Bulgaria
- Dr. K.A. TLEUBERGENOVA - Kazakhstan

Dr. Cholpon TOKTOSUNOVA – Kirgizia

Dr. Hoang Anh TUAN - Vietnam

Dr. Botagul TURGUNBAEVA - Kazakhstan

Dr. Dinarakhan TURSUNALIÉVA - Kirgizia

Prof. Dr. Raihan YUSOPH -Philippines

Prof.Dr. Akbar VALADBIGI - Iran

Dr. Yang ZITONG - China

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Personel Daire Başkanlığı

Sayı : E-16710634-03-903.07.02-2300384284
Konu : Doç.Dr.Elif AKPINAR
KÜLEKÇİ'nin Görevlendirilmesi

01.12.2023

MİMARLIK VE TASARIM FAKÜLTESİ DEKANLIĞINA

İlgi : 29.11.2023 tarihli ve E-53120705-000-2300381989 sayılı belge.

Fakülteniz Peyzaj Mimarlığı Bölümü öğretim üyelerinden Doç.Dr.Elif AKPINAR KÜLEKÇİ'nin, Yükseköğretim Genel Kurulunun 15.06.2023 tarihli, 10 sayılı oturumunda alınan 2023.10.183 sayılı kararı gereğince Doçentlik Başvuru Şartlarında bulunan ve doçent olacak adaylardan istenen "Diğer uluslararası/ ulusal bilimsel toplantının düzenleme komitesinde resmi olarak görevlendirilmiş üniversite akademisyen temsilcisi bulunması zorunludur." maddesi gereğince, Academy Global Conference & Journals tarafından yapılan kongrelerin düzenleme kurullarında yolluksuz ve gündeliksiz olarak görevlendirilmesi Rektörlüğümüzce uygun görülmüştür.

Bilgilerini ve gereğini rica ederim.

Prof.Dr. Ömer ÇOMAKLI
Rektör

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Do rulama Kodu: 87c7a395-d4b6-4f7a-abc6-5dee8674e3d1

Do rulama Adresi: <https://www.turkiye.gov.tr/ata Turk-universitesi-ebys>

Atatürk Üniversitesi Rektörlü ü 25240 Erzurum

Tel: +90 442 2311023

Elektronik A : www.atauni.edu.tr

Kep Adresi: atauni@hs01.kep.tr

Bilgi: Mehmet KOÇ

Faks: +90 442 2361014

E-Posta: personel@atauni.edu.tr

AICMES

5th INTERNATIONAL CONFERENCE ON CURRENT SCIENTIFIC STUDIES
ARTTime 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
March 14 - 17, 2024
Amman

Meeting ID: 816 0458 4722
Passcode: 202224

AICMES

5th INTERNATIONAL CONFERENCE ON
CURRENT SCIENTIFIC STUDIES
ARTTime
3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
March 14 - 17, 2024
Amman

CONFERENCE PROGRAM

Join Zoom Meeting

<https://us06web.zoom.us/j/81604584722?pwd=y2kFvDBw8AEhxbZ5eSknYVkdXt0yTt.1>

Meeting ID: 816 0458 4722

Passcode: 202224

Academy Global Conferences & Journals

5th INTERNATIONAL CONFERENCE ON CURRENT SCIENTIFIC STUDIES
ARTTime 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
March 14 - 17, 2024
Amman

Meeting ID: 816 0458 4722
Passcode: 202224

IMPORTANT, PLEASE READ CAREFULLY

- To be able to make a meeting online, login via <https://zoom.us/join> site, enter ID instead of “Meeting ID
- or Personal Link Name” and solidify the session.
- The Zoom application is free and no need to create an account.
- The Zoom application can be used without registration.
- The application works on tablets, phones and PCs.
- Speakers must be connected to the session **10 minutes before** the presentation time.
- All congress participants can connect live and listen to all sessions.
- During the session, your camera should be turned on **at least %70** of session period
- Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.

TECHNICAL INFORMATION

- Make sure your computer has a microphone and is working.
- You should be able to use screen sharing feature in Zoom.
- Attendance certificates will be sent to you as pdf at the end of the congress.
- Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.
- Before you login to Zoom please indicate your name surname and hall number,

exp. H-..., S- ... NAME SURNAME

5th INTERNATIONAL CONFERENCE ON CURRENT SCIENTIFIC STUDIES
ARTTime 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
March 14 - 17, 2024
Amman

Meeting ID: 816 0458 4722
Passcode: 202224

17 Mart / March 17, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 816 0458 4722

Passcode: 202224

HALL: 1

MODERATOR:

Prof. Dr. RECEP ÖNAL

Prof. Dr. RECEP ÖNAL

NORVEÇ'TE İSLAM VE MÜSLÜMANLAR ÜZERİNE 1982-2023 YILLARI
ARASINDA YAPILAN AKADEMİK ÇALIŞMALAR

Prof. Dr. RECEP ÖNAL

İMAM MÂTÜRÎDÎ'NİN HZ. İSÂ'NİN ÖLÜMÜ, REF'İ VE NUZÛLÜNE DAİR
HRİSTİYAN TEOLOJİSİNE YÖNELİK ELEŞTİRELİLERİ

Prof. Dr. Ramazan BİÇER

PEYGAMBERLER TARİHİNE GÜNÜMÜZDEN BAKIŞ

Prof. Dr. Ramazan BİÇER

SOSYO-KÜLTÜREL BAĞLAMDA MEVLİDİN SOSYAL TEOLOJİSİ

**Doktora Öğrencisi Erol
AKYILDIRIM**

ÇOCUKTA MANEVİ YOKSULLUK

**Doktora Öğrencisi Erol
AKYILDIRIM**

POZİTİF VE DİNİ İLİMLERİN İNSAN DAVRANIŞLARI ÜZERİNDEKİ
YANSIMALARI

5th INTERNATIONAL CONFERENCE ON CURRENT SCIENTIFIC STUDIES
ARTTime 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
March 14 - 17, 2024
Amman

Meeting ID: 816 0458 4722
Passcode: 202224

17 Mart / March 17, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 816 0458 4722

Passcode: 202224

HALL: 2

MODERATOR:

Doç. Dr., ALİ ALTIKULAÇ

Dr., ALİ ŞAHİN

ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN MATEMATİK DERSİNE DAİR SİNEKTİK ALGILARI

Doç. Dr., ALİ ALTIKULAÇ

ÖĞRENCİ, VELİ VE ÖĞRETMENLERE GÖRE: “NEDEN SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETİYORUZ?”

Doç. Dr., ALİ ALTIKULAÇ

ÖĞRETMEN ADAYLARININ BİR BİLİM OLARAK TARİH'E BAKIŞ AÇILARI

NİDA ÇEÇEN

OKUL YÖNETİCİLERİNİN KULLANDIKLARI ÖRGÜTSEL GÜÇ KAYNAKLARINA İLİŞKİN ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİ

Doç. Dr. Sait YILDIRIM

BOŞANMANIN ÇOCUKLAR ÜZERİNDEKİ ETKİLERİNİN DUYGUSAL VE DAVRANIŞSAL AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Doç. Dr. Sait YILDIRIM

TÜRK DİZİLERİNDE ALDATMALARIN MEŞRULAŞTIRILMASI VE AİLE YAPISINA ETKİSİ

5th INTERNATIONAL CONFERENCE ON CURRENT SCIENTIFIC STUDIES
ARTTime 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
March 14 - 17, 2024
Amman

Meeting ID: 816 0458 4722
Passcode: 202224

17 Mart / March 17, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

HALL: 3

MODERATOR: P. Ü.F. D. DOSENT NAZİLƏ ABDULLAZADƏ

Mina MAHBOD Amir PARNIAN	CLIMATE CHANGE AND GLOBAL WARMING: EFFECTS, AND CHANGES FOR COMMUNITIES AND SOCIAL LIFE
Mina Mahbod	CLIMATE CHANGE AND RURAL MENTAL HEALTH: A COMPREHENSIVE OVERVIEW AND SUGGESTIONS FOR ACTION
Mina Mahbod	THE PSYCHOLOGICAL IMPACTS OF CLIMATE CHANGE AGRICULTURE-DEPENDENT COMMUNITIES: CHALLENGES AND OPPORTUNITIES FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT
Kubra GULSEN (MSc Biology) Assoc. Prof. Zuleyhan BARAN	DEVELOPING FUNCTIONAL FOOD FROM EINKORN BREADCRUMB FLOUR: AN INNOVATIVE APPROACH IN THE FOOD INDUSTRY
Feyza KOÇ (BSc Biology) Assoc. Prof. Zuleyhan BARAN	A STUDY ON THE IMPACT OF HAZELNUT AND HAZELNUT OIL PROPORTION IN HAZELNUT SPREAD FORMULATION
Assoc. Prof. Dr. Ebru UYAR MSc. Tuba AVCI	PROBIOTICS: EMERGING BIOACTIVE COMPONENTS OF THE 21st CENTURY
Assist. Prof. Dr. TALHA DEMİRCİ Prof. Dr. Nihat AKIN	INVESTIGATION OF DIFFERENCES BETWEEN MICROBIOTA OF DİVLE, ŞAVAK AND KARGI TULUM CHEESES BY NEXT GENERATION SEQUENCING METHODS
Assist. Prof. Dr. TALHA DEMİRCİ	POTENTIAL USE OF FAECALIBACTERIUM PRAUSNITZII, A NEXT GENERATION PROBIOTIC, IN FOOD MATRIX
Huseynova N.T Asadova B.Q,	AZERBAJYAN'IN KUZEY BÖLGELERİNDE YETİŞTİRİLEN AZGİL BİTKİSİNİN GENOMUNUN İNCELENMESİ YÖNTEMLERİ

5th INTERNATIONAL CONFERENCE ON CURRENT SCIENTIFIC STUDIES
ARTTime 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
March 14 - 17, 2024
Amman

Meeting ID: 816 0458 4722
Passcode: 202224

17 Mart / March 17, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

HALL: 4

MODERATOR Assoc. Prof. Dr. Erençül BODUÇ

sc. Mol.Bio., FATIMA CEREN
TUNÇEL

Prof.Dr, SACİDE PEHLİVAN

NUCLEOLAR STRESS:MOLECULAR MECHANISMS AND RELATED HUMAN
DISEASES

Simay ALDEMİR

Dr. Fatma YILDIRIM

Prof. Dr. Nuriye BÜYÜKKAYACI
DUMAN

USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE TECHNOLOGY IN THE PERINATAL
PERIOD

Gözde KAYKUSUZ ÖZTÜRK

Fatma YILDIRIM

Nuriye BÜYÜKKAYACI

DUMAN

GÜNCEL BİLGİLER İŞİĞİNDA PRENATAL TARAMA TESTLERİ

Yüksek Lisans Öğrencisi,HASAN
YILAN

EKSTRAKORPOREAL DOLAŞIM ESNASINDA UYGULANAN FEMORAL VEN
KANÜLASYONU İLE SANTRAL VEN KANÜLASYONUN
KARACİĞERFONKSİYONLARI ÜZERİNE ETKİLERİNİN
KARŞILAŞTIRILMASI

Dr., İlknur ARSLAN ARAS

COST-EFFECTIVENESS ANALYSIS OF ALZHEIMER'S DISEASE
TREATMENT: A META-ANALYSIS REVIEW

Assoc. Prof. Dr. Erençül BODUÇ

STUDENT OPINIONS OF VOCATIONAL HIGH SCHOOL CLASSES ABOUT
THE FIRST ENCOUNTER WITH A CADAVER IN THE ANATOMY
LABORATORY.

5th INTERNATIONAL CONFERENCE ON CURRENT SCIENTIFIC STUDIES
ARTTime 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
March 14 - 17, 2024
Amman

Meeting ID: 816 0458 4722
Passcode: 202224

17 Mart / March 17, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

HALL: 5	MODERATOR:	Assoc. Prof. Dr. Nazile Abdullazade
Assoc. Prof. Dr. Nazile Abdullazade	AZERBAIJAN TEXTBOOK HISTORY: TURKISH GRAMMAR TEXTBOOK	
Dr. Öğr. Üyesi YAHYA AYYILDIZ	VERGİ DEVLETİ'NİN GELİŞİMİ AÇISINDAN AVRUPA, ÇİN VE OSMANLI	
Mahir MAMMADZADE	IRAQ CRISIS AND US-TURKEY RELATIONS WITHIN THE FRAMEWORK OF NATO	
Hüseyin ÇETİN	İSCEHİSAR MEZAR TAŞLARINDA SÜSLEME PROGRAMIc	
f.ü.f.d. dosent, Rəhilə Hümətova	QOŞMANIN TƏDRİSİNDƏ FƏNDAXİLİ İNTEQRASIYANIN YARADILMASI İMKANLARI	
f.ü.f.d. dosent, Rəhilə Hümətova	İMADƏDDİN NƏSİMİNİN POEZİYASINDA İSMİ BİRLƏŞMƏLƏR	
Prof. em. Dr. Otto Holzapfel Prof. Dr. Ali Osman Öztürk	“MARIA ZUR KETTEN”’: AN 18TH CENTURY PILGRIMAGE SONG ABOUT A CHRISTIAN YOUTH WHO ESCAPED OTTOMAN CAPTIVITY	
Prof. Dr. Ali Osman Öztürk	ON THE SONG OF PALESTINE BY THE MEDIEVAL POET WALTHER VON DER VOGELWEIDE	

5th INTERNATIONAL CONFERENCE ON CURRENT SCIENTIFIC STUDIES
ARTTime 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
March 14 - 17, 2024
Amman

Meeting ID: 816 0458 4722
Passcode: 202224

17 Mart / March 17, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

HALL: 6

MODERATOR:

Professor Doctor CHULPAN ZARIPOVA CHETIN

Doç.Dr. Seriyye Gündoğdu

Almanya'da Türk Göçmen Edebiyatının ana eğilimleri

Professor Doctor CHULPAN
ZARIPOVA CHETIN

REALITIES OF LIFE IN THE TATAR FAIRY TALE GULCHICHEK

Professor Doctor CHULPAN
ZARIPOVA CHETIN

OATHS IN THE FOLKLORE OF THE KAZAN TATARS

Yüksek Lisans Öğrencisi, BERAT
HASIRCI

MÜZİK ENDÜSTRİSİNDE FARKLILAŞMA STRATEJİLERİ, İKİ DİL, BİR
ALBÜM: SEFERAD EZGİLERİNİN TÜRKÇE POPÜLER MÜZİĞE
ADAPTASYONU

5th INTERNATIONAL CONFERENCE ON CURRENT SCIENTIFIC STUDIES
 ARTTime 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
 March 14 - 17, 2024
 Amman

Meeting ID: 816 0458 4722
 Passcode: 202224

17 Mart / March 17, 2024 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)
 Meeting ID: 816 0458 4722   Passcode: 202224

HALL: 7

MODERATOR:

Dr. Jelena Bijeljic

Dr. Jelena Bijeljic	FOSTERING COLLABORATION: EXAMINING TEAMWORK IN COMMUNITY SERVICE PROJECTS THROUGH COOPERATIVE LEARNING
Edwin Lim Wei Bin Mohd Kamarul Irwan Abdul Rahim	SOCIAL MEDIA INTEGRATION IN BUSINESS EDUCATION: EXPLORING CHALLENGES AND OPPORTUNITIES FOR NIGERIAN UNIVERSITY STUDENTS
Ikramuddin Junejo Soonh Mangi	MOBILE COLLABORATION LEARNING IN DEVELOPING NATIONS: IMPACT ON STUDENTS AND OPPORTUNITIES FOR GROWTH
Umami Naiemah Sarai Muhammad Saad	NAVIGATING COMPLEXITY: LEADERSHIP STRATEGIES AND KNOWLEDGE MANAGEMENT IN HIGHER EDUCATION
Chennai Yassmine Belaidi Salah	STRATEGIC EDUCATIONAL PLANNING: ENSURING THE MAINTENANCE OF ELECTRIC POWER EQUIPMENT
Imola Katalin NAGY	PRINCIPALS' INTERPERSONAL EMOTIONAL INTELLIGENCE AND JOB SATISFACTION: INSIGHTS FROM TEACHERS' PERSPECTIVES
Baiju Thomas	PROFESSIONAL DEVELOPMENT PRACTICES AMONG SECONDARY SCHOOL TEACHERS IN BRUNEI DARUSSALAM
Ouassaf Mebarka	FROM TRADITIONAL TO ENTREPRENEURIAL UNIVERSITIES: A SWEDISH PERSPECTIVE ON TRANSFORMATIVE APPROACHES

Meeting ID: 816 0458 4722
Passcode: 202224

17 Mart / March 17, 2024 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 816 0458 4722   Passcode: 202224

HALL: 8**MODERATOR:****Nataliia Antoniuk**

Hiba Naccache	EXPLORING GENDER DISPARITIES IN BASIC MATH SKILLS PERFORMANCE: A STUDY IN LEBANESE STATISTICS COURSES
BENNANI Fatima Zahra DINAR Brahim BENJOUID Zakaria	UNVEILING LEARNERS' PERSPECTIVES ON CODE SWITCHING AMONG TERTIARY LEVEL EDUCATORS IN VIETNAM
Nataliia Antoniuk	ENHANCING LEARNER-CENTERED APPROACHES IN HIGHER EDUCATION INSTRUCTION
Dr. Deepali Rawat Ms. Sapna Tomar	BRIDGING HIGHER ORDER THINKING SKILLS WITH GEOGEBRA IN PRE-SERVICE TEACHER TRAINING
Okorafor Uneke Josephine	FLIPPED CLASSROOM METHODOLOGY FOR LIBERAL ARTS STUDENTS
DEEPALI TOMAR	NAVIGATING THE DIGITAL PEDAGOGICAL LANDSCAPE: CRAFTING A WRITING TOOL FOR EDUCATION
Jelena Lutovac	EVALUATING THE FEASIBILITY OF ONLINE ASSESSMENT IN FOSTERING CRITICAL THINKING
Jelena Lutovac	UNDERSTANDING FACTORS AFFECTING ENGLISH LANGUAGE LEARNING AT BISHA COLLEGE OF TECHNOLOGY
Onyeka-Ubaka	EXPLORING GENDER DISPARITIES IN BASIC MATH SKILLS PERFORMANCE: A STUDY IN LEBANESE STATISTICS COURSES

5th INTERNATIONAL CONFERENCE ON CURRENT SCIENTIFIC STUDIES
 ARTTime 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
 March 14 - 17, 2024
 Amman

Meeting ID: 816 0458 4722
 Passcode: 202224

17 Mart / March 17, 2024 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 816 0458 4722   Passcode: 202224

HALL: 9

MODERATOR:

Assoc. Prof. Asif Anjum

Haohao Wang

ENHANCING MATHEMATICS LEARNING ONLINE THROUGH OPEN EDUCATIONAL RESOURCES

Mahran Al-Ghayeb
Nayef Jomaa Jomaa

TOWARDS A MEANINGFUL REFORM IN GENERAL EDUCATION:
INTEGRATING CORE CURRICULA WITH INSTITUTIONAL VALUES

Francis, A. JERO
Edirin IKENGA

HARNESSING THE POWER OF BIG DATA IN EDUCATION: PRACTICAL APPLICATIONS AND IMPLICATIONS

Imola Katalin Kovács

EXPLORING FACEBOOK AS AN ALTERNATIVE LEARNING TOOL IN MALAYSIAN HIGHER EDUCATION: A STRUCTURAL EQUATION MODELING PERSPECTIVE

Dr. Gabriella NAGY

LEVERAGING INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGY TO ENHANCE CHILDREN'S POTENTIAL IN SCIENCE: ADDRESSING CHALLENGES FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN NIGERIA

Ayesha Batool

DEVELOPING A TRANSNATIONAL STUDENT SUCCESS FRAMEWORK FOR PRE-CLINICAL MEDICAL EDUCATION: AN ACTION RESEARCH INITIATIVE IN TRANSNATIONAL HIGHER EDUCATION

Dr. Farkhanda Iqbal

CASE STUDY: FACILITATING COLLABORATIVE TEAMWORK IN HIGHER EDUCATION

Assoc. Prof. Asif Anjum

EXAMINING TEACHER DISCOURSE IN LEARNER-CENTERED TEACHING PRACTICES

5th INTERNATIONAL CONFERENCE ON CURRENT SCIENTIFIC STUDIES
 ARTTime 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
 March 14 - 17, 2024
 Amman

Meeting ID: 816 0458 4722
 Passcode: 202224

17 Mart / March 17, 2024 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 816 0458 4722   Passcode: 202224

HALL: 10

MODERATOR:

Assoc. Prof. Dr. Dr. PatriciaRUNCAN

Eni I. Eni,
 James Okon,
 Ashang J. Ashang

"EXPLORING ACCESS TO HIGHER EDUCATION: INSIGHTS FROM THE
 UNIVERSITY OF CALABAR PRE-DEGREE PROGRAM"

Abdulgaffar Muhammad
 Sunday Jones ANIEFOR

"FACILITATING COOPERATIVE LEARNING: PRINCIPLES OF MATHEMATICS
 INSTRUCTION FOR GRADUATE-LEVEL STUDENTS"

Svitlana Hanaba

RELATIONSHIP OF ARM ACUPRESSURE POINTS AND THAI TRADITIONAL
 MASSAGE

Phan Kim Huong
Bui Hoang Tan

"DESIGNING EFFECTIVE RUBRICS FOR VOCATIONAL EDUCATION
 ASSESSMENT"

Ionela RUS
 Prof. Dr. Remus RUNCAN

UNDERSTANDING DRUG USE KNOWLEDGE AND ANTIMICROBIAL
 BEHAVIOR: A STUDY

Muhammad Bello DROBOT

UTILIZING PROJECT-BASED LEARNING TO ADDRESS NATIONAL
 QUALIFICATIONS FRAMEWORK: TQF LEARNING DOMAINS

Assoc. Prof. Dr. Dr.
 PatriciaRUNCAN

INNOVATIVE ONLINE LESSONS TO ENHANCE MASTER'S DEGREE
 LEARNING IN CURRICULUM AND INSTRUCTION

Mina Mahbod

FOSTERING COLLABORATIVE ONLINE LEARNING EXPERIENCES FOR
 EDUCATORS

Lect. Irina-Ana Nawaila

CREATING PERSONALIZED EDUTAINMENT: STORYTELLING FOR
 LEARNING ENHANCEMENT

5th INTERNATIONAL CONFERENCE ON CURRENT SCIENTIFIC STUDIES
 ARTTime 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
 March 14 - 17, 2024
 Amman

Meeting ID: 816 0458 4722
 Passcode: 202224

17 Mart / March 17, 2024 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 816 0458 4722   Passcode: 202224

HALL: 11

MODERATOR:

Dwi Ayu Septiyani

Pintipa Seubsang, Suttipong Boonphadung	FOSTERING PRE-SERVICE TEACHER GROWTH: CULTIVATING PROFESSIONALISM THROUGH TRAINING COURSES
Muhammad Satrio Juliyanto Rafi Alkaf Asy Syafi Muh Fatkhurrozi	CRAFTING A CURRICULUM TO ENHANCE LEARNING ENGAGEMENT: LEVERAGING MULTIPLE INTELLIGENCES THEORY FOR 2ND YEAR EDUCATION STUDENTS
Fifi Afista Nurul Kholisha Tahani Salsabila	UNDERSTANDING LEARNING PREFERENCES IN BANGKOK UNIVERSITY STUDENTS: CHARACTERISTICS AND APPROPRIATE TEACHING APPROACHES
Muhammad Azhar Husni M. Aris Safii	EXPLORING THE CONNECTION BETWEEN DISTRIBUTED LEADERSHIP AND ACADEMIC ACHIEVEMENT: A REVIEW OF STUDIES
Muthia Husna Qolby Ibrahim Abdu Salam	ENHANCING READING FLUENCY FOR CHILDREN WITH LEARNING DISABILITIES IN OYO STATE, NIGERIA: THE EFFECTIVENESS OF NEUROLOGICAL IMPRESSION METHOD AND REPEATED READING
Dwi Ayu Septiyani Riema Ainun Nissa	LEVERAGING E-CAMPUS FOR ENVIRONMENTAL AND PEDAGOGICAL SUPPORT IN ONLINE EDUCATION
Hilda Safitri	REMOTE ASSESSMENT IN E-LEARNING: VERIFYING IDENTITY AND ENSURING ACADEMIC INTEGRITY
M farhan Ahnaf Muhammad Aris Syafi'i M. E.	UNPACKING THE ROLE OF INTRINSIC MOTIVATION IN STUDENTS' ADOPTION OF SOFTWARE APPLICATIONS

5th INTERNATIONAL CONFERENCE ON CURRENT SCIENTIFIC STUDIES
ARTTime 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
March 14 - 17, 2024
Amman

Meeting ID: 816 0458 4722
Passcode: 202224

17 Mart / March 17, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

HALL: 1

MODERATOR:

Doktorant, Nurdane ATEŞ

Associate Professor, Mavlonova
Ugiloy Khamdamovna

POLITENESS AND CULTURE IN FRANCE

Günel YUSİBOVA

ŞUŞA BEYANNAMESİ'NİN TÜRKİYE-AZERBAJCAN STRATEJİ İLİŞKİLERİ
AÇISINDAN ÖNEMİ

Doktorant, Nurdane ATEŞ
Dr. Öğr. Üyesi, Handan ARSLAN

NEW MAP OF THE MIDDLE EAST

AHMET DOĞAN

THE COMPATIBILITY OF THE UN SUSTAINABLE DEVELOPMENTS GOALS
AND SLOW CITY (CITTASLOW) MEMBERSHIP CRITERIA

5th INTERNATIONAL CONFERENCE ON CURRENT SCIENTIFIC STUDIES
ARTTime 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
March 14 - 17, 2024
Amman

Meeting ID: 816 0458 4722
Passcode: 202224

17 Mart / March 17, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 816 0458 4722

Passcode: 202224

HALL: 2	MODERATOR:	Dr. Emrah ASLAN
Dr. Emrah ASLAN Dr. Yıldırım ÖZÜPAK	EVRIŞİMLİ SİNİR AĞLARI KULLANILARAK RÜZGAR ENERJİSİ ÜRETİM TAHMİNİNİN GERÇEKLEŞTİRİLMESİ	
Dr. Emrah ASLAN Dr. Yıldırım ÖZÜPAK	RÜZGÂR ENERJİSİNİN EVRIŞİMSSEL SİNİR AĞINA (ESA) DAYALI OLARAK TAHMİN EDİLMESİ	
Araştırmacı Sebihe Yağmur DİNÇ Araştırmacı Batuhan DOĞDU Caner KALENDER	AKTİVASYON SICAKLIKLARI AYNI OLAN İKİ FLAKSIN A356 ALAŞIMINDA GAZ GİDERME PROSESİ ÖNCESİ VE SONRASI DI DEĞERLERİNİN İSTATİSTİKSEL OLARAK DEĞERLENDİRİLMESİ	
Hakkı Hakan SÖZEN Bahadır YEŞİL	RSSI DEĞERLERİNE DAYALI ANTEN LEHİM HATALARININ OTOMATİK TESPİT EDEN SİSTEM TASARIMI	
Dr. Öğr. Üyesi, SAVAŞ ÖZTÜRK	FORM STABİL ORGANİK/FAZ DEĞİŞTİREN MALZEME KOMPOZİTLERİN ENERJİ VERİMLİLİĞİ VE CO 2 EMİSYON PERFORMANSLARININ İNCELENMESİ	
Dr. Ayşe DEMİR KORKMAZ	OPTICAL CHARACTERIZATION OF SUBSTITUTED NiZn SPINEL FERRITE NANOSTRUCTURES	
Prof. Dr. RIDVAN YAMANOĞLU Yük. Müh. MERTCAN KIRAÇ ERTUĞRUL BAYRAM Arş. Gör. İDRİS GÖKALP	DENTAL UYGULAMALARDA KULLANILAN F75 CoCr ALAŞIMININ SLM ve SPS YÖNTEMİYLE ÜRETİMİ	
Prof. Dr. RIDVAN YAMANOĞLU Arş. Gör. HASAN İSMAİL YAVUZ	Production of low cost beta-type Ti-Mn and Ti-Mn-Fe alloys by powder metallurgy for biomedical applications	

5th INTERNATIONAL CONFERENCE ON CURRENT SCIENTIFIC STUDIES
ARTTime 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
March 14 - 17, 2024
Amman

Meeting ID: 816 0458 4722
Passcode: 202224

17 Mart / March 17, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 816 0458 4722

Passcode: 202224

HALL: 3

MODERATOR:

Dr. Mehmet DALKILIÇ

Dr. Mehmet DALKILIÇ
Arş.Gör. Ekrem Yasin TABAK

SPORDA KİŞİLİK KAVRAMININ ÖNEMİ

Dr. Mehmet DALKILIÇ
Arş.Gör. Ekrem Yasin TABAK

TÜRK SPOR TEŞKİLATLARININ YÖNETİMİ VE İŞLEYİŞ SORUNLARI

Arş.Gör. Ekrem Yasin TABAK
Dr. Mehmet DALKILIÇ

SPORDA LİDERLİK KAVRAMININ ÖNEMİ

Arş.Gör. Ekrem Yasin TABAK
Dr. Mehmet DALKILIÇ

SPORDA PSİKOLOJİK DAYANIKLILIK

Yüksek Lisans Öğrencisi Gürkan
TEKİN

Doç. Dr. Kurtuluş ÖZLÜ

Zihinsel Engelli Çocuğa Sahip Ebeveynlerin Beden Eğitimi Dersine Yönelik
Tutumlarının İncelenmesi

Dr. Mehmet DALKILIÇ,

TÜRKİYE'DE ÖZEL EĞİTİM VE SPOR'UN ÖZEL EĞİTİMDEKİ YERİ

Yüksek Lisans Öğrencisi, İbrahim
BAYLAV

Dr. Mehmet DALKILIÇ

AHLAK VE ETİK KAVRAMLARININ SPORA ETKİSİ

5th INTERNATIONAL CONFERENCE ON CURRENT SCIENTIFIC STUDIES
ARTTime 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
March 14 - 17, 2024
Amman

Meeting ID: 816 0458 4722
Passcode: 202224

17 Mart / March 17, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 816 0458 4722

Passcode: 202224

HALL: 4

MODERATOR:

Arş. Gör. Seher Simay KUŞOĞLU

Sılanur KUŞCU
Dr. Öğr. Üyesi Cem ÖZKURT

DETECTING SMS SPAM IN MOBILE COMMUNICATION PLATFORMS USING
BERNOULLI NAIVE BAYES FOR MALICIOUS MESSAGE PREVENTION

Ahmed AbuSamra
Dr. Muammer AKÇAY

BRAIN TUMOR DETECTION BY CLASSIFYING BRAIN MRI IMAGES

Res. Asst. ABDULLAH HARUN
İNCEKARA
Prof. Dr. DURSUN ZAFER SEKER

IMPROVING THE QUALITY OF GRAYSCALE HISTORICAL IMAGES WITH
SUPER-RESOLUTION TECHNIQUE

Dr. Öğretim Üyesi TURGUT KALAY
Arş. Gör. AYŞENUR KANDEMİR

SHEDDING LIGHT ON LIBRARIES: A COMPREHENSIVE STUDY ON
DAYLIGHT IN DESIGN

Prof. Dr. Elmas ERDOĞAN
Arş. Gör. Seher Simay KUŞOĞLU

MİMARLIK, MEKÂN, TASARIM VE ANLAM

Arş. Gör. Seher Simay KUŞOĞLU
Prof. Dr. Elmas ERDOĞAN

TARİH, HAFIZA VE PEYZAJIN İZLERİ

5th INTERNATIONAL CONFERENCE ON CURRENT SCIENTIFIC STUDIES
ARTTime 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
March 14 - 17, 2024
Amman

Meeting ID: 816 0458 4722
Passcode: 202224

17 Mart / March 17, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 816 0458 4722

Passcode: 202224

HALL: 5

MODERATOR:

Öğr. Gör. Dr., Ümmühan MUTLU

Lisans Öğrencisi Ahmet Zühtü
YILDIRIM

Öğr. Gör. Umut UYAR

GASTRONOMİDE YENİ AKIMLARIN TÜKETİCİ DAVRANIŞLARINA
ETKİSİNİN İNCELENMESİ

Lisans Öğrencisi Ahmet Zühtü
YILDIRIM

Öğr. Gör. Umut UYAR

GIDA TEKNOLOJİSİNİN GELENEKSEL AŞÇILIĞA ETKİSİ ÜZERİNE BİR
DEĞERLENDİRME

Öğr. Gör. Dr., Ümmühan MUTLU

FİNANSAL OKURYAZARLIKTAN DİJİTAL FİNANSAL OKURYAZARLIĞA

Öğr. Gör. Dr., Ümmühan MUTLU

KİŞİSEL FİNANS YÖNETİMİNİN ÖNEMİ

Bedia BAŞ

BİR KAMU ÜNİVERSİTESİNDE BİLİŞİM ÇALIŞANLARININ İŞ TATMİNİ
ANALİZİ

Meeting ID: 816 0458 4722
Passcode: 202224

17 Mart / March 17, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 816 0458 4722   Passcode: 202224

HALL: 6**MODERATOR:****Assoc. Prof. Dr. Naseem Akhter**

Amitrajit Sarkar

IMPLEMENTING E-COMMERCE IN THE AUTOMOBILE INDUSTRY: A CASE STUDY

Simeana Susuri
Driola Beshi

ADDRESSING UNCERTAINTY IN INTERNATIONAL TRANSPORTATION WITH STOCHASTIC MIXED 0-1 INTEGER PROGRAMMING

Belinda HALILAJ

THE INTEGRAL ROLE OF INTERNAL ORGANIZATIONAL FUNCTIONS IN CORPORATE GOVERNANCE SUCCESS

Salome mekhrishvili

EXAMINING CORPORATE FRAUD: INSIGHTS FROM MALAYSIAN SECURITIES COMMISSION ENFORCEMENT RELEASES

Ms. Harshita Bhartu
Dr. Raf Raf Shakil Ansari

NAVIGATING INDUSTRIAL DEVELOPMENT, ENVIRONMENTAL CONCERNS, AND OCCUPATIONAL CHALLENGES: LESSONS FROM IRAN

Abubakar Shehu

ASSESSING CLEANER PRODUCTION PERFORMANCE IN COAL-FIRED POWER PLANTS: A TWO-STAGE SUPER-EFFICIENCY DEA APPROACH

Mr. Tousif Ahammed
Dr. Prasanna B K

CREATING STRATEGIES THROUGH SIMULATION: INSIGHTS FROM GENERAL GAME ANALYSIS

Assoc. Prof. Dr. Naseem Akhter

MODELING BID PRICE DECISION MAKING: A SIMULATION APPROACH

5th INTERNATIONAL CONFERENCE ON CURRENT SCIENTIFIC STUDIES
 ARTTime 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
 March 14 - 17, 2024
 Amman

Meeting ID: 816 0458 4722
 Passcode: 202224

17 Mart / March 17, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 816 0458 4722   Passcode: 202224

HALL: 7

MODERATOR:

Prof. Dr. Lilian Ohanedozi

Haroula N. Delopoulos	NAVIGATING BARRIERS AND SEIZING OPPORTUNITIES IN E-GOVERNANCE ADOPTION
Assis.Dr. Misbah Liaqat	STRATEGIES FOR OPTIMIZING TRANSFER PRICING IN RECESSION: INSIGHTS FROM THE CROATIAN CONTEXT
Dr. Bilal Parvez Dr. Hira Ahmad	UNLEASHING OPEN INNOVATION: LESSONS FROM APPLE, NINTENDO, AND NOKIA
Lec. Normamatovich Nasirov	MAPPING PROFESSIONAL COMPETENCIES FOR INTERNATIONAL MARKETERS IN TAIWAN
Ngozi Uzunma Azimidin Prof. Dr. Lilian Ohanedozi	MODELING SIMULTANEOUS TERM STRUCTURES OF HAZARD AND LOSS GIVEN DEFAULT: INTEGRATING CREDIT RATING AND FINANCIAL DATA
Coffi Martinien Zounhin Toboula	ENTREPRENEURIAL PERSONALITY TRAITS AND THEIR INFLUENCE ON TECHNOLOGICAL ADVANCEMENTS
Mr. Faik Çeliku Prof. Dr. Arbër Idrizi	CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY IN CHINA'S APPAREL INDUSTRY: TRENDS AND PRACTICES
Rajat Bhavya Shandilya	HARNESSING THE POWER OF SEMANTIC WEB FOR E-COMMERCE TRANSFORMATION

5th INTERNATIONAL CONFERENCE ON CURRENT SCIENTIFIC STUDIES
 ARTTime 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
 March 14 - 17, 2024
 Amman

Meeting ID: 816 0458 4722
 Passcode: 202224

Mart / March 17, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 816 0458 4722   Passcode: 202224

HALL: 8	MODERATOR:	Assoc. Prof. Dr. Ade Gunawan
Ahmad Sharif Ahmadi Yoshitaka Kajita	EVALUATING URBAN LAND DEVELOPMENT DIRECTION IN KABUL CITY, AFGHANISTAN	
Linda Martalia Kholilah Dr. Amilatul Khasanah Lec. Sri Wahyuningsih	EXPLORING PLACE IDENTITY INFLUENCE ON WALKABILITY: A COMPARATIVE STUDY OF MIXED-USE STREETS IN ISFAHAN, IRAN, AND LEFKOŞA, NORTH CYPRUS	
Suciativ FirdaYuliasari Fadila Salsa Faradiva	REVITALIZING URBAN WATERFRONTS: SPATIAL DYNAMICS OF CONTEMPORARY URBAN SPACES	
Assoc. Prof. Dr. Ade Gunawan	UNDERSTANDING URBAN ECOLOGICAL INTERACTION: AIR, WATER, AND LIGHT IN BARCELONA'S SUPERILLES	
Erna Wijayanti Ega Vivia Fatikhah	ASSESSING PERFORMANCE: TRANSITIONING FROM 'PRIORITY-CONTROLLED' TO SIGNAL-CONTROLLED INTERSECTIONS	
Firda Nadyarahma	EXAMINING THE EVOLVING LANDSCAPE OF URBAN MASTER PLANNING IN CHINA: A CASE STUDY OF CHANGSHOU DISTRICT, CHONGQING CITY	
Gita Oktavia Rosita Muhammad Ariffianto Kholimah	HYBRID LIVING: NAVIGATING CRISES AND DIVISIONS IN URBAN ENVIRONMENTS	
Rossidah Rihadataul Aisi Rina Tri Astuti Anggi Permatasari	IMPACT OF URBANIZATION ON LAND USE, LAND COVER, AND STREAM FLOW IN A SUB-TROPICAL RIVER BASIN OF INDIA	

Meeting ID: 816 0458 4722
Passcode: 202224

17 Mart / March 17, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 816 0458 4722   Passcode: 202224

HALL: 9**MODERATOR:****Prof. Dr. Tri Ayu Surur**Seyed Erfan Hosseini
Mohammad K. Alizadeh,
Amir MesbahENHANCING SHEAR STRENGTH PARAMETERS OF LOESS WITH COMMON
ADMIXTURES IN GORGAN, IRANAssis. Prof. Dr. Zulfatus Saroya
Dr. Anisa Kamila
Dr. Muhammad Sultan MubarakADVANCEMENTS IN BIM SOFTWARE DEVELOPMENT IN CLOUD
COMPUTING ENVIRONMENTLaila Ameliya
Muhammad Sultan MubarakFINITE ELEMENT SIMULATION AND PARAMETERIZATION OF A C-SHAPED
ELECTROMAGNET FOR MAGNETIC MATERIAL CHARACTERIZATIONDina Lutfiyana
Muhammad SultanTHERMAL CONVECTION IN LIGHTWEIGHT TIMBER CONSTRUCTIONS
ENHANCED WITH MINERAL WOOLProf. Dr. Tri Ayu Surur
Achmad Tubagus WidyastutiUNDERSTANDING THE CAUSES OF POOR CONSTRUCTION SITE SAFETY
AND PRIORITIZING SOLUTIONS

Muhammad Abadi TAUFIQ

OPTIMIZING STABILITY IN FUNCTIONALLY GRADED PIPES FOR FLUID
CONVEYANCE

Mubaro Syamsuddin

DESIGN OPTIMIZATION OF LAUNCHING NOSE FOR INCREMENTAL
LAUNCHING CONSTRUCTION OF SAME-SPAN CONTINUOUS BRIDGES

5th INTERNATIONAL CONFERENCE ON CURRENT SCIENTIFIC STUDIES
 ARTTime 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
 March 14 - 17, 2024
 Amman

Meeting ID: 816 0458 4722
 Passcode: 202224

17 Mart / March 17, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 816 0458 4722   Passcode: 202224

HALL: 10	MODERATOR:	Prof. Dr. Angga Candra Winata
Bianca Schweiger, Lucile Bahnweg,	MOLECULARLY IMPRINTED POLYMERS (MIPS): TARGETED REMOVAL OF CARBAMAZEPINE FROM WATER	
Barbara Palm, Ute Steinfeld	DUAL APPROACH FOR PENTACHLOROPHENOL REMOVAL: ADSORPTION AND BIODEGRADATION	
Assoc. Prof. Dr. Hasna Huwaidah Muhamad Syahrul Arifin	ENHANCED VAGINAL SUPPOSITORIES WITH LACTOBACILLUS: FORMULATION AND ASSESSMENT	
Laila Kholisa Azzahra Lizianil Anacan	INFLUENCE OF SERICIN CONCENTRATION ON FILM PROPERTIES: A STUDY	
Prof. Dr. Angga Candra Winata Dr. Minkhatul Maula	NEW RP-HPLC METHOD VALIDATION FOR NORFLOXACIN DETECTION	
Aulia Nailis Slamah Ria Anisatus Solihah	EXPLORING ANTIBACTERIAL POTENTIAL OF PLUMERIA ALBA PETALS	
Lilis Arviani Umi Fikriyah	PROACTIVE DETECTION OF FALSE DRUG-DRUG INTERACTION ALERTS	
Ridwan Abu Djibran Aris Syaff'i	COMPARATIVE ANTIBACTERIAL EFFECTS OF ETHANOL AND ISOPROPYL EXTRACTS OF ZINGIBER OFFICINALE ROSE	

5th INTERNATIONAL CONFERENCE ON CURRENT SCIENTIFIC STUDIES
ARTTime 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
March 14 - 17, 2024
Amman

Meeting ID: 816 0458 4722
Passcode: 202224

ARTTime 3rd International Group Exhibition

Hilal Süreyya Yılmaz	Sakin / Calm
ARŞ. GÖR. FEYZANUR ÇELİK	Organic with inorganic
Öğr.Gör. Ulviye ÖZÖNDER AYDIN	Sessiz Yakarış
Prof. Dr. Valide PAŞAYEVA	“Bend-i Rumi”/ “Bend-i Rumi”
Arş. Gör. Özge Kalyoncu Fırat	Enigmatic Noir
Arş. Gör. Hatice DÖNMEZ AYDIN	Ait/Belong
Arş. Gör. Merve Özel	Night
Öğr. Gör. Pınar ONGAN	ART PARTY
Prof. Dr. Yüksel GÖĞEBAKAN	10 nokta 6
Arş. Gör. Ayşenur KANDEMİR	45
Asst. Prof. Dr. Turgut KALAY	Lantern
Lale Yıldır	Bağ-ı İrem
Yüksel TOK	Laleli
Öğr. Gör. HAMİDE SOYSAL DEMİRÇİ	isimsiz
	Kişisel Sergi
Doç.Dr.Reyhan AKAT	Geçmişten Günümüze

Contents

İMAM MÂTÜRİDÎ'NİN HZ. İSÂ'NIN AKİBETİYLE İLGİLİ HRİSTİYAN TEOLOJİSİNE YÖNELİK ELEŞTİRİLERİ ..	1
NORVEÇ'TE İSLAM VE MÜSLÜMANLAR ÜZERİNE 1982-2023 YILLARI ARASINDA YAPILAN AKADEMİK ÇALIŞMALAR	10
PEYGAMBERLER TARİHİNE GÜNÜMÜZDEN BAKIŞ	24
SOSYO-KÜLTÜREL BAĞLAMDA MEVLİDİN SOSYAL TEOLOJİSİ	31
ÇOCUKTA MANEVİ YOKSULLUK	39
POZİTİF VE DİNİ İLİMLERİN İNSAN DAVRANIŞLARI ÜZERİNDEKİ YANSIMALARI	40
ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN MATEMATİK DERSİNE DAİR SİNEKTİK ALGILARI	41
ÖĞRENCİ, VELİ VE ÖĞRETMENLERE GÖRE: “NEDEN SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETİYORUZ?”	43
ÖĞRETMEN ADAYLARININ BİR BİLİM OLARAK TARİH'E BAKIŞ AÇILARI.....	45
OKUL YÖNETİCİLERİNİN KULLANDIKLARI ÖRGÜTSEL GÜÇ KAYNAKLARINA İLİŞKİN ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİ	46
TÜRK DİZİLERİNDE ALDATMALARIN MEŞRULAŞTIRILMASI VE AİLE YAPISINA ETKİSİ.....	71
BOŞANMANIN ÇOCUKLAR ÜZERİNDEKİ ETKİLERİNİN DUYGUSAL VE DAVRANIŞSAL AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ	76
SİYEZ GALETA UNUNDAN FONKSİYONEL GIDA GELİŞTİRİLMESİ.....	82
GIDA ENDÜSTRİSİNDE YENİLİKÇİ BİR YAKLAŞIM	82
FINDIK KREMASI FORMÜLASYONUNDA	91
FINDIK ORANI VE FINDIK YAĞININ ETKİSİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA	91
PROBIOTICS: EMERGING BIOACTIVE COMPONENTS OF THE 21st CENTURY.....	103
INVESTIGATION OF DIFFERENCES BETWEEN MICROBIOTA OF DİVLE, ŞAVAK AND KARGI TULUM CHEESES BY NEXT GENERATION SEQUENCING METHODS.....	104
POTENTIAL USE OF <i>FAECALIBACTERIUM PRAUSNITZII</i> , A NEXT GENERATION PROBIOTIC, IN FOOD MATRIX.....	106
AZERBAIJAN'IN KUZEY BÖLGELERİNDE YETİŞTİRİLEN AZGİL BİTKİSİNİN GENOMUNUN İNCELENMESİ YÖNTEMLERİ.....	108
NÜKLEOLAR STRES:.....	111
MOLEKÜLER MEKANİZMALARI ve İLGİLİ İNSAN HASTALIKLARI	111
PERİNATAL DÖNEMDE YAPAY ZEKÂ TEKNOLOJİSİNİN KULLANIMI	125
GÜNCEL BİLGİLER İŞİĞİNDA PRENATAL TARAMA TESTLERİ	134
EKSTRAKORPÖREAL DOLAŞIM ESNASINDA UYGULANAN FEMORAL VEN KANÜLASYONU İLE SANTRAL VEN KANÜLASYONUN KARACİĞER FONKSİYONLARI ÜZERİNE ETKİLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI.....	143
ALZHEİMER HASTALIĞI TEDAVİLERİNİN MALİYET ETKİLİLİĞİ: BİR META-ANALİZ İNCELEMESİ	144
AZƏRBAYCAN DƏRSLİK TARİXİ: “TÜRK QRAMERİ” DƏRSLİYİ	146
AZERBAIJAN TEXTBOOK HISTORY: TURKISH GRAMMAR TEXTBOOK	146
VERGİ DEVLETİ'NİN GELİŞİMİ AÇISINDAN AVRUPA, ÇİN VE OSMANLI.....	148
EUROPE, CHINA AND THE OTTOMAN IN TERMS OF THE DEVELOPMENT OF THE TAX STATE.....	148

İRAQ BÖHRANI VƏ NATO ÇƏRÇİVƏSİNDƏ ABŞ-TÜRKİYƏ MÜNASİBƏTLƏRİ	156
İSCEHİSAR MEZAR TAŞLARINDA SÜSLEMƏ PROGRAMI	158
İMADƏDDİN NƏSİMİNİN POEZİYASINDA İSMİ BİRLƏŞMƏLƏR	182
QOŞMANIN TƏDRİSİNDƏ FƏNDAXİLİ İNTEQRASIYANIN	191
YARADILMASI İMKANLARI	191
“MARIA ZUR KETTEN”: OSMANLI ESARETİNDEN KAÇAN HİRİSTİYAN BİR GENÇİ ANLATAN 18. YÜZYIL HAC ŞARKISI	200
Ortaçağ şairi Walther von der Vogelweide'nin Filistin Şarkısı üzerine	212
Almanya'da Türk Göçmen Edebiyatının Esas İstikametleri	223
GÖLÇEÇEK (GÜLÇİÇEK) ADLI TATAR MASALININ HAYATLA İLİŞKİSİ	233
KAZAN TATAR HALK EDEBİYATINDA ANTLAR (YEMİNLER)	239
MÜZİK ENDÜSTRİSİNDE FARKLILAŞMA STRATEJİLERİ: İKİ DİL BİR ALBÜM, SEFERAD EZGİLERİNİN TÜRKÇE POPÜLER MÜZİĞE ADAPTASYONU	248
FOSTERING COLLABORATION: EXAMINING TEAMWORK IN COMMUNITY SERVICE PROJECTS THROUGH COOPERATIVE LEARNING	262
SOCIAL MEDIA INTEGRATION IN BUSINESS EDUCATION: EXPLORING CHALLENGES AND OPPORTUNITIES FOR NIGERIAN UNIVERSITY STUDENTS	263
MOBILE COLLABORATION LEARNING IN DEVELOPING NATIONS: IMPACT ON STUDENTS AND OPPORTUNITIES FOR GROWTH	264
NAVIGATING COMPLEXITY: LEADERSHIP STRATEGIES AND KNOWLEDGE MANAGEMENT IN HIGHER EDUCATION	265
STRATEGIC EDUCATIONAL PLANNING: ENSURING THE MAINTENANCE OF ELECTRIC POWER EQUIPMENT	266
PRINCIPALS' INTERPERSONAL EMOTIONAL INTELLIGENCE AND JOB SATISFACTION: INSIGHTS FROM TEACHERS' PERSPECTIVES	267
PROFESSIONAL DEVELOPMENT PRACTICES AMONG SECONDARY SCHOOL TEACHERS IN BRUNEI DARUSSALAM	268
FROM TRADITIONAL TO ENTREPRENEURIAL UNIVERSITIES: A SWEDISH PERSPECTIVE ON TRANSFORMATIVE APPROACHES	269
EXPLORING GENDER DISPARITIES IN BASIC MATH SKILLS PERFORMANCE: A STUDY IN LEBANESE STATISTICS COURSES	270
UNVEILING LEARNERS' PERSPECTIVES ON CODE SWITCHING AMONG TERTIARY LEVEL EDUCATORS IN VIETNAM	271
ENHANCING LEARNER-CENTERED APPROACHES IN HIGHER EDUCATION INSTRUCTION	272
BRIDGING HIGHER ORDER THINKING SKILLS WITH GEOGEBRA IN PRE-SERVICE TEACHER TRAINING	273
FLIPPED CLASSROOM METHODOLOGY FOR LIBERAL ARTS STUDENTS	274
NAVIGATING THE DIGITAL PEDAGOGICAL LANDSCAPE: CRAFTING A WRITING TOOL FOR EDUCATION	275
EVALUATING THE FEASIBILITY OF ONLINE ASSESSMENT IN FOSTERING CRITICAL THINKING	276

UNDERSTANDING FACTORS AFFECTING ENGLISH LANGUAGE LEARNING AT BISHA COLLEGE OF TECHNOLOGY	277
ENHANCING MATHEMATICS LEARNING ONLINE THROUGH OPEN EDUCATIONAL RESOURCES	278
TOWARDS A MEANINGFUL REFORM IN GENERAL EDUCATION: INTEGRATING CORE CURRICULA WITH INSTITUTIONAL VALUES	279
HARNESSING THE POWER OF BIG DATA IN EDUCATION: PRACTICAL APPLICATIONS AND IMPLICATIONS	280
EXPLORING FACEBOOK AS AN ALTERNATIVE LEARNING TOOL IN MALAYSIAN HIGHER EDUCATION: A STRUCTURAL.....	281
LEVERAGING INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGY TO ENHANCE CHILDREN'S POTENTIAL IN SCIENCE: ADDRESSING CHALLENGES FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN NIGERIA	282
DEVELOPING A TRANSNATIONAL STUDENT SUCCESS FRAMEWORK FOR PRE-CLINICAL MEDICAL EDUCATION: AN ACTION RESEARCH INITIATIVE IN TRANSNATIONAL HIGHER EDUCATION	283
CASE STUDY: FACILITATING COLLABORATIVE TEAMWORK IN HIGHER EDUCATION.....	284
EXAMINING TEACHER DISCOURSE IN LEARNER-CENTERED TEACHING PRACTICES.....	285
EXPLORING ACCESS TO HIGHER EDUCATION: INSIGHTS FROM THE UNIVERSITY OF CALABAR PRE-DEGREE PROGRAM.....	286
FACILITATING COOPERATIVE LEARNING: PRINCIPLES OF MATHEMATICS INSTRUCTION FOR GRADUATE-LEVEL STUDENTS	287
DESIGNING EFFECTIVE RUBRICS FOR VOCATIONAL EDUCATION ASSESSMENT	289
A STUDY ON UNDERSTANDING DRUG USE KNOWLEDGE AND ANTIMICROBIAL BEHAVIOR.....	290
INNOVATIVE ONLINE LESSONS TO ENHANCE MASTER'S DEGREE LEARNING IN CURRICULUM AND INSTRUCTION.....	291
FOSTERING COLLABORATIVE ONLINE LEARNING EXPERIENCES FOR EDUCATORS.....	292
CREATING PERSONALIZED EDUTAINMENT: STORYTELLING FOR LEARNING ENHANCEMENT.....	293
FOSTERING PRE-SERVICE TEACHER GROWTH: CULTIVATING PROFESSIONALISM THROUGH TRAINING COURSES.....	294
CRAFTING A CURRICULUM TO ENHANCE LEARNING ENGAGEMENT: LEVERAGING MULTIPLE INTELLIGENCES THEORY FOR 2ND YEAR EDUCATION STUDENTS	295
UNDERSTANDING LEARNING PREFERENCES IN BANGKOK UNIVERSITY STUDENTS: CHARACTERISTICS AND APPROPRIATE TEACHING APPROACHES	296
EXPLORING THE CONNECTION BETWEEN DISTRIBUTED LEADERSHIP AND ACADEMIC ACHIEVEMENT: A REVIEW OF STUDIES.....	297
ENHANCING READING FLUENCY FOR CHILDREN WITH LEARNING DISABILITIES IN OYO STATE, NIGERIA: THE EFFECTIVENESS OF NEUROLOGICAL IMPRESSION METHOD AND REPEATED READING	298
REMOTE ASSESSMENT IN E-LEARNING: VERIFYING IDENTITY AND ENSURING ACADEMIC INTEGRITY	300
UNPACKING THE ROLE OF INTRINSIC MOTIVATION IN STUDENTS' ADOPTION OF SOFTWARE APPLICATIONS	301
IMPLEMENTING E-COMMERCE IN THE AUTOMOBILE INDUSTRY: A CASE STUDY.....	302

ADDRESSING UNCERTAINTY IN INTERNATIONAL TRANSPORTATION WITH STOCHASTIC MIXED 0-1 INTEGER PROGRAMMING	303
THE INTEGRAL ROLE OF INTERNAL ORGANIZATIONAL FUNCTIONS IN CORPORATE GOVERNANCE SUCCESS.....	304
EXAMINING CORPORATE FRAUD: INSIGHTS FROM MALAYSIAN SECURITIES COMMISSION ENFORCEMENT RELEASES	305
NAVIGATING INDUSTRIAL DEVELOPMENT, ENVIRONMENTAL CONCERNS, AND OCCUPATIONAL CHALLENGES: LESSONS FROM IRAN.....	306
ASSESSING CLEANER PRODUCTION PERFORMANCE IN COAL-FIRED POWER PLANTS: A TWO-STAGE SUPER-EFFICIENCY DEA APPROACH	307
CREATING STRATEGIES THROUGH SIMULATION: INSIGHTS FROM GENERAL GAME ANALYSIS	308
A SIMULATION MODEL FOR BID PRICE DECISION MAKING	309
ŞUŞA BEYANNAMESİ'NİN TÜRKİYE-AZERBAYCAN STRATEJİ İLİŞKİLERİ AÇISINDAN ÖNEMİ.....	310
ORTA DOĞU'NUN YENİ HARİTASI.....	317
BM SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA HEDEFLERİ VE YAVAŞ ŞEHİR (CITTASLOW) ÜYELİK KRİTERLERİNİN UYUMU.....	319
EVRIŞİMLİ SİNİR AĞLARI KULLANILARAK RÜZGAR ENERJİSİ ÜRETİM TAHMİNİNİN GERÇEKLEŞTİRİLMESİ	321
RÜZGÂR ENERJİSİNİN EVRIŞİMSEL SİNİR AĞINA (ESA) DAYALI OLARAK TAHMİN EDİLMESİ.....	329
AKTİVASYON SICAKLIKLARI AYNI OLAN İKİ FLAKSIN A356 ALAŞIMINDA GAZ GİDERME PROSESİ ÖNCESİ VE SONRASI DI DEĞERLERİNİN İSTATİSTİKSEL OLARAK DEĞERLENDİRİLMESİ	338
RSSI DEĞERLERİNE DAYALI ANTEN LEHİM HATALARINI OTOMATİK TESPİT EDEN SİSTEM TASARIMI	340
FORM STABİL ORGANİK/FAZ DEĞİŞTİREN MALZEME KOMPOZİTLERİN ENERJİ VERİMLİLİĞİ VE CO ₂ EMİSYON PERFORMANSLARININ İNCELENMESİ	350
OPTICAL CHARACTERIZATION OF SUBSTITUTED NiZn SPINEL FERRITE NANOSTRUCTURES.....	351
Production of low-cost beta-type Ti-Mn and Ti-Mn-Fe alloys by powder metallurgy for biomedical applications	352
LİDERLİK, YÖNETİM VE TÜRK SPOR TEŞKİLATLARININ İŞLEYİŞ SORUNLARI	364
SPORDA KİŞİLİK KAVRAMININ ÖNEMİ.....	373
TÜRKİYE'DE ÖZEL EĞİTİM VE SPOR'UN ÖZEL EĞİTİMDEKİ YERİ	379
SPORDA LİDERLİK KAVRAMININ ÖNEMİ	389
SPORDA PSİKOLOJİK DAYANIKLILIK	398
AHLAK VE ETİK KAVRAMLARININ SPORA ETKİSİ	404
Zihinsel Engelli Çocuğa Sahip Ebeveynlerin Beden Eğitimi Dersine Yönelik Tutumlarının İncelenmesi	415
DETECTING SMS SPAM IN MOBILE COMMUNICATION PLATFORMS USING BERNOULLI NAIVE BAYES FOR MALICIOUS MESSAGE PREVENTION	430
BRAIN TUMOR DETECTION BY CLASSIFYING BRAIN MRI IMAGES	439
IMPROVING THE QUALITY OF GRAYSCALE HISTORICAL IMAGES WITH SUPER-RESOLUTION TECHNIQUE.....	448

KÜTÜPHANE MEKÂNLARINA IŞIK TUTMAK: TASARIMDA GÜN IŞIĞI ÜZERİNE KAPSAMLI BİR ÇALIŞMA	449
TARİH, HAFIZA VE PEYZAJIN İZLERİ.....	451
MİMARLIK, MEKÂN, TASARIM VE ANLAM	461
GASTRONOMİDE YENİ AKIMLARIN TÜKETİCİ DAVRANIŞLARINA ETKİSİNİN İNCELENMESİ.....	476
GIDA TEKNOLOJİSİNİN GELENEKSEL AŞÇILIĞA ETKİSİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME	478
KİŞİSEL FİNANS YÖNETİMİNİN ÖNEMİ.....	480
FİNANSAL OKURYAZARLIKTAN DİJİTAL FİNANSAL OKURYAZARLIĞA	486
BİR KAMU ÜNİVERSİTESİNDE BİLİŞİM ÇALIŞANLARININ İŞ TATMİNİ ANALİZİ	495
HAVAYOLLARINDA KAYNAK KULLANIMININ VERİ ZARFLAMA ANALİZİ İLE UÇUŞ SEKTÖRÜ TEMELİN ETKİNLİĞİNİN ÖLÇÜMÜ	496
Student Opinions Of Vocational High School Classes About The First Encounter With A Cadaver In The Anatomy Laboratory.....	508
NAVIGATING BARRIERS AND SEIZING OPPORTUNITIES IN E-GOVERNANCE ADOPTION	514
STRATEGIES FOR OPTIMIZING TRANSFER PRICING IN RECESSION: INSIGHTS FROM THE CROATIAN CONTEXT.....	515
UNLEASHING OPEN INNOVATION: LESSONS FROM APPLE, NINTENDO, AND NOKIA	516
MAPPING PROFESSIONAL COMPETENCIES FOR INTERNATIONAL MARKETERS IN TAIWAN	517
SIMULTANEOUS TERM STRUCTURES OF HAZARD AND LOSS GIVEN DEFAULT: INTEGRATING CREDIT RATING AND FINANCIAL DATA MODELING.....	518
CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY IN CHINA'S APPAREL INDUSTRY: TRENDS AND PRACTICES.....	520
HARNESSING THE POWER OF SEMANTIC WEB FOR E-COMMERCE TRANSFORMATION.....	521
ENHANCING SHEAR STRENGTH PARAMETERS OF LOESS WITH COMMON ADMIXTURES IN GORGAN, IRAN	522
ADVANCEMENTS IN BIM SOFTWARE DEVELOPMENT IN CLOUD COMPUTING ENVIRONMENT	523
FINITE ELEMENT SIMULATION AND PARAMETERIZATION OF A C-SHAPED ELECTROMAGNET FOR MAGNETIC MATERIAL CHARACTERIZATION.....	524
THERMAL CONVECTION IN LIGHTWEIGHT TIMBER CONSTRUCTIONS ENHANCED WITH MINERAL WOOL	525
UNDERSTANDING THE CAUSES OF POOR CONSTRUCTION SITE SAFETY AND PRIORITIZING SOLUTIONS	526
OPTIMIZING STABILITY IN FUNCTIONALLY GRADED PIPES FOR FLUID CONVEYANCE	527
DESIGN OPTIMIZATION OF LAUNCHING NOSE FOR INCREMENTAL LAUNCHING CONSTRUCTION OF SAME-SPAN CONTINUOUS BRIDGES	528
MOLECULARLY IMPRINTED POLYMERS (MIPS): TARGETED REMOVAL OF CARBAMAZEPINE FROM WATER	529
DUAL APPROACH FOR PENTACHLOROPHENOL REMOVAL: ADSORPTION AND BIODEGRADATION ..	530
ENHANCED VAGINAL SUPPOSITORIES WITH LACTOBACILLUS: FORMULATION AND ASSESSMENT ..	531
INFLUENCE OF SERICIN CONCENTRATION ON FILM PROPERTIES: A STUDY	532

NEW RP-HPLC METHOD VALIDATION FOR NORFLOXACIN DETECTION.....	533
EXPLORING ANTIBACTERIAL POTENTIAL OF PLUMERIA ALBA PETALS	534
PROACTIVE DETECTION OF FALSE DRUG-DRUG INTERACTION ALERTS.....	535
COMPARATIVE ANTIBACTERIAL EFFECTS OF ETHANOL AND ISOPROPYL EXTRACTS OF ZINGIBER OFFICINALE ROSE	536

İMAM MÂTÜRİDÎ'NİN HZ. İSÂ'NIN AKİBETİYLE İLGİLİ HRİSTİYAN TEOLOJİSİNE YÖNELİK ELEŞTİRİLERİ*

Prof. Dr. RECEP ÖNAL

GİRESUN ÜNİVERSİTESİ, İlahiyat Fakültesi,
onal1975@gmail.com-ORCID ID: 0000-0002-2571-9949

ÖZET

Yüce Allah, tarih boyunca insanlara birçok peygamber göndermiştir. Bu peygamberler, tebliğ görevlerini yerine getirdikten sonra, tüm insanlar gibi “her canlı ölümü tadacaktır (el-Enbiyâ 21/35) inancı gereği ahirete geç etmişlerdir. Bu bağlamda İsrailoğullarına peygamber olarak gönderilen Hz. İsâ da kendinden önceki diğer peygamberler gibi tebliğ görevini yerine getirirken inkâr edilme, dışlanma ve öldürülme vb. çeşitli güçlükler ve zorluklarla karşılaşmıştır. Bu durum karşısında Yüce Allah, Hz. İsâ'ya destek vermek ve nübüvvetini ispatlamak amacıyla onun babasız dünyaya gelişi, beşikte iken konuşması, ölümleri diriltmesi, alacayı iyileştirme vb. çeşitli mucizeler vermiştir. Ancak, bu mucizeler diğer peygamberlerinkinden farklı olmuştur. Ayrıca, ayetlerde İsâ'nın Yahudiler tarafından çarpmıha gerilmediği açıkça zikredilmiştir. Bununla birlikte akıbeti ve ölümü ilgili ayrıntılı malumat verilmemiştir. Bu da tıpkı mucizelerinde olduğu gibi onun akıbetini de farklı kılmıştır. Bu farklılık sebebiyle Müslümanlar ile Hıristiyanlar arasında asırlardır tartışıla gelen polemik konularından birini İsâ'nın akıbeti konusu oluşturmuştur. Hıristiyanlara karşı reddiye yazan Müslüman âlimler İsâ'nın ölümü, ref'i ve nüzülü gibi akıbetine dair Hıristiyanların inançlarını eleştirmişlerdir. İlk dönem kelam âlimlerinden İmam Mâtürîdî (ö. 333/944) de Hıristiyanların Hz. İsâ'nın akıbeti etrafında oluşan inançlarını Kur'an'ı temel alarak tenkide tabi tutmuştur. Bu teorik zemin dikkate alınarak hazırlanan bu tebliğde Mâtürîdî'nin konuyla ilgili Hıristiyan inançlarına dair eleştirilerinin tespit edilmesi hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: İslam, Hıristiyanlık, Kelam, Hz. İsâ, Mâtürîdî.

1. GİRİŞ

Mâtürîdî, Hıristiyanlara yönelik tenkitlerinde sistematik bir yöntem takip etmemiş, yeri geldikçe, ayetler bağlamında konuya yer vermiştir. Bu yüzden, Hıristiyan teolojisine yönelik eleştirileri bir bütünlük arz etmemektedir. Ancak Kitabüt-Tevhid'de Hz. Muhammed'in peygamberliğini ispat ederken, Hıristiyanlar için müstakil bir başlık açmış, burada onların Hz. İsâ'ya yönelik inanç ve

* Bu tebliğ, “Ebû Mansûr el-Mâtürîdî'ye Göre İslam Dışı Dinler” adlı çalışmamızdan istifade edilerek hazırlanmıştır.

görüşlerini eleştiriye tabi tutmuştur (Mâtürîdî, 2009, s. 266-272). Buna ilaveten Te'vilâtü'l-Kur'an'da, Yahudilik ve Hıristiyanlık (Ehl-i Kitap) hakkında inen ayetleri açıklarken de konuya dair Hıristiyanlara eleştiriler yöneltmiştir.

Mâtürîdî'nin eleştiri getirdiği konuların başında ise Hıristiyanların peygamberler hakkındaki yanlış inançlarıdır. Bu anlamda onun Hıristiyanlara yönelttiği temel eleştiri konuları arasında onların İşâ'ya mucizeleri sebebiyle ilahlık ve oğulluk nisbet etmeleri, İşâ'nın çarمیha gerilmesi, öldürölmesi, göğe yükselmesi, yeryüzüne inişi vb. meseleler zikredilebilir. Nitekim İmam Mâtürîdî eserlerinde bu tür meseleler üzerinde durmuş; özellikle İşâ hakkındaki görüşlerini naklederek eleştirmiş, onunla ilgili inançlarından dolayı yanlış bir peygamberlik anlayışını benimsediklerine dikkat çekmiştir.

Bilindiği üzere Yüce Allah tarih boyunca insanlara doğru yolu göstermek ve bu konuda rehberlik etmek için kendi içlerinden birçok peygamber göndermiştir. Her bir peygamber, tebliğ görevini yerine getirdikten sonra "her canlı ölümü tadacaktır" (Enbiyâ 21/35) inancı gereği diğer insanlar gibi ahirete irtihal etmiştir. Bunlardan biri de İsrailoğullarına peygamber olarak gönderilen Hz. İşâ'dır (Âl-i İmrân 3/49; Hadîd 57/ 27). Kur'an'da kendisinden bahsedilirken detaylı bilgi verilmemiştir. Hz. İşâ hakkında sadece kendisinden önceki peygamberlerde olduğu gibi onun da tebliğ vazifesini yerine getirirken bir takım güçlüklerle ve zorluklarla karşılaştığından, İsrailoğullarının onu inkar ettiklerinden, öldürmeye çalıştıklarından, ancak onun İsrailoğulları tarafından öldürölmediği ve çarمیha gerilmediğinden, aksine Yüce Allah'ın onu kendi katına yükselttiğinden bahsedilmiştir (Âl-i İmrân 3/55; Nisâ 4/157). Bununla birlikte söz konusu ayetlerde göğe yükselmenin nasıl olduğu veya yeryüzünde eceli ile mi öldüğu konusu açık bir şekilde belirtilmemiştir. Bu yüzden Hz. İşâ'nın akibeti meselesi ilk devirlerden beri Müslümanlar ile Hıristiyanlar arasında tartışma konusu olmuştur (Önal, 2013, 335 vd.) İlk dönem kelimcülerinden olan İmam Mâtürîdî de Hıristiyanların bu kapsamda benimsedikleri inançlarını Kur'an verilerinden hareketle tenkit etmiştir.

2. İȘÂ'NIN ÖLÜMÜ VE ÇARMIHA GERİLME MESELESİ

Müslüman ve Hıristiyan ilahiyatçılar arasında ilk dönemlerden itibaren tartışılan konuların başında Hz. İşâ'nın çarمیha gerilerek öldürölüp öldürölmediği meselesi gelmektedir. Müslümanlara göre, Hz. İşâ, çarمیha gerilmemiş, İsrailoğullarından bir şekilde kurtulmuş ve Allah katına yükseltilmiştir (Aydın, 1998, s. 136-145). Hıristiyanlara göre ise Hz. İşâ önce çarمیha gerilerek öldürölümüş, daha sonra tekrar dirilmiş, kırk gün yaşadıktan sonra göğe yükselerek, Tanrı'nın (Baba'nın) sağına oturmuştur (Grudem, 2005, s. 284; Aydın, 2005, s. 65). Hıristiyan teolojisinde çarمیh olayı, insanın doğuştan sahip olduğu günahları için "bağışlatan bir kurban" anlamında bir kefarete ve İşâ'nın mucizesi olduğuna inanılmıştır (Grudem, 2005, s.

264; Gabriel, (2005), s. 46-47). Bu inanç aynı zamanla İsa'nın ilah ve rab olarak kabul edilmesiyle tanrılaştırılma sürecini de beraberinde getirmiştir. Başka bir ifadeyle, Hz. İsa, Kutsal Üçleme (Trinitas)'nin ikinci üyesi olarak kabul edilmiş ve Tanrı'nın oğlu konumuna yükseltilmiştir (Aydın, 2000, s. 60).

Hıristiyan kutsal metinlerinde, bu inanca yönlendiren pek çok nakli delil ve yaşanmış olay anlatılmaktadır. Bu olaylar arasında en yaygın olanları, "boş mezar teorisi" olarak bilinen İsa'nın toprağa verildikten sonra mezarının açık bulunması, annesine Tanrı'nın katına çıkacağını haber vermesi, yakınları ve öğrencileri tarafından görünmesidir (Anderson, 1990, s. 5-30; Jacques, 2004, s. 308). Bu nedenle, onun çarmıhta öldürülmesi, üç gün sonra dirilip göğe çıkması, Hıristiyanlar için büyük bir öneme sahiptir (Grudem, 2005, s. 265-287; Gündüz, 2006, s. 74-76, 81-88).

Mâtürîdî'ye göre kesinlikle Hz. İsa çarmıha gerilmemiş ve İsrailoğulları tarafından da öldürülmemiştir. O, bu görüşüne delil olarak Kur'an ayetlerini (Nisâ 4/156-157) gösterir. Mâtürîdî, konuyla ilgili görüşlerini de söz konusu ayet çerçevesinde ortaya koymuştur. Öncelikli olarak Mâtürîdî, "Biz Allah'ın peygamberi Meryem oğlu İsa Mesih'i öldürdük" şeklinde ayette zikredilen ifadeden yola çıkarak bununla ilgili olarak iki önemli noktaya vurgu yapar. İlk olarak, şahit olunan ve gözle görmeye dayalı olaylarda hata etme ve yanılma payı bulunduğunu belirtir. İkinci olarak da yanlış, hatalı ve doğru olmayan haberlerin mütevatir kabul edilme ihtimalini değerlendirir. Bu temelde, farklı haberleri aktarır ve her bir haberi ayrı ayrı değerlendirir. İsa ile ilgili nakledilen haberlere göre, Yahudiler, onu öldürmeye kalkışmış ve onu bir evde kuşatmışlardır. Bu sırada onun yanında havarilerinden bir grup bulunmaktadır. Akşam olunca İsa ve havarileri, bu kuşatma altında geceyi geçirmişlerdir. Yüce Allah, İsa'ya hitaben, "Ey İsa! Şüphesiz, senin hayatına ben son vereceğim. Seni kendime yükselteceğim." (Âl-i İmrân 3/55) diyerek bunu arkadaşlarına haber vermesini söylemiştir. İsa bu ilahi hitap karşısında havarilerine, "Kim benim yerime geçip öldürülmek ve kıyamet gününde benim mertebeme yükseltmek ister?" diye sormuştur. Havarilerinden biri, "Ey Allah'ın peygamberi, ben olmak istiyorum" diye cevap verince, Allah, o kişiyi İsa'nın suretine benzetmiştir. Buna göre çarmıha gerilerek öldürülen kişi, İsa değil, bu seçilen kişidir. Başka bir rivayete göre de çarmıhta öldürülen kişi İsa'nın suretine benzetilen bir Yahudi'dir.

Mâtürîdî'nin anlattığı başka bir rivayette, bu durum şöyle vuku bulmuştur: Yahudiler, İsa'yı öldürme teşebbüsünde bulduklarında, İsa bir eve sığınmıştı. Yahudilerden biri, onu bu evden çıkarmak için içeri girdi; ancak içeride uzun süre kaldığı için dışardaki Yahudiler, ev içinde bir

arbede yaşandığını düşündüler. Bu sırada eve giren Yahudi, içeriden çıktı. Ancak bu Yahudi, İsa'nın suretiyle değiştirilmişti. İşte Yahudiler, içeri giren bu kişiyi İsa sanarak onu öldürmüşlerdi. Mâtürîdî'ye göre, bu rivayetler üzerinde düşünüldüğünde çarmıhta öldürülen kişinin gerçekte İsa olmadığı anlaşılmaktadır (Mâtürîdî, 2004-2010, 4: 100-102).

Mâtürîdî'ye göre nakledilen haberlerin mütevatir olsalar da her zaman yanlış ve hatalı olma ihtimali söz konusudur. Bu yüzden İsa'nın akıbetine dair rivayetlerin de güvenilir olmayabilir (Mâtürîdî, 2004-2010, 4: 100 vd.). Kaldı ki; Hıristiyanlar bir taraftan İsa'nın Rab ve ilah olduğuna diğer taraftan da esir alınıp zelil durum düştüğüne, çarmıhta gerilip öldürüldüğüne inanmaktadırlar. Bu durum bir çelişkidir. Onun çarmıhta gerilmesi, küçük duruma düşürülmesi ve Yahudiler tarafından alay edilmesi Hıristiyanların iddialarının aksine İsa'yı yüceltmez bilakis zelil duruma sokar (Mâtürîdî, 2009, s. 268). Bu bakımdan Mâtürîdî'ye göre İsa'nın akıbeti hakkında hem Yahudiler hem de Hıristiyanlar doğru bilgiyle değil zanna dayalı ve sahih olmayan rivayetlere dayanmışlardır. Bu yüzden her iki topluluk da kendi içlerinde bu konuda ihtilaf edip, şüphe etmişlerdir. Bu tespitten hareketle Mâtürîdî, Hz. İsa'nın çarmıhta asılarak öldürülmediğini, bilakis onun yerine geçen başka birinin asıldığını, bu durumun ise ilahî bir mucize olarak kabul etmek gerektiğini belirtir. (Mâtürîdî, 2004-2010, 4: 103).

3. HZ. İSÂ'NIN REF'İ MESELESİ

Hz. İsa hakkında ihtilaf edilen diğer bir mesele de onun göğe yükselme olayının nasıl gerçekleştiği hususudur. Bu konuda Müsüman âlimler ihtilaf vardır. Bunun nedeni Kur'an'da onun Allah katına yükseltildiğinin zikredilmesine rağmen, bunun nasıl vukuu bulduğuna dair herhangi bir bilginin verilmemiş olmasıdır. Konuyla ilgili yapılan tartışmalar daha çok göğe yükselme hadisenin ruhla mı yoksa bedenle mi olduğu hususudur (Fığlalı, 1982, 186-188; Şeltut, 2005, 289-306). Âl-i İmrân 3/55. ayeti delil gösteren birinci görüşe göre Hz. İsa ölmemiştir ve bedeni ile birlikte göğe yükselmiştir. Aynı ayeti referans alan ikinci görüşe göre ise Hz. İsa tıpkı diğer insanlar gibi ölmüştür ve bedenle göğe yükselme olmamıştır (Baykal, 2002, 153-179).

Mâtürîdî, kendi görüşünü mezkûr ayetten yola çıkarak ortaya koymaya çalışmıştır. Ona göre ayette "hakiki ölüm" kastedilmiş olabileceği gibi "dünyadan cismen çekilme" anlamına kastedilmiş olabilir. Mâtürîdî, 2004-2010, 2: 315. Krş. Malkoç, 2009, s. 16-45). Buna göre Mâtürîdî'nin bu konuda net bir yaklaşım sergilemediği görülmektedir. Ancak meseleyle ilgili temel fikirleri dikkate alındığında Hz. İsa'nın vefat ettikten sonra ruhen göğe yükseltildiği

şeklinde bir görüşü benimsediği anlaşılmaktadır. Çünkü Mâtürîdî'ye göre ayet Hz. İsa'nın ilah olmadığını ve ölümlü olduğu haber vermek için indirilmiştir. İbn Abbas da ayette geçen “teveffî” lafzının öldürme anlamına geldiğini söylemiştir. Mâtürîdî'nin konuyu açıklarken bu bilgilere yer vermesi ölüm olayının İsa'nın ruhen göğe yükselmeden önce vukuu bulunduğu yöndeki görüşü yani Hz. İsa'nın önce vefat ettirilmesi, sonra Yüce Allah'ın katına ruhen yükseltilmesi şeklindeki görüşü benimsediğini göstermektedir (Mâtürîdî, 2004-2010, 2: 315). Kaldı ki; İsa, ölmeden göğe yükselip Allah katında mekan edinmesi Allah'a mekân isnad etmek anlamına gelir ki bu durum antropomorfik bir Tanrı anlayışına götürür. Bu ise Allah hakkında düşünelemeyecek bir durumdur. Buna göre denilebilir ki İsa'nın ref edilme hadisesini tebcil ve ta'zîm için “bir mekan tespit etmeden yani mekânız bir yükselme” şeklinde yorumlamak gerekir. Bu yaklaşım tevhid inancına daha uygun düşmektedir (Mâtürîdî, 2004-2010, 2: 316-317; Özcan, 1995, 69-70).

Öte yandan Mâtürîdî, “Seni kendime yükselteceğim” (Âl-i İmrân 3/55) ifadesini Allah'a mekân isnat eden Müşebbihe'nin göüşlerine bir reddiye olduğunu ifade etmesi de bu yorumu destekler mahiyettedir (Mâtürîdî, 2009, s. 133-135). Dolayısıyla ona göre bu ifade Allah'a mekan isnat etmek anlamında değil, İsa'yı yüceltmek manasında kullanılmıştır. Şayet mekan isnad etme anlamında kullanılsaydı “İbrahim: Ben Rabbime gideceğim. O, bana yol gösterecektir” (Sâffât 37/99) ve “Sonra dönüşünüz banadır” (Âl-i İmrân 3/55) ifadelerinde görüldüğü üzere Şam topluluğun ve kafirlerin Allah'a İbrahim'den daha yakın olmaları gerekirdi. Bu bakımdan tüm bu hususlar, Allah'a mekan isnat edenlerin iddialarının geçersizliğine işaret etmektedir (Mâtürîdî, 2004-2010, 2: 316-317).

Hıristiyanların iddialarını çürüten bir diğer husus da Allah'ın “Ben seni vefat ettireceğim” (Âl-i İmrân 3/55) şeklinde buyurmasıdır. Çünkü bu ifade, İsa'nın düşmanları tarafından öldürülmediğini, aksine Allah tarafından vefat ettirildiğine dikkat bildirmektedir (Mâtürîdî, 2004-2010, 2: 316). Bu da Mâtürîdî'nin, “Hz. İsa'nın öldükten sonra ruhen Allah katına yükseldiği” yönündeki görüşü benimsediğini göstermektedir.

3. NÜZÛL-İ İSÂ MESELESİ

İsa'nın nüzulü konusu kıyamet alametleri bağlamında ele alınan meselelerden birini teşkil etmektedir. Bilindiği üzere Hz. İsa'nın kıyamet gerçekleşmeden önce onun bir işareti şeklinde yeryüzüne tekrar geleceği inancı kaynakların çoğunda zikredilmektedir (Baykal, 2002, s. 193). Müslüman âlimler, bu konuyu imanın şartlarından biri olarak ele almamışlardır. Ancak

Hıristiyan ilahiyatçılar bunu Hıristiyanlığın olmazsa olmazları arasında kabul edip, bir dogma olarak benimsemişlerdir (Grudem, 2005, s. 455-466; Gündüz, 2006, s. 81-83). Müslümanların genel kabulüne göre Hz. İsa kıyamet gerçekleşmeden önce yeryüzüne inecek, İslam'a uyacak ve onu dünyada hâkim kılacaktır. Hıristiyanlar ise Hz. İsa'nın Tanrı'nın Krallığı'nı tekrar kurmak için Mesih olarak tekrar yeryüzüne ineceğine inanmaktadırlar (Baykal, 2002, s. 67-101).

Kur'an'da kıyamet gerçekleşmeden önce Hz. İsa'nın tekrar yeryüzüne inmesi hususunda net bir bilgi mevcut değildir. Ancak Müslüman âlimler tarafından birtakım ayetler yorumlanırken bu konuya yer verilmiştir. Ancak bu konu daha çok İsa'nın nüzulüne dair hadisler referans alınarak işlenmiştir (Aydın, 2008, s. 18-20).

Mâtürîdî'nin konuya dair görüşlerini açıklarken referans aldığı ayetlerden biri "Ehl-i Kitap'tan hiçbir kimse yoktur ki ölümünden önce, ona iman edecek olmasın. Kıyamet günü o, onların aleyhine şahitlik edecektir" (Nisâ 4/159) ayetidir. Ona göre ayette zikredilen "ölümünden önce" ifadesi iki şekilde yorumlanmıştır. Bunlardan ilki, bu ifadeyle İsa'nın ölümü kastedilmiştir. Buna göre ayette geçen "ölümünden önce, ona iman edecek olmasın" ibarelerindeki zamirle İsa kastedilmiştir. Buna göre İsa ölmemiştir ve kıyametten önce yeryüzüne inecek ve Ehl-i Kitap'tan hayatta kalanların hepsi ona tabi olup iman edecektir. İkinci görüşe göre ise "ölümünden önce" ifadesiyle Ehl-i Kitap; "ona iman edecek" ifadesiyle de İsa kastedilmiştir. Bu görüşe göre Ehl-i Kitap'tan hayatta olan hiçbir kimse İsa'ya iman etmeden ölmeyecektir. Bu bakımdan Ehl-i Kitap olanlar ölmeden önce İsa'nın Allah'ın oğlu değil peygamberi olduğuna iman edecektir (Mâtürîdî, 2004-2010, 4: 104-105).

Yukarıda naklettiğimiz bu iki yaklaşımın da doğruluğunu mümkün gören Mâtürîdî'nin konuya dair açıklamalarına baktığımızda ikinci görüşe meylettiği anlaşılmaktadır. Çünkü o, daha çok ikinci görüşün doğru olma ihtimali üzerinde durur ve bunun doğruluğunu temellendirmek için özetle şöyle acıklar: Ayette geçen zamirin Ehl-i Kitap'a yönelik olması durumunda yönetimi elinde bulunduran liderleriyle ilgili olur. Bu liderler, sahip oldukları statülerini ve yönetimlerini kaybedeceklerini düşündükleri için imana yanaşmazlar. Ancak ölüm Ancak ölüm kendilerine geldiğinde bu menfaatlerin ellerinden gittiğine kesin kanaat getirdiklerinde iman ederler (Mâtürîdî, 2004-2010, 4: 104).

Hız. İsa'nın kıyametten önce kıyametin bir alameti olarak yeryüzüne ineceğine dair delil gösterilen bir başka ayet ise şudur: “Şüphesiz o (innehü), kıyametin bir bilgisidir (leilmün). Artık onun hakkında asla şüphe etmeyin, bana uyun, bu doğru bir yoldur.” (Zuhruf 43/61).

Mâtürîdî, ayetin tefsiriyle ilgili iki farklı görüş benimsendiğini söyler. Birinci görüşe göre, “leilmün” ifadesiyle “kıyametin bilgisi”; “İnehü” ile de Hız. İsa kastedilmiştir. Buna göre ayet, Hız. İsa'nın yeryüzüne inişini kıyamet alameti olduğunu bildirmektedir. İkinci görüşte olanlar ise “leilmün” kelimesinin “lealemün” şeklinde olarak okunması gerektiğini savunmuşlardır. Bu durumda ifade “kıyametin alameti” anlamına gelmektedir. “İnehü” kelimesinin ise Hız. Muhammed ve Kur'an'a raci olduğunu, bu durumda peyamberlerin sonuncu olan Hız. Muhammed'in kıyamet alameti olarak sayılması gerektiğini savunmuşlardır. Onlara göre Hız. Muhammed'in “Benim gönderilmemle kıyamet gününün yakınlığı şu iki parmak gibidir” hadisi bu görüşü desteklemektedir (Mâtürîdî, 2004-2010, 13: 265).

Mâtürîdî, bu iki yaklaşımı da nakletmiş, ancak herhangi bir görüş tercihinde bulunmamış, her iki yaklaşımın da doğru olabileceğini belirtmiştir. Bu bakımdan onun İsa'nın nüzulüne dair kesin bir görüşe sahip olmadığını söylememiz mümkündür. Ancak o, kıyametle ilgili ayetleri yorumlarken İsa'nın nüzulüne ilişkin hadislerden bir kısmını zikretmesi, Hız. İsa'nın yeryüzüne ineceği şeklindeki görüşe meylettığını göstermektedir. Fakat yine de bu konuda net bir tavır ortaya koymamıştır. Çünkü kıyamet alametlerini sayarken bazen İsa'nın nüzulüne hiç temas etmemiş, bazen de yer vermiştir (Mâtürîdî, 2004-2010, 4: 104; 5: 267; (9: 339;13: 400; 14: 46). Bununla birlikte Mâtürîdî'nin İsa'nın nüzulüne dair genel açıklamalarına baktığımızda bu meseleyi bir kıyamet alâmeti olarak değerlendirmedeği anlaşılmaktadır. Çünkü Mâtürîdî, İsa'nın akibeti konusunu daha ziyade Müşebbihe ve Mücessime olarak nitelendirdiği Hıristiyanlara karşı tevhid inancını temellendirmek için İsa'nın rab ve ilah olmadığı, aksine bir peygamber ve beşer olduğu çerçevesinde ele almıştır. Mâtürîdî'nin İsa'nın nüzulünün kıyametin bir alâmeti olup olmadığına dair net bir ifade kullanmaması bu yaklaşımının bir sonucudur. Bu yüzden Mâtürîdî, eserlerinde Hız. İsa'nın ölümü ve daha sonra tekrar dünyaya gelişi ile ilgili ayrıntılara girmemiş, konuyla ilgili açık bir görüş ortaya koymamış, sadece konuya ilişkin çeşitli hadisleri nakletmekle yetinmiştir.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Mâtürîdî eserlerinde Hıristiyanların İsa'nın akibeti hakkındaki görüşleri üzerinde durmuş, çeşitli açılardan eleştirmiştir. Bu bağlamda Hıristiyanların İsa ile ilgili inanç ve görüşleri

yüzünden yanlış bir peygamberlik anlayışını benimsediklerini ispata çalışmıştır. Mâtürîdî'ye göre İsa'nın çarmıha gerilip öldürülmesi hakkında Yahudiler ve Hıristiyanlar doğru ve sahil bilgiyle değil zanla hareket etmişlerdir. İsa'nın akıbetine hususunda kendi içlerinde bile ihtilafa düşmüşlerdir. Mâtürîdî'ye göre asılan kişi Hz. İsa değil, onun suretine geçmiş başka bir kişidir. Bu durumu Allah'ın bir mucizesi olarak değerlendirmek gerekir. Dolayısıyla Mâtürîdî, Hz. İsa'nın Yahudilerce çarmıha gerilerek öldürülmediğini, aksine Allah katına yükseltildiğine dair genel görüşü savunmuştur. Mâtürîdî, Hz. İsa'nın ref'i meselesinde net bir görüş beyan etmese de onun konuyla ilgili genel görüşleri dikkate alındığında Hz. İsa'nın Allah tarafından vefat ettirildikten sonra Allah'ın katına ruhen yükseltildiği görüşünü benimsediği anlaşılmaktadır. Mâtürîdî, Hz. İsa'nın kıyâmetin bir alâmeti olarak inişi ile ilgili açık bir görüş belirtmemiştir. Ayrıca meseleyi bir inanç/itikad problemi değil, farklı yorum ihtimalleri bağlamında incelemiştir. Bu bakımdan Mâtürîdî'nin İsa'nın nüzülü meselesini, İslam'ın inanılması zorunlu olan zarureti diniye bağlamında iman edilmesi gereken kıyâmetin bir alâmeti olarak kabul etmediğini söylemek mümkündür.

KAYNAKÇA

- Anderson, S. N. (1990). *Diriliş: Hz. İsa'nın Dirilişini Kanıtlayan Deliller*. çev. M. Uysal, İstanbul.
- Aydın, H. (2008). Kur'an Bütünlüğü Açısından Hz. İsa'nın Akıbeti Meselesi. *Kelâm Araştırmaları*, 6/2:17-46.
- Aydın, M. (1998). *Müslümanların Hıristiyanlara Karşı Yazdığı Reddiyeler ve Tartışma Konuları*. TDV Yay., Ankara.
- Aydın, M. (2000). Yahudi Bir Peygamberden Gentile Tanrıya: İsa'nın Tanrılaştırılma Süreci. *İslâmiyât*, 4/3: 47-74.
- Aydın, M. (2005). *Hıristiyan Kaynaklarına Göre Hıristiyanlık*. TDV Yay., Ankara.
- Baykal, S. (2002). *İbrâhimî Dinlerde Mesih'in Dönüşü*. Yediveren Yay., Konya.
- Bayrakdar, M. (2007). *Bir Hıristiyan Dogması Teslis*. Ankara Okulu Yay., Ankara.
- Biçer, R. (2004). *İslâm Kelâmcılarına Göre İncil*. Gelenek Yay., İstanbul.
- Çelebi, İ. (2000). "İsa", *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 22: 472-473.

- Fığlalı, E. R. (1982). Mesih ve Mehdi İnancı Üzerine: Mezhepler Tarihi Açısından Bir Bakış. *AÜİFD*, 25/1: 179-214.
- Gabriel, M. Y. (2005). *Tevrat ve İncil’le İlgili Yanlış Anlaşılanları Din Alimleri Tartışıyor*. Sevgi Yay., İzmir.
- Grudem, W. (2005). *Hristiyan İlahiyatı: Hristiyan İnancının Temel Öğretileri*. çev Levent Kınran. Yeni Yaşam Yay.. İstanbul.
- Gündüz, Ş. (2006). *Hristiyanlık*. İSAM Yay., İstanbul.
- Malkoç, M. (2009). *Klasik Dönem Mâtürîdiyye’de Kıyâmet ve Âhiret*. Basılmamış Doktora Tezi, MÜSBE, İstanbul.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr. (2009). *Kitâb-ı Tevhîd Tercümesi*. çev. Bekir Topaloğlu. İSAM Yay., Ankara.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr. (2004-2010). *Te’vilâtü’l-Kur’an*. nşr. Bekir Topaloğlu, Dâru’l-Mizân, İstanbul.
- Önal, R. (2013). *Ebû Mansûr el-Mâtürîdî’ye Göre İslam Dışı Dinler*. Emin Yay., Bursa.
- Özcan, H. (1995). *Mâtürîdî’de Dînî Çoğulculuk*. MÜİFAV Yay., İstanbul.
- Sarıtoprak, Z. (1997). *İslâm inancı Açısından Nüzûlu İsâ Meselesi*. Çağlayan Yay., İzmir.
- Şeltut, M. (2005). *Hız. İsâ’nın Göğe Yükseltilmesi ve Tekrar Dönüşü*. *Dinî Araştırmalar*. çev. Mustafa Baş, 7/21: 289–306.
- Waardenburg, J. (2004). Mesih. *DİA*, TDV Yay., Ankara, 29: 306-309.
- Wayne, G. (2005). *Hristiyan İlahiyatı: Hristiyan İnancının Temel Öğretileri*. çev Levent Kınran, Yeni Yaşam Yay., İstanbul.
- Weigall, A. (2002). *Hristiyanlığımızdaki Putperestlik*. ed. Mustafa Demir, Ozan Yay., İstanbul.

NORVEÇ’TE İSLAM VE MÜSLÜMANLAR ÜZERİNE 1982-2023 YILLARI ARASINDA YAPILAN AKADEMİK ÇALIŞMALAR*

Prof. Dr. RECEP ÖNAL

GİRESUN ÜNİVERSİTESİ, İlahiyat Fakültesi,
onal1975@gmail.com-ORCID ID: 0000-0002-2571-9949

ÖZET

Günümüzde İslam araştırmaları açısından Batı Avrupa’da gittikçe önem kazanmaya başlayan ülkelerden birini hiç şüphesiz Norveç oluşturmaktadır. Özellikle son dönemlerde İslam ve Müslümanlar üzerinde yapılan akademik çalışmalarda önemli derecede artışlar olmuştur. Bu yönde yapılan akademik çalışmalar ise 1980’li yıllarda başlamış ve 1990’larda önemli bir artış göstererek günümüze kadar devam etmiştir. İslam ve Müslümanların Norveç’teki akademisyenlerin ilgi odağı haline gelmesinde Müslüman nüfusun büyük bir artış göstermesi ve kısa zamanda toplum içinde etkin bir konuma gelmesi önemli rol oynamıştır. Çünkü Müslümanlar 1990’lardan itibaren ekonomik durumlarını düzelterek siyaset, ekonomi ve eğitim alanlarında söz sahibi olmaya ve kendilerine ait çeşitli organizasyonlar kurmaya başlamışlardır. Bu durum İslam’ın kamusal alanda görülmeye başlamasına, bu da akademik camianın dikkatini üzerine çekmesine neden olmuştur. İslam ve Müslümanlar hakkında yapılan araştırma konularının başında ise din-devlet ilişkisi, İslam hukukunun uygulanması, camilerin ve imamların toplumdaki yeri ve nemi, İslam-dini çoğulculuk-dinlerarası diyalog, İslam ve hoşgörü, Müslümanlar-g-entegrasyon, İslam ve siyaset, İslam-Müslüman-şiddet-terör gibi konular gelmektedir. Norveç’te bu tür konularla ilgili çalışmalar yürütün Norveç’teki akademisyenlerin başında ise Kari Vokt, Oddbjrn Leirvik, Christine M. Jacobsen, Anne Hege Grung ve Cora Alexa Dving gibi isimler gelmektedir. Bilindiği üzere literatür taramasına yönelik bibliyografik incelemeler, herhangi bir alanın ya da konunun geçmişte ve günümüzde yapılan çalışmalar hakkında bilgi vermesi ve bu anlamda ileride yapılacak yeni araştırmalara ışık tutması bakımından büyük önem arz etmektedir. Bu teorik zeminden hareketle bu tebliğde genel olarak Avrupa’da özelde Norveç’teki Müslüman toplumlar hakkında çalışan akademisyenlerin Norveç’te 1982 ve 2023 yılları arasında İslam ve Müslümanlar hakkında

* Bu tebliğ, “Avrupa’da İslam ve Müslüman Azınlıklar: Norveç rneği” adlı çalışmamızdan istifade edilerek hazırlanmıştır.

yapılan yüksek lisans, doktora, makale, bildiri ve kitap gibi bilimsel çalışmalar tespit edilip konularına göre tasnif edilerek istifadelerine sunulması hedeflenmektedir.

Anahtar Kavramlar: İslam, Müslüman, Avrupa, Norveç, Kari Vogt, Oddbjørn Leirvik.

1. GİRİŞ

Kaynaklarda Müslümanların başta Norveç'e XIV. yy'da Rusya bölgesi üzerinden ulaştığı yönünde bazı bilgilere yer verilse asıl göçlerin 1970'lerde gerçekleştiği belirtilmektedir. Bu göçlerin çoğu ise 1960'larda işçi, 1980 ve 2000 yıllarında sığınmacı ve mülteci statüsüyle gerçekleşmiştir (Larson, 2009, s. 2; Kværne-Vogt, 2007, s. 169, 273; Bjerke, 2010, s. 37). Bu göçler sayesinde kısa zamanda Müslümanların sayısında büyük bir artış olmuştur (Norveç İstatistik Kurumu, 2024). Norveç'teki Müslümanların tam sayısının ne kadar olduğu tam olarak bilinmemektedir. Resmi istatistik verilerine göre 1980 yılında Müslüman göçmenlerin sayısı sadece 1006 olarak kaydedilmiştir (Daugstad, 2009, s. 15; Önal, 2016, s. 118). Bu sayı 1990'da 19.000'e, 2000 yılında 62.000'e, 2003'te 76.000'e ulaşmıştır (Jacobsen, 2012, 4: 441; Repstad, 2010, s. 372). 2006 yılında 72023'e, 2009'da 92744'e, 2011'de de 109735'e yükselmiştir (Norveç İstatistik Kurumu, 2024). 2012'de 112236 olan Müslüman göçmenlerin sayısı 2017'de yaklaşık 200.000 olarak tahmin edilmektedir (Önal, 2016, s. 118-119; Norveç İstatistik Kurumu, 2024).

Müslümanların oldukça kısa bir zaman içinde nüfus oranlarını artırmış olmaları, eğitim ve ekonomik seviyelerini yükseltip ekonomi, eğitim ve siyasette sahibi konuma yükselmeleri, kendi dini ve milli değerlerine uygun iş yerlerini ve organizasyonlarını kurmuş olmaları, kendilerini misafir ve işçi statüsünden çıkarıp kalıcı hale gelmesine ve Norveç'in ayrılmaz bir parçası olmalarına vesile olmuştur. Bu durum ister istemez ülkedeki akademisyen ve araştırmacıların dikkatlerini üzerlerine çekmeye neden olmuştur. Müslüman topluma yönelik bu ilgi de Norveç'te İslam ve Müslümanlar hakkında yapılan bilimsel çalışmalarda artışın olmasında önemli rol oynamıştır. Bu çerçevede akademik çalışmalar özellikle Müslüman toplum merkeze alınarak "yabancılar, göçmenler, azınlıklar, göç ve entegrasyon" gibi konular üzerinde yürütülmüştür. Öte yandan 2006'da vukuu bulan karikatür krizi, ardından 2011 yılında 77 kişinin katledilmesiyle sonuçlanan terör saldırısı, İslam ve Müslümanlar hakkındaki bilimsel ve akademik araştırmaların artmasına ve günümüze kadar devam etmesine neden olmuştur. Bilhassa 11 Eylül terör saldırısından sonra yapılan araştırmalarda "siyasal İslam" ön plana çıkartılarak "cihad, savaş, şiddet, terör, köktendincilik, radikalizm ve dini ideoloji" gibi konular

üzerinde durulmuştur. Bir diğer ifadeyle yürütülen bilimsel araştırmalarda İslam ve Müslümanlar siyasi bir perspektiften ele alınmaya çalışılmıştır (Jacobsen, 2012, 4: 453; Önal, 2018, 373-403).

İslam ve Müslümanlar hakkında yapılan bir diğer araştırma alanı da kadın hakları ile ilgili konulardır. Özellikle 1990'lı yıllarda medyada çıkan haberler ve etrafında yapılan tartışmalar, kadınların anlaşılmalı veya zorla evlendirilmesi, çok eşlilik, namus cinayetleri, Müslüman bir kadının Müslüman olmayan bir erkekle evlenip evlenemeyeceği, kadının sünnet olması ve başörtüsü gibi konular üzerine yoğunlaşmıştır (Jacobsen, 2012, 4: 451; Leirvik, 2014, s. 146). Bu tartışmalar akademisyenleri konuyla ilgili bilimsel araştırmalar yapmaya sevk etmiştir. Ayrıca 2007-2009 yılları arasında İslam'ın eşcinselliğe bakışına dair medyada yürütülen tartışmalar da akademik camianın dikkatini çekmiştir. Medyada iki yıl devam eden konuya ilişkin haberlerde, İslam'ın eşcinsellere yaşama hakkı tanımadığı yönde haberler ön plana çıkartılarak, insanlara İslam dininin hoşgörüsüz ve katı bir din olduğu izlenimi verilmeye çalışılmıştır (Önal, 2016, s. 294).

Genel olarak ifade etmek gerekirse Norveç'te İslam ve Müslümanlar hakkında yapılan araştırmaların merkezinde din-devlet ilişkisi, İslam-siyaset ilişkisi, İslam-Müslüman-şiddet-terör, İslam hukukunun uygulanması, İslam'da aile ve kadın-erkek ilişkisi, camilerin ve imamların toplumdaki yeri ve önemi, İslam'da dini çoğulculuk-dinlerarası diyalog, İslam ve hoşgörü, Norveç mediasında İslam ve Müslümanlar, Müslüman toplumun entegrasyonu, Müslümanlar-göç-entegrasyon ilişkisi, Müslüman organizasyonlar/İslami kuruluşlar, Müslüman çocukların ve gençlerin kimlik sorunu, Müslüman gençlerin problemleri, Norveç'te İslam araştırmaları, Norveç eğitim sisteminde Müslüman öğrencilerin karşılaştıkları problemler gibi konuların yer aldığını söyleyebiliriz.

2. NORVEÇ'TE İSLAM VE MÜSLÜMANLAR HAKKINDA ÇALIŞAN AKADEMİSYENLER

Literatür çalışmalarının hem geçmişte hem de günümüzde önemli bir yeri vardır. Norveç'te İslam ve Müslümanlar hakkında yapılan çalışmalara tarihsel olarak bakıldığında, Avrupa'nın diğer ülkelerine göre çok daha yakın bir geçmişinin olduğu görülmektedir. Bu bağlamda günümüzde İslam ve Müslümanlar hakkında yaptıkları bilimsel çalışmalarla ön plana çıkmış İslam ve Müslümanları kapsayan en önemli literatür çalışması, tespit edebildiğimiz kadarıyla ilk olarak Oddbjørn Leirvik tarafından yapılan "İslam i Norge: Bibliografi" ile "Norske

Muslimar Og Islam I Norge Tematisk Bibliografi” adlı çalışmalarıdır. Bunlarda ilkinde İslam ve Müslümanlar hakkında yapılan bilimsel araştırmalar tür olarak (kitap, tez, makale, bildiri vb.) bir ayrıma tabi tutulmadan, kronolojik sıralama esas alınarak yazarın adı-soyadı ve eserin adına göre liste tarzında verilmiştir. Diğerinde bu araştırmalar konularına göre tasnif edilip yazarın ad ve soyadlarıyla birlikte listelenerek zikredilmeye çalışılmıştır. Her iki çalışma da çok fazla metodolojik ve literal bir muhtevaya sahip olmasa da bu alanda ilk çalışma olması bakımından oldukça önemlidir.

Norveç’te tespit edebildiğimiz kadarıyla çoğunluğu devlet üniversitesi olmak üzere çeşitli üniversitelerde, akademilerde, enstitülerde, araştırma merkezlerinde ve özel kuruluşlarda İslam ve Müslümanlar hakkında bilimsel çalışma yapan ve bu konuda uzmanlaşmış akademisyenlerin başında Kari Vogt, Oddbjørn Leirvik, Christine M. Jacobsen, Anne Hege Grung ve Cora Alexa Døving gibi isimler gelmektedir. Bunların dışında İslam ve Müslümanlar hakkında akademik çalışma yapan birçok araştırmacı da bulunmaktadır. Ingvild Flaskerud, Saphinaz Amal Naguib, Jan Opsal, Sissel Østberg, Hildegunn Valen, Line Nyhage Predelli gibi bilim insanlarını da bu alanda çalışma yaparak ön plana çıkan akademisyenler arasında saymak mümkündür. Bu akademisyenlerin yaptıkları çalışmalar sayesinde Norveç’te İslam ve Müslümanlar ile ilgili araştırmalar sonraki yıllarda da devam etmiştir.

3. NORVEÇ’TE İSLAM VE MÜSLÜMANLAR ÜZERİNE 1982-2023 YILLARI ARASINDA YAPILAN AKADEMİK ÇALIŞMALAR

Yukarıdaki zikredilen akademisyenlerin çalışmalar dışında Norveç’te İslam ve Müslümanlar hakkında son dönemde yapılan çalışmalara bakıldığında çeşitli üniversitelere bağlı ilâhiyat fakültelerinde, akademilerde, enstitülerde, araştırma merkezlerinde ve özel kuruluşlarda görevli akademisyen ve araştırmacılar tarafından İslam ve Müslümanlara yönelik yapılmış ve yapılmakta olan birçok araştırma bulunduğu görülmektedir. Bu bağlamda Norveç’teki akademisyenler tarafından 1982 yılından 2023 yılına kadar konuyla ilgili yayınlanan kitap, kitap bölümü, tez, makale ve bildiri gibi çalışmalardan tespit edebildiklerimizi tür olarak bir ayrıma tabi tutulmadan konularına göre tasnif edip, yazarlarının soyadlarına göre alfabetik olarak liste tarzında sunmak istiyoruz.

3.1. İslam ve Müslümanlar Hakkında Yapılmış Genel Çalışmalar

Tespit edebildiğimiz kadarıyla Norveç’teki akademisyen ve araştırmacılar tarafından İslam ve Müslümanlara yönelik yapılan ve yayınlanan çalışmalar şunlardır:

- ÅDNA, G. “Endelig Var Jeg Hjemme”. *Tidsskrift For Religion Og Kultur* 1 (2018): 11-35.
- AHLBER, N. “Muslimske Innvandrere”. *Religion og Menneskesyn*. ed. K. Vogt. Oslo, 1983.
- BJERKE, A. M. *Man Må Ha Armer Ut Til Samfunnet*, Oslo, 2007.
- _____. “Muhammad Og Norsk Folkeskikk”. *Kirke-Kultur* 3 (2011): 147-159.
- BOURAS, M. *Islam i Norge*. Oslo: 1998.
- BØ, B. P. “Muslimer i Norge”. *Kontrast* 6 (1979): 46-51.
- DAHLIN, C. E. *Koranskoler i Oslo*. Oslo: 2001.
- DØVING, A. “Islam og Muslimer i Norge”. *Religion og Livssyn*, 2 (2007): 25-29.
- _____. “Islam og Muslimer i Norge”. *IMDi-Rapport 7-2007*, 62-75.
- _____. “Islam i Norge”. *Svensk Religionshistorisk Årsskrift*. Stockholm, 2004, 60-78.
- EGGEN, N. H. “Islamsk Pilgrimsferd til Mekka”. *Religion Og Livssyn*, 4 (2003): 21-26.
- _____. “Å Forholde Seg Til Historien Om Muhammad”. *Kirke-Kultur* 3 (2011): 132-146.
- _____. “Islamsk Mystikk Og Sufisme”. *Religion Og Livssyn* 2 (2004): 20-25.
- _____. “Tilnærminger til Koranen”. *Religion Og Livssyn* 4 (2007): 11-16.
- FREDRIKSEN, K. J. “Sharia in Norwegian Courtrooms?”. *ISIM* 20 (2007): 44-45.
- GRANDE, S. Ø. “Islam i Norge”. *Religion Og Livssyn* 3 (1998): 5-12.
- JACOBSEN, C. M. “Theory and Politics in Research on Muslim Minorities in Norway”.
Journal for the Scientific Study of Islam, 3/2 (2008): 27-52
- _____. *Islamic Traditions and Muslim Youth in Norway*. Leiden, 2010.
- _____. “Norway”. *Islam in the Nordic and Baltic Countries*. ed. G. Larsson, London: 2009, 18-40.
- JENSEN, T. *Moskekonsolidering i Diaspora*. Tromsø, 2007.
- LEIRVIK, O. *Møte Med Islam*. Oslo, 1990.
- _____. *Images of Jesus Christ in Islam*. London, 2010.
- _____. *Muslimske Meininger Anno 2006: Norge, Danmark, Storbritannia*, 2007.
- _____. “Norsk Migrasjonsislam”. *Religion og Livssyn* 1 (2000): 20-23.

- _____. “Islamkritikk: Kristen, Human-Etisk”. *Religion Og Livssyn* 3 (2005): 14-19.
- _____. “Jesus Som Muslim”. *Religion Og Livssyn* 4 (2000): 16-22.
- _____, *Islamsk Etikk- ei Idéhistorie*, Oslo, 2002.
- _____, *Yesus Dalam Literatur Islam*, Yogyakarta, 2002.
- _____, *Islam i Norge: Oversikt, Med Bibliografi*. Oslo, 1998.
- MARKUSSEN-NATVIG, H. I.-R. J. *Islamer i Norge*. Ísveç, 2005.
- NAGUIB, S. A. “Fra Islam i Norge Til Norsk Islam?”. *Kirke og Kultur* 4 (2002): 353-361.
- NAGUIB, S. A. “Moskeer i Oslo”. *Byminner*. Oslo: 3 (2000): 30-39.
- NIELSEN, J. “Norway”. *Muslims in Western Europe*; Edinburgh: 2004, 86-88.
- OLBERG- H. T.-O. “Islam i Norge”. *NIKI Guiden* 4/1990.
- OPSAL, J. *Islam: Lydighetens Vei*. Oslo, 2005.
- RANA, M. U. *Norsk Islam*. Oslo, Aschehoug, 2016.
- ROLAD, A. S., “Euroislam Eller Europeisk Islam”. *Religion Og Livssyn*, 2 (2007): 16-18.
- STORHAUG, H. *Islam*. Oslo, 2016.
- TERZIC, F. “Den Historiske Jesus Og Moderne Muhammad-Biografier”, *Kirke-Kultur* 3 (2011): 172-186.
- TVEITEREID, M. *Spørsmål og Svar på Islam.no*. Oslo, 2007.
- VIKØR, K. S. “Islam i det Norske Samfunnet”. *Islam Ei faktabok*. Oslo, 2006, 25-48.
- VOGT, K., *Hva er Islam*. Oslo, 2007.
- _____, “Islam i Norge”. *Verdensreligioner i Norge*. ed. K. Jacobsen, Oslo, 2002, 133-173.
- _____, *Kommet for a Bli: Islam i Vest-Europa*. Oslo, 1995.
- _____, “Åtte år Etter”. *Islam På Norsk*. Oslo, 2008, 7-22.

3.2. Norveç Eğitim Sisteminde Müslüman Toplum: Müslüman Çocukların, Gençlerin ve Öğrencilerin Problemleri İlgili Çalışmalar

Norveç’te yaşayan Müslüman toplumun yaşadığı en önemli sorunların başında Müslüman çocukların, gençlerin ve öğrencilerin eğitim hayatında yaşadıkları sorunlardır. Bunları en

başında ise temel eğitim, dil eğitimi, din eğitimi, entegrasyon, kimlik bunalımı ve uyum problemi, üniversite eğitimi vb. farklı alanlarda karşılaşılan problemler gelmektedir. Bu sorunların çözümüne ilişkin birçok akademik çalışmalar yapılmıştır. Bunlar arasında şunlar zikredilebilir:

FUGLERUD, Ø. *Andre Bilder Av De Andre*. Oslo, 2004.

GRANDE, S. H. *Muslimere i Norsk Grunnskole*. Oslo, 1989.

HØISETH, P. T. “Islam i Grunnskolen”, *Religion Og Livssyn* 4 (1990): 17-21.

HOVDELIEN, O. “Muslimere og KRL - Hva Er Problemet?”. *Bedre Skole* 1 (2002): 89-94.

JACOBSEN, C. M. *Islamic Traditions and Muslim Youth in Norway*. Leiden: 2011.

JANSVIK, J. A. *Identitetsspørsmålets Betydning I Møtet Mellom Kristne Og Muslimere*, Oslo, Universitetet, 2009.

JOHANSEN, L. B. *Identitetsarbeid På En Norsk-Pakistansk Nettside*, Oslo, 2007.

KJELLING, A. G. *Å Forhandle Om Identitet-Ungere Muslimere Om Mediebildet Av Islam*. Trondheim, Universitetet, 2009.

KLEIVE, H. V. “Muslimske Jenter, Utdanning og KRL-faget i Distrikts-Norge”, *Religion og Livssyn* 4 (2007): 50-58.

KROSSØY, B. *Å Velge Islam*, Bergen, 1999.

LARSEN, L. “Norsk eller muslim-eller begge deler?”. *Norsk Tidsskrift for Misjon* 3 (2003): 163-176.

LEIRVIK, O. “Islamsk Universitetsteologi?”. *Kirke-Kultur* 3 (2010): 189-191.

LIEN, M. M. *La Oss Finne Vår Egen Identitet Først*, Bergen, 2001.

LINDQVIST, H. *Foreldet og Fjern Eller Høyst Aktuell?*, Bergen, 2006.

NATVIG, R. “Religion og Islam i den Videregående Skole”. *Religion Og Livssyn* 4 (1990): 22-26.

PRIEUR, A. *Balansekunstnere*, Oslo, 2004.

RIAZ, N. “Vuderinger av KRL-Faget”, *Religion og Livssyn* 3 (2000): 34-37.

3.3. Farklı Müslüman Kültürü İle İlgili Çalışmalar

Norveç'e işçi ve mülteci statüsüyle gelen Müslüman toplum ülkede kültür, dil, etnik köken, mezhep ve siyasi görüşler açısından farklılık arz eden pekçok grup tarafından temsil edilmektedir. Bu farklılık ve çeşitlilik sebebiyle Norveç'te Müslüman toplumun birleşimi heterojen bir yapı arz etmektedir. Bu durum akademisyenlerin de dikkatini celp etmiş, bu yönde araştırma yapma ihtiyacı hissedilmiştir. Konuya dair yapılan ve yayınlanan araştırmalar arasında şunlar zikredilebilir:

AHLBERG, N. "Pakistanske Muslimer i Norge". *Norsk-Dansk Tidsskrift for Religionshistoriske Studier*, 10: 1988.

ASKEVOLD, T. *Tradisjonalsmen-Antimoderne og Religionsoverskridende*, Oslo, 2009.

BILGIC, S. "Menneske, Religion Og Kultur Og Islam Og Kristendom", *Hovedfaktorer I Integrering*, Oslo, 2008, 115-230.

BREDAL, A. *Vi Er Jo En Familie: Arrangerte Ekteskap, Autonomi Og Fellesskap Blant Unge Norsk-Asiater*, Oslo, 2006.

EIDSVÅG-LARSEN, I. L. *Religion, Livssyn Og Menneskerettigheter*, Oslo, 1997.

GRANDE, S. "Moskeen-Nøkkelfaktor for Muslimer i Norge", *Religion Og Livssyn*, 4/1990, ss. 9-14.

KVALVAAG, R. W. "Brobyggeren Yusuf Islam og Ulike Syn På Musikk i Islam", *Religion Og Livssyn*, 2/2007, 49-55.

LARSEN, G. *Brødre*. Oslo, 1992.

LEIRVIK, O. "Islam and Education in Norway". *Islamische Erziehung in Europa* ed. E. Aslan, Böhlau 2009, 301-323.

_____, "Kulturelle Muslimar". *Nytt Norsk Tidsskrift*, 1 (2009): 73-80.

_____, "Kyrkja I Kontakt Med Islam I Norge", *Niki-Guiden* 1-2 (1992): 35-48.

LEIRVIK-EIDSVÅG, O.-I. *Fellesskapsetikk i et Flerkulturelt Norge*, Oslo, 1993.

NAGUIB, S. A. "Migration: Refugee Education: Western and Northern Europe", *Encyclopedia of Women and Islamic Cultures*, Leiden: Brill, 4 (2007): 457-458.

POLFUS, T. S. "Strategier i Folkelig Muslimsk Apologetikk", *Religion Og Livssyn*, 3 (2005): 32-37.

- RØNNING, K. “Mest Muslim Eller Norsk?”, *Religion Og Livssyn*, 3 (1998): 21-23.
- SECKA, K. “Hva Betyr det å Være en god Muslim i Norge?”, *Religion Og Livssyn*, 3 (1998): 23-24.
- SOLLI, B. *Bait-Un-Nasr*. Oslo, 2011.
- STENBERG, L. “Kunskap Och Vetenskap i Muslimska Idéhistoria”, *Religion Og Livssyn*, 1 (2006): 33-40.
- VOGT, K. *Islam i på Norsk*. Oslo, 2000.

3.4. Müslüman Organizasyonlar/İslami Kuruluşlar İle İlgili Çalışmalar

Müslümanlar tarafından Norveç’te kurulmuş dinî ve kültürel organizasyonlar ve kuruluşlar hakkında yapılmış çalışmalar arasında ise şunlar yer almaktadır:

3.4.1. Türkler

- ASTAD, B. *Muslimler Og Moderne Tyrkere: Kontinuitet Og Endring Av Kulturelle Tradisjoner*, Oslo, 1993.
- BUYUKAKAN, İ. “Attitudes of the Turkish Workers Towards Returning Home”, *LDC-Immigrants in Nordic Countries*, ed. A. Guha-R. Naess, Oslo, 1982.
- DAHLIN, C. E. *Koranskoler i Oslo*, Oslo, 2001.
- ELGVIN, J., *Koranskolens Folk*, Oslo, 2007.
- _____, *Unge Og Lovende: Islamundervisning Og Anskaffelse Av 'Norske Imamer' Ved Islamsk Kultursentrum I Oslo Sett I Forhold Til Barn Og Ungdoms Identiteter*, Oslo, 2005.
- HYNNINEN, M. *Kurds, Turks, Kurdish Turks or Turksih Kurds-Dentity and Belonging Among Kurds From Konya in a Norwegian City*, Bergen, 2003.
- JACOBSEN, C. M. *Staying on the Straight Path: Religious Identities and Practices among Young Muslims in Norway*, Bergen, 2006.
- _____, *Tilhørighetens mange former: Unge muslimer i Norge*, Oslo, 2002.
- JOHNSEN, H. V., *Moderne Tyrkere I Norge Tyrkiskhet–Grunnleggende Og Vedvarende*, Bergen, 2005.
- TESLI, A. *Individual Adaptations, Domestic Units And Identity Management Among Turkish Migrants in An International Setting*, Bergen, 1986.

3.4.2. Pakistanlılar

- AASE, T. H., *Punjabi Practices of Migration: Punjabi Life Project in Pakistan and Norway*. Bergen, 1992.
- AHLBERG, N. “New challenges-old strategies: Themes of variation and conflict among Pakistani Muslims in Norway”, *Finnish Anthropological Society*, Helsinki, 1990.
- ASHEIM, M. T. *Møter Med Allah: En Undersøkelse Av Personlig Tro Og Religiøs Praksis Blant Unge Norskpakistanere*, Oslo: 2007.
- CHRISTENSEN, E. G. *Fremstillinger av den Andre i en Norsk-Muslimsk Kontekst: En analyse av Islamic Cultural Centre Norways moskélitteratur og Nettsider*, Oslo, 2010.
- DØVING, C. A. *Norsk-pakistanske Begravelseritualer-En Migrasjonsstudie*, Oslo, 2005.
- _____. “Punjab–Oslo–Punjab”, *Norsk Tidsskrift For Migrasjonsforskning*, 1 (2001): 48-68.
- ENDRESEN, R. “En Minoritet i en Minoritet: Islams Ahmadiyya-Menighets Teologi og Medlemmenes Identitet”, *Religion Og Livssyn*, 2 (2007): 37-42.
- IRGAN, T.J. *En Kilde- Mange Elver: En Studie av Pakistanske Muslimske Organisasjoner i Oslo*. Bergen, 1999.
- JOHANSEN, L. *Et Eget Rom: Identitetsarbeid På En Norsk-Pakistansk Nettside*, Oslo, 2007.
- LIEN, I. L. *Moral og Emosjoner I Pakistansk Punjab: Gir Inntrykk av Kulturbakgrunnen For Mange av Dei Pakistanske Muslimar i Norge*. Oslo, 1993.
- _____. *Ordet Som Stempler Djevlene*, Oslo, 1997.
- MORAGA, V. T. C. *Muslimere for fred, En Studie av Ahmadiyya Muslim Jamaat’ Selvpresentasjon. Masteroppgave i Religionshistorie*, Oslo, 2018.
- ØSTBERG, S. *Skolegang i Pakistan*. Oslo, 2006.
- SKYBAK, L. *Kaste Og Biraderi I Lys Av Islam: En Kvalitativ Studie Blant Norsk-Pakistanere I Oslo*. Bergen, 2010.
- STRAND, E. M. *En pioner i Ahmadiyya Muslim Jamaat i Norge*. Oslo, 2016.
- SOLLI, B. *Bait-un-Nasr*, Oslo, 2011.
- SØHOLT, S. *Gjennom Nåløyet-En Sammenligning Av Tilpasninger Til Boligmarkedet Blant Hushold Av Pakistansk, Tamilsk Og Somalisk Bakgrunn Oslo*, Oslo, 2007.

WÆRSTED, H. L. M. *Forståelse Av Likestilling Og Feminisme Blant Kvinner I Ahmadiyya Muslim Jama'at. En Kvalitativ Undersøkelse.* Oslo, 2018.

3.4.3. Bøsnaklar

BRUUN, A. *Europeisk Islam-en Studie Av Norske Bosnieres Forhold til Religion,* Oslo, 2008.

FJELDSTAD, A. B. S. *Religion og Migrasjon: Det Islamske Fellesskap Bosnia-Hercegovina i Norge.* Oslo, 2007.

KAPIC, P. M. *Bosnisk Diaspora i Norge. Religiøsitet og Nasjonalidentitet Blant Bosniere i oslo.* Oslo, 2017.

OKSENVAG, E. F. *Muslims Between East And West: A Study Of Identity And The Use Of Hijab Among Bosnian Muslim Women in Sarajevo.* Oslo, 2008.

3.4.4. Iranhlar

ALGHASI, S. *Iranians in Norway: Media Consumption and Identity Making.* Oslo, 2009.

BØE, M. "Shiá Islam-Særegenheter Og Kvinners Stilling", *Religion Og Livssyn*, 2 (2007): 10-15.

FLASKERUD, I. *Visualising Belief And Piety In Iranian Shiism.* London, 2010.

_____, "Tazia: Shia Islamske Pasjonspill Over et Martyrium", *Populærhistorisk Magasin*, 1 (2000): 50-57

_____, "Sjiaislamske Ritualer Som Mikro-Offentligheter: Religions- og Samfunnsdebatt i Iran", *Religionsvitenskapelig Tidsskrift*, 1 (2012): 118-142

_____, "The Votive Image in Shiism", *The Art and Material Culture of Iranian Shi'ism: Iconography and Religious Devotion in Shi'i Islam*, 2011, 161-178.

_____, *Visualising Belief and Piety in Iranian Shiism*, Continuum, 2010.

_____, "Den Visuelle Dimensjonen i Sjiaislamsk Ritualpraksis", *Religion Og Livssyn*, 3 (2010): 17-22.

3.4.5. Somaliler

FÍNNOVOLD, T. G. *Norskfødte Barn av Innvandrede Somalieres Driv Mot Høyere Utdanning.* Masteroppgåve i Religion og Samfunn, *Det Teologiske Fakultet*, Oslo, 2018.

OPSAL, J. “Å Være Somalisk Muslim- I Somalia Og Norge”, *Somaliere I Norge: Perspektiver På Integrering, Språk Og Religion*, ed. K. Nes v.d.ğr. Vallset, 52-75.

THIIS, S. H. *Religionens Betydning For Somaliske Kvinner I Norge*, Oslo, 2006.

3.4.6. Malezyalılar

TJORA, A. D. *Sisters in Islam: Islamske Kvinneaktivister i Malaysia*. Oslo, 2009.

3.4.7. Afganlılar

TUVIK, J. E. *Afghan Religion In Us Army Pre-Deployment Schooling*. Oslo, 2011.

3.5. İslam’da Aile-Kadın-Erkek İle İlgili Çalışmalar

İslam’ın aileye bakışı, karı-koca hakları, erkek-kadın ilişkisi vb. konuları ele alan akademik çalışmalar arasında şunlar zikredilebilir:

ASFAR-KOBILICA, M.-S. “Omskjæring av Guttebarn er Viktig Innen Islam”, *Religion Og Livssyn*, 1/2012, ss. 55-57.

BØ, M. “Lived Experiences of Norway’s Regulation of Mahr”, *Nordic Journal of Religion and Society* 1 (2018): 58-74.

ERIKSEN, E.-A. *Hverdagsreligiøsitet Blant Muslimske Kvinner I Trondheim*. Trondheim, 2006.

GRUNG- LARSEN, A. H.-L. *Dialog Med Og Uten Slør*, Oslo, 2000.

JACOBSEN, C. M., “Ung, Muslim Og Kvinne På Norsk”, *NIKK Magasin*, 2001.

_____, “Young, Muslim and Woman, Norwegia Style”, *NIKK Magasin*, 2001..

KAYED, C. *Rett, Religion Og Byråkrati*, Oslo, 1999.

LEIRVIK, O. “Geraldine Brooks: Islams dötter (kitap eleştirisi)”, *Norsk Teologisk Tidsskrift*, 98(1), 1997, ss. 48-48.

MONSEN, N. K. *Kultur Eller Kjønn?*, Oslo, 1996.

ROALD, A. S. *Er Muslimske Kvinner Undertykt?* Oslo, 2005.

_____, “Er Islam en Kvinnefiendtlig Religion?”, *Religion Og Livssyn*, 3 (2005): 27-31.

STORHAUG, H. *Tilslørt, Avslørt, Et Oppgjør Med Norsk Naivisme*. Oslo, 2007.

_____, *Men Størst Av Alt Er Friheten: Om Innvandringens Konsekvenser*, Oslo, 2006.

STORHAUG, H. *Hellig Tvang: Unge Norske Muslimer Om Kjærlighet Og Ekteskap*, Oslo 1998.

VOGT, K. “Religious Practice and World-View of Muslim Women in Western Europe”, *Women and Islam*, ed. Z. Kassam, Praeger, 2010, ss. 291–303.

_____, “Historien om et Hodeplagg”, *Hijab i Norge Trussel Eller Menneskerett?*, ed. N. Høstmælingen, Oslo, 2004, 23-35.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Bu tebliğde, Norveç'teki akademisyenler ve araştırmacılar tarafından 1982-2023 yılları arasında İslam ve Müslümanlar hakkında yapılan ve basılan kitap, kitap bölümü, tez, makale ve bildiri vb. çalışmaların kronolojik ve literal açıdan tarihi ve literatürü incelenmiştir. Bu anlamda Norveç'te konuyla ilgili yapılan çalışmalarla ilgili literatür ulaşılabildiği kadarıyla verilmeye çalışılmıştır. Bu çerçevede konuya dair yapılan çalışmalara ilişkin genel bir değerlendirme yapılacak olursa; araştırmamızda diğer Avrupa ülkelerine kıyasla Norveç'te İslam ve Müslümanlara yönelik çalışmaların oldukça geç bir dönemde başladığı, ancak zaman içerisinde gittikçe artış gösterdiği tespit edilmiştir. Ayrıca Norveç'e çeşitli gerekçelerle göç eden ve yerleşen Müslümanların özellikle 1990'lı yıllardan itibaren ekonomik durumlarını düzelterek siyaset, ekonomi ve eğitim alanlarında söz sahibi olmaya ve kendilerine ait çeşitli organizasyonlar kurmaya başlamasının ülkedeki akademisyen ve araştırmacıların dikkatlerini çektiği ve bunun neticesinde İslam ve Müslüman toplumun yüksek lisans ve doktora tezi, makale ve bildiri gibi akademik ve bilimsel çalışmaların odak noktası haline geldiği görülmüştür. Ayrıca Norveç'te İslam ve Müslümanlar hakkında çalışmalar yürütün ve bu konuda uzmanlaşan akademisyenlerin başında Kari Vokt, Oddbjørn Leirvik, Christine M. Jacobsen, Anne Hege Grung ve Cora Alexa Døving gibi isimlerin geldiği saptanmıştır. Konuyla ilgili yapılan akademik ve bilimsel çalışmalara içerik olarak bakıldığında ise ele alınan konuların başında din-devlet ilişkisi, İslam-siyaset ilişkisi, İslam-Müslüman-şiddet-terör, İslam hukukunun uygulanması, İslam'da aile ve kadın-erkek ilişkisi, camilerin ve imamların toplumdaki yeri ve önemi, İslam'da dini çoğulculuk-dinlerarası diyalog, İslam ve hoşgörü, Norveç medyasında İslam ve Müslümanlar, Müslüman toplumun entegrasyonu, Müslümanlar-göç-entegrasyon ilişkisi, Müslüman organizasyonlar/İslami kuruluşlar, Müslüman çocukların ve gençlerin kimlik sorunu, Müslüman gençlerin problemleri, Norveç eğitim sisteminde Müslüman öğrencilerin karşılaştıkları problemlerin geldiği tespit edilmiştir. Norveç'te İslam ve

Müslümanlar hakkında daha önce ismi geçen akademisyenler tarafından yapılan ilk araştırmalar her ne kadar bazı eksiklikler taşısa da konuyla ilgili ileride yapılacak çalışmalara rehber olabilecek nitelikte olduklarını söylememiz gerekir.

KAYNAKÇA

Bjerke, A. M. *Bilder av Muhammad i den troendes sinn: Takknemlighet og etterfølgelse*, Oslo, 2010.

Christensen, E. G. *Fremstillinger av Den Andre i en Norsk-Muslimsk Kontekst En Analyse av Islamic Cultural Centre Norways Moskélitteratur og Nettsider*, Oslo, 2010.

Daugstad, G. L. O. “Et Mangfold Av Tro Og Livssyn: Det Flerkulturelle Norge”, *Samfunnsspeilet*, 23 (3): 14-21, 2009.

Jacobsen, C.-O. Leirvik. “Norway”, *Yearbook of Muslims in Europe*, ed. Jørgen Nielsen v. dğr., Leiden, 4: 441-454, 2012.

Kværne, P- K. Vogt. *Religionsleksikon*, Cappelen Akademisk, Oslo, 2007.

Larson, G. *Islam in the Nordic and Baltic Countries*, Routledge, London, 20092.

Leirvik, O. “Muslims in Norway: Value Discourses and Interreligious Dialogue”, *Tidsskrift for Islamforskning*, 8 (1): 137-161, 2014.

Norveç İstatistik Kurumu (2024), www.ssb.no/befolkning/statistikker/innvutv/aar/fane=tabell&sort=num-mer&tabell=109630 (SET: 23.01.2024).

Önal, R. *Avrupa'da İslam Ve Müslüman Azınlıklar: Norveç Örneği*, Emin Yay., Bursa, 2016.

Önal, R. İslamofobi Bağlamında İslam Karşıtı Söylemlerin Batı Dünyasındaki Yansımaları: Norveç Örneği-Karikatür Krizi ve Berwick Terör Saldırısı. *Kader*, 16 (2), 373-403, 2018.

Repstad, P. “Fra Lov Til Lønnskammer?-Religion Og Livssyn i Dagenns Norge”, *Det Norske Samfunn*, ed. I. Frønes-L. Kjølrsrød, Gyndendal Norsk Forlag, Oslo, 371-392, 2010.

Strabac, Z.- M. V. “Attitudes toward Muslims in Norway”, *Islamofobia in The West*, ed. M. Helbling, Routledge, London, 56-69, 2012.

PEYGAMBERLER TARİHİNE GÜNÜMÜZDEN BAKIŞ¹

Prof. Dr. RAMAZAN BİÇER

Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

rbicer@sakarya.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-1501-2103>

ÖZET

Türk-İslam klasiklerinden olan Cevdet Paşa'nın (1823-1895) *Kıyas-ı Enbiya*'sı, Anadolu'nun en ücra köşelerindeki kitap raflarında yerini almış olan bu eser, Türk toplumunun yoğun ilgisine mazhar olmuştur. Peygamberlerin hayatlarının anlatılması, başta Tevrat metinlerine ve İnciller'e dayanmaktadır. Kur'an-ı Kerim'in birçok ayetinde de peygamberlerin hayat serüvenleri bulunmaktadır. Kur'an ayetleriyle bağlantılı olarak İslami literatürde de kıyas-ı enbiya çalışmaları türetilmiştir. Vehb b. Münebbih (ö. 114/732)'in peygamberler tarihi bunlar arasında ilk örneklerden birisi olmuştur. Tarihsel süreçte kabul görmüş önde gelen çalışmalar, Sa'lebî (ö. 427/1035)'nin "Arâ'isü'l-mecâlis" ve Kisâî (ö. 189/805)'nin, "Kıyasü'l-enbiya"sıdır. Türk tarihinde bu alanda yazılmış en derli toplu ve özlü çalışmanın, Cevdet Paşa'nın "Kıyas-ı Enbiyâ ve Tevârîh-i Hulefâ"sı olduğunu belirtebiliriz. Cevdet Paşa bu eserini kendisinden önceki birikimden faydalanarak şekillendirmiştir. Türkçe olarak kaleme alınan bu eserde akıcı bir dil kullanılmış ve aktarılan olayların tarihi realite ile bağdaşıp bağdaşmadığı eleştirisi yapılmaksızın, insanların bireysel ve toplumsal manevi, psikolojik, ahlaki ve kültürel sorunları karşısında çözüm önerilerine yönelik vurgular yapılmıştır. Buna göre "kıyas-ı enbiya" sadece tarihi bir anlatı olmayıp, her toplumun karşılaşılabileceği genel-geçer sorunlara dikkat çekilmesi ve peygamberlerin hayatlarından alıntılarla problemlerin çözümüne yönelik tarihi kıssaların sunumudur. Hz. Âdem'in yaratılış ile başlayan, Hz. Muhammed'in hayatı ile devam eden, Emeviler, Abbasiler, Selçuklular, diğer Türk Devletleri üzerinde durulan ve Osmanlıların ilk devirleriyle sonlanan eser, peygamberlerin yaşamlarındaki genel ilkeleri ön plana çıkarmıştır. Bir tür İslam tarihi niteliğini barındıran *Kıyas*, insanlık tecrübesine dayalı evrensel niteliklerle bezenmiş bir her döneme ışık tutan verileri barındırmıştır.

¹ Bu bildiri, *Türk-İslam Klasiklerini Güncel Okuma* adlı kitabımızın, "Geçmişin İzlerindeki Evrensel İlkeler: Kıyas-ı Enbiya" başlıklı bölümünden derlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Peygamberler tarihi, Ahmet Cevdet Paşa, Örnek şahsiyetler, Güncel Bakış.

1. GİRİŞ

Bizzat kendi ifadesiyle 1238/1823 yılında Bulgaristan'ın Lofça kasabasında doğduğunu belirtilen Ahmed Cevdet Paşa'nın asıl adı Ahmed olup sonra "Cevdet" ismi kendisine sonradan lakap olarak verilmiştir (Cevdet Paşa, 1991:4, 3). Cevdet Paşa'nın ailesi, Kırkkiliseli (Kırklareli) Yularkıran Ahmed Ağa, Prut Savaşı'na (1711) katıldıktan sonra memleketine geri dönmeyerek Lofça'ya yerleşmiş ve zamanla Lofça'nın eşrafı arasına girmiş ve Yularkıranoğulları adıyla ünlenmiştir. Cevdet paşanın babası Lofça'nın ileri gelenlerinden ve meclis azasından "İstabl-ı Âmire pâyelisi" Hacı İsmâil Ağa, annesi yine Lofçalı Topuzoğlu hanedanından Ayşe Sümbül

Hanım'dır (Halaçoğlu, 1993). İlk eğitim ve öğretimini ailesi başta olmak üzere yakın çevresinden alan Ahmed Cevdet, ilme olan teveccühünün farkına varan büyük babası tarafından İstanbul'a eğitim amacıyla yönlendirildi. 1255'li yıllardan İstanbul'da bulunan dönemin ünlü âlimleriyle karşılaşan ve onların bir kısmından ders alan Cevdet Paşa, böylece kendini ilim havzasında bulmuş ve farklı fikirlerin bir arada yeşerdiği bir ortamda kendisini yetiştirme ve geliştirme imkânına kavuşmuştur. Burada Doyranlı Mehmed Efendi, Vidinli Mustafa Efendi, Kara Halil Efendi ve Birgivî Hoca Şâkir Efendi, Miralay Nûri Bey, Müneccimbaşı Osman Sâbit Efendi gibi âlimler yanında tasavvufi yönü ön planda olan Kuşadalı İbrahim Efendi, Mehmed Murad Efendi ve Süleyman Fehim Efendi'nin ders halkalarında bulundu (Cevdet Paşa, 1993:4, 16-21).

Ahmed Cevdet, İstanbul'da farklı medrese ve tekkelerden eğitim aldıktan sonra 1844 yılında Rumeli Kazaskerliği'ne bağlı Premedi kazasında kadılık yapmaya başladı. 1848 yılında Sadrazam Mustafa Reşid Paşa'nın bir buyruğunu Keçecizade Fuad Paşa'ya iletmek üzere Bükreş'e gitti. Bu görevlendirme Ahmed Cevdet'in devletin üst kademesiyle başlattığı bağlantının ilk ve önemli adımı oldu. Bu başarılı görevi sonunda "hareket-i hariç" rütbesi kendisine verildi. Böylece Ahmed Cevdet, Osmanlı hariciyesinde önemli bir vazife ile taltif edilmiş oldu. Bu süreçte tedrisat ile ilgisini koparmayan Ahmed Cevdet, Meclis-i Maârif-i Umûmiyye âzalığı ve Dârülmua'llimîn müdürlüğüne tayin edildi (1850). Ertesi yıl "Encümen-i Daniş" azalığına seçilen yazar, bu süreçte kaleme aldığı Kavaid-i Osmaniyye adlı eserini Sultan Abdülmecid'e takdim etti (Ebu'l-Ula Mardin 1996:38-41).

Bu gelişmeler sonrası “Hareket-i altmışlı” derecesine yükselen Ahmed Cevdet, 1853 yılında 1774-1826 yılları arasındaki Osmanlının Tarihi sürecini kaleme almakla görevlendirildi. Bu tarih çalışmasının ilk üç cildini padişaha takdimi sonrası o “Mûsile-i Süleymâniyye” derecesine yükseltildi. Müellifin bu çabası ve dikkat çeken başarısı onun dönemin Osmanlı tarihi yazarı olarak öne çıkmasına yol açtı ve 1855’te “vakanüvis” olarak atanmasına neden oldu. 1865 yılına kadar süren bu görevi esnasında Tezakir-i Cevdet adlı çalışmasını üretti (Ölmezoglu, 1988).

Ahmed Cevdet’in devlet kademesindeki yükselişi ve terfi edişi, sürekli dikey ve çok hızlı oldu. Bu yükseliş ilmi boyutta da devam ederek, 1856 senesinde Galata, ardından Mekke-i Mükerrerme ve 1861 senesinde de İstanbul kadılıklarına atandı. İstanbul kadılığı esnasında İşkodra’da Osmanlı yönetimine karşı isyan eden kesimi, girişimlerinden vazgeçirmek üzere “me’mûriyyet-i fevkalâde” göreviyle muvazzaf olan yazar, üstün çaba ve gayretiyle bu isyancıları ikna etti. Böylece devlette muteber bir konuma gelen Ahmed Cevdet, daha sonraları Bosna-Hersek’te meydana gelen ve ıslahat talep eden bir kalkışmaya karşı müfettiş olarak görevlendirilecek ve bunun da önünü keseceği gibi orada talep edilen ıslahatı gerçekleştirecek, masrafını bölge halkının karşıladığı iki askeri alayın kurulmasını sağlayacaktır. 1863 tarihinde Anadolu kazaskerliği görevini üstlenen müellif, o zamana kadar ulemadan hiçbir kimseye verilmemiş olan ikinci rütbeden “nişân-ı Osmânî” ile liyakatlandırılacaktır.

Ahmed Cevdet’in Balkanlardaki isyan girişimlerine yönelik başarısı, onun Osmanlı topraklarındaki sorunların çözümüyle ilgili ıslahat taleplerine karşı yapıcı yaklaşımı, ıslahat amaçlı isyan aşamasında olan halkı ikna etme amacıyla 1864’te Kozan tarafına gönderilmesine neden oldu. O, Derviş Paşa’yla birlikte Fırka-i Islâhiyye’yi oluşturup Cebelibereket, Çukurova ve Kozan dağlarını dolaşarak altı ay içinde gerekli ıslahatı gerçekleştirdi. Böylece müellif, ülke sorunlarının çözümü konusunda ilk başvuru olan kişi oldu ve bu da onu yönetimin seçkinleri sınıfına girmesine yol açtı. Ancak bu gelişmeler onun çevresi tarafından ilgiyle takip edilmesine de yol açtı. Bu ise aynı zamanda kıskançlık olgusunu harekete geçirdi.

Ahmed Cevdet, vatan, devlet ve millet namına sarf ettiği tüm bu çabalara karşılık, takdir ve tahsin edilmesi beklenirken, kendisini çekemeyen kimseler tarafından hedefe alınmaya başladı. Öncelikle ilmiye sınıfı rütbelerinde inişler vuku buldu ve kazaskerlerin sahip olduğu efendilik niteliği, vezaret makamı olan paşalığa döndürüldü. Böylece Ahmed Cevdet bir anlamda tenzili rütbeye maruz kalmış oldu. Ancak onun dirayeti ve üstün becerisi onu vazgeçilmez kılmıştır. Bu doğrultuda o, Halep valisi olarak atandı. İki yıllık bu görevi sonrası Adliye Nazırlığı ile vazifelendirildi. Bu süreçte nizamî mahkemeler teşkilâtını kuran Cevdet Paşa, bu alanın kanun ve nizamnâmelerini hazırladı.

Ahmed Cevdet'in bu sürece kadarki yaşam seyri ve çalışmaları göstermiştir ki o, bir taraftan devlet işleriyle meşgul olurken, öte yandan ilmi yönünü işletmiştir.

2. AHMED CEVDET PAŞA'NIN İLMİ KİŞİLİĞİ VE KISAS ADLI ÇALIŞMASI

Zor şartlar içerisinde geçen bir ömrün mahsulü olarak yaşadığı dönemin devlet kademesinde çeşitli görevler üstlenen Ahmed Cevdet Paşa, bu süreçte toplumun eğitim ve öğretim hayatına da katkıda bulunmuştur. Nuruosmaniye Camii avlusunda modern usullere göre “ibtidâiyye” adıyla bir ilkokul açtırdı (Keskiöğlü, 1979: 223). Dârümuallimîn teşkilâtı sıbyan, rüşdiye ve idâdî olmak üzere üç dereceye ayrılarak yeniden düzenlendi. Kendisi de *Kavâid-i Türkiyye*, *Mi'yâr-ı Sedâd* ve *Âdâb-ı Sedâd* adını taşıyan üç okul kitabı yazdı. (Halaçoğlu-Aydın, 1993) Ahmed Cevdet Paşa'nın öne çıkan eserleri arasında *Mecelle* çalışması bulunmaktadır. Arapça, Farsça ve Fransızca'yı iyi derecede bilen (Severcan, 1990: 227-228) ve ilmi açıdan üstün bir yeteneğe sahip olan Cevdet Paşa, birden çok eser kaleme almıştır. Bunları şöyle sıralamak mümkündür:

-*Târîh-i Cevdet*. 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan 1826'da Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasına kadar olan dönemi içermektedir.

-*Tezâkir*. Müellifin bizzat kendisinin de içinde bulunduğu, şahit olduğu olaylara dair tuttuğu notlardan teşekkül eden hatıralar nitelikli bir çalışmadır.

-*Ma'rûzât*. 1839-1876 yılları dönemindeki tarihî ve siyâsî olayların özlü bir şekilde yazılmasını talep eden Sultan II. Abdülhamid'in emriyle kaleme alınan eser, bizzat padişaha sunulması nedeniyle “Ma'rûzât” adı verilmiştir. Yazar burada bir tür tarihi ve sosyolojik tahlillerde bulunmuş ve sorunları dillendirmiş ve çözüm yolları önermiştir. Bu doğrultta eser *Ma'rûzât* olarak adlandırılmıştır.

-*Kırım ve Kafkas Tarihçesi*. Yazarın Halim Giray'ın Gülbün-i Hânân'ından istifade ederek kaleme aldığı küçük bir eseridir.

Bu çalışmalar yanında Cevdet Paşa'nın Mekteb-i Hukuk'ta okuttuğu edebiyat dersi notlarından oluşturduğu *Belâgat-ı Osmâniyye*; İbn Haldun'un *el-İber*'inin ilk cildini oluşturan Mukaddimesinin 6. bölümünün tercümesi olan *Tercüme-i Mukaddime-i İbn Haldûn*; Mekteb-i Hukuk'ta okuttuğu edebiyat dersi notlarından oluşan *Belâgat-ı Osmâniyye*; Osmanlıca Türkçesiyle kaleme alınan ilk eser niteliğini taşıyan *Kavâid-i Osmâniyye*; ilkokul talebeleri için yazılan *Medhal-i Kavâid*; sıbyan mekteplerini için hazırlanan *Kavâid-i Türkiyye*; İranlı şair *Sâib-i Tebrîzî*'nin divanına yapılan *Dîvân-ı Sâib Şerhi*'nin Tetimmesi; sade bir dille yazılmış

ilk Türkçe mantık eser olma niteliği taşıyan *Mi'yâr-ı Sedâd*; öğrenci iken Türkçe olarak yazdığı ve İslâm ilimleri metodolojisiyle ilgili *Beyânü'l-unvân*; İslam dini ile ilgili soruların yanıtladığı *Mecmûa-i Ahmed Cevdet*; Kur'an'ın toplanmasını anlatan ve Arapça kaleme alınan *Hulâsatü'l-beyân fi te'lîfi'l-Kur'ân*; Kızı Fatma Aliye Hanım'a okuttuğu hikmet, felsefe, ilm-i ruh, matematik, geometri, astronomi ve çeşitli İslâmî ilimlere dair derslerin toplandığı *Mecmûa-i Aliye*; Rüşdiye mekteplerinde okutulmak üzere kaleme aldığı *Ma'lûmât-ı Nâfia* gibi yirmiden fazla eseri bulunan Ahmed Cevdet Paşa'nın en ünlü çalışması *Kısas-ı Enbiya*'dır.

Tam adı, *Kısas-ı enbiya ve Tevarih-i Hulefa* olan ve Türkçe kaleme alınan eser, müellifin yaşamının son evresinde yazılmıştır. İlk insan Hz. Âdem'den başlayıp, son peygamber Hz. Muhammed'e (s.a.v) kadarki geçen süreçte gönderilen peygamberlerin hayat serüvenlerinin işlendiği eserde, İslam dininin doğuşu, Hz. Peygamberin hayatı, dört halife dönemi, Emeviler, Abbasiler, tarihsel süreçteki Türk devletleri ve en son olarak da 1439 yılına kadarki bölümünü içeren Osmanlı tarihi ele alınmaktadır. 12 bölümden oluşan eserin ilk altı kısmı, yazarın hayatında iken neşredilmiştir. Vefatı sonrası eserin tamamı kızı Fatma Aliye Hanım tarafından eksiksiz olarak yayınlanmıştır.

Cevdet Paşa'nın *Kısas-ı Enbiya* çalışması Tatarca gibi başka dillerde tercüme edilmesi yanında Türkiye'de de büyük ilgi toplamış ve beğeni kazanmıştır. Nitekim bu çalışma hakkında Ahmed Hamdi Tanpınar'ın "Ben gerek devrimde ve gerek ondan sonra Türkçeye bu kadar hakkiyle sahip başka bir üslup tanımıyorum" şeklindeki değerlendirmesi dikkat çekicidir (Tanpınar, 1969:218).

Kısas-ı enbiya kitabında da hem tarihçiliği hem de eğitimciliğini yansıtmış ve geçmişte kalan yaşananları hem yaşadığı dönem hem de gelecek bağlamında tahlil ve değerlendirmelere tabi tutmuştur. Onun tarihçiliğinin kendisine özgü ve özgün yönleri bulunmaktadır. Nitekim o, klasik Osmanlı tarihçiliğine yeni ve farklı bir bakış açısı getirmiş; tarihçilik, tarih felsefesi ve yöntemi bakımından da eski vakanüvislerin tarihlerinden daha farklı bir yaklaşım sergilemiştir. Ahmed Cevdet'e göre tarih, şimdiki ve gelecek zamanın toplumlarına haber verme aracı olduğu gibi, dünya çapında yaşayan örnekleri ve uygulamaları içeren bir metottur. Tarihçilik, geçmişteki milletlerin birbirlerine yönelik karşılaştırma ve değerlendirme usulüdür. Ona göre tarih, ezeli bir akıştır ve tüm insani değerleri şekillendiren bir "Hengâme-i ibrettir" (Meriç, 1995:13).

Cevdet Paşa tarihi, hali aydınlatan mazi olarak tanımlamaktadır. Ona göre tarih sadece vakıaların periyodik olarak sıralanması ilmi olmayıp, toplumsal olguların sebeplerini ve arkaplanının açıklamasını içermelidir. Böylece tarih, mevcut durumlara ışık tutabilir (Meriç,

1993:9). Zira tarih, yaşananlardan ders çıkarma ilmidir. O bu yaklaşımını şöyle açıklamıştır: “Her sureti tecrübeye bir insanın ömrü yeterli olmadığından arif olanlar, başkasının tecrübesinden ibret alanlardır. İdarecilerde tarih ilminden kendi şahsi faydalanmalarının dışında devlet idaresinde de istifade ederler. İnsanoğlunda geçmiş ve geleceğe vâkıf olmaya belki de ezel ve ebedi sırlarını bilmeye bir tabii meyil vardır. Bundan dolayı insanların tarih ilmine olan ihtiyaçları kaçınılmazdır ve devletlerin nizamlarını korumaları da tarih ilmi ile mümkündür” (Cevdet Paşa, 1309: 1, 33)

Cevdet Paşa'nın bu tarihsel değerlendirmeleri Kur'an metoduyla uyuşmaktadır. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de yer alan tarihi olaylara yönelik bilgi, uyarı ve buyruklar, tarihsel verilerin irşat ve tebliğde ne denli önemli olduğunu göstermektedir.

Cevdet Paşa tarihi, hali aydınlatan mazi olarak tanımlamaktadır. Ona göre tarih sadece vakıaların periyodik olarak sıralanması ilmi olmayıp, toplumsal olguların sebeplerini ve arkaplanının açıklamasını içermelidir. Böylece tarih, mevcut durumlara ışık tutabilir (Meriç, 1993:9). Zira tarih, yaşananlardan ders çıkarma ilmidir. O bu yaklaşımını şöyle açıklamıştır: “Her sureti tecrübeye bir insanın ömrü yeterli olmadığından arif olanlar, başkasının tecrübesinden ibret alanlardır. İdarecilerde tarih ilminden kendi şahsi faydalanmalarının dışında devlet idaresinde de istifade ederler. İnsanoğlunda geçmiş ve geleceğe vâkıf olmaya belki de ezel ve ebedi sırlarını bilmeye bir tabii meyil vardır. Bundan dolayı insanların tarih ilmine olan ihtiyaçları kaçınılmazdır ve devletlerin nizamlarını korumaları da tarih ilmi ile mümkündür” (Cevdet Paşa, 1309: 1, 33)

3. SONUÇ

Çok yönlü ve velûd bir âlim, devlet adamı ve ıslahatçı olan Ahmed Cevdet Paşa, aynı zamanda büyük bir mütefekkiridir. Her âlimin mütefekkir, her mütefekkirin de ıslahatçı olamayacağı dikkate alındığında Cevdet Paşa'nın önemi ortaya çıkmaktadır. Öncelikle kendisi çöküş aşamasına geçmiş bir dönemde ortaya çıkmıştır. Yaşadığı ve gördüğü vakıalar karşısında onları tespit etmek, yazıya dökmek ve gelecek nesillere aktarmak düşüncesiyle hareket etmiştir. Zira ona göre tarih, ibrettir. Yazar, Kısas-ı enbiya adlı eserini bu anlayış üzerine kaleme almıştır. Bu doğrultuda Cevdet Paşa, çalışmasında peygamberlerin hayatlarını ayrıntılara girmeksizin özlü bir şekilde yazmış ve bazı elçilerin kıssalarını ise uzun tutmuştur. Söz konusu daha geniş şekilde incelenen kıssalara bakıldığında onların bir müminin hayatıyla bağlantılı olan inanç ve muamelat konularıyla ilintili hususlar olduğu görülmektedir. Buna göre eser ağırlıklı olarak okuyucunun ilgisini çekecek, dikkatini yoğunlaştıracak ve bireysel olarak kendi hayatıyla toplumsal olarak da çevresiyle bağlantısını kuracak konuları içermektedir.

Balkan kökenli olan Ahmed Cevdet Paşa geniş bir ilim havzasında yetişmiş, farklı kültürlerle temas kurmuş, engin bilgi dağarcığı yanında siyasi ve sosyal hayatta güçlü bir birikime sahip olmuş bir âlim ve bürokrattır. *Kıyas-ı enbiya* adlı çalışması sadece bir peygamberler tarihi olmakla kalmamış aynı zamanda tarihsel tecrübeyi yansıtan bir eser mahiyetine bürünmüştür. Bu doğrultuda peygamberlerin hayatlarıyla ilgili eserine almış olduğu kesitler aynı bir anlam ifade etmektedir. Nitekim peygamberler insanlara ilahi buyrukları sunarken sadece ahiret hayatına yönelik veriler ulaştırmamışlar. Zira din öncelikle dünya için vardır ve dünya hayatında anlam kazanır. Bu nedenle peygamberlerin insanlara teklif ettiği dini buyrukların sosyolojik, psikolojik ve felsefi boyutları olmakta ve yaşam felsefesine yön vermektedir. Bu yönüyle *Kıyas-ı enbiya* ayrı bir anlam kazanmaktadır.

KAYNAKÇA

- Cevdet Paşa, Ahmed. *Kıyas-ı Enbiya ve Tevarih-i Hulefa*. Haz. Mahir İz. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1985.
- Cevdet Paşa, Ahmed. *Tarih-i Cevdet*. Dersaadet: Matbaa-i Osmaniye, 1309.
- Cevdet Paşa, Ahmed. *Tezahir*. Yay. Cavid Baysun. Ankara: TTK Yayınları, 1991.
- Ebu'l-ula Mardin. *Medenî Hukuk Cephesinden Ahmed Cevdet Paşa*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996.
- Halaçoğlu, Yusuf. Aydın, Mehmet Akif. Cevdet Paşa. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 7(1993):443-450
- Meriç, Ümit Yazan. Bir Osmanlı Sosyoloğu Ahmed Cevdet Paşa. *Ahmed Cevdet Paşa Sempozyumu* 9-11 Haziran 1995. Ankara: TDV Yayınları, 1997.
- Ölmezöğlu, Ali. Cevdet Paşa. *İslam Ansiklopedisi (İA)*. İstanbul: MEB Yayınları, 1988.
- Severcan, Şerafettin. Ahmed Cevdet Paşa'nın Tarihçiliği. *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/7 (1990):227-234.
- Tanpınar, Ahmed Hamdi. Cevdet Paşa Hakkında Düşünceler I-II-III. *Edebiyat Üzerine Makaleler*. haz. Zeynep Kerman. İstanbul: M.E. Basımevi, 1969.

SOSYO-KÜLTÜREL BAĞLAMDA MEVLİDİN SOSYAL TEOLOJİSİ¹

Prof. Dr. Ramazan BİÇER

Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

rbicer@sakarya.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-1501-2103>

ÖZET

Mevlid-i Muhammediye: Hz. Peygamberin doğumu münasebetiyle oluşturulan mevlid, bir tür doğum günü kutlamasıdır. Mevlid kutlamaları, ilk dönemde Müslümanlar arasında mevcut değildi. Sonraki devirlerde gündeme gelmeye başlamıştır. Günümüzde mevlid, birkaçı hariç Kuzey Afrika'dan Endonezya'ya kadar İslâm ülkelerinde, resmî veya gayri resmî, yaygın biçimde kutlanmaktadır. Bu doğrultuda ciddi bir kutlama aracı olan mevlid, Müslüman halkların peygamberlerine yönelik bir sevgi ve şükran göstergesidir. İslam kültüründe mevlid, Arapça olarak Kâ'b b. Züheyr'in "Kasîdetü'l-bürde", Bûsîrî'nin aynı adla da anılan "el-Kevâkibü'd-dürriyye fî medhi hayri'l-beriyye" ve "el-Kasîdetü'l-hemziyye"si ile Türkçe olarak Süleyman Çelebi'nin "Vesîletü'n-necât" ile ünlenmiştir. Mevlid ana tema olarak Hz. Peygambere yönelik bir şükran ifadesi olsa da İslam dünyasında sosyal açıdan ve toplumsal bağlamda çok farklı bir işlevi bulunmaktadır. Türk kültürü ile özdeşleşen mevlit, dini-millî bir karaktere bürünmüştür. Sosyalist dönemi yaşayan Müslüman ülkelerde mevlid, müminlerin dini değerlerinin sembolü haline gelmiştir. Bu doğrultuda tüm dini uygulamalarından uzaklaştırılan Müslümanlar, mevlidi sosyo-kültürel bir ayinle ilgili olarak değerlendirmişler ve bu eksende dini temsil göstergesi olarak kabul etmişler ve böylece kimliklerini korumada mevlid, önemli bir faktör olmuştur. Dini muhafazakârlık adına bazı kesimlerce Süleyman Çelebi'nin mevlit metni içeriği ve mevlit kutlanma ritüelinin gerçekleştirilmesi eleştirilse de din, edebiyat, kültür, düğün ve sünnet gibi faaliyetlerde sosyal bir olgu ve toplumsal buluşmanın önemli bir sembolü olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Mevlit, Süleyman Çelebi, Sosyal Teoloji, Güncel Bakış.

¹ Bu bildiri, *Türk-İslam Klasiklerini Güncel Okuma* adlı kitabımızın "Dini Kutlamanın Ötesinde İnancın Toplumsal Ritüeli: *Mevlid-i Muhammediyye*" başlıklı bölümden derlenmiştir.

1. GİRİŞ

Kendilerine hidayete davet eden ve hak yolu gösteren, İslam dininin sunumunu yapan Hz. Peygamberin bu görevi karşısından Müslümanlar, ona yönelik sevgi ve saygılarını sözlü ve yazılı ifade etmek istemişlerdir. Bunu gerektirecek bazı ayet verileri de mevcuttur. Nitekim Kur'an'da De ki: “Eğer Allah’ı seviyorsanız bana uyun ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın” (Al-i İmran 3/31). Bu doğrultuda mevlid tartışmaları, teolojik boyut kazanmaktadır. Uygulamalardaki yöresel ve lokal aşırılık ve yanlışlar gözardı edilecek olunursa, genel anlamda halkın samimi olarak peygamberine bir saygı ifadesi konumundadır.

İslami düşüncede mevlidi savunanlar olduğu gibi, karşı çıkanlar da olmuştur. Karşı çıkanların temel gerekçeleri, mevlid uygulama ve kutlamasının Hz. Peygamber döneminde mevcut olmamasının yanında kutlama ritüellerindeki kitlelerin İslam’ın özüne uymayan şeklindeki bazı uygulamalarıdır. Bu doğrultuda mevlid kutlamasını dini açıdan sakıncalı görerek, “bidat” olarak nitelendirilmiştir. Bu yaklaşımın dikkate alınabilecek hususu, Hz. Peygamber döneminde bu tür bir uygulamanın olmamasıdır. Ancak bu durum anlaşılabilir. Zira yöresel anlamda böyle bir uygulama mevcut olmayabilir. Öte yandan da Hz. Muhammed bu konuda bir buyrukta bulunmaması nedeniyle sahabiler de böyle bir töreni icra etmemiş olabilirler. Diğer taraftan Hz. Peygamber kendi doğumunun Pazartesi günü olması hasebiyle o günü oruçlu geçirdiğini belirterek doğduğu güne dair özel bir uygulamada bulunmuştur (Müslim, Kitâbü’s-siyâm, 194).

Kur'an'da Allah'ın sevilmesi, Hz. Peygambere olan muhabbetle ilişkilendirilmiştir. Öte yandan bizzat Kur'an'da Hz. Muhammed'e “Şüphesiz Allah ve melekleri Peygamber'e salât ediyorlar. Ey iman edenler! Siz de ona salât edin, selam edin.” (el-Ahzab 33/56) buyrulmak suretiyle salavat getirilmesi de emredilmiştir. Bu doğrultuda müminler, Allah'ın buyruğunu yerine getirmek ve O'nun elçisine olan sevgilerini yansıtmak amacıyla doğum günü münasebetiyle kutlamalar gerçekleştirmektedirler.

Bu konuda temel vurgu, kutlamanın amaç ve niyetidir. Dinde uygulamalar ise niyetten ibaret olup, ona göre anlam ve değer kazanmaktadır. Mevlid, kelime anlamı olarak, “doğum yeri” olmakla birlikte, “doğmak” ve “doğum zamanı” manalarında da kullanılmaktadır.

Teknik terim olarak da Hz. Muhammed'in doğum günü münasebetiyle onu anmak amacıyla teşekkül eden kutlama merasimidir. Buna göre mevlid, doğrudan Hz. Peygamber ile alakalı bir kavramdır. Müslümanlar da onun doğum gününü yâd etmek amacıyla uzun zamandan beri bu günde birtakım merasimler gerçekleştirmektedir. Onun doğum günü ile ilgili İslâm tarihçileri, Habeşistan'ın Yemen valisi Ebrehe'nin Kâbe'yi yıkmak üzere Mekke'ye saldırdığı ve Fil

Vak‘ası denilen olayın meydana geldiği yıl olduğu konusunda bir konsensüse sahiptirler. Araplar’da “nesî” geleneğini göz önüne alanlara göre bu tarih milâdî 569, diğerlerine göre ise 570 veya 571’dir. İslam tarihi sürecinde ise 571 yılı genel kabul görmüştür. Bu senenin Rebûlevvel ayının 12’sinde ve gündüz dünyaya gelmiş olduğu tezi kabul görmüş ve bu günün de miladi takvime göre pazartesi olduğu benimsenmiştir (Özel, 2004:484).

Hız. Peygamber ve Hulefa-i raşidin, Emeviler ve Abbasiler dönemlerinde böyle bir kutlama söz konusu olmamıştır. Tarihsel süreçte mevlidin bir tören olarak gerçekleştirilmesi resmi olarak Fatimiler devrine rastlamaktadır. Fatimi sultanı Muiz-Lidînillâh döneminde (972-975) gerçekleşen Mevlid, daha sonraki dönemlerde farklı Müslüman devletler tarafından uygulanagelmıştır. Endülüs, Memluküler, Selçuklular ve Osmanlılar, mevlid kutlamaları yapılan devletler arasındadır. Tarihsel sürecin ötesinde insani bir nitelik olarak kabul edilmesi gereken husus, Müslümanların peygamberlerine yönelik sevgi tezahürünü bu vesile ile yansıtmalarıdır. Resmi olsun veya olmasın sosyal bağlamda uygulanan bu tören, zamanla belirli ilkelere sahip olmuştur. Bu doğrultuda yöresel farklılıklar bulunmakla birlikte, Hız. Muhammed’e yönelik bu sevgi göstergesi, farklı dillerde yazılı metinlere dönüşmüş ve bir edebiyat türü olarak mevlidnameler ortaya çıkmıştır.

Tarihsel süreçte müslümanların teveccüh ettiği mevlidnameler arasında öne çıkanlar, Ka’b b. Züheyr söylediği Kasidetü’l-bürde’si yanında Bûsîrî’nin *el-Kevâkibü’-d-dürriyye fî medhi hayri’l-beriyye* ile *el-Kasîdetü’l-hemziyye*’si bulunmaktadır. Bunların yanında Şemseddin İbnü’l-Cezerî’nin *Mevlidü’n-nebî*, Cafer b. Hasan el-Berzencî’nin *Mevlidü’n-nebî*’si dikkat çeken çalışmalar arasındadır. Türk dünyasında ise bu ünü Süleyman Çelebi’nin *Vesîletü’n-necât*’ı kazanmıştır. Ortadoğu’da kurulan Türk devletleri toplumun dil ve töresini göz önüne alarak daha çok İbn Dihye el-Kelbi’nin *et-Tenvîr fî mevlidi’s-sirâci’l-münîr* adlı Hız. Peygambere övgü nitelikli eserini benimsemişlerdir.

Arapça mevlidler, şekil ve muhteva bakımından birbirine benzemektedir. Bu eserlerin çoğunda mensur ve manzum parçalar birbirini takip etmektedir. Genellikle Hız. Peygamber için salavat getirilmesini ifade eden nakarat beyitleri, manzum ve mensur parçaları birbirine bağlamaktadır. Bunlar lafız ve mana itibarıyla kolay anlaşılması nedeni ve duygusallık içermesi sebebiyle halk üzerinde büyük tesir icra etmektedir.

Mevlidlerin sonunda zikirler ve dualar yer almaktadır (Durmuş, 2004:488). Fars edebiyatının da kendisine özgü mevlidleri bulunmaktadır. Türkçe yazılan en ünlü mevlit Süleyman Çelebi’nin kaleme aldığı ve mevlid-i şerif olarak bilinen *Vesîletü’n-necât* adlı çalışmasıdır. *Vesîletü’n-necat*’ın günümüze kadar, Arapça, Kürtçe, Zazaca, Özbekçe, Tatarca, Sevâhili Dili,

Arnavutça, Boşnakça, Gürcüce, Çerkezce, İngilizce, Rumca ve Almancaya tercümesi yapılmıştır (Kemikli, 2016). Bu doğrultuda *Vesiletü'n-necat*'ın Türkiye eksenli bölgede yoğun ilgiye mazhar olduğu görülmektedir. Orada geçmişten başlayarak Hz. Peygamberin doğum zamanı ve sonrasına yönelik vermiş olduğu sade bilgiler, halkın anlayacağı bir üslup ile sunulan bir ifade biçimi yanında olayları özlü ve kısa bir şekilde aktarması, mevlidin yoğun ilgi göstermesine yol açmıştır. Eserin rağbet görmesiyle ilgili Köprülü'nün tespitleri önemlidir. Ona göre “Halk arasında okunmaya mahsus siyer kitaplarının en güzelini Süleyman Çelebi 812’de Bursa’da yazdı. Onun Mevlid manzumesi asırlarca halk arasında okundu, hatta bestekârlar tarafından bestelendi. Her asırda ona birçok nazire yazıldığı hâlde, ifadesindeki sadelik ve selâset, şairin ilhamındaki samimilik ve tabiiyet, onu Türk edebiyatının bir şâheseri hâlinde asırlarca yaşattı.” (Köprülü, 2003:372)

Türkçe kaleme alınmış olan *Vesiletü'n-necat*'in müellifi olan Süleyman Çelebi (ö. 825/1422) Bursa’da doğmuş, yaşamış ve burada ölmüştür. Çelebi Mevlidini de burada kaleme almıştır. Eser 812/1409 tarihinde tamamlanmıştır.

2. MEVLİD’İN SOSYAL TEOLJİSİ

Çelebi’yi mevlid yazmaya sevk eden etkenler iki merkezde oluşmaktadır. İlki Şii temayüllü yaklaşıma karşı bir hareket olması; ikincisi ise Hz. İsa ile Hz. Muhammed arasındaki karşılaştırmadır. Bu doğrultuda Bazı araştırmacılar Çelebi’nin söz konusu yaklaşım ve tutumu nedeniyle Mevlidde anlatılan Hz. Peygamberin doğumu ile Hz. İsa’nın mucizevî doğumu arasında bağlantı olduğunu ileri sürmüşlerdir (Delenay, 2001:366).

Mevlidin Hz. Peygamberin diğer peygamberlerle eşdeğer olması düşüncesine karşı anti tez niteliğinde olduğu söylenebilir. Bu düşüncenin kökeni ise Osmanlı döneminde mevcut olan İseviyye hareketidir. Kurucusu Ebû İsa olan bu hareket, miladi VIII. yüzyılda İran’da ortaya çıkmıştır. Hakkında çok az bilgi bulunan Ebû İsa’nın kurucusu olduğu mezhebe “İsfahaniyye” de denilmektedir. İseviyye, İslamiyet’in zuhurundan sonra ortaya çıkan ilk Yahudi mezhebi olarak kabul edilmektedir. Müslümanların İran’ı fethettikleri dönemden bir müddet sonra fikrî ve siyasî karışıklıkların yaşandığı bir zeminde ortaya çıktığı görülmektedir (Bulut, 2004).

Çelebiyi mevlid yazmaya sevkeden amil olan Peygamberler arasındaki efdaliyyet/üstünlük konusu o dönemde gündemde olmuştur. Ünlü Osmanlı şeyhülislamı Kemalpaşazade (İbn Kemal) de tartışmaya dâhil olmuş ve “Efdaliyyetü Muhammed” adıyla bir risale kaleme almıştır. Yazar bu çalışmasında Hz. Muhammed’in, Hz. İsa’dan üstün niteliklere sahip olduğunu kanıtlamaya çalışmıştır (Yavuz, 2005).

Peygamberler arasındaki üstünlük tartışması Osmanlı ulemasından olup, sonraları idam edilen Molla Kabız'a da uzanmıştır. Sünni Türk ulemadan olan Molla Kabız, halk arasında Hubmesihi (Mesih severler) olarak bilinen tarikatın kurucusu olduğu ileri sürülmüştür. Kanuni döneminde yaşayan Molla Kabız, belirli kesimler tarafından saraya şikâyet edilmiş ve sorgulanmasını yol açılmıştır. Sadrazam İbrahim Paşa'nın emriyle yakalanarak Rumeli Kazaskeri Fenarizade Muhyiddin Efendi ve Anadolu Kazaskeri Kadiri Efendi tarafından sorgulanmıştır. Bu iki kazasker kendisini iyi savunan Molla Kabız'ın iddialarını cevaplamaya çalışsa da o, kendisini ayet ve hadislerden deliller getirerek savunmuş ve muhakeme sonunda serbest bırakılmıştır. Kendisinin de hazır bulunduğu bu mecliste tutuklanamayışını hazmedemeyen Kanuni Sultan Süleyman, ikinci bir emirle tutuklanarak müftü İbn Kemal ve İstanbul Kadısı Sadi Çelebi sorgulamayı yapmak üzere görevlendirilmiştir. Bu celsede İbn Kemal onun iddialarını reddetmiş ve zındık olduğu hükmünü vermiştir. Bütün ısrarlara rağmen iddiasını terk etmediği için 1527 tarihinde idam edilmiştir.

Yavuz Sultan Selim döneminde de Şeyhülislamık yapan Kemalpaşazade'de, Molla Kabız'ın idam edilme nedenini soran Yavuz'a, Molla Kabız'ın nükteci biri olduğu, insanlarla alay etmeyi sevdiğini, karşısındakini ezmekten hoşlandığını ve bu doğrultuda da düşmanlarını artırdığını, onların da Kabız'a intikam beslediklerini ve bir yolunu bulup idam ettirdiklerini ve sorunun tamamen kıskançlık olduğunu söylemiştir (Biçer, 2016:32).

Bu gelişmelerin de etkisiyle Mevlidini kaleme alan Çelebi, tamamen milli ve dini gayretlerle harekete geçerek çalışmasını yapmıştır. Eserinde her iki olguya yönelik vurgular bulunmakta olup, ana tema olarak Hz. Peygamberin, Hz. İsa ve diğer elçilerden üstün olmasını hedeflemiş ve bunu da eserinin birçok yerinde vurgulamıştır.

Çelebi'nin mevlidi, Hz. Peygamberin hayatının belirli kesitlerini içermektedir. Yazar, mevlidini kaleme alırken, önceki mevlid türü çalışmalardan istifa etmiş olabileceği gibi muhtevaya ait verilerde, temel dini kaynaklardan yararlanmışır. Bunların başında Kur'an ve hadisler gelmektedir. Çelebi'nin tarihi bazı kaynaklardan da istifade ettiği görülmekle birlikte, daha çok hadis kaynaklarını kullandığı anlaşılmaktadır. Metin daha çok tasavvufi bir yaklaşım içermektedir. Burada Ebû Tâlib el-Mekkî gibi bazı sufilerin hadis anlayışlarının yansıtıldığı görülmektedir. Nitekim onların geleneğine göre herhangi bir hadisin naklinde mana ile aktarım yeterli görülmüştür.

Her ne kadar sened ve metne önem veren muhaddis sufiler bulunmaktaysa da bazıları hadisin sıhhatini, mana bakımından değerlendirmişlerdir. Sufiler arasında keşf, ilham ve rüya yoluyla hadis nakleden ve kendi anlayışı istikametinde hadisi yorumsal aktaran şahsiyetler

bulunmaktadır (Şirin, 2016:11-12). Bu yaklaşım ise hadis âlimlerinin anlayışlarıyla örtüşmemektedir. Çelebi de metnindeki hadisleri sufi yaklaşım doğrultusunda değerlendirmiş ve hadis uleması tarafından sahih olarak kabul edilmeyen çeşitli rivayetlere yer vermiştir. Mevlidin kaynaklarının sıhhati ile ilgili yapılan değerlendirmeler, tek bir hadis metni dikkate alındığında sağlıklı sonuç vermeyebilir. Nitekim yukarıdaki dizide aynı satırda hem ayet hem de hadis ifadesi yer almaktadır. Bu doğrultuda yazarın Kur'an ve hadis rivayetlerinin bütününden zihninde oluşturduğu anlamları mevlidine dâhil ettiği söylenebilir. Müslümanlar tarafından mutemet olmuş ve kabul görmüş Gazzali gibi bazı âlimlerin eserlerinde de bu türlü olgular mevcuttur (Gazzali, t.y. 23). Burada söz konusu olan vurgu, hadisten anlaşılacak istenen mevzudur. Bu doğrultuda sahih olmamakla birlikte içerik olarak insanları iyi ve doğruya yönlendiren rivayetlerin kullanımına cevaz verilmiştir (Soğukoğlu, 2019; Genç, 2018). Zira bir hadisin sıhhatinin değerlendirilmesi, rivayet zincirini oluşturan senet açısındandır. Burada içerik söz konusu değildir. Ancak İslam kültüründe, senedi zayıf olmakla birlikte muhteva açısından iyiliklere teşvik edici hadisler kullanılmaktadır. Bu konudaki eleştirilerin sadece Süleyman Çelebi'nin mevlidine yöneltilmesi, tutarlı görünmemektedir.

3. SONUÇ

Çelebi'nin mevlidinin farklı yerlerinde yapmış olduğu ve resmi İslam söylemine aykırı gibi görünen geleneksel vurgular, onun peygamber aşkının ileri bir boyutta olduğunun göstergesidir. Ancak burada genel-geçer İslami kültürün ötesinde mitolojik bir olgu olarak takdim ettiği görülmektedir. Mesela yazara göre ilk yaratılan nesne, Hz. Muhammed'in nurudur. Bu nur ilk olarak Hz. Âdem'in alınına konuldu, ardından Hz. Havva'ya aktarıldı. İnsanlık tarihi sürecinde var olmuş olan bu nur, Hz. Şit, İbrahim, İsmail aracılığıyla tüm peygamberleri dolaşarak, en son Hz. Muhammed'in şahsında belirginlik kazanmıştır.

Metinde yer alan mitolojik olarak değerlendirilebilecek ifadeler, İslam kültüründe mevcut olan arkaplana sahiptir. Bu denli bir tanıtım, tasavvufî gelenekte eskiden beri mevcuttur. Sufi bir aileye mensup olan Çelebi de bu geleneği devam ettirmiştir. Bununla birlikte müellifin bu yönlü sözlerinin dini kaynaklara dayalı realist bir yaklaşım olduğu tartışılabilir. Ancak ifade ve üslup değişikliği bir tarafa bırakılacak olunursa, Çelebi'nin bu görüşlerinin temelsiz olduğu da söylenemez.

Peygamberlerin dini buyruklar yanında ahlaki güzellikleri de yansıttıkları göz önüne alınacak olunursa, onun "Ben, ancak güzel ahlâkı tamamlamak için gönderildim" (İbn Hanbel, II, 381) hadisi göz önüne alınca, Çelebi'nin dizeleri anlam kazanmaktadır. Bu haliyle mevlid, genel İslam kültürünün dışında bir şey söylememektedir.

Mevlitte içerik olarak kelimeler, tasavvuf, ahlâk, tarih ve felsefi yaklaşımlar yer almaktadır. Bu doğrultuda Çelebi mevlidine Hz. Peygamber ile değil, Allah Teâla'nın bazı niteliklerini bildirerek başlar. Ona göre hiçbir şey yokken Tanrı vardı. Allah yaratılmışların niteliklerinden uzaktır.

Her yazar gibi Süleyman Çelebi de “İbnü’z-zaman/zamanının çocuğu”dur. Eseri “Vesîletü’n-necât”ı yazarken de döneminde yaşanan sosyo kültürel olay ve olgulardan hareket ederek eserini kaleme almıştır. Yazarı bu çalışmayı sevkeden ve tüm peygamberlerin aynı düzeyde ve bağlamda olduğunu ileri süren bir vaize tepki olarak yazmaya başladığı söylenir. Ancak bu onu harekete geçiren ve zihnini tetikleyen bir etken olmakla birlikte, arkaplanda birikmiş dönemsel fikir hareketleri ve çağının sosyo-kültürel faktörleri temel gerekçe olmalıdır. Zira Çelebi'nin yaşadığı çağda halkın benimsediği genelgeçer ilkelerin dışında farklı itikadi sapmaların da toplumda yer bulmaya başladığı görülmektedir. Özellikle İran merkezli bu “dâî” hareketleri, halkın arasında değişik ortam ve bağlamlarda yaygınlaştırılmaya çalışılmaktaydı. Zındık veya İseviyye olarak ünlenen bu tür fikir akımlarının toplumu rahatsız edici boyuta ulaşmasıyla sorun, saraya intikal etmiştir.

Süleyman Çelebi, mevlidinde Ehl-i sünnet itikadı çerçevesinde veriler sunmaktadır. Eserinin bazı konularında “vahdet-i vücud” tasavvuf felsefesinin izleri bulunmaktadır. Ancak o, Hz. Peygamberin miracı faslında olduğu gibi, İbnü'l-Arabi etkisiyle başlayan dizeleri, Ehl-i sünnet'in anlayışıyla bağdaştıracak biçimde ustaca şekillendirmiştir.

Süleyman Çelebi'nin Mevlidi olarak bilinen Vesîletü'n-necât'ın günümüze bakan en önemli misyonu, Müslümanlar arasındaki birlikteliğin bir tezahürü olmasıdır. Nitekim günümüzdeki dini-sosyal ritüellerin önde geleni mevlid okumaları olmuştur. Eserin yazımının üzerinden asırlar geçmiş olmasına rağmen, güncelliğini koruyan nadir bir çalışma olan *Vesîletü'n-necât*, İslam dünyasının her tarafında ilgiyle okunan bir çalışmadır. Eserin geçmişte olduğu gibi günümüzde de bu denli alaka görmesinin en önemli nedeni, toplumsal bir mahiyete bürünmüş olmasıdır. Buna göre mevlid, toplumun her kesimine hitap eden bir niteliktedir. Bu yönüyle mevlid, toplumsal birlikteliğin ve farklı düşünceye sahip olan kesimlerin bir araya gelmesini gerçekleştiren bir özelliğe sahiptir. Nitekim genelde İslam dünyası özelde ise Türkiye bazında farklı mezhep ve dini oluşumların sosyal ritüellerinin önde gelenleri arasında mevlid bulunmaktadır. Öte yandan ülkemizde seküler yapıda olan kimselerin de doğum, düğün ve ölüm törenlerinde mevlid önemli bir konumdadır.

Bu haliyle Vesîletü'n-necât, toplumun farklı kesimleri arasındaki uzlaşmaya ve bir arada bulunmaya büyük katkı sağlamaktadır.

KAYNAKÇA

- Biçer, Ramazan. *Kemalpaşazade*. İstanbul: İlke Yayıncılık, 2016.
- Bulut, H. İbrahim. İseviyye Mezhebi ve Hz. Muhammed'in Risaletinin Evrenselliği Tartışmalarının Başlaması. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9(2004):121-143.
- Delenay, Carol. *Tohum ve Toprak*. çev. Selda Somuncuoğlu. İstanbul: İletişim Yayınevi, 2001.
- Durmuş, İsmail. Mevlid. *TDV İslam Ansiklopedisi* 29 (2004): 484-485.
- Gazâlî, Muhammed b. Muhammed. *İhyâu ulûmid-dîn*. Kahire. t.y.
- Genç, Nurdan. Tergîb ve Terhib Hadisleri ve Literatürü. *İslam Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 6 (2018): 110-131.
- Kemikli, Bilal. *Mevlid Külliyyatı: Süleyman Çelebi Vesiletü'n-nejat ve tercümelere*. Ankara: DİB Yayınları, 2016.
- Köprülü, M. Fuad. *Türk Edebiyatı Tarihi*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2003.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyin el-Kuşeyri el-Haccac. *el-Kütübü's-sitte ve şüruhuha: Sahihu Müslim*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Özel, Ahmet. Mevlid. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 29 (2004): 484-485.
- Soğukoğlu, Fehmi. Gazzâlî'nin Görüşleri Çerçevesinde Bilgi Tanımı Üzerine Düşünceler. *Atlas International Refereed Journal of Social Science* 5/29 (2019):912-919.
- Şirin, Halil. *Süleyman Çelebi'nin Vesiletü'n-Necat (Mevlid-İ Şerif) Adlı Eserindeki Hadis Dayanakları ve Değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016.
- Yavuz, S. Sabri. Kelâm'da Efdaliyyet Meselesi ve İbn Kemal'in "Efdaliyyetu Muhammed" Risalesi. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 5/1 (2005): 147-185.

ÇOCUKTA MANEVİ YOKSULLUK

Doktora Öğrencisi Erol AKYILDIRIM

Iğdır Üniversitesi, akyildirimerol@gmail.com-000-0003-2333-6044

ÖZET

Kitle iletişim araçlarındaki gelişme ile birlikte aile bireyleri arasında sosyal mesafenin açıldığı bir süreç yaşanmaktadır. Çalışmada aynı mekânın içerisinde bulunan aile bireyleri arasında manevi yoksulluk mesafesinin yaşanması ile alakalı hususunun irdelenmesi amaçlanmıştır. Ebeveyn ile fiziksel bir mesafe bulunmamasına rağmen kitle iletişim araçları tarafında bağımlı hale gelen aile bireyleri arasında, sosyal mesafenin son derece açıldığı bir sürece tanıklık etmekteyiz. Temel ihtiyaçlar dışında aile bireyleri arasında iletişim yok olmaktadır. Sosyal medya, tik-tok vb. ağların aile bireyleri arasındaki manevi bağları kopararak, aile bireylerine başka bir mekân üretmiştir. Aile kurumundaki her bir bireyin başka bir mekânda iletişime geçtiği süreç yaşanmaktadır. Çocuk ebeveyn sevgisinden bağımsız büyümektedir. İlgisi ve alakadarlığın teknolojik araçlarla başka mekânlara yönelmesi ile çocukların manevi açıdan yoksul büyüdükleri görülmektedir. Aynı mekânda yaşayan aile bireylerinin telefon cihazları ile duygularının farklı mekânlarda gezindiği bir süreç yaşanmaktadır. Başka bir ifade ile ailedeki bireylerin fiziksel yakınlığına karşın, duygusal uzaklık söz konusudur. Aile bireylerinin kendilerinin evde olduğu akıl, fikir, his, kalp vb. duygularının başka mekânlarla iletişimde bulunduğu bir tabla söz konusudur. Aynı mekânda birden farklı mekânlara gezinen aile yapılarının gerçek işlevinden uzaklaştığı söylenebilir. Çocuğun ebeveynlerden alması gereken duygusal öğretiler böylece sağlanamamaktadır. Maddeciliğin önemsendiği günümüzde algıların başka mekânlara yönelik gelişim gösterdiği görülmektedir. Örneğin çocuğun okul ödevi söz konusu olduğunda gerekli ilgi ve alakadardık geciktirmeden gösterilmektedir. Fakat çocukla vakit geçirmek bağlamında oyun oynamak, hikâye okumak, birlikte TV izleme, sinemaya gitmek vb. durumlarda ebeveynlerin ilgisiz davrandıkları söylenebilir. Başka bir misal olarak ebeveynlerin statü kazanmak için ilgisini verdiği alanlar kadar, çocuğa vakit geçirme hususunda gerekli hassasiyeti göstermediği bir durum söz konusudur. Bu durum materyalistleşen bireyin vasfını ortaya koymaktadır. Bu nedenle çocuğun anne ve babasından ilgi bağlamında kopuk büyümesi, çocukta manevi yoksulluk sürecini doğurabilmektedir. Ayrıca bu durum çocuğun ilerleyen süreçlerinde toplumla sosyalleşememe, yalnızlık, duygusal yoksunluk vb. davranış bozukluğun ortaya çıkmasına yol açabilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Manevi Yoksulluk, İlgisi, Kitle İletişim Araçları, Aile Bireyleri.

POZİTİF VE DİNİ İLİMLERİN İNSAN DAVRANIŞLARI ÜZERİNDEKİ YANSIMALARI

Doktora Öğrencisi Erol AKYILDIRIM

Iğdır Üniversitesi, akyildirimerol@gmail.com-000-0003-2333-6044

ÖZET

Bu çalışmada fen ilimleri ile dini ilimlerin bireyin sosyal yaşantısında davranış üzerindeki işlevleri karşılaştırılarak sadece pozitif ilimleri ile ya da dini ilimler ile eğitilen bireylerin davranışlarının karşılaştırılması amaçlanmaktadır. Pozitif ilimleri bireyin aklını besleyen ve akıl ile ilerlemektedir. Sadece gözün gördüğü hususlar üzerine aklın çalışma yaptığı alanı kapsamaktadır. Pozitif ilimlerde duyguların, düşüncelerin yer almadığı bir alandır. İncelenen alanların olgusal olduğu görüngüler üzerinde inceleme yapmaktadır. İnsan sadece akıl yönlü bir varlık olmadığından görünmeyen ve olgusal olmayan duygu, his gibi kalbi ve vicdanı besleyen manevi yönü de bulunmaktadır. Bu duygu ve düşünceler ekseninde vicdana yönelik eğitim alması gerekmektedir. Örneğin insanda gazap duygusu bulunmaktadır. Sadece akıl eksenli eğitim alındığında gazap duygusunun nasıl ve nerde kullanılacağına yönelik eğitim verilmediğinde bu duygunun kötüye kullanma riski oluşabilmektedir. Duygu yüklü bulunan insanın vicdani boyutu ekseninde de eğitim alması, bireyin toplumda sosyalizasyon yönünü kuvvetlendirerek çatışma, savaş, terör, uyuşturucu gibi anomik davranışlara karşı duyarlı olması kazandırılabilir. Aksi halde kalp ve vicdanı besleyen manevi eğitimlerden yoksun büyüyen bireylerin toplumda kitlesel yıkımlar gibi huzursuzluklar, sosyal yaşamın tüm katmanlarında görülme riski ile karşılaşma oranı yükselebilir. Akıl ve vicdanı besleyen eğitimlerin bireye verilmesi bireyin sosyal yaşamında birçok mekânda davranışlarını düzenleyen kontrol mekanizması rolü üstlenmektedir. Aksi halde örneğin acıma hissine sahip bireylerin süreç içerisinde acımasızlığa dönüşebilir. Dolayısı ile bir bahçeden sağlıklı meyve almanın yolu nasıl ki düzenli olarak çapalama ve bakım sürecinden geçiyor ise toplumdaki bireylerin de benzer şekilde vicdani bağlamda yanlış tutum ve davranışlardan arındırılması ile faydalı hale gelmesi mümkün olabilir. Bu durum manevi yani vicdani eğitimle yapılabilir.

Anahtar Kelimeler: Fen ilimleri ve Dini ilimler, Akıl, Kalp, Duygu.

ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN MATEMATİK DERSİNE DAİR SİNEKTİK ALGILARI

Dr., ALİ ŞAHİN

Kırkpınar Ortaokulu,

Ararat_can@hotmail.com - ORCID ID: 0000-0003-1389-670X

ÖZET

Bu çalışmanın amacı ortaokul 7.sınıf öğrencilerinin matematik dersine özgü sinektik algılarının ortaya çıkarılmasını sağlamaktır. Sinektik tekniği sayesinde öğrencilerin gözünde matematik dersine yönelik düşüncelerinin neler olduğunun bulunması amaçlanmaktadır. Bu çalışma için bilgilerin hızlı, kolay ve güvenilir bir şekilde elde edilmesi için araştırmacının ders verdiği sınıfa uygulanmıştır. Bu sınıf Şanlıurfa ilinin Karaköprü ilçesinde bulunan bir köy okulunun öğrencileridir. Bu çalışma 16 kız ve 12 erkek öğrenci olmak üzere toplam 28 öğrenciyle gerçekleştirilmiştir. Yapılacak çalışmada iki tane sorunun cevabı aranmıştır. Bunlardan birincisi ortaokul öğrencilerinin matematik dersini hangi hayvanlarla sinektik algı oluşturduğunun bulunması iken ikinci soru ise bu öğrencilerin hayvan sinektik algılarına yükledikleri anlamların neler olduğunun bulunmasına yöneliktir. Bu çalışma için olgu bilim deseni kullanılmıştır. Bu çalışmanın verilerinin elde edilmesi için literatür taraması gerçekleştirildikten sonra araştırmacı tarafından yarı yapılandırılmış sorular hazırlanmıştır. Çalışma sonucunda elde edilen verilerin analizinde de betimsel analiz yönteminin kullanılmasının uygun olacağı düşünülmüştür. Yapılan çalışmaya bakıldığında ortaokul öğrencilerinin matematik dersine yönelik oluşturdukları hayvan sinektik algılarının çeşitli olduğu görülmüştür. Bunlardan bazıları; zürafa, keçi, yılan, fil, bukalemun, yunus balığı, kırkayak, aslan gibi farklı farklı hayvanlar olduğu görülmüştür. Bu hayvan sinektik algılarının içerisinde de en fazla kaplumbağa (4 tane), yılan (3 tane), aslan (3 tane) ve zürafa (3 tane) olduğu görülmektedir. Yapılan bu çalışmanın ikinci bulgusu ise öğrencilerin hayvan sinektik algılarına yükledikleri anlamlara bakıldığında matematik dersinin zor anlaşılabilir bir ders olduğu, hayatın her alanında karşılıklarına çıkan bir ders olduğu, yorucu bir ders olduğu, karmaşık bir yapısının olduğu, çok fazla konusunun bulunduğu şeklinde ifade ettikleri görülmüştür. Öğrencilerin bu ifadelerden de en fazla matematik dersinin zor ve ağır bir ders (8 tane) olduğunu ifade ettikleri görülmektedir.

Anahtar Kelimeler : Ortaokul, Matematik, Sinektik Algı.

SECONDARY SCHOOL STUDENT'S SYNECTIC PERCEPTIONS ABOUT MATHEMATICS COURSE

ABSTRACT

The aim of this study is to reveal the synectic perceptions of secondary school 7th grade students specific to mathematics course. Thanks to the synectics technique, it is aimed to find out what students think about the mathematics course. For this study, it was applied to the classroom where the researcher taught in order to obtain information quickly, easily and reliably. This class is the students of a village school in the Karaköprü district of Şanlıurfa province. This study was conducted with a total of 28 students, 16 female and 12 male students. In the study to be carried out, answers to two questions were sought. The first of these is to find out which animals secondary school students use to create synectic perception in mathematics lessons, while the second question is to find out what meanings these students attach to animal synectics. Phenomenological design was used for this study. After conducting a literature review to obtain the data of this study, semi-structured questions were prepared by the researcher. It was thought that it would be appropriate to use the descriptive analysis method in the analysis of the data obtained as a result of the study. When the study was examined, it was seen that the animal synectics created by secondary school students for mathematics lessons were diverse. Some of those; It has been seen that there are different animals such as giraffe, goat, snake, elephant, chameleon, dolphin, centipede and lion. Among these animal synectics, the most common are turtles (4), snakes (3), lions (3) and giraffes (3). The second finding of this study is that when we look at the meanings that the students attribute to animal synectics, it is seen that they express that mathematics is a difficult lesson to understand, that it is a lesson that they encounter in every field of life, that it is a tiring lesson, that it has a complex structure, and that it has too many topics. It is seen that the students mostly stated that mathematics course is a difficult and heavy course (8).

Keywords: Secondary School, Maths, Synectic Perception.

ÖĞRENCİ, VELİ VE ÖĞRETMENLERE GÖRE: “NEDEN SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETİYORUZ?”

Doç. Dr., ALİ ALTIKULAÇ

¹ Çukurova Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, aaltikulac@yahoo.com - ORCID ID0000-0003-0792-265X

ÖZET

Sosyal Bilgiler dersinin amacı en yaygın ifadesiyle, iyi vatandaş yetiştirmektir. Sosyal bilgiler öğretim programında sosyal bilgiler, “bireyin toplumsal var oluşunu gerçekleştirebilmesine yardımcı olması amacıyla; tarih, coğrafya, ekonomi, sosyoloji, antropoloji, psikoloji, felsefe, siyaset bilimi ve hukuk gibi sosyal bilimleri ve vatandaşlık bilgisi konularını yansıtan; öğrenme alanlarının bir ünite ya da tema altında birleştirilmesini içeren; insanın sosyal ve fizikî çevresiyle etkileşiminin geçmiş, bugün ve gelecek bağlamında incelendiği; toplu öğretim anlayışından hareketle oluşturulmuş bir ilköğretim dersidir” şeklinde tanımlanmaktadır. Türk Eğitim Sisteminde sosyal bilgiler öğretiminin amaçları, köklü geleneğimiz ve eğitim sistemimizin dayandığı temeller ve ilkeler doğrultusunda belirlenmiştir. Bu araştırma, öğretim programında belirlenmiş amaçların, Sosyal Bilgiler eğitim sürecinin farklı unsurları tarafından nasıl algılandığını ve bu yöndeki beklentilerini ortaya koymak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırmada, ortaokulda görev yapan 40 öğretmen, öğrenim gören 40 öğrenci ve 40 öğrenci velisinin Sosyal Bilgiler dersinden beklentilerinin karşılaştırılması yapılmıştır. Durum çalışması niteliği taşıyan bu araştırmada elde edilen veriler içerik analizine tabi tutulmuş ve elde edilen bulgular sistematik karşılaştırma yapılarak değerlendirilmiştir. Araştırmacılar tarafından veri toplamak amacıyla öğrenci, veli ve öğretmenler için ayrı ayrı olmak üzere görüşme formları oluşturulmuştur. Görüşme formları katılımcıların Sosyal Bilgiler dersinin mevcut durumunu ve dersten beklentilerini belirlemek amacıyla açık uçlu sorulardan oluşturulmuştur. Araştırmanın bulgularına göre öğretmen, öğrenci ve velilerin Sosyal Bilgiler dersine bakışı ve dersten beklentileri farklılıklar göstermektedir. Sosyal Bilgiler dersinin kazandırdıkları konusunda veli ve öğrencilerin görüşlerinin birbiriyle benzerlik gösterdiği, diğer taraftan konuyla ilgili öğretmen görüşlerinin farklılık gösterdiği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Bilgiler; Ders Programı; Amaç; Öğrenci-Veli ve Öğretmen.

ÖĞRETMEN ADAYLARININ BİR BİLİM OLARAK TARİH'E BAKIŞ AÇILARI

Doç. Dr., ALİ ALTIKULAÇ

¹ Çukurova Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, aaltikulac@yahoo.com - ORCID ID0000-0003-0792-265X

ÖZET

Bu araştırma, çalışma grubu olarak seçilen öğretmen adaylarının tarih araştırmalarını nasıl algılandığını ve Tarih bilimiyle ilgili temel görüşlerini ortaya koymak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırmada, Sosyal Bilgiler ve Tarih öğretmenliği bölümünde öğrenim gören toplam 170 öğretmen adayı çalışma grubu olarak belirlenmiştir. Bu araştırmada tarama modeli kullanılmıştır. Tarama araştırması bir grubun belirli özelliklerini belirlemek için verilerin toplanmasını amaçlayan çalışmalardır. Araştırmada, çok yönlü çalışmaya uygun olarak konuyla tutarlı farklı veri setleri toplanmış, bu veri setlerini analiz etmek için nitel ve nicel analiz yöntemleri bir arada kullanılmıştır. Araştırmacı tarafından veri toplamak amacıyla Tarih Araştırmalarına Yönelik Algı Ölçeği oluşturulmuştur. Ölçek, katılımcıların konuyla ilgili düşüncelerini belirlemek amacıyla nicel ve nitel olmak üzere iki kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısımda Drake (1986)'nin geliştirdiği, adapte edilen 5'li likert tipi çoktan seçmeli maddelerin yer aldığı ölçeğe, ikinci kısımda ise açık uçlu, iddia ve gerekçe sorularına yer verilmiştir. Elde edilen nicel veriler betimsel istatistik, t-testi ve nitel veriler ise içerik analizine tabi tutulmuştur; elde edilen bulgular birbirleri ile ilişkili olarak değerlendirilmiştir. Sosyal Bilgiler ve Tarih öğretmen adaylarının tarihe bilimine yönelik bakış açıları benzerlikler göstermektedir. İlgili oldukları temel sosyal bilim olan Tarih alanıyla ve araştırmalarıyla ilgili algılarının göz önünde tutulması öğretmen adaylarına bilimsel bakış açısı kazandırma, eğitim-öğretim süreci ve öğretmen eğitimi gibi konularda yararlı olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Tarih, Tarihçi, Sosyal Bilgiler, Öğretmen Adayı.

OKUL YÖNETİCİLERİNİN KULLANDIKLARI ÖRGÜTSEL GÜÇ KAYNAKLARINA İLİŞKİN ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİ

NİDA ÇEÇEN

FIRAT ÜNİVERSİTESİ EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

nida.023@hotmail.com ORCID ID:0009-0005-3501-196X

ÖZET

Okul yöneticileri, yetki ve karar alma gücüne sahiptir. Bu güçleri sayesinde okul içerisindeki kararları alabilir, uygulayabilir ve yönlendirebilirler. Okul yöneticileri, öğretmenler, personel, öğrenciler ve velilerle kurdukları iletişim sayesinde bağlılık ve güven oluşturabilirler. Bu bağlılık ve iletişim gücü, okul içerisindeki değişimleri yönlendirmede önemli bir role sahiptir. Okul yöneticileri, okul içerisindeki kaynakların dağıtımını ve kontrolünü konusunda güce sahiptir. Bu kaynaklar, insan kaynakları, finansal kaynaklar ve fiziki kaynaklar gibi çeşitli alanları kapsar. Okul yöneticileri, sahip oldukları statü ve saygınlıkla okul içerisinde etkili olabilirler. Bu saygınlık, diğer çalışanların kendilerini dinlemelerini, yönlendirmelerini ve işbirliği içinde çalışmalarını sağlar. Bu örgütsel güç kaynakları, okul yöneticilerine okul içerisinde etkili bir liderlik yapma imkanı sağlar. Yöneticiler bu güçleri doğru bir şekilde kullanarak okulun hedeflerine ulaşmasını ve başarılı bir eğitim ortamının oluşturulmasını sağlayabilirler. Bu bilgiler ışığında bu çalışmada okul yöneticilerinin kullandıkları örgütsel güç kaynaklarına ilişkin öğretmen görüşlerini incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Okul Yöneticisi, Örgütsel Güç Kaynak, Öğretmen Görüşü

1. GİRİŞ

Okul yöneticilerinin kullandıkları örgütsel güç kaynakları, genellikle beş temel kaynağa dayanmaktadır. Bu kaynaklar, yöneticilerin okullarını etkili bir şekilde yönetmelerine ve karar almalarına yardımcı olur.

Okul yöneticileri, sahip oldukları konum ve unvanlarından kaynaklanan mevcut yetkilere dayanarak öğretmenler, personel ve öğrenciler üzerinde etkili olabilirler. Bu yetkiler genellikle resmi statülere, pozisyonlara ve hiyerarşik yapıya dayalıdır.

Bazı okul yöneticileri, liderlik vasıfları, kişisel çekicilikleri ve motivasyonlarıyla karizmatik bir etki yaratarak etkili bir yönetim sergilerler. Bu durumda, yöneticilerin kişisel nitelikleri, takipçilerin onlara duyduğu saygı ve bağlılık üzerinde büyük bir etkiye sahiptir.

Okul yöneticileri, performansı teşvik etmek ve istenilen davranışları ödüllendirmek için maddi veya manevi ödüller kullanarak öğretmenler, personel ve öğrenciler üzerinde etkili olabilir. Ödül gücü, davranışları değiştirmek ve belirli hedeflere ulaşmak için kullanılır.

Okul yöneticileri, sahip oldukları bilgi ve uzmanlık sayesinde, çeşitli konularda karar verme süreçlerinde etkili olabilirler. Bu güç kaynağı, yöneticilerin bilgi birikimlerini kullanarak, öğretmenler, personel ve öğrenciler üzerinde etkili bir yönetim sağlar.

Yöneticiler, yaptırım gücü kullanarak, istenmeyen davranışları engellemek veya cezalandırmak için tehditlerde bulunabilirler. Ancak, bu güç kaynağının uzun vadede sürdürülebilir bir etki yaratmadığı ve genellikle motivasyon düşüklüğüne neden olduğu bilinmektedir.

Bu örgütsel güç kaynaklarının yöneticilerin etkili bir şekilde liderlik yapmalarına ve okulun performansını artırmalarına yardımcı olması beklenir. Bununla birlikte, bu güçlerin kullanımı etik prensiplere ve adaletli davranışlara dayandırılmalıdır.

Araştırmanın Amacı ve Hedefleri

Araştırmanın amacı ve hedefleri, okul yöneticilerinin kullandıkları örgütsel güç kaynaklarına ilişkin öğretmen görüşlerini anlamak, bu güç kaynaklarının olumlu veya olumsuz etkilerini belirlemek ve okul yönetiminin etkinliği üzerindeki potansiyel etkilerini değerlendirmektir.

Problem

Okul yöneticilerinin kullandıkları örgütsel güç kaynaklarına ilişkin öğretmen görüşleri, okul yönetim süreçleri üzerinde nasıl bir etkiye sahiptir?"

Alt Problemler

1. Okul yöneticilerinin karar alma süreçlerindeki etkisi nedir?
2. Öğretmenlerin yöneticilere duyduğu güven ve saygı seviyesi nasıl?
3. Okul içi iletişim ve liderlik tarzlarının öğretmen performansı üzerindeki etkileri nelerdir?

Hipotezler

1. Okul yöneticilerinin kullandıkları örgütsel güç kaynakları, öğretmenler arasındaki motivasyonu olumlu yönde etkilemektedir.
2. Okul yöneticilerinin kullandıkları örgütsel güç kaynakları, öğretmenlerin kariyer gelişimine destek olmaktadır.
3. Okul yöneticilerinin kullandıkları örgütsel güç kaynakları, öğretmenler arasındaki işbirliğini artırmaktadır.

Sınırlılıklar

1. Çalışma sadece belirli bir bölge veya okul türünde yapılmış olabilir, genellemeye olanak tanımaz.
2. Anket veya mülakat yöntemleriyle elde edilen verilerde, katılımcıların subjektif yanıtları sınırlılıklara neden olabilir.
3. Araştırmanın sınırlı bütçe ve zaman dilimi içinde yapılması, veri toplama sürecinin kapsamlılığını etkileyebilir.

Sayıtlar

1. Katılımcıların yanıtları, kendi deneyimlerine dayandığı için, gerçek durumu tam olarak yansıtmayabilir.
2. Veri toplama sürecinde kullanılan ölçekler veya teknikler, öğretmenlerin gerçek hislerini tam olarak yansıtmayabilir.
3. Çalışmanın sonuçları sadece mevcut koşullarda elde edilen verilere dayandığı için, zaman içinde değişebilir.

Araştırmanın Önemi

Bu çalışma, okul yöneticilerinin kullandığı örgütsel güç kaynaklarının öğretmenler üzerindeki etkilerini anlamamıza yardımcı olabilir. Bu da okul yönetiminin etkinliği ve verimliliği açısından çok önemlidir. Okul yöneticilerinin kullandığı güç kaynakları, öğretmenlerin memnuniyeti ve motivasyonu üzerinde büyük bir etkiye sahip olabilir. Bu çalışma, hangi güç kaynaklarının öğretmenlerin performansını ve memnuniyetini olumlu yönde etkilediğini anlamamıza yardımcı olabilir. Çalışma, okullardaki örgütsel güç dinamiklerinin okul iklimi ve kültürü üzerindeki etkilerini inceleyerek, olumlu bir çalışma ortamının oluşturulmasına katkıda bulunabilir. Elde edilecek bulgular, okul yönetimi politikalarının geliştirilmesi ve daha etkili bir okul yönetimi için stratejilerin oluşturulmasına yardımcı olabilir.

Bu çalışmanın sonuçları, okul yönetimi, öğretmen performansı ve öğrenci başarısı üzerindeki etkilerini anlamamıza yardımcı olarak, eğitim sistemleri ve okul yönetimi pratiği üzerinde olumlu bir etki yaratabilir.

2. KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Güç Kavramı, Yöneticilik

2.1.1. Güç Kavramı

Sosyal ilişkilerde gücün belirgin bir rolü vardır. İnsanlar arasındaki etkileşimlerde güç her zaman var olmuştur. Sosyal gruplarda veya iş ortamlarında sürekli etkileşim halinde olan bireyler arasındaki ilişkiler, birinin diğerine bağımlılığının sonucunda güç dinamiklerini ortaya çıkarır. Güç kavramı, insan hayatında oldukça önemli bir yer tutar, bu nedenle bu kavramın derinlemesine anlaşılması ve içselleştirilmesi önemlidir (Bağcı ve Bursalı, 2011).

Araştırmacıların güç tanımlarıyla ilgili belirttikleri hususlar şunlardır: Bir çalışmaya göre, insanlar işbirliği yaparken belirlenen hedefi gerçekleştirmek için gereken enerjiyi güç olarak tanımlamıştır (Aydın, 2013). Güç, liderlik kavramının temelinde yer alan bir faktördür.

Gökkaya'ya göre (2010), bir kişinin veya topluluğun, diğer bireylerin veya toplulukların normalde istemediği, reddettiği veya başaramayacağı bir eylemi gerçekleştirmelerini sağlama, onları istenilen eyleme inandırma, istenen sonuca ikna etme, istenilen eyleme yönlendirme ve istenen eylemleri gerçekleştirmeleri için istekli hale getirme yeteneği olarak tanımlanabilecek güçtür.

Bağcı ve Bursalı (2011) insanların birbirlerini istedikleri yönde etkileyebilmelerinin ve istedikleri değişiklikleri diğer insanlar üzerinde gerçekleştirebilmelerinin güçle ilişkili olduğunu vurgulamışlardır. Dolayısıyla, bir kişi diğerlerinde değişime yol açacak herhangi bir eylemi gerçekleştirebiliyorsa, bu durumda o kişinin diğer bireyler üzerindeki etki veya gücü söz konusu olabilir.

Robbins ve Coulter (2003), gücü bir organizasyon yöneticisinin organizasyonel karar ve eylemler üzerinde etki sahibi olma yeteneği olarak ifade eder. Güç, başkalarını etkileyebilme yeteneği olarak tanımlanırken, etki ise bu yeteneği bir sonuca dönüştürme sürecidir. Scott'un (2001). tanımı genel ve yönetim alanına daha az vurgu yapsa da, gücü bir yönetici ve ast olarak tanımlanabilen iki birey arasındaki sosyal ilişki olarak tanımlar. Bu da gösteriyor ki gücün etki yapma eylemi olduğu sonucuna varılabilir.

2.1.2. Güç Kullanımı

Bierstedt'a göre "Güç olmadan ne organizasyon ne de düzen olabilir." Bu ifadeye göre, örgüte bağlı bireyleri etkileyerek hedeflere ulaşmak için mutlaka güce ihtiyaç vardır. Örgüt liderleri,

farklı güç kaynaklarını kullanarak ve çeşitli niteliklere sahip üyeleri harekete geçirerek örgütün hedeflerine ulaşabilmesi için gerekli birikim ve zenginliğe sahip olmalıdır (Aslanargun, 2010). Elde edilen gücün etkili bir şekilde kullanılabilmesi için belirli stratejilerin uygulanması gerekmektedir. Bilgi birikiminin yarar sağlaması için güç elde etmek önemlidir ve elde edilen gücün faydalı olabilmesi için etkili bir biçimde kullanılabilme yeteneği gereklidir. Bu nedenle, güç kazanımı ve kullanımı konusunda belirli stratejilere önem verilmelidir (Polat, 2010).

Bir örgüt yöneticisinin gücü, farklı güç türlerinin bir kombinasyonundan oluşur. Lider, sahip olduğu bu güçleri duruma ve gerekliliklere bağlı olarak kullanır (Zafer, 2008). İdarecinin liderlik yetenekleri ve kişisel gücü, yasal ve mevki gücünden daha önemlidir. Tarih boyunca, gücün kötüye kullanılması ve gücü elinde bulunduranların bireyleri sömürme eğilimi, gücün olumsuz bir imaja sahip olmasına neden olmuştur. Özetle, güç kendisi iyi veya kötü değildir. Ancak, güç, hem iyi hem de kötü niyetler için kullanılabilir (Bayrak, 2001).

2.1.3. Okul Yönetiminde Yetki ve Güç

Yetki kavramı, Bursalıoğlu'na (2011) göre, kurumsallaşmış bir etki, gücün somut bir ifadesi, diğer insanların eylemlerini etkileyen kararları alma kapasitesi, yöneticilerin karar alma yetkileri, çalışanlardan itaati talep etme hakkı ve iletişim akışı olarak tanımlanır. Yetki, kurumsallaşmış etkinin somut bir ifadesi, karar alma kapasitesi, yöneticilerin karar alma yetkileri, çalışanlardan itaati talep etme hakkı ve iletişim akışını kapsar. Öte yandan güç, insanları eyleme geçirebilme yetisi olarak kabul edilir. Yetki, örgüt içinde bulunan ve yönetsel pozisyonlara verilmiş bir özelliktir, gücün ise kaynağı bireydir. Ancak, yetkinin etkili bir yönetim ortaya çıkarabilmesi için güçle birleşmesi gerekir (Can vd. 2011).

Yönetimdeki güçlü niteliklerden biri, yetkinin belirleyici olduğunu iddia etmek mümkün olabilir. Bu çerçevede, organizasyonların hedeflerine ulaşmaları ile etkili ve uygun bir şekilde yetkinin kullanımı arasında bir ilişki olduğundan bahsedilebilir. Bu nedenle, güç hedefe ulaştırıcı bir araç olarak görülürken, yetki de bu aracın kullanım izni anlamına gelir. Ayrıca, güç etkileyici bir kabiliyettir. İncanın yasallaştırdığı bu etki, yetki olarak adlandırılır. Güç, yöneticinin davranışlarının çevresindeki durumları etkilemesi; diğerlerinin kararlarını yönlendiren davranışları kontrol etme yetkisi ise yetki olarak kabul edilir (Bursalıoğlu, 2011).

2.1.4. Gücü Etkili Kullanan Yöneticilerin Ortak Yönleri

Bir yönetici, astlarını denetleme yetkisine sahip olmalıdır. Bu, çalışanların verimli, etkili ve mutlu olmalarını sağlamak için önemlidir. Yönetici, çalışanlarının sözlerini dinleyerek ve yaptıklarını dikkatlice gözlemleyerek bu denetimi gerçekleştirebilir. Ayrıca, yönetici, çalışanlarının kendilerini dinlediğini ve yaptıklarına özellikle de başarılı oldukları zaman dikkat ettiğini bilmelerini sağlamalıdır. Bu, çalışanların özsaygılarını artırıcı, başarı ve kişisel etkililik duygularını güçlendiren etkili bir yaklaşım olacaktır (Horner, 1997)

Güç kazanmak ve onu elde tutmak için en etkili özellikler arasında şunlar bulunmaktadır: (Pfeffer, 1992a)

1. Fiziksel dayanıklılık, enerji ve tahammül,
2. Enerjiyi odaklamak ve israfı önlemek için enerjiyi bir noktada toplamak önemlidir.
3. Empati, başkalarının duygularını anlama ve anlama yeteneği,
4. Empati, başkalarının duygularını anlama ve onları anlama yeteneği,

5. Etkin bir şekilde ego yönetimi yaparak ve işbirliği becerilerini kullanarak, başkalarının yardım ve desteklerini kazanmak için iyi bir takım oyuncusu olmak.

2.1.5. Eğitim Örgütlerinde Okul Yöneticilerinin Davranışları ve Uzmanlık

Okul yönetiminde tamamen yeni bir bakış açısına ihtiyaç vardır çünkü müdürlük pozisyonu, geçmişte kalmış olan bir kraliyet gibi artık etkisini yitirmektedir. İsviçre'deki okullarda, müdür ve müfettiş gibi görevler öğretmenler tarafından seçim ve rotasyon sistemiyle gerçekleştirilmektedir. Bu yüzden en etkili okul yönetimi şekli, müdürün öğretmenler tarafından seçilmesidir. Eğer öğretmenlerimizin kendi müdürlerini seçme yeteneğine sahip olmadığına inanmıyorsak, binlerce çocuk ve gencin yetiştirilmesine olan güvenimizi de sorgulamamız gerekecektir (Dixon, 1959).

Eğitimde, yönetici davranışı öncelikli olarak öğretmen-yönetici ilişkilerini temel almalıdır. Bu ilişkilerde, birbirlerini suçlama yerine olumlu ve güvene dayalı bir iletişim, daha başarılı sonuçlar doğuracaktır. Öğretmenler, yöneticilerle kuracakları sağlam ilişkilerin kendi başarılarına olumlu etkisi olduğuna inandıklarında, hem bu ilişkilerde hem de ders içi ve ders dışı çalışmalarda daha pozitif tutumlar sergileyeceklerdir. Güven ve iş birliği temelinde kurulan bu ilişki, her iki tarafın da kendi zayıf noktalarını açıklamaktan çekinmeyeceği bir ortam oluşturacaktır. Bu açıklamalar sayesinde zayıf yönlerin azalması hatta ortadan kalkması sağlanabilir (Blair, 1955).

Uzman, belirli bir alanda bilgili ve becerikli olan kişidir. Bu uzmanlık programları, düzenli pratik eylemlerin karışımıdır. Uzmanın seçilmesinde etkili olan faktör, insandan ziyade konuya egemen olma isteğidir. İnsanlara liderlik etme eğiliminde olanlar, uzmanlık yolunu tercih ederler (Özcanay, 2017).

Eğitim kurumlarında uzmanlığın göz ardı edilmesi durumunda, her görevin yöneticiler tarafından yerine getirilmesi beklenir. Ancak bu durum, eğitim sistemimizde ve özellikle merkezi yapıda bazı olumsuz sonuçlara yol açmaktadır. İlk olarak, uzmanlık gerektiren konularda yetkinlik belirleyen yöneticiler, uzmanlık ve formal yetkinin arasındaki farkı anlayamayarak zorlanabilirler. Böylece, hızla yıpranabilirler. Ayrıca, uzmanların uyarı ve eleştirilerinden yoksun bir ortamda çalışmalarını, uzun vadede kişiliklerini etkileyebilir ve yöneticilerde her konuyu çözebilecekleri yanılgısını yaratabilir (Merton, 1957). Öte yandan, uzmanlaşmanın katılımcı eğitim girişimlerini azalttığı, yönetici-öğretmen-veli ilişkilerini karmaşık hale getirdiği de görülmektedir. Uzmanlaşma, uzmanın bilgisini artırırken, uzman olmayanların bilgisizliğini de artırabilir (Bursalıoğlu, 2011).

2.1.6. Yönetimsel Güç Kavramının İlişkili Olduğu Diğer Kavramlar

Gücün etkili kullanımı ve paylaşılması gerçekten olumlu sonuçlara yol açabilir. İyi bir liderlik, yöneticilerin güçlerini paylaşarak örgüt içinde sinerji yaratabileceği anlamına gelir. Bu sinerji, örgütün hedeflerine ulaşma olasılığını artırabilir. İşbirliği ve güç paylaşımı, çeşitli perspektiflerin birleşmesine ve yaratıcı çözümlerin ortaya çıkmasına katkıda bulunabilir. Bu sayede, örgüt genellikle daha güçlü ve etkili hale gelir. Ayrıca, gücün farkında olmak da çok önemlidir. Güç, etkili kararlar almak, sorumlulukları yerine getirmek ve değişimi yönetmek için kullanılabilir. Örgüt içindeki herkesin gücünü ve etkisini fark etmesi, daha adil bir çalışma ortamı yaratabilir ve herkesin katkılarını daha iyi bir şekilde görmesini sağlayabilir. Eğitim örgütleri açısından, öğretmenlerin, yöneticilerin ve diğer personelin güçlerini paylaşarak bir

araya gelmeleri, öğrencilere daha iyi bir eğitim deneyimi sunma potansiyelini artırabilir. Farklı beceri ve uzmanlık alanlarına sahip bireylerin bir araya gelmesi, öğrenme ortamlarının zenginleşmesine ve öğrencilerin daha iyi desteklenmesine yardımcı olabilir. Gücün etkili bir şekilde kullanılması ve paylaşılması, örgütlerin daha güçlü ve başarılı olmalarına olanak tanır. Bu da, daha iyi sonuçlar elde etme ve gelişme fırsatlarını beraberinde getirebilir (Taymaz, 2003).

Personelin uygun yetkilere sahip olması, örgütün etkinliği için kritiktir. Görevlerin sorumluluk ve yetkilerinin dengeli bir şekilde dağıtılmasıyla sağlıklı bir örgüt yapısı oluşturulabilir. Çalışanlara görevlerine uygun yetkilerin verilmesi, onların motivasyonunu artırabilir. Yöneticilerin tek başına tüm gücü ellerinde tutmaya çalışmaları, memnuniyetsizlik ve iletişimsizlik sorunlarına yol açabilir. Bu sebeple, gücü doğru kişilere devretmek önemlidir. Öğretmenlik mesleğinin profesyonelleşmesi, eğitim sistemindeki kurumsallaşma sürecine katkı sağlar. Bu bağlamda, güç dengesinin iş tatmini üzerindeki etkisi incelenmiştir (Hoy ve Miskel, 2010).

2.1.6.1.Yönetmel Güç ve Liderlik

Liderlik genellikle etkinlikle yakından ilişkilidir çünkü etkinlik, genellikle diğerleri üzerinde etki bırakabilme ve onları yönlendirebilme yeteneği olarak tanımlanır (Karkın, 2004).

Sağ'ın (2010) çalışmasına göre, okul yöneticileri belirli zorlayıcı yöntemler kullanarak liderlik ederler. Bu yöntemler arasında öğretmenleri odalarına çağırarak, sözlü olarak uyarıda bulunmak, mesafe koymak, soğuk davranmak gibi taktikler vardır. Ayrıca, yöneticiler zayıf yönleri olan personellerine rehberlik ederek, bu yönlerini geliştirmelerine yardımcı olurlar. Liderlik, güç gibi hem biçimsel hem de biçimsel olmayan liderlik şeklinde ikiye ayrılır. Biçimsel liderlik, örgüt tarafından verilen güç ve yetenekleri kullanarak etki yaratırken, biçimsel olmayan liderlikte ise örgüt tarafından hiçbir kaynak sağlanmasa da etki yaratılabilmektedir. Bu nedenle, biçimsel liderlik ve yönetici kavramları birçok noktada örtüşmektedir (Koşar, 2008).

Güç ve liderlik arasında belirgin farklılıklar bulunmaktadır. Bu farklılıklardan biri, liderin takipçileriyle uyum içinde olması gereken hedefleriyle, güç için ise takipçilerin liderlerine olan bağımlılığının önemi vurgulanabilir. Ayrıca, etki yönü de önemli bir farklılık noktasıdır. Lider, genellikle aşağıdan yukarıya doğru etki gösterirken; güç, hem yukarıdan aşağıya hem de aşağıdan yukarıya doğru etkili olabilir (Aşan ve Aydın, 2006).

2.1.6.2.Yönetmel Güç ve Sorumluluk

İş yapma yükümlülüğü genellikle kendi vicdanı ve örgütün yönetim gücü olmak üzere iki temel etkene dayanır. Bu yükümlülüğe dayalı olarak, sorumluluk alma ve sorumlu olma olmak üzere iki farklı türde sorumluluk ortaya çıkar. Sorumluluk alma, bir işi en iyi şekilde yerine getirme taahhüdünü içerir. Bu durumda birey, işini en iyi şekilde yapma konusunda kendi vicdanına karşı sorumluluk hisseder. Örneğin, bir öğretmen kendi dersleriyle ilgili olarak kendine karşı sorumludur. Bu durumda, öğretmen kendi vicdanına karşı hesap verme gerekliliği hisseder ve dersleriyle ilgili olarak en iyi performansı sergilemekle yükümlüdür. Diğer yandan, bir okul müdürü yetki sınırları içinde bulunan tüm görevlerden sorumludur. Okul müdürünün sorumluluğu, kendi pozisyonunun getirdiği tüm sorumlulukları kapsar. Dolayısıyla, bir kişinin yetki ve sorumluluk alanı genişledikçe, bu kişiye düşen sorumluluk da artabilir. Bu şekilde, iş

yapma yükümlülüğüne bağlı olarak, hem bireysel olarak kendi vicdanımıza karşı sorumluluk hissetme durumu söz konusudur hem de bir pozisyon veya görevin gerektirdiği genel sorumluluklar bulunmaktadır (Başaran, 2000).

2.1.6.3. Yönetimsel Güç ve Yetki İlişkisi

Kurumsallaşmış otoriteye eş anlamlı olarak kullanılan yetki terimi, bir örgüt içinde belirli bir pozisyona atanmış ya da o pozisyonu işgal eden belirli bir bireye verilmiş olan "karar alma ve diğerlerinin davranışlarını belirleme" hakkını ifade eder. Bu tür bir yetki, genellikle örgütün üst düzeyinden alt kadroya doğru aktarılır. Örgütün üst kademesi ise bu tür bir yetkiyi işletme sözleşmesinden veya ülkenin hukuki ve toplumsal düzeninden alır. Yetki, örgüt içindeki üyeleri ve eylemleri bir arada tutan bir güçtür. Yani yetki, bir kişinin belirli bir pozisyonda sahip olduğu karar alma ve yönlendirme yeteneği ve sorumluluğunu ifade eder. Bu yetki genellikle hiyerarşik bir yapıya sahip olan kuruluşlarda, yönetim ve organizasyonel işlevleri düzenlemek için kullanılır (Bursalıoğlu, 2011).

Yetki, yönetimde temel bir kavram olup, bir kişinin belirli hedeflere ulaşmak için diğerlerinden yardım isteme hakkını ifade eder. Ayrıca, yetki karar alma sürecini yönlendirme ve alınan kararların uygulanmasını sağlama yetkisini de içerir. Güç ise yetkinin daha geniş bir kapsamını temsil eder. Güç, genellikle "şekilsel olmayan yetki" olarak adlandırılırken, yetki genellikle "yasal güç" olarak tanımlanabilir. Güç, yasal zorunluluğa dayanmayabilirken, yetki genellikle yasal bir temele dayanmalı ve hiyerarşik komuta zincirine uymak durumundadır. Etkin bir okul yönetiminde, yetki genellikle paylaşılarak, birden fazla kişinin karar alma sürecine katkıda bulunmasına olanak tanır (Aytaç, 2000).

2.2. Örgütsel Güç

2.2.1 Örgütsel Güç

İşletmelerdeki yöneticilerin etkin kararlar alabilmesi, isteklerini gerçekleştirebilmesi ve çalışanlarını işletmenin hedeflerine odaklanmaları konusunda motive edebilmesi, sahip oldukları güç ile ilişkilidir. Bir yöneticinin başarısı, çevresindekileri etkileyebilme yeteneği ve mevcut kaynakları etkili bir şekilde kullanabilme yetisi ile orantılıdır. İşletmelerde, yöneticilerin güçlü olmaları teşvik edilmeli ve çalışanları işletme hedeflerine odaklanmaları için desteklemelidir. Güçlü bir yönetici olmayan durumlarda, işletme içinde resmi olmayan liderlerin ortaya çıkmasına neden olabilir (Aşan ve Aydın, 2006: 267).

Güç, fizik bilimine göre iş yapan somut bir kavram olarak tanımlanırken, örgütteki yönetimsel güç (erk) ise gözle görülemeyen ancak sezilebilen bir olgudur. İstenilen sonuçlara ulaşmak için diğerlerini etkileyebilme yeteneği olarak tanımlanan güç, etki sürecinin temel kaynağıdır. Herkes, ilişki kurduğu kişileri etkileme isteği duyar çünkü güçlü olma dürtüsü temel insan güdülerinden biridir. Güç, en kısa tanımıyla 'başkalarının davranışlarını etkileyebilme yeteneği' olarak ifade edilebilir. Bu tanıma göre, kişinin isteklerini başkalarına zorla kabul ettirebilmesi de güç kavramının içinde değerlendirilir. Güç olgusu, en az iki kişinin bulunduğu bir ilişkiyel olaydır. Bir taraf güç kullanırken diğer taraf etkilenir. Bir kişi, başka birisiyle ilişkiye girmeden güçlü ya da güçsüz olamaz. Örneğin, bir çalışan, kıt kaynakları elinde tutan başka bir çalışana bağımlıysa, o kişi diğerine göre güçsüzdür. Yönetimsel gücün kaynakları ve işgören üzerindeki etkileri örgütten örgüte farklılık gösterebilir (Şimşek, 2003: 183).

Güç başkalarını etkileme, istenen bir şeyi yaptırma veya belirli bir yönde hareket etmelerini sağlama yeteneği. Gerçek güç, başkalarının davranışlarını kontrol etmekten ziyade başkalarını etkileyebilmekte yatar. Ayrıca ilginç bir bilgi: Aslında gücün eylem halinin olmamasıdır. Eylem gerektiğinde, güç yerine etki kelimesi kullanılabilir. Güç, istenen şeylerin gerçekleşmesi için niyet etme yetkisidir (Schermerhorn vd. 1994,464).

Güç kavramı, Chrudden ve Sherman (1984) tarafından kişisel deneyim, informal liderlik yetenekleri, diğerlerinin desteği ve yetki verilen yöneticiye bağlılık yoluyla elde edilebileceği şeklinde tanımlanmıştır. Güç kavramıyla ilişkili diğer kavramsal yaklaşımlar arasında güç alanı (bir bireyin etkileyebildiği toplam kişi sayısını ifade eden bir kavram), güç konusu (güçlü bir bireyin diğerleri üzerinde hangi konularda etkili olduğunu gösteren bir kavram) ve güç kaynakları (güç sahibi olanların hangi kaynakları kullanarak başkalarını etkilediğini açıklayan bir kavram) bulunmaktadır. Bu nedenle, bir bireyin güçlü olabilmesi için, güç alanı ve güç kaynaklarının tam olarak tanımlanmış olması gereklidir. Gücün alanı, bir bireyin etki edebildiği insanların toplam sayısını ifade ederken, gücün konusu, bir kişinin diğerlerini hangi hususlarda etkilediğini açıklar. Gücün kaynakları ise, bir bireyin diğerlerini etkileyebilmesi için kullandığı kaynakları temsil eder (Koçel, 2001:449).

2.2.2 Liderlik ve Güç İlişkisi

Liderlikle ilişkilendirilen kavramların başında güç geliyor. Güç, genellikle liderlikle bağlantılı olarak başkalarını etkileyebilme ve yönlendirebilme yetisi olarak tanımlanır. Hollander ve Offermann'ın belirttiği gibi, hem kamu hem de özel sektördeki organizasyonel yaşamda, liderlerin diğer bireyler üzerindeki etkisi, etkileşimi ve iletişimi konusunda güç gerçekten önemli bir rol oynamaktadır. Liderler genellikle farklı güç kaynaklarını kullanarak etki yaratırlar. Bu güç kaynakları arasında öz kaynaklar (liderin kişisel nitelikleri ve becerileri), mevkii kaynakları (liderin sahip olduğu statü, pozisyon ve kaynaklar) ve ilişki kaynakları (liderin sahip olduğu bağlantılar ve ağlar) bulunur. Liderler bu kaynakları kullanarak takım üyelerini motive eder, onları yönlendirir, kararları etkiler ve organizasyonel hedeflere ulaşılmasında liderlik rollerini yerine getirirler. Liderlerin güç kullanımı, organizasyonlar içerisinde etkili iletişim, karar alma süreçleri ve motivasyon gibi unsurlarda büyük bir rol oynar. Ayrıca, liderlerin güçlerini nasıl kullandıkları ve dağıttıkları, liderlik tarzları ve organizasyonel kültür üzerinde de derin bir etkiye sahiptir. Bu nedenle, liderlerin güçlerini etkili bir şekilde kullanabilmeleri ve doğru bir şekilde dengeleyebilmeleri liderlik başarısı için hayati önem taşır. (Karkın, 2006: 70 – 71).

Mullins (1999) 'e göre, güç iki kategoriye ayrılır: örgütsel güç ve kişisel güç. Örgütsel güç, örgütün resmi yapısındaki pozisyonlardan kaynaklanan gücü ifade ederken, kişisel güç ise bireyin doğrudan kendisinden gelen diğerleri üzerinde etki kurma becerisini açıklar. George ve Jones (1999)'a göre liderlik konusunda aslında temelde iki ayrım bulunmaktadır: biçimsel liderlik ve biçimsel olmayan liderlik. Biçimsel liderlik, yöneticilikle çakışan bir tanıma sahiptir, çünkü biçimsel liderler, örgüt tarafından verilen yetki ve kaynakları kullanarak takipçileri veya astları etkilerlerken, biçimsel olmayan liderler ise örgüt tarafından hiçbir kaynak sağlanmasa da takipçileri veya astları etkileyebilirler. Günümüzde, öne çıkan temel liderlik özellikleri ve diğerlerinden ayrılan liderlik özelliklerinin duygusal zekaya bağlı olduğu fark edilmektedir (Titrek, 2007: 103).

2.2.3. Yönetimde Güç Kaynakları

Yönetimdeki güç kaynakları, dikey ve yatay olmak üzere iki farklı başlık altında ele alınır. Bu iki tür güç kaynağı, yönetimde önemli bir role sahiptir.

2.2.3.1 Dikey Kaynaklar

Örgütlerde, üst düzey yöneticilerin genellikle daha fazla kaynağa erişebildiği, ancak diğer çalışanların da pozisyonlarına bağlı olarak çeşitli güçler edinebildiği bilinir. Tipik olarak, dikey güç kaynakları şöyle sıralanabilir: Yasal güç, ödül gücü, zorlayıcı güç, referans gücü ve uzmanlık gücü.: (Aşan ve Aydın: 2006: 274):

Biçimsel Makam: Her çalışan, yöneticilerin planlama, örgütlenme, karar verme ve denetleme gibi konularda "yasal güç" yani "yetki" sahibi olduğunu kabul ederek, örgüt içindeki pozisyonlara tahsis edilmiş haklar, sorumluluklar ve ayrıcalıkları içselleştirir.

Örgütsel Kaynaklar ve Kontrolü: Bir örgütün çeşitli kaynaklara sahip olması, bu kaynakları örgüt üyeleri arasında dağıtarak, kontrolü elinde tutması durumunda güçlenmesini sağlar. Eğer bahsi geçen kaynaklardan biri örgüt için hayati önem taşıyorsa, o kaynağa sahip olmak veya kontrolünü elinde tutmak örgütün gücünü arttırabilir.

Karar Verme: Üst düzey yönetim, örgüt için hayati önem taşıyan konuları kararlaştırma yetkisine sahiptir. Aynı zamanda, alt kademede ki personelin karar alma yetkisini tanır; ancak bu yetkinin sınırlarını belirler ve onların kararlarını etkileyebilir (Zafer, 2008).

Üst yönetimin, altındakilere yönelik karar alma süreçlerine müdahalesi, onların üzerinde belirli bir etki ve güç sahibi olması anlamına gelir.

Bilgi Çağında Güç: Bugünün bilgi çağında, örgütlerin istediği bilgiye erişebilme ve bu bilgiyi yorumlayabilme yeteneğine sahip olan kişiler, en büyük güce sahip olanlardır.

Ağ Bağlantıları Kurma: Örgüt içinde her olaydan ve gelişmeden haberdar olan kişi, bilgiyi ve buna bağlı olarak gücü elinde bulundurur. Akıllı bir yönetici, kendisinin merkezinde olduğu bir ağ oluşturur ve bu ağ aracılığıyla mümkün olduğunca fazla bilginin kendisine ulaşmasını sağlayarak gücünü sürdürmeye çalışır (Zafer, 2008).

2.2.3.2. Yatay Kaynaklar

Örgütlerde, hiyerarşik yapıya dayalı dikey ilişkilerin yanı sıra, aynı seviyedeki departmanlar arasında oluşan çeşitli ilişkiler de bulunmaktadır. Yatay güç kaynakları şu şekilde sıralanabilir: (Aşan ve Aydın: 2006: 275- 276):

Bağımlılık: Bir şeyi elde etmek istemek ama ona sahip olmak için gerekli olan kaynakların ya da bilginin sınırlı olması durumunda, bu şeyin elde edilmesi zor olabilir. Eğer bir bölüm, bilgi ya da nadir kaynak başka bir bölüme bağlıysa, o bölümün diğerine gücü vardır.

Merkezilik: Örgütün çıktılarında en büyük katkıyı sağlayan bölüm, göreceli olarak daha önemli bir role sahiptir ve bu nedenle örgüt içinde daha güçlü bir konumda olabilir.

Yerine Konulamazlık: Eğer bir bölümün veya kişinin işlevi, yokluğunda yerine getirilemezse, o bölüm veya kişi yerine konulamaz demektir. Bu tip bölümler veya kişiler, örgüt için gerekli çıktıyı sadece kendileri sağladıklarında diğerlerine kıyasla daha fazla güce sahiptirler.

Belirsizlik Kontrolü: Belirsiz durumlarda yöneticilerin karar vermek için sınırlı bilgiye sahip olmaları nedeniyle, belirsizlikle daha kolay başa çıkabilen bölümler veya kişiler sahip oldukları gücü arttırabilirler.

3.YÖNTEM

Tablo 1. Katılımcıların Okul Kademesi-Eğitim Durumu-Branşı-Kıdem(Yıl) Değişkenine Göre Dağılımı

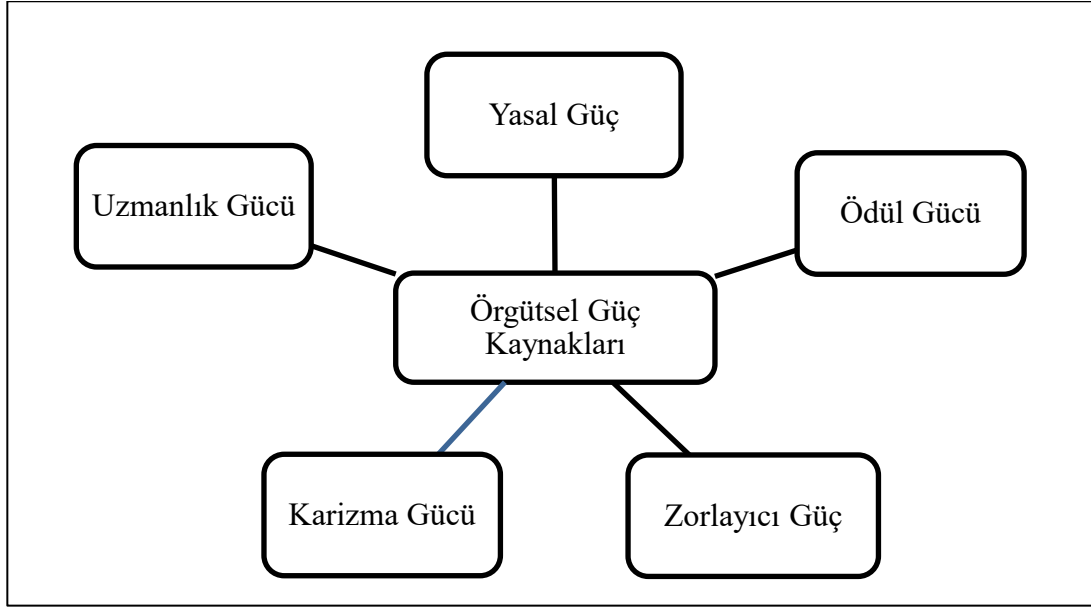
Katılımcı Sırası	Cinsiyet	Yaş	Eğitim Durumu	Okul Kademesi	Branş	Mesleki Hizmet Süresi	Mevcut Okul Yöneticiniz İle Çalışma Süresi
K1	Kadın	30-40	Lisans	İlkokul	Sınıf Öğretmeni	14	5
K2	Kadın	30-40	Lisans	İlkokul	Sınıf Öğretmeni	7	4
K3	Kadın	40-50	Lisans	İlkokul	Sınıf Öğretmeni	19	5
K4	Kadın	20-30	Lisans	İlkokul	Sınıf Öğretmeni	6	1
K5	Kadın	40-50	Lisans	İlkokul	Sınıf Öğretmeni	21	1
K6	Kadın	40-50	Lisans	İlkokul	Sınıf Öğretmeni	22	3
K7	Erkek	20-30	Lisans	İlkokul	Sınıf Öğretmeni	1	1
K8	Kadın	30-40	Lisans	Lise	Almanca Öğretmeni	10	2
K9	Erkek	40-50	Lisans	Ortaokul	Bilişim Teknolojileri Öğretmeni	18	2
K10	Kadın	30-40	Lisans	Ortaokul	Bilişim Teknolojileri Öğretmeni	13	3
K11	Erkek	30-40	Lisans	Ortaokul	Fen bilimleri Öğretmeni	16	8
K12	Kadın	30-40	Lisans	Ortaokul	Fen Bilimleri Öğretmeni	14	2
K13	Kadın	30-40	Lisans	Ortaokul	Matematik Öğretmeni	12	8
K14	Kadın	40-50	Lisans	Ortaokul	Sosyal Bilgiler Öğretmeni	18	4
K15	Erkek	30-40	Lisans	Ortaokul	Türkçe öğretmeni	13	3

Tablo 1’de görüldüğü üzere öğretmenlerin 11’i bayan öğretmen, 4’ü erkek öğretmen, 8’i 30-40 yaş aralığında, 5’i 40-50 yaş aralığında, 2’si 20-30 yaş aralığında, öğretmenlerin tamamının lisans mezunu olduğu, 7’si ilköğretim öğretmeni, 7’si ortaokul öğretmeni, 1’i lise öğretmeni,

7'sinin sınıf öğretmeni olduğu, ortalama olarak kıdemleri 10 yılın üzerinde olduğu ve ortalama olarak 4 yıldır da mevcut okul yöneticisi ile çalıştıkları söylenebilir.

4.BULGULAR

Bulgular araştırmanın amaçları doğrultusunda incelenmiştir. Bulguların alt amaç soruları bağlamında sırası ile ele alınmasına dikkat edilmiştir. Bu doğrultuda katılımcılara öncelikle Okul yöneticileri hangi örgütsel güç kaynaklarını kullandığı sorulmuştur. Bu kapsamda katılımcıların belirttiği görüşler Şekil-1'de gösterilmektedir.

Görsel 1: Örgütsel Güç Kaynakları

Görsel 1'de görüldüğü üzere örgütsel güç kaynakları ile ilgili katılımcıların belirttiği güç kaynakları beş başlık altında toplanmıştır.

Tablo 2: Örgütsel Güç Kaynaklarına İlişkin Görüşler

Güç Kaynakları	Görüşmelerden Alınan İfadeler
Yasal Güç	K4: "Hayır." K6. "Çalışanın kişiliğine uygun olmayan görevleri de yasal güçle yaptırmaya çalışıyor." K7: "Çalıştığım okulda henüz doğrudan bir yasal güç kullanımına şahit olmadım. Bana göre bunun sebebi de ben ve diğer öğretmen arkadaşlarımla sorumluluk bilincinde olmasına bağlayabilirim. Yapmamız gereken bir iş, doldurmamız gereken bir evrak olduğunda ikinci bir uyarıya gerek kalmadan herkes sorumluluğunu yerine getiriyor." K8: "Yasal güç kullandığımı söyleyebilirim. Mevzuat ve yönetmelik konusunda oldukça dikkatli davranmaktadır. Örneğin; Yazılı kağıtlarımızı fotokopiye vermeden önce Okul Müdürümüzün incelemesi gerekiyor ve yazılı kağıdının düzenin; imza, tarih süre vs olup olmadığını mutlaka inceler. Aynı şekilde tören ve

---

	<p>panolarda kullanacağımız dokümanlar inceleme komisyonuna sunulmadan önce kendisinin ön incelemesinden geçmektedir.”</p> <p>K9: “Yasal gücü kullanmakta olduğundan emin değilim. Daha çok değer güder ile sorunlar çoğalmaktadır.”</p> <p>K11: “ Genellikle yasak güç kullanmamaktadır. Sorunları diyalog ile çözer.”</p> <p>K13: “Yasal güç kullanılmamaktadır.”</p>
	<p>K2: “Motivasyon artırıcı çalışmalara yapmaktadır. Özel günlerimizde de bizi güdülemektedir.”</p> <p>K4: “Evet.”</p> <p>K6: “Devlet çalışanlarına ödül hediyeleri genellikle kimin alacağına karar veren yüksek mevkideki kişiler veriyor.”</p> <p>K7: “İdare tarafından doğrudan bir ödüllendirme yapılmadı. Ama öğretmenler gününde müdürümüz tarafından tüm öğretmenlere ufak bir hediye verildi ve ondan sonra çoğu öğretmen arkadaşımın derse daha motive olmuş bir şekilde gittiğini düşünüyorum.”</p>
Ödül Gücü	<p>K8: “ Ödül gücünü sözel olarak kullanmayı tercih eder. Örneğin; bir programdan sonra programı hazırlayan öğretmeni mutlaka tebrik eder, sene sonu ya da sene başı toplantılarında projeler yapan öğretmenleri takdir eder vs.”</p> <p>K9: “Nadiren yılsonunda bir çalışmayı ödüllendirerek bunu kullanmaktadır. Öğretmenler odasında tamamen ikram ile bunu kullanmaktadır.”</p> <p>K11: “ Öğretmenlere ödül kullanılmamaktadır. Başarı belgeleri üst makamlardan gelmektedir.”</p> <p>K12: “Adaletli bir şekilde kullanılan ödül motivasyonu artırır.”</p> <p>K13: “ Bazen ödül gücü kullanmaktadır. Öğretmenlere küçük sürprizler yapmaktadır.”</p>
Zorlayıcı Güç	<p>K4: “Hayır.”</p> <p>K6: “ Devlet memurlarına görevi yapmama ve reddetme durumunda kınama cezası.”</p> <p>K7: “Katılmam gereken bir toplantıya müsait olmadığım için katılamadım. Bunu bilgilendirdim ve anlayışla karşılandı. Herhangi bir yaptırıma ya da zorlayıcı güce maruz kalmadım. Bu yöntemin okullarda kullanılmaması gerektiğini düşünüyorum.”</p> <p>K9: “ Bu gücü kullanmamaktadır.”</p> <p>K11: “Zorlayıcı güç kullanmamaktadır. Zorlayıcı güç motivasyonu düşürebilir.”</p>

	<p>K13: “ Zorlayıcı güç kesinlikle kullanmamaktadır. Öğretmenlere çok iyi davranmaktadır.”</p>
	<p>K2: “Bilgi ve deneyimlerinden her zaman faydalanırız. Çekinmeden her konuyu danışıırız.”</p>
	<p>K4: “ Evet.”</p>
	<p>K6 : “Kendi çalıştığım kurumda müdürüm bu konuda her zaman deneyimlerini paylaşırdı.”</p>
Uzmanlık Gücü	<p>K7: “Bana göre öğretmenlik iki boyutlu bir meslek. İlk boyutunda sınıfta öğrencilerle işlememiz gereken konular yer almakta. Bunun eğitimini üniversitede ve stajda bolca aldık. Ancak işin ikinci boyutu da evrak doldurma (sınıf defteri ve e-okul gibi) ve velilerle iletişim kısmı. Bunlar için herhangi bir eğitim almadık. Kafama takılan bir şey olduğunda idarecilere sormaktan çekinmediğim bir ortam oluşturuyorlar. Onların da deneyimi sayesinde uzmanlık güçlerinin olduğunun farkına varıyorum.”</p>
	<p>K9: “Uzmanlık gücünü kullanmaktadır. Deneyimi kullandığını görmemekteyim.”</p>
	<p>K10: “ Evet.”</p>
	<p>K11: “ Uzmanlık gücü kullanır. Olaylarda bilgi ve tecrübesi ile olayı çözer.”</p>
	<p>K12: “Tecrübeli olması hata yapma olasılığını düşürüyor.”</p>
	<p>K13: “Uzmanlık gücü kullanmaktadır. Bilgi ve deneyimleri ile sorunlar çözer.”</p>
	<p>K6: “ Bu konu liderin kişiliği ile ilgilidir. Baskın bir kişiliği varsa çalışanları etkileyebilir.”</p>
	<p>K7: “Doğrudan karizma gücü kullanılmış spesifik bir olay anlatamam ancak söylediğim gibi idarecilerle samimi bir ortam olduğu için bu gücün de müdürümüzde olduğunu varsayıyorum.”</p>
Karizma Gücü	<p>K9: “Karizma gücünü kişisel özellikleri ile kullanmakta ve davranışları ile bunu göstermektedir.”</p>
	<p>K10: “ Evet.”</p>
	<p>K11: “ Okul müdürüm insani ilişkileri iyidir. Karşındakini dinler ve çözüm üretir.”</p>
	<p>K12: “Lider ve ikna edici üslup kullanması öğretmenlerin mutlu olarak çalışmasını sağlıyor.”</p>
	<p>K13: “ Karizma gücü vardır. Çok İyi bir insandır.”</p>

Çizelge 2’de görüldüğü üzere öğretmenler örgütsel güç kaynaklarına ilişkin ödül gücü ile uzmanlık gücü en fazla kullanılan güç kaynaklarıdır.

Katılımcılara Okul yöneticilerinin kullandıkları örgütsel güç kaynakları öğretmenleri nasıl etkiledikleri sorulmuştur. Bu kapsamda katılımcıların belirttiği görüşler Çizelge 3’de gösterilmektedir.

Çizelge 3. Okul yöneticilerinin kullandıkları örgütsel güç kaynakları öğretmenleri nasıl etkiledikleri

Örgütsel Güç Kaynaklarının Öğretmenleri Nasıl Etkiledikleri	Görüşmelerden Alınan İfadeler
İstekli	K1: “İhtiyaç duyduğumuzda destekleyen idareci daha istekli çalışmamızı sağlıyor.”
İhtiyaç duyulduğu her an	K2: “İhtiyaç duyduğumuz her an ona kolayca ulaşabiliyoruz.”
Olumlu etkilediği	K3: “Olumlu etkiler. Görevimi yaparken kendimi rahat ve önemli hissedirim.” K7: “Beni olumlu yönde etkiliyor. Bunun sebebi meslekte ilk yılımın olması. Okulda zaten işleyen bir sistem var ve bu sistemde benim üzerime düşen sorumlulukları idare yöneticileri tarafından örgütsel güç yardımı ile anlatılıyor.” K9: “Olumlu anlamda etkiler.” K10: “ Bize karşı davranışları olumlu olduğu için mutlu hissediyorum.” K14: “ Olumsuz etkilenmiyorum. Kendimi iyi hissediyorum.”
Yeterli	K4: “İyi ve yeterli hissediyorum.”
Rahat bir çalışma ortamı	K5: “Rahat bir çalışma ortamında olduğumu.” K6: “Kendi kurumumda müdürüm karizma gücü dışında sıkıntı yaşıyorum. Genellikle çalışma ortamı rahat.”
Resmi davranması	K8: “Hitabının her zaman ‘hanım’ ile bitmesi, resmi davranması, laubali olmaması, önemli bir etkinlik ya da programdan sonra tebrik etmesi gerçekten onur duymamı sağlıyor; huzurlu bir ortamda çalıştığımı ve güvende hissettiriyor.”
Öğretmeni motive eder	K11: “ Örgütsel güç kaynaklarının doğru kullanımı okulun işleyişini kolaylaştırır ve öğretmeni motive eder.”
Saygılı	K12: “Saygı çerçevesinde rahat, özgür, fikirlerimi söylemek önemli.”
Şanslı	K13: “Böyle bir okul müdürüm olduğu için kendimi çok şanslı hissediyorum.”

Çizelge 3’de görüldüğü üzere okul yöneticilerinin kullandıkları örgütsel güç kaynakları öğretmenleri nasıl etkiledikleri görüşleri sonucunda en fazla olumlu etkilediği görülmektedir. Katılımcılara okul yöneticilerinin kullandıkları örgütsel güç kaynakları görev yapmakta olduğunuz eğitim kurumunu nasıl etkilediği sorulmuştur. Bu kapsamda katılımcıların belirttiği görüşler Çizelge 4’de gösterilmektedir.

Çizelge 4. Okul yöneticilerinin kullandıkları örgütsel güç kaynakları görev yapmakta olduğunuz eğitim kurumunu nasıl etkilediği

Eğitim Kurumunu Nasıl Etkilediği	Görüşmelerden Alınan İfadeler
Olumlu etki yaratmakta	<p>K1: “Olumlu etki yaratmakta.”</p> <p>K4: “ Olumlu etkilemektedir.”</p> <p>K5: “ Olumlu bir çalışma ortamı vardır.”</p> <p>K6: “Kendi eğitim kurumu olumlu etkilemekte. Müdürümüz öğretmen – veli ve öğrenci arasındaki örgütsel gülece iyi korumakta.”</p> <p>K8: “Çalışmayı sevmeyen öğretmen arkadaşlarımız için sıkıcı ve çoğu işler formalite olarak gelse de işini seven öğretmenler için huzurlu bir ortam var diyebilirim.”</p> <p>K9: “Uyumlu bir çalışma ortamı yaratmaya çalışmaktadır.”</p> <p>K10: “Bütün öğretmenlerin birbiriyle iletişimin kuvvetli olmasını sağlıyor.”</p> <p>K11: “Uzmanlık gücünü kullanmaları çalışma ortamını rahatlatmaktadır.”</p> <p>K12: “Olumlu bir iklim yaratıyor.”</p> <p>K13: “ Örgütsel güç kaynaklarını doğru kullandığı için okula seerek gitmekteyim.”</p> <p>K14: “Kurumda disiplini sağlaması gerekiyor. Öğretmen, öğrenci diğer görevli herkesinin fitratı, kişiliği farklı. Orta noktada buluşup, başarı ve huzuru yakalamak için tüm bireylerin öz veri göstermesi gerekiyor. Malum herkes bunu gönüllü olarak yapmıyor yapamıyor. Bu noktada örgütsel güç kaynaklarıyla dokunuş yapmak gerekiyor.”</p>
Güzel bir ekip olduğu	<p>K2: “Güzel bir ekip olduğumuzu düşünüyorum. Yöneticimizin tutumu okul ortamımızda da daha mutlu ve motive çalışmamızı sağlıyor.”</p> <p>K7: “Deneyimli öğretmenlerin bizim aksimize çok da ihtiyacı olmuyor. Hatta onlar da idareciler gibi bizi bilgilendiriyor, yardımcı oluyorlar. Okulun genelinde de önceki soruda dediğim gibi işleyen sistemin devamlılığını sağlıyor.”</p>
<p>Çizelge 4 incelendiğinde okul yöneticilerinin kullandıkları örgütsel güç kaynakları görev yapmakta olduğunuz eğitim kurumunu nasıl etkilediği sorusuna verdikleri cevaplar incelendiğinde en fazla olumlu etki yarattığı sonucuna varmıştır.</p> <p>Katılımcılara Okul yöneticilerinin kullandıkları örgütsel güç kaynakların öğretmenlere sağladığı faydalar neler olduğuna dair soru sorulmuştur. Bu kapsamda katılımcıların belirttiği görüşler Çizelge 5’de gösterilmektedir.</p> <p>Çizelge 5. Okul yöneticilerinin kullandıkları örgütsel güç kaynakların öğretmenlere sağladığı faydalar neler olduğu</p>	
Öğretmenlere sağladığı faydalar	Görüşmelerden Alınan İfadeler
Evet	<p>K2: “ İdarecileri ile iletişimi iyi olan öğretmenler eğitim öğretim sürecini daha mutlu ve verimli geçirip öğrencilere daha faydalı olacaktır.”</p> <p>K4: “Uzmanlığımı kullanarak deneyimlerinden faydalanabiliyoruz.”</p>

K6: “Denetim yönünden bir çok faydası vardır.”

K7: “Örneğin yasak olmasına rağmen okulda öğretmenler tarafından set kullanılmak istendi. Ama müdürümüz bunun yasak olduğunu, müfettiş denetime geldiğinde problemlerle karşı karşıya gelebileceğimizi söyledi. Öğretmenler de hak verdi. Aynı şekilde ücretli öğretmenlerin nöbet tutması konusunda da bu şekilde bir konuşma geçti. Müdürümüz bunun yasak olduğunu ve uygulanamayacağını söyleyince öğretmenler de durumu kabul etti.”

K8: “Özellikle kurallara uymayan öğretmenlerin daha dikkatli olmaları noktasında fayda sağlıyor. Örneğin derse geç girmeyi alışkanlık haline getirmiş olan öğretmenleri nöbetçi öğretmenin mevzuat gereği uyarması bir süre sonra o davranışın tekrarlanmamasını sağlıyor.”

K9: “Öğretmenlerin isteklerini dikkate almakta ve bu öğretmeni olumlu etkilemektedir.”

K10: “Öğretmenlerin kendilerine değer verdiğini hissediyor.”

K11: “Uzmanlık güçleri öğretmenin veli veya öğrenci ile problem yaşamasını azaltır.”

K12: “Projelerde istekli ve gönüllü yer almak istiyorlar.”

K14: “Konfor alanından çıkmayanları zorluyor, zor geliyor. Başarıya, hedefine odaklanan öğretmeni olumlu etkiliyor.”

K15: “Motivasyonu olumlu etkiliyor.”

Çizelge 5 incelendiğinde tüm katılımcılar okul yöneticilerinin kullandıkları örgütsel güç kaynakların öğretmenlere fayda sağladığını belirtmişlerdir.

Katılımcılara Okul yöneticilerinin kullandıkları örgütsel güç kaynakların eğitim öğretim sürecine sağladığı faydalar neler olduğuna dair soru sorulmuştur. Bu kapsamda katılımcıların belirttiği görüşler Çizelge 6’da gösterilmektedir.

Çizelge 6. Okul yöneticilerinin kullandıkları örgütsel güç kaynakların eğitim öğretim sürecine sağladığı faydalar

Eğitim

Öğretime

sağladığı

faydalar

Görüşmelerden Alınan İfadeler

Evet

K2: “İdarecileri ile iletişimi iyi olan öğretmenler eğitim öğretim süreci daha mutlu ve verimli geçirip öğrencilere daha faydalı olacaktır.”

K6: “Eğitim ve öğretim sürecinde devamlılığı konusunda faydası vardır.”

K8: “Her şeyi yönetmeliğe göre olması gerektiği gibi uygulayan bir okul müdürünün okuldaki işleyişin daha planlı, programlı ve düzenli olmasını sağladığını düşünüyorum.”

K9: “Keyfi davranışların önüne geçilmektedir.”

K10: “ Hem öğrenci hem öğretmen hem de veli arasında iletişim etkili olması ve önemsendiklerini hissettiriyor.”

K11: “ Okul disiplini, planlı çalışma, çalışanları motivasyonu öğretim sürecini olumlu etkiler.”

K12: “Öğrenciler kurallara daha kolay uyuyor ve ödül olması istekli hale getiriyor.”

K14: “ Evet vardır. Öğretmen ve öğrencinin motivasyonu, işlerin sürekliliği, vizyona ulaşma örgütsel güç kaynaklarını dozunda kullanmayla ilgilidir.”

K15: “ Eğitim-Öğretim sürecine olumlu katkı sağlıyor.”

Hayır

K7: “Daha önceki cevaplarımda bir öğretmenin görevinin iki boyutlu olduğunu söylemişim. Evrak işleri ve veli ile ilişkilerde örgütsel gücün kesinlikle faydası oluyor ancak eğitim öğretim sürecinde sınıf öğretmenin bilgi ve deneyimi etkili oluyor. İdarenin gözle görülür bir etkisinin olduğunu düşünmüyorum.”

Çizelge 6 incelendiğinde çoğu katılımcı okul yöneticilerinin kullandıkları örgütsel güç kaynakların eğitim öğretim sürecine fayda sağladığını belirtmiştir.

Katılımcılara okul yöneticilerinin kullandıkları örgütsel güç kaynaklarının kullanımının öğretmenlere zararı olup olmama durumlarına dair soru sorulmuştur. Bu kapsamda katılımcıların belirttiği görüşler Çizelge 7’de gösterilmektedir.

Çizelge 7. Okul yöneticilerinin kullandıkları örgütsel güç kaynaklarının kullanımının öğretmenlere zararı olup olmama durumları

Öğretmenlere

Zararı Olup

Olma

Durumları

Görüşmelerden Alınan İfadeler

Evet

K2: “ Özellikle zorlayıcı güç kullanıyorsa çalışma motivasyonun düşeceğini inanıyorum.”

K5: “Tehdit baskı durumunda çalışma motivasyonun düşmesidir.”

K6: “ Baskı kurmak ve kendi isteklerini yaptırmak içinse bir çok zararı vardır.”

K7: “Benim okulumda olmadı ancak yanlış anlaşılmalarda yoluyla bir idarecinin bir eğitime yaptırım uygulayabilir, ona soruşturma açtırabilir. Soruşturmada bir sonuç çıkmasa bile öğretmenin motivasyonunu kırıp onu etkileyebilir.”

	<p>K8: “Kullandığı güç zorlayıcı güç ise öğretmenlere oldukça zararı oluyor. Örneğin; öğrencilerin notları konusunda mobbing, Yks’de çıkacak ve çıkmayacak dersleri ayrı değerlendirip çıkmayacak derslerin branş öğretmenlerini değersizleştirme vs öğretmenin psikolojisi derinden etkileyen durumlardır.”</p> <p>K11: “Yasal güç ve zorlayıcı güç kullanırsa öğretmenlerin motivasyonu düşer.”</p> <p>K14: “ Dozu aşarlarsa zarar verirler. Zorlayıcı gücü kullanan idareci öğretmeni bu güçle harekete geçiremez. Geçirmiş gibi görünür. Oysa öğretmen, öğrenci bulunduğu ortamda saygı görürse aidiyet hissederse, muhabbetle hedefe odaklanacaktır. Zorluklar onları yıldırılmayacaktır.</p>
Hayır	<p>K9: “Kullanılan güç kaynağı iyi ayarlanabilir ve karşı taraf kırmadan yapıldığı sürece sorun olmamaktadır.”</p> <p>K10: “ Şuana kadar bir zararının olduğunu görmedim.”</p> <p>K12: “Öğretmenlerin kuralları önceden biliyor olması, görevlerini yerine getirmekte sorunları kaldırıyor.”</p> <p>K15: “Olumlu katkı sağlıyor.”</p>
<p>Çizelge 7 incelendiğinde okul yöneticilerinin kullandıkları örgütsel güç kaynaklarının kullanımının öğretmenlere zararları olmadığını belirtmiştir.</p> <p>Katılımcılara Okul yöneticilerinin kullandıkları örgütsel güç kaynakların eğitim öğretim sürecine olumsuz bir etkisi / zararının neler olduğuna dair soru sorulmuştur. Bu kapsamda katılımcıların belirttiği görüşler Çizelge 6’da gösterilmektedir.</p> <p>Çizelge 8. Okul yöneticilerinin kullandıkları örgütsel güç kaynakların eğitim öğretim sürecine olumsuz bir etkisi / zararı var mı</p>	
Eğitim	
Öğretime	Görüşmelerden Alınan İfadeler
sürecine zararı	
Evet	<p>K6: “ Öğretmenin psikolojisini etkiliyorsa eğitim öğretim süreci bundan olumsuz etkilenir.”</p> <p>K7: “Önceki soruda da cevapladığım gibi eğitimcinin motivasyonunu kırabilir. “</p> <p>K8: “Zorlayıcı güç ve yasal gücü olumsuz yönde kullanan bir idareci öğretmeni mutsuz eder. Mutsuz bir öğretmen de öğrencilerine karşı verimsiz olma yolunda ilerler.”</p> <p>K11: “Örgütsel güç doğru kullanılmazsa okul işleyişi bozulabilir.”</p>
Hayır	<p>K9: “Okulda bir otorite boşluğu olursa bunu düzensizlik ve başarısızlık izler.”</p> <p>K10: “Öğrenci ve öğretmenlerle iletişimi kuvvetli olduğundan herkes mutlu.”</p> <p>K14: “ Bir önceki soruyla aynı cevabı veriyorum.”</p> <p>K15: “ Olumlu katkı sağlıyor.”</p>

Çizelge 8 incelendiğinde dört öğretmen okul yöneticilerinin kullandıkları örgütsel güç kaynakların eğitim öğretim sürecine olumsuz etkisi olduğu dört öğretmenin de olmadığını belirtmiştir.

Katılımcılara Etkili bir okul için yöneticiler tarafından hangi güç kaynakları kullanılmalıdır/kullanılmamalıdır sorusu sorulmuştur. Bu kapsamda katılımcıların belirttiği görüşler Çizelge 9’da gösterilmektedir.

Çizelge 9. Etkili bir okul için yöneticiler tarafından hangi güç kaynaklarının kullanıldığı

Görüşmelerden Alınan İfadeler

K2 : “Ödül gücü, uzmanlık gücü, karizma gücü

K3: “Uzmanlık ve karizma gücünü kullanmak isterim.

K4: “Uzmanlık, ödül ve karizma gücü kullanılmalıdır.

K6: “ En fazla uzmanlık gücünü kullanırdım. Yöneticilerinde bu gücü kullanmasını isterim.”

K7: “Okul ortamına öğretmenlerin içsel motivasyonlarla gelmesi, okulun öğretilmekte ya da öğrencide kaygı uyandırmaması oldukça önemlidir. Öğretmenin kafasında vereceği ders dışındaki şeyleri düşünmesi gerekmesi, okuldaki eğitim öğretim kalitesini düşürebilir. O yüzden Uzmanlık Gücü ve Karizmatik Güç kullanılmalıdır.”

K8: “Ödüllendirme gücü ve uzmanlık gücü ikisili ile yönetilmek ve idareci olsam da bu ikisini kullanmak isterdim. Bilgi birikimimi, tecrübelerimi öğretmenlerimle paylaşmak ve emek veren işini hakkıyla yapan öğretmeni her fırsatta takdir edip diğer öğretmenleri de teşvik etmeye çalışırdım.”

K9: “ Zorlayıcı güç hariç diğerleri dozunda kullanılmalıdır.”

K10: “ Ödüllendirme gücü, Karizma gücü, ve Uzmanlık gücü bir arada kullanmaları daha etkili olabilir diye düşünüyorum.”

K11: “Uzmanlık gücü, ödüllendirme gücü ve karizmatik güç kullanılabilir.”

K12: “Yasal güç, Ödül gücü, uzmanlık gücü ve karizma gücü.”

K13: “Etkili bir okul için ödüllendirme gücü, karizmatik güç ve uzmanlık gücü kullanılabilir.”

K14: “Zorlayıcı güç hiç kullanmak istemezdim. Ancak bunu özellikle isteyen bireyler mevcut. Ceza kısa vadede işe yarar görünüyor. “

K15: “ Ödüllendirme gücü, çalışanların daha verimli çalışmasını teşvik eder.”

Çizelge 9 incelendiğinde öğretmenler etkili bir okul için yöneticiler tarafından ödül gücü, uzmanlık gücü, karizma gücü, zorlayıcı güç, yasal güç olarak belirtmişlerdir.

Katılımcılara bunların dışında eklemek istedikleri sorusu sorulmuştur. Bu kapsamda katılımcıların belirttiği görüşler Çizelge 10’da gösterilmektedir.

Çizelge 10. Bunlar dışında eklemek istediğiniz herhangi bir şey var mı?

Görüşmelerden Alınan İfadeler

K3: “Yok. Teşekkürler.”

K7: “Öğretmenlerin ve idarecilerin zıtlaşmaması, iyi ilişkiler içinde olması iki taraf içinde çok önemlidir. Elbette ki bazı durumlarda yaptırımlar olabilir ancak genel olarak aranının iyi tutulması, okulda sorun yaşanmaması ve kaliteli bir eğitim gerçekleştirilmesi için çok önemlidir.”

K8: “Hayır, teşekkür ederim.”

K9: “Buradaki güç kaynaklarının kullanılmasında kişisel farkındalık ve davranışlarda önemli.”

K12: “Sürekli yenilikler açık olan idarecilerin sayısı artmalı.”

Çizelge 10 incelendiğinde üç öğretmen K7: “Öğretmenlerin ve idarecilerin zıtlaşmaması, iyi ilişkiler içinde olması iki taraf içinde çok önemlidir. Elbette ki bazı durumlarda yaptırımlar olabilir ancak genel olarak aranının iyi tutulması, okulda sorun yaşanmaması ve kaliteli bir eğitim gerçekleştirilmesi için çok önemlidir.”, K9: “Buradaki güç kaynaklarının kullanılmasında kişisel farkındalık ve davranışlarda önemli.” ve K12: “Sürekli yenilikler açık olan idarecilerin sayısı artmalı.” bu şekilde belirtmişlerdir.

4.SONUÇ TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Okul yöneticileri, örgütsel güçlerini kullanarak okulun genel yönetimi, personel performansı, öğrenci disiplini, kaynak yönetimi gibi konularda etkili olabilirler. Örgütsel güç kaynakları, genellikle mevki gücü, maddi kaynaklara erişim, bilgiye sahip olma, karar alma yetkisi gibi unsurlardan oluşur. Okul yöneticileri, bu güç kaynaklarını kullanarak okulun performansını artırmak, işbirliğini teşvik etmek ve hedeflerini gerçekleştirmek için çaba sarf ederler. Bununla birlikte, bu güç kaynaklarını etkili bir şekilde kullanabilmek için iyi iletişim, liderlik, problem çözme becerileri gibi yetkinliklere de sahip olmaları gerekmektedir.Yapılan çalışmanın sonuçlarına baktığımızda şu sonuçlara ulaşabiliriz:

Çizelge 2’de Katılımcıların okul yöneticilerinin kullandıkları örgütsel güç kaynaklarının öğretmenleri nasıl etkilediği konusundaki görüşleri ortaya konulmuş. Öğretmenlerin ödül gücü ve uzmanlık gücünü en fazla kullandığı belirtilmiş, bu durumda okul yöneticilerinin bu güç kaynaklarını kullanma tarzlarının öğretmenler üzerinde olumlu etkiler yarattığı düşünülebilir. Örneğin, liderlik ve ikna edici iletişim tarzıyla öğretmenlerin mutlu çalışmasını sağlayan okul yöneticileri, öğretmenlerin motivasyonunu artırarak iş birliğini geliştirebilir ve performanslarını yükseltebilir. Ayrıca, öğretmenlerin kişisel özelliklerini ve kapasitelerini göz önünde bulundurarak insan ilişkilerini güçlü bir şekilde kurabilen okul yöneticileri, öğretmenlerin memnuniyetini artırabilir ve öğrenci başarısına olumlu yönde katkıda bulunabilir.

Çizelge 3’te öğretmenlerin görüşlerine dayanarak okul yöneticilerinin kullandıkları örgütsel güç kaynaklarının öğretmenleri nasıl etkilediği konusunda çeşitli ifadeler yer alıyor. Genel olarak, öğretmenlerin çoğunluğu olumlu etkilendiklerini ifade etmişler. Bazı öğretmenler kendilerini desteklenmiş, önemli hissettiklerini belirtirken, diğerleri rahat bir çalışma ortamı bulduklarını ve motivasyonlarının arttığını söylemişler. Özellikle, öğretmenlerin idarecilerin destekleyici, erişilebilir, olumlu, saygılı ve motive edici olmalarından etkilendiklerini ifade ettikleri görülüyor. Bu durum, okul yöneticilerinin öğretmenler üzerinde olumlu bir etki yarattığını gösteriyor. Ayrıca, bazı öğretmenler, örgütsel güç kaynaklarının doğru kullanımının okulun işleyişini kolaylaştırdığını ve çalışma ortamını daha huzurlu hale getirdiğini belirtmişler. Sonuç olarak, çizelge 3’teki verilere dayanarak, okul yöneticilerinin kullandıkları örgütsel güç

kaynaklarının genellikle olumlu bir etki yarattığı ve öğretmenlerin çalışma ortamlarını olumlu yönde etkilediği görülmektedir. Bu durum, öğretmenlerin motivasyonunu artırabilir ve genel olarak eğitim kurumlarının verimliliğine katkıda bulunabilir.

Çizelge 4'te Okul yöneticilerinin kullandıkları örgütsel güç kaynaklarının eğitim kurumunda olumlu etkiler yarattığına dair görüşler, çalışma ortamının ve iletişimin olumlu olduğunu göstermektedir. Bu durum, öğretmenlerin daha motive ve mutlu çalışmalarına olanak sağlayarak, öğrenci-öğretmen-veli ilişkilerinin de olumlu bir şekilde gelişmesine katkı sağlayabilir. Ayrıca, deneyimli öğretmenlerin ekip içinde yardımcı ve rehber bir rol üstlendiklerine dair ifadeler, örgütsel güç kaynaklarının sadece yöneticiler tarafından değil, aynı zamanda deneyimli ekip üyeleri tarafından da olumlu bir şekilde kullanıldığına işaret ediyor. Bu da ekip içi işbirliğinin ve destekleyici bir ortamın varlığını gösteriyor.

Çizelge 5'te, katılımcıların okul yöneticilerinin kullandıkları örgütsel güç kaynaklarının öğretmenlere sağladığı faydalar hakkındaki görüşlerini açıklamışları. Katılımcıların belirttiği görüşlere dayanarak, bu faydalar arasında iyi iletişim, uzmanlığın paylaşımı, denetim ve disiplin sağlanması, öğretmenlerin isteklerinin dikkate alınması, motivasyonun artması ve öğretmenlerin kendilerine değer verdiklerini hissetmeleri gibi unsurlar öne çıkıyor. Ayrıca, öğretmenlerin proje çalışmalarına istekli katılımının teşvik edilmesi ve öğretmenlerin konfor alanlarının dışına çıkarak başarıya odaklanmaları da belirtilmiş. Bu görüşler, okul yöneticilerinin öğretmenler üzerindeki etkisine ve bu etkinin genellikle olumlu sonuçlara yol açtığına işaret etmektedir. Yöneticilerin kararlarının, okul içi etkileşimlerin ve öğretmenlerin profesyonel gelişimine katkı sağlayabileceği anlaşılıyor. Özetle, çizelge incelendiğinde, okul yöneticilerinin öğretmenlere sağladığı faydaların genellikle olumlu olduğunu gösteren pek çok katılımcı görüşü bulunmaktadır.

Çizelge 6'da katılımcıların ifadelerinden, okul yöneticilerinin kullanmış oldukları örgütsel güç kaynaklarının eğitim-öğretim sürecine pek çok fayda sağladığı görülüyor. Öncelikle, katılımcıların belirttiği gibi, iyi iletişim ve planlı yönetim öğretmenlerin ve öğrencilerin motivasyonunu artırarak sürecin daha verimli geçmesine yardımcı olabilir. Ayrıca, disiplin, düzenlilik ve öngörülebilirlik sağlayarak öğrencilerin kurallara uyması ve işlerin sürekliliğini sağlamak da sıkı yönetim ile mümkün olabilir. Bu ifadelerden anlaşıldığı üzere, örgütsel güç kaynaklarının dengeli ve yapıcı bir şekilde kullanılması, eğitim-öğretim sürecinin daha etkili ve verimli bir şekilde yönetilmesine yardımcı olabilir. Ancak, bazı katılımcılar idarenin eğitim-öğretim sürecine doğrudan etkisinin sınırlı olduğunu düşünmekte. Örgütsel güç kaynaklarının eğitim-öğretim sürecine sağladığı faydalar, iyi iletişimden tutun da disiplin ve motivasyona kadar geniş bir yelpazede etkili olabilir. Ancak, bu güç kaynaklarının kullanımının bilinçli ve adaletli bir şekilde yapılması önemlidir.

Çizelge 7 incelendiğinde, katılımcıların çoğunluğunun okul yöneticilerinin kullandıkları örgütsel güç kaynaklarının öğretmenlere zarar verdiği konusunda bir görüş belirttiğini görüyoruz. Bazı katılımcılar, özellikle zorlayıcı güç kullanımının öğretmenlerin motivasyonunu düşüreceğini ve psikolojisini etkileyeceğini vurgulamış. Ayrıca tehdit baskısının ve yanlış anlaşılmalarda yoluyla yaptırım uygulamanın öğretmenleri olumsuz etkileyebileceği ifade edilmiş. Ancak, birkaç katılımcı da kullanılan güç kaynağının iyi ayarlanabileceğini ve sorun oluşturmayabileceğini paylaşmış. Bazı katılımcılar ise şuna kadar

herhangi bir zararın olmadığını ya da olumlu katkı sağlandığını belirtmişler. Bu verilere dayanarak, görüşlerin çeşitliliği olduğunu söyleyebiliriz. Bazı katılımcılar olumsuz etkilerden bahsederken, diğerleri ise olumlu sonuçlarından bahsetmiş. Bu çeşitlilik, okul yöneticilerinin kullandıkları örgütsel güç kaynaklarının öğretmenlere olan etkilerinin kişisel deneyimlere ve algılara göre değişebileceğini gösteriyor.

Çizelge 8'de gösterildiği gibi, katılımcıların görüşleri çeşitlilik göstermektedir. Bazı katılımcılar, okul yöneticilerinin kullanmış oldukları örgütsel güç kaynaklarının eğitim-öğretim sürecine olumsuz etkisi olduğunu belirtmiştir. Örneğin, "Öğretmenin psikolojisini etkiliyorsa eğitim-öğretim süreci bundan olumsuz etkilenir." gibi ifadelerle öğretmenlerin ruh halinin etkilenebileceğinden bahsetmiştir. Ayrıca, "Örgütsel güç doğru kullanılmazsa okul işleyişi bozulabilir." gibi ifadeler de olumsuz etkilerin yaşanabileceğine işaret etmektedir. Diğer bir yandan, bazı katılımcılar ise okul yöneticilerinin örgütsel güç kaynaklarını olumlu bir şekilde kullandığını ifade etmişlerdir. Örneğin, "Öğrenci ve öğretmenlerle iletişimi kuvvetli olduğundan herkes mutlu." gibi ifadeler olumlu etkilerin olduğunu düşündüklerini göstermektedir. Bu durum, okul yöneticilerinin örgütsel güç kaynaklarını kullanımının eğitim-öğretim sürecine etkisinin katılımcılar arasında farklı algılandığını göstermektedir. Bu çeşitlilik, belki de okul yöneticilerinin güç kullanımının bağlamına ve detaylarına bağlı olarak değişen sonuçlar doğurabileceğini göstermektedir. Bu nedenle, okul yöneticilerinin güç kullanımının incelenmesi ve olumlu/olumsuz etkilerinin belirlenmesi, eğitim-öğretim süreci üzerindeki etkilerinin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olabilir.

Çizelge 9'a göre, öğretmenler etkili bir okul için yöneticilerin ödül gücü, uzmanlık gücü ve karizma gücünü kullanmalarını önemsiyorlar. Ödül gücü, çalışanları teşvik etmek ve motive etmek için kullanılırken, uzmanlık gücü ise yöneticilerin bilgi birikimi ve tecrübelerini paylaşarak okulun eğitim kalitesini artırmasında önemli bir rol oynayabilir. Ayrıca, karizma gücü de yöneticilerin liderlik vasıflarını kullanarak okul ortamını olumlu şekilde etkilemelerini sağlayabilir. Diğer taraftan, zorlayıcı güç ve yasal güç ise öğretmenlerin vurgulamadığı ya da isteksizlik gösterdiği güç kaynakları olarak belirtilmiş. Bu, öğretmenlerin yöneticilerin otoriter veya baskıcı bir tutum sergilemesini istemediklerini gösterebilir. Genel olarak, öğretmenlerin görüşleri dikkate alındığında, etkili bir okul için yöneticilerin ödül, uzmanlık ve karizma güçlerine odaklanarak çalışmalarının daha olumlu sonuçlar doğurabileceği anlaşılıyor.

Çizelge 10'da katılımcıların eklemek istedikleri görüşleri incelendiğinde, katılımcılar çeşitli konularda önemli noktalara dikkat çekmişlerdir. K7, öğretmenlerin ve idarecilerin uyumlu bir çalışma ortamı oluşturmasının önemine vurgu yaparak, bu durumun okuldaki sorunsuz bir ortamın oluşturulması ve kaliteli eğitimin sağlanması açısından kritik olduğunu belirtmiştir. Ayrıca, K7 bazı durumlarda yaptırımların gerekliliğine değinerek denge ve adaletin önemli olduğunu vurgulamıştır. K9, güç kaynaklarının kullanılmasında kişisel farkındalık ve davranışların önemine dikkat çekmiştir. Bu ifadeyle, kişilerin kendi bilinç düzeylerinin farkında olarak kaynakları etkili bir şekilde kullanmalarının gerekliliğine işaret etmiştir. K12, sürekli yeniliklere açık idarecilerin sayısının artmasının önemine vurgu yapmıştır. Bu ifadeyle, eğitim kurumlarının değişen koşullara uyum sağlayabilmesi için idarecilerin yeniliklere açık olmalarının önemi üzerinde durmuştur. Genel olarak, katılımcıların görüşleri eğitim ortamında işbirliği, denge, kişisel farkındalık ve eğitim kurumlarının değişime açıklığı gibi konular

üzerine odaklanmaktadır. Bu görüşler, eğitim sürecinin kalitesi ve verimliliği açısından önemli bir perspektif sunmaktadır.

Sonuç olarak Eğitim-öğretim sürecindeki bu dinamikleri anlamak ve iyileştirmek için farklı görüşlerin dikkate alınması önemlidir. Katılımcıların fikirlerinin çeşitliliği, yöneticilerin güç kullanımının sonuçlarının kişisel deneyimlere ve algılara göre değişebileceğini gösteriyor. Yöneticilerin örgütsel güç kaynaklarını bilinçli ve adil bir şekilde kullanmalarının yanı sıra, eğitim kurumlarının bu konudaki farkındalığını artırmak ve iletişimi güçlendirmek önemlidir.

Öneriler

- Eğitim kurumları, katılımcıların çeşitli fikirlerini ve bakış açılarını önemsemeli ve bu doğrultuda karar mekanizmalarını oluşturmalıdır.

- Yöneticiler, örgütsel güçlerini bilinçli ve adil bir şekilde kullanmalı, herkesin katkısını eşit bir şekilde değerlendirmelidir.

- Eğitim kurumları, öğretmenler ve yöneticiler arasındaki iletişimi artırmak için eğitim ve etkili iletişim becerileri konusunda çalışmalar düzenlemelidir.

Eğitim kurumları, öğrencilerin, öğretmenlerin ve yöneticilerin farklı fikirlerini ve bakış açılarını dinlemeli ve onları karar alma süreçlerine dahil etmelidir.

- Yöneticiler, liderliklerini kullandıkları zaman herkesin katkısını adil bir şekilde değerlendirmeli ve adaleti sağlamalıdır.

- Eğitim kurumları, öğretmenler arasındaki ve yöneticiler arasındaki iletişimi artırmak için eğitim ve etkili iletişim becerileri konusunda düzenlenen çalışmalara yatırım yapmalıdır.

KAYNAKÇA

(Kitap Örneği)

[1] Prudence, M.R., *Pottery Analysis*, The University of Chicago Press/Chicago and London, 1987.

(Bildiri Kitabı Örneği)

[2] Özbek, K., Çakı, M. ve AY, N., *Pişmiş Toprak Bünyelerinde CaO ve Fe₂O₃ ün Etkileri*, 1. Uluslar arası Pişmiş Toprak Sempozyumu, 86-87, Eskişehir, 2001.

(Tez Örneği)

[3] Genç, S., *Kristal Sırların Araştırılması ve Sır İçinde Kristal Nüvelerin Geliştirilmesi*, Sanatta Yeterlik Tezi, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, 1993.

(Makale Örneği)

[4] Barilaro, D., Barone, G., Crupi, V., Majolino D. Characterization of Archeological Findings by FT-IR Spectroscopy, *Spectroscopy*, April, 20,4, 2005.

(Yalnızca İnternet Ortamında Yer Alan Kaynaklar)

[5] http://www.ekodialog.com/Konular/iktisatcilar/adam_smith.html

(Erişim tarihi: 22.05.2015)

(E-dergilerdeki Makaleler)

[6] Kopkallı-Yavuz, H. and Mutlu, M. E. (2009). Does frequency of online support use have an effect on overall grades? The Turkish Online Journal of Distance Education, 10 (2). <http://tojde.anadolu.edu.tr/> (Erişim tarihi: 18.11.2009)

KURALLAR:

- Tüm bildiriler (Türkçe ve İngilizce) bu yazım kuralları ile yazılmalıdır.

Aslanargun, E. Örgütlerde sosyal güç. Ankara: Pegem. 2010.

Aşan, Ö. ve Aydın, E. M. Örgütsel Davranış, Ed.: H. CAN, Arıkan Basın Yayım Dağıtım Ltd. Şti, İstanbul. 2006.

Aydın, M.. Eğitimde Örgütsel Davranış. Ankara: Gazi. 2013

Aytaç, T.. Okul Merkezli Yönetim. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım. 2000

Bağcı, Z. & Bursalı, M. Y. Yöneticilerin Güç Kaynaklarının Çalışanların Örgüte Bağlılıkları Üzerine Etkisi: Çalışanların Algılamalarına Bağımlı Analitik Bir İnceleme. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 9, 9-21. 2011.

Başaran, İ.E. Örgütsel davranış insanın üretim gücü. (3. Baskı). Ankara: Feryal. 2000.

Bayrak, S. Yönetimde bir ihmal konusu olarak güç ve güç yönetimi-II. Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi, 6 (1), 23-42. 2001.

Blair, G. M., Jones, R. S. ve Simpson, R. H. (1955). Educational psychology. New York: Mc Millan Company. Akt. BURSALIOĞLU, Ziya. Okul Yönetiminde Yeni Yapı ve Davranış, Pegem Yayınları, Ankara, 2011.

Bursalıoğlu, Z. Okul yönetiminde yeni yapı ve davranış. (16. Baskı). Ankara: Pegem Yayıncılık. 2011.

Can, H., Aşan, Ö. ve Aydın, M. E. Organizasyon ve Yönetim. Ankara: Siyasal Kitabevi. 2011.

Dixon, R. G. (1959). Are principals obsolete. Phi Delta Kappan. Akt. BURSALIOĞLU, Ziya. Okul Yönetiminde Yeni Yapı ve Davranış, Pegem Akademi, 16. Baskı, 2011.

Gökkaya, F. Lider Güç Türlerinin Örgütsel Öğrenme Üzerine Etkileri (Aydın Köşk ve Germencik İlköğretim Okulları Örneği). Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul. 2010.

Horner, A. Güç: Güç sahibi olma isteği ve güce sahip olmaktan korkma (Çev. Semra Kunt). Ankara: HYB Yayıncılık. 1997.

Hoy, W. K. ve Miskel, C. G. Eğitim yönetimi (Çev. S. Turan). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım. 2010.

Karkın, N. Kamu ve özel sektör yöneticilerinin liderlik davranışları: Bir literatür analizi denemesi. Türk İdare Dergisi, 445, 43-83. 2004.

- Karkın, N. (2006), “Kamu Ve Özel Sektör Yöneticilerinin Liderlik Davranışları: Bir Literatür Analizi Denemesi”, www.iibf.erciyes.edu.tr, 20.02.2024.
- Koçel, T. İşletme Yöneticiliği, Arıkan Basım Yayım Dağıtım, İstanbul. 2001,
- Merton, R. K. (1957). Social theory and social structure (ss. 197-200). Glencoe: The Free Press.
- Akt. BURSALIOĞLU, Ziya. Okul Yönetiminde Yeni Yapı ve Davranış, Pegem Yayınları, Ankara, 2011.
- Özcanay, T. Okul Yöneticilerinin Kullandıkları Güç Kaynaklarına İlişkin Yönetici Ve Öğretmen Görüşlerinin Değerlendirilmesi, Yakın Doğu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Yönetimi Denetimi Ekonomisi Ve Planlaması Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Lefkoşa Mayıs. 2017.
- Pfeffer, J. Güç merkezli yönetim (Çev. Elif Özsayar). İstanbul: Boyner Holding Yayınları. 1992.
- Polat, S. Okul Öncesi Yöneticilerinin Kullandıkları Yönetimsel Güç Kaynaklarına İlişkin Öğretmen Algıları İle Öğretmen Motivasyonu Arasındaki İlişki. Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul. 2010.
- Robbins, S.P. and Coulter, M. Management. 7. Baskı. Upper saddle River, New Jersey: Prentice Hall. 2003.
- Sağ, Ö. G. Eskişehir İli İlköğretim Okulları Kadın Okul Yöneticilerinin Kullandıkları Güç Kaynaklarına Göre Sergiledikleri Liderlik Davranışları. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara. 2010.
- Schermerhorn J. R. ; Hunt, J. G. & Richard N. Osborn Organizational Behavior, 6. Baskı, John Wiley&Sons, Inc, ABD. 1997,
- Scott, W. R. Institutions and organizations. (2. Baskı). Thousand Oaks: Sage. 2001.
- Şimşek, Y. “21. Yüzyıl Eğitim Örgütlerinin Yönetim Anlayışı”, Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt 13, Sayı 2, s.189-196. 2003,
- Taymaz, H. İlköğretim ve ortaöğretim okul müdürleri için okul yönetimi. Ankara: Pegem A Yayıncılık. 2003.
- Titrek, O. IQ’dan EQ’ya Duyguları Zekice Yönetme, 1. Baskı Pegem A Yayınları, Ankara. 2007,
- Zafer, D. İlköğretim okulu yöneticilerinin kullandıkları örgütsel güç kaynaklarına ilişkin öğretmen görüşleri. Yüksek lisans tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya. 2008.

TÜRK DİZİLERİNDE ALDATMALARIN MEŞRULAŞTIRILMASI VE AİLE YAPISINA ETKİSİ

Doç. Dr. Sait YILDIRIM

İğdır Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümü, saityildirim.erez@gmail.com -
ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-6044-2447>

ÖZET

Aldatma eylemi, ikili ilişki odağında düşünüldüğünde evli bir bireyin, evli veya bekar bir bireyle fiziksel, duygusal veya dijital biçimde ilişki yaşaması olarak tanımlanabilir. Günümüzde medya ve sosyal medya içerikleri normalleşen aldatma eyleminin meşru bir zemine konumlandırılması bu çalışmada odaklanılan temel problemdir. Çalışmamın amacı aldatma eyleminin diziler aracılığı ile meşrulaştırma sürecinin irdelenmesidir. Dizilerde dikkat çekmek ve daha fazla izleyiciye ulaşma çabası içerik üreticilerin bir eser ortaya koyarken etik bir ilke benimsemeden hareket etmelerini ortaya çıkarmıştır. Aslında dizi ve filmler değerlerin veya aile yapısının zedelenmesi amaçlanmamaktadır. Ancak daha fazla bireye ulaşma ve kazanma hırsı, değerlerin ve aile yapısının bütünlüğüne dair hassasiyetlerin önüne geçmiştir. Dizilerde en önemli tehlikelerden biri aldatmak ve yasak ilişkilerinin meşrulaştırılmasıdır. Bu süreç ise normalleştirme ve meşrulaştırma ile aşama aşama gerçekleştirilir. Örnek üzerinden bakılacak olursa; evli bir çift düşünüldüğünde koca ilgisiz ve eşine karşı sorumsuz davranmaktadır. Aynı zamanda duyarsız olan koca rolü, fiziksel olarak da itici bir oyuncu ile canlandırılır. Başka bir erkek ise daha duygusal, merhametli ve duyarlı olmakla birlikte fiziksel özellikleri ile de dikkat çekici bir yapıdaki oyuncu ile canlandırılır. Olaylar silsilesi değişmekle birlikte kadın, bir şekilde duyarlı olan yabancı erkek ile yolları kesişir. Süreç öyle bir hale gelir ki aldatma olayında aldatılan koca, haksızmış gibi lanse edilir. Bu durumda iyi insanlar da aldatılabilir veya duygusal bir his oluşması durumunda evli bir kadın ile birlikte olunabilir algısı, izleyicide oluşmaya başlar. Hele ki hayal dünyası ile süslenen dizilerde aldatma eylemi, iş arkadaşı, komşu, akraba vb. kişiler ile gerçekleşir. Bu örnekler yaygınlaşması ve oyuncular toplumun popüler bireylerinden seçilmesi ile izleyiciler tarafından aldatma eylemi meşru ve mümkün olarak değerlendirilir.

Anahtar Kelimeler: Aldatma, Meşrulaştırma, Türk Dizileri, Aile.

1. Türk Dizilerinde Aldatma Temaları

Türk dizilerinde aldatma temaları, genellikle karakterler arası ilişkilerin karmaşıklığını ve çatışmaları yansıtmak için kullanılır. Öncelikle aldatma olaylarının dizilerde nasıl işlendiğini, hangi bağlamlarda meşrulaştırıldığını ve bu temaların karakter gelişimleri üzerindeki etkilerini ele almak gerekir (Türkoğlu, 2014). Sürece aldatma sahnelerinin sıklığı, yer aldıkları dizilerin türü (dram, romantik, komedi vb.) ve bu temaların hikaye akışındaki yeri incelenerek başlanabilir. Ardından, aldatma temalarının karakterlerin psikolojik derinliğini ve ilişkilerdeki dinamikleri nasıl etkilediğine bakılabilir. Örneğin, aldatmanın nedenleri (duygusal boşluk, iletişim eksikliği, tutku arayışı vb.) ve sonuçları (pişmanlık, af dileme, ilişkinin sonlanması vb.) üzerinde durulur. Ayrıca, dizilerde aldatma olaylarının gösterilme biçimi, izleyici tepkilerini şekillendirmede önemli bir rol oynar. Bu bağlamda, aldatma sahnelerinin izleyiciler üzerindeki etkilerini değerlendirmek için izleyici yorumları ve sosyal medya analizleri de kullanılabilir.

2. Aldatmanın Meşrulaştırılmasında Kullanılan Yöntemler

Bu kısımda, Türk dizilerinde aldatmanın meşrulaştırılmasında kullanılan yöntemlere değinilmektedir. Özellikle, sinematografik teknikler, anlatı yapıları, karakter gelişimleri ve diyalog kullanımı gibi unsurların aldatmayı nasıl "normal" veya "anlaşılabilir" bir eylem olarak sunmaya çalıştığına odaklanılır. Öncelikle, karakter tasvirleri üzerinde durularak, aldatan ve aldatılan karakterlerin izleyici nezdinde empati kurulabilecek şekilde nasıl sunulduğunu analiz edilebilir (Çağlar, 2019). Burada, aldatan karakterin motivasyonlarının detaylı bir şekilde işlenmesi ve aldatılan karakterin olumsuz yönlerinin ön plana çıkarılması gibi yöntemler incelenir. Anlatı kurgusunda, aldatma olayının gelişimi ve çözümüne yönelik kullanılan teknikler (flashback, iç monologlar, çatışma ve çözüm sahneleri) ele alınır. Diyalogların, karakterlerin iç dünyasını ve karar verme süreçlerini yansıtmaya biçimi de önemlidir (Kaya-Örk, 2021). Aldatma olayının anlatılmasında görsel ve işitsel unsurların (müzik, aydınlatma, mekan kullanımı) rolü üzerinde durulur. Bu yöntemlerin toplumsal algılar ve aile yapısı üzerindeki etkileri de değerlendirilerek, dizilerin aldatma temalarını nasıl meşrulaştırdığı ve bu yaklaşımların toplumsal sonuçlarını gözlemleyebiliriz.

3. Aldatma Temalarının Aile Yapısına ve Toplumsal Değerlere Yansımaları

Aldatma temalarının izleyicilerin algıları, tutumları ve davranışları üzerindeki etkilerini dikkate alırken, medyanın güçlü bir sosyalizasyon aracı olarak nasıl işlev gördüğüne dair teorik çerçevelerden yararlanılabilir. Özellikle, sosyal öğrenme teorisi ve kültivasyon teorisi gibi

yaklaşımlar, dizilerin izleyiciler üzerindeki etkilerini anlamada kullanılabilir (Çağlar, 2020). Aldatma temalarının izleyicilerin aile değerleri, toplumsal cinsiyet rolleri ve ilişkilere dair normları hakkındaki algılarını nasıl şekillendirebileceği incelenir.

Türk dizilerindeki aldatma senaryolarının gerçek hayattaki aile yapısı ve toplumsal değerler üzerindeki etkileri kısa, orta ve uzun vadede değerlendirilebilir. Medya içeriklerinin, özellikle de popüler dizilerin, toplumsal normlar ve beklentiler üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu bilinmektedir (Yalçınkaya, 2019). Bu çerçevede, aldatma temalarının aile içi ilişkiler, eşler arası güven, çocukların aile değerlerine bakışı gibi konular üzerinde nasıl etkiler yaratabileceği incelenir. Ayrıca, bu temaların geniş toplumsal ilişkilere, evliliğe ve sadakate dair algıları nasıl değiştirebileceği değerlendirilir. Ayrıca, dizilerin aile yapısı üzerindeki olası negatif etkilerine karşı nasıl bir bilinç ve eleştirel yaklaşım geliştirilebileceği üzerinde durulur.

Türk dizileri, genellikle aile içi ilişkileri, aşk, ihanet, sadakat, toplumsal statü mücadeleleri gibi temaları işler. Bu temaların işlenişi, toplumsal cinsiyet rollerinden aile içi şiddete, evlilikten ahlaki değerlere kadar birçok konuda toplumsal algıları şekillendirir. Dizilerde sıklıkla rastlanan aşırı dramatik olay örgüleri ve abartılı karakter tasvirleri, izleyicilerin gerçek hayat beklentilerini ve algılarını etkileyebilir (Turanlı, Fidan, 2022). Örneğin, dizilerde idealize edilen romantik ilişkiler, gerçek hayattaki ilişkilerde beklenti çıtasını yükseltebilir ve bireyler arası ilişkilerde hayal kırıklıklarına yol açabilir. Aile yapısına etkisi bakımından, Türk dizileri genellikle geniş aile modelini ve aile içi bağları ön plana çıkarır. Bu durum, aile içi ilişkilere ve aile bağlarının önemine dair pozitif mesajlar verirken, bazen aşırı korumacı ve müdahaleci aile modellerini de normalleştirebilir. Dizilerdeki bu tür aile modelleri, bireysel özgürlükler ve kişisel alan kavramları üzerinde baskı oluşturabilir. Toplumsal değerler ve normlar açısından diziler, bazı ahlaki mesajları pekiştirirken, bazılarını sorgulayabilir veya zayıflatabilir. Örneğin, bazı dizilerde kadın karakterlerin bağımsız ve güçlü bir şekilde temsil edilmesi, toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadın haklarına dair olumlu algıları destekleyebilir (Uzunovalı, Özbay, 2023). Ancak, aynı dizilerdeki şiddet sahneleri veya aşırı duygusal manipülasyonlar gibi unsurlar, sağlıklı ilişki dinamiklerini normalleştirme riski taşır. Dizilerde sıkça rastlanan ihanet, entrika ve rekabet gibi negatif temalar, toplumsal güven duygusunu zedeleyebilir ve bireyler arasındaki ilişkilerde kuşku ve güvensizlik tohumları ekebilir. Bu durum, toplumda bireysel çıkarların ön plana çıkmasına ve toplumsal dayanışmanın zayıflamasına neden olabilir. Medyanın bu güçlü etkisi, dizilerin toplumsal sorumluluk bilinciyle üretilmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır. Yapımcılar, senaristler ve yönetmenler, dizilerin sadece anlık reyting

kazanımları için değil, toplumsal değerleri ve aile yapısını olumlu yönde etkileyebilecek içerikler sunması gerektiğinin bilincinde olmalıdır. Bu, izleyicilerin daha eleştirel ve seçici olmalarını teşvik ederken, medya okuryazarlığının da önemini vurgular. Sonuç olarak, Türk dizilerinin aile ve toplum üzerindeki etkisi inkar edilemez. Bu diziler, toplumsal normları ve değerleri şekillendirme gücüne sahiptir. Bu nedenle, dizilerin üretiminde ve tüketiminde sorumluluk ve bilinç düzeyinin artırılması, sağlıklı toplumsal yapıların korunması ve geliştirilmesi için hayati öneme sahiptir. Medya üreticilerinin, toplumsal etkiyi göz önünde bulundurarak kaliteli ve sorumlu içerik üretme yönünde adımlar atması, toplumun kültürel ve ahlaki gelişimine katkıda bulunacaktır.

Sonuç

Türk dizilerindeki aldatma vakalarının incelendiği bu çalışmada, medya içeriklerinin toplumsal değerler ve aile yapısı üzerindeki etkileri incelenmiştir. Araştırma, aldatmanın diziler aracılığıyla nasıl meşrulaştırıldığını ve bu sürecin izleyicilerin algıları üzerindeki etkisini ele almıştır. Aldatma olaylarının karakterler arası ilişkilerin karmaşıklığını ve çatışmaları yansıttığı, bununla birlikte izleyici tepkilerini şekillendirmede önemli bir rol oynadığı gözlemlenmiştir. Dizilerde kullanılan sinematografik teknikler, anlatı yapıları ve karakter gelişimleri gibi unsurlar, aldatmayı "normal" veya "anlaşılabilir" bir eylem olarak sunmaya çalışmaktadır. Bu yöntemler, toplumsal algıları ve aile yapısı üzerinde belirgin etkilere sahip olup, izleyicilerin aile değerleri, toplumsal cinsiyet rolleri ve ilişkilere dair normları hakkındaki algılarını şekillendirebilir. Araştırmada vurgulandığı gibi, dizilerdeki aldatma temaları, izleyicilerin gerçek hayattaki ilişki anlayışlarına ve aile içi dinamiklere dair tutumlarını etkileyebilir. Bu etkileşim, izleyicilerin aile yapısına ve toplumsal değerlere bakış açısında değişikliklere yol açabilir. Özellikle, dizilerdeki aldatma senaryolarının, genel olarak ilişkilere, evliliğe ve sadakate dair toplumsal algıları nasıl değiştirebileceği üzerinde durulmuştur. Medya içeriklerinin güçlü bir sosyalizasyon aracı olarak işlev gördüğü, sosyal öğrenme teorisi ve kültüvasyon teorisi gibi yaklaşımlarla desteklenmiştir. Araştırma, Türk dizilerindeki aldatma temalarının gerçek hayattaki aile yapısı ve toplumsal değerler üzerindeki olası negatif etkilerine karşı bir bilinç ve eleştirel yaklaşım geliştirilmesi gerektiğini öne sürmektedir. Nihai olarak, bu araştırma, Türk dizilerinin aile ve toplum üzerinde belirleyici etkisinin olduğunu söylemek gerekir. Dizilerin toplumsal normları ve değerleri şekillendirme gücüne sahip olduğu kabul edilirken, dizilerin üretiminde ve tüketiminde sorumluluk ve bilinç düzeyinin artırılmasının, sağlıklı toplumsal yapıların korunması ve geliştirilmesi için hayati önem taşıdığı

vurgulanmıştır. Bu çerçevede, medya üreticilerinin toplumsal etkiyi göz önünde bulundurarak kaliteli ve sorumlu içerik üretme yönünde adımlar atması, toplumun kültürel ve ahlaki gelişimine katkıda bulunacaktır.

Kaynakça

- Çağlar, B. (2020). Televizyon Dizileri ve Şiddeti Özendirme İlişkisi: Prime-Time Kuşağındaki Yerli Diziler. *Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Akademik Dergisi* (4-5), 131-144.
- Kaya, E. (2021). Bağlanma Kuramı Çerçevesinde Aldatma ve Boşanma. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi* (10), 248-263. <https://doi.org/10.21733/ibad.850705>
- Turanlı, A., & Fidan, Z. (2022). Sanal Aldatma Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlilik Çalışmaları. *Fenerbahçe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(2), 317-328.
- Türkoğlu, S. (2014). Kadına Yönelik Şiddeti Özendiren Diziler Üzerine Etki Araştırması. *Atatürk İletişim Dergisi* (7), 143-160.
- Uzunovalı, I., & Özbay, A. (2023). Aldatma ve Sadakatsizlik: Cinsiyet Bağlamında Bir Değerlendirme. *Turkish Academic Research Review*, 8(3), 1073-1091.
- Yalçinkaya, F. (2019). Modern Çağın Kumaları: Metresler ve Türkiye’de Yayınlanan Diziler. *Folklor Akademi Dergisi*, 2(1), 33-52.

BOŞANMANIN ÇOCUKLAR ÜZERİNDEKİ ETKİLERİNİN DUYGUSAL VE DAVRANIŞSAL AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Doç. Dr. Sait YILDIRIM

Iğdır Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümü, saityildirim.erez@gmail.com -
ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-6044-2447>

ÖZET

Boşanma, bir aile krizi olarak değerlendirilebilir. Eşlerin ve çocukların boşanmadan olumsuz biçimde etkilenmesi kaçınılmazdır. Boşanma üzerine yapılan çalışmalar boşanmaların özellikle ilk beş yılda gerçekleştiğini göstermektedir. Bu süreçte ise özellikle küçük yaşta çocukların boşanmaya maruz kaldığı gerçeğini ortaya çıkarmaktadır. TÜİK verilerine bakıldığında son 20 yılda evlenme oranı %20 azalırken, boşanma oranı %47 artmıştır. Araştırmalar, boşanmanın birinci derece mağdurlarının çiftler ve çocuklar olduğunu göstermektedir. Bu kapsamda çalışmanın amacı, boşanmanın çocuklar üzerindeki etkilerini duygusal ve davranışsal açıdan incelerken, literatürde mevcut olan bulguları gözden geçirmektir. Boşanmanın çocuklar üzerindeki etkileri, birçok faktörü içerecek şekilde değerlendirilmiştir. Sağlıklı bir aile ortamında büyüyen çocukların daha iyi uyum sağladığı ve sağlıklı oldukları birçok araştırma tarafından desteklenmektedir. Aile içindeki huzursuzluk ve eşler arası çatışmaların çocuklar üzerinde olumsuz etkilere yol açtığı ve çeşitli psikolojik sorunlara neden olduğu belirtilmektedir. Bu nedenle, bazı durumlarda çocuklar için çatışan bir aile ortamında büyümenin, boşanmanın yarattığı etkilere göre daha zararlı olabileceği ifade edilmektedir. Bağlanma tarzları, uyum sorunları, duygusal tepkiler ve davranışsal değişiklikler gibi çeşitli tepkiler, boşanma sonrasında gözlemlenebilir. Çocuklarda boşanma sonrası süreçte duygusal ve davranışsal açıdan birçok sorunlar ile karşı karşıya kalabilirler. Henüz boşanma gerçekleşmeden çocuklarda inkar etme savunma sistemlerinde yoğunlaşma yaşanır. Çocuklar, boşanmadan ötürü sorumlulukları artacağı için ebeveynleşme eğilimleri artar. Bu durumlar ile birlikte şiddetli çözüm önerisi görme durumları gözlenir. Çocuklarda fiziksel ve davranışsal açıdan da birçok sorun görülebilir. Güvensizlik duygusu nedeniyle özellikle küçük yaşta çocuklarda altını ıslatma sorunu gözlenir. Uyku ve yemeye dair problemler de süreç içinde yoğunlaşır. Çocukların bireysel özelliklerine bağlı olarak fobiler oluşur. Çocuklarda hırçınlaşma ve ani öfke krizleri boşanma sonrasında yaygın bir şekilde görülen risklerdendir.

Anahtar Kelimeler: Boşanma, Çocuk, Ebeveynlik.

1. Boşanma Olgusu ve Sebeplerinin Değerlendirilmesi

Boşanma, evlilik birliğinin yasal olarak sona erdirilmesi sürecidir ve günümüzde pek çok toplumda yaygın bir olgudur. Boşanmanın nedenleri karmaşık ve çok boyutlu olup, bireysel, çiftler arası, sosyoekonomik ve kültürel faktörlerin birleşimiyle açıklanabilir. Bu çalışmada, boşanmanın nedenlerini kategorize ederek, her bir kategorinin altında yatan dinamikleri ve etkileri incelenecektir.

Bireysel faktörler, boşanmanın en temel nedenleri arasında yer alır ve bireyin kişilik özellikleri, değer yargıları, davranış kalıpları ve psikolojik durumunu içerir. Araştırmalar, düşük özsaygı, psikolojik sorunlar (depresyon, anksiyete vb.), bağımlılık davranışları (alkol, uyuşturucu kullanımı vb.) ve kişilik bozukluklarının evliliklerde çatışmaya yol açabileceğini göstermektedir (Binay, 2018; Yıldırım, 2020). Ayrıca, bireylerin evlilikle ilgili beklentilerinin gerçekçi olmaması veya eşlerin hayat hedeflerinin zamanla değişerek uyumsuz hale gelmesi de boşanma riskini artırabilir.

Çiftler arası faktörler, eşler arasındaki iletişim sorunları, duygusal ve cinsel uyumsuzluk, aldatma, şiddet ve sürekli çatışmaları içerir. İletişim eksikliği veya yanlış anlaşılmalarda, çözümlenemeyen sorunların birikmesine ve duygusal uzaklaşmaya yol açabilir (Duyan, Özdemir, 2018). Aldatma, güvenin sarsılmasına ve onarılamayan duygusal zararlara neden olurken, ev içi şiddet ciddi bir boşanma sebebidir ve mağdurların hem fiziksel hem de psikolojik sağlığını tehdit eder.

Sosyoekonomik faktörler, çiftlerin maddi durumları, işsizlik, ekonomik stres ve yaşam standardındaki değişiklikler gibi konuları kapsar. Ekonomik zorluklar, evlilik içi stresin önemli bir kaynağıdır ve çiftler arasındaki çatışmaların artmasına neden olabilir. Ayrıca, eşlerin eğitim düzeyleri ve kariyer hedefleri arasındaki farklılıklar da uyumsuzluklara ve sonuç olarak boşanmaya yol açabilir.

Kültürel ve toplumsal faktörler, toplumun evlilik ve boşanma ile ilgili normları, inanç sistemleri ve beklentilerini içerir. Toplumsal değişimler ve modernleşme süreçleri, bireysel özgürlüklerin ve kadın haklarının artmasına yol açarak, bireylerin evlilikten beklentilerini değiştirebilir. Bu durum, daha önce kabul edilebilir görülen evlilik pratiklerinin sorgulanmasına ve boşanma oranlarının artmasına neden olabilir (Kaya-Örk, 2021). Ayrıca, evliliğin toplum içindeki değeri ve boşanmanın sosyal kabulü gibi faktörler de boşanma kararları üzerinde etkili

olabilir. Nihai olarak, boşanma çok boyutlu bir olgu olup, birçok farklı faktörün etkileşimiyle meydana gelir. Boşanmanın nedenlerini anlamak, evlilikleri güçlendirmek ve çiftlere destek sağlamak için önemlidir. Bireysel, çiftler arası, sosyoekonomik ve kültürel faktörlerin her biri, boşanmanın anlaşılması ve önlenmesi açısından dikkate alınmalıdır.

2. Boşanmanın Çocuklar Üzerindeki Duygusal Etkileri

Boşanma, çocukların duygusal dünyası üzerinde derin ve uzun vadeli etkilere sahip olabilir. Bu süreçte çocuklar, reddedilme, yalnızlık, güvensizlik ve terk edilme korkuları gibi yoğun duygular yaşayabilirler. Bu duygusal tepkiler, çocukların yaşları, kişilik özellikleri ve boşanma sürecinin özelliklerine bağlı olarak değişiklik gösterir. Çocuklar, boşanmanın neden olduğu değişiklikleri anlamakta zorluk çekebilir ve bu durum onların dünyalarının kontrolünü kayb ettikleri hissine yol açabilir. Duygusal tepkiler, kısa vadeli reaksiyonlardan uzun vadeli psikolojik sorunlara kadar çeşitlenebilir (Yıldırım, vd. 2021). Örneğin, çocuklar kısa vadede ağlama krizleri, öfke patlamaları ve geri çekilme gibi tepkiler gösterebilir. Uzun vadede ise, bu durum depresyon, anksiyete bozuklukları ve düşük özsaygı gibi daha ciddi duygusal sorunlara dönüşebilir. Boşanmanın çocuklar üzerindeki bu duygusal etkileri, ebeveynlerin çocuklarına duygusal destek sağlama şekilleri ve boşanma sürecini yönetme biçimleri ile hafifletilebilir veya ağırlaştırılabilir. Ebeveynlerin boşanmayı çocuklarına açıklama şekilleri, çocukların bu süreci nasıl algıladıklarında önemli bir rol oynar. Açık ve yaşa uygun bir iletişim, çocukların yaşadıkları durumu daha iyi anlamalarına ve işlemelerine yardımcı olabilir. Bunun yanı sıra, ebeveynlerin çocuklarının duygusal ihtiyaçlarını karşılamaya devam etmeleri, onlara güvenli bir bağlanma ortamı sunmaları ve değişikliklere uyum sağlamalarına yardımcı olacak stratejiler geliştirmeleri gerekmektedir.

3. Boşanmanın Çocuklar Üzerindeki Davranışsal Değişiklikler

Boşanmanın çocuklar üzerindeki davranışsal etkileri, duygusal tepkiler kadar çeşitlidir ve çocukların bu süreçten nasıl etkilendiğini gözlemlemek için önemli bir göstergedir. Davranışsal değişiklikler, okul performansında düşüş, sosyal izolasyon, uyku ve yeme alışkanlıklarında bozulma gibi çeşitli şekillerde ortaya çıkabilir. Ayrıca, bazı çocuklar agresif davranışlar sergileyebilir veya kurallara karşı gelme, yalan söyleme gibi anti-sosyal davranışlarda bulunabilirler. Bu davranışsal değişikliklerin altında yatan nedenler çoğunlukla çocukların duygusal acıları ve kafa karışıklıklarıdır (Özgüven, 2000). Boşanmanın yol açtığı belirsizlik ve değişiklikler, çocukların güvenli ve istikrarlı bir ortam ihtiyacını tehdit eder. Bu

durum, onların dünyayı nasıl algıladıklarını ve buna nasıl tepki verdiklerini etkiler. Çocukların adaptasyon süreci, ebeveynlerin tutumlarına, çocukla olan ilişkilerine ve sağlanan desteğin türüne bağlı olarak değişiklik gösterir. Davranışsal sorunların ele alınması, ebeveynlerin, eğitimcilerin ve gerektiğinde psikolojik danışmanların müdahalesini gerektirir. Ebeveynlerin çocuklarına karşı tutarlı bir disiplin yaklaşımı benimsemeleri, onları desteklemek için zaman ayırmaları ve duygusal ihtiyaçlarını karşılamaya odaklanmaları önemlidir. Ayrıca, çocukların yaşadıkları duygusal travmayı ifade etmelerine ve işlemelerine yardımcı olacak güvenli ortamların oluşturulması gerekmektedir.

4. Ebeveynlerin Boşanma Sürecindeki Rolü ve Çocuklar Üzerindeki Etkisi

Ebeveynlerin boşanma sürecindeki rolü, çocukların bu deneyimden nasıl etkileneceğinin belirleyicisi olabilir. Araştırmalar, ebeveynler arası açık iletişimin, çatışmaların minimuma indirilmesinin ve çocukların ihtiyaçlarının önceliklendirilmesinin, boşanmanın olumsuz etkilerini hafifletebileceğini göstermektedir. Bu süreçte ebeveynler, çocukların güven ve istikrar duygusunu korumak için birlikte çalışmalıdır (Yıldırım, 2004). Ebeveynlerin boşanmayı nasıl yönettikleri, çocukların duygusal ve davranışsal tepkileri üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Olumsuz ebeveynlik davranışları, çocuklarda artan kaygı ve davranışsal sorunlara yol açabilir. Öte yandan, çocukların duygusal ihtiyaçlarını anlamaya ve karşılamaya yönelik pozitif ebeveynlik uygulamaları, çocukların bu zorlu süreci daha sağlıklı bir şekilde atlattıklarına yardımcı olabilir. Boşanma sürecinde ebeveynlerin çocuklarına karşı açık, dürüst ve destekleyici olmaları, çocukların yaşadıkları değişiklikleri daha iyi anlamalarını ve kabullenmelerini sağlayabilir. Ebeveynlerin çocuklarıyla güçlü bir iletişim kurmaları, onların sorularını sabırla yanıtlamaları ve onlara güvende olduklarını hissettirmeleri önemlidir.

5. Boşanma Sonrası Çocukların Uyum ve İyileşme Süreci

Boşanma sonrası çocukların uyum ve iyileşme süreci, birçok faktöre bağlıdır, ancak doğru destekle pozitif yönde ilerleme kaydedilebilir. Bu sürecin başarısı, çocukların yaşadıkları değişikliklere adaptasyon yeteneklerine, ebeveynlerin ve diğer yetişkinlerin sağladığı desteğin kalitesine ve çocuğun kişisel direnç faktörlerine bağlıdır. Çocukların yeni duruma adaptasyonu, ebeveynlerin olumlu tutumları, sabırlı ve anlayışlı yaklaşımları ile kolaylaşabilir. Çocukların boşanma sonrası yaşamındaki istikrarın sağlanması, rutinlerin sürdürülmesi ve duygusal olarak desteklenmeleri, uyum sürecinde kritik öneme sahiptir (Kaplan, vd. 2018). Ayrıca, çocukların hissettikleri duyguları ifade etmelerine ve yaşadıkları değişiklikleri anlamlandırmalarına

yardımcı olacak terapötik müdahaleler de faydalı olabilir. İyileşme süreci, çocukların yaşadıkları travmayı işlemelerine ve olumlu ilişki becerileri geliştirmelerine olanak tanınmalıdır. Bu, ebeveynlerin, okulların ve toplumun çocuklara sağladığı desteğin birleşimi ile mümkündür. Uygun sosyal destek ağları, çocukların boşanma sonrası yaşamda sağlıklı ve mutlu bireyler olarak gelişmelerine yardımcı olabilir.

Sonuç

Boşanmanın çocuklar üzerindeki etkileri, duygusal ve davranışsal açıdan incelenmiş ve bu sürecin çocuklar için getirdiği zorluklar ele alınmıştır. Araştırmada vurgulandığı üzere, boşanma, çocukların yaşamındaki en stresli olaylardan biri olarak kabul edilebilir ve bu süreçte onların duygusal ve davranışsal sağlıkları etkilenebilir. Çocuklar, boşanma sürecinde güvensizlik, reddedilme, yalnızlık ve öfke gibi çeşitli duygusal zorluklar yaşayabilirler. Bu duygusal tepkiler, davranışsal değişikliklere de yol açarak, okul performansında düşüş, sosyal izolasyon, uyku ve yeme bozuklukları gibi sorunlara neden olabilir. Araştırmanın gösterdiği üzere, boşanmanın çocuklar üzerindeki etkileri çok boyutlu olup, bu süreçten etkilenme derecesi çocukların yaşları, kişilik özellikleri ve aile içi dinamiklere bağlı olarak değişkenlik gösterebilir. Ebeveynlerin boşanma sürecindeki rolleri, çocukların bu deneyimden nasıl etkileneceğinin belirleyicisi olabilir. Araştırmalar, ebeveynlerin açık iletişimi, çatışmaların minimuma indirilmesi ve çocukların ihtiyaçlarının önceliklendirilmesinin, boşanmanın olumsuz etkilerini hafifletebileceğini göstermektedir. Bu nedenle, ebeveynlerin çocuklarıyla güçlü bir iletişim kurması, onlara güven ve istikrar duygusu vermesi ve duygusal ihtiyaçlarını karşılaması büyük önem taşımaktadır. Çocukların boşanma sonrası uyum ve iyileşme süreci, ebeveynlerin ve diğer yetişkinlerin sağladığı desteğin kalitesine, çocuğun kişisel direnç faktörlerine ve yeni duruma adaptasyon yeteneklerine bağlıdır. Sağlanan duygusal destek, terapötik müdahaleler ve sosyal destek ağlarının varlığı, çocukların bu zorlu süreci daha sağlıklı bir şekilde atlatalmalarına yardımcı olabilir. Boşanmanın yarattığı zorlukların üstesinden gelinmesi, ebeveynlerin, eğitimcilerin ve toplumun çocuklara yönelik duyarlı ve destekleyici yaklaşımları ile mümkündür. Bu yaklaşımlar, çocukların duygusal ve davranışsal olarak iyileşmelerini sağlayarak, onların hayatlarında olumlu değişimlere yol açabilir.

Kaynakça

Binay, M. (2018). Türkiye’de Boşanma Nedenlerinin Analizi ve Alternatif Uyuşmazlık Yöntemleri. Ombudsman Akademik, 5(9), 237-267.

Kaplan, S., Abay, H., Bukecik, E., Şahin, S., Vd. (2018). Türkiye’de 2000-2018 Yılları Arasında Kadınlarda Boşanma Nedenlerine Yönelik Yapılmış Çalışmaların İncelenmesi: Sistemik Derleme. Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi (İbad), 3(2), 821-833. <https://doi.org/10.21733/İbad.463456>

Kaya, E. (2021). Bağlanma Kuramı Çerçevesinde Aldatma ve Boşanma. İBAD Sosyal Bilimler Dergisi (10), 248-263.

Özdemir, P. (2018). Boşanma Sürecindeki Çiftlerin Sorun Çözme Becerilerinin İncelenmesi. Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi, 2(1), 70-92.

Özgüven, İ. E. (2000). Evlilik ve Aile Terapisi. Ankara: Nobel Yayın.

Yıldırım, N. (2004). Türkiye’de Boşanma ve Sebepleri. Bilig (28), 59-81.

Yıldırım, O., Demir, Y., Sağlam, Ü., Subaşı, M., vd. (2021). Çocuk ve Ergenlere Risk Faktörü: Boşanma. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Kadın ve Aile Araştırmaları Dergisi, 1(2), 79-96.

Yıldırım, S. (2020). Boşanma Sebepleri Üzerine Bir Araştırma. (Ed. Cahit ASLAN & İsmail SANBERK). Sosyoloji ve Psikoloji Araştırmaları. Ankara: Akademisyen Yayınevi, 13-45.

SİYEZ GALETA UNUNDAN FONKSİYONEL GIDA GELİŞTİRİLMESİ GIDA ENDÜSTRİSİNDE YENİLİKÇİ BİR YAKLAŞIM

MSc Bivolog, Kübra GÜLŞEN¹, Doç. Dr. Züleyhan BARAN²

¹ MZH Biyoteknoloji Ltd. Şti, kubragulsen21@gmail.com-0000-0001-7947-6930

² Düzce Üniversitesi, Akçakoca MYO, zuleyhanbaran@duzce.edu.tr-0000-0003-4804-5622

ÖZET

Günümüzde, insan sağlığı açısından önem taşıyan fonksiyonel gıdaların ve sürdürülebilir gıdanın vurgulanması, beslenme alanında artan bir farkındalık oluşturmaktadır. Bu eğilim, geleneksel beslenme modellerine olan ilginin yeniden canlanmasına ve sağlıklı beslenmeye yönelik taleplerin artmasına yol açmaktadır. Araştırmalar, sağlık yararları açısından değerli olan doğal ve bitkisel kaynaklı bileşenlerin, özellikle yüksek protein, yüksek diyet lifi ve fenolik bileşenler açısından zengin siyez buğdayı gibi besinlerin önemini vurgulamaktadır. Fonksiyonel gıdaların geliştirilmesi genellikle, unlu mamullerin bileşimlerinin değiştirilmesi veya zenginleştirilmesi yoluyla gerçekleştirilmektedir. Ancak, siyez buğdayından üretilmiş galeta unuyla ilgili literatürde yeterli araştırma bulunmamaktadır. Bu bağlamda, MZH Biyoteknoloji Ar-Ge Laboratuvarı'nda gerçekleştirilen bu çalışma, siyez buğdayından elde edilen galeta ununun gıda endüstrisine kazandırılması ve fonksiyonel özelliklerinin öne çıkarılması amacıyla önemli bir adım olarak kabul edilmektedir. Bu araştırma kapsamında, öncelikle kurabiye ve gevrek gibi ürünler için ideal bileşen oranları belirlenmiş ve sonrasında fonksiyonel gıda bileşenleri olarak fındık, kuru üzüm gibi besleyicilik özelliği zengin gıda maddeleri eklenerek ürünlerin besin değeri artırılmıştır. Panelistler tarafından gerçekleştirilen duyuusal değerlendirme sonuçları, belirlenen bileşen oranlarında ürünlerin ticari açıdan başarılı olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bulgular, elde edilen ürünlerin ekonomik değerinin yanı sıra tüketicilerin sağlık ihtiyaçlarını karşılamak için uygun olduğunu göstermektedir. Siyez buğdayı unundan elde edilen galeta unuyla üretilen bu ürünlerin, gelecekteki sürdürülebilir gıda endüstrisinin gereksinimlerine cevap verebilecek şekilde doğal kaynaklardan elde edilen fonksiyonel bileşiklerle zenginleştirilmesi büyük önem taşımaktadır. Bu çalışma, sadece siyez buğdayı galeta ununun gıda endüstrisine kazandırılması değil, aynı zamanda gelecekteki sürdürülebilir gıda endüstrisinin ihtiyaçlarını karşılamak için gereken araştırmaların teşvik edilmesi açısından da önemli bir adımdır.

Anahtar Kelimeler: Fonksiyonel gıda, Sürdürülebilir gıda, Siyez buğdayı, Galeta unu, İnovatif gıdalar, Duyusal değerlendirme.

DEVELOPING FUNCTIONAL FOOD FROM EINKORN BREADCRUMB FLOUR: AN INNOVATIVE APPROACH IN THE FOOD INDUSTRY

Kubra GULSEN (MSc Biology)¹, Assoc. Prof. Zuleyhan BARAN²

¹ MZH Biotechnology Ltd. Co., feyzakoc12@gmail.com-0009-0005-8784-0209

² Duzce University, Akcakoca VS, zuleyhanbaran@duzce.edu.tr-0000-0003-4804-5622

Today, emphasizing functional foods and sustainable nutrition, which are important for human health, is creating increased awareness in the field of nutrition. This trend leads to a revival of interest in traditional dietary patterns and an increase in demand for healthy eating. Research highlights the importance of natural and plant-based ingredients that are valuable in terms of health benefits, especially foods like einkorn wheat that are rich in high protein, high dietary fiber, and phenolic compounds. The development of functional foods is often achieved through modifying or enriching the compositions of bakery products. However, there is insufficient research in the literature regarding breadcrumb flour produced from einkorn wheat. In this context, this study conducted at the R&D Laboratory of MZH Biotechnology is considered an important step towards introducing breadcrumb flour obtained from einkorn wheat into the food industry and highlighting its functional properties. In this research, ideal component ratios for products such as cookies and cereals were first determined, and then nutritious food ingredients such as nuts and dried fruits were added as functional food components to enhance the nutritional value of the products. The sensory evaluation results conducted by panelists demonstrate that the products are commercially successful at the specified component ratios. These findings not only indicate the economic value of the obtained products but also show that they are suitable for meeting consumers' health needs. Enriching products produced from breadcrumb flour obtained from einkorn wheat with functional compounds derived from natural sources is crucial to meet the requirements of future sustainable food industries. This study is not only important for introducing breadcrumb flour from einkorn wheat into the food industry but also serves as a significant step in encouraging research needed to meet the requirements of future sustainable food industries.

Keywords: Functional food, Sustainable food, Einkorn wheat, Breadcrumb flour, Innovative foods, Sensory evaluation

1. GİRİŞ

Siyez (*Triticum monococcum* L.), 9.900-10.600 yıl önce tarımı yapılan ve günümüzde kullanılan buğday çeşitlerinin atası olarak bilinir [1]. Türkiye'nin geleneksel bir ürünü olan siyez bulguru genellikle evlerde üretilse de son dönemlerde gıda pazarında tüketicilerin sağlıklı, fonksiyonel, besleyici ve yerel gıdalara ilgisinin artması ile birlikte gıda endüstrisinde antik buğdaya bir talep oluşturuldu [2]. Yapılan çeşitli çalışmalarda siyez buğdayının, ekmeklik buğdaya göre daha fazla lutein içerdiği ayrıca yüksek protein, yağ ve karotenoid içeriğine sahip olduğu tespit edilmiştir. Siyez buğdayı, fonksiyonel gıda bileşeni olarak protein, fenolik

bileşikler, tokoferoller ve karotenoidler bakımından günümüz modern buğdayı ile karşılaştırıldığında daha zengindir [3]. Geleneksel tam buğday formunda tüketildiği takdirde düşük glisemik indeksle sahip olduğu bilinmektedir [4], [5], [6]. Siyez buğdayının iyi bir mikro besin kaynağı olduğu bilinir ve yapılan bir çalışmada hem ana hem de Ca, K, Fe, Zn, P, Mg, Si, Co, Cr ve Al gibi birçok iz element açısından makarnalık buğdaya göre istatistiksel olarak yüksek olduğu rapor edilmiştir [1], [7].

Günümüzde tüketiciler son derece kabul edilebilir görüntü, çıtır doku ve etkileyici bir tadın yanında besleyici ve fonksiyonel bileşenleri ihtiva eden gıda ürünleri arıyorlar. Genel olarak “fonksiyonel gıda” terimi temel beslenmenin ötesinde sağlığa faydası olan ürünleri ifade eder [8]. Gıda ürününün diyet lifi içermesi, protein içeriğinin fazla olması, mikro besinler ve/veya yüksek polifenol içeriğine sahip antioksidan aktivite gösteren bileşikler ile zenginleştirilmiş olması tüketici tarafından talep gören özellikler arasındadır [9]. Fındık, sayılan bu özelliklerin hepsini bünyesinde bulunduran ve sağlık üzerindeki etkisi hafife alınmaması gereken bir gıdadır. Fındığın özellikleri ile ilgili bir derleme makalede, bileşimini esas olarak tekli doymamış yağ içeren yağ asidi olan oleik asidin oluşturduğu [10], alfa-tokoferol (E vitamini) açısından zengin içeriğe sahip olduğu; diyet lifi, mineral fitosterol ve fenolik antioksidan bileşiklerden oluşan özel bir bileşim olduğu ve insan sağlığında önemli bir rol oynadığı rapor edilmiştir [11]. Bir diğer fonksiyonel gıda bileşenimiz olan kuru üzüm ile ilgili yapılan çalışmalarda, içeriğinde bol miktarda bulunan polifenol ve önemli miktarda da başta kuersetin ve kaempferol olmak üzere flavonoid içeriğinden dolayı yüksek antioksidan oranına sahip olduğunu bildirmişlerdir [12]. Kuru üzüm tüketiminin sağlık üzerindeki etkisi değerlendirildiğinde düşük yoğunluklu lipoprotein (LDL) kolestrolü, kan basıncını ve kan şekerini azaltır, kardiyovasküler hastalık riskinin azalmasıyla ilişkilendirilir, anti enflamatuvar etkisi rapor edilmiştir [13].

Tüketicinin bilinçlenmesi ve sürdürülebilir gıda üretimine ilişkin farkındalığın artması nedeniyle, atık gıdaların biyoteknoloji alanında hammadde olarak kullanılması gıda, yem, kozmetik ve ilaç endüstrisine çeşitli amaçlarla kazandırılmak üzere alternatifler ortaya çıkarmıştır [14]. Dünya çapında unlu mamuller için bakıldığında tahmini israfın, toplam üretimin %7-10 oranında değiştiği bilinmektedir. 2011 yılı verilerine bakıldığında yaklaşık 125 milyon ton olan dünya yıllık ekmek üretimi baz alındığında dünya çapında israf 12,5 milyon tona kadar ulaşabilmektedir [15]. Günümüzde israfı önlemek amacıyla, gıda sektöründe satılmayan ürünlerin farklı formlara dönüştürülerek nispeten daha ucuz fiyatlarda yeniden piyasaya sürülmesi oldukça yaygın bir durumdur. Örneğin; ekmek üretim aşamasında deforme olan veya pişirme süresi ayarlanamayan (az/çok pişen) ürünlerin kurutma işlemine tabii tutulması ve ardından öğütülerek küçük parçalara ayrılmasıyla elde edilen ürün “galeta unu” adıyla bir yan ürün olarak pazarlanır. Bu ürün kızartılan veya fırınlanan ürünlerde gevrek ve çıtır bir tekstür kazandırmak üzere paneleme işleminde kullanılır [16].

Bu çalışmanın iki temel amacı vardır: 1) âtil gıda ürünü olan siyez buğdayından elde edilen galeta ununu gıda endüstrisine kazandırmak ve 2) bu ürünü fonksiyonel gıda bileşenleri ile zenginleştirerek yenilikçi bir ürün formülasyonu tasarlamak.

2. METODOLOJİ

Araştırma MZH Biyoteknoloji Ltd. Şti'nin Ar-Ge Laboratuvarında gerçekleştirilmiştir. Oluşturulan her bir formülasyon duyuşal testlere tabii tutulmuştur.

2.1. Malzemeler

Bu çalışmada kullanılan siyez buğdayından üretilen galeta unu Kersendüz firmasından temin edilmiştir. Diğer bütün ürünler Düzce ilinin yerel marketlerinden temin edilerek gıda formülasyonunda kullanılmıştır.

Görsel 2.1. Siyez buğdayından üretilmiş galeta unu.

2.2. Yöntem

Âtıl bir ürün olarak temin edilen siyez buğdayından üretilen galeta unu ilaveli gıda formülasyonlarının yüzdesi (%) Çizelge 2.1.'de gösterilmiştir. Tüm ürün formülasyonlarında ilk olarak yumurta ve pudra şekeri karıştırma standına (Kitchenaid, USA) alınmıştır. Daha sonra tüm malzemeler sırasıyla yavaş yavaş karışıma ilave edilmiştir. Tüm malzemeler homojen bir şekilde karıştırdığında yağlı kâğıt serilen fırın tepsisine alınmıştır. İlk aşamada 180 °C'lik fanlı fırında (Alveus, Turkey) 30 dk boyunca pişirilmiştir. Fırından çıkan ürünler 20 dk boyunca soğuması bekletilerek dilinmiştir. Dilimlenen ürünler kurutma fırınında (Defya, Germany) 55 °C'de 4 saat hızlı ve 45 °C'de 13 saat yavaş kurutma işlemi yapılmıştır.

Çizelge 2.1. Siyez buğdayından üretilen galeta unu ilaveli gıda formülasyonları (%).

MALZEMELER	RUSK (%)	BISCOTTI (%)	SELANİK GEVREĞİ (%)
GALETA UNU (SIEYZ BUĞDAYINDAN)	19,97	17,26	17,48
BUĞDAY UNU	14,27	13,33	12,48
YUMURTA	31,38	27,13	27,47
PUDRA ŞEKERİ	17,12	14,8	14,98

FINDIK YAĞI	17,12	14,8	14,98
FINDIK	-	13,56	6,24
KURU ÜZÜM	-	-	6,24
TUZ	0,14	0,12	0,12

2.3. Duyusal Analiz

Duyusal analizi yapmak için Düzce Teknopark Şirketi'nde bulunan öğretim üyeleri ve Düzce Üniversitesi öğrencilerinden oluşan 10 kişilik panelist grubu seçilmiştir. Örnekler koku, renk ve görünüm, tat, ağız hissi özellikleri bakımından karşılaştırılmıştır. Panelistlerden her bir özelliğe ayrı ayrı 1-5 (1: en kötü, 2: kötü, 3: orta, 4: iyi, 5: çok iyi) arasında puan vermeleri istenmiştir ve bu puanlar değerlendirilmiştir. Panelistler örnek tadım aralarında ağızlarını temizlemek için su kullandılar ve puanlama/değerlendirme esnasında tattıkları örneklerin kimliklerinden habersizdiler. Her örnek için üç tekrarlı değerlendirme yapıldı.

2.4. İstatistik

Her örnek için üç tekrarlı elde edilen verilen işlenmesi için MS-Excel programı kullanıldı.

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Tüketiciler gıdayı satın alırken besinsel ve duyuşal özellikler olmak üzere iki önemli konu üzerinde durur. Gıdayı görme, işitme, koku, tat ve dokunma gibi duyuşal öğeler ile değerlendirir. Tat, koku ve dokulara karşı verilen duyuşal tepkiler gıda tercihlerini şekillendirerek beslenme alışkanlıklarının oluşumunda katkı sağlar [17]. Bu bağlamda çalışmamızda üç farklı gıda formülasyonu (Çizelge 2.1.) oluşturulmuştur. Oluşturulan ürünler rusk ekmeği, biscotti ve Selanik gevreği olmak üzere Görsel 3.1.'de gösterilmiştir. Duyusal özellikleri panelistler tarafından değerlendirilmiştir.

Görsel 3.1. Siyez buğdayından üretilen galeta unu kullanılarak geliştirilmiş gıdalar A) Rusk Ekmeği B) Biscotti C) Selanik Gevreği.

Çizelge 3.1. Numunelerin duyuşal özelliklerinin istatistikleri.

DUYUSAL ÖZELLİKLER	RUSK EKMEĞİ	BISCOTTI	SELANIK GEVREĞİ
KOKU	2,27	2,30	3,37
RENK - GÖRÜNÜM	2,63	4,07	3,70
TAT	2,93	3,43	4,00
AĞIZ HISSİ	2,77	3,27	3,63

Çizelge 3.1’de verilen değerler karşılaştırıldığında koku kabul edilebilirliğinin rusk ekmeği ve biscotti de selanik gevreğine göre düşük olduğu görülmektedir. Panelistler üründe farklı bir koku olduğunu ve kokunun “közlenmiş ve/veya is” kokusu olarak tanımladılar. Tadının ve kokusunun makarnalık bulgurdan farklı olması sonucu daha önce yapılan çalışmalar ile uyumludur [2]. Çizelge 3.1’de verilen renk ve görünüm parametreleri karşılaştırıldığında en yüksek değere biscottinin (4,07) sahip olduğu görülmektedir. Panelistler ürünün boyutunun diğerlerine göre daha küçük olmasının yeme kolaylığı sağladığını bildirdiler. Buna ek olarak panelistler ürün içerisinde pirinç fındığın görülmesinin, ürüne güven duygusunun geliştiğini belirttiler. Ayrıca panelistler tüm formülasyonlarda ürün renginin koyu olduğunu bildirmişlerdir. Bu değerlendirme literatürde yapılan çalışmalar ile uyumludur. Yapılan bir çalışmada siyez buğdayı unu kullanılarak elde edilen bisküvilerin daha ağır, daha yüksek hacimli ve daha koyu renge sahip olduğu öne sürülmüştür [18]. Çizelge 3.1’de verilen parametrelerden ağız hissi verilerine bakıldığında biscotti ve Selanik gevreğinin, rusk ekmeğine göre daha kabul edilebilir olduğunu belirtmişlerdir. Selanik gevreğini ise içerisinde bulunan kuru üzüm ve fındıktan dolayı piyasada bulunan muadilleri ile karşılaştırıldığında daha tercih edilebilir olduğunu bildirmişlerdir.

Son yıllarda tüketicilerin bilinçlenmesi ile birlikte gıdaların besleyici değerine dikkat edilmeye başlanmıştır. Bu nedenle gıda maddelerinin ilkel formlarına karşı ilginin artması ile birlikte siyez buğdayı gibi günümüzde unutulmaya yüz tutmuş ürünler tekrardan keşfedilmeye başlamıştır. Bu çalışma sonucunda duysal özellikler değerlendirildiğinde en yüksek puan alan selanik gevreği olurken bu ürünü biscotti takip etmektedir. Elde edilen bu iki ürün siyez buğdayının insanların diyetine eklemesi için sağlıklı bir atıştırma formu olabileceği düşünülmektedir. Yapılan bir çalışmada siyez buğdayı unu ve ekmeçlik buğday unundan üretilen kurabiyeleri karşılaştırmışlar ve siyez buğdayı unundan yapılan kurabiyelerin buğday unundan yapılan kurabiyelere göre daha yüksek kül, protein oranı ve toplam nişasta içeriğinin daha düşük olduğu tespit edilmiştir [18]. Bir başka çalışmada, siyez buğdayının düşük gluten ve yüksek lif içeriğine sahip olması sebebi ile ekmeçlik buğdaya göre daha kolay sindirilebildiği ve daha iyi bir emilim sağlandığı rapor edilmiştir [19]. Yapılan bir çalışmada araştırmacılar, siyez buğdayından yapılan ekmeğin durum buğdayı ve ekmeçlik buğdaydan yapılan ürünlere göre ısıdan daha az gördüğü rapor etmişlerdir [4]. Dolayısıyla buradan yola çıkarak âtlı ürün tekrardan gıda endüstrisine kazandırıldığında bile muhtemelen besin değerini koruyabildiğini gösteriyor.

4. SONUÇ ve ÖNERİLER

Bu çalışma kapsamında panelistler ürünlerin duyuusal özelliklerini değerlendirmişlerdir. Duyusal değerlendirme sonuçları, panelistler tarafından yenilikçi formülasyonların beğenildiğini göstermektedir. Özellikle Selanik gevreği koku, tat, renk, görünüm ve ağız hissi bakımından yüksek puan almıştır. Bu sonuç, siyez buğdayı ununun Selanik gevreği formunda üretilmesinin gıda endüstrisinde kullanılma potansiyelinin yüksek olduğunu düşündürmektedir. Siyez buğdayının yüksek protein, diyet lifi, antioksidan bileşikler olan polifenoller ve fitosteroller bakımından zengin bir gıda hammaddesi olarak kullanılması tüketicilere diğer buğday ürünlerine göre daha sağlıklı ve lezzetli bir alternatif olabileceğini göstermektedir. Bu alternatif ürün siyez buğdayının daha geniş bir gıda yelpazesinde kullanılma potansiyeline sahip olduğunu gösterilmektedir. Bu çalışmanın devamı olarak bir sonraki çalışmada baz formülü oluşturulan rusk ekmeği, biscotti ve Selanik gevreğinin antioksidan kapasitesi, antimikrobiyal aktivitesi, pişirme işlemi sırasında üründe meydana gelen değişimlerin ortaya çıkarılması planlanmaktadır.

Bu çalışmanın sonuçları, siyez buğdayı galeta unundan elde edilen ürünlerin potansiyelini göstermektedir. Duyusal değerlendirme sonuçları, yenilikçi formülasyonların tüketici tarafından beğenildiğini göstermiştir, özellikle Selanik gevreği yüksek puanlar almıştır. Bu bulgu, siyez buğdayı ununun Selanik gevreği formunda kullanılmasının, gıda endüstrisinde önemli bir yer edinebileceğini işaret etmektedir. Siyez buğdayının besleyici değeri ve antioksidan içeriği, diğer buğday çeşitlerine kıyasla daha sağlıklı bir alternatif sunma potansiyeline sahiptir. Ancak, bu araştırmanın devamında daha ileriye yönelik adımlar atılabilir. Örneğin, siyez buğdayı galeta unundan elde edilen ürünlerin antioksidan kapasitesi ve antimikrobiyal aktivitesinin daha detaylı bir şekilde incelenmesi önemli olabilir. Ayrıca, ürünlerin pişirme işlemi sırasında meydana gelen kimyasal ve besinsel değişimlerin belirlenmesi, ürünlerin kalite ve besleyici değerlerinin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olabilir. Bununla birlikte, gelecekteki araştırmalarda siyez buğdayı galeta unundan elde edilen ürünlerin çeşitliliğinin artırılması ve farklı gıda formlarının keşfedilmesi önemlidir. Örneğin, yeni işleme yöntemleri ve bileşenlerin eklenmesiyle ürünlerin besleyici değeri artırılabilir ve sağlık yararları maksimize edilebilir.

Sonuç olarak, bu çalışma siyez buğdayı galeta ununu kullanarak fonksiyonel gıdaların geliştirilmesi konusunda önemli bir adım olmuştur. Ancak, bu alandaki potansiyeli tam anlamıyla keşfetmek için daha fazla araştırmaya ihtiyaç vardır. Gelecekteki çalışmalar, gıda endüstrisine yeni ve yenilikçi ürünler sunmak için bu potansiyeli en iyi şekilde değerlendirmelidir. Bu kapsamda gelecekte yapılacak çalışmalara yönelik, araştırmacılara bazı öneriler sunulmaktadır:

- Siyez buğdayı galeta unundan elde edilen ürünlerin fonksiyonel özelliklerini artırmak için farklı besin takviyeleri veya bitkisel ekstraktlar eklenmesi. Örneğin, kuru meyveler, tohumlar veya süper gıdalar gibi eklemeler, ürünlerin besin değerini ve sağlık yararlarını artırabilir.

- Ürünlerin ambalajlama yöntemlerinin geliştirilmesi. Çevre dostu, yenilikçi ve kullanıcı dostu ambalajlar, tüketicilerin ürüne olan ilgisini artırabilir ve markanın sürdürülebilirlik imajını güçlendirebilir.
- Siyez buğdayı galeta unundan elde edilen ürünlerin vegan veya glutensiz seçeneklerinin geliştirilmesi. Bu, farklı beslenme tercihlerine uygun ürünlerin sunulmasını sağlayarak potansiyel müşteri kitlesini genişletebilir.
- Ürünlerin aromalarının ve tatlarının çeşitlendirilmesi. Örneğin, baharatlar, otlar veya egzotik meyvelerle farklı lezzet profilleri oluşturarak tüketici deneyimi zenginleştirilebilir.
- Sosyal sorumluluk projeleriyle ilişkilendirilmesi, markanın toplum ve çevre ile olan bağlarını güçlendirebilir. Örneğin, her satılan ürün için ağaç dikme kampanyaları veya eğitim programları gibi projelerle çevre ve toplum için pozitif etkiler oluşturulabilir.

Bu önerilerin uygulanması, siyez buğdayı galeta unundan elde edilen ürünlerin pazarlama potansiyelini artırabileceği gibi tüketicilerin ürünlere olan ilgisini de artırabilir. Aynı zamanda, gıda endüstrisinde yenilikçi ve sürdürülebilir çözümler sunarak sektördeki rekabet avantajına katkı sağlayabilir.

KAYNAKÇA

- [1] Hendek Ertop, M., Comparison of industrial and homemade bulgur produced from einkorn wheat (*Triticum monococcum*) and durum wheat (*Triticum durum*): Physicochemical, nutritional and microtextural properties. *Journal of food processing and preservation*, 43(2), e13863, 2019.
- [2] Yılmaz, V. A., & Koca, A. F., Quality, sensorial and textural properties of einkorn and durum bulgur produced with several methods. *International Journal of Gastronomy and Food Science*, 22, 100263, 2020.
- [3] Pekirlişçi, B., Bilgiçli, N., & Cankurtaran-Kömürcü, T., Determination of the physical, chemical and antinutritional properties of firik and einkorn bulgur. *Cereal Chemistry*, 2023.
- [4] Hidalgo, A., & Brandolini, A., Evaluation of heat damage, sugars, amylases and colour in breads from einkorn, durum and bread wheat flours. *Journal of Cereal Science*, 54(1), 90-97, 2011.
- [5] Abdel-Aal, E. S. M., Young, J. C., Wood, P. J., Rabalski, I., Hucl, P., Falk, D., & Fregeau-Reid, J., Einkorn: A potential candidate for developing high lutein wheat. *Cereal Chem*, 79(3), 455-457, 2002.
- [6] Pagnotta, M. A., Mondini, L., & Atallah, M. F., Morphological and molecular characterization of Italian emmer wheat accessions. *Euphytica*, 146, 29-37, 2005.

- [7] Buck, H. T., Nisi, J. E., & Salomon, N. (Eds.), *Wheat production in stressed environments: proceedings of the 7th International Wheat Conference, 27 November-2 December 2005, Mar del Plata, Argentina (Vol. 12)*. Springer Science & Business Media, 2007.
- [8] Alongi, M., & Anese, M., Re-thinking functional food development through a holistic approach. *Journal of Functional Foods*, 81, 104466, 2021.
- [9] Peřksa, A., Kita, A., Carbonell-Barrachina, A. A., Miedzianka, J., Kolniak-Ostek, J., Tajner-Czopek, A., ... & Drożdż, W., Sensory attributes and physicochemical features of corn snacks as affected by different flour types and extrusion conditions. *LWT-Food Science and Technology*, 72, 26-36, 2016.
- [10] Balik, H. I., Bioactive compounds and fatty acid composition of new Turkish hazelnut cultivars. *International Journal of Fruit Science*, 21(1), 106-114, 2021.
- [11] Di Nunzio, M., Hazelnuts as source of bioactive compounds and health value underestimated food. *Current Research in Nutrition and Food Science Journal*, 7(1), 17-28, 2019.
- [12] Williamson, G., & Carughi, A., Polyphenol content and health benefits of raisins. *Nutrition Research*, 30(8), 511-519, 2010.
- [13] Schuster, M. J., Wang, X., Hawkins, T., & Painter, J. E., A Comprehensive review of raisins and raisin components and their relationship to human health. *Journal of Nutrition and Health*, 50(3), 203-216, 2017.
- [14] Sen, D., & Kahveci, D., Production of a protein concentrate from hazelnut meal obtained as a hazelnut oil industry by-product and its application in a functional beverage. *Waste and Biomass Valorization*, 11, 5099-5107, 2020.
- [15] Samray, M. N., Masatcioglu, T. M., & Koksel, H., Bread crumbs extrudates: A new approach for reducing bread waste. *Journal of Cereal Science*, 85, 130-136, 2019.
- [16] Tireki, S., Şumnu, G., & Esin, A., Production of bread crumbs by infrared-assisted microwave drying. *European Food Research and Technology*, 222, 8-14, 2006.
- [17] Karaman, E. E., & Çetinkaya, N., Gıda tercihinde duyuların rolü: tat duyusunun tat testi ile demografik özelliklere göre farklılığının tespiti. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24(2), 883-898, 2020.
- [18] Hidalgo, A., Lucisano, M., Mariotti, M., & Brandolini, A., Physico-chemical and nutritional characteristics of einkorn flour cookies. *Journal of Food Processing and Preservation*, 43(9), e14079, 2019.
- [19] Yılmaz, A., & Murat, A. Y., Diyabetikler İçin Geliştirilen Farklı Pataşu Hamurlarının Duyusal Özelliklerinin Belirlenmesi. *ART/icle: Sanat ve Tasarım Dergisi*, 1(1), 21-42, 2021.

FINDIK KREMASI FORMÜLASYONUNDA FINDIK ORANI VE FINDIK YAĞININ ETKİSİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Biyolog, Feyza KOÇ¹, Doç. Dr. Züleyhan BARAN²

¹ MZH Biyoteknoloji Ltd. Şti, feyzakoc12@gmail.com-0009-0005-8784-0209

² Düzce Üniversitesi, Akçakoca MYO, zuleyhanbaran@duzce.edu.tr-0000-0003-4804-5622

ÖZET

Son dönemde, insanların sağlıklı gıdalar konusunda artan bilinç düzeyi ve buna bağlı yaşanan gıda tercihlerindeki değişimler, gıda endüstrisinde sağlığa faydalı özelliklere sahip ürünlerin geliştirilme çalışmalarını teşvik etmektedir. Geniş bir yaş aralığındaki tüketicilerin ilgi gösterdiği fındık kreması gibi popüler ürünler bu yönelimden etkilenmiş ve sağlıklı fındık kreması üretimi üzerine araştırmaların artmasını sağlamıştır. Yapılan araştırmalarda fındık kreması üretimi farklı bileşenler ilave edilerek denenmiştir. Fındık kremasının içeriğinde yer alan fındık, zengin vitaminler, proteinler, mineral maddeler, doymamış yağ asitleri, antioksidan fenolik bileşikler ve fitosteroller açısından önemli bir kaynak olduğu bilinmektedir. Bu çalışmada, insan sağlığına zararları olduğu bildirilen palm yağı yerine fındık kreması üretiminde %100 fındık yağı kullanımının potansiyeli araştırılmıştır. Fındık yağının içeriğindeki doymamış yağ asitlerinin yüksek olması nedeniyle kan şekerinin düzenlenmesi, kolesterol seviyelerinin düşürülmesi, kalp-damar sağlığının korunması ve doğal antioksidan olan E vitamini bakımından olumlu etkileri literatürde belirtilmiştir. Çalışma kapsamında, sütlü ve kakaolu olmak üzere 6 farklı fındık kreması formülasyonları oluşturulmuş ve bunlar 15 panelist tarafından lezzet, sürülebilirlik, koku, görünüm ve genel beğeni açısından değerlendirilmiştir. Elde edilen sonuçlar, fındık kreması için sürülebilirliğin en önemli belirleyicisinin kullanılan fındık yağı oranı olduğunu göstermiştir. Fındık ve fındık yağı oranlarının kremanın lezzeti, kokusu ve görünümü üzerinde önemli bir etkisi olduğu belirlenmiştir. Tüm bu kriterler, genel beğeni puanlarını belirlemekte ve tercih edilebilir bir ürün elde edilmesini sağlamaktadır. Yapılan deneyler sonucunda, en uygun fındık kreması formülünün %15 fındık ve %15 fındık yağı içeren örnekler olduğu tespit edilmiştir. Ancak, oluşturulan tüm formülasyonların genel beğeni puanlarının kabul edilebilir düzeyde olduğu ve %100 fındık yağı kullanılarak da tatmin edici fındık kreması üretilebileceği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sağlıklı gıda, Fındık kreması, Fındık yağı, Lezzet değerlendirmesi
Formülasyon optimizasyonu

A STUDY ON THE IMPACT OF HAZELNUT AND HAZELNUT OIL PROPORTION IN HAZELNUT SPREAD FORMULATION

Feyza KOC (BSc Biology)¹, Assoc. Prof. Zuleyhan BARAN²

¹ MZH Biotechnology Ltd. Co., feyzakoc12@gmail.com-0009-0005-8784-0209

² Duzce University, Akcakoca VS, zuleyhanbaran@duzce.edu.tr-0000-0003-4804-5622

In recent times, the increasing awareness among individuals regarding healthy eating habits and the consequent changes in food preferences have encouraged the development of innovative products in the food industry. Popular products like hazelnut spread, which attract consumers across a wide age range, have been influenced by this trend, leading to a surge in research on hazelnut spreads with healthy attributes. It is well known that hazelnut, a key ingredient in hazelnut spreads, is a significant source of vitamins, proteins, minerals, unsaturated fatty acids, phenolic compounds, and phytosterols. In this study, the potential of using hazelnut oil instead of palm oil, which has been reported to have adverse effects on human health, in hazelnut spread production was investigated. The literature discusses the positive effects of the high unsaturated fatty acid content in hazelnut oil on reducing cholesterol levels, maintaining cardiovascular health, and its natural antioxidant properties, particularly vitamin E. Various formulations of hazelnut spread containing different proportions of hazelnut and hazelnut oil were created, and these formulations were evaluated by 15 panelists in terms of taste, spreadability, odor, appearance, aroma, and overall liking. The results indicated that the proportion of hazelnut oil used was the most significant determinant of spreadability in hazelnut spread. It was also observed that varying the proportions of hazelnut and hazelnut oil had a significant impact on the taste, odor, aroma, and appearance of the spread. Through the experiments conducted, it was determined that the most suitable hazelnut spread formulation contained 15% hazelnut and hazelnut oil. This formulation was found to be generally similar to conventional formulations, with the only difference being the use of hazelnut oil instead of palm oil. Additionally, it was concluded that all the formulations created received acceptable overall liking scores, indicating that satisfactory hazelnut spread can be produced by using hazelnut oil instead of palm oil. This suggests a tendency among consumers to choose healthy food options.

Keywords: Healthy industrial food, Hazelnut cream, Hazelnut oil, Taste evaluation, Formulation assessment

1.GİRİŞ

Fındık kreması 7’den 70’e bütün insanların tercih ettiği , kahvaltılarının ve tatlıların vazgeçilmezi olarak bilinen sık tüketilen lezzetli bir gıdadır. Fındık kreması, Türk Standartları Enstitüsü TS 8371 nolu “Fındık ezmesi” standardında, kavrulup zarlarından ayrıldıktan sonra, iç fındığın bitkisel yağ, kakao, süt tozu, beyaz şeker ile karıştırılarak ve gerekirse katkı maddeleri

eklenerek tamamen ezilip homojenleştirilmiş ya da küçük parçacıklar olarak kullanıma sunulan işlenmiş mamul olarak tanımlanmıştır [1]. Kakaolu fındık kremasının içerisinde bulunan fındık nedeniyle vitaminler, proteinler, mineral maddeler, doymamış yağ asitleri, antioksidan fenolik bileşikler ve fitosteroller bulundurulur [2]. Fındığın bu zengin içeriği sayesinde sağlıklı bir gıda olma niteliğindedir [2]. İçerisinde bulunan vitaminler B1, B2, B6, Niasin, ve E vitaminlerdir [2], [3]. B₂ ve B₆ vitaminlerini kan yapımını ve ruhsal sağlığı, E vitaminini antioksidan özelliği desteklediği bildirilmektedir [4], [5]. Vitaminlerin yanında yapısında Fe, K, Cu, Ca, Na, Mn, Zn, Mg ve P gibi mineraller de bulunmaktadır [4]. Erişkin bir insan günlük gerekli mineral madde ihtiyacını karşılanması için beslenmesine dahil edebileceği 100 gram fındık ile yeterli düzeyde Fe, Mg, Cu, Mn, K, P, Zn, Ca ihtiyacını karşılayabilir [6]. Ayrıca fındıkta bulunan tuz çok az miktarda olması sebebiyle tuz bakımından düşük beslenme programı olan yüksek tansiyon hastası insanların fındık tüketiminin sorun olmayacağı da bildirilmektedir [6]. Fındıkta sodyumun düşük miktarda, magnezyum, kalsiyum, potasyum ve demirin yüksek miktarda olmasından dolayı vücudun kan basıncının düzenlenmesini, kansızlık, sindirim ve solunum sistemi bozuklukları gibi rahatsızlıkların önlenmesinde önemli yer tutar [6]. 100 gram fındığın enerji değeri 634 k/cal' dir ve bu değer 100 gram badem, fıstık, kestane, kuru üzüm, kuru kayısı gibi yüksek enerji değerine sahip olan gıdalardan daha yüksek orandadır [6]. Fındık kremasının üretiminde önemli olan diğer bileşenlerinden biri de kullanılan yağdır. Fındık kreması üretiminde palm yağı, fındık yağı, kakao yağı gibi yağlar kullanılmaktadır [7], [8],[9], [10]. İnsanların beslenme alışkanlıkları ve hastalıklar arasında ilişkisi olduğunu ve bu ilişkinin en fazla sorgulandığı gıda bileşenin yağlar olduğu tespit edilmiştir [11]. Bu nedenle fındık kremasında kullanılan yağlar önemlidir.

Palm yağı, kullanılan diğer yağlara göre düşük maliyetli olmasından dolayı gıda endüstrisinde tercih edilen bir yağ olsa da zararlı etkilerine karşı ortaya çıkan çalışmalardan dolayı üretici ve tüketiciler kullanımından kaçınmışlardır [12], [13]. Palm yağı bitkisel kaynaklı olmasına rağmen yüksek oranda doymuş yağ asitlerini içermektedir [12]. Bu doymuş yağ içeriğinin ana bileşeni palmitik asittir bu da palm yağının % 44'ünü kapsar [14]. Dünya Sağlık Örgütü, palmitik asitin kardiyovasküler hastalıkların oluşumunu arttırdığını bildirmiştir [15]. Ayrıca palm yağı kullanımının kolesterol seviyesini yükselttiği [16], insülin direnci oluşturduğu [17], karaciğer ve viseral yağlanmaya sebep olduğu [18], kanser gelişme riskini artırdığı [19] bildirilmiştir. Palm yağı fındık yağı gibi bitkisel bir yağ olmasına rağmen doymuş ve doymamış yağ asitleri bakımından farklılıklar içerdiği görülmüştür. Fındık yağının doymamış yağ asitleri toplam yağ asitlerinin %92'sini oluşturur. [20]. Bunun da %80'i oleik asitlerdir [21]. Bitkisel yağlar arasında oleik asit içeriği en fazla olduğu bilinen yağdır [5]. Oleik asit' in fazla bulunması kolesterol değerinin düşürülmesini, kan şekerinin düzenlenmesini ve kalp damar sağlığının korunmasını sağladığı bildirilmiştir [22]. Fındık yağı oleik ve linoleik asitleri içeren özel yağ asitleri bileşiminin yanı sıra a-tokoferol (E vitamini) ve sterollerin bulunması nedeniyle de insan beslenmesi için önemli bir yere sahiptir [20]. Günde 24 g fındık yağı tüketmek yetişkinler için günlük E vitamini ihtiyacının % 100' ünü karşılayabilmektedir [23]. Tokoferollerin kardiyovasküler ve kolesterol gibi hastalıkları olumlu yönde etkilediği bildirilmektedir [24]. Fındık yağının sindirimi insanda kolay olması ve kolesterol değerini düşürücü olması nedeniyle tercih edilen gıdalar arasında yer almaktadır [22]. Fındık yağı

Türkiye’ de ve başka ülkelerde de giderek daha popüler hale geldiği ve bunun da temel nedeni olarak besin bileşimi sağlığa yararlı bileşimlerden oluşmasından dolayı olduğu ifade edilmiştir [23].Bu çalışmada dünyaca sevilen, tüm yaş grupların ilgisini çeken fındık kremasının kakaolu ve sütlü fomülasyonlarını palm yağı kullanmadan % 100 fındık yağı kullanılarak sağlıklı fındık kreması üretebilme imkanı araştırıldı. Denenen fındık kreması örneklerinin duysal lezzet, sürülebilirlik, koku, görünüm ve genel beğenileri panelistler tarafından değerlendirildi.

2.DENEYSEL UYGULAMALAR

2.1. Materyal

Fındık kreması üretimi için melanjör (Twin Stonces, Spain), rafine fındık yağı (Çotanak, Türkiye), lesitin (ZAG Kimya, Türkiye), kakao (Ovalette, Türkiye) ve diğer bütün malzemeler Düzce il yerel marketlerinden temin edilerek çalışmada kullanılmıştır.

2.2. Yöntem

Fonksiyonel gıda olan fındık ve fındık yağı kullanılarak üretilen 3 farklı sütlü fındık krema örneklerinin formülasyon yüzdeleri (%) Çizelge 2.1.’ de, 3 farklı kakaolu fındık krema örneklerinin formülasyon yüzdeleri (%) Çizelge 2.2.’ de verilmiştir. Bütün gıda formülasyonları için ilk aşamada melanjöre (Twin Stonces, Spain) fındık püresi ve fındık yağı (Çotanak, Türkiye) ilave edilir ve melanjör (Twin Stonces, Spain) çalıştırılır. Daha sonra toz halindeki malzemeler ilave edilerek melanjörde (Twin Stonces, Spain) öğütülme işlemi devam eder. En son lesitin (ZAG Kimya, Türkiye) eklenerek karışım 24 saatlik öğütülme işlemine bırakılır. Öğütme işlemi yapılırken melanjör (Twin Stonces, Spain) içerisindeki ezme sıcaklığı 55 ile 60°C arasında değişmektedir. Örnekler 20cc’lik numune kaplarına koyularak panelistlere sunulmuştur.

Çizelge 2.1. Fındık ve fındık yağı ile üretilen sütlü fındık krema örneklerinin formülasyonları (%)

Malzemeler	SFK%15	SFK%20	SFK%25
Fındık püresi	% 15	%20	%25
Fındık yağı	% 15	%10	%5
D-PAST	% 9	% 9	% 9
Yağsız süt tozu	% 14	% 14	% 14
Pudra şekeri	% 46	% 46	% 46
Lesitin	% 1	% 1	% 1

Çizelge 2.2. Fındık ve fındık yağı ile üretilen kakaolu fındık krema örneklerinin formülasyonları (%)

Malzemeler	KFK%15	KFK%20	KFK%25
Fındık püresi	% 15	%20	%25
Fındık yağı	% 15	%10	%5

Kakao	% 8	% 8	% 8
Yağsız süt tozu	% 8	% 8	% 8
Pudra şekeri	% 53	% 53	% 53
Lesitin	% 1	% 1	% 1

2.3. Duyusal Test

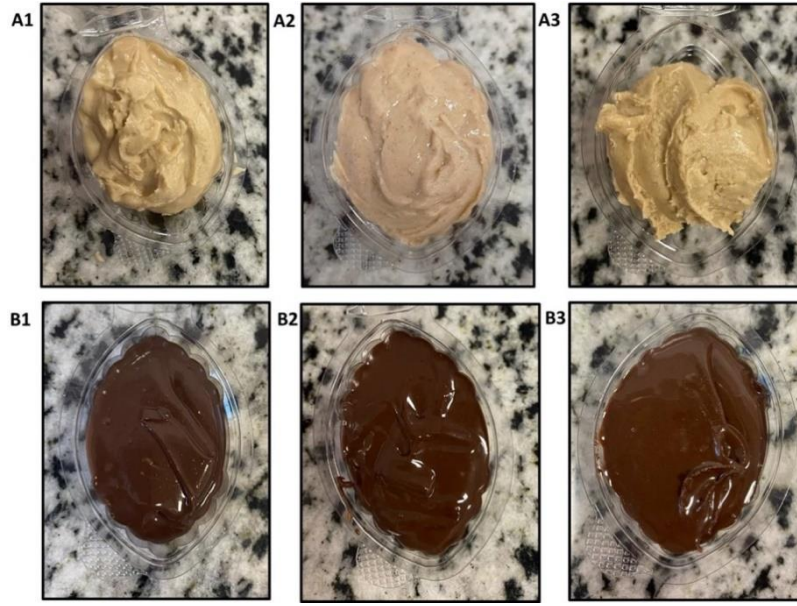
Üretilen örnekler Düzce Teknoparkta bulunan öğretim üyeleri ve Düzce Teknoparkta bulunan şirket çalışanları tarafından oluşturulan yaşları 18-40 arasında değişen 15 panelist grubu ile tadım testleri gerçekleştirildi. Panelistler ürünleri duyuşal lezzet, sürülebilirlik, koku, görünüm ve genel beğeniler kategorisinde her bir kategoriye 1-5 (1: en kötü, 2: kötü, 3: orta, 4: iyi, 5: çok iyi) arasında puan vererek değerlendirdi. Panelistler tadım yaptıkları örneklerin içeriğini bilmiyorlardı sadece ürün kodlarına göre değerlendirme yapmışlardır.

2.4 İstatistiksel Analiz

Puanlanan örnekler MS-Excel programı kullanılarak değerlendirildi.

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Son yıllarda eğitim seviyesi ve sosyo-ekonomik düzeyin artması ile insanlar sağlıklı gıda arayışı içerisine girmiş ve fonksiyonel gıdalara olan rağbet artmıştır. Bu sağlıklı gıdaya yönelik durumu fındık kremalarının da fonksiyonel hale getirilip üretilmesine katkıda bulunmuştur. Fındık kremasının fonksiyonel özelliğini arttırmak için içerisine endüstriyel ekmek mayası (*Saccharomyces cerevisiae*)[7], fındık zarı[8], B-Glukan [9], Diyet lifi (inülin) [10] gibi bileşenler ilave edilerek fonksiyonel fındık kreması üretim çalışmaları yapılmıştır. Bu çalışmada ise sağlığa faydalı fındık kreması üretimi kapsamında 6 farklı formülasyon %100 fındık yağı ile denenmiştir. Üretimini gerçekleştirdiğimiz ürünler %15 fındık püresi ve %15 fındık yağı kullanılarak üretilmiş sütlü fındık kreması (SFK15), %20 fındık püresi ve %10 fındık yağı kullanılarak üretilmiş sütlü fındık kreması (SFK20), %25 fındık püresi ve %5 fındık yağı kullanılarak üretilmiş sütlü fındık kreması (SFK25) olmak üzere 3 farklı sütlü fındık kreması formülasyonu ve %15 fındık püresi ve %15 fındık yağı kullanılarak üretilmiş kakaolu fındık kreması (KFK15), %20 fındık püresi ve %10 fındık yağı kullanılarak üretilmiş kakaolu fındık kreması (KFK20), %25 fındık püresi ve %5 fındık yağı kullanılarak üretilmiş kakaolu fındık kreması (KFK25) olmak üzere 3 farklı kakaolu fındık kreması formülasyonları olarak değerlendirilmiştir. Üretilen ürünler Görsel 3.1.'de gösterilmiştir.

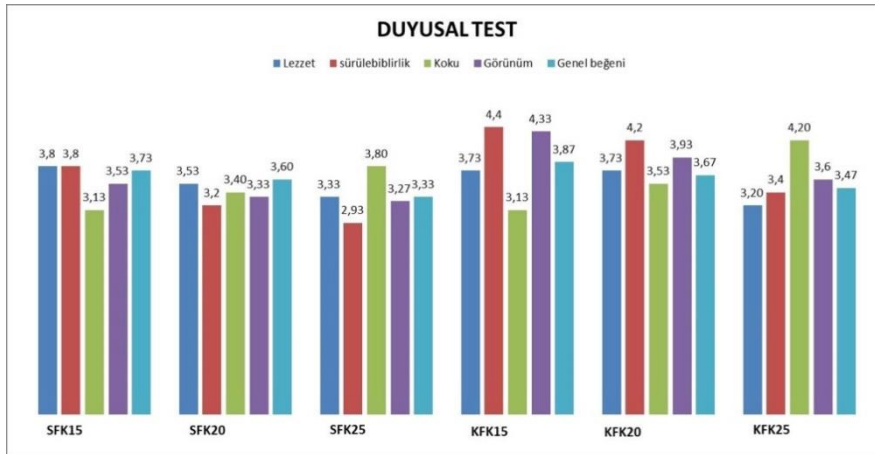

Görsel 3.1. %100 fındık yağı kullanılarak üretilen fındık krema örnekleri

A1; SFK15, A2;SFK20, A3;SFK25, B1;KFK15, B2;KFK20, B3;KFK25

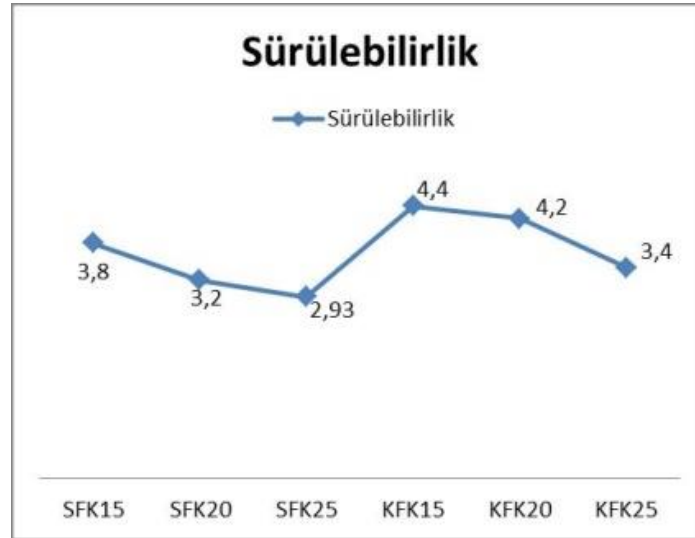
3.1. Duyusal özellikler

Fındık kremasının duyusal özellikleri yapılan çalışmalarda sürülebilirlik, akışkanlık, tutunabilirlik, yapışkanlık, koku, lezzet (damak tadı), görünüm (renk, parlaklık, yüzey) ve genel beğeniler kategorilerinde değerlendirilmiştir [9], [10], [13], [25], [26]. Buna göre bu çalışmada 6 farklı fındık kreması örneğini lezzet, sürülebilirlik, koku, görünüm(renk ve parlaklık) ve genel beğeniler kategorilerinde her bölüm 1-5 (1: en kötü, 2: kötü, 3: orta, 4: iyi, 5: çok iyi) arasında puanlarla değerlendirildi. Aydemir 2019 farklı katı ve sıvı yağlarla fındık kreması üretim olanaklarının değerlendirmiş ve en yüksek lezzet ve aroma skorlarına sahip yağlar içerisinde fındık yağının olduğunu bildirmişmiştir[13]. Bu bağlamda %100 fındık yağı ile üretilen krema örneklerine panelistlerin verdikleri puanlar Görsel 3.1.1.'de gösterilmektedir.

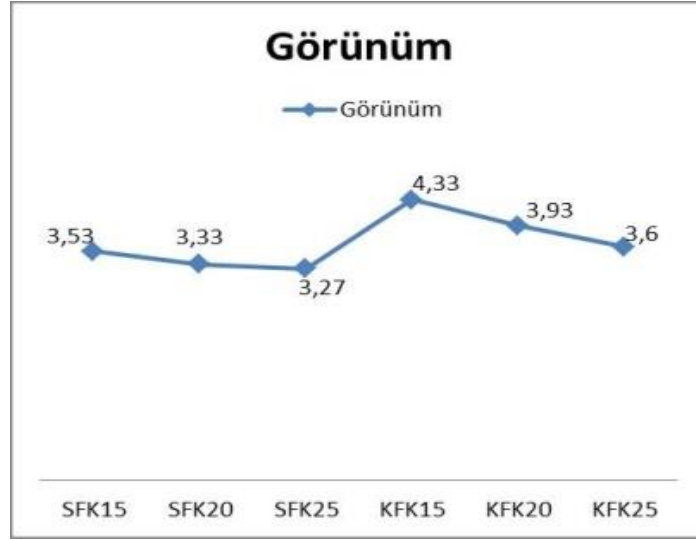
Görsel 3.1.1. Örneklerin duyusal özelliklerinin karşılaştırıldığı grafik

Bütün örneklerin sürülebilirlik puanları görsel 3.1.2’ de grafikteki gibi değerlendirilmiştir. Kovacs ve arkadaşlarının yapmış olduğu bir çalışmada sürülebilirlikteki en önemli bileşenlerden biri yağ bileşimi olduğu bildirilmiştir [27]. Görsel 3.1.2’ de grafikteki değerler karşılaştırıldığında sürülebilirlik kategorisinde en yüksek puanı alan örneklerin % 15 oranında fındık %15 oranında fındık yağı ile formülasyonu sağlanmış SFK15 ve KFK15 örnekleri olmuştur. Fındık oranı arttıkça ve fındık yağı oranı azaldıkça sürülebilirlik puanları orantılı bir şekilde azalmıştır. Bu bulgular ile Aydemir2019’un yapmış olduğu çalışmada fındık yağı gibi, sıvı bitkisel yağların yayılmasının daha kolay ve daha düşük yapışkanlığa sahip olduğu sonucuyla uyumludur[13]. Panelistler SFK20,KFK20 ve KFK25 örneklerinin de sürülebilirliğini kabul edilebilir buldular fakat SFK25’in sürülebilir kabul etmediler ve fazla katı olduğunu ifade ettiler. Aynı fındık ve fındık yağına sahip olan KFK25 örneğinin sürülebilir kabul edilme sebebi ise içerisinde bulunan kakaonun (Ovalette, Türkiye) %10-12 oranında yağ içermesinden dolayı öğütüldükçe içerisindeki yağı fındık kremasına verdiği düşünülmektedir. Sürülebilirlik puanları genel beğeni puanlarını etkilemiş fındık kreması tüketiminde sürülebilirlik gıdanın tercihi için etkili kriter olduğu belirlenmiştir. Bu sonuç literatürde yapılan çalışmalar ile uyumludur[28], [29].

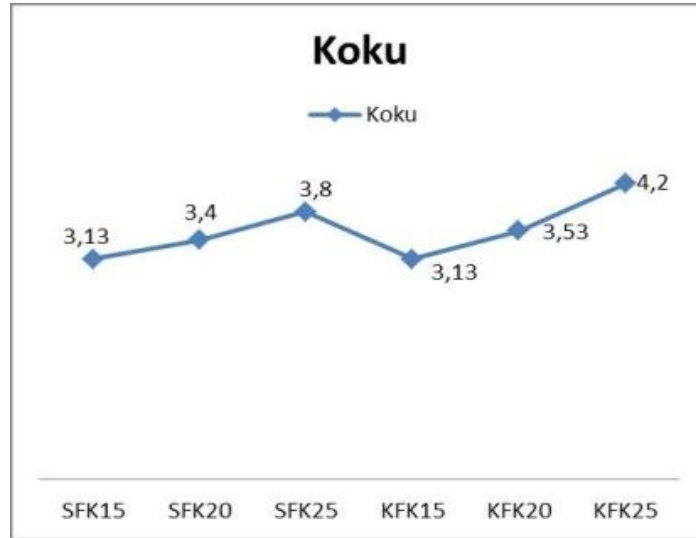
Görsel 3.1.2 Örneklerin sürülebilirliklerinin karşılaştırıldığı grafik

Bütün örneklerin görünümleri renk ve parlaklık bakımından puanlandırılmıştır. Bu puanlar görsel 3.1.3’ de grafikte gösterilmektedir. Kakaolu fındık kremasında en yüksek puanı alan örnek %15 fındık - %15 fındık yağlı formülasyonun olduğu, sütlü fındık kremalarında da aynı şekilde %15 fındık - %15 fındık yağlı formülasyon olduğu belirlenmiştir. SFK25 örneğine panelistler renginin çok mat olduğunu belirtmişlerdir. Bu değerlere göre kremaların içerisinde bulunan fındık yağı oranı arttıkça renklerinin canlılığı ve parlaklığının arttığı tespit edilmiştir.

Görsel 3.1.3 Örneklerin görünümünün karşılaştırıldığı grafik

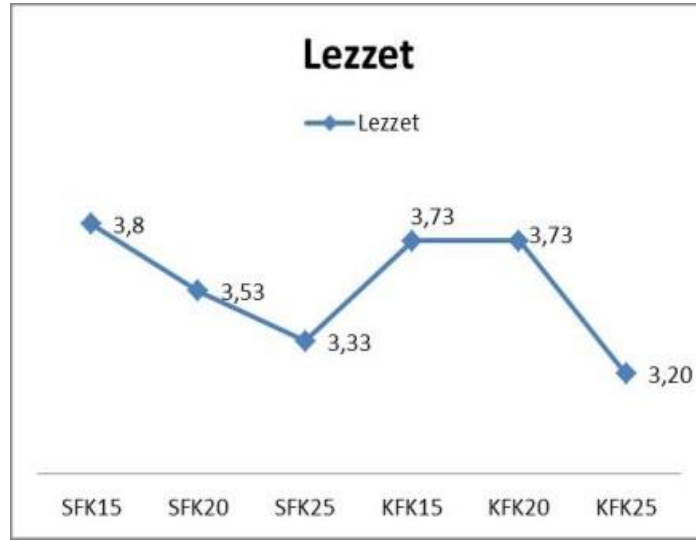
Fındık ezmelerinin koku özellikleriyle ilgili yapılan bir çalışmada ürünün beğenilmesinde fındığın aromasının en etkili özelliklerden olduğu rapor edilmiştir[28]. Bu bağlamda bizim uyguladığımız tadım testleri sonucunda fındık kokusunun en yoğun geldiği örnekler SFK25 ve KFK25 olmuştur. Panelistler SFK25 ve KFK 25 örneklerinin bulunan numune kaplarını açtığında yoğun fındık kokusu aldığını belirtmişlerdir. Bu sayede içeriğindeki fındık oranı arttıkça fındık aromasının yoğunluğu da arttığı belirlenmiştir. Fındık yağının fındık kadar yoğun aroma vermediği belirlenmiştir. Buna rağmen en az fındık oranı bulunan SFK15 ve KFK15 örneklerinin puanları kabul edilebilir bulunmuştur.

Görsel 3.1.4 Örneklerin koku beğenilerinin karşılaştırıldığı grafik

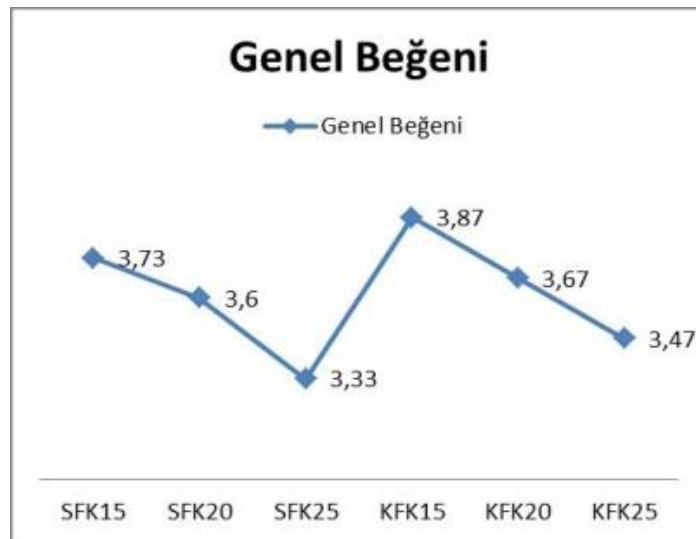
Panelistler fındık kremların lezzetlerini 6 örneğine beğendiklerini ve birbirine yakın lezzetler olduğunu ifade ettiler. Ayırt edici özellik olarak dokusal özellik olan sürülebilirlik, görünüm ve kokunun etkin olduğunu bildirmişlerdir. Bu sonuç Dı Monaco ve arkadaşlarının yapmış olduğu

çalışmada bazı gıdaların tüketicinin seçiminde doku özelliğinin lezzetten daha önemli olabileceği sonucu ile uyumludur [28] .

Görsel 3.1.5 Örneklerin lezzetlerinin karşılaştırıldığı grafik

Panelistlerin sürülebilirlik, görünüm, koku, lezzet puanları genel beğenilerini etkilediği belirlenmiştir. En düşük puanı sürülebilirliği en düşük olan, renk bakımından mat görünüme sahip olan SFK25 örneği almıştır. Buna rağmen yoğun fındık kokusuna sahip olması ve lezzetinin beğenilmesi formülasyonun kabul edilir düzeyde genel beğeni puanı almasını sağlamıştır. Oluşturulan bütün fındık kreması formülasyonları geçerli puanlar almıştır. KFK kodlu bütün formülasyonlarının genel beğeni puanları daha yüksek gelmiştir bunun sebebi olarak kakao (Ovalette, Türkiye) ilaveli fındık kremalarının yağ oranını arttırarak sürülebilirliği sağladığını ve parlaklık verdiğini, aromasının da lezzetini ve kokuyu etkilediği belirlenmiştir.

Görsel 3.1.6 Örneklerin genel beğenilerinin karşılaştırıldığı grafik

4.SONUÇ

Panelistler tarafından yapılan duyuşal analizler sonucunda, palm yağı kullanmadan sadece fındık yağı kullanılarak fındık kreması üretiminin mümkün olduğu tespit edilmiştir. En yüksek genel beğeni puanlarını alan SFK15 (3,73) ve KFK15 (3,87) örneklerinin, tüketiciler tarafından daha fazla tercih edilmesi, bu örneklerin üretim potansiyelini göstermektedir. Bu durum, fındık ve fındık yağı oranlarının ürünün sürülebilirliği, görünümü ve lezzet değerlendirmeleri üzerinde belirgin bir etkiye sahip olduğunu ve koku kategorisinde de kabul edilebilir puanı (3) aştığını göstermektedir. Sağlık açısından, fındık yağının palm yağı yerine tercih edilmesi, olumlu etkileri olan bir tercih olarak görölmektedir. Fındık yağı, doymamış yağ asitlerinin yüksek içeriği sayesinde kan lipid profili üzerinde olumlu etkiler göstermekte ve antioksidan bakımından zengin olması nedeniyle sağlık açısından tercih edilebilir bir seğenek olarak öne çıkmaktadır.

Bu bağlamda, fındık yağı kullanımının fındık kreması üretimindeki potansiyelini değerlendirirken, ürün formölasyonunun belirlenmesinde fındık ve fındık yağı oranlarının titizlikle incelenmesi önerilmektedir. Duyusal analiz sonuçlarına dayanarak, tüketicilerin tercih ettiği örneklerin üretiminin artırılması ve pazarlanmasının, endüstriyel uygulamalarda göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Ayrıca, sağlık açısından daha faydalı olan fındık yağının tercih edilmesi, tüketicilerin sağlıklı gıda tercihlerini desteklemek için önemli bir adım olarak değerlendirilmelidir. Bu bağlamda, fındık kreması üreticilerine, palm yağı yerine fındık yağı kullanımını teşvik eden yönlendirici politikalar ve bilinçlendirme çalışmaları yapılması önerilmektedir. Bununla birlikte, Ayrıca, müşteri memnuniyetini artırmak için özelleştirilebilir formölasyonlar sunma ve çevresel sorumluluk projeleri uygulama gibi adımlar da atılabilir. Bu sayede, fındık kreması üretiminde hem sağlık hem de çevresel faktörler göz önünde bulundurularak daha sürdürülebilir ve yenilikçi bir yaklaşım benimsenebilir. Örneğin, geri dönüştürülebilir ambalaj malzemeleri kullanımı veya atık yönetimi programlarının başlatılması gibi çevresel etkilerin azaltılmasına yönelik adımların alınması, hem çevre dostu bir imaj oluşturacak hem de tüketicilerin duyarlılıklarını karşılayacaktır.

KAYNAKÇA

- [1] Coşar, S., *İnülin ile Zenginleştirilmiş Stevia ile Tatlandırılmış Kakaolu Fındık Kremasının Fizikokimyasal Özelliklerinin İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Ordu Üniversitesi, Ordu, 2022.
- [2] Ağkurt, F., Özdemir, M., Gül, Biringen G., Löker, M., Effects of Geographical Origin and Variety on Vitamin and Mineral Composition of Hazelnut (*Corylus avellana L.*) Varieties Cultivated in Turkey, 1999.
- [3] Yücecan, S., Besinlerin Zenginleştirilmesi, 1991.
- [4] Kırca, L., Karadeniz T., Bak, T., Fındığın Kullanım Alanları ve İnsan Sağlığına Etkileri, Aralık, 03,12,2018.

- [5] Ebrahim, K.S., Richardson, D.G., Tetley, R.M., Mehlenbacher, S.A., Oil Content Fatty Acid Composition and Vitamin E Concentration of Hazelnut Varieties, 1994.
- [6] Şimşek, A., Aslantaş, R., Fındığın Bileşimi ve İnsan Beslenmesi Açısından Önemi, Mayıs , 03,05,1999.
- [7] Yiğit, G.G., *Kakaolu Fındık Kremasının Fonksiyonel Özelliklerin Arttırmak Amacıyla Endüstriyel Ekmek Mayasının (Saccharomyces cerevisiae) kullanımı*, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Fen Bilimler Enstitüsü, Sakarya, 2017.
- [8] Özata, A.B., *Farklı Oranları Fındık Zarı İlaveli Sürülebilir Çikolatanın Kalite Özelliklerinin Araştırılması*, Yüksek Lisans Tezi, Ordu Üniversitesi, Fen Bilimler Enstitüsü, Ordu, 2021.
- [9] Temel Özat, E., *β-Glukan İlavesi ile Fonksiyonel Çikolata Çeşitlerinin (Sütlü, Bitter, Beyaz ve Sürülebilir Kakaolu Fındık Kreması) Geliştirilmesi*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi , Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2018.
- [10] Çoban, M., *Diyet Liği ile Zenginleştirilmiş Kakaolu Fındık Ezmesi Üretimi*, Yüksek Lisans Tezi, Ordu Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ordu, 2021.
- [11] Çakmakçı, S., Tahmas Kahyaoğlu, D., Yağ Asitlerinin Sağlık ve Beslenme Üzerine Etkileri, Haziran, 05,06,2012.
- [12] Sambanthamurthi, R., Sundram, K.,Tan Y., Chemistry and biochemistry of palm oil, 2000
- [13] Aydemir, O., Utilization of Different Oils and Fats in Cocoa Hazelnut Cream Production, March, 05,03,2019.
- [14] Fattore, E. and Fanelli, R., Palm Oil and Palmitic Acid : A Review on Cardiovascular Effects and Carcinogenicity, August, 2013.
- [15] Macit, S. and Şanlıer, N., Palm Yağı ve Sağlık (Palm Oil and Health), Şubat, 16,02,2014.
- [16] Mukherjee, S., and Mitra, A., Health Effects of Palm Oil, 2009.
- [17] Kochikuzhyil, B.M., Devi, K., Fattepur, S.R., Effect of Saturated Fatty Acid-Rich Dietary Vegetable Oils on Lipid Profile, Antioxidant Enzymes and Glucose Tolerance in Diabetic Rats, April, 31,04,2010.
- [18] Rosqvist, F., Iggman, D., Kullberg, J., Cedernaes, J., Johansson, H., Larsson, A., Overfeeding Polyunsaturated and Saturated Fat Causes Distinct Effects on Liver and Visceral Fat Accumulation in Humans, July, 2014.
- [19] Duman, E., and Keser, A., Palm Yağı ve Sağlık Üzerine Etkileri Palm Oil and Effects on Health, Ekim, 18,10,2018.
- [20] Alasalvar, C., Shahidi, F., Ohshima, T., Wanasundara, U., Yurttaş, H.C., Liyanapathirana, C.M., Rodrigues, F.B., Turkish Tombul Hazelnut (*Corylus avellana L*). 2 . Lipid Characteristics and Oxidative Stability, 2003.
- [21] Amaral, J.S., Casal, S., Citova, I., Santos, A., Seabra, R.M., Oliveira, B.P.P., Characterization of several hazelnut (*Corylus avellana L*) cultivars based in chemical, fatty acid and sterol composition, 2006.
- [22] Can, D., *Antioksidan Katkı Maddelerinin Yardımıyla Fındık Yağının Oksidatif Direncinin Artırılması*, Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü,

- Şanlıurfa , 2021.
- [23] Alasalvar , C., Amaral, J.S., Shahidi, F., Functional Lipid Characteristics of Turkish Tombul Hazelnut (Corylus avellana L .), 2006.
- [24] Oliveira, R., Rodrigues, M.F., Bernardo-gil, M.G., Characterization and Supercritical Carbon Dioxide Extraction of Walnut Oil, March, 2002.
- [25] Yiğit, G. G., Cerit, İ., Demirkol, O., Oxidative Stability of Cocoa Hazelnut Cream Enriched With Inactive Yeast Cells, April, 13,04, 2020.
- [26] Tarakçi, Z. and Yildirim, M., Effects of Ghee and Olive Oil Usage on Cocoa Hazelnut Spreads During Storage, December, 27,12,2020.
- [27] Kovacs, A., Körmendi, L., Kerti, K.B., Palm oil substitution in hazelnut spread, August, 10,08,2021.
- [28] Monaco, R.D., Giancone,T., Cavella, S., Masi, P., Predicting Texture Attributes from Microstructural, Rheological and Thermal Properties of Hazelnut Spreads,
- [29] Shakerardekani, A., Karim, R., Ghazali, H.M., Chin, N.L., Textural , Rheological and Sensory Properties and Oxidative Stability of Nut Spreads, February, 05,02,2013.

PROBIOTICS: EMERGING BIOACTIVE COMPONENTS OF THE 21ST CENTURY

Assoc. Prof. Dr. Ebru UYAR¹, MSc. Tuba AVCI²

¹ Harran University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Biology, Şanlıurfa, Turkey, ebruuyar@harran.edu.tr - ORCID: ID/0000-0002-4022-3845

² Harran University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Biology, Şanlıurfa, Turkey, tubbaavci@hotmail.com - ORCID: ID/0000-0002-7170-8116

ABSTRACT

Functional foods are generally defined as foods that are vital for the living being and/or play a role in the prevention/reduction of risk factors for some diseases. Studies on functional foods have increased in the last decades as the world population has become aware of the relationship between nutrition and health. Probiotics, defined as living microorganisms that can exert a health benefit on the host, constitute almost 65% of the world's functional food market. According to a recent survey, the global probiotic market is estimated to reach 133.92 billion USD by 2030 with a compound annual growth rate (CAGR) of 8.7%. This projection indicated the prominence of probiotics as a rapidly growing economic value. A large number of bacterial species, including lactic acid bacteria, have been widely used as probiotics for years. However, the interest in the use of yeasts has also increased due to their high content of proteins, vitamins, and different immune-stimulant compounds. Probiotics may accomplish their functions through several mechanisms, such as i) normalizing intestinal microbiota, ii) immune-modulatory effects, and iii) metabolic effects. As a result, they have versatile activities such as anti-pathogenic, anti-diabetic, anti-inflammatory, anti-obesity, and anti-cancer. Furthermore, they are applied to alleviate the symptoms of allergies and urinary and respiratory tract infections. Recent findings have also demonstrated a significant role for the gastrointestinal microbiome in reciprocal communication between the gastrointestinal tract and central nervous system, representing the gut-brain axis. The potential application of probiotics in various industries and their modes of action will be highlighted in the present study.

Keywords: Probiotics, bacteria, yeasts, functional foods

INVESTIGATION OF DIFFERENCES BETWEEN MICROBIOTA OF DİVLE, ŞAVAK AND KARGI TULUM CHEESES BY NEXT GENERATION SEQUENCING METHODS

Ass. Prof. Dr. TALHA DEMİRCİ¹, Prof. Dr. Nihat AKIN²

¹ Selcuk University, Agricultural Faculty, Food Engineering Department,
talhademirci@selcuk.edu.tr - ORCID ID 0000-0003-3664-3502

² Selcuk University, Agricultural Faculty, Food Engineering Department,
nakin@selcuk.edu.tr - ORCID ID 0000-0003-3664-3502

ABSTRACT

Tulum cheese, which is one of the most produced and widely consumed cheese types in our country, is produced from milk specific to each region with specific production methods and is available in the market under different names. Although there are many traditionally consumed Tulum cheeses, some of them have become more popular. Tulum cheeses, which are mostly produced from raw milk and consumed after ripening, have a unique flavour and aroma in each Tulum variety. In this study, it was aimed to determine the bacterial composition that gives Tulum cheeses their unique characteristics by metagenomic methods, i.e. by using 16S rRNA gene specific primers, and to reveal the differences and idiosyncrasies, if any. For this purpose, Divle, Şavak and Kargı tulum cheeses were obtained from the region and analysed. As a result of the study, it was observed that *Lactococcus* genus dominated the microbiota of 3 cheeses and *Streptococcus* was the most detected bacterial genus in 1 cheese sample, considering the 4 different producer cheeses examined in Divle tulum cheeses. In Kargı tulum cheeses, no homogenous distribution was observed, *Streptococcus* genus dominated the microbiota of 2 cheeses and *Lentilactobacillus* and *Lactococcus* genus dominated the microbiota of the other cheeses. In Şavak tulum cheeses, unlike the other two tulum cheese types, *Lactococcus* genus was the most dominant genus in all cheeses. Only in 1 Divle cheese and 1 Şavak cheese, bacteria belonging to *Escherichia-Shigella* genera that may threaten food safety were detected. None of the Kargı tulum cheese samples were found to contain the aforementioned genera. The results of this study showed that the microbiota was consistent in the cheeses examined through the microbial composition of Şavak tulum cheese, but there was no consistency in microbiota in the other two cheese types.

Keywords: microbiota, tulum, cheese

DİVLE, ŞAVAK VE KARGI TULUM PEYNİRLERİNİN MİKROBİYOTASI ARASINDAKİ FARKLILIKLARIN YENİ NESİL SEKANSLAMA YÖNTEMLERİ İLE ARAŞTIRILMASI

Dr. Öğr. Üyesi TALHA DEMİRCİ¹, Prof. Dr. Nihat AKIN²

¹ Selçuk Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Gıda Mühendisliği Bölümü
talhademirci@selcuk.edu.tr - ORCID ID 0000-0003-3664-3502

² Selçuk Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Gıda Mühendisliği Bölümü
nakin@selcuk.edu.tr - ORCID ID 0000-0003-3664-3502

ÖZET

Ülkemizde en fazla üretilen ve tüketimi yaygın olan peynir çeşitlerinden olan Tulum peyniri her yöreye özgü sütlerden, spesifik üretim metotlarıyla üretilerek farklı isimlerle piyasada yer almaktadır. Geleneksel olarak tüketilen çok sayıda Tulum peyniri bulunsa da bunların bazıları daha popüler olarak öne çıkmıştır. Çoğunlukla çiğ süttten üretilen ve olgunlaştırıldıktan sonra tüketime sunulan Tulum peynirlerinde her Tulum çeşidinde kendine has bir lezzet ve aroma dikkat çekmektedir. Bu çalışmada Tulum peynirlerine kendine özgü özelliklerini veren bakteriyal kompozisyonu metagenomik yöntemlerle yani 16S rRNA geni spesifik primerleri kullanılarak belirlenmek ve varsa farklılıkları ve kendine özgü özellikleri ortaya koymak amaçlanmıştır. Bunun için Divle, Şavak ve Kargı tulum peynirleri yöresinden temin edilmiş ve analize tabii tutulmuştur. Çalışma neticesinde Divle tulum peynirlerinde incelenen 4 farklı üretici peyniri göz önüne alındığında 3 peynirin mikrobiyotasını *Lactococcus* cinsinin domine ettiği görülmüş, 1 peynir örneğinde ise en fazla tespit edilen bakteri cinsi *Streptococcus* olmuştur. Kargı tulum peynirlerinde ise homojen bir dağılım görülmemiş, 2 peynirin mikrobiyotasını *Streptococcus* cinsi diğer peynirleri ise *Lentilactobacillus* cinsi ve *Lactococcus* cinsi domine etmiştir. Şavak tulum peynirlerinde ise diğer iki Tulum peyniri çeşidinden farklı olarak tüm peynirlerde *Lactococcus* cinsi en dominant cins olarak göze belirlenmiştir. Yalnızca 1 Divle peynirinde ve 1 Şavak peynirinde gıda güvenliğini tehdit edebilecek *Escherichia-Shigella* cinslerine ait bakteriler tespit edilmiştir. Hiçbir Kargı tulum peyniri örneğinde bu bahsi geçen cinslere rastlanılmamıştır. Bu çalışma sonucu Şavak tulum peynirinin mikrobiyal kompozisyonu üzerinden mikrobiyotanın incelenen peynirlerde tutarlı olduğunu fakat diğer iki peynir çeşidinde mikrobiyota hususunda tutarlılık olmadığını ortaya koymuştur.

Anahtar kelimeler: mikrobiyota, tulum, peynir

POTENTIAL USE OF *FAECALIBACTERIUM PRAUSNITZII*, A NEXT GENERATION PROBIOTIC, IN FOOD MATRIX

Ass. Prof. Dr. TALHA DEMİRCİ ¹,

¹ Selcuk University, Agricultural Faculty, Food Engineering Department,
talhademirci@selcuk.edu.tr - ORCID ID 0000-0003-3664-3502

ABSTRACT

Faecalibacterium prausnitzii is a Gram-positive bacterium belonging to the family Ruminococcaceae in the Clostridium IV clade. It is one of the most abundant species in the intestines, representing 1 to 6% of the total faecal microbiota. Many studies have demonstrated its anti-inflammatory properties, its benefit for tissue damage repair and its therapeutic potential against colitis, also due to its ability to produce butyrate. It has also been shown that the amount of *F. prausnitzii* in individuals with inflammatory bowel disease (IBD), obese and diabetic individuals is less than in healthy individuals. It is thought that *F. prausnitzii*, which takes its place among the new generation of commensal gut-derived probiotics with these features, will lead to clear and positive results for changing the intestinal composition of individuals in the food matrix or in the drug or supplement matrix. However, the various characteristics of this bacterium make it difficult to work with it and prevent it from being used as easily as traditional probiotics. In particular, the fact that they show very harsh anaerobic behaviour and it is very difficult to overcome this with the mechanisms/methods used for traditional probiotics prevents this bacterium from being offered to the public as a probiotic bacterium. In this study, the advantages of using this bacterium as a new generation probiotic and the problems that may be encountered in the food matrix and supplement environment will be revealed.

Keywords: *Faecalibacterium prausnitzii*, probiotic, food

YENİ NESİL BİR PROBİYOTİK OLAN FAECALIBACTERIUM PRAUSNITZII'NİN GIDA MATRİSİNDE KULLANIM POTANSİYELİ

Dr. Öğr. Üyesi TALHA DEMİRCİ ¹

¹ Selçuk Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Gıda Mühendisliği Bölümü
talhademirci@selcuk.edu.tr - ORCID ID 0000-0003-3664-3502

ÖZET

Faecalibacterium prausnitzii Clostridium IV kümesinde yer alan Ruminococcaceae familyasına ait Gram-pozitif bir bakteridir. Bağırsaklarda en fazla bulunan türlerden biridir ve toplam dışkı mikrobiyotasının % 1 ila 6'sını temsil eder. Birçok çalışma bütirat üretme yeteneğine de bağlı olarak anti-inflamatuar özelliklerini, doku hasarı onarımına faydasını ve kolite karşı tedavi edici potansiyelini ortaya koymuştur. Inflamatuar bağırsak hastası (IBD) bireylerde, obez ve diyabetli bireylerde *F. prausnitzii*'nin miktarının sağlıklı bireylere göre daha az olduğu da ortaya konmuştur. Bu özellikleriyle yeni nesil kommensal bağırsak kökenli probiyotikler arasında yerini alan *F. prausnitzii*'nin gıda matriksinde veya ilaç ya da supplement matriksinde bireylerin bağırsak kompozisyonlarının değiştirilmesi için net ve olumlu sonuçlara vesile olacağı düşünülmektedir. Fakat bu bakterinin sahip olduğu çeşitli özellikler onunla çalışmayı güç hale getirmekte, geleneksel probiyotikler gibi kolayca kullanımını engellemektedir. Özellikle çok sert anaerob davranışlar göstermeleri ve bunu geleneksel probiyotikler için kullanılan mekanizmalarla/yöntemlerle aşmanın çok zor olması bu bakterinin probiyotik bakteri olarak toplum faydasına sunulmasını engellemektedir. Bu çalışmada bu bakterinin yeni nesil probiyotik olarak kullanımın sağlayacağı avantajlar ve bu konuda gıda matriksinde ve supplement ortamında karşılaşılabilecek sorunlar ortaya konulacaktır.

Anahtar kelimeler: *Faecalibacterium prausnitzii*, probiyotik, gıda

AZERBAJCAN'IN KUZEY BÖLGELERİNDE YETİŞTİRİLEN AZGİL BİTKİSİNİN GENOMUNUN İNCELENMESİ YÖNTEMLERİ

Huseynova N.T1., Asadova B.Q,2

1Bakü Devlet Üniversitesi biolog-bdu@rambler.ru

2Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi basti.mirzoeva1984@gmail.com

Özet: Mespilus (Mespilus L.), çiçek grubu familyasının familyasına ait bir bitki cinsidir. Azgilin faydaları konusunda literatürde yeterli bilgi mevcut ancak genomu hakkında çok az bilgi bulunmaktadır. Azgil meyveleri aneminin karmaşık tedavisinde yardımcı olur, idrar söktürücüdür ve bağışıklık sisteminin aktivitesini düzenler. Azgil meyvelerinden yapılan çay, kronik öksürüğe ilaçtır. Astım ve bronşit gibi hastalıklara karşı olumlu etkisi vardır.

Giriş: Güçlü antioksidan ve büzücü etkisi nedeniyle ağız ülserlerinin daha hızlı iyileşmesine yardımcı olur. Tamamen doğal bir şifa kaynağı olan azgilin tohumları da meyvesi gibi sindirim sistemine oldukça faydalıdır. Tohumların suya demlenmesi idrar çıkışını da artırır, böbrek taşlarının erimesine ve böbrek kramplarının azalmasına yardımcı olur. Meyvenin çekirdekleri kaynatılıp çay olarak içilmelidir. Tüm meyveler gibi yaban mersini de taze olarak yenir. Diyet yapanlar için baklagil tohumu çayı oldukça faydalı bir üründür. Bu çay vücutta biriken fazla yağların hızla yakılmasını sağlar. Vazgeçilmez niteliklere sahip olan azgil, mevsiminde bolca kullanılarak sonsuz faydalarından faydalanılabilir. Azgilin menşe merkezi muhtemelen Güney Kafkasya olsa da günümüzde Avrupa kıtasında ve Batı Asya'da bulunmaktadır [4]. Azerbaycan'da Zagatala, Gebele ve Şeki'de yaygın olarak dağıtılan şişen bitkilerden biridir [1].

Araştırmanın amacı ve yöntemleri: Azerbaycan'ın Guba, Haçmaz, Gusar ve Şeki bölgelerinden toplanan, yüksek polimorfizm derecesine sahip yerel ve tanıtılmış maspilus (Maspilus L.) çeşitleri ve formları araştırma nesnesi olarak kullanıldı.

Araştırma çalışmasının temel amacı, Azerbaycan'ın Guba, Haçmaz, Gusar ve Şeki bölgelerinde yaygın olan azgilin yerel ve tanıtılan çeşitleri ile yabancı formlarının alanlarını belirlemek, mevcut durumlarını analiz etmek, biyomorfolojik olarak incelemektir. özelliklerinin belirlenmesi, moleküler belirteçlere dayalı olarak tanımlanması, genetik akrabalık derecelerinin belirlenmesi ve ıslah programlarında etkin olarak kullanılması amacıyla kullanılmaktadır. Kızılçık bitkisinin biyomorfolojik özelliklerinin ve ekonomik

göstergelerinin belirlenmesi "Meyve, meyve ve meyve mahsullerinin sınıflandırılması programı ve yöntemi" (1973) [2] esas alınarak gerçekleştirilmiştir.

Bu amacı gerçekleştirmek için şu konular ortaya konmuştur: Guba, Haçmaz, Gusar ve Şeki'de bireysel çiftliklerde, bahçelerde, dağ-orman alanlarında dağıtılan azgil çeşitlerinin ve yabancı formlarının bilimsel keşif araştırmaları ile tespiti ve kayıt altına alınması. Azerbaycan'ın bölgeleri, GPS teknolojisi kullanılarak alanların belirlenmesi; Genotiplerin biyomorfolojik özelliklerinin karşılaştırmalı olarak incelenmesi, ekonomik göstergeler, pomolojik analiz ve kantitatif göstergelere göre benzerliğin değerlendirilmesi; Mikrosatellit işaretleyiciler aracılığıyla genetik çeşitliliğin karakterizasyonu, polimorfizm bilgi hacminin hesaplanması; ISSR işaretleyicileri kullanılarak çalışılan örnekler arasındaki genetik ilişkinin ve işaretleyici sisteminin etkinliğinin belirlenmesi. Çalışılan örneklerin genetik çeşitliliğini ve akrabalığını belirlemek amacıyla S.O. Rogers tarafından önerilen CTAB protokolü kullanılarak DNA ekstraksiyonu yapıldı, PCR reaksiyonu yapıldı ve elde edilen amplifikasyon ürünleri agaroz jelde elektroforetik olarak analiz edildi (3)

İncelenen biyomorfolojik, pomolojik ve biyokimyasal parametrelerin ortalama değeri istatistiksel hesaplamalarda kullanıldı. İşaretler arasındaki ilişkiler temel bileşenler analizi (PCA) ile araştırıldı. İstatistiksel analizler SPSS 16.0 ve PAST istatistiksel bilgisayar yazılımında yapıldı. Çalışılan özelliklere ilişkin standart sapma (SD), standart hata (SE), minimum, maksimum, ortalama değerler ve varyasyon katsayısı (%CV) tablo 1'de verilmiştir. İşaretler arasında en yüksek varyasyon katsayısı 20 meyvenin kütlesinde (%1595), en düşük varyasyon katsayısı ise çekirdek kütlesinde (%1) belirlenmiştir. Yüksek varyasyon katsayısı gösteren özellikler arasında yaprak uzunluğu (%178) sayılabilir. Ayrıca yirmi meyvenin kütlesinin maksimum değeri en yüksek indekse (224) sahip olmuştur.

Azerbaycan'ın Guba, Gusar, Şeki bölgelerinden toplanan azgillerin antioksidan özellikleri araştırıldı. Kurutulmuş meyveler toz haline gelinceye kadar ezilir (tanecik boyutu yaklaşık 1 mm'dir). Elde edilen toza (1 g toz başına 20 ml etil asetat) 1:20 oranında oda sıcaklığında saklanan etil asetat eklenir. Bir gün saklandıktan sonra özel kağıt filtreden süzülür. Süzüldükten sonra çözelti oda sıcaklığında buharlaştırıldı ve ekstrakt, vakumlu bir fırında sabit ağırlığa gelinceye kadar kurutuldu. Kümen oksidasyon modelinde azgil ekstraktının antioksidan özellikleri kinetik yöntem kullanılarak incelenmiştir. Oksidasyon deneyleri, otomatik basınç kontrollü nanometrik bir aparatta gerçekleştirildi. Kümenin oksidasyonu oksijen absorpsiyon

yöntemiyle izlendi. Çözücü olarak klorobenzen kullanıldı. Tüm deneylerde karışımın hacmi 5 ml ve kümenin konsantrasyonu 2,87 mol/l idi.

Sonuç: Deneyler, kümenin oksidasyonu sırasında, çalışılan ekstraktların varlığında oksijen emiliminin kinetik eğrileri üzerinde açıkça tanımlanmış indüksiyon periyotlarının oluştuğunu göstermiştir. İndüksiyon periyodunun oluşması ekstraktlarda antioksidan maddelerin varlığını gösterir. Tespit edilen indüksiyon periyotları $\tau = f \cdot [InH]_0 / V_i$ denkleminde tanımlandı ve bu, modern meyve ekstraktlarındaki etkili antioksidan içeriğinin ($f \cdot [InH]$) belirlenmesine olanak sağladı. Burada $[InH]_0$ belirli bir uçucu yağ örneğindeki antioksidan içeriğidir, V_i başlangıç hızıdır, f zencefil katsayısıdır. Böylece araştırmalar, Alman bektaşi üzümünün etil asetat ekstraktlarının antioksidan içerdiğini ve antioksidan aktivite sergilediğini göstermiştir. Ayrıca doğal şartlarda yetiştirilen mürver ekstraktlarındaki antioksidan madde miktarı, kültüre alınan mürver ekstraktlarına göre biraz daha fazladır.

ISSR primeri için 47'si (%69,4) polimorfik, 21'i (%30,9) monomorfik olmak üzere toplam 68 nokta sentezlendi. Lokusta amplifiye edilen fragment sayısı 7-10 arasında değişmektedir. Primer UBC 868'in, kızılçık örneklerinden oluşan bir koleksiyonda polimorfizm ve genetik çeşitlilik değerlendirmesi için bir ISSR olarak en etkili olduğu bulunmuştur. Ayrıca diğer yönlerde yapılan araştırmalar, doğal koşullarda yetiştirilen mürver ekstraktlarındaki antioksidan madde miktarının, kültüre alınan mürver ekstraktlarına göre biraz daha yüksek olduğunu göstermiştir.

Referans listesi

1. Süleymanova Y. Tumlu meyvə bitkiləri. Bakı. 2018. 274 s.
2. Лобанов Г.А. “Программа и методика сортоизучения плодовых, ягодных и орехоплодных культур” Мичуринск 1973. 494 с.
3. ¹²Bornet, B. and Branchard, M. 2001. “Nonanchored inter simple sequence repeat (ISSR) markers: Reproducible and specific tools for genome fingerprinting.” *Plant Molecular Biology Reporter* 19(3): 209-
4. ⁴Rogers S. O., Bendich A. J. Extraction of DNA from milligram amounts of fresh, herbarium and mummified plant tissues // *Plant. Mol. Biol.*, 1985, V. 5, p. 69-76

NÜKLEOLAR STRES: MOLEKÜLER MEKANİZMALARI VE İLGİLİ İNSAN HASTALIKLARI

M.sc. Mol.Bio., FATIMA CEREN TUNÇEL^{1,2}, Prof.Dr, SACİDE PEHLİVAN²

¹İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Tıbbi Biyoloji Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye, fatimaceren.tuncel@gmail.com - ORCID NO: 0000-0001-6787-2565.

²İstanbul Üniversitesi, İstanbul Tıp Fakültesi, Tıbbi Biyoloji Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye, sacide.pehlivan@istanbul.edu.tr -ORCID NO: 0000-0003-1272-5845.

ÖZET

Nükleolus, nükleus (çekirdek) içinde yer alan ve esas olarak ribozom biyosentezindeki rolüyle bilinen dinamik bir bölümdür. Nükleolustaki ribozom biyogenezi, hücre içi enerji kaynağının %80'ini tüketen önemli bir süreçtir. Ribozomal RNA (rRNA) genomda ardışık tekrar dizileri halinde düzenlenir ve RNA polimerazlar (RNA pol I ve pol III) tarafından kopyalanırlar. Sentezlenen rRNA'larda çeşitli ribozomal proteinler ile birleşerek ribozomun büyük ve küçük alt birimlerini meydana getirir. Yaklaşık 50 yıl önce anormal ribozom biyosentezinin hücre döngüsünün durmasına neden olduğu keşfedildi. Başlangıçta “ribotoksik stres” olarak adlandırılan ve günümüzde nükleolar stres (NS) olarak bilinen bu olgunun moleküler temeli 2000’li yılların başında aydınlatılmıştır. NS’nin yalnızca rRNA ve ribozomal proteinlerde meydana gelen anormallikler sonucu olduğu düşünülse de, daha güncel kanıtlar DNA’da hasar ve onkogenik stres dahil olmak üzere birçok başka faktörün de bu stresin oluşmasında büyük rol oynadığı ve bir hastalık grubunu oluşturduğu bilinmektedir. Ribozomal hastalıklar (Ribozomopatiler) adı verilen bu grup, genetik anormalliklerin ribozom biyogenezinde ve fonksiyonunda bozulmaya neden olması sonucunda anormal klinik fenotiplere yol açtığı bir dizi hastalık içermektedir. Bu derlemede, NS’nin moleküler mekanizmaları ve oluşan stres sonucunda ortaya çıkan insan başta kanser olmak üzere insan ile ilişkili ribozomopatiler gözden geçirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Nükleolus, ribozom biyogenezi, nükleolar stres, ribozomal hastalıklar, kanser.*

NUCLEOLAR STRESS:

MOLECULAR MECHANISMS AND RELATED HUMAN DISEASES

M.sc. Mol.Bio., FATIMA CEREN TUNÇEL^{1,2}, Prof.Dr, SACİDE PEHLİVAN²

¹Department of Medical Biology, Faculty of Medicine, Institute of Health Sciences, Istanbul University, Istanbul, Turkey, fatimaceren.tuncel@gmail.com - ORCID NO: 0000-0001-6787-2565.

²Department of Medical Biology, Istanbul University, Istanbul Medical Faculty, Istanbul, Turkey, sacide.pehlivan@istanbul.edu.tr -ORCID NO: 0000-0003-1272-5845.

ABSTRACT

Nucleolus is a dynamic compartment located within the nucleus and known mainly for its role in ribosome biosynthesis. Ribosome biogenesis in the nucleolus is an important process that consumes 80% of the intracellular energy source. Ribosomal RNA (rRNA) is organized into tandem repeat sequences in the genome and is transcribed by RNA polymerases (RNA pol I and pol III). The synthesized rRNAs combine with various ribosomal proteins to form the large and small subunits of the ribosome. About 50 years ago it was discovered that abnormal ribosome biosynthesis causes cell cycle arrest. The molecular basis of this phenomenon, originally called "ribotoxic stress" and now known as nucleolar stress (NS), was elucidated in the early 2000s. Although NS is thought to be the result of abnormalities occurring only in rRNA and ribosomal proteins, more recent evidence shows that many other factors, including DNA damage and oncogenic stress, play a major role in the formation of this stress and constitute a group of diseases. This group, called ribosomal diseases (Ribosomopathies), includes a number of diseases in which genetic abnormalities cause impairment of ribosome biogenesis and function, leading to abnormal clinical phenotypes. In this review, the molecular mechanisms of NS and human-related ribosomopathies, especially cancer, that occur as a result of stress are reviewed.

KeyWords: *Nucleolus, ribosome biogenesis, nucleolar stress, ribosomal diseases, cancer.*

GİRİŞ

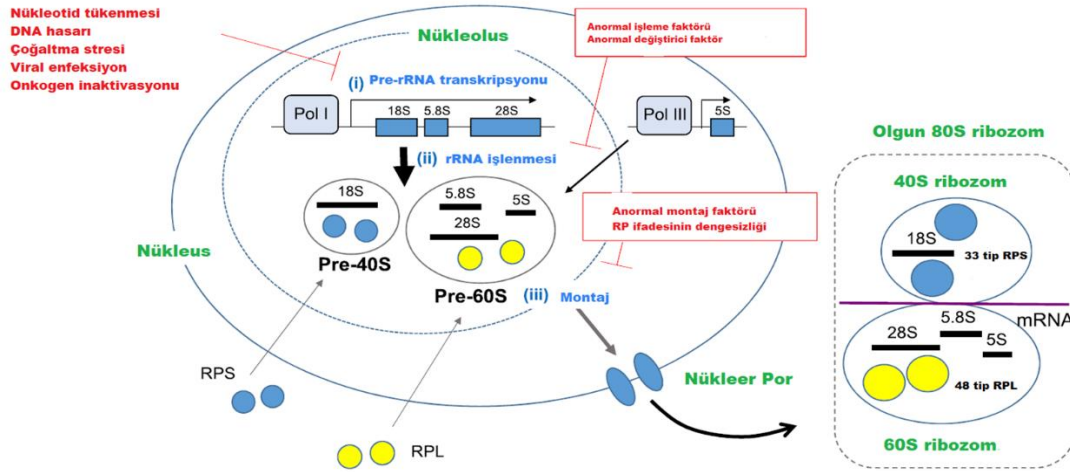
Nükleolus, nükleus (çekirdek) içinde yer alan ve esas olarak ribozom biyosentezindeki rolüyle bilinen dinamik bir bölümdür (1,2). Nükleol içinde, ribozomal RNA (rRNA) ardışık tekrar dizileri halinde düzenlenir. Ribozomal RNA'nın (rRNA) öncüleri, RNA polimeraz I ve III (Pol I,III) tarafından kopyalanır. Ancak kopyalama işlemi ribozomal proteinler (RP) dahil edilmeden ve ribozomal alt birimler birleştirilmeden önce gerçekleşir. Son yirmi yıldır yapılan çalışmalar sonucunda araştırmacılar, ribozomların aslında oldukça karmaşık fonksiyona sahip bir organel olduğunu ortaya koymuştur (2). Nükleolustaki ribozom biyogenezi, hücre içi enerji kaynağının %80'ini tüketen önemli bir süreçtir. Bu sürecin bozulması ise nükleolusta bir stres oluşturur. Hücre homeostazını korumak için bu strese yanıt veren moleküler sistemlerin aktivasyonu sonucunda ise 'nükleolar stres' olarak adlandırılan duruma neden olur. Başlangıçta nükleolar stresin yalnızca ribozomal RNA (rRNA) ve ribozomal proteinlerin (RP'ler) anormalliklerinden kaynaklandığı düşünülse de, daha güncel kanıtların birikmesi ile DNA hasarı tepkisi ve onkogenik stres dahil olmak üzere birçok başka faktörün de rol oynadığı gösterilmiştir. Nükleolar strese tepki veren hücreler, esas olarak tümör baskılayıcı p53'ün aktivasyonu ile yönlendirilen hücre döngüsünün durmasına veya programlanmış hücre ölümüne (apoptoz) maruz kalır. Araştırmacılar tarafından bu durum, nükleolar stresini kanser tedavisi için umut verici bir hedef olarak görmelerini sağlamıştır (3).

1. ANORMAL RİBOZOM BİYOGENEZİ SONUCU NÜKLEOLAR STRESİN OLUŞMASI

Hücre içi enerji kaynağının yaklaşık %80'i, nükleolusta meydana gelen ribozom biyogenezinin üç aşaması sırasında harcanır (4,5). Bu üç aşamadan herhangi birinin başarısız olması durumunda 'nükleolar stres' (ribozomal stres) ortaya çıkar. Stres durumu ortadan kaldırılmaya çalışırken hücre döngüsü derhal durur ve strese meydana getiren hasar tamir edilemeyecek kadar ciddi durumda ise programlanmış hücre ölümü (apoptoz) meydana gelir (6,7). Şekil.1'de nükleolar strese neden olan anormal ribozom biyogenezinin üç aşaması gösterilmiştir. Şekilde ayrıca bu aşamaların bloke olmasına neden olan rRNA transkripsiyonunun inhibisyonu, nükleotid tükenmesi veya DNA hasarının yanı sıra viral enfeksiyon (8,9) veya onkogen inaktivasyonu gibi etkenlerde gösterilmiştir (3). Replikasyon sırasında meydana gelen, replikasyon çatalına RNA polimerazın bağlanmaması sonucu oluşan replikasyon stresinin aynı zamanda nükleolar stresini tetiklediği de bilinmektedir (6). rRNA işlenmesinde, modifikasyonunda veya ribozom alt birimlerinin yapısına katılan ribozomal proteinlerde meydana gelen anormallikler de nükleolar strese neden olur (10). Ribozomal protein (RP) ekspresyon seviyelerindeki bir dengesizlik (belirli RP'lerin eksikliği gibi) anormal ribozom oluşumuna yol açar ve bu da yine nükleolar stres oluşturur (11,12). Nükleolar stresini ortadan kaldırmak için yapılabilecek farmakolojik müdahalelere bakacak olursak; Pre-rRNA transkripsiyonunda Pol I'i inhibe etmek için

düşük konsantrasyonda aktinomisin D (13) ve DNA hasarını indükleyen birçok antikanser ilacın Pre-rRNA transkripsiyonunu bloke etmek için kullanılabileceği düşünülmektedir (14,15).

Görsel.1 Ribozom biyogenezinin mekanizmaları ve nükleolar stresin tetikleyici unsurları.

Normal ribozom biyogenezi, nükleolusta üç başlangıç adımıyla başlar: (i) büyük bir rRNA öncülünün (pre-rRNA) Pol I aracılı transkripsiyonu ve 5S alt birimini oluşturan daha küçük bir rRNA öncülünün Pol III aracılı transkripsiyonu; (ii) büyük rRNA öncüsünün 18S, 5.8S ve 28S olgun rRNA'lara işlenmesi; (iii) 40S öncesi ribozom parçacığını oluşturmak için 18S alt biriminin 33 tip RPS ile birleştirilmesi ve 60S öncesi ribozom parçacığını oluşturmak için 48 tip büyük ribozomal alt birim proteini (RPL) içeren 5.8S, 28S ve 5S alt birimleri. 40S öncesi ve 60S öncesi ribozom parçacıkları daha sonra nükleolustan nükleoplazma yoluyla sitoplazmaya aktarılır ve burada olgun 80S ribozomlarını oluşturmak üzere birleşirler. (mRNA'yı proteine çeviren 80S ribozomlardır). Nükleolar strese neden olan bazı tetikleyici unsurlar; örneğin erken ribozom biyogenezi sırasında yukarıdaki (i)-(iii) adımlarına müdahale edenler, p53'e bağımlılıklarına göre iki ana kategoriye ayırdığımız kırmızı kutucukta listelenmiştir (3).

2. NÜKLEOLAR STRES İLE MÜCADELE

p53 aktivasyonu ile hücre döngüsünün durması veya programlı hücre ölümünü meydana gelmesi sonucunda nükleolar strese sahip hücreler oluşur. Nükleolar strese sebep olan bu unsurlar, ribozomal proteinler de dahil olmak üzere nükleolar proteinlerin, nükleolustan nükleoplazmaya göç etmesi sonucu oluşur. Nükleolar strese neden olan bu durumlar p53'e bağımlılıklarına göre iki ana yola ayrılır (3).

2.1. P53'e bağımlı yollar

Dinlenme halindeki hücrelerde p53, esas olarak aktif olan MDM2'nin E3 ubiquitin ligaz ile poli-ubikuitinleşmesi sonucu etkisiz hale gelir (Görsel.2) ve proteazom aracılı bozulması sağlanır. Buna karşılık, nükleolar stres altındaki çoğu hücrede ise çeşitli ribozomal proteinler (RPL5, RPL11 ve RPL23) nükleolustan nükleoplazmaya göç eder ve burada

MDM2'ye bağlanarak aktivitesini inhibe eder. Bu yolla p53 stabilize edilerek, etkinleştirilir ve hücre döngüsünün durdurulmasını veya programlı hücre ölümünü (apoptoz) indükler (7,11). P53'ün transkripsiyonel yukarı regülasyonunun ise nükleolar stres tarafından tetiklenen p53 aktivitesine yalnızca minimum düzeyde katkıda bulunduğu düşünülmektedir (16).

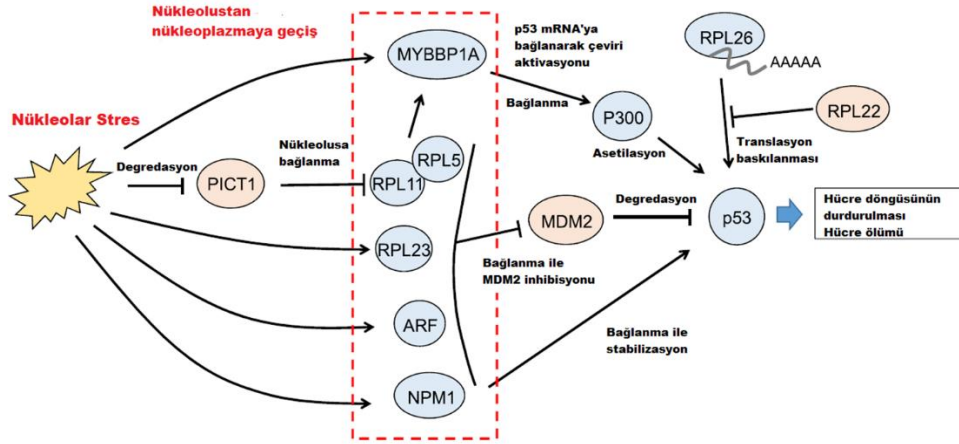
MDM2'yi inhibe eden ribozomal proteinler arasında RPL11 en iyi karakterize edilendir. RPL11, daha sonra RPL11 ile birlikte hareket eden RPL5 ile bir 5S RNP (ribonükleoprotein) kompleksi oluşturur (17). PICT1 olarak da bilinen nükleolar proteinin bu ribonükleoprotein kompleksine bağlanarak, RPL11 aracılı yanıt yolunda önemli bir rol oynadığı da bilinmektedir (18,19). Dinlenme halindeki hücrelerde PICT1, RPL11'e bağlanır ve onu nükleolusta tutar. Bununla birlikte, nükleolar strese maruz kalan hücrelerde, PICT1 hızla dengesizleşir ve RPL11'in nükleolustan nükleoplazmaya yer değiştirmesini sağlayacak şekilde etki gösterir (20). Dinlenme halindeki hücrelerde, MYBBP1A rRNA'ya bağlanarak onu nükleolusta tutar. Bununla birlikte, nükleolar stresin neden olduğu rRNA seviyelerindeki azalma üzerine MYBBP1A, RPL11'e bağımlı bir şekilde nükleolustan nükleoplazmaya doğru hareket eder. Nükleoplazmada MYBBP1A, asetiltransferaz p300 ve p53 ile bir kompleks oluşturarak p53'ü stabilize etmek için p53'ün p300 tarafından asetilasyonunu teşvik eder (21).

Nükleolar stres tarafından p53 regülasyonunda önemli rol oynayan diğer bir molekül, nükleolusta en bol bulunan protein olan nükleofosmin-1'dir (NPM1). Dinlenme halindeki hücrelerde, bu protein nükleolusta lokalizedir ancak nükleolar stres altında, nükleoplazmaya yer değiştirirler ve burada MDM2'ye bağlanarak onu inhibe edip p53 stabilizasyonunu sağlarlar. Bazı ribozomal proteinlerin ise p53 düzenlemesine katkıda bulunduğu bilinmesine rağmen aktivitelevlerinin nükleolar stresle bağlantılı olup olmadığı tam olarak açık değildir. Örneğin, p53 translasyonunu spesifik olarak RPL22 kaybıyla ve RPL26'nın p53 mRNA'sının 5' UTR'sine bağlanmasıyla destekler. Bu eylemlerin nükleolar stresle ilişkisi ise hala belirsizliğini korumaktadır.

Nükleolar proteinlerin p53'ü nasıl aktive ettiğine ilişkin yukarıdaki ayrıntılara rağmen, hücrelerin ilk etapta nükleolar stresi nasıl algıladığı ve stres tepki yolunu nasıl başlattığı hala büyük ölçüde bir gizemdir (22).

Görsel.2 p53'e bağımlı nükleolar stres tepki yolları (3).

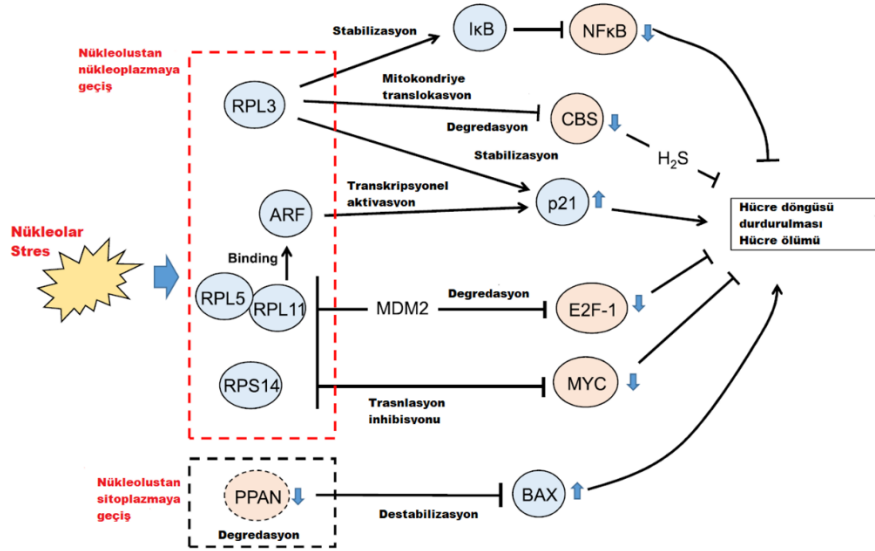
2.2. p53'ten bağımsız yollar

p53'ten bağımsız olarak da hücreler, nükleolar stresin neden olduğu hücre döngüsü durmasına ve programlı ölüme maruz kalabilir (Görsel.3) (11). E2F-1, MYC ve NFκB, p53'ten bağımsız yollarda kilit oyuncular. P53 gibi, E2F-1 de MDM2 aracılı Poli-ubikuitinasyon ve ardından proteazomal bozunma ile düzenlenir. Bununla birlikte, nükleolar stres tarafından indüklenen RPL11'in MDM2'ye bağlanması, E2F-1 poli-ubikuitinasyon ve bozulmasını teşvik eder. Böylece E2F-1'e bağımlı genlerin transkripsiyonu baskılanır ve p53'ten bağımsız bir şekilde programlı hücre ölümü meydana gelir (23). RPL11 ayrıca ARF'ye bağlanarak CDK inhibitörü p21'in transkripsiyonel aktivasyonunu ve p53'ten bağımsız olarak hücre döngüsünün durmasını tetikler (24). MYC transkripsiyonu RPL11, RPS14 ve RPL5'in mRNA'sına doğrudan bağlanmasıyla baskılanır (25). MYC, hücre transkripsiyonunun yaklaşık %15'ini düzenler ve baskılanması hücre çoğalmasının durdurulması ve programlı hücre ölümüyle sonuçlanır. MYC'nin transkripsiyonel hedefleri, Pol I aracılı rRNA transkripsiyonunun yanı sıra ribozom biyogenezinde yer alan hemen hemen tüm genleri içerdiğinden, ribozomal proteinler aracılığıyla MYC'nin baskılanması, ribozom biyogenezini engelleyebilir ve böylece nükleolar stres tepkisini de artırabilir (26).

Diğer ribozomal proteinler gibi, RPL3 de nükleolar strese yanıt olarak nükleolustan nükleoplazmaya göç eder, ancak farklı bir mekanizma ile hücre döngüsünün durdurulmasına ve programlı hücre ölümüne neden olur. Nükleoplazmada, RPL3 hem p21 proteinini stabilize eder hem de doğrudan Sp1 transkripsiyon faktörüne bağlanarak p21 transkripsiyonunu aktive eder; bu aktiviteler p21'e bağımlı hücre döngüsünün durmasına yol açar (27). Öte yandan, RPL3 hem sistatyonin β-sentazın (CBS) transkripsiyonunu baskılar hem de mitokondriye translokasyonunu teşvik etmek ve bozulmasını arttırmak için doğrudan CBS proteinine bağlanır. RPL3 aracılı bu CBS aşağı regülasyonu, CBS reaksiyon ürünü olan H₂S'nin seviyelerini azaltır ve böylece mitokondri bazlı apoptozu teşvik eder (28). Son olarak RPL3, NFκB'nin nükleer transferini ve aktivasyonunu inhibe eden ve böylece hücre hayatta kalma sinyalini baskılayan IκB'yi stabilize eder (29). Buna ek olarak

bu ribozomal proteine bağımlı yollar, Peter Pan Homolog (PPAN) yolu, nükleolar stres tepkisinde RP ve p53'ten bağımsız bir şekilde işlev görür. Dinlenme halindeki hücrelerde PPAN, BAX'ın stabilizasyonunu bozarak mitokondri bazlı apoptozu inhibe eder. Nükleolar stres üzerine PPAN, nükleolustan sitoplazmaya göç eder ve burada kaspazlar tarafından parçalanarak anti-apoptotik etkisini kaybeder ve apoptotik hücre ölümüyle sonuçlanır (30).

Şekil.3 p53'ten bağımsız nükleolar stres yanıt yolları (3).

3. NÜKLEOLAR STRES VE İNSAN RİBOZOMAL HASTALIKLARI

Anormal ribozom biyogeneziyle bağlantılı, kanserli olmayan patolojik durumlar “ribozomal hastalıklar” (ribozomopatiler) olarak adlandırılır (Görsel.4). Hastalarda sıklıkla anemi, gelişimsel anormallikler veya dejeneratif bozukluklar görülmektedir.

3.1.Hematopoietik bozukluklar ve gelişimsel anormallikler

Diamond-Blackfan anemisi (DBA), anemi ve üst ekstremitelerde, yüzde ve başta (mikrosefali dahil) malformasyonlar ile karakterizedir. DBA'ya esas olarak ribozomal protein mutasyonu veya azalmış ribozomal protein ifadesi neden olur. Mutasyonlar, RP19'u ve GATA bağlayıcı protein-1'i kodlayan genleri etkiler (31,32). Fare ve zebra balığı modellerinde yapılan çalışmalar, ribozomal proteinlerin bazılarındaki mutasyonların p53 stabilizasyonunu bozduğunu ve anemiyle birlikte diğer DBA benzeri semptomlara neden olduğunu göstermiştir (33).

5q- sendromu, 5. Kromozomun RP14'ü içeren q kolunda meydana gelen bir mutasyonun neden olduğu “izole del(5q) kromozom anormalliğiyle ilişkili miyelodisplastik sendromlar” anlamına gelir. 5q- sendromu anemi ve artmış trombositlerle karakterizedir ancak vücut morfolojisi normaldir (34).

Schwachman-Diamond sendromu (SDS), anemi ve anormal pankreas ekzokrin sekresyonuyla karakterizedir. 80S ribozom birleşimi için gerekli olan Schwachman Bodian-

Diamond sendromu ribozom olgunlaşma faktörü (SBDS) genindeki mutasyonlar, SDS hastalarının %90'ında bulunur. SBDS fonksiyonunun kaybı, RPL11'e bağımlı p53 aktivasyonu ile bağlantılıdır (35,36).

Morfolojik (hematolojik olmayan) anormallikler **Treacher-Collins sendromunu (TCS)** ve **Bowen-Cornadi sendromunu (BCS)** ile karakterizedir. Pol I transkripsiyon kompleksi ile ilgili genlerin (melas ribozom biyogenez faktörü-1 [TCOF1]) mutasyonları rRNA'nın transkripsiyonunun inhibe olmasıyla p53'ü aktive eder bu da TCS'ye neden olur (37). Bunun aksine BCS, psödoüridin metiltransferaz (EMG1) geninin mutasyonundan kaynaklanır. EMG1'in bozulması psödoüridin rRNA modifikasyonunu ve işlenmesini bozar bu da mikrosefali ile sonuçlanır (38).

Hamilelik sırasında Zika virüsü enfeksiyonuna maruz kalmak da mikrosefaliye neden olur ve nükleolar stresi tetikleyebilir. Viral ZIKV-C proteini, nöral progenitörlerdeki NPM1'e bağlanır ve bunun nükleolustan nükleoplazmaya transferini zorlaştırır. Ortaya çıkan aşırı p53 aktivasyonu, nöronal hücre döngüsünün durmasına ve mikrosefaliye yol açacak şekilde ölüme neden olabilir (39).

3.2.Dejeneratif Hastalıklar

Semptomların zamanla alevlenmesiyle karakterizedir. Bu hastalıklar, kısmen azalmış hücre çoğalması veya artan hücre ölümünün neden olduğu bozulmuş organ fonksiyonundan kaynaklanır. Nükleolar stresi içeren dejeneratif hastalıklar arasında **abdominal aort anevrizması (AAA)**, **amyotrofik lateral skleroz (ALS)**, **frontotemporal demans (FTD)**, **Machado-Joseph hastalığı (MJD)** ve **Parkinson hastalığı (PD)** yer alır.

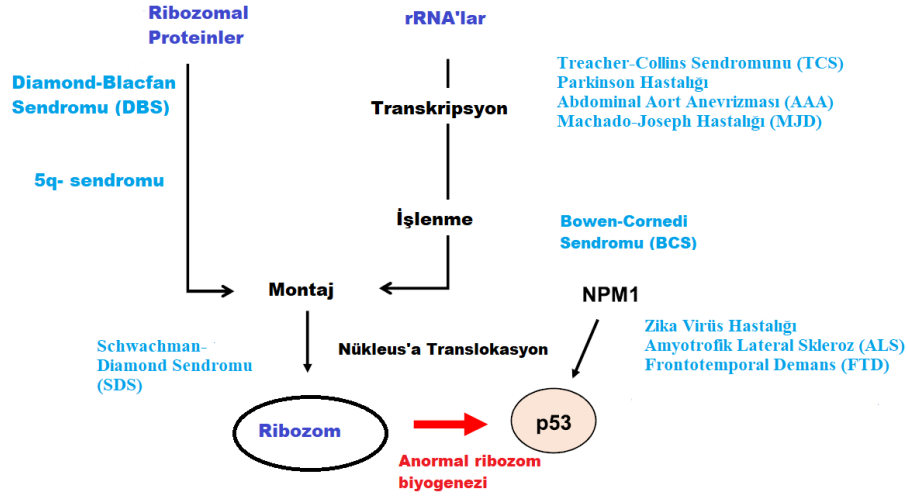
Abdominal Aort Anevrizması (AAA)'nda Pol I transkripsiyon kompleksi bileşenlerinin ekspresyonunun azalması, rRNA seviyelerini azaltır ve p53 aktivasyonunu içeren bir nükleolar stres tepkisini tetikler (40).

Amyotrofik Lateral Skleroz (ALS) ve **Frontotemporal Demans (FTD)** hastalarında da aktive olmuş p53 vardır ancak moleküler mekanizma farklıdır (41). Farklı nörolojik ve psikiyatrik semptomlar sergilemelerine rağmen, ALS ve FTD, C9orf72-SMCR8 kompleks alt birimi (C9orf72) geninde ardışık GGGGCC tekrarlarını içeren bir moleküler yolu paylaşır (42). Bu tekrarlar tarafından üretilen peptitler, NPM1'in nükleolustan nükleoplazmaya translokasyonunu zorlayarak p53 aktivasyonuna yol açar (43).

Machado-Joseph hastalığı, ataksin-3 (ATXN3) geninde ataksin-3 (ATXN3) geninde çoğaltılmış RNA transkriptlerinde CAG tekrarları içeren spinoserebellar dejeneratif bir hastalıktır. Bu transkriptler nükleolin'e bağlanır ve rRNA transkripsiyonunu baskılar, bu da RPL5, RPL11 ve RPL23'ü içeren yollarla p53 aktivasyonuna neden olur (44).

Azalan rRNA seviyeleri ayrıca Parkin ve E3 ubiquitin ligazının etkisizleştirilmesiyle **Parkinson hastalarının** yaklaşık %5 ila 10'unda p53 aktivasyonuna yol açar. Parkin kaybı, rRNA transkripsiyonunu baskılayan ve Parkin ile etkileşime giren substrat PARIS; ZNF746'nın birikmesine yol açar (45).

Görsel.4 Nükleer stres ve insan ribozomal hastalıkları (3).

4. NÜKLEOLAR STRES VE KANSER

Kanser hücreleri, hücre büyümesini ve çoğalmasını teşvik etmek için ribozom biyogenezini önemli ölçüde artırır (Görsel.5). Artan rRNA üretimi için yeterli nükleotidleri sağlamak üzere de novo nükleotid biyosentezi de aktive edilir. Bu nedenle kanser hücrelerinin nükleolar strese duyarlı olması oldukça önemlidir (46-48).

Nükleolar stres ile kanser arasındaki ilişkiyi açıklamak için iki bakış açısına odaklanılmıştır. Bunlardan ilki, bazı ribozomal hastalıklarda nükleolar stres ne kadar uzun süre devam ederse, tümör oluşumu riskinin de o kadar büyük olacağı şeklindeki paradoksal olgudur. İkinci perspektif ise, p53 aktivasyonuna aracılık eden nükleolar stres yollarının manipüle edilmesine dayanan kanser tedavisine yönelik potansiyel yeni bir yaklaşımla ilgilidir.

4.1. Artan tümör oluşumu riski

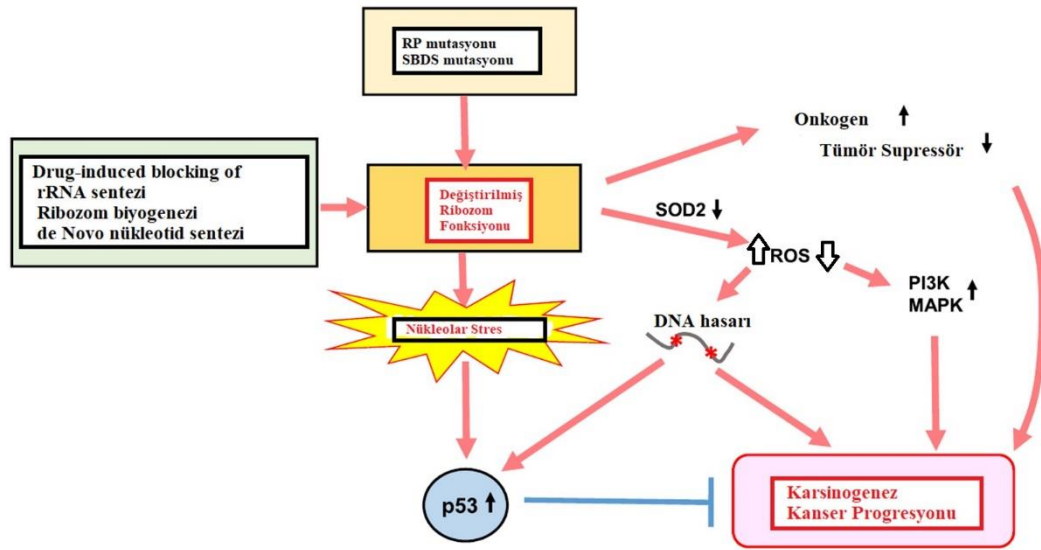
DBA, 5q- sendromu ve SDS'de, ribozomal proteinler ve SBDS'deki mutasyonlar tipik nükleolar stres yanıtı yoluyla p53'ü aktive eder. Ancak bu p53 aktivasyonuna rağmen, anemi ve malformasyonların yanı sıra DBA, 5q- sendromu ve SDS hastalarında uzun dönemde başta lösemi olmak üzere çeşitli maligniteler geliştirme riski de artar (49). Anormal ribozom biyogenezinin kanser riskini arttırdığı mekanizma açık değildir ancak iki olasılık öne sürülmüştür.

İlk olasılık, ribozom fonksiyonunun bir ribozomal protein mutasyonu tarafından değişmesidir. RP23 genindeki mutasyonlara sahip ribozomlar, translasyon sırasında daha az hassasiyet gösterir ve protein sentezinden ödün verir (50). Mutasyona uğramış RPL10'a sahip ribozomlar, gelişmiş BCL-2 translasyonu gösterirken (51), işleme hataları nedeniyle yanlış sentezlenen rRNA'ları içeren fonksiyonu değişmiş ribozomlar, azalmış p53 ve p27 translasyonu sergiler (52,53). Bu tür translasyon anormallikleri, DNA onarımına veya

çoğalma/hayatta kalma sinyallemesine katkıda bulunan molekülleri etkiliyorsa, bir hücre onkogeneze doğru gidebilir.

İkinci olasılık, reaktif oksijen türleri (ROS) dengesinin, hatalı ribozom biyogenezi nedeniyle değişmesi ve ribozomal protein mutasyonlarının ROS üretimini arttırmasıdır. Yüksek ROS seviyeleri sitotoksiktir, ancak düşük ROS seviyeleri PI3K ve MAPK sinyalini güçlendirir ve DNA hasarına neden olur, bu da malign transformasyonu başlatabilir (54).

Görsel.5 Nükleolar Stres ve Kanser

4.2.Kanser tedavisi için bir hedef olarak nükleolar stres yolu

Kanser hücreleri aktif olarak çoğalır ve bu nedenle ribozomal biyogenezi için fazla büyük miktarlarda nükleotid, amino asit ve enerji ihtiyacı duyar. p53 mutasyonları insan kanserlerinin yaklaşık %50'sine sebep olur. Bu nedenle, ribozom biyosentezini hedef alan ilaçlar, tümör hücresi büyümesini iki şekilde engellemelidir: İlk olarak kanser hücresi çoğalması için rekli olan ribozomların sayısını azaltarak; ve ikinci olarak ise, p53 mutasyonu olmadan kanser hücrelerinde p53'ü aktive eden bir nükleolar stres tepkisini indükleyerek. Birçok geleneksel antikanser ilacı, DNA dubleksine bağlanarak DNA replikasyonunu engeller. Kanser hücreleri yüksek rRNA kopya sayısına ve güçlü rRNA transkripsiyon aktivitesine sahiptir, bu da onları bu tür ilaçlara maruz kaldıklarında nükleolar strese karşı duyarlı hale getirir. Bu nükleolar stresin kanser hücrelerinin ölümüne yol açması gerekse de, ilaç interkalasyonunun neden olduğu DNA hasarı, onkogenezi teşvik eden mutasyonların birikmesine yol açabilir. Bu nedenle, DNA hasarına neden olmadan rRNA transkripsiyonunu daha spesifik olarak inhibe eden ilaçların geliştirilmesine ihtiyaç vardır. Kanser hücrelerinde p53'ü aktive etmek için nükleolar stresi indüklemeye yönelik başka bir strateji ise Pre-rRNA transkripsiyonunu azaltan nükleotid biyogenezinin inhibisyonuna dayanır. Mikofenolik asit (MPA), pürin nükleotid biyosentezinin yeni yolundaki anahtar bir enzim olan inozin monofosfat dehidrojenaz-2'yi (IMPDH2) inhibe

eder. *In vitro* olarak MPA ile tedavi edilen glioblastoma hücreleri belirgin derecede bozulmuş büyüme göstermektedir. PICT1, hem nükleolar stres yanıtında hem de rRNA işlenmesinde rol oynadığı için kanser tedavisi için başka bir ilginç hedef olabilir (3).

5. SONUÇ

Yaklaşık 50 yıl önce anormal ribozom biyogenezinin hücre döngüsünün durmasına neden olduğu keşfedildi.

Başlangıçta “ribotoksik stres” olarak adlandırılan ve günümüzde nükleolar stres olarak bilinen bu olgunun moleküler temeli 2000’li yılların başında aydınlatılmıştır. Aradan geçen neredeyse 20 yılda, altta yatan mekanizmalar hakkında çok şey ortaya çıktı, ancak çok sayıda cevaplanmayı bekleyen soru da mevcut (3).

Bu derleme ile gelecekte bu konu hakkında yapılacak araştırmaların hem ribozomal hastalıklara yönelik tedavilerin oluşturulmasında hem de nükleolar stres yolunu hedef alan antikanser ilaçların üretilmesinde katkı sağlamasını umut ediyoruz.

KAYNAKÇA

- 1- Penzo, M., Montanaro, L., Treré, D., Derenzini M. The Ribosome Biogenesis—Cancer Connection, *Cells*, 8, 55, 2019.
- 2- Yang, K., Yang, J., Yi J. Nucleolar Stress: hallmarks, sensing mechanism and diseases, *Cell Stress*, May, 10, 2(6), 2018.
- 3- Maehama, T., Nishio, M., Otani, J., Mak, TW., Suzuki A. Nucleolar stress: Molecular mechanisms and related human diseases, *Cancer Sci*, May, 114(5), 2023.
- 4- Sollner-Webb, B., Tower J. Transcription of cloned eukaryotic ribosomal RNA genes, *Annu Rev Biochem*, 55, 1986.
- 5- Schmidt EV. The role of c-myc in cellular growth control, *Oncogene*, 18, 1999.
- 6- Yang, K., Yang, J., Yi J. Nucleolar stress: hallmarks, sensing mechanism and diseases, *Cell Stress*, 2, 2018.
- 7- Lindstrom, MS., Bartek, J., Maya-Mendoza A. p53 at the crossroad of DNA replication and ribosome biogenesis stress pathways, *Cell Death Differ*, 29, 2022.
- 8- Matthews DA. Adenovirus protein V induces redistribution of nucleolin and B23 from nucleolus to cytoplasm, *J Virol*, 75, 2021.
- 9- Westdorp, KN., Sand, A., Moorman, NJ., Terhune SS. Cytomegalovirus late protein pUL31 alters pre-rRNA expression and nuclear organization during infection, *J Virol*, 91, 2017.
- 10- Holzel, M., Orban, M., Hochstatter, J., et al. Defects in 18S or 28S rRNA processing activate the p53 pathway, *J Biol Chem*, 285, 2010.

- 11-Russo, A., Russo G. Ribosomal proteins control or bypass p53 during nucleolar stress, *Int J Mol Sci*, 18,140, 2017.
- 12-Luan, Y., Tang, N., Yang, J., et al. Deficiency of ribosomal proteins reshapes the transcriptional and translational landscape in human cells, *Nucleic Acids Res*, 50, 2022.
- 13-Perry, RP., Kelley DE. Inhibition of RNA synthesis by actinomycin D: characteristic dose-response of different RNA species, *J CellPhysiol*, 76, 1970.
- 14-Burger, K., Muhl, B., Harasim, T., et al. Chemotherapeutic drugs inhibit ribosome biogenesis at various levels, *J Biol Chem*, 285, 2010.
- 15-Rubbi, CP., Milner J. Disruption of the nucleolus mediates stabilization of p53 in response to DNA damage and other stresses, *EMBO J*, 22, 2003.
- 16-James, A., Wang, Y., Raje, H., Rosby, R., DiMario P. Nucleolar stress with and without p53, *Nucleus*, 5, 2014.
- 17-Sloan, KE., Bohnsack, MT., Watkins NJ. The 5S RNP couples p53 homeostasis to ribosome biogenesis and nucleolar stress, *Cell Rep*, 5, 2013.
- 18-Sasaki, M., Kawahara, K., Nishio, M., et al. Regulation of the MDM2-P53 pathway and tumor growth by PICT1 via nucleolar RPL11, *Nat Med*, 17, 2011.
- 19-Suzuki, A., Kogo, R., Kawahara, K., et al. A new PICTure of nucleolar stress, *Cancer Sci*, 103, 2012.
- 20-Ichikawa, MK., Saitoh M. Direct and indirect roles of GRWD1 in the inactivation of p53 in cancer, *J Biochem*, 171, 2022.
- 21-Gjerset, RA., Bandyopadhyay K. Regulation of p14ARF through subnuclear compartmentalization, *Cell Cycle*, 5, 2006.
- 22-Takagi, M., Absalon, MJ., McLure, KG., Kastan MB. Regulation of p53 translation and induction after DNA damage by ribosomal protein L26 and nucleolin, *Cell*, 123, 2005.
- 23-Wang, HT., Chen, TY., Weng, CW., Yang, CH., Tang MS. Acrolein preferentially damages nucleolus eliciting ribosomal stress and apoptosis in human cancer cells, *Oncotarget*, 7, 2016.
- 24-Donati, G., Montanaro, L., Derenzini M. Ribosome biogenesis and control of cell proliferation: p53 is not alone, *Cancer Res*, 72, 2012.
- 25-Challagundla, KB., Sun, XX., Zhang, X., et al. Ribosomal protein L11 recruits miR-24/ miRISC to repress c-Myc expression in response to ribosomal stress, *Mol Cell Biol*, 31, 2011.
- 26-van Riggelen, J., Yetil, A., Felsher DW. MYC as a regulator of ribosome biogenesis and protein synthesis, *Nat Rev Cancer*, 10, 2010.

- 27-Russo, A., Esposito, D., Catillo, M., Pietropaolo, C., Crescenzi, E., Russo G. Human rpL3 induces G(1)/S arrest or apoptosis by modulating p21 (waf1/cip1) levels in a p53-independent manner, *Cell Cycle*, 12, 2013.
- 28-Pagliara, V., Saide, A., Mitidieri, E., et al. 5-FU targets rpL3 to induce mitochondrial apoptosis via cystathionine-beta-synthase in colon cancer cells lacking p53, *Oncotarget*, 7, 2016.
- 29-Chen, J., Stark LA. Insights into the relationship between nucleolar stress and the NF-kappaB pathway, *Trends Genet*, 35, 2019.
- 30-Pfister, AS., Keil, M., Kuhl M. The Wnt target protein Peter pan defines a novel p53-independent nucleolar stress-response pathway, *J Biol Chem*, 290, 2015.
- 31-Lafita-Navarro, MC., Conacci-Sorrell M. Nucleolar stress: from development to cancer, *Semin Cell Dev Biol*, 136, 2022.
- 32-Sulima, SO., Kampen, KR , De Keersmaecker K. Cancer biogenesis in Ribosomopathies, *Cells*, 8, 229, 2019.
- 33-McGowan KA, Mason PJ. Animal models of diamond Blackfan anemia, *Semin Hematol*, 48, 2011.
- 34-Ebert, BL., Pretz, J., Bosco, J., et al. Identification of RPS14 as a 5q-syndrome gene by RNA interference screen, *Nature*, 451, 2008.
- 35-Boocock, GR., Morrison, JA., Popovic, M., et al. Mutations in SBDS are associated with Shwachman diamond syndrome, *Nat Genet*, 33, 2003.
- 36-Hao, Q., Wang, J., Chen, Y., et al. Dual regulation of p53 by the ribosome maturation factor SBDS, *Cell Death Dis*, 11,197, 2020.
- 37-Gal, Z., Nieto, B., Boukoura, S., Rasmussen, AV., Larsen DH. Treacle sticks the nucleolar responses to DNA damage together, *Front Cell Dev Biol*, 10, 2022.
- 38-Armistead, J., Khatkar, S., Meyer, B., et al. Mutation of a gene essential for ribosome biogenesis, EMG1, causes Bowen-Conradi syndrome, *Am J Hum Genet*, 84, 2009.
- 39-Slomnicki, LP., Chung, DH., Parker, A., Hermann, T., Boyd, NL., Hetman M. Ribosomal stress and Tp53 mediated neuronal apoptosis in response to capsid protein of the zika virus, *Sci Rep*, 7, 2017.
- 40-Zhang, W., Cheng, W., Parlato, R., et al. Nucleolar stress induces a senescence-like phenotype in smooth muscle cells and promotes development of vascular degeneration, *Aging*, 12, 2020.
- 41-Weishaupt, JH., Hyman, T., Dikic I. Common molecular pathways in amyotrophic lateral sclerosis and frontotemporal dementia, *Trends Mol Med*, 22, 2016.

- 42- DeJesus-Hernandez, M., Mackenzie, IR., Boeve, BF., et al. Expanded GGGGCC hexanucleotide repeat in noncoding region of C9ORF72 causes chromosome 9p-linked FTD and ALS, *Neuron*, 72, 2011.
- 43- Tao, Z., Wang, H., Xia, Q., et al. Nucleolar stress and impaired stress granule formation contribute to C9orf72 RAN translation-induced cytotoxicity, *Hum Mol Genet*, 24, 2015.
- 44- Tsoi, H., Lau, TC., Tsang, SY., Lau, KF., Chan HY. CAG expansion induces nucleolar stress in polyglutamine diseases, *Proc Natl Acad Sci USA*, 109, 2012.
- 45- Kang, H., Shin JH. Repression of rRNA transcription by PARIS contributes to Parkinson's disease, *Neurobiol Dis*, 73, 2015.
- 46- Kofuji, S., Hirayama, A., Eberhardt, AO., et al. IMP dehydrogenase-2 drives aberrant nucleolar activity and promotes tumorigenesis in glioblastoma, *Nat Cell Biol*, 21, 2019.
- 47- Lafita-Navarro, MC., Venkateswaran, N., Kilgore, JA., et al. Inhibition of the de novo pyrimidine biosynthesis pathway limits ribosomal RNA transcription causing nucleolar stress in glioblastoma cells, *PLoS Genet*, 16, 2020.
- 48- Hubackova, S., Davidova, E., Boukalova, S., et al. Replication and ribosomal stress induced by targeting pyrimidine synthesis and cellular checkpoints suppress p53-deficient, *Cell Death Dis*, 11, 2020.
- 49- Sulima, SO., Hofman, IJF., De Keersmaecker, K., Dinman JD. How ribosomes translate cancer, *Cancer Discov*, 7, 2017.
- 50- Paolini, NA., Attwood, M., Sondalle, SB., et al. A Ribosomopathy reveals decoding defective ribosomes driving human dysmorphism, *Am J Hum Genet*, 100, 2017.
- 51- Kampen, KR., Sulima, SO., Verbelen, B., et al. The ribosomal RPL10 R98S mutation drives IRES-dependent BCL-2 translation in T-ALL, *Leukemia*, 33, 2019.
- 52- Bellodi, C., Kopmar, N., Ruggero D. Deregulation of oncogene-induced senescence and p53 translational control in X-linked dyskeratosis congenita, *EMBO J*, 29, 2010.
- 53- Yoon, A., Peng, G., Brandenburger, Y., et al. Impaired control of IRES-mediated translation in X-linked dyskeratosis congenita, *Science*, 312, 2006.
- 54- Schieber, M., Chandel NS. ROS function in redox signaling and oxidative stress, *Curr Biol*, 24, 2014.

PERİNATAL DÖNEMDE YAPAY ZEKÂ TEKNOLOJİSİNİN KULLANIMI

**Simay ALDEMİR¹, Dr. Fatma YILDIRIM², Prof. Dr. Nuriye BÜYÜKKAYACI
DUMAN³**

¹ Hitit Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Çorum/Türkiye,

Simayyaldmr@gmail.com ORCID ID: 0009-0003-4989-2003

² Hitit Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Çorum/Türkiye,

fatmadmryldrm@gmail.com ORCID ID: 0000-0002-1996-4278

³ Hitit Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Çorum/Türkiye,

nurfatihh@hotmail.com ORCID ID: 0000-0002-4246-3607

ÖZET

Toplumun önemli parçası olan kadın sağlığının gebelik dönemi boyunca korunması, sağlıklı yaşam hakkının sürdürülmesinin anahtarıdır. Ülkeler ortak hedefler gözeterek önlenabilir anne-bebek ölüm oranlarında yapay zekâ uygulamalarından yararlanabilmektedir. Son yıllarda gündemde olan ve tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de yeni sağlık hizmeti gereksinimi doğuran pandemi, savaş, olağanüstü hallerin gebelik üzerindeki etkileri araştırılmaktadır. Sürekli sağlık hizmetleri kapsamında olan gebelik, akut gelişen durumlardan olumsuz etkilenmektedir. Dijital tıp dönüşümleri, gebelik döneminin optimum sağlık düzeyinde tutulmasını hedefleyen önemli bir araştırma alanıdır. Gelişen teknoloji ve inovasyonun perinatal dönemde hem fetüs hem de anne sağlığı üzerindeki aksanmış bakım hizmetini yeniden kazandırarak sürdürmede önemli rol oynamaktadır. Perinatal süreçte yapay zekâ kavramı annenin benlik duygusunu iyileştirmesi, değişen düzende başa çıkma becerisi kazandırması, fetüs sağlığının korunması ve optimal bakımın sağlanmasını kapsamaktadır. Perinatal dönemde mümkün ve ulaşılabilen sağlık hizmetinin artırılmasıyla kadının toplumsal kimliği üzerinde iyileştirmeler hedeflenmiştir. Dijitalleşmeye geçişle birlikte yapay zekâ kullanımı perinatal dönemde erken tanı, takip ve koruyucu sağlık hizmetlerine adaptasyon sağlamaktadır. Yazılım, tıp, mühendislik ve hukuk gibi multidisipliner yaklaşım gerektiren yapay zekâ uygulamalarında, sağlık hizmetindeki ihtiyacın belirlenebilmesinde hemşirelere önemli görevler düşmektedir. Sağlık hizmetlerinin vazgeçilmez profesyoneli olan hemşireler, perinatoloji alanında kullanılabilecek yenilikçi uygulamalar, inovatif sistemler, verimliliği artıracak tıbbi araçlar, iş gücü dağılımı ve kanıta dayalı hemşirelik uygulamaları kapsamında yapay zekâ teknolojilerinin geliştirilmesinde önemli rol oynamaktadır. Mobil uygulamalar, takip sistemleri, tele sağlık hizmeti, tanı ve tarama testleri, giyilebilen teknolojik aletler, doğum takip cihazları yapay zekâ teknolojisinin perinatal dönemde kullanıldığı alanlardır. Kaliteli sağlık bakım hizmetinin sunulması, tıbbi verilerin korunarak sistematik analizlerinin yapılması, gereksiz sağlık maliyetlerinin azaltılması için sağlıkta inovasyon zorunlu hale gelmiştir. Bu makalede perinatal dönemde yapay zekâ teknolojisinin kullanımı ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Perinatal Dönem, İnovasyon, Yapay Zekâ Uygulamaları.

USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE TECHNOLOGY IN THE PERINATAL PERIOD

ABSTRACT

The key to preserving the health rights and maintaining a healthy life lies in protecting women's health, which is an important part of society, during the pregnancy period. Countries can benefit from artificial intelligence applications to reduce preventable maternal and infant mortality rates by pursuing common goals. In recent years, the impact of factors such as pandemics, wars, and emergencies on pregnancy, which has created a new need for healthcare services, is being investigated both globally and nationally. Pregnancy, which is within the scope of continuous health services, is negatively affected by acute situations. Digital medicine transformations are significant research field that aims to keep the pregnancy period at an optimum health level. It has been observed that advancing technology and innovation play a crucial role in reestablishing the disrupted care services for both fetal and maternal health in the perinatal period. The concept of artificial intelligence in the perinatal period includes improving the mother's self-esteem, providing the ability to cope with the changing environment, ensuring fetal health and maintaining optimal care. Improvements in women's social identity are aimed by increasing the available and accessible health services during the perinatal period. With the transition to digitalization, the use of artificial intelligence has adapted to early diagnosis, monitoring, and preventing healthcare services during the perinatal period. In multidisciplinary approaches such as; medicine, law software and engineering, nurses have important duties in determining the needs in healthcare. Nurses who are indispensable professionals of health services, play an important role in the development of artificial intelligence technologies within the scope of innovative applications that can be used in the fields of perinatology, innovative systems, medical tools that will increase efficiency, workforce distribution and evidence-based nursing practices. Mobile applications, tracking systems, telehealth services, diagnostic and screening tests, wearable technological devices, birth tracking devices are the fields where artificial intelligence technology is used in the perinatal period. Innovation in health has become mandatory to provide quality health care services, to protect and systematically analyze medical data, and to reduce unnecessary health cost. In this article, the use of artificial intelligence technology in the perinatal period will be discussed.

Keywords: Perinatal Period, Innovation, Artificial Intelligence Applications

1.GİRİŞ

Küresel çapta olumsuz etkileri olan pandemilerin, salgın hastalıkların, savaşların sağlık hizmetinde aksaklıklara sebep olmasının yanı sıra dijital çağın giderek büyümesi sağlıkta yapay zekâ atılımı kavramını ortaya çıkarmıştır (Akalin ve ark., 2020). Gelişen teknoloji birçok zorlu durum ve şartlarda dahi sürekli sağlık hizmetinin ulaşılabilirliği konusunda ümit vadetmektedir. Son zamanlarda kadın sağlığı alanında yapay zekâ destekli uygulamalar gündemdedir. İnsanların ve hayvanların göstermiş olduğu doğal zekâyı, yapay bir yazılım ile uygulayan bilim yapay zekâ olarak tanımlanmaktadır. (Davidson ve Boland, 2021). Aristoteles ile tanınan yapay zekâ kavramı 1970 yılından itibaren sağlık alanına dahil olmuştur. (Uzun, 2020). Geçmiş yıllardan günümüze uzanan yapay sinir ağları yöntemi, yapay zekânın sağlık alanındaki büyük kısmını kapsamaktadır. Nöronların çoklu sinapslar yaparak veri akışı sağlaması yöntemine dayanan yapay sinir ağlarına, yazılım kullanarak sorun tespit etme yeteneği kazandırılmıştır. Yapay zekâ tıpta bu vesileyle hastalıkların erken teşhisinde, önlenmesinde ve takipli hastaların tüm verilerini analiz etmede kullanılmaktadır. (İftikhar ve ark., 2020).

Teknolojinin ve inovasyon gücünün çağımızdaki hızına yapay zekâ uygulamaları da uyum sağlamaktadır (Özdemir ve Bilgin,2021). Sağlık Bakanlığının 2023 mali durum raporu incelendiğinde Sertifikalı eğitim programlarına yönelik elektronik ders içeriklerinin hazırlandığı, e-Nabız mobil uygulamasında uyku sensör verilerinin detaylandırılması çalışmaları yapıldığı, evde sağlık birimlerinin tele sağlık hizmeti vermesi desteklediği ve deprem bölgesinde sağlık hizmetinin sürekliliği planlandığı, gebe ve lohusa izlemlerinin etkin ve doğru bir şekilde sürdürülebilmesi amacıyla, 6 Şubat 2023 depreminden etkilenen 10.789 gebeden 5.431 gebe/yakınına ulaşım sağlandığı bildirilmektedir (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2023 Yılı Kurumsal Mali Durum ve Beklentiler Raporu). Küresel salgınlar, doğal afetler ve savaşlar özellikle sürekli takip ve bakım ihtiyacı olan gebelerin sağlık hizmeti almadaki aksaklığın önlenmesinde yapay zekâ uygulamaları önem kazanmaktadır. Ayrıca yapay zekâ, hastaların tüm sağlık verilerini sistematik şekilde analiz ederek sağlık profesyonellerinin klinik tanılama ve ön tanı sürelerini kısaltmaktadır. Rutin hemşirelik hizmetlerine dahil olan ilaç uygulama, tedavi planlama, eğitim verme gibi konularda yapay zekâ kullanımına erişim önem kazanmıştır. Klinik uygulamalarda yapay zekâ kullanımı, insan faktörüne bağlı malpraktislerin önüne geçilmesinde etkilidir (Karakaya ve ark, 2022).

Türkiye’de teknolojinin sağlık hizmetine olan etkisi incelendiğinde, sağlıkta yapay zekâ kullanımını artırmak amacıyla, veri araştırmaları, kamu kurum kuruluşları veya özel kişiler tarafından gerçekleştirilmek istenilen Araştırma ve Geliştirme (ARGE) faaliyetlerine bilimsel ve mali destek sağlamak amaçlanmıştır. Anne-çocuk sağlığının bilimsel ve teknolojik gelişmelerinde uluslararası yayınların takip edilmesine teşvik edilmektedir. (Türkiye Sağlık Veri Araştırmaları ve Yapay Zekâ Uygulamaları Enstitüsü, (TÜSEB) 2022 Faaliyet raporu). Sağlık alanındaki yapay zekâ uygulamaları incelendiğinde, günümüze yaklaştıkça araştırmaların sıklığı ve perinatal dönem gibi alanlara entegre olduğu belirtilmektedir (Hoşgör ve Güngördü, 2022).

2.Perinatal Dönemde Yapay Zekâ Uygulamaları

Gebelik kadın hayatının en önemli kavramlarından biridir (Oprescu ve ark.,2020). Bu önemli süreçte kadın vücudunda oluşan fizyolojik ve psikolojik değişimlerin sağlıklı geçirilmesi postpartum dönemde de anne-çocuk sağlığı için önemlidir. Dünya Sağlık Örgütü (WHO/DSÖ) perinatal dönemi, gebelikte 22. gestasyon haftasının tamamlanmasıyla başlayan ve doğumdan sonraki 7.gün biten dönem olarak tanımlamaktadır (World Health Organization/WHO, 2024). Yapay zekâ uygulamaları perinatal dönemde çiftleri fertilizasyon dönemi öncesinden itibaren etkilemeye başlamaktadır. Perinatal dönemde yapay zekâ uygulamaları; anne-çocuk sağlığı açısından önemli olan hastalıkların yönetiminin sağlanması, gebeliğin bilinçli ve tam bir iyilik haliyle sürdürülmesi, uzaktan gebelik izlemlerinin yapılması, fetal gelişimin detaylı takibi, genetik taramaların zamanlanması, genetik ve kromozomal anomalilerin erken tespiti, gebeliğin getirebileceği komplikasyonların önlenerek maternal ve fetal mortalite ve morbiditenin önlenmesini kapsamaktadır (Ekrem ve Danışkan, 2021).

Gebelik döneminde ortaya çıkan ve fetüsün yaşamını tehlikeye atabilecek hastalıkların erken teşhisinde yapay zekâ sistemlerinden yararlanılmaktadır (Cirban Ekrem ve Daşıkkan, 2021). Erken teşhiste sıklıkla kullanılan invaziv olmayan, zararı görece az olan görüntüleme yöntemlerinde inovatif yaklaşımlar gündemdedir (Lee ve ark., 2019). Yapay zekâ sistemleri; dikkat dağınıklığı, iş yükü, yorgunluk ve tecrübesizlik gibi sağlık profesyonellerinin yorumlamada karşılaşılabileceği dış etkenlerden bağımsızdır. Fetal görüntülemelerde kullanılan ultrason (USG), Manyetik Rezonans Görüntüleme (MR) ve Fetal Kardiyotokografi (CTG) tetkiklerinde, güncel yapay zekâ uygulamaları kullanılarak sonuçların sistem tarafından yorumlanıp analiz edilmesi üzerinde çalışılmaktadır. Bu uygulamalar hızlı tanı koymada yardımcı olduğu gibi sağlık profesyonellerinin iş yükünü azaltarak mali tasarruf sağlamaktadır. (Kolat, 2022).

Çizelge 1. Yapay Zekânın Perinatal Dönemde Kullanımı

Kullanım Alanı	Uygulama Örneği
Yapay zekâ algoritmasının CTG tetkikinde ev tipi monitörler, akıllı cihazlar, tele sağlık uygulamalarıyla desteklenmesi	Perinatal dönemde evde fetal kalp hızı izlemi; zamandan kazanma, yorumlama yanlışlarının önüne geçme, sağlık profesyonellerinin karar vermesini destekleyerek iş yükünü azaltma, maaliyeti düşürme ve olumlu bir gebelik dönemi geçirmeyi desteklemek amacıyla yapay zekâ uygulamaları arasına dahil olmuştur. (Mhajna ve ark., 2020).

Gebelik döneminde oluşabilecek kromozomal anomalilerin yapay sinir ağı kullanarak tespit edilmesi	Kromozomun sayısal veya yapısal değişikliği kromozomal anomali olarak adlandırılır. Bu anomalilerin erken dönemde tespit edilmesinde kullanılacak tarama yöntemlerinin yapay zekâ destekli bilgisayar sistemleri bulunmaktadır. Kromozomların yapısal değişikliğini belirleme ve karyotipini çıkarma zor bir süreçtir (Hu ve ark., 2019). Embriyonun standart morfolojisi üzerindeki anormalliği hızlandırılmış video cihazları ile tespit ederek derin öğrenme yaklaşımı sunmaktadır. Uygulama, sinir ağları ve uzun-kısa süreli bellek yaklaşımına dayanarak invaziv olmayan bir teknoloji kullanmaktadır (Einy ve ark., 2023).
Yardımcı üreme tekniklerine başvuran kadınlarda yapa zekâ analizleri	Yardımcı üreme teknikleri kullanılarak gebe kalmayı planlayan kadınlar arasında tedavi öncesi yaş, beden kitle indeksi, primer/sekonder infertilite durumu gibi verileri kullanarak pozitif gebelik olasılığı hesaplayan büyük verilerin klinik veri tabanı analizini gerçekleştiren yapay zekâ sistemleri bulunmaktadır. Hacettepe Üniversitesi Üremeye Yardımcı Teknikler Ünitesi biriminde yapay zekâ kullanılarak canlı gebelik oranı tahmini yapılmaktadır. Klinik uygulamadaki başarılı sonuçlarına rağmen çok daha fazla araştırmaya ihtiyaç vardır (Pacci ve ark., 2021).
Gestasyonel Diabetes Mellitus (GDM) taramasının yapay zekâ uygulamalarıyla desteklenmesi	Gebelik döneminde en sık karşılaşılan metabolik hastalık olan gestasyonel diyabet yönetiminin iyileştirilmesinde yapay zekâ uygulamaları kullanılmaktadır (Shen ve ark.,2020). İnsan düşüncesini taklit ederek denetimli bir öğrenme hedefleyen bu uygulamalar; kan glikoz düzeyini doğrudan ölçüm cihazından eşleyerek akıllı telefon/tablet gibi araçlarla bağlantı kurabilen, kişiye özgü eğitim içeriği hazırlayan, ketonüri riskini ölçen, uygun diyeti planlayan hizmetler sunmaktadır. Bu uygulamalar birinci basamak sağlık hizmetlerinde doktor randevularını hatırlatarak acil durumlarda ziyaret planlaması yapan öğretici ve eğitici algoritmalarla çalışmaktadır. (Vinora ve ark.,2023).

2.1. Perinatal Dönemde Yapay Zekâ Uygulamalarına İlişkin Örnekler

Avustralya’da misyonu kadın sağlığının korumak ve geliştirmek olan, yetersiz sağlık hizmeti alan grupların yararlanmasını hedefleyerek bir dijital uygulama tasarlanmıştır. Bu uygulama yapay zekâdan yararlanarak gebenin vitamin takviyeleri, aktivite süresi, kilo takibi, günlük kalori ihtiyacı, semptomaya yönelik eğitim içeriği planlaması yapmaktadır (Velmio, 2020).

Başka bir çalışmada yapay sinir ağları kullanılarak perinatal emzirme öz yeterliliğinin test edildiği bunun sonucunda, emzirme öz yeterliliğinin bireye özgü farklılık gösteren fiziksel özellikler, sosyal çevre, duygusal ve ruhsal değişimler gibi faktörlerden etkilenerek yapay zekâ başarısını olumsuz etkilediği görülmüştür (Akkoyun ve Evcili, 2023).

Preeklamsi gibi yüksek riskli gebeliklerin önceden tahmininde elektronik sağlık kayıtlarından elde edilen (kan basıncı, yaş, kronik hipertansiyon, geçirilmiş yüksek riskli gebelik, genetik hikaye) bilgiler ışığında, biyo belirteçler çevresel maruziyetle değerlendirilerek klinik olarak anlamlı preeklamsi tahmini yapılabileceği belirtilmektedir (Hedley ve ark, 2023).

Amerika Birleşik Devletleri'nin San Francisco eyaletinde 2021 yılında Dr. Senan Ebrahim tarafından geliştirilerek yapay zekâ uygulamaları içeren; gebelik sırasında hipertansif bozukluk, gestasyonel diyabet, duygudurum bozukluğu yaşayan ve yeterli bakım alamayan kadınlara yönelik bir veri platformu oluşturduğu belirtilmektedir. Elektronik sağlık kayıtlarını uzaktan izleyerek tam zamanlı erişim imkânı ve rehberlik sağlayan yapay zekâ teknolojisini, gebe kadınlara özelleştirilmiş hizmet olarak sunmaktadır (Delfina,2024).

Chen ve arkadaşlarının 2023 yılında yaptıkları çalışmada, yüksek riskli gebeler üzerinde ev tipi fetal kalp hızı değerlendirme monitörleri kullanımı tele sağlık hizmetleri ile desteklendiğinde, internet ve akıllı telefonlara ulaşım kolaylığı sebebiyle fetal kalp hızı değerlendirmelerine erişimin daha hızlı olduğunu, bununla birlikte gebenin daha fazla bakıma ihtiyacı olabileceğine yönelik geri bildirimleri hekime ileten uyarı sistemi bulunmaktadır. Ayrıca, fetal hareketlerin yoğunlaşması veya azalmasıyla oluşacak akselerasyonların ve deselerasyonları tehlike belirtilerinden ayıracak sisteme sahip olduğu böylece yanlış uyarıların önüne geçebildiği görülmektedir. Böylece erken tehlike işaretlerine karşı uyanık olunarak anne-bebek ölümlerinin önüne geçilebileceği düşünülmektedir (Chen ve ark., 2023).

California, San Francisco ve İsviçre'de faaliyet gösteren bir şirket tarafından yapay zekâ teknolojisi kullanılarak kadının doğurganlık takibini yapabileceği mobil teknolojik cihaz üretilmiştir. Kadınların menstrual siklus dönemlerinde değişiklik gösteren bazal vücut ısısı ve kalp atış hızı gibi yaşam bulgularını bileklikteki sensör yardımıyla takip eden bu cihaz 2016 yılında üretilmesiyle birlikte resmi olarak 10.000 gebelik dönemi belirlemiştir. Klinik olarak kanıtlanmış bir teknolojiyle kadın hayatının tüm dönemlerinde bu bilekliğin kullanımını hedeflediğini söyleyen kurucusu Koenig; gebelik planlaması yapıldığı dönemde, gebeyken ve menopoza girdiğinde yani tüm cinsel sağlık süreçlerinde kadın hayatını daha kolay ve sağlıklı hale getirme hedefinde olduğunu ifade etmiştir (Ford Omar, 2018).

Amerika Birleşik Devletleri'nde makine kullanımından yararlanılarak fetal değerlendirmede kullanılan Ultrasonografi (USG) yapay zekâ teknolojisiyle desteklenmiştir (Sobhanina ve ark., 2019). Fetüsün anatomik yapısını üç boyutlu gözleme fırsatı sunan bu teknoloji, fetal yapıları otomatik olarak yayınlayan algoritmaya sahiptir. Amerika'da kullanımı her geçen gün artan yapay zekâ destekli USG cihazlarından en iyi verimi alabilmek amacıyla obstetrik görüntü taramasında bulunacak sağlık profesyonellerinin eğitimleri önem kazanmaktadır. (Kim ve ark., 2023).

Yapay zekâ uygulamalarının perinatal dönem kapsamında maternal ve fetal takip, erken tanı koyma, gebelik izlemi, sürekli sağlık hizmeti verme, postpartum dönemde oluşabilecek risk faktörlerini tespit etme gibi konulara odaklandığı görülmektedir. Perinatal dönemde fetal sağlık durumunu belirlemek amacıyla yapılan invaziv tanı işlemlerinden amniyosentez ve koryonik

villus örneklemesinde yapay zekâ uygulamaları kullanılarak kromozomal anomalilerin detaylı analizleri yapılmaktadır (Davidson ve Boland, 2021). Bu konudaki uygulamalar henüz kuluçka aşamasında olup geniş kapsamlı araştırmalar gerekmektedir.

3. Sonuç

Teknolojinin son hızla değişimi, kanıtlanmış yapay zekâ uygulamalarının inovatif etkisi gelecek nesillerde sağlık hizmetlerine kaçınılmaz bir etkisi olacağını göstermiştir. Yapay zekâ kullanımı; hızlı değerlendirme, uluslararası geçerlilik, hata yapma olasılığını azaltması/bitirmesi, sağlık hizmetleri maliyetini düşürmesi, gebeye ve ailesine özgün, farkındalıklı bir bakım sağlaması gibi hemşireler başta olmak üzere tüm sağlık profesyonellerinin geleceğinde vazgeçilmez bir alan olacağı düşünülmektedir. Kapsamlı ve standardize veriler elde etmek amacıyla modern teknolojik sistemlerin perinatoloji alanına entegrasyonu için daha fazla çalışmaya ihtiyaç duyulmaktadır.

KAYNAKÇA

Akalın, B., & Veranyurt, Ü. (2021). Sağlık hizmetleri ve yönetiminde yapay zekâ. *Acta Infologica*, 5(1), 231-240.

Akkoyun, S., & Evcili, F. (2023). Gebelerin Prenatal Emzirme Özyeterliliğinin Yapay Sinir Ağları Modeli ile Değerlendirilmesi. *Sağlık Hizmetleri Araştırma Dergisi*, 1(1), 7-13.

Cirban Ekrem, E ve Daşkan, Z. (2021). Perinatal Dönemde Yapay Zekâ Teknolojisinin Kullanımı. *Eurasian Journal Of Health*, 5(2):147-162.

Davidson, L., & Boland, M. R. (2021). Towards deep phenotyping pregnancy: a systematic review on artificial intelligence and machine learning methods to improve pregnancy outcomes. *Briefings in bioinformatics*, 22(5), <https://academic.oup.com/> (Erişim Tarihi: 09.02.2024)

Einy, S., Sen, E., Saygin, H., Hivehchi, H., & Dorostkar Navaei, Y. (2023). Local Binary Convolutional Neural Networks' Long Short-Term Memory Model for Human Embryos' Anomaly Detection. *Scientific Programming*, 2023. DOI: [10.1089/cmb.2018.0212](https://doi.org/10.1089/cmb.2018.0212)

Hedley, P. L., Hagen, C. M., Wilstrup, C., & Christiansen, M. (2023). The use of artificial intelligence and machine learning methods in early pregnancy pre-eclampsia screening: A systematic review protocol. *PloS one*, 18(4), e0272465. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0272465>

Hoşgör, H., & Güngördü, H. (2022). Sağlıkta Yapay Zekanın Kullanım Alanları Üzerine Nitel Bir Araştırma. *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi*, (35), 395-407.

Hu, X., Yi, W., Jiang, L., Wu, S., Zhang, Y., Du, J., Ma, T., Wang, T., & Wu, X. (2019). Classification of Metaphase Chromosomes Using Deep Convolutional Neural

Network. *Journal of computational biology : a journal of computational molecular cell biology*, 26(5), 473–484. <https://doi.org/10.1089/cmb.2018.0212>

Iftikhar, P., Kuijpers, M. V., Khayyat, A., Iftikhar, A., & DeGouvia De Sa, M. (2020). Artificial Intelligence: A New Paradigm in Obstetrics and Gynecology Research and Clinical Practice. *Cureus*, 12(2), e7124. <https://doi.org/10.7759/cureus.7124>

Karakaya, B. H., Aykol, A. S., & Doğan Merih, Y. (2022). Yapay zekâ teknolojisinin perinatal dönem bakımına entegrasyonu ve uygulama örnekleri. *Türkiye Sağlık Enstitüleri Başkanlığı Dergisi*, 5 (2): 1-11. <https://dergipark.org.tr/> (Erişim Tarihi: 11.02.2024)

Kim, H. Y., Cho, G. J., & Kwon, H. S. (2023). Applications of artificial intelligence in obstetrics. *Ultrasonography (Seoul, Korea)*, 42(1), 2–9. <https://doi.org/10.14366/usg.22063>

Kişiselleştirilmiş Yapay Zeka Platformu (2024). <https://www.delfina.com/> (Erişim Tarihi: 12.02.2024)

Kolat Aydın, (2022). Dijital Sağlık ve Tıpta Yapay Zekâ Uygulamaları. Bölüm 3, <https://iupress.istanbul.edu.tr/tr> doi:10.26650/B/ET07.2022.012.03 (Erişim Tarihi: 14.02.2024)

Kurumsal Mali Durum ve Beklentiler Raporu, (2023). <https://sgb.saglik.gov.tr/Eklenti/46128/0/saglik-bakanligi-2023-yili-kurumsal-mali-durum-ve-beklentiler-raporupdf.pdf> (Erişim Tarihi: 08.02.2024)

Lee, K. S., & Ahn, K. H. (2019). Artificial neural network analysis of spontaneous preterm labor and birth and its major determinants. *Journal of Korean medical science*, 34(16). <https://jkms.org/> (Erişim Tarihi: 11.02.2024)

Mhajna, M., Schwartz, N., Levit-Rosen, L., Warsof, S., Lipschuetz, M., Jakobs, M., Rychik, J., Sohn, C., & Yagel, S. (2020). Wireless, remote solution for home fetal and maternal heart rate monitoring. *American journal of obstetrics & gynecology MFM*, 2(2), 100101. <https://doi.org/10.1016/j.ajogmf.2020.100101>

Omar Ford, (2018). *Combining AI and Wearables to Track Fertility in Women*. <https://www.mddionline.com/> (Erişim Tarihi: 15.02.2024)

Oprescu, A. M., Miro-Amarante, G., García-Díaz, L., Beltrán, L. M., Rey, V. E., & Romero-Ternero, M. (2020). Artificial intelligence in pregnancy: A scoping review. *IEEE Access*, 8, 181450-181484.

Özdemir, L., & Bilgin, A. (2021). Sağlıkta Yapay zekânın Kullanımı ve Etik Sorunlar. *Sağlık ve Hemşirelik Yönetimi Dergisi*, 8(3), 439-445. <https://jag.journalagent.com/shyd/> (Erişim Tarihi: 27.01.2024)

- Pacci, Z., Atılgan Şengül, Y., Attar, R., Alagöz, O., et al. (2021). Yapay Zeka Tabanlı Klinik Karar Destek Sistemi ile Tüp Bebek Tedavisi Gebelik Sonucu Tahmini. *EMO Bilimsel Dergi*, 11(22), 27-35. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/emobd> (Erişim Tarihi: 10.02.2024)
- Shen, J., Chen, J., Zheng, Z., Zheng, J., Liu, Z., Song, J., Wong, S. Y., Wang, X., Huang, M., Fang, P. H., Jiang, B., Tsang, W., He, Z., Liu, T., Akinwunmi, B., Wang, C. C., Zhang, C. J. P., Huang, J., & Ming, W. K. (2020). An Innovative Artificial Intelligence-Based App for the Diagnosis of Gestational Diabetes Mellitus (GDM-AI): Development Study. *Journal of medical Internet research*, 22(9), e21573. <https://doi.org/10.2196/21573>
- Sobhaninia, Z., Rafiei, S., Emami, A., Karimi, N., Najarian, K., Samavi, S., & Reza Soroushmehr, S. M. (2019). Fetal Ultrasound Image Segmentation for Measuring Biometric Parameters Using Multi-Task Deep Learning. *Annual International Conference of the IEEE Engineering in Medicine and Biology Society. IEEE Engineering in Medicine and Biology Society. Annual International Conference, 2019*, 6545–6548. <https://doi.org/10.1109/EMBC.2019.8856981>
- Türkiye Sağlık Veri Araştırmaları ve Yapay Zekâ Uygulamaları Enstitüsü. (2022). Faaliyet Raporu <https://www.tuseb.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 11.02.2024)
- Uzun, T. (2020). Yapay Zeka ve Sağlık Uygulamaları. İzmir Katip Çelebi Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 3(1), 80-92. <https://ikciibfd.ikcu.edu.tr/> (Erişim Tarihi: 20.02.2024)
- Vinora, A., Lloyds, E., Deborah, R. N., Gobinath, A., & Sivakarathi, G. (2023). Wearable Sensors and AI Algorithms for Pregnant Women. In *Technological Tools for Predicting Pregnancy Complications* (pp. 124-140). IGI Global. <https://dl.acm.org/> (Erişim Tarihi: 19.02.2024)
- World Health Organization (WHO). (2023). *Artificial Intelligence (AI)* <https://www.who.int/news/item/19-10-2023-who-outlines-considerations-for-regulation-of-artificial-intelligence-for-health> (Erişim tarihi:09.02.2024).

GÜNCEL BİLGİLER IŞIĞINDA PRENATAL TARAMA TESTLERİ

Gözde KAYKUSUZ ÖZTÜRK¹, Fatma YILDIRIM²,

Nuriye BÜYÜKKAYACI DUMAN³

¹ Hitit Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Çorum/Türkiye,
gzd_kyksz@hotmail.com ORCID: 0009-0006-5895-2639, [Tel:05053868208](tel:05053868208)/ Msc.

² Hitit Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Çorum/Türkiye,
fatmadmryldrm@gmail.com ORCID: 0000-0002-1996-4278, Araş. Gör. Dr.

³ Hitit Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Çorum/Türkiye,
nurfatih@hotmail.com ORCID: 0000-0002-4246-3607, Prof. Dr.

ÖZET

Doğum öncesi tarama testleri gebeliğin erken dönemlerinde kromozomal ve genetik fetal anomali riski taşıyan gebelerin belirlenmesi amacıyla kullanılmaktadır. Bu testler, gebeliğin mevcut risklerini değerlendirip gebelerin fetusa ait risklerin bilinmesini sağlar. Tüm gebeliklerin % 0,4'ünü doğumsal anormallikler etkilemektedir. Bu anomalilerin % 15'ini Trizomi 18 (Edward's sendromu) ve % 5'ini Trizomi 13 (Patau sendromu) oluştururken, % 50'sini Trizomi 21 (Down sendromu) oluşturmaktadır. Konjenital hastalıkların teşhisinde kullanılan invazif ve non-invazif yöntemler sayesinde doğumsal anomalilerin teşhisi konularak; gebenin gebelik sürecindeki yol haritasının belirlenmesine, genetik risk altındaki fetüsün belirlenmesine ve sağlıklı bebeklerin dünyaya gelmesine olanak sağlar. Non-invazif yöntemler; fetal ultrasonografi, ikili tarama, üçlü tarama, dördü tarama ve maternal kanda fetal DNA testi olarak ayrılırken, invazif tarama yöntemleri ise amniyosentez, koryonik villus örnekleme, perkütan umbilikal kan örneği olarak yapılmaktadır. Rutin önerilen tarama testleri arasında ikili tarama, üçlü tarama, ultrasonografi yer almaktadır. Ayrıca riskli gebeler için invazif tarama yöntemlerinden en sık amniyosentez önerilmektedir. Tarama testleriyle ilgili alınan güç kararlar, yanlış analiz edilebilmesi sebebiyle aile üyeleri üzerindeki olumsuz etkisi ve bunun sonucunda ortaya çıkan stres, kaygı, üzüntü gibi durumlar sebebiyle hemşireler test öncesi, sırası ve sonrasında bu faktörleri göz önüne alarak gebeleri ve aileyi bilgilendirmelidir. Bu makalede güncel bilgiler ışığında prenatal tarama testleri ele alınacaktır.

Anahtar kelimeler: Gebelik, prenatal tarama, hemşirelik

GİRİŞ

Prenatal tanı, gebelik sırasında fetüs veya embriyodaki doğuştan gelen anormalliklerin ve genetik bozuklukların erken aşamada belirlenmesini ifade eder. Genetik ve/veya çevresel nedenlere bağlı olarak, bir çocuğun konjenital anomalilere sahip olma riski popülasyon içinde %3 ile %5 arasında değişmektedir (Pala ve ark.,2021). Konjenital anomaliler çok ciddi mental

ve fiziksel problemlere neden olabilen bozukluklardır. Genellikle tedavi edilemeyen patolojilerden birçoğu kromozomal anomaliler tarafından oluşturulan konjenital anomalilerdir. Bu tür hastalıklar genellikle aileleri ve toplumu sosyoekonomik açıdan olumsuz etkiler (Pala ve ark.,2021). Tüm gebeliklerin % 0,4'ünü doğumsal anormallikler etkilemektedir. Bu anomalilerin % 15'ini Trizomi 18 (Edward's sendromu) ve % 5'ini Trizomi 13 (Patau sendromu) oluştururken, % 50'sini Trizomi 21 (Down sendromu) oluşturur (Wellesley ve ark.,2012). Down sendromu toplumda en sık görülen kromozomal anomalidir ve sıklığı 1:740 canlı doğumda, 1:500 gebelikte olarak bilinir. Diğer trizomilere kıyasla canlı doğum olasılığı (Trizomi 13; 1:5000 gebelikte-1:12000 canlı doğumda, Trizomi 18; 1:2000 gebelikte-1:6600 canlı doğumda,) ve yaşam beklentisi yüksek olduğundan, Down sendromu prenatal tarama testlerinin özel bir odak noktasıdır (Loane ve ark.,2013; Parker ve ark.,2010).

Türkiye İstatistik Kurumunun 2018 yılında yayınladığı verilere göre bebeklerde ölüm sebebi olarak, erken doğum ve düşük doğum ağırlığı ile ilgili hastalıklar birinci sırada konjenital malformasyonlar ve kromozomal anomaliler, tüm ölüm nedenlerinin %1,23'ünden sorumlu olup ikinci sırada yer almaktadır (TÜİK, 2018).

Prenatal tarama testleri; gebeliğin erken haftalarında kromozomdaki sayısal değişiklikler açısından yüksek risk taşıyan gebelerin belirlenmesi amacıyla yapılmaktadır. Bu testler, her gebeye özgü riskleri ve kişisel tercihleri dikkate alarak bilgi sağlar. Bu da gebeliğin erken aşamalarında yol haritasının belirlenmesine olanak tanır. Bu sebeple prenatal tanı için tarama testlerinin yapılması ve test sonuçlarına göre gebelik sırasında ileri tetkiklerin yapılabilmesine olanak sağlaması önem kazanmaktadır (Üge ve ark.2022).

Amerikan Jinekoloji ve Obstetrik Derneği (The American College of Obstetricians and Gynecologists, ACOG) 2015 yılında yayınladığı 640 sayılı Komite Görüşü'nde 'Maternal yaşa bakılmaksızın tüm gebelere tarama testi ve tanı testi seçeneklerinin sunulması, bunlar arasında test yapmama seçeneğinin de dahil edilmesi, kısıtlılıkların ve faydaların anlatılması' gerektiğini vurgulamıştır. ACOG, ultrasonografi bulgularının eklenip eklenmemesi konusunda yapılan biyokimyasal belirteçlere dayalı tarama testlerini, gebenin serumunda değerlendirilen biyokimyasal belirteçlerle birlikte veya ayrı ayrı tercih etmeyi önerir. Fetal DNA örneklerinden elde edilen tarama testlerinin maddi yükü nedeniyle ilk tercih olarak önerilmediği ve bu testin ikili tarama, üçlü tarama ve dördü tarama testlerinde yüksek riskli saptanan gebelerde kullanılması önerilmektedir (ACOG, 2015). Türkiye Halk Sağlığı Kurumu'nun bu konudaki önerisi şu şekildedir; ense saydamlığı ve kombine testin 11-14.haftalar arasında, üçlü/dördü tarama testinin(kombine test yapılmamışsa) 16-20.haftalar arasında, fetal anormal taramanın ise 18-22.haftalar arasında gerçekleştirilmesidir (THK, 2016). Prenatal tanı, yöntem bakımından invazif ve non-invazif testler olarak 2 kategoriye ayrılmaktadır.

İNVAZİV OLMAYAN PRENATAL TANI TESTLERİ

İnvaziv olmayan prenatal tanı yöntemleri, annenin kanından bakılan biyokimyasal testler (ikili serbest -HCG, üçlü HCG, PAPP-A, uE3, AFP) ve fetal ultrasonografi (11- 14. haftada bakılan ense kalınlığı) olarak adlandırılır.

FETAL ULTRASONOGRAFİ

Yüksek frekanslı ses dalgaları yardımı ile fetüsün monitör üzerinden görüntülenmesi yöntemidir. Bu yöntemin temel amaçları, fetustaki anomalileri belirlemek, fetusun ölçümlerini yapmak, fetal sağlığı değerlendirmektir. Ayrıca ultrason kullanarak plasentanın durumu ve konumu ile amniyotik sıvının durumu değerlendirilebilir. Bu yöntemle fetusun sayısı, gebelik ayları, fetal anatomideki malformasyonlar, fetal prezentasyon ve pozisyon, plasentanın lokalizasyonu ve durumu, amniyotik sıvı miktarı, annedeki pelvik kitleler hakkında bilgiler elde edilebilir. Ultrason inceleme yöntemleri, transabdominal, endovajinal, translabial inceleme şekillerini içerir (Taşkın, 2023). İyonize radyasyon içermediği için avantajlıdır (Sivari ve ark.,2024).

MATERNAL KANDAN BAKILAN BİYOKİMYASAL TESTLER

Anne serumundan yapılan taramaların amacı, fetüste olabilecek bir anomalinin erken dönemde tespit edilmesidir. Bu test yüksek riskli gebelerde uygulanan bir prenatal tanı testidir. Gebeliğin 10. haftasından sonra gebeden alınan kan örneği üzerinden serbest fetal DNA'nın maternal plazmadaki miktarını ölçme prensibine dayanır (Rebouche, 2015).

İKİLİ TARAMA TESTİ

Genetik hastalıkların habercisi olan, özellikle Trizomi 18 ve Down sendromu için ilk değerlendirmede kullanılan ve ilk trimester dönemde yapılan önemli bir testtir (Taşkın,2023). Trizomi 18, Down sendromu ve benzeri kalıtsal hastalıklar ciddi fiziksel sorunlara ve önemli zihinsel bozukluklara neden olabilen durumlardır. Bu sebeple prenatal tanı önemlidir ve tarama test sonuçlarının değerlendirilmesi ileri tetkiklerin yapılması gerekliliğini vurgulamaktadır. Plasentanın oluşumundan sorumlu olan sinsityotrofoblast ve trofoblast hücrelerinden sentezlenen serbest beta-hCG; bir proteindir ve gebelikle ilişkili bir protein kaynağındaki gebeliğe özgü plasma protein A (PAPP-A) analitinin düzeyleri, birinci trimester tarama testinde maternal serumda ölçülmektedir. Bu test, bebeğe ait crown rump length (CRL) (baş popo mesafesi), nuchal translucency (NT) (ense kalınlığı) ve anne yaşı dahil edilerek gebeliğin 11-13. haftaları arasında gerçekleştirilmektedir (Tahiroğlu ve ark.,2023).

Trizomi 21 tanısı alan annelerin 11-13. gebelik haftasındaki serumlarında serbest beta hCG konsantrasyonu yüksek saptanmaktadır. Ayrıca ilk trimesterde trizomi, triploidi ve cinsiyet kromozom anomalilerinde maternal serum PAPP-A düzeyinin düşük olduğu gösterilmiştir (Arslan ve ark.,2022). 11-13. haftalarda NT ölçümünün 3 mm'nin üzerinde olması, risk açısından anlamlı olarak değerlendirilmektedir. Down sendromlu bebeklerin % 50'sinde 3-4,5 mm arasında, trizomi 13 ve 18'li bebeklerin % 60-75'inde 4,5 mm'nin üzerinde olduğu belirtilmektedir (Tahiroğlu ve ark., 2023). İkinci trimester tarama programında, maternal serumdan ölçülen total hCG, uE3, AFP belirteçleri ile trizomi 21 (DownSendromu) ve trizomi 13/18 gibi anöploidilerin yanı sıra nöral tüp defekti riski de belirlenebilmektedir (Üge ve ark.2022).

Sağlıklı gebeliklerde maternal dolaşımdaki PAPP-A düzeyleri gebelik haftası ile birlikte artar. İlk trimesterde 4.günde iki katına yükselen PAPP-A seviyeleri, doğuma kadar artış göstermeye

devam eder. Gebeliğin erken dönemlerinde düşük PAPP-A düzeylerinin intrauterin gelişim geriliği, preeklampsi gibi anormal plasenta fonksiyonlarıyla ilişkili olduğu gösterilmiştir. Ayrıca özellikle Down sendromu, trizomi 18, trizomi 13 gibi fetal anöploidilerde ve düşük doğum ağırlığı durumlarında maternal PAPP-A seviyeleri de düşük bulunmaktadır (Shiefa, 2013).

Erken dönemde riskleri belirlemesi, invaziv bir tanı yöntemi olan koryon villus örneklemesine olanak sağlaması ve üçlü tarama testine kıyasla Trizomi 21'i tespit etme oranının daha yüksek olması bu testin önemli bir avantajını oluşturur. Nöral Tüp Defektlerini (NTD) tespit edememesi ise dezavantajlarından biridir (Kurul ve ark.,2022).

ÜÇLÜ TARAMA TESTİ

Gebeliğin 15-22. haftaları arasında uygulanabilen bu testin en uygun zaman aralığı genellikle 16-18 hafta olarak kabul edilmektedir (Rink ve ark.,2016). Down sendromu, trizomi 18, nöral tüp defektinin saptanmasını sağlayan bir testtir. Maternal kanda hCG, alfa-fetoprotein(AFB) ve Estriol(E₃) incelenir. hCG düzeyinin normalden daha yüksek olması Down sendromu, hidrops fetalis ve turner sendromu gibi durumlarla ilişkilendirilirken, hCG düzeyinin normalden daha düşük olması ise trizomi 18 ile bağlantılıdır (Taşkın, 2023). Bu testin Down sendromu tespit etme oranı %69 dur (Rink ve ark.,2016). Üçlü tarama testinin bir başka avantajı ise; serum belirteçleri aracılığıyla preeklampsi, gestasyonel diabetes mellitus (GDM), intrauterin gelişme kısıtlılığı (İUGK) gibi bazı olumsuz gebelik sonuçlarının da anlaşılabilmesidir (Çelik ve ark.,2017).

Maternal serum AFP seviyesi, gebeliğin 32. haftasına kadar yavaş yavaş artar ve daha sonra azalmaya başlar. Ancak gebelik süresince fetal seruma oranla çok düşük seviyelerde bulunur. Down sendromu riskinin olduğu durumlarda, hCG düzeyi daha yüksek tespit edilir. Maternal serum AFP seviyesi ve uE3 düzeyi ise daha düşük tespit edilir. Ayrıca uE3, Down sendromu taramasında en az etkili marker özelliği taşımaktadır (Habib, 1997).

DÖRTLÜ TARAMA TESTİ

Son yıllarda üçlü tarama testine göre yüksek güvenilirliğe sahip olması sebebiyle tercih edilen dördümlü tarama testi hamileliğin 16-18. Haftalarında uygulanır. Bu test Trizomi 18, Trizomi 21 ve Nöral Tüp Defektleri gibi kromozal hastalıkları araştırmak amacıyla kullanılmaktadır (Koçak ve ark., 2015).

FETAL ANÖPLOİDİ VE CFFDNA TESTİ

Fetal Anöploidi, temel kromozom sayısının gametik hücrelerde katları kadar olmayan artma ya da azalmaları işaret etmektedir. Eğer anöploidi, kromozomlardaki artmayı gösteriyorsa bu durum hiperploidi, eksilmeyi ifade ediyorsa hipoploidi olarak adlandırılır (Durak, 1998). Kromozomal anomaliler arasında çok yaygın olan anöploidinin prenatal tanısı için invaziv test yöntemlerine başvurulmaktadır. Fakat tanı için girişimsel yöntemlere başvurulması, abortus ve enfeksiyon riskini arttırabilir (Pazarbaşı ve ark., 2011). Bu komplikasyonların önlenmesi amacıyla geliştirilen non-invaziv prenatal testlerden (NIPT) biri olan serbest fetal DNA (cell

free fetal DNA- cffDNA) testi, invaziv testlere alternatif olarak ortaya çıkmıştır. Maternal periferik kandan alınan örnek ile 10. haftadan itibaren uygulanabilir. Bu test aracılığıyla trizomi 21, 18, 13 gibi anöploidi tespiti, kistik fibrozis, cinsiyet kromozom anomalilerinin belirlenmesi ve hatta yetişkinlikte başlayan hastalıkların tespiti gibi birçok bilgi elde edilebilmektedir. Bu gen analizi sayesinde fetüse ait cinsiyet ve Rh faktörü gibi durumların yanı sıra pek çok genetik bilgi de belirlenebilmektedir (Nuffield Council on Bioethics, 2017). Son zamanlarda ikiz gebeliklerde de kullanılabilirliği belirtilmektedir (Le Conte ve ark.,2018).

İNVAZİV PRENATAL TANI YÖNTEMLERİ

Prenatal tanıda invaziv yöntemler, doğrudan müdahale tekniklerini içeren fetüs ve eklerine uygulanan teknikleri kapsar. Bu teknikler; preimplantasyon, fetal biyopsiler, koriyon villüs örnekleme, amniyosentez ve kordosentezdir (Yenilmez ve Tuli, 2013).

AMNİYOSENTEZ

Amniyosentez işlemi transabdominal bir yöntemle amniyotik sıvı örneklemesini tanımlar. Fetal karyotipleme için; amniyon sıvısındaki fetüse ait hücreler kültürde çoğaltılır. Amniyosentez fetal kromozom anomalisi riski taşıyan gebeliklerde (fetal ultrasonografide anormallik saptanan, trizomi tarama testi yapılan ve test sonucunda yüksek riskli grupta bulunan ve ileri maternal yaş nedeniyle) kesin tanı amaçlı olarak kullanılan invaziv bir tanı yöntemidir. Bu işleme bağlı olarak çeşitli komplikasyonlar meydana gelmektedir. Bunlar arasında en ciddi olanı fetal ölümdür ve sıklığı 1:300–500 arasında değişmektedir (ACOG, 2020). Bu durumda fetal ölümün kesin nedeni bilinmemekle birlikte muhtemel bir uteroplasental kan akımı değişikliğinin bu duruma neden olabileceği düşünülmektedir (Coşkan ve ark.,2019).

KORYONİK VİLLUS ÖRNEKLEMESİ

Ultrason rehberliğinde koryonik villilerden doku örneğinin alınması işlemine denir. Gebeliğin ilk trimesterinde genetik hastalıkların tanınması amacı ile yapılır. Gebeliğin 8-12. haftalarında gelişen koryon frondosundan türeyen villiler, enzim, fetal kromozom ve DNA içeriği taşır. 9.5 haftadan önce yapılan koryonik villi örneklemesinde fetal defekt riski anneye açıklanmalıdır. Bu testle konjenital defektler ilk trimesterde anlaşılabilir. 8-12. haftada yapılan bu test anne için anomalinin olup olmadığı erken dönemde saptanması için önemlidir (Taşkın,2023). Trofoblastik doku ve fetüs aynı embriyolojik kökeni paylaşır ve villüs örnekleme fetal anomalileri belirlemek amacıyla kullanılmaktadır. Tek gen hastalıklarının aile geçmişinde bulunması durumunda özellikle tercih edilebilir. Bu yöntem, kültür gerektirmeyen ve DNA eldesi için uygun olan doku elde etme avantajına sahiptir. CVS'nin diğer avantajları arasında daha erken uygulanabilmesi ve koriyonun fetal kaynaklı bir doku olması, genetik olarak fetüsü yansıtmaması bulunmaktadır. İlk trimesterde kolayca ulaşılabilir. Bu yöntemin dezavantajları arasında, amniyosenteze kıyasla teknik olarak daha zor olması, elde edilen hücrelerin doğrudan fetal hücreler olmaması ve sitogenetik incelemede yalancı mozaikizm gibi durumların daha sık görülmesi bulunmaktadır (Yenilmez ve Tuli, 2013).

PERKUTAN UMBLİKAL KAN ÖRNEĞİ

Kordosentez olarak da adlandırılan bu testte, ultrason yardımıyla uterustan umblikal korda ulaşılarak umblikal kan örneği alınır. Umblikal arter ya da venden iğne ile girilerek kan alınma işlemidir. Fetal kan örneği, fetal hastalıkların tanısız değerlendirilmesine yardımcı olmak için kullanılır. Fetal kan örneği, risk oranı düşük diğer tanı yöntemlerinin (amniyosentez, maternal kan değerlendirmesi ve koryon villus örnekleme) yeterli bilgi sağlayamadığı veya zamanının geçtiği durumlarda, fetal karyotip, fetal enfeksiyon, fetal kan grubu, fetal metabolik hastalıklar, trombosit hastalıklar, fetal sağlık durumunun belirlenmesi, izoümmünizasyonun tanı ve tedavisinde kullanılabilir (Taşkın,2023). Kordosentez için en uygun zaman genellikle gebeliğin 18-22. haftaları arasındadır. Kordosentez işleminin komplikasyonları arasında girişime bağlı olarak yaklaşık %2 fetal kayıp riski bulunmaktadır (Karyağar,2021).

PRENATAL TANI YÖNTEMLERİNE İLİŞKİN HEMŞİRELİK BAKIMI VE GENETİK DANIŞMANLIK

Hemşireler, hastalar ve ailelerle doğrudan iletişim kuran, koruyucu ve tedavi edici hizmetlerde aktif rol alan, aynı zamanda danışmanlık hizmeti de sunan sağlık ekibinin önemli üyelerinden birisidir. Kadın sağlığı ve hastalıkları alanında, prenatal ve postnatal dönemlerde genetik danışmanlık hizmeti de hemşirenin rollerinden biridir (Şahin ve ark.,2020; Demirel ve ark.,2020).

Genetik danışmanlık, genetik hastalık tanısı konulan ya da taşıma riski bulunan bireylere ve ailelerine hastalığın seyri, varsa tedavisi ve hangi testlerin hangi dönemlerde yapılması gerektiği gibi konularda ayrıntılı bilgi sağlanmasını içerir. Sağlıklı genetik danışmanlık verilebilmesi için doğru klinik tanının konulması önemlidir. Genetik danışma, sadece tıbbi genetikle ilgili konularda kadın veya ailesinin bilgilendirilmesini değil; aynı zamanda hastalıktan kaynaklanabilecek mevcut veya uzun vadeli sonuçlarına yönelik uyumunu sağlamayı hedefleyen psikolojik yardımı da içermektedir (Arslantürk ve ark., 2020; Durmaz ve ark., 2011; Arslanger ve ark.,2017).

Genetik testlerin karmaşık olması, genetik testlerle ilgili alınan güç kararlar, yanlış analiz edilmesi sebebiyle aile üyeleri üzerindeki olumsuz etkisi ve bunun sonucunda ortaya çıkan stres, kaygı, üzüntü gibi durumlar sebebiyle sağlık ekibi üyeleri test öncesi, sırası ve sonrasında bu faktörleri göz önüne alarak gebeleri bilgilendirmelidir (Durmaz ve ark.,2011).

SONUÇ

Genetik hastalıklar toplumda sık görülen ve sonraki nesillere aktarılan hastalıklardır. Prenatal tarama testleri ile fetal kromozomal ve genetik anomalilerin erken dönemde teşhisi mümkündür. Prenatal tarama testleri non invaziv ve invaziv olarak yapılmaktadır. Kromozomal anomalilerin erken teşhis edilmesinde prenatal tarama testlerinin önemi gebe kadınlara anlatılmalıdır.

KAYNAKLAR

- American College of Obstetricians and Gynecologists (ACOG), Committee on Genetics & Society for Maternal Fetal Medicine (SMFM). (2015). Microarrays and next-generation sequencing technology: the use of advanced genetic diagnostic tools in obstetrics and gynecology. Committee Opinion No. 682. American College of Obstetricians and Gynecologists. *Obstet Gynecol.*128:e262–8
- American College of Obstetricians and Gynecologists (ACOG). (2020). Prenatal Genetic Diagnostic Tests, <https://www.acog.org/womenshealth/faqs/prenatal-genetic-diagnostic-tests>
- American College of Obstetricians and Gynecologists. (2007). "ACOG Practice Bulletin No. 88, December 2007. Invasive prenatal testing for aneuploidy." *Obstetrics and gynecology* 110.6: 1459.
- Arslan O.,Giray B.,Tuğ N. (2022). İkili Test İle Diyabeti Öngörebilmirmiyiz?, *Anestder Tıp Dergisi*;(1) : 1-16
- Arslantürk, Y., Pınar, G. (2020). Hemşirelerin genetik danışmanlık rollerine ilişkin farkındalık ve yetkinliklerinin belirlenmesi. *Sağlık ve Yaşam Bilimleri Dergisi*, 2(2), 49-56.
- Aslanger A., Karabey H., (2017). Prenatal tanıda genetik danışmanın temel prensipleri, *Türkiye Klinikleri Jinekoloji ve Obstetrik Özel Dergisi*, 10(1),6-12
- Coşkan A., Sel G. , Harma M.İ.(2019). Amniyosentez işlemi, uterin ve umbilikal arter Doppler ölçümlerinde değişiklik yaratır mı?, *Harran Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi (Journal of Harran University Medical Faculty)*;16(1):105-110.
- Çelik H.G.,Çelik E.,Yıldırım G.(2017).. Üçlü Tarama Testi Sonuçları Kötü Gebelik Sonuçlarını Öngörür Mü? *Şişli Etfal Hastanesi Tıp Bülteni*, Cilt: 51, Sayı: 2
- Demirel G., Sayiner F. (2020). Prekonsepsiyonel bakım ve danışmanlık, Ankara: Akademisyen Kitabevi. Sy:173-193
- Durak B.(1998). Normal ve translokasyon taşıyıcısı erkeklerin spermiumlarında fish'le kromozom analizi. Osmangazi Üniversitesi, Tıbbi Biyoloji Ana Bilim Dalı, Tıbbi Genetik Bilim Dalı. Doktora Tezi, Eskişehir.
- Durmaz, M. B., Durmaz, A. A., Özkınay, F., & Çoğulu, Ö. (2011). Genetik danışmanlık ve önemi. *Cumhuriyet Tıp Dergisi (Elektronik)*, 33(2): 259-265
- Habib ZA. (1997). Maternal serum alpha-fetoprotein: Its value in antenatal diagnosis of genetic disease and in obstetrical-gynecological care. *Acta Obstet Gynecol Scand Suppl.* 61:1.
- Karyağar,S. (2021) .Dahili Tıp Bilimlerinde Tıbbi Tanı ve Tedavi Yöntemleri II,978-2-38236-152-8.
- Koçak, D. Y., Beji, N. K., & Duman, N. B. (2015). Prenatal Tanı Yöntemlerinde Etik Yaklaşım. *Hemşirelik Akademik Araştırma Dergisi*, 1(2), 86-90.

Kurul, E., & Mecdi Kaydırak, M. (2022). Prenatal Ve Postnatal Dönemde Genetik Danışmanlık: Hemşirenin Rol Ve Sorumluluğu. Sağlık Profesyonelleri Araştırma Dergisi, 4(3), 193-201.

<https://doi.org/10.57224/jhpr.1092043>

Le Conte G, Letourneau A, Jani J, Kleinfinger P, Lohmann L, Costa JM et al(2018). Cell-free fetal DNA analysis in maternal plasma as screening test for trisomies 21, 18 and 13 in twin pregnancy. *Ultrasound Obstet Gynecol.* 52(3):318-24.

Loane M, Morris JK, Addor M, Arriola L, Budd J, Doray B, et al. Twenty-year trends in the prevalence of Down syndrome and other trisomies in Europe: impact of maternal age and prenatal screening. *Eur J Hum Genet* 2013;21:27–33.

Nuffield Council on Bioethics (2017). Non-invasive prenatal testing: ethical issues. Available from: <https://www.nuffieldbioethics.org/publications/non-invasive-prenatal-testing> . Accessed: 30 November 2020

Pala E, Yiğitbaş K, Alın MA, Demirkol M, Olcar EG, Cesur FB, Dirican Ş, Özsavaş İ, Tuğcan BN, Kantar F, Baysöz O, Özel İ, Altınsoy M, Çetinkaya KF, Karadeniz PG, Özkaplan E, Soran Ö.(2021). Gebelerde prenatal tanı testlerinin ve sonuçlarının farkındalığı: Gaziantep’te yapılan kesitsel bir çalışma. *Van Sag Bil Derg* , 14, (1): 1-6.

<https://doi.org/10.52976/van saglik.728371>

Parker SE, Mai CT, Canfield MA, Rickard R, Wang Y, Meyer RE, et al. Updated national birth prevalence estimates for selected birth defects in the United States, 2004–2006. *Birth Defects Res A Clin Mol Teratol* 2010;88:1008–16.

Pazarbaşı A, Demirhan O, Taşdemir D, et al. (2011). Amniyosentez ile tanı konulan 4707 olgunun sitogenetik bulgularının değerlendirilmesi. *Cukurova Medical Journal.* 36:1.

Rebouché R. (2015). Non-Invasive testing, non-invasive counseling. *The Journal of Law, Medicine & Ethics.* 43:2- 228-240.

Rink BD, Norton NE. Screening for fetal aneuploidy. *Seminars in Perinatology.* 2016;40(1):35-43.

Shiefa S, Amargandhi M, Bhupendra J, Moulali S, Kristine T. (2013). First trimester maternal serum screening using biochemical markers PAPP-A and free β -hCG for down syndrome, patau syndrome and edward syndrome. *Indian Journal Clinical Biochem.* 28:3-12.

Sivari E.,Civelek Z.,Şahin S.,(2024)Determination and classification of fetal sex on ultrasound images with deep learning,Elsevier , Volume 240,122508

Şahin S., Kaya S. (2020). Anne ve çocuk sağlığı ilk 1000 gün, Ankara: Akademisyen Kitabevi. Sy: 47-85

Tahiroğlu V, Alayunt NÖ, Coşkun E.(2023)Şırnak ili birinci trimester prenatal tarama testi güncel medyan verilerinin değeriendirilmesi. Ahi Evran Med J.;7(2):128-132. DOI: 10.46332/aemj.1144171

Taşkın, L. (2023). Doğum ve Kadın Sağlığı Hemşireliği (Genişletilmiş XVIII. Baskı). Özyurt Matbaacılık, Ankara.

THK (Türkiye Halk Sağlığı Kurumu) (2016). Doğum Öncesi Bakım Rehberi. Erişim: <https://dosyamerkez.saglik.gov.tr/Eklenti/28085/0/dogumoncesibakimyonetimrehberipdf.pdf>

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2018). Ölüm Nedeni İstatistikleri, 2013-2018.

Üge M, Demir L, Aksun S.(2022) Izmir province first and second trimester prenatal screening test current median values. Turk J Womens Health Neanotol ; 4(1): 1-7.

Wellesley D, Dolk H, Boyd PA, Greenlees R, Haeusler M, Nelen V,(2012). et al. Rare chromosome abnormalities, prevalence and prenatal diagnosis rates from population-based congenital anomaly registers in Europe. Eur J Hum Genet ;20:521–6

Yenilmez E. D, Tuli A. (2013). İnvaziv olmayan bir prenatal tanı yöntemi; maternal plazmadaki serbest fetal DNA. *Arşiv Kaynak Tarama Dergisi*. 22:3.

EKSTRAKORPOREAL DOLAŞIM ESNASINDA UYGULANAN FEMORAL VEN KANÜLASYONU İLE SANTRAL VEN KANÜLASYONUN KARACİĞER FONKSİYONLARI ÜZERİNE ETKİLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

Yüksek Lisans Öğrencisi,HASAN YILAN

Gaziantep Üniversitesi,Sağlık Bilimleri Enstitüsü,Hasannyilan@gmail. com- 0009-0002-
7533-4593

ÖZET

Kalbin pompalama işlevinin, kandaki gaz değişiminin geçici bir süre kalp akciğer makinesi dediğimiz mekanik sistemle yapılmasına Ekstrakorporeal Dolaşım adı verilmektedir. Açık kalp cerrahisinde farklı kanülasyon türleri uygulanmaktadır. Santral ven kanülasyonu ve femoral ven kanülasyonu ele alacağımız kanülasyon yöntemlerindedir. Her iki yöntemde açık kalp cerrahisi yapılacak hastalarda uygulanabilir olmakla birlikte hastanın geçmişteki cerrahi operasyon öyküsü ve yapılacak cerrahi girişimin türü yöntem seçimini etkileyebilmektedir. Örneğin daha önce açık kalp cerrahisi yapılan hastalarda tekrar ameliyat gerektiren durumlarda aynı bölgedeki dokuların daha önce işlem görmüş olması nedeni ile kanülasyon yapılmasının zor olması,operasyondan sorumlu cerrahi femoral ven kanülasyonu yöntemine yönlendirmektedir. Femoral ven kanülasyonu yapılan hastalarda santral ven kanülasyonu yapılan hastalara nazaran venöz drenaj farkından dolayı kalp akciğer makinesine kan rahat boşalamaz. Bu durumu ekarte edebilmek için çift kanülasyon uygulanabilir.

Atan kalpte ameliyat yapmak zor olduğu için ve cerrahi sahayı kansız hale getirmek için kros klemp kullanılır. Kros klemp hipoperfüzyona sebep olabilir. Çalışmada 36 hastanın verileri kullanılmıştır. Çalışmaya Gaziantep Üniversitesi Hastanesi Kalp ve Damar Cerrahisi kliniğinde açık kalp ameliyatı yapılan hastalar dahil edilmiştir. Hastaların yaş, cinsiyet,yoğun bakım süreleri, kros klemp süreleri, pompa süreleri,kanülasyon yöntemleri preoperatif dönem AST, ALT ve Laktat değerleri, postoperatif ALT AST ve Laktat değerleri randomize ve retrospektif bir şekilde kayıt edilmiştir.

Kanülasyon yöntemine göre operasyon öncesi ve sonrası AST, ALT ve Laktat değerlerinde farklılık olup olmadığını belirlemek için yapılan analizler sonucunda gruplar arasında anlamlı farklılık saptanmadı. Kanülasyon yöntemine göre pompa süresi, kros klemp süresi ve yoğun bakım süresinde farklılık olup olmadığını belirlemek için yapılan istatistiksel analiz sonucunda femoral ven kanülasyonu uygulanan hastalarda pompa süresinin daha yüksek, santral ven uygulanan hastalarda ise kros klemp süresinin ve yoğun bakım süresinin daha yüksek olduğu saptansa da gruplar arasındaki farkın istatistiksel açıdan anlamlı olmadığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Ekstrakorporeal Dolaşım,Kanülasyon,AST,ALT,Laktat

ALZHEİMER HASTALIĞI TEDAVİLERİNİN MALİYET ETKİLİLİĞİ: BİR META-ANALİZ İNCELEMESİ

Dr., İlknur ARSLAN ARAS ¹

¹ Bağımsız Araştırmacı, ilknur.arslann@gmail.com - 0000-0003-4030-0158

ÖZET

Bu meta-analiz çalışması, Alzheimer hastalığının tedavi maliyetlerini ve bu tedavilerin etkililiğini inceleyen çalışmaları sistematik bir şekilde incelemeyi amaçlamaktadır. Bu çalışma Alzheimer hastalığı üzerine yapılmış maliyet-etkililik çalışmalarını karşılaştırmayı ve mevcut literatürdeki verileri bir araya getirerek geniş bir perspektif sunmayı hedeflemektedir. Meta-analiz için uygun çalışmalar literatür taraması yapılarak belirlenmiş ve dahil edilme kriterlerine göre seçilmiştir. Çalışma verileri Aralık 2023 tarihinde Web of Science veri tabanı aracılığıyla “Alzheimer” and “cost effectiveness” or “economic evaluation” anahtar kelimeleri kullanılarak “title” seçeneğiyle taranmıştır. Tarama sonucunda 10.567 çalışmaya ulaşılmıştır. Bu çalışmalar içerisinde kriterler QALY, (Quality Adjusted Life Year - Kaliteye Ayarlı Yaşam Yılı) markov analizi, sadece makaleler, randomize kontrollü çalışmaları, gözlemsel çalışmaları ve maliyet-etkililik analizlerini kapsamaktadır. Bu kriterler neticesinde sadece 9 çalışma incelemeye tabi tutulmuştur. Araştırmadaki toplam örneklem hacmi 201446’tir. Maliyet verileri Şubat 2024 ABD dolarına göre standartlaştırılmıştır. Analiz, sonuç ölçüsü olarak Fisher r-to-z dönüştürülmüş korelasyon katsayısı kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Analizlerde rastgele etki modeli seçilmiştir. Heterojenlik miktarı, kısıtlı maksimum olasılık tahmincisi kullanılarak tahmin edilmiştir. Duyarlılık analizleri yapılmıştır. Analiz sonuçlarına göre gözlemlenen Fisher r-z’ye dönüştürülmüş korelasyon katsayıları 0,0913 ile 1,0203 arasında değişmekle birlikte ve tahminlerin çoğunluğu pozitifdir. Rastgele etki modeline dayalı olarak tahmin edilen ortalama Fisher r-z’ye dönüştürülmüş korelasyon katsayısı = 0,4157 (%95 GA: 0,2305 ila 0,6009) bulunmuştur. Q testine göre sonuçlar heterojen görünmektedir (Q(8) = 198,7600, p < 0,0001, tau² = 0,0762, I² = %97,1409). Gerçek sonuçlar için %95’lik bir tahmin aralığı -0,1560 ile 0,9875 arasında bulunmuştur. Duyarlılık analizi sonuçları bulguları desteklemektedir. Meta-analiz sonuçları, Alzheimer hastalığının farklı tedavi yöntemlerinin maliyet-etkililik profillerini ortaya koymaktadır. Maliyet etkililik çalışmalarının Alzheimer hastalığının tedavisinde anlamlı etkisi olduğu ortaya koyulmuştur. Bu çalışma, Alzheimer hastalığının tedavi maliyetlerini ve tedavilerin etkililiğini kapsamlı bir şekilde değerlendirmektedir. Elde edilen bulgular, sağlık politikası yapıcılarına ve klinisyenlere, Alzheimer hastalığının yönetimi için en uygun maliyet-etkili tedavi stratejilerini belirleme konusunda önemli bir kılavuz sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Alzheimer Hastalığı, Tedavi Maliyetleri, Maliyet Etkililik, Meta-Analiz

COST-EFFECTIVENESS OF ALZHEIMER'S DISEASE TREATMENTS: A META-ANALYSIS REVIEW

ABSTRACT

This meta-analysis aims to systematically review studies examining the treatment costs of Alzheimer's disease and the effectiveness of these treatments. The study aims to compare cost-effectiveness studies conducted on Alzheimer's disease and to provide a comprehensive perspective by synthesizing the data in the existing literature. Suitable studies for meta-analysis were identified through a literature search and selected based on inclusion criteria. Study data were retrieved through a search conducted on the Web of Science database using the keywords "Alzheimer" and "cost effectiveness" or "economic evaluation" in the "title" field in December 2023. A total of 10,567 studies were retrieved through this search. Among these studies, the criteria included Quality Adjusted Life Year (QALY), Markov analysis, only articles, randomized controlled trials, observational studies, and cost-effectiveness analyses. Based on these criteria, only 9 studies were included in the review. The total sample size in the study is 201446. Cost data were standardized to February 2024 US dollars. The analysis was conducted using the Fisher r-to-z transformed correlation coefficient as the outcome measure. A random-effects model was selected for the analysis. The amount of heterogeneity was estimated using the restricted maximum likelihood estimator. Sensitivity analyses were performed. The results of the analysis showed that the observed Fisher r-z transformed correlation coefficients ranged from 0.0913 to 1.0203, with the majority of estimates being positive. The estimated average Fisher r-z transformed correlation coefficient based on the random-effects model was 0.4157 (95% CI: 0.2305 to 0.6009). According to the Q test, the results appear to be heterogeneous ($Q(8) = 198.7600$, $p < 0.0001$, $\tau^2 = 0.0762$, $I^2 = 97.1409\%$). The 95% confidence interval for the true results was found to be between -0.1560 and 0.9875. Sensitivity analysis results support the findings. The meta-analysis results reveal the cost-effectiveness profiles of different treatment methods for Alzheimer's disease. Cost-effectiveness studies have been shown to have a significant impact on the treatment of Alzheimer's disease. This meta-analysis comprehensively evaluates the treatment costs of Alzheimer's disease and the effectiveness of treatments. The findings provide important guidance to healthcare policymakers and clinicians in determining the most cost-effective treatment strategies for managing Alzheimer's disease.

Keywords: Alzheimer's Disease, Treatment Costs, Cost-Effectiveness, Meta-Analysis

AZƏRBAYCAN DƏRSLİK TARİXİ: “TÜRK QRAMERİ” DƏRSLİYİ AZERBAIJAN TEXTBOOK HISTORY: TURKISH GRAMMAR TEXTBOOK

Nazile Abdullazade

Doç.dr, Azərbaycan Devlet Pedaqoji Universiteti, Filoloji Fakültesi,
Edebiyatın Egitimi texnologjisi Anabilim Dalı
Assoc.prof., Azerbaijan State Pedagogical University, Faculty of Philology,
Department of literature and teaching methods
<https://orcid.org/0000-0002-1829-7178>
nazile.s.m.d@mail.ru

ÖZET

Azərbaycan pedaqoji fikir tarixində 30-cu illər elə bir dövr idi ki, bu illərdə maarif və ədəbiyyat sahəsində irəliləyişlər özünü göstərir, ilk dərsliklər, lüğət kitabları, proqramlar yazılırdı. Bu vəsaitlərdə özünü göstərən çatışmazlıqlar onların maarif sahəsinə ayaq açmasının qarşısını ala bilmir, əksinə, ilk vəsait kimi pedaqoji ictimaiyyət tərəfindən qəbul edilirdi. Məktəblərdə dərsliklərə olan ehtiyac, vəsait çatışmazlığı, dilə aid elmi əsaslar üzrə qurulmuş bir qrammatikanın olmaması tədrisi ağır bir vəziyyətdə buraxmışdı. Belə bir vəziyyətdə, 1930-cu ildə Bəkir Çobanzadə və Fərhad Ağazadənin müəllifliyi ilə əmək məktəbləri üçün “Türk qrameri” dərsliyi nəşr olunur.

“Türk qrameri” “azəri ləhcəsinin” xüsusiyyətlərindən danışan və bunlar üzərində ətraflı dayanan ilk əsər idi. 201 səhifədən ibarət dərslik 8 bölmədən ibarət yazılmışdı: 1) ilk söz, 2) başlanğıc, 3) azəri ləhcəsinin mənşəyi; 4) sevtiyyat (fonetika), 5) şəqliyyat (morfologiya), 6) nəhv (sintaksis) və məna), 7) biblioqrafiya, 8) durğu işarələri və imla. Dərsliyin “Başlanğıc” adlanan giriş hissəsində müəlliflər bu əsəri müəllim yoldaşlarına ithaf etdiklərini yazırdılar,

Dərslikdə Azərbaycan dili “ləhcə” adı altında nəzərdə tutulur, onun qrammatik quruluşuna nəzər salınır. Özlərinə qədər aparılan araşdırmalar içində B.Çobanzadə Mirzə Kazım bəy, Lazarev-Budaqov, Karl Foy, Soltan Məcid Qəniyev, Aşmarin və digər dilçilərin əsərlərində Azərbaycan dilindən danışarkən gətirilən misalların zənginliyini qeyd etmişdir. Xüsusilə Molla Pənah Vaqif, Qasım bəy Zakir, Mirzə Fətəli Axundov kimi şair və ədiblərin dilini dərslik müəllifləri “azəricə” sayırlar. Haqlı olaraq belə qənaətə gəlirlər ki, Azərbaycan dili oğuz və qıpçaq şivələrindən ayrılmış, zamanımıza qədər bunların başlıca xüsusiyyətlərini daşıyaraq gəlib çıxmışdır.

“Səqliyyat” adı altında nitq hissələri, “Nəhv və məna” bölməsində söz qrupları, cümlələr, “Durğu işarələri”ndə düzgün oxuda durğu işarələrinin rolu konkret bədii nümunələrlə əsaslandırılır. “Türk qrameri” dərsliyi Azərbaycan dilinin elmi qrammatikasının məktəblərdə tədrisi sahəsi ilə yanaşı, dilin araşdırılması sahəsində də etibarlı mənbədir.

Açar sözlər: dərslik, dil, qrammatika, tədris, pedaqoji proses, əmək məktəbləri.

SUMMARY

In the history of Azerbaijani pedagogical thought, the 30s were a period in which progress was made in the field of education and literature, and the first textbooks, dictionaries, and programs were written. The lack of these tools could not prevent them from entering the field of education, on the contrary, they were accepted by the pedagogical community as the first tools. The need for textbooks in schools, the lack of resources, and the lack of a grammar based on the scientific basis of the language left teaching in a difficult situation. In such a situation, in 1930, the textbook "Turkish grammar" was published for labor schools, authored by Bekir Chobanzade and Farhad Aghazade.

"Turkish grammar" was the first work that spoke about the characteristics of the "Azeri dialect" and focused on them in detail. The 201-page textbook is written in 8 sections: 1) the first word, 2) the beginning, 3) the origin of the Azeri dialect; 4) sevtiyyat (phonetics), 5) shaqliyat (morphology), 6) meaning (syntax) and meaning), 7) bibliography, 8) punctuation and spelling. In the introductory part of the textbook called "Beginning", the authors write that they dedicate this work to their fellow teachers.

In the textbook, the Azerbaijani language is considered under the name "dialect", and its grammatical structure is considered. B. Chobanzade noted the wealth of examples in the works of Mirza Kazim bey, Lazarev-Budagov, Karl Foy, Soltan Majid Ganiyev, Ashmarin and other linguists when speaking about the Azerbaijani language. In particular, the language of poets and writers such as Molla Panah Vagif, Gasim Bey Zakir, Mirza Fatali Akhundov is considered "Azeri" by textbook authors. They rightly come to the conclusion that the Azerbaijani language separated from the Oghuz and Kipchak dialects and has come to our time carrying their main features.

Parts of speech under the title "Saqliyyat ", word groups and sentences in the section "Language and meaning", and the role of punctuation marks in correct reading in "Punctuation" are justified with concrete artistic examples. The textbook "Turkish Grammar" is a reliable source in the field of language research, as well as in the field of teaching the scientific grammar of the Azerbaijani language in schools.

Keywords: textbook, language, grammar, teaching, pedagogical process, labor schools.

VERGİ DEVLETİ’NİN GELİŞİMİ AÇISINDAN AVRUPA, ÇİN VE OSMANLI EUROPE, CHINA AND THE OTTOMAN IN TERMS OF THE DEVELOPMENT OF THE TAX STATE

Dr. Öğr. Üyesi YAHYA AYYILDIZ

Malatya Turgut Özal Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi,
yahya.ayyildiz@ozal.edu.tr, 0000-0003-1898-9518

ÖZET

J.A. Schumpeter, modern yönetimleri “vergi devleti” olarak adlandırır ve feodal dönemdeki “mülk iktidarı”ndan ayırır. Ona göre feodal mülk iktidarının geliri, öncelikle toprak mülkiyetinden kaynaklanır. Senyör, sahibi olduğu araziye işleyerek bir gelir elde ettiği gibi kendi arazisinde çalışan serflerden de kazanç sağlardı. Barutun icadı sonrasında ateşli silahların yaygınlaşması ve sürekli savaşların artan maliyeti, 16. yüzyıldan itibaren mülk iktidarını iflasa sürükledi. İflastan çıkış yolu olarak bütün tebaanın vergilendirilmesi öngörüldü. Savunma gibi ortak ihtiyaçları karşılamak amacıyla toplumun genelinin vergilendirilmesi, feodal ilişki ve kurumları zayıflattı ve nihayetinde bütünüyle ortadan kaldırdı. Bu süreç, Avrupa’daki vergi devletinin gelişimini açıklamaktadır. Hâlbuki Çin ve Osmanlı gibi devletlerde vergi devleti niteliğinin çok daha eski bir geçmişi bulunmaktadır. Kent G. Deng’e göre Çin’deki vergi devletinin doğuşu, 2.500 yıl öncesine gitmektedir. Bu devletin gelişiminde dış tehditler önemli bir rol oynamıştır. Ordunun finansmanının yanı sıra Çin seddi gibi savunma araçlarının inşası gibi ortak giderler için vergilendirmeye gidilmiştir. Ayrıca sulama kanalı açmak gibi sivil hizmetler de Çin’deki vergi devletinin doğuşunda rol oynamıştır. Osmanlı Devleti ise kuruluşundan itibaren vergi devleti karakteri göstermiştir. Osmanlı’da vergi devleti geleneğinin kökenini antik Mezopotamya’ya kadar takip etmek mümkündür. Bununla birlikte İslami gelenekte kurumlaşan “vergilerin yasallığı” ilkesi, Osmanlı’daki vergi devletinin bir başka kaynağını oluşturur. Osmanlı’nın devraldığı ve sürdürdüğü vergi devleti modeli, savunma ve temel hizmetler gibi ortak ihtiyaçların karşılanması amacıyla toplumun genelinin vergilendirilmesine dayanır. Osmanlı’da devletin siyasi açıdan merkezi karakterde olması, yerelde görev yapan kadıların merkezden atanması, vergilerin bir kısmının doğrudan merkezi hazineye aktarılması gibi unsurlar, vergi devletini güçlendirmiştir. Osmanlı’da timar sisteminde devletin üst mülkiyetine sahip olduğu arazilerden elde edilen gelirin rant olduğu iddia edilmiştir. Hâlbuki salyaneli eyaletlerdeki veya malikâne-divani sistemindeki özel mülkiyette bulunan arazilerden de aynı vergilerin alınması, söz konusu ödentinin rant değil vergi olduğunu gösterir. Vergi devletinin gelişimi açısından bakıldığında Osmanlı’nın, Avrupa değil, Çin ile benzeştiği görülmektedir. Schumpeter, savaşların artan maliyetinin vergi devletini doğurduğunu iddia etmektedir. Ancak vergi ödeme gücü yoksa savaş veya başka bir faktör, vergi devletine yol açmaz. Vergi devletini doğuran unsur, savaş değil emek, sermaye ve devletin yeniden üretimini sağlayan tutarın, yani asgari değer üretilebilmesidir.

Anahtar Kelimeler: Vergi Devleti, Mülk İktidarı, Schumpeter, Osmanlı, Avrupa, Çin

ABSTRACT

J.A. Schumpeter calls modern governments “the tax state” and distinguishes them from “the demesne economy” of the feudal period. According to him, the income of the demesne economy derives primarily from land ownership. The lord not only earned income by cultivating the land he owned, but also earned income from the serfs working on his land. The spread of firearms after the invention of gunpowder and the increasing cost of constant wars led the demesne economy into bankruptcy from the 16th century onwards. Taxation of all subjects was envisaged as a way out of bankruptcy. Taxation of society at large to meet common needs such as defense weakened and eventually eliminated feudal relations and institutions. This process explains the development of the tax state in Europe. However, in states such as China and the Ottoman Empire, the tax state nature has a much older history. According to Kent G. Deng, the birth of the tax state in China dates back 2,500 years. External threats played an important role in the development of this state. In addition to financing the army, taxation was introduced for common expenses such as the construction of defense tools such as the Great Wall of China. In addition, civil services such as opening irrigation canals also played a role in the emergence of the tax state in China. The Ottoman Empire, on the other hand, has shown the character of a tax state since its establishment. It is possible to trace the origins of the tax state tradition in the Ottoman Empire to ancient Mesopotamia. However, the principle of “legality of taxes” institutionalized in the Islamic tradition constitutes another source of the tax state in the Ottoman Empire. The tax state model inherited and maintained by the Ottoman Empire is based on taxing the general population in order to meet common needs such as defense and basic services. Factors such as the politically central character of the state in the Ottoman Empire, the appointment of local judges from the center, and the direct transfer of some of the taxes to the central treasury strengthened the tax state. In the Ottoman timar system, it was claimed that the income obtained from the lands owned by the state was rent. However, the fact that the same taxes are collected from privately owned lands in salyaneli states or in the malikâne-divani system shows that the payment in question is not rent but a tax. In terms of the development of the tax state, it can be seen that the Ottoman Empire is similar to China, not Europe. Schumpeter claims that the increasing cost of wars gave rise to the tax state. However, if there is no ability to pay taxes, war or any other factor will not lead to a tax state. The factor that gives rise to the tax state is not war, but the ability to produce the amount that ensures the reproduction of labor, capital and the state, that is, the minimum value.

Keywords: The Tax State, Demesne Economy, Schumpeter, Ottoman, Europe, China

1. GİRİŞ

Modern dönem, kendisinden önceki dönemden pek çok yönüyle farklılaşır. Bu farklılaşma Sanayi Devrimi, Aydınlanma, şehirleşme, kapitalizm gibi kavramlar üzerinden incelendiği gibi Schumpeter tarafından “vergi devleti” ile “mülk iktidarı” ayrımı üzerinden de ele alınmıştır. Schumpeter’e göre feodal dönemde savaşların artan maliyeti, mülk iktidarını krize sokmuş ve nihayetinde modern dönemde vergi devleti ortaya çıkmıştır.

Bu açıklama, yaygın bir kabul görmekle ve konuyla ilgili referans oluşturmakla birlikte ağırlıklı Avrupa tecrübesini ifade etmektedir. Çeşitli araştırmalar, Çin’deki vergi devletinin çok daha uzun bir geçmişi olduğunu ortaya koymaktadır. Aynı şekilde Osmanlı devlet modeli de feodalizmin mülk iktidarından farklıdır. Bu tebliğde Schumpeter’in vergi devletine geçiş modelinin, Çin ve Osmanlı için geçerli olmadığı, bu iki örnekte de vergi devleti niteliğinin çok daha eski bir geçmişinin bulunduğu iddia edilmektedir. Bununla birlikte vergi devletine geçiş nedeni olarak Schumpeter tarafından öne sürülen ve başka isimler tarafından da savunulan savaş faktörünün belirleyici olmadığı, bilakis asıl nedenin asgari değerin üretilmesi olduğu ortaya konulmaktadır.

2. SCHUMPETER VE VERGİ DEVLETİNE GEÇİŞTE AVRUPA MODELİ

Schumpeter, 1918 yılında yayınladığı Vergi Devletinin Krizi adlı makalesinde Birinci Dünya Savaşı’nda Avusturya ve Almanya gibi devletlerin çöken maliyesini ele alır ve vergi devleti olarak adlandırdığı modern devletlerin hangi ilkeler üzerine bina edildiğini ve gelecekte nasıl bir dönüşüm geçirebileceğini inceler (Schumpeter, 1991: 100).

Schumpeter, feodal dönemdeki yapıyı mülk iktidarı veya demesne ekonomi (demesne economy) olarak adlandırırken modern mali yönetimi vergi devleti (tax state) olarak belirler. Schumpeter’in feodal mali yönetim için “vergi” ve “devlet” kavramlarını kullanmaması önemlidir. Çünkü Schumpeter’e (1991: 110) göre “vergi’nin ‘devlet’ ile o kadar çok ilgisi vardır ki ‘vergi devleti’ ifadesi neredeyse bir pleonazm olarak kabul edilebilir.” Çünkü vergi, vatandaş ile yönetim arasındaki karşılıklılığı veya meşru bir ilişkiyi ifade eder. Vatandaşın yükümlülüğü vergi vermek iken devletin yükümlülüğü güvenliğin, adaletin ve altyapı hizmetlerinin sağlanmasıdır. Vergi ve devlet kavramlarının bu anlamdaki kullanımıyla vergi verenin, köle veya serf değil, özgür bir vatandaş olduğu ifade edilmiş olur, çünkü kendisi de bir meta olan köleden vergi alınmaz. Aynı zamanda iktidarın, toplumun ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla örgütlenmiş olduğu ve meşruiyetini buradan aldığı belirtilir.

Schumpeter’e göre vergi devletinde gelirlerin toplamı, mülk iktidarında ise hakların toplamı söz konusuydu. Vergi devleti, ortak ihtiyaçlar için vergi toplarken mülk iktidarı, senyörün mülkiyet haklarının getirisini elde ederdi. Senyörün en büyük geliri, mülkiyetine sahip olduğu araziden sağlanırdı. Arazi, kendisinin olduğu gibi bu arazide çalışan köylü-serfler üzerinde de mülkiyet benzeri hakları vardı. Bir arazi satıldığında üzerindeki serflerle birlikte satılırdı. Serflerin araziyi terk edip başka bir yere gitme veya başka bir işte çalışma hakkı yoktu. Bu nedenle serflik, toprağa bağlı kölelik olarak tanımlanmıştır. Serfler, haftanın belli günlerinde senyörün arazisinde çalışmanın yanı sıra kendi arazisinden elde ettiği geliri de senyörle paylaşırdı. Ancak serflerin emek-rant yükümlülüğü, önce ürün-rant, 13. yüzyıldan itibaren de para-rant olarak ödenmeye başlandı. Senyörler sadece mülk sahibi değil, aynı zamanda askerî komutan, mülki amir ve adli hâkimdi. Bu yetkileri dolayısıyla da belli gelirlere sahipti. Bunlar

arasında darphane, pazar, gümrük, madencilik, mahkeme harçları gibi gelirler yer almaktaydı. Bunların yanı sıra vasallarin armağanları, kilisenin katkıları da bulunmaktaydı, ancak bunların hiçbir vergi değildi ve bu dönemde vergiye dair bir bilinç yoktu. Bütün haklar ve yetkiler senyöre ait olduğu için kamu ve özel ayrımı söz konusu değildi. Bütün mülk senyörün olduğu gibi devlet de senyöründü ve bu nedenle devlet harcaması ve kişisel harcama ayrımı da yoktu. Senyör, bazı yetkilerini köylü-serflerin yararına kullansa bile bu tutumu, bir kamu hizmeti değil, senyörün kendi mülkünün güvenliğini veya işlerliğini sağlamaktı. Yapılan bir savaş, senyörün kişisel meselesi olduğu gibi savaş masraflarını karşılamak da onun kişisel sorumluluğuydu (Schumpeter, 1991: 102).

Schumpeter'e göre mülk iktidarı, 16. yüzyıldan itibaren mali darlıklar dolayısıyla krize girdi. Mali krizin en önemli nedeni ise ateşli silahların yaygınlaşmasıyla birlikte savaş harcamalarının artmasıydı. Özellikle Osmanlı'ya karşı yapılan savaşlar, Avrupa'daki devletlerin tek başlarına üstesinden gelemeyeceği düzeydeydi. Bu nedenle ortak bir düşman karşısında ortak giderleri karşılayacak ödentiler geliştirildi. Ortak ihtiyaçların varlığı, feodalizmin kişisel bağılıklarını zayıflattı ve nihayetinde mülk iktidarını prens lehine ortadan kaldırdı (Schumpeter, 1991: 107). Schumpeter gibi C. Tilly de vergi devletinin veya modern mali devletin doğuş nedeni olarak savaşları görür. Savaşların modern vergi devletini doğurduğu iddiası, literatürde genel kabul gören yaklaşım olmuştur. Ancak Elias'a göre asıl neden, ticaretin gelişmesi sonucunda paranın dolaşım hızının artmasıdır. Pirenne ise hem savaşların hem de ticaretin rolünü kabul etmektedir. Marx ise modern devleti, ilkel birikimin bir aracı olarak görür ve vergi toplamayı, egemen sınıfların sömürüsü olarak değerlendirir (Gürkan, 2014).

Modern vergi devletinin doğuş nedeni olarak savaşların kabul edilmesi, tartışmaya açık bir konudur. Çünkü savaşlar her zaman olmuştur ama söz konusu vergi devleti, Avrupa'da modern dönemde ortaya çıkmıştır. Kabile veya millet gibi herhangi bir düzeydeki iktidarın en temel nedenlerinden biri, güvenliğin sağlanmasıdır. Bu ihtiyacın karşılanması, ortak ödentileri gerektirmiştir. Bu anlamda güvenliğin sağlamanın, toplumsal ödeme sistemini gerektirdiği söylenebilir. Ancak güvenlik ile toplumsal ödeme karşılıklılığına dayalı tek sistem, vergi devleti değildir. Nitekim Schumpeter, bu ilişkinin feodal dönemde mülk iktidarı tarafından karşılandığını ifade etmektedir.

Güvenlik, iktidarın temel nedenidir, ancak vergi devleti için bir ekonomide asgari değer üretmesi gerekir. Asgari değer ise temel üretim faktörleri veya giderleri olan emek, sermaye ve devletin yeniden üretimini sağlayan tutardır. Bu tutarın üretilmemesi, bu üç faktörün hepsinin veya en az birinin kendini yeniden üretmediği anlamına gelir. Asgari değer üretilmediği durumda ya emek miktarı azalacak ya da emek sahipleri köleleştirilecektir. Sermaye bağlamında sermaye stoku eriyecek, devlet ise mülk iktidarına dönüşecektir (Ayyıldız, 2022: 169). Feodal dönemde Avrupa'da mülk iktidarının ortaya çıkması, asgari değer üretilemeyişinin bir sonucu olduğu gibi modern dönemde vergi devletine geçiş de asgari değer üretilmesi sayesinde gerçekleşmiştir. Çünkü toplanabilecek bir vergi konusu veya ödeme gücü üretilmiyorsa ister savaş ister başka bir neden olsun, yine de vergi toplanamayacaktır. Verginin toplanabilmesinin ön koşulu, ödeme gücünün varlığıdır. Avrupa ekonomisi, modern dönemde, çoğu kere uluslararası ticaretle iç içe geçen küresel emperyalizmin sağladığı kaynak transferi ve daha sonra Sanayi Devrimi'nin yol açtığı refah artışıyla ödeme gücüne

ulaşabilmiştir. Avrupalı kitlelerin ödeme gücüne ulaşmasıyla vergi devletine geçiş, birbiriyle paralel geliştiği gibi birbirini beslemiştir.

Vergi devletin gelişimi sürecinde kamu gelirin önemli bir kısmı, borçlanma faizlerine gitmekteydi. Örneğin bu miktar, 17. yüzyıl Hollanda'sında bütçenin üçte birini bulmaktaydı. Mülk gelirleri veya vergilerle karşılanamayan giderler için borçlanma, en çok başvurulan yöntemlerden biriydi (Fritschy vd., 2022: 80). Borçların ödenemeyecek düzeylere varması, bir yandan alacakların emrivakiyle silinmesine yol açmakta, diğer yandan bu imkân yoksa vergilerin artırılması yolu denenmekteydi.

3. ÇİN'DE VERGİ DEVLETİNİN GEÇMİŞİ

Avrupa'daki vergi devletleri, modern dönemde küresel emperyalizm ve Sanayi Devrimi'nin sağladığı refah artışı sayesinde gelişirken Çin'de bunun çok daha uzun bir tarihi vardır. Kent G. Deng'e göre Çin'de vergi devletin geçmişi, İlkbahar ve Sonbahar Dönemi'ne (M.Ö. 770-476) kadar geriye gider. Bu dönemde vergi devletin ayırt edici bir niteliği olarak merkezi bürokrasi gelişmiştir. Bürokraside uzmanlaşmış, iyi eğitim almış Shi adlı seçkinler tabakası, vergi devletin gelişiminde önemli bir rol oynamıştır. Savaşan Devletler Dönemi'nin (M.Ö. 476-221) sonlarında Qin hanedanı, Çin'i birleştirme yolunda önemli bir dayanak bulacağı milis-köylülüğü desteklemiş ve böylece asker ve yiyecek arzını sağlayacak bir sistem geliştirmiştir. Bu sistem, köylülerin, işleyeceği arazinin özel mülkiyetine sahip olması ve bunun karşılığında belirli bir vergi ödemesinin yanı sıra savaşa milis olarak destekte bulunması üzerine kuruludur. Böylece Çin'de arazinin özel mülkiyetine sahip köylülerin düşük düzeyde vergi ödediği, daimi bir ordunun ve merkezi bürokrasinin oluştuğu bir vergi devleti ortaya çıkmıştır. Devlet ile köylü arasındaki bu ilişki, her iki tarafa da fayda sağlamış ve yaklaşık iki bin yıl boyunca sürmüştür (Deng, 2022: 419).

Avrupa'daki yöneticinin aynı zamanda mülk sahibi olması durumu Çin'de geçerli değildir. Köylüler, işledikleri arazinin sahibi olduğu gibi profesyoneller tarafından yönetilen devlet, sadece vergi gelirleriyle finanse edilmiştir. Ming hanedanlığı (1368-1644) döneminde Çin bürokrasisi, herkese açık ve ayrıntılı sınavlardan geçirilerek oluşturulmuştur. Bürokrasinin gücü, sahip olduğu mal veya servetten değil, yaptıkları görevden ve göreve ehliyetlerinden kaynaklanmıştır (Wong, 2022: 446).

Deng'e göre Çin'deki vergi devletin gelişimi, dış tehditlerden kaynaklanmıştır. Çin'in, Qin hanedanlığı altında birliğini sağlamadan önce Çinli yerel devletler arasındaki savaşların yanı sıra özellikle Orta Asya kaynaklı göçebelerin saldırısı, Çin'de güvenliği sağlamaya yönelik vergi devletin gelişimini hazırlamıştır (Deng, 2022: 424). Deng'in bu yorumu, Schumpeterci yaklaşımın bir tekrarıdır ancak yukarıda ifade edildiği gibi, güvenlik ihtiyacı, iktidarı doğurur fakat vergi devletini değil. Vergi devleti için toplumun vergi ödeme gücü gerekir. Çin'deki vergi devletin gelişimini savaşlardan önce toplumun vergi ödeme gücünde aramak gerekir. Avrupa'da vergi ödeme gücü önce emperyalizmle, sonra Sanayi Devrimi'yle elde edilmesine rağmen Çin'de sulamalı tarımın yol açtığı refahla sağlanmıştır. Antik Mezopotamya'da M.Ö. 4. binyılın ortalarından itibaren sulamalı tarıma geçilmiş ve hemen arkasından bu teknoloji Nil, İndüs, Ganj nehir vadilerinin yanı sıra Çin'e de yayılmıştır. Çin'deki Sarı Nehir ve Yangtze Nehri'nin geniş vadilerinde sulamalı tarım yapılması; emeğin, sermayenin ve devletin yeniden

üretimini sağlamıştır. Bu durum, özgür emeğin ödediği vergilerle devletin finansmanının sağlanmasına, yani bir vergi devletine yol açmıştır.

Vergi devleti ile mülk iktidarı arasındaki bir başka fark da borçlanmayla ilgilidir. Avrupa’da mülk iktidarının geçerli olduğu dönemde borçlanmalar, önemli bir kamu gelir kaynağını oluşturmuştur. Hâlbuki Çin’de 1850’lere kadar gelir karşılığı borç alma işlemleri söz konusu olmamıştır (Wong, 2022: 456). Vergi devletinde kamu giderleri, olağanüstü dönemler hariç, toplumun vergilendirilmesiyle karşılanabilmiştir. Bu nedenle vergi devletleri, siyasi ve ekonomik istikrar açısından denk bütçeyi genel bir ilke olarak benimsemiş ve büyük çoğunlukla da uygulamıştır.

4. OSMANLI’DA VERGİ DEVLETİ VE KÖKENİ

Fuad Köprülü’nün belirttiği gibi Osmanlı devlet sistemi ve kurumları; Selçuklular, İlhanlılar ve Memluklar gibi Türk ve İslam devletlerinin bir devamıdır (Köprülü, 1981: 127). Ancak bu devletler, zaman açısından Osmanlı’nın hemen öncesinde yer alır ve söz konusu devlet geleneğinin tarihî geçmişi hakkında fazla bir şey söylemez. Hâlbuki kabataslak bir araştırmada bile bu gelenek veya kurumsal devamlılıkta Abbasiler, Emeviler, Sasaniler ve Ahemenişlerin olduğu görülecektir (Braudel, 1989: 115). Hatta Osmanlı’nın devraldığı ve sürdürdüğü devlet geleneğinin bir başlangıcı arandığında bunun antik Mezopotamya’ya kadar uzandığı görülür.

Osmanlı’nın içinde yer aldığı coğrafyada ilk devlet oluşumu, M.Ö. 4. binyılın ortalarında antik Sümer şehirlerinde ortaya çıkmıştır. Bu dönemde hem şehirlerin hem de devletin gelişmesi, Fırat ve Dicle nehirlerinin kontrol altına alınarak sulamalı tarımın yapılması sayesinde. Sulamalı tarım, asgari değer üretimini sağlayarak bir kısım işgücünün tarımdan ayrılıp zanaat, ticaret ve bürokraside istihdam edilmesine imkân vermiştir (Childe, 1950: 11). Sulamalı tarımla elde edilen refah düzeyi; emeğin, sermayenin ve devletin yeniden üretimini mümkün kılmıştır. Bu dönemden başlayarak gerek antik Mezopotamya gerekse antik Nil havzasında ortaya çıkan devletler, üreticiden elde edilen vergilerle finanse edilmiştir. Asgari değerün üretilmesi, emeğin özgürlüğünü korumuş ve iktidarın vergi devleti olarak gelişmesini sağlamıştır. Osmanlı’nın hüküm sürdüğü coğrafyada vergi devletinin doğuşu, antik Sümer şehir devletleriyle başlamıştır (Polanyi, 1977: 40).

Osmanlı’da vergi devleti geleneğinin bir başka kaynağını da İslam dini ve kurumları oluşturmuştur. Modern vergileme ilkeleri arasında yer alan “kanunsuz vergi olmaz” veya “vergilerin yasallığı” ilkesi, İslam geleneğinde ilk zamanlardan itibaren yer almıştır. Öşür, zekât, cizye, haraç gibi vergilerin ödenme koşullarının ayrıntıyla belirlenmesi, vergilerin yasallığını sağlamıştır. Şeri hukuk, Osmanlı hukukunun temel kaynağıdır ve bu nedenle şeri vergiler Osmanlı’da da uygulanmıştır. Vergilerin yasallığı ilkesinin en önemli sonucu, keyfi yükümlülüklerin konulamamasıdır (Dönmez-Mutlu Kaya, 2014: 105). Müslüman toplum, şeri hukukta öngörülen vergileri genellikle meşru kabul etmekle birlikte bunun dışındaki yükümlülükleri kabul etmekte istekli olmamıştır. Nitekim 17. yüzyılda konulan aşırı vergileri, tekâlif-i şakka olarak adlandırmıştır (Tabakoğlu, 2011: 336).

İslam geleneğinde, Hz. Ömer’in uygulamalarıyla belirginleşen bir başka ilke de devlet hazinesi ile devlet başkanının kişisel gelirlerinin birbirinden ayrılmasıdır (Dönmez-Mutlu Kaya, 2014: 105). Osmanlı’da genellikle kamu harcamaları Hazine-i Amire, padişahın kişisel harcamaları ise Ceyb-i Hümayun veya Tanzimat’tan sonra Hazine-i Hassa tarafından yerine getirilmiştir

(Sahillioğlu, 1993: 466). Mülk iktidarında ise böyle bir ayırım bulunmaz, çünkü bütün mülkün yanı sıra devletin sahibi de aynı kişidir.

Vergi devletin mülk iktidarından farklı olduğu alanlardan biri, devletin merkezileşmesidir. Vergi, toplumun bütününden sağlanır, bu nedenle toplumun tüm kesimlerinin tek bir kamu idaresi altında olmasını gerektirir. Mülk iktidarında ise her bir arazi sahibi, kendi arazisinde kamu gücünü kullanmakta ve siyasi iktidarın parçalanmasına yol açmaktadır (Bloch, 1983: 544). Osmanlı’da kuruluşundan itibaren güçlü merkezi eğilimler bulunmuştur ve yerel güçlerin iradesinin bütünüyle kırılması ise II. Mehmed döneminde gerçekleşmiştir. Avrupa’daki mülk sahibi senyörler ile Osmanlı sipahisi arasında benzerlikler kurulmuştur (Avcıoğlu, 1976: 17) ancak genel yaklaşım, sipahinin güvenlik hizmeti sunmak karşılığında yerel vergilerin bir kısmını kendine alıkoyan bir devlet memuru olduğu yönündedir (Barkan, 1980: 30). Nitekim cizye, avarız, koyun resmi gibi vergiler doğrudan merkezi hazineye gitmekte ve sipahinin bu vergilerde bir payı bulunmamaktadır (Pamuk, 2007: 47).

Vergi devletin ayırt edici unsurlarından biri de yargılama yetkisinin tümüyle merkezi iktidarın uhdesinde olmasıdır. Bu yetki yerel mülk sahiplerine devredildiğinde ortak ihtiyaçlar için toplumun bütününe vergi salmak ve bunun gereğini yapmak mümkün olmamaktadır. Yargılama yetkisi kimdeyse gelir kaynakları da ona akmaktadır. Osmanlı’da yargı yetkisi her zaman merkezi idarede bulunmuştur ve yerelde görev yapan kadılar merkezden atanmıştır. Osmanlı’da yargı bağımsızlığı hem yerel hem de merkezi idareye karşı korunmuştur (Ortaylı, 2018: 80).

Osmanlı’da tımar sisteminin geçerli olduğu bölgelerde toprağın üst mülkiyetinin (rakabesinin) devlette olması nedeniyle devletin gelirinin rant olduğu iddiası yaygındır ancak rant, mülk iktidarının gelirini oluşturur. Hâlbuki Osmanlı’da salyaneli eyaletlerin yanı sıra Orta Anadolu’da geçerli olan malikâne-divani sisteminde toprak özel mülkiyettedir ancak buralardaki arazilerden de aynı vergiler alınmaktadır. Yani arazi ister devlet isterse özel mülkiyette olsun öşür, cizye, haraç gibi şeri vergiler alınmaktadır ve bu durum, devletin elde ettiği gelirin rant değil vergi olduğunu göstermektedir (Mundy-Smith, 2013: 32).

5. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Schumpeter, feodal dönemin mali yönetimini “mülk iktidarı”, modern veya kapitalist döneminkini ise “vergi devleti” olarak tanımlar. Ancak bu ayırım, sadece Avrupa için geçerlidir, Çin ve Osmanlı için aynı şey söylenemez. Çin’de vergi devletin doğuşunun yaklaşık 2500 yıllık bir tarihi vardır. Osmanlı, kuruluşundan itibaren feodal mülk iktidarı değil, vergi devleti niteliği sergiler. Osmanlı’nın vergi devleti geleneğinin antik Mezopotamya’ya kadar götürülebilecek bir kökeni vardır. Diğer taraftan İslami gelenek de “vergilerin yasallığı” ilkesini başından itibaren kurumlaştırarak Osmanlı’daki vergi devleti geleneğinin bir başka kaynağını oluşturur.

Schumpeter’in bir başka iddiası da vergi devletini savaşların doğurduğudur. Ancak savaşlar her zaman olmuştur fakat vergi devleti, Avrupa’da sadece modern dönemde ortaya çıkmıştır. Bu tebliğde vergi devletini ortaya çıkaran nedenin, savaşlar değil asgari değerin üretilmesi olduğu öne sürülmüştür. Asgari değer; üç temel gider kalemi olan emeğin, sermayenin ve devletin (güvenlik, yargı ve altyapı hizmetlerinin) kendini yeniden üretebilmesi için gerekli olan çıktı düzeyidir. Avrupa, feodal dönemde asgari değeri üretilmediği için çiftçi serfleştirilmiş, yönetim mülk iktidarına dönüşmüştür. Küresel emperyalizmle sağladığı kaynakların yanı sıra Sanayi

Devrimi'nin yol açtığı refah artışı, Avrupa'da asgari değerın üretilmesini sağlayarak vergi devletinin doğuşuna yol açmıştır. Osmanlı'nın bulunduğu bölgede kurumların doğuşu antik Mezopotamya'da başlar. Bu dönemde Fırat ve Dicle nehirlerinin kontrol altına alınıp sulamalı tarımın yapılması, asgari değerın üretilmesini sağlayarak vergi devletinin doğuşunu sağlamıştır. İslami gelenek, verginin yasallığı ilkesini kurumlaştırarak vergi devleti geleneğinin bir başka kaynağını oluşturmuştur. Çin'de ise Sarı Nehir ve Yangtze Nehri'nin verimli vadilerinde yapılan sulamalı tarım, asgari değerın üretilmesini sağlayarak Çin'de vergi devletinin doğuşunu hazırlamıştır.

KAYNAKÇA

- Avcıoğlu, D., *Türkiye'nin Düzeni*, C. 1, İstanbul, Tekin Yayınevi, 1976.
- Ayyıldız, Y., *Klasik Dönem Osmanlı Üretim Sistemi*, İstanbul, Beyan Yayınları, 2022.
- Barkan, Ö.L., *Türkiye'de Toprak Meselesi*, İstanbul, Gözlem Yayınları, 1980.
- Bloch, M., *Feodal Toplum*, Ankara: Savaş Yayınları, 1983.
- Braudel, F., *Akdeniz*, C. 1-2, İstanbul, Eren Yayıncılık, 1989.
- Childe, G., *The Urban Revolution*, *The Town Planning Review*, 21,1, 1950.
- Deng, K.G., *Çin'deki Vergi Devletinin Devamı ve Etkinliği*, MÖ 700-MS 1911, *Vergi Devletlerinin Yükselişi*, 419-439, İstanbul, Selenge, 2022.
- Dönmez, R. ve Mutlu Kaya, Ö., *Vergi Devleti Kavramı ve Tarihsel Temelleri*, *Uluslararası Antalya Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 4, 2014.
- Fritschy, W., Hartand, M. ve Horlings, E., *Hollanda Mali Tarihindeki Uzun Vadeli Eğilimler, 1515-1913*, *Vergi Devletlerinin Yükselişi*, 71-104, İstanbul, Selenge, 2022.
- Gürkan, C. ve Karahanoğulları, Y., *Vergi Devletine Kuramsal Yaklaşımlar*, *Maliye Dergisi*, 165, 2013.
- Gürkan, C., *Modern Kamu Maliyesinin Oluşumu*, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 69,1, 2014.
- Köprülü, M.F., *Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri*, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 1981.
- Mundy, M. ve Smith, R.S., *Mülk Siyaseti*, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2013.
- Ortaylı, İ., *Osmanlı Devleti'nde Kadı*, İstanbul, Kronik Kitap, 2018.
- Pamuk, Ş., *Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2007.
- Polanyi, K., *The Livelihood of Man*, New York, Academic Press, 1977.
- Sahillioğlu, H., *Ceyb-i Hümayun*, TDVİA, 7, 465-467, 1993.
- Schumpeter, bJ.A., *The Crisis of the Tax State*, (Ed.) Richard Swedberg, *The Economics and Sociology of Capitalism*, 99-140, Princeton University Press, 1991.
- Tabakoğlu, A., *Tekâlif*, TDVİA, 40, 336-337, 2011.
- Wong R.B., *Çin'de Vergilendirme ve İyi Yönetim, 1500-1914*, *Vergi Devletlerinin Yükselişi*, 441-470, İstanbul, Selenge, 2022.

İRAQ BÖHRANI VƏ NATO ÇƏRÇİVƏSİNDƏ ABŞ-TÜRKİYƏ MÜNASİBƏTLƏRİ

Məmmədzadə Mahir Mehman oğlu
“Ümumi tarix” kafedrasının doktorantı
Gəncə Dövlət Universiteti, Gəncə / Azərbaycan
e-mail: mahir.mammadzada69@gmail.com
ORCID ID: 0009-0000-9607-5776

Xülasə. 1980-ci illərin sonlarından etibarən Soyuq müharibənin başa çatması dünyada sülh və əmin-amanlığın hökm sürəcəyinə olan inamı artırdı. Lakin yeni dövrün daha ilk illərindən etibarən İraq böhranı bu inamı boşa çıxaran ilk hadisə oldu. Türkiyə 1990-cı illərin başından etibarən öz təhlükəsizliyini maraqlandıran məsələlərdə, üzv olduğu NATO və yaxın müttəfiqi olaraq qəbul etdiyi ABŞ ilə bir sıra ziddiyyətlər yaşamağa başladı. Əslində bu ziddiyyətlər təkcə Türkiyə üçün labüd deyildi, oxşar ziddiyyətlər NATO-ya üzv olan Avropa dövlətləri ilə ABŞ arasında da yaşanmağa başladı. Türkiyə, Avropa-Atlantik münasibətlərində meydana gələn ziddiyyətlərin tərkib hissəsi kimi, yerləşdiyi coğrafiyada meydana gələn münaqişələrin həll yolları ilə bağlı ABŞ ilə bir sıra əsaslı fikir ayrılıqları yaşamışdır ki, NATO-nun da bu məsələdə Türkiyənin argumentlərinə yetərli dərəcədə həssaslıq göstərmədiyi müşahidə edilmişdir. Bu məqalə, Sovet blokunun dağılmasından sonrakı mərhələdə, Yaxın Şərqdə baş verən münaqişələrin Türkiyə üçün hansı təhdidlərə səbəb olduğu, bu təhdidlərin Türkiyə-ABŞ ikitərəfli münasibətlərinə, eyni zamanda iki dövlətin NATO çərçivəsində çoxtərəfli əməkdaşlığına təsirləri İraq böhranı fonunda tədqiq edilmişdir.

Məqalənin əsas nəticəsi budur ki, istər 1991-ci ildə baş verən Körfəz böhranı, istərsə də 2003-cü ildə yaşanan İraqın işğalı zamanı Türkiyə ilə ABŞ arasında münasibətlərdə meydana gələn fikir ayrılığı və ziddiyyətlər, Türkiyənin haqlı olaraq bundan ən çox zərər çəkəcək dövlət kimi fikirlərinin diqqətə alınmasını tələb etmişdir. Lakin bu tələblər, istər ikitərəfli, istərsə də NATO çərçivəsində ABŞ tərəfindən göz ardı edilmişdir.

Açar sözlər: İraq böhranı, İraqın işğalı, Türkiyə-ABŞ münasibətləri, Atlantik münasibətlər, Körfəz müharibəsi

IRAQ CRISIS AND US-TURKEY RELATIONS WITHIN THE FRAMEWORK OF NATO

Mahir MAMMADZADE

Doctoral student of the “General History” department
Ganja State University, Ganja / Azerbaijan
e-mail: mahir.mammadzada69@gmail.com
ORCID ID: 0009-0000-9607-5776

Summary. Since the late 1980s, the end of the Cold War has increased the belief that peace and tranquillity will prevail in the world. But from the very first years of the new era, the Iraq crisis was the first event that destroyed this confidence. From the beginning of the 1990s, Turkey began to experience several conflicts with NATO, a member of which it is a member, and the United States, which it considers a close ally, in matters concerning its security. These contradictions were not necessary only for Turkey, similar contradictions began to be experienced between the European countries that are members of NATO and the United States. Turkey, as a part of the contradictions arising in the European-Atlantic relations, has experienced several fundamental disagreements with the United States regarding the solutions to the conflicts arising in its geography, and it has been observed that NATO is not sufficiently sensitive to Turkey's arguments in this matter. In the post-Soviet bloc collapse phase, the

conflicts in the Middle East caused threats to Turkey, and the effects of these threats on Turkey-US bilateral relations, as well as multilateral cooperation of the two countries within the framework of NATO, were studied in the background of the Iraq crisis.

The main conclusion of the article is that the disagreements and contradictions between Turkey and the United States during the Gulf crisis in 1991 and the invasion of Iraq in 2003 require the consideration of the views of Turkey as the state that suffered the most. However, these demands, both bilaterally and within the framework of NATO, were ignored by the United States.

Keywords: Iraq crisis, invasion of Iraq, Turkey-US relations, Atlantic relations, Gulf War

İSCEHİSAR MEZAR TAŞLARINDA SÜSLEME PROGRAMI

Hüseyin ÇETİN

Hitit Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı

huseyincetin0319@hotmail.com ORCID NO: 0000-0003-1511-5161

Özet

Mezarlar geçmiş hafızamızın taşa işlenmiş bir modeli şeklindedirler. Döneminin sanatsal, kültürel, sosyal ve inanç yapısını bize gerek sembollerle gerek işaret ve yazılarla yansıtan önemli eserlerdir. Afyonkarahisar ili İscehisar ilçesinin sınırlarında yer alan Alanyurt, Olukpınar, Karaağaç ve Doğanlar olmak üzere 4 köyde yaptığımız çalışmalarda eski Türk geleneklerine ait mezar taşlarına rastladık. Cumhuriyet döneminde yapıldığı tespit edilen bu anıt eserlerin geçmişi hala yaşatmaya çalışan Türk geleneklerinin bir devamı niteliğinde olduğunu gördük. Türk-İslam tarihi açısından bütün yönleri ile değerlendirmeye çalıştığımız bu miras bize farklı bakış açıları kazandırmıştır. Benzerleri Anadolu'nun farklı coğrafyalarında bulunur.

Bölgede yapılan mezarlar genelde baş ve ayak şahideli olup az sayıda lahit mezarda bulunmaktadır. Mezar taşlarında kullanılan malzeme ağırlıklı olarak bölgeye özgü taş ve az sayıda da mermer olmuştur. Mezar taşlarının yapımı ise, yöresel ustalar ve aile bireyleri tarafından yapılmıştır. Mezar taşlarında süslemelerin mezar taşının genel itibarıyla bütün bölümlerine yöresel tarzda işlendiği görülmektedir. Bazı mezar taşları süsleme açısından yoğunluk içermekte iken bazısında ise tek süsleme yapılmıştır. Süsleme örneklerine bakıldığı zaman Anadolu'nun her tarafından ortak bir kültür olduğu bilinmektedir. Bu dört köyde yaptığımız incelemelerde mezar taşlarının süslemelerinde; tüfekli, asalı, el motifli, ibrikli, kahve setli, insan yüzlü, bitkisel ve geometrik figürlü olarak sınıflandırılmıştır. Değerlendirme ve sonuç bölümünde mezar taşlarının süsleme açısından değerlendirilmesi yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Gelenek, İscehisar, Mezar Taşı, Süsleme

Giriş

Türklerde mezarlar ilk olarak çadırdan ilham alarak yapılmıştır. Hayat çadırda sürmektedir ve Şaman inancı gereği gökle bağ kuran en önemli bağlantıdır. Çadır formu Türklerde hem ev hem de mezar olarak kullanılmıştır. Örneklerini Selçuklu kümbetleri ve Osmanlı türbelerinde de görürüz. Türkler zamanla yeni inançlarının gereklerini de yerine getirmiş aynı zamanda eski inançlarından getirdiklerini de sentezleyerek yaşamlarını sürdürmüşlerdir.

Türk kültüründe yaşayanlar kadar ölümler de etkin bir rol oynarlar. Çünkü hayatta iken değer verdiğimiz sevdiklerimiz ölümler de değerlidir. Ölümler mezarla koyduğumuz kişiyi hemen unutmaz, onunla ilgili yaşadıklarımızı hatıralarımızda yaşatırız. Bu hatıralarımızı da mezarlara işleyerek sevdiklerimizi unutmamaya çalışmışızdır. Türkler farklı coğrafyalarda yaşadığı için mezar ve mezar taşı açısından zengin bir kültüre sahiptir. Bu da mezarlarda karşımıza çıkan farklı figür ve şekillerin geleneklerle nasıl aktarılarak taşındığını açıklar. Ancak geldiği yer açısından benzerliklerde içermektedir. Afyonda yer alan mezar taşlarının benzerlerine Anadolu'nun farklı yerlerinde de rastlamaktayız.

Afyonkarahisar'daki mezar taşlarında kullanılan bezeme örnekleri çeşitlidir. Bunlar genellikle taş işçiliğiyle oluşturulmuş figürler, desenler ve kabartmalar şeklindedir. Örneğin stilize edilmiş bitki motifleri, geometrik süslemeler, figürlü süslemeler, çeşitli kullanım eşyaları ve silahlar gibi öğeler yaygın olarak kullanılmaktadır. Ayrıca Osmanlı Türkçesi ve günümüz Türkçesi mezar taşlarında sıkça görülür. Bu yazılar genellikle ölen kimsenin ismi, doğum ve ölüm tarihleri gibi bilgiler içerir.

İncelediğimiz mezar taşları sadece tarihi ve kültürel değerleriyle değil, aynı zamanda sanatsal değerleriyle de ön plana çıkarlar. Bu taşlar, dönemin mimari ve süsleme tarzlarını yansıtan özgün eserlerdir. İşçilikleri oldukça özenli ve belli bir standarta göre yapılmamışsa bile de büyük bir özenle çalışıldığı görülür. Taş üzerindeki figürler ve detaylar, taş ustalarının beceri ve sanat anlayışlarını sergiler. Bezeme örnekleri ise mezar taşlarının estetik açıdan birer şaheser olduğunu gösterir.

İscehisar Mezar Taşları Kataloğu

Mezar Taşı No: 1

Bulunduğu yer: Karaağaç Köyü mezarlığı

Kitabesi: Yok

Mezar Tipi: Baş ve ayak şahideli

Ölçü: Baş taşı boy:150 cm., en:43 cm., başlık boy: 44cm., başlık en: 26, mezar boy:425 cm., mezar en:160 cm., çarkifelek çapı: 38 cm. testi boy: 28cm., testi en:16cm., tüfek boy:115cm

Tanım ve Kompozisyon: Mezar bölgeye özgü taştan yapılmış olup kitabesi olmadığından kime ait olduğunu bilememekteyiz. Mezarın güney tarafında tüfek, çarkifelek ve testi motifleri

yer alır. Bektaşi başlık taşımaktadır. Baş taşı bir taş ile desteklenerek ayakta durmaktadır.
(Fotoğraf No:1)

Fotoğraf No: 1

Mezar Taşı No: 2

Bulunduğu yer: Doğanlar Köyü mezarlığı

Kitabesi: Emine Doğan. 1971

Mezar Tipi: Baş ve ayak şahideli

Ölçü: Baş taşı boy:142 cm, en: 23cm

Tanım ve Kompozisyon: Bölgeye özgü kara taştan yapılmıştır. Sol el motifi işlenmiştir. El motifinin eski uygarlıklarda gizemli bir anlamı olduğu yazıtlarda kaydedilmiştir.¹. El motifinin dünyanın sonuna kadar Müslümanların sahip çıkacağını anlatır² (Fotoğraf No:2)

¹ Aldoğan, Ayşen, “Anadolu Kültüründe-Sanatlarında Sembolik El Motifi”, II. Battal Gazi ve Malatya Halk Kültürü Sempozyumu (19-21 Ekim 1987), Malatya 1988, s. 26-35.; Abdülbâki Gölpınarlı, Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözler, İstanbul 1977

² Sili, Timur, “Taşların Dili”, Bilig, S. II, Ankara 1996, s. 220-227; Aslı S. Arslan, Kayseri Zamantı Irmağı Çevresindeki Bezemeli Mezar Taşları, Kayseri 2005, s. 407; Aslı S. Arslan, Develi İlçesindeki Bezemeli Mezar Taşları, Kayseri-Develi 2007, s. 441.

Fotoğraf No: 2

Mezar Taşı No: 3

Bulunduğu yer: Doğanlar Köyü mezarlığı

Kitabesi: Ahmet Oğlu Ali Doğan- 30 Ekim 1970

Mezar Tipi: Baş ve ayak şahideli

Ölçü: Baş taşı boy:111 cm., en: 28cm, başlık boy: 36cm en :21cm

Tanım ve Kompozisyon: Bölge özgü sarı taştan yapılmıştır. Baş taşının başlık bölümünde güneş motifine benzer bir daire şeklinde altına bölünmüş ve içi yeşil renge boyanmış motif yer alır. Baş taşının güney bölümünde ise bir asa ile el motifi yer alır. (Fotoğraf No:3, Fotoğraf No:4)

Fotoğraf No:3

Fotoğraf No:4

Mezar Taşı No: 4

Bulunduğu yer: Doğanlar Köyü mezarlığı

Kitabesi: Mehmed Kemal -1951

Mezar Tipi: Baş ve ayak şahideli

Ölçü: Baş taşı boy:120 cm., en: 28cm, başlık boy: 24cm en :22cm

Tanım ve Kompozisyon: İsmi Osmanlı Türkçesi ile yazılmıştır. Sarı taştan yapılmıştır. Baş ucu taşında el motifi ile kahve fincanları motifi işlenmiştir. Ayak ucu ise yatmıştır. (Fotoğraf No:5)

Fotoğraf No:5

Mezar Taşı No: 5

Bulunduğu yer: Doğanlar Köyü mezarlığı

Kitabesi: Horiye Çetinkaya -1956

Mezar Tipi: Baş şahideli

Ölçü: Baş taşı boy:82 cm., en: 20cm, başlık boy: 26cm en :20cm

Tanım ve Kompozisyon: Sarı taştan yapılmış el motifi kazınarak işlenmiştir. Sade olarak yapılmış başlık bölümü belli edilmiştir. İsim ve el motifi maviye boyanmıştır. (Fotoğraf No:6)

Mezar Taşı No: 6

Kitabesi: Satı Doğan -1952- ruhuna Fatiha

Mezar Tipi: Baş şahideli

Ölçü: Baş taşı boy:105 cm., en: 28 cm

Tanım ve Kompozisyon: Sarı taştan yapılmıştır. Baş bölümünde yuvarlak içine alınarak dörde bölünmüş motif yer alır. Ve başlığın üst kısmı oyularak su kabı şekli verilmiştir. Ölüm, tamamen bir yok oluş ve tükeniş değil bir geri çekilıştır. Meftanın bu dünyadan öbür dünyaya geçerken bekleyişte çekeceği sıkıntılarda susuzluk hissini yaşayacağı ifade edilmektedir.³ Su, temizliğin sembolü olarak görülür ve koruyucu bir eleman olarak değerlendirilir.⁴ Mezarların ayak ucunda bulunan küçük suluklar; ruhların susadıkları zaman kalkıp oradan su içmeleri inancına dayanır. Ayrıca kuşların, böceklerin o suluklardan su içmesinin, ölmüş kişinin ruhuna fayda edeceğine inanılır. (Fotoğraf No:7)

³ Ulutürk, Muammer (2009). “Dinlerde Su Tasavvurları”. Su Medeniyeti Sempozyumu Bildirileri. Konya.

⁴ Uçar, Hüseyin, (2020), Bir Kültürün Özellikleri: Türklerde Su Kültü, Kültür Araştırmaları Dergisi, 2020, Sayı: 7, s. 24-47.

Fotoğraf No:6

Mezar Taşı No:7

Bulunduğu yer: Doğanlar Köyü mezarlığı

Kitabesi: Okunmuyor

Mezar Tipi: Baş şahideli

Ölçü: Baş taşı boy:125 cm., en: 31 cm, başlık boy: 28cm en :18cm

Tanım ve Kompozisyon: Sarı yaştan yapılmıştır. Kitabesi okunamamaktadır. Sağ el motifi kabarta tekniği ile işlenmiş ve çarkıfelek motifi kazınarak işlenmiştir. (Fotoğraf No:8)

Mezar Taşı No: 8

Kitabesi: Mahrum Apil oğlu Basri Doğan-1962

Mezar Tipi: Baş şahideli

Ölçü: Baş taşı boy:125 cm., en: 31 cm, başlık boy: 28cm en :18cm

Tanım ve Kompozisyon: Sarı taştan yapılmış, Bektaşî başlıklı ve tek baş şahideli yapıdadır. Sağ el motifi kazınarak işlenmiştir. Baş taşının güney yüzeyinde ters yapılmış asa işareti yer alır. El ve asa motifi mavi renge boyanmıştır. (Fotoğraf No:9)

Fotoğraf No:8

Mezar Taşı No: 9

Bulunduğu yer: Doğanlar Köyü mezarlığı

Kitabesi: Hacı Süleyman oğlu Ahmet-1956

Mezar Tipi: Baş şahideli

Ölçü: Baş taşı boy:165 cm., en: 40 cm, başlık boy: 35cm en :39cm

Tanım ve Kompozisyon: Sarı taştan yapılmıştır. Baş şahidesi sade yapılmıştır. Ön yüzü Üçgen motifi ile çerçevelenerek altına çizgiler çizilmiş ve güney yüzeyine kabarta tekniği ile tüfek çizilmiştir. Baş taşının arkasında da çizgiler çizilmiştir. Tüfek çizilmesinden bu dolayı bu çizilenlerin mermi olduğunu varsaymaktayız. Başlığın hemen altına insan omuzu gibi çıkıntılar yapılmıştır. (Fotoğraf No:10, Fotoğraf No:11)

Fotoğraf No:9

Fotoğraf No:10

Mezar Taşı No: 10

Bulunduğu yer: Doğanlar Köyü mezarlığı

Kitabesi: Sabri Doğan-Doğum 1332-Ölüm-1963

Fotoğraf No:11

Mezar Tipi: Baş ve ayak şahideli

Ölçü: Baş taşı boy:102 cm., en: 29 cm, başlık boy: 30cm en :27cm

Tanım ve Kompozisyon: Sarı taştan yapılmıştır. Sade bir başlık yapılmıştır. Başlığa ay ve yıldız kazınarak işlenmiştir. Sol el motifi işlenmiştir. Kuzey yüzeyine kazınarak asa motifi çizilmiştir. Kitabedeki yazılar ile motifler mavi ile içleri boyanmıştır. Ayak ucu taşı sade bir şekilde yapılmıştır. (Fotoğraf No:12)

Fotoğraf No:12

Mezar Taşı No: 11

Bulunduğu yer: Doğanlar Köyü mezarlığı

Kitabesi: İsmayıl oğlu İbrahim Özpınar-Ölüm tarihi okunmuyor

Mezar Tipi: Baş şahideli

Ölçü: Baş taşı boy:121 cm., en: 44 cm, başlık boy: 26 cm en :30cm

Tanım ve Kompozisyon: Sarı taştan yapılmıştır. Başlığına silindir biçim verilmiştir. Kitabe dikdörtgen biçiminde kazınmış ve isim yazılmıştır. Kuzey yüzeyinde sağ el motifi, güney yüzeyinde kabarta tekniği ile tüfek motifi yapılmıştır. (Fotoğraf No:13, Fotoğraf No:14)

Fotoğraf No:13

Fotoğraf No:14

Mezar Taşı No: 13

Bulunduğu yer: Doğanlar Köyü mezarlığı

Kitabesi: Bismillahirrahmanirrahim İsmayıl Özpınar- Ruhuna Fatiha

Mezar Tipi: Baş şahideli

Ölçü: Baş taşı boy:103 cm., en: 38 cm, başlık boy: 28 cm en :33cm

Tanım ve Kompozisyon: Sarı taştan yapılmıştır. Düz başlığa sahiptir. Güney yüzeyinde kabartma tekniği ile asa ve ibrik motifi işlenmiştir. Kuzey yüzeyine ise sol el motifi ve hayat ağacı motifi kabartma tekniği ile işlenmiştir. Hayat ağacı eski Türk inanışlarında gök ile yer arasında bağlantı kuran bir ağaç olma özelliği taşır. Bu yolla iletişim kurulmaktadır.⁵ Mezar şahidelerinde işlenen hayat ağacı motifi bolluk, bereket ve cennet anlamı taşımaktadır. Ebediliğin bir işareti olan hayat ağacı, dallarında kuş motifi ile işlenerek ve ruhun Allah huzuruna çıkışını sembolize ettiği kaynaklarda anlatılmaktadır.⁶ Burada yer alan hayat ağacının üstüne el motifinin çizilmesi öbür dünya ile bu dünya arasında bir bağ kurulduğuna işaret olarak karşımıza çıkmaktadır. (Fotoğraf No:15, Fotoğraf No:16)

⁵ Yılmaz, A. H. (2016). Türklere Ölüm Anlayışının Çağdaş Türk Resminde Göstergibilimsel Açıdan İncelenmesi. İdil Dergisi, 5(20), 249-274

⁶ Aydoğdu, A. (2011). 19. Yüzyılda İstanbul'Daki Bazı Hazirelerdeki (Sur İçi Bölgesi) Mezar Taşlarında Kullanılan Motiflerin Analizi, Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Fotoğraf No:15

Mezar Taşı No: 14

Bulunduğu yer: Doğanlar Köyü mezarlığı

Kitabesi: İbrahim oğlu İsa Karakaya- Doğum 1924- Ölüm 1979

Mezar Tipi: Baş şahideli

Ölçü: Baş taşı boy:118 cm., en: 33 cm, başlık boy: 22 cm en :30cm

Tanım ve Kompozisyon: Sarı taştan yapılmıştır. İnsan gövdesine benzer bir şekil verilmeye çalışılarak ellerini bağlayan kollar motifi işlenmiştir. Buradaki yanlardan insan kolları şeklinde işlenmesi geleneğin devam ettirildiğini göstermekte ve benzerlerinden farklı olarak gövde bölümünün sonunda boşluk bırakılarak yapılmış olmasıdır.⁷

Fotoğraf No:16

Fotoğraf No:17

Fotoğraf No:18

⁷ AKTEMUR, Ali Murat, Çıldır Çevresinden Soyut İnsan Heykeli Biçimli Mezar Taşları, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 2012 16 (3): 135-150

Mezar Taşı No: 15

Bulunduğu yer: Doğanlar Köyü mezarlığı

Kitabesi: Sultan

Mezar Tipi: Baş şahideli

Ölçü: Baş taşı boy:84 cm., en: 34 cm, üçgenler üstteki 19x24 cm, alttaki 18x32 cm

Tanım ve Kompozisyon: Sarı taştan yapılmıştır. Yukarı ve aşağı doğru iki adet üçgen oyularak işlenmiştir. (Fotoğraf No:19)

Fotoğraf No:19

Fotoğraf No:20

Mezar Taşı No: 16

Bulunduğu yer: Doğanlar Köyü mezarlığı

Kitabesi: Hasan-1961

Mezar Tipi: Baş şahideli

Ölçü: Baş taşı boy:148 cm., en: 39 cm, başlık boy: 26 cm en :38cm

Tanım ve Kompozisyon: Sarı taştan yapılmıştır. İnsan gövdesi şekli verilerek kolları belli edilmiş ve elleri üst üste gelecek şekilde işlenmiştir. (Fotoğraf No:20)

Mezar Taşı No: 17

Bulunduğu yer: Doğanlar Köyü mezarlığı

Kitabesi: Mustafa

Mezar Tipi: Baş şahideli

Ölçü: Baş taşı boy:160 cm., en: 35 cm, başlık boy: 40 cm en :29cm

Tanım ve Kompozisyon: Sarı taştan yapılmıştır. Ön yüzeyinde sağ el motifi kabarta tekniği ile işlenmiştir. (Fotoğraf No:21)

Fotoğraf No:21

Fotoğraf No:22

Mezar Taşı No: 18

Bulunduğu yer: Doğanlar Köyü mezarlığı

Kitabesi: Halil-1956

Mezar Tipi: Baş şahideli

Ölçü: Baş taşı boy:108 cm., en: 38 cm, başlık boy: 29 cm en :25cm

Tanım ve Kompozisyon: Sarı renkli taştan yapılmıştır. Ön yüzünde kazınarak sağ el motifi işlenmiştir. (Fotoğraf No:25)

Mezar Taşı No: 19

Bulunduğu yer: Doğanlar Köyü mezarlığı

Kitabesi: Döndü-1960

Mezar Tipi: Baş şahideli

Ölçü: Baş taşı boy:125 cm., en: 35 cm, üçgenler üstteki 19x25 cm, alttaki 20x31 cm

Tanım ve Kompozisyon: Sarı renk taştan yapılmış olup yukarı ve aşağıya doğru iki üçgen oyularak yapılmıştır. (Fotoğraf No:30)

Fotoğraf No:23

Mezar Taşı No: 20

Bulunduğu yer: Doğanlar Köyü mezarlığı

Kitabesi: Emin- 1939

Mezar Tipi: Baş şahideli

Ölçü: Baş taşı boy:96 cm., en: 38 cm, başlık boy: 35 cm en :30cm

Tanım ve Kompozisyon: Sarı taştan yapılmıştır. Sağ el motifi kazınarak işlenmiştir.
(Fotoğraf No:24)

Fotoğraf No:24

Fotoğraf No:25

Mezar Taşı No: 21

Bulunduğu yer: Doğanlar Köyü mezarlığı

Kitabesi: İsmayıl Özkara- Ölüm Tarihi- 1971

Mezar Tipi: Baş ve ayak şahideli

Fotoğraf No:26

Ölçü: Baş taşı boy:100 cm., en: 40 cm, başlık boy: 28 cm en :30cm

Tanım ve Kompozisyon: Sarı taştan yapılmıştır. Düz bir başlık yapılmıştır. İnsanın baş bölgesinden burun ağız ve kulakların şekline benzer şekilde motif verilerek yapılmıştır. Güney yüzeyinde kabarta tekniği ile asa motifi işlenmiştir. (Fotoğraf No:25,26)

Fotoğraf No:27

Fotoğraf No:28

Mezar Taşı No: 22

Bulunduğu yer: Doğanlar Köyü mezarlığı

Kitabesi: Merhum Hasan Özkara- Ruhuna Fatiha -D1338 -Ö 1978

Mezar Tipi: Baş ve ayak şahideli

Ölçü: Baş taşı boy:140 cm., en: 28 cm, başlık boy: 35 cm en :25 cm

Tanım ve Kompozisyon: Sarı taştan yapılmıştır. Başlık bölümüne başlığı kapsayan bir hilal şekli kabartma usulü ile işlenmiştir. Hemen başlığın altında gövdesinde 'V' şeklinde kabartma dikdörtgen şeklinde kazınan bölüme işlenmiştir. Güney yüzeyine de kabarta tekniği ile asa motifi işlenmiştir. (Fotoğraf No:27)

Mezar Taşı No: 23

Bulunduğu yer: Doğanlar Köyü mezarlığı

Kitabesi: Emine Özkara- Ruhuna Fatiha -Ö 1977

Mezar Tipi: Baş şahideli

Ölçü: Baş taşı boy:108 cm., en: 28 cm

Tanım ve Kompozisyon: Sarı renkli taştan yapılmıştır. Başlık bölümü oval biçimde şekillendirilmiş ön yüzü kazınarak bir gerdanlık takılmış şekilde işlenmiştir. (Fotoğraf No:28)

Fotoğraf No:29

Mezar Taşı No: 24

Bulunduğu yer: Doğanlar Köyü mezarlığı

Kitabesi: Hüvel Baki Cemile Özkara- Ruhuna Fatiha -Ö 1979

Mezar Tipi: Baş şahideli

Ölçü: Baş taşı boy:85 cm., en: 32 cm

Tanım ve Kompozisyon: Sarı renkli taştan yapılmıştır. Başlık bölümü oval biçimde şekillendirilmiş ön yüzü kazınarak bir gerdanlık takılmış şekilde işlenmiştir. (Fotoğraf No:29)

Mezar Taşı No: 25

Bulunduğu yer: Doğanlar Köyü mezarlığı

Kitabesi: Fatma H. Mustan kızı Gedik -Ö 1969

Mezar Tipi: Baş şahideli

Ölçü: Baş taşı boy:125 cm., en: 28 cm, üçgenler üstteki 16x26 cm, alttaki 16x35 cm

Tanım ve Kompozisyon: Sarı renk taştan yapılmış olup yukarı ve aşağıya doğru iki üçgen oyularak yapılmıştır. (Fotoğraf No:30)

Fotoğraf No:30

Fotoğraf No:31

Mezar Taşı No: 26

Bulunduğu yer: Doğanlar Köyü mezarlığı

Kitabesi: yazmıyor

Mezar Tipi: Baş şahideli

Ölçü: Baş taşı boy:115 cm., en: 39 cm, başlık boy: 23 cm en :22 cm

Tanım ve Kompozisyon: Mermer malzemede yapılmıştır. Sade bir başlık yapılmıştır. Kuzey yüzeyine büyük bir bıçak kabartma tekniği ile işlenmiştir. (Fotoğraf No:31)

Mezar Taşı No: 27

Bulunduğu yer: Olukpınar Köyü mezarlığı

Kitabesi: İm.o Hüseyin Ruhuna .....- ?

Mezar Tipi: Baş ve ayak şahideli

Ölçü: Baş taşı boy:118 cm., en: 25 cm,

Tanım ve Kompozisyon: Sarı renkli taştan yapılmıştır. Baş taşı dikdörtgen şekilde yapılmış ve açmamış bir çiçeği andıran yuvarlak bir kabartmanın alt bölüme geldiğinde incelerek uzayan bir bölümlerle son bulması ve yuvarlak kesimin ince uzayan kısma gelen bölümünde yatay iki çizgi çekilmiştir. Alt kısmı dökülmeye başladığı için okunamamaktadır. (Fotoğraf No:32)

Fotoğraf No: 32

Fotoğraf No:33

Fotoğraf No:34

Mezar Taşı No: 28

Bulunduğu yer: Alanyurt Köyü mezarlığı

Kitabesi: Süleyman Baygın Ruhuna Fatiha

Mezar Tipi: Baş şahideli

Ölçü: Baş taşı boy:105 cm., en: 26 cm, başlık boy: 26 cm en :16 cm

Tanım ve Kompozisyon: Beyaz taştan yapılmıştır. Kuzey yüzeyinde bir tabanca ve mermileri motifi ile üstte ay ve yıldız motifi işlenmiştir. (Fotoğraf No:33,34)

Mezar Taşı No: 29

Bulunduğu yer: Alanyurt Köyü mezarlığı

Kitabesi: Satı Karanfil Ruhuna Fatiha-1965

Mezar Tipi: Baş şahideli

Ölçü: Baş taşı boy:148 cm., en: 45 cm, başlık boy: 33 cm en :22 cm

Tanım ve Kompozisyon: Beyaz renkli taştan yapılmıştır. Bulunduğu yerden yan yanmıştır. Mezar taşı dikdörtgen bir kalıp üzerine yapılmıştır. Başlığı insan yüzü tasvir edilmiştir. Başlığın altı başörtüsü çizilerek kazları, gözü, burnu dudakları kısaca insan yüzünün hatları çizilmiştir. (Fotoğraf No:35,36)

Fotoğraf No:35

Fotoğraf No:36

Mezar Taşı No: 30

Bulunduğu yer: Alanyurt Köyü mezarlığı

Kitabesi: Hacı Halil- Ruhuna Fatiha-1951

Mezar Tipi: Baş şahideli

Ölçü: Baş taşı boy:125 cm., en: 38 cm, başlık boy: 29 cm en :25 cm

Tanım ve Kompozisyon: Sarı renkli taştan yapılmıştır. Başlığı Bektaşî başlık şeklindedir. Ün yüzünde kahve tepsisi fincanları ve Kahve takımları kazıma tekniği ile işlenmiştir. Kahve döneminde toplum tarafından istenilerek tüketilen bir içecek olmasının yanında vefat eden kimse için ziyarete gelenlere ikram edilen bir içecek olma özelliği taşımaktadır.⁸ Bektaşilikte ve Ahilikte kahve hem değerli konumda olmuş hem de kahvenin yapıldığı eşya ve yer güvenli görülmüştür.⁹ Mezar taşında kahve takımlarının işlenmesi meftanın veya yakınlarının zengin ve misafir seven kimse olduğunu ifade etmesinin yanında meftanın yeniden dirilişinde kahve içebilmesini sağlamak amacı gütmektedir.¹⁰ (Fotoğraf No:50)

⁸ Yıldız, M. Cengiz, “Türk Kültür Tarihinde Kahve ve Kahvehane”, Türkler, C. X, Ankara, 2002, s.638.

⁹ Karamağaralı, Beyhan, “Kayseri Elbasan Köyü Kabristanındaki Bazı Mezar Taşlarındaki Kahve ve Kahve Hazırlanması ile İlgili Kabartmalar Üzerine”, Türk Halk Edebiyatı ve Folkloründe Yeni Görüşler, Ankara, 1985, s. 354.

¹⁰ Arslan, Muhammed, (2011). Adıyaman Besni İlçesindeki Bazı Mezar Taşlarında Görülen Kahve Yapımı ve Sunumu ile İlgili Kabartmalar Üzerine. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1 (30), 5-32.

Fotoğraf No:37

Mezar Taşı No: 31

Bulunduğu yer: Alanyurt Köyü mezarlığı

Kitabesi: Sultan Demir-1951

Mezar Tipi: Baş şahideli

Ölçü: Baş taşı boy:95 cm., en: 28 cm, başlık boy: 32 cm en :25 cm

Tanım ve Kompozisyon: Sarı renkli taştan yapılmıştır. Başlığı insan başı şeklinde yapılmıştır. Ön yüzünde yüz hatları çizilerek gözler, burun ve ağız şekli verilmiştir. Yüzünün hemen altında geniş bir üçgen yer alır. (Fotoğraf No:38)

Mezar Taşı No: 32

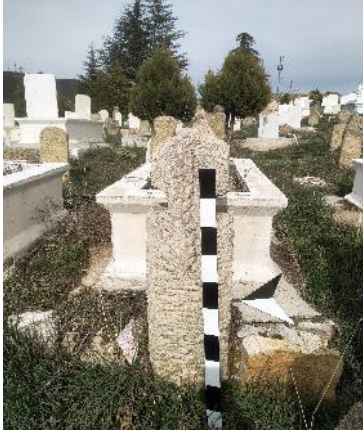
Bulunduğu yer: Alanyurt Köyü mezarlığı

Kitabesi: Gülüstan Cengiz-1961

Mezar Tipi: Baş şahideli

Ölçü: Baş taşı boy:110 cm., en: 30 cm, başlık boy: 30 cm en :25 cm

Tanım ve Kompozisyon: Sarı renkli taştan yapılmıştır. Başlık bölümünün ön yüzünde ay ve yıldız motifi yer alır. Başlığın üst kısmından arkaya uzanarak kabartma tekniği ile yapılmış saç örgüsü bulunmaktadır. (Fotoğraf No:39, 40)

Fotoğraf No:39

Mezar Taşı No: 33

Bulunduğu yer: Alanyurt Köyü mezarlığı

Kitabesi: Üseyin Açıkgöz-24.4.968

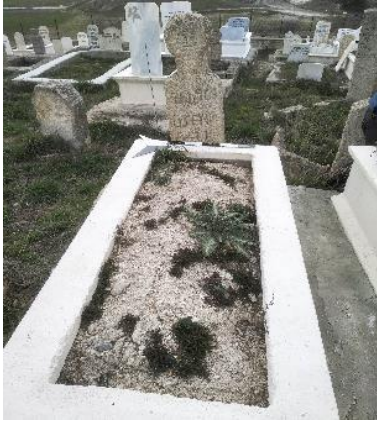
Mezar Tipi: Baş şahideli

Ölçü: Baş taşı boy:95 cm., en: 28 cm, başlık boy: 32 cm en :25 cm

Tanım ve Kompozisyon: Sarı renkli taştan yapılmıştır. Başlığına insan yüzü işlenmiştir. Gözleri, burnu ve ağız kazınarak işlenmiştir. Yeniden bir tadilat yapıp günümüz mezar taşları eklenmiştir. (Fotoğraf No:41)

Fotoğraf No:40

Fotoğraf No:41

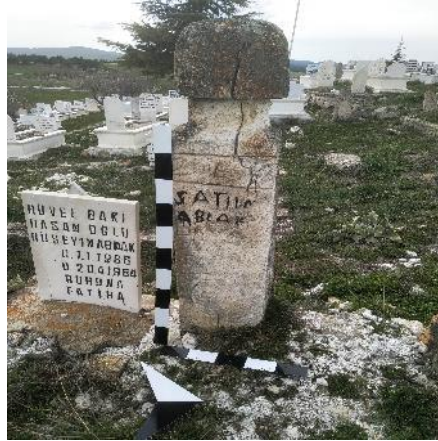
Mezar Taşı No: 34

Bulunduğu yer: Alanyurt Köyü mezarlığı

Kitabesi: 20.4.1956-Satılmış Ablakun-Ru... Fa....

Mezar Tipi: Baş şahideli

Ölçü: Baş taşı boy:135 cm., en: 31 cm, başlık boy: 37 cm en :28 cm

Fotoğraf No:42

Tanım ve Kompozisyon: Beyaz renkli taştan yapılmıştır. Düz başlık yapılmıştır. Mezar taşının ön yüzünün en alt bölümüne kahve takımı işlenmiştir. Ancak kısmen silinmiştir. Mezar taşı ise ortadan yarılmıştır. (Fotoğraf No:42)

Mezar Taşı No: 35

Bulunduğu yer: Alanyurt Köyü mezarlığı

Kitabesi: Ülfet- Enzü Allahi Emine – Seta Nacim İbiş uf- Fatiha-25.8.1953

Mezar Tipi: Baş şahideli

Ölçü: Baş taşı boy:126 cm., en: 42 cm, başlık boy: 26 cm en :25 cm

Tanım ve Kompozisyon: Sarı renkli taştan yapılmıştır. Mezar 3,5x1,5 m ölçülerinde çerçeveslendirilmiştir. Baş ucu taşının başlığı insan başı şeklindedir. Ön yüzünde ise yüz hat sınırları çizilerek gözler, kaşlar, burun ve ağız çizilmiştir. Ayak ucu taşının baş ucu taşına bakan kısmında ise; daire içine alınmış çarkıfelek kabartma tekniği ile işlenmiş ve ölüm tarihi siyah boya ile yazılmıştır. Ayak ucunun arka kısmına ise üçgen şekli ve onu bölen bir çizgi çizilmiştir. Ayak ucu taşı 1.05x0.45 m ölçülerindedir. Mezarın yan yüzleri oturtmalıklarla çevrilmiş ve mezarın görünür olması sağlanmıştır. Basit kazıma tekniğiyle işlenmiş daire içinde çark-ı felek motifi, dünya hayatının geçici oluşunu ve sürekli bir hareket halinde oluşu simgelemekte olup ziyaretçilerine yazarak değil sembolleştirerek mesajını sunmaktadır.¹¹ (Fotoğraf No:43, 44)

Fotoğraf No:43

Fotoğraf No:44

Mezar Taşı No: 36

Bulunduğu yer: Karaağaç Köyü mezarlığı

Kitabesi: Yazmıyor

Mezar Tipi: Baş şahideli

Ölçü: Baş taşı boy:126 cm., en: 42 cm, başlık boy: 26 cm en :25 cm

¹¹ Esin, Emel, (2003). Orta Asya'dan Osmanlıya Türk Sanatında İkonografik Motifler. Kılbalcı Yayınevi İstanbul.

Tanım ve Kompozisyon: Mermer malzemeden yapılmıştır. Mezar taşının ortasında çevreleyen yıldızlı şekiller işlenmiştir. Dardağan başlık tipinde yapılmıştır. Dikdörtgen prizması şeklinde yukarı doğru uzayan bölüm sütun şekli ile yuvarlak şekille bitişen bölümünde parlayan yıldızlar bulunmaktadır. Benzer başlık tipindekilere göre fazladan oyma tekniği ile parlayan yıldızlar şeklini veren şekiller eklenmiştir. Dardağan başlıklar iki dünyanın tek vücutta bir olması şeklinde tanımlanabilir.¹²

Fotoğraf No:45

Değerlendirme

Afyonkarahisar'ın İncehisar İlçesi'nde bulunan 4 köydeki mezarlıklarda yapılan inceleme sonucunda 36 adet mezarda bezemeler tespit edilmiştir. Yapılan araştırmalar nihayetinde mezarlar tek şahideli ve sanduka tipindedir. Mezarların baş ve ayak ucu şahideleri belli bir standarta göre yapılmamıştır.

Baş ucu şahidelerinin ortak özellikleri, geometrik şekiller, baston şekilleri, el işareti, kahve fincan takımı, tüfek, üçgen işaretleri, ay ve yıldız olması dikkati çeker. Genellikle mezar başlıkları Bektaşî başlık olmakta olup, az sayıda fesli başlıklı mezar başlığı da bulunmaktadır. Ayrıca mermer malzemeden yapılanlar dardağan başlık türünde mezar başlıkları bulunmaktadır. Başlıklar köyler arasında farklılıklar göstermektedir. Baş ucu şahidelerinin genellikle yan bölümlerine baston şekli, tüfek, bitkisel süslemeler, geometrik süslemeler ve figürlü süslemeler yapılmıştır. Ayak ucu taşlarında genellikle şekil olmayıp sade olmakta, az sayıda çarkıfelek işlenmiş bulunmaktadır.

İncelenen mezar taşlarında genellikle yörede bulunan taşlardan kullanılmıştır. Bölgedeki mezarlarda kullanılan mezar taşları köylerin çevrelerinde bulunan taşları işleyip kullanmasıyla yapılmıştır. Taşların renkleri köyden köye farklılık göstermektedir. İşlemesi kolay olan sarı renkli taş ana kullanılan taştır. Az sayıda mermer ve kara taş da kullanılmıştır.

¹² GÜNDOĞDU, Oktay- ŞEYBAN, Lütfi. "Sakarya Osmanlı Mezar Taşlarından Örneklerle Dardağan Serpuşlar". *İSTEM* 38 (Aralık 2021), 273-302. <https://doi.org/10.31591/istem.1036095>.

Mezarların kitabelerinin bütünü baş ucu taşına işlenmiş olup çoğu dikdörtgen şeklinde bölümlendirilmiştir. Kitabelerde herhangi bir yazı tekniği olmayıp mahalli üslupla yazılmıştır.

İncelediğimiz mezarları Osmanlı Son dönemi ile Cumhuriyet dönemi arasında olarak tarihlendirebiliriz. Mezar taşlarındaki bulunan benzer simgelerden anlaşıldığı üzere bu köylerin Türkmen olma olasılığı yüksektir.

Mezar taşlarındaki desenler ve işaretlerin her birisinin ölen kişi ile alakalı bir özellik olduğu, erkek mi kadın mı olduğu ve mesleği hakkında bilgi vermektedir. Figür ve süslemelerin yorumları ise varsayımdan öteye geçmemektedir. Alanyurt köyünde 3 adet, Doğanlar köyünde ise 1 adet mezar taşında insan yüzüne benzer şekiller verilmesi dikkat çekicidir. Doğanlar köyünde 2 adet insan gövdesinin şekillendirildiği mezar taşı bulunmaktadır. İncelediğimiz mezarların bir kısmında (Alanyurt(2)) kahve takımını oluşturan fincanlar, kahve cezvesi, kahve dibeği ve kahve kutusu işlenmiştir. Bu da bölgedeki insanların kahveye ve misafirperverliğe çok önem verdiğini göstermektedir. Anadolu'da da benzer işlenmiş kahve takımlarının olması dikkate değerdir.

Mezarlarda bir diğer işlenen ise ibriklerdir. Basit bir üslupla işlenmişlerdir. Erkek ve kadın mezarlığı fark etmeksizin ibriğin işlenmesi suyun kutsiyeti ve temizlenme aracı olarak kullanılmasından ileri gelmesindedir.

Kullanılan figürlerden biri de el işaretidir. Özellikle Doğanlar köyünde diğer köylere göre bolca işlenmiştir ve 13 adet mezarda farklı şekillerde, sade bir üslupla ve bazıları maviye boyanmış şekildedir. El işaretinin konulması bir vedalaşma ve özlem giderme olarak değerlendirilebilir.

Bir diğer işlenen süsleme ise Alanyurt köyünde kadın mezar baş ucu taşında 2 tanesinde saç örgüsüne benzer süslemedir.

İncelediğimiz köylerde işlenen bir diğer süsleme ise silahlardır. Erkek mezar taşlarının birçoğunda silah çeşitleri işlenmiştir. En çok işlenen ise tüfeklerdir. Az sayıda da olsa kama ve tabanca da işlenmiştir. Bazılarında hem tabanca hem kama hem de tüfek birlikte işlenmiştir. Anadolu'da başka bölgelerindeki mezar taşları ile benzerlik göstermektedir.

Sonuç

Sonuç olarak incelediğimiz mezar taşlarını Anadolu'daki diğer örnekleri ile birlikte değerlendirme olanağı sunmaktadır. İşlenen kullanım eşyaları ve silahlar kendi dönemlerinin modalarını oluşturmaktadır. Bu mezar taşları köylerin dönemi hakkında sosyo-kültürel açıdan tarihi bir belge özelliği taşımaktadır.

Bölge halkına ait geleneksel sanatın bir parçası mahiyetindedir. Anadolu'nun farklı bölgelerinde hatta yurt dışında da benzer örnekleri bulunmaktadır. Dolayısıyla bu sanatın ürünleri ortak bir kültürel oluşumun parçasıdır. Bu süsleme ve motiflerin mezar taşlarına işlenmesi bize köklü bir geleneğin devamı olarak geldiğini gösterir. Bu da ceddinden aldığı mezar taşlarını süsleme geleneğini uzun bir süre devam edeceğini gösterir.

Bir diğer açıdan ise okuma yazma bilmeyenlerinde kolay yoldan mezarda yatan kişi hakkında bilgi sahibi olması isteğidir. Çünkü insanlar yazarak anlatmaktan ziyade simgeleştirerek anlatmayı istemiş ve gelenek haline getirmişlerdir. Bu yolla da ölen kimseyi

hem unutmamak isteği hem de mezar yapma kültürünü devam ettirme geleneğinden ileri gelmektedir. Yapılan araştırma sonucunda bu mezar taşlarının bir kısmında aşınma, isimlerinin silinmesi gibi durumlar gözlenmiştir. Kültürel zenginliğimiz olan bu mezar taşlarının koruma altına alınarak başka çalışmalara da yardımcı olması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Aktemur, Ali Murat, Çıldır Çevresinden Soyut İnsan Heykeli Biçimli Mezar Taşları, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 2012 16 (3): 135-150

Arslan, Muhammed, (2011). Adıyaman Besni İlçesindeki Bazı Mezar Taşlarında Görülen Kahve Yapımı ve Sunumu ile İlgili Kabartmalar Üzerine. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1 (30), 5-32.

Aldoğan, Ayşen, “Anadolu Kültüründe-Sanatlarında Sembolik El Motifi”, II. Battal Gazi ve Malatya Halk Kültürü Sempozyumu (19-21 Ekim 1987), Malatya 1988, s. 26-35.; Abdülbâki Gölpınarlı, Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözler, İstanbul 1977

Aydoğdu, A. (2011). 19. Yüzyılda İstanbul`daki Bazı Hazirelerdeki (Sur İçi Bölgesi) Mezar Taşlarında Kullanılan Motiflerin Analizi, Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Esin, Emel, (2003). Orta Asya`dan Osmanlıya Türk Sanatında İkonografik Motifler. Kabalcı Yayınevi İstanbul.

GÜNDOĞDU, Oktay- ŞEYBAN, Lütfi. “Sakarya Osmanlı Mezar Taşlarından Örneklerle Dardağan Serpuşlar”. *İSTEM* 38 (Aralık 2021), 273-302.
<https://doi.org/10.31591/istem.1036095>.

Karamağaralı, Beyhan, “Kayseri Elbasan Köyü Kabristanındaki Bazı Mezar Taşlarındaki Kahve ve Kahve Hazırlanması ile İlgili Kabartmalar Üzerine”, Türk Halk Edebiyatı ve Folkloründe Yeni Görüşler, Ankara, 1985, s. 354.

Sili, Timur, “Taşların Dili”, Bilig, S. II, Ankara 1996, s. 220-227; Aslı S. Arslan, Kayseri Zamantı Irmağı Çevresindeki Bezemeli Mezar Taşları, Kayseri 2005, s. 407; Aslı S. Arslan, Develi İlçesindeki Bezemeli Mezar Taşları, Kayseri-Develi 2007, s. 441.

Ulutürk, Muammer (2009). “Dinlerde Su Tasavvurları”. Su Medeniyeti Sempozyumu Bildirileri. Konya.

Uçar, Hüseyin, (2020), Bir Kültürün Özellikleri: Türklerde Su Kültü, Kültür Araştırmaları Dergisi, 2020, Sayı: 7, s. 24-47.

Yıldız, M. Cengiz, “Türk Kültür Tarihinde Kahve ve Kahvehane”, Türkler, C. X, Ankara, 2002, s.638.

Yılmaz, A. H. (2016). Türklerde Ölüm Anlayışının Çağdaş Türk Resminde Göstergibilimsel Açından İncelenmesi. *İdil Dergisi*, 5(20), 249-274

İMADƏDDİN NƏSİMİNİN POEZİYASINDA İSMİ BİRLƏŞMƏLƏR

f.ü.f.d. dosent, Rəhilə Hümətova

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

Filologiya fakültəsi Azərbaycan dili və onun tədrisi texnologiyası bölümü,

rahilahummetova@gmail.com ORCID 0000-0003-2521-6361

Açar sözlər: İ.Nəsimi, sərbəst söz birləşmələri, izafət tərkibləri, ismi birləşmələr

ÖZET

Dilçiliyin çox qədim sahələrindən olan qrammatika iki mühüm şöbəyə – morfologiya və sintaksisə ayrılır. Yunan mənşəli söz olan “sintaksis” “birləsmə”, “tərtibat” anlamını bildirir. Belə ki, dil özünün ünsiyyət vasitəsi olmaq vəzifəsini, məlum olduğu kimi, sintaktik vahidlər – cümlələr vasitəsilə yerinə yetirir. Cümlə daxilində olan sintaktik vahidlər, eləcə də cümlə qrammatik qaydalar, dilin daxili qanunauyğunluğu əsasında birləşir, qurulur, yəni tərtib edilir. Sintaksis sözlərin söz birləşmələri və cümlələr şəklində birləşməsi qaydalarından bəhs edir. Qrammatikanın ən zəngin şöbəsi olan sintaksisin məşğul olduğu, tədqiq etdiyi sahələrdən birincisi sərbəst söz birləşmələridir. Məlum olduğu kimi, dil ayrı-ayrı vahidlərdən təşkil edilən bütöv bir sistemdir və həmin dil vahidləri (fonem, morfem, söz birləşmələri, cümlə) dilin daxili qanunauyğunluğu əsasında sıralanaraq ünsiyyət vasitəsinə xidmət göstərir. Bu silsilədə söz birləşmələri fonem və morfemlərdən sonra gələrək sözlə cümlənin sərhədində dayanır. Sintaktik vahid olan sərbəst söz birləşməsi iki və daha artıq müstəqil leksik mənaya malik olan sözlərin mənə və qrammatik cəhətdən birləşməsinə deyilir. Başqa sözlə, söz birləşmələrində sözlərin bir-biri ilə əlaqələnməsi həm morfoloji prinsipə, həm də sözlərin semantik cəhətdən əlaqələnməsinə əsaslanır. Birləşməyə daxil olan sözlərin bir-birilə əlaqəsi və onların ifadə etdiyi mənə xüsusiyyətlərinə görə söz birləşmələri iki qrupa bölünür: 1. Sabit söz birləşməsi; 2. Sərbəst söz birləşməsi. Məqalədə dahi Azərbaycan şairi İ.Nəsiminin poeziyasında intensiv işlənməsi ilə diqqət çəkən ərəb-fars izafət tərkibləri, müasir ədəbi dilimizdə istifadə olunan ismi birləşmələrlə eyniyyət təşkil edən və fərqlənən ismi birləşmələr tədqiqat obyektinə kimi götürülüb.

Giriş. *İki və daha artıq müstəqil mənəli sözün sintaktik üsullar əsasında və yaxud mənə və qrammatik cəhətdən birləşməsinə sərbəst söz birləşməsi deyilir. Mənə əlaqəsi əslində obyektiv gerçəklikdəki cisim və hadisələrin müxtəlif əlamət və xüsusiyyətləri arasındakı əlaqədən yararlanır. Dil isə onu ifadə edir. Sərbəst birləşmələr əsl qrammatik birləşmələrdir. Bu birləşməni formalaşdıran leksik vahidlər öz müstəqilliyini qoruyub-saxlayır və birləşmənin leksik-qrammatik elementləri kimi funksiya daşıyır. Linqvistik müstəvidə tədqiqata cəlb etdiyimiz orta çağların böyük mütəfəkkir şairi İ.Nəsiminin poetik dilində müasir ədəbi dilimizdəki ismi*

birləşmərlə, onun növləri ilə yaxından səsleşən, daha çox klassik poeziyanın dili üçün xarakterik olan izafət tərkiblərinin üstünlük təşkil etdiyini müşahidə etdik.

Araşdırma və tapıntılar. Dilçiliyin çox qədim sahələrindən olan qrammatika iki mühüm şöbəyə – morfologiya və sintaksisə ayrılır. Yunan mənşəli söz olan “sintaksis” “birləsmə”, “tərtibat” anlamını bildirir. Belə ki, dil özünün ünsiyyət vasitəsi olmaq vəzifəsini, məlum olduğu kimi, sintaktik vahidlər – cümlələr vasitəsilə yerinə yetirir. Cümlə daxilində olan sintaktik vahidlər, eləcə də cümlə qrammatik qaydalar, dilin daxili qanunauyğunluğu əsasında tərtib edilir. Sintaksis sözlərin söz birləşmələri və cümlələr şəklində birləşməsi qaydalarından bəhs edir. Qrammatikanın ən zəngin şöbəsi olan sintaksisin tədqiq etdiyi sahələrdən birincisi sərbəst söz birləşmələridir. Məlum olduğu kimi, dil ayrı-ayrı vahidlərdən təşkil edilən bütöv bir sistemdir və həmin dil vahidləri (fonem, morfem, söz birləşmələri, cümlə) dilin daxili qanunauyğunluğu əsasında sıralanaraq ünsiyyət vasitəsinə xidmət göstərir. Bu silsilədə söz birləşmələri fonem və morfemlərdən sonra gələrək sözlə cümlənin sərhədində dayanır. Sintaktik vahid olan sərbəst söz birləşməsi iki və daha artıq müstəqil leksik mənaya malik olan sözlərin mənə və qrammatik cəhətdən birləşməsinə deyilir. Başqa sözlə, söz birləşmələrində sözlərin bir-biri ilə əlaqələnməsi həm morfoloji prinsipə, həm də sözlərin semantik cəhətdən əlaqələnməsinə əsaslanır. Birləşməyə daxil olan sözlərin bir-birilə əlaqəsi və onların ifadə etdiyi mənə xüsusiyyətlərinə görə söz birləşmələri iki qrupa bölünür: 1. Sabit söz birləşməsi; 2. Sərbəst söz birləşməsi. Sərbəst birləşmələr dildən istifadə edənə nitq anında, tələbat əsasında yaradılır: *gözəl qız, ağıllı oğlan, gen dərələr, mavi dəniz, dağ havası, insanın taleyi* və s. Bu birləşmələrin tərəfləri dinamikdir, məqsəddən asılı olaraq başqa sözlərlə əvəz etmək mümkündür: *namuslu qız – qəşəng qız – gözəl xasiyyət – qəşəng qab; ağıllı insan – ucaboy oğlan; dərin dərələr – yaşıl dərələr – yaşıl çəmənlik; mavi gözlər – mavi göy; dağ çiçəkləri – kənd havası – kənd yolu, insanın sağlamlığı – dostumun taleyi* və s. Bu birləşmələrin əksəriyyətinin birinci tərəfləri cümlənin təyini vəzifəsini icra edir (gözəl, namuslu, ağıllı, qəşəng, ucaboy, mavi, dərin, gen, yaşıl); dağ havası, kənd yolları, insanın taleyi birləşmələri isə ayrılır, cümlənin mürəkkəb üzvü olur. Söz birləşməsinin tiplərini yaranması, onların arasındakı fərq birləşməyə daxil olan sözlərin hansı nitq hissəsi ilə ifadə olunmasına görə müəyyənleşir. Əgər söz birləşməsinin II (əsas) tərəfi adlarla ifadə olunarsa, ismi; felin təsriflənməyən formaları – məsdər, feli sifət, feli bağlama ilə ifadə olunarsa, feli birləşmələr adlanır. Quruluşuna görə də ismi və feli birləşmələr sadə və mürəkkəb olur. Sadə birləşmələr iki müstəqil leksik mənaya malik sözlərin birləşməsi ilə formalaşır. Məsələn, *mavi göy, yaşılbaş sona, xınalı kəklik, axan su, ağlın zəkati, susmağın faydası, qalanın divarları, yaz gələndə, şeir yazan, mahnı oxumaq* və s. Əgər sadə birləşmələrin tərkibinə köməkçi sözlər, xüsusən qoşma daxil edilərsə, o zaman birləşmənin quruluşuna xələl gəlməz, yəni sadə olaraq qalacaqdır: *məktəbə getmək – məktəbə kimi getmək – məktəbə sarı getmək*. Bu birləşmələr sadə quruluşludur. Yalnız mənə dəqiqləşir. Mürəkkəb birləşmələr isə üç və daha çox müstəqil leksik mənaya malik olan sözlərin birləşməsi əsasında formalaşır: *qədim qalanın hündür və keçilməz divarları, bulud göz yaşını yerə sıxanda* və s. Misallardan da aydın olur ki, mürəkkəb birləşmələr söz çoxluğu və semantik genişliyi ilə sadə birləşmələrdən fərqlənir.

İsmi birləşmələr. Söz birləşməsinin sintaksisə daxil edilməsinə 1946-cı ildə çap olunmuş “Azərbaycan dilinin sərfi” adlı dərslikdə rast gəlirik. (M.Hüseynov, M.A. Şirəliyev) 1950-ci ildə M. Hüseynzadənin məqalələrində, 1959-cu ildə “Azərbaycan dilinin qrammatikası”, “Müasir Azərbaycan dili” kitablarında ismi birləşmələr elmi şəkildə izah edilmişdir. “İsmi birləşmədə isimlər aparıcı rola malik olur. Yəni I tərəf hansı nitq hissələri ilə ifadə olunur-olunsun, başlıca əlamət ondan ibarətdir ki, birləşmənin ikinci tərəfi əsasən isimlərlə ifadə olunur. İsmi birləşmələr iki üsulla – analitik və sintetik yolla əmələ gəlir. Analitik üsulla əmələ gələn ismi birləşmələrin formalaşmasında xüsusi morfoloji əlamət olmur, yalnız semantik cəhətdən birləşir. Birləşmənin formalaşmasında söz sırası və intonasiya mühüm əhəmiyyət daşıyır. Bəzən də intonasiyanın, söz sırasının edə bilmədiyini qoşmalar yaradır: *qızıl kimi insan, Lütfüzadə kimi alim, qılınc kimi iti* və s. “ (5, 53) Sintetik üsulla söz birləşmələrinin formalaşmasında şəkilçilər – hal və mənsubiyyət şəkilçiləri əsas vasitə hesab olunur; *insan ömrü, qışın nəfəsi, körpənin gülüşü, ananın diləyi* və s. İsmi söz birləşməsi nitq hissələrindən, müxtəlif sintaktik əlaqələr əsasında əmələ gəlir və bunların morfoloji əlamətləri də müxtəlifdir. Buna görə də ismi birləşmələri 3 növə ayırmaq olar: a) I növ təyini söz birləşməsi; b) II növ təyini söz birləşməsi; c) III növ təyini söz birləşməsi. Onu da qeyd edək ki, ismi birləşmələrə qeyri-təyini ismi birləşmələr də daxildir.

İsmi birləşmələrin Azərbaycan dilçiliyində tədqiq edilməsi tarixi o qədər də qədim deyil. Bu məsələ haqqında 1846-cı ildə Kazan universitetinin professoru Mirzə Kazım bəy “Türk-tatar dilinin ümumi qrammatikası” adlı əsərində “izafət” termini adı altında bəhs etmişdir. Burada izafət adı ilə ismi birləşmənin I, II, III növündən söhbət açılır. “...türkologiyada uzun müddət söz birləşmələri haqqında təlim dedikdə “fars izafəti” adlanan birləşmələr nəzərdə tutulmuş, milli əsasda qurulan birləşmələr də “izafət” adı ilə tədqiq olunmuşdur. M.Kaşğaridən başlamış XIX əsrin sonlarına qədər söz birləşmələri təlimi ərəb qrammatikasının təsiri altında olmuşdur. M.Kaşğari mənsubiyyətdən danışarkən göstərir ki, *ana, oğul, at* kimi sözlər izafət zamanı (yəni birləşmə yaratdıqda) *onun anası, onun oğlu, onun atı* şəklində deyilir. Mənsubiyyət şəkilçisi -sı,-si,-su,-sü -dən bəhs edərkən onu izafət ədatı adlandırır”. (1, 90-91)

Əbu Həyyan “izafət” kəlməsinin tərifini verərkən həm mənsubiyyət şəkilçisini, həm də ümumi sözlərə (apelyativlərə) artırılan bütün əlavə sözləri və şəkilçiləri nəzərdə tutmuşdur. (2, 105) İzafət tərkibləri klassik poeziyada üstün mövqeyi ilə diqqət çəkir və defislə yazılır. Məsələn, *Aşiqəm, əmrini ver aşıqi-nalanə, gülüm, Qapına gəlim əql ilə, ya divanə, gülüm.* (N.Gəncəvi) *Gənci-nihan* mənəm mən uş, *eyni-əyan* mənəm mən uş, *Gövhəri-kan* mənəm mən uş, bəhrəvü kanə sığmazam. (İ.Nəsimi) *Gövhəri-laməkan* mənəm, kövnü məkanə sığmazam. (İ.Nəsimi) *Ey əzəli can ilə cananımız, Eşqi-rüxündür* əbədi şanıımız! (İ.Nəsimi) *Yarəb, bəlayi-eşq ilə qıl aşına mənə, Bir dəm bəlayi-eşqdən* etmə cüda mənə. (M.Füzuli) *Gör ki, nədir naleyi-ney, nəğməyitar!* (S.Ə.Şirvani) Misralarda verilmiş izafət tərkiblərinin müasir Azərbaycan dilindəki sıralanmadan fərqləndiyini müşahidə edirik. Əgər müasir ədəbi dilimizdə I növ təyini söz birləşmələrində asılı söz əvvəl gəlib əsas sözü müxtəlif cəhətdən izah edirsə, izafət tərkibində əvvəl əsas söz, sonra asılı söz gəlir: *gənci-nihan – gizli xəzinə; aşıqi-nalan – naləli, nalə çəkən aşıq; eyni-əyan – görünən göz; gövhəri-laməkan – məkanı, yeri-yurdu bilinməyən gövhər.* Eləcə də müasir ədəbi dilimizdə qarşılıqlı tabelilik əlaqəsi ilə bağlanan II və III növ təyini söz

birləşmələrində əvvəlcə ziyəlik, sahiblik, aidlik bildirən sözlər gəlir, onlara aid, mənsub olan, mənsubiyyət şəkilçili sözlər isə sonra işlənir: *eşqin bəlası, insanın sevgisi, dənizin dərinliyi, dost qayğısı, ana ürəyi* və s. İzafət tərkiblərində sıralanma çox hallarda əksinədir: *bəlayi-eşq – eşqin bəlası; eşqi-rüxün – üzünün eşqi, naleyi-ney – neyin naləsi, nəğmeyi-tar – tarın nəğməsi* və s. Göründüyü kimi, izafət birləşməsində (nümunələrdəki izafət birləşmələri III növ təyini söz birləşməsidir) əvvəl mənsubluq bildirən söz, sonra isə ziyəlik, aidlik bildirən söz gəlir. Lakin əvvəlki sətirlərdə müşahidə etdiyimiz *gövhəri-kan* izafət birləşməsində sıralanma müasir Azərbaycan ədəbi dilindəki II növ təyini söz birləşməsinin sıralanması ilə eynidir: *gövhəri-kan – gövhər mədəni*. Bundan əlavə, müasir Azərbaycan dilində işlənən təyini söz birləşmələrindən fərqli olaraq, izafət birləşmələri defislə yazılır.

Y.Seyidov “izafət” birləşməsinin mahiyyətini ətraflı şəkildə şərh edir: “İzafət əslində ərəbcə olub ərəb və fars dillərinin qaydalarına əsaslanan ismi birləşmələri ifadə etmək üçün bir termin kimi Azərbaycan dilçiliyinə gətirilmişdir. Klassik ədəbi dilimizdə və bunun təsiri ilə sonrakı dövr Azərbaycan ədəbi dilində ərəb və fars tərkiblərindən geniş dairədə istifadə edilmişdir... Bütün növləri, əsasən, eyni qaydaya əsaslanan (təbə söz birinci tərəfdə işlənir və -i şəkilçisi qəbul edir, təbə edən söz ikinci tərəfdə işlənir və xüsusi şəkilçiyə malik olmur) izafət türk dillərində üç formaya uyğun gəlir”. Müəllif “izafət” i üç növ üzrə: 1-ci, 2-ci, 3-cü növ ismi birləşmələrə (müasir Azərbaycan ədəbi dilimizdə olduğu kimi) təsnif edir: 1) əsrari-nihan–gizli sirlər; mahi-taban –parlaq ay; 2) şəbi-hicran–hicran gecəsi; fəslı-bahar–bahar fəslı; 3) əhvalı-dünya–dünyanın əhvalı; surəti-Şirin–Şirinin surəti. (8, 160-161) “Türkologiyada izafətin ilk ən geniş və elmi təhlilini S.S.Mayzel vermişdir. O, 1945-ci ildə namizədlik dissertasiyası kimi hazırlayıb, 1957-ci ildə çap etdirdiyi “Türk dilində izafət” adlı əsərdə fikirləri təhlil süzgəcindən keçirərək bu gün türkologiyada, demək olar ki, hamı tərəfindən qəbul edilən izafətin 3 növünü, yəni 1-ci, 2-ci, 3-cü növ təyini söz birləşmələrini izafətin növləri kimi təqdim etmişdir”. (1, 92)

Yazılı abidələrin, xüsusilə tədqiqata cəlb etdiyimiz İmadəddin Nəsimi poeziyasının sintaksisi klassik üslubun sintaksisi olduğu üçün, təbii ki, izafət birləşmələri üstün mövqedə dayanır. **Nəsiminin dilində izafətlər.** İ. Nəsiminin poeziyasından verəcəyimiz nümunələrdən aydın şəkildə görmək olacaq ki, təyini söz birləşmələri bütün parametrləri ilə zəngindir. Ancaq ərəb-fars izafətlərinin rolunu da inkar etmək mümkün deyildir. Linqvistik müstəvidə aparılmış tədqiqatlar sübut edir ki, şairin dilində izafət tərkibləri yetərincədir və müasir ədəbi dilimizdəki ismi birləşmələrin hər üç növünün ekvivalenti kimi çıxış edir. “Ərəb mənşəli “artırma, həddindən artıq çoxalma” anamlı “izafə” sözü ilə eyni kökdən olan “izafət” dilçilikdə təyini söz birləşməsi mənasındadır; -i,-ül morfemləri fars və ərəb izafətlərinin qrammatik göstəriciləridir: abi-həyat, xeyrül-bəşər. İzafətlər daha çox XVIII əsrə qədərki ədəbi dilimizdə, xüsusən də poeziya dilində müşahidə olunur: qəmi-eşq, zülfi-pərişan, şəmsi-xavər; Hazır formalar şəklində mənimsənilən izafətlər dilimizdəki təyini söz birləşmələrinin ekvivalenti kimi çıxış edir: abi-heyvan–heyvan abı –dirilik suyu, eşqi-yar–yarın eşqi”. (3, 377) Onu da qeyd edək ki, müəllifin dediyi kimi izafət tərkibləri XVIII əsrə qədərki poeziya dilində deyil, XIX, hətta XX əsr poeziyasında, xüsusən qəzəl ədəbiyyatında işləkliyini davam etdirə bilmişdir. Həmçinin müasir ədəbi dilimizdəki tərz-i-hərəkət, nöqtəyi-nəzər, tərcümeyi-hal və s. leksik

vahidlər izafət tərkiblərinin qalığı sayılır. Əvvəlki sətirlərdə də qeyd etdik ki, ənənəvi izafət birləşmələrində çox vaxt ikinci tərəf birinci tərəfi izah edir. Özündə I növ təyini söz birləşmələrini ehtiva edən izafət birləşmələrinin ikinci tərəfi sifətlə ifadə olunur: Hamı anın rəhməti *aşiqi-bimarına?* (4,36) Ləbin şol *ləli-əhmərdir.* (4,59) Çün Xızr *həyatı-əbədi* istər isən gəl. (4,66) *Ləli-ləbi-canfəzası* urar abi-Xızıra tənə. (4,115)

İ.Nəsiminin dilində “sifət+isim”, “isim+isim” modeli daha üstün mövqedədir. Bu cür izafətləri tərcümə edərək versək, II və III növ təyini söz birləşmələrinə uyğun olduğunu müşahidə edərək: *Dərdi-məhəbbət* aşıqə dərman yetər, var, ey həkim. (4, 62) Şölə ki, düşmüş Xızrtək ol *abi-heyvan* üstünə. (4,62) *Dəryayi-mühitə* düşdü mahı. (4,119) Dilbərin ləblərinə *çəşmeyi-heyvan* demişəm. (4,165) Eşq ilə hər dəm, Nəsimi, seyr edərsən *Kuhi-Qaf*, Sənsən ol ali məqamda *şəhpəri-ənqayi-eşq.* (4,42) Şol məniden *mücviri-meyxanəyəm* yenə. (4,67) Sənsən ol ali məqamda *şəhpəri-ənqayi-eşq.* (4,42) Məgər sən *fitneyi-axirzəmansan.* (4,202) Nə axır *zübdeyi-kövnü* məkansan. (4, 203) Misralardakı dərdi məhəbbət–məhəbbət dərdi; *abi-heyvan–dirilik* suyu; *dəryayi-mühit–dərya mühiti*; *çəşmeyi-heyvan –dirilik bulağı*; *Kuhi-Qaf –Qaf dağı*; *mücviri-meyxanə – meyxana xidmətçisi*; birləşmələri II növ; *şəhpəri-ənqayi-eşq –eşq ənqasının (əfsənəvi quş) lələyi*; *zübdeyi-kövnü–aləmin və yerin özü*; *fitneyi-axirzəmansan – qiyamət gününün fitnəsi və s.* III növ təyini söz birləşmələri olduğu şübhə doğurmur. Aparılmış linqvistik araşdırma şairin əsərlərində II növ ismi birləşmələrə uyğun gələn izafət tərkiblərinin daha işlək olduğu fikrini deməyə əsas verir. Onu da qeyd edək ki, Nəsiminin dilində işlək olan izafət tərkibləri ikisözlü (*cənnəti-cavid*, *eşqi-həqiqi*), üçsözlü (*ləli-ləbi-canfəza*, *bimari-qəmi-eşq*, *şəhpəri-ənqayi-eşq*), bəzən də dörd və daha çox sözlüdür (*nuri-çəşmi-əhli-dil*).

XIII-XIV əsrlər Azərbaycan ədəbi dili üçün (“Dastani-Əhməd Hərami”, “Qisseyi-Yusif” poemalarının, İ.Həsənoğlu, Q.Bürhanəddinin əsərlərinin dili üçün) yad olmayan izafət tərkibləri XV-XVI əsrlərdə daha da artır və bu cür artım prosesini, əslində keçid xarakterli olan Nəsimi dili aydın əks etdirir. (6,193) Lakin onu qeyd edək ki, artıq XIII əsrdə anadilli poeziyamız inkişaf edir və mükəmməl əsərlər yaranırdı. İ.Həsənoğlunun–anadilli ədəbiyyatımızın ilk nümayəndəsinin məşhur qəzəlində izafət tərkibləri ilə yanaşı (*dilbəri-şahid*, *şahidi-sərvər*, *badeyi-əhmər*, *kasidi-qiymət*, *qiyməti-şəkər*, *xisləti-ənbər*, *sadiqi-bəndə*), *qəmər üz*, *canfəza dilbər*, *canım içi*, *içdiyim badə* və s. kimi müasir Azərbaycan dilinin qrammatik quruluşuna uyğun olan söz birləşmələri də müşahidə edilir. Və biz bu kimi faktların İmadəddin Nəsiminin poetik dilində daha çox müşahidə edildiyini, ismi birləşmələrin hər üç növünün intensiv işləndiyini görürük.

İ.Nəsiminin poeziyasında I növ təyini söz birləşmələri. Bu birləşmələrin birinci tərəfi morfoloji əlamətə malik deyil. Yəni bu qrupa daxil olan birləşmələrin birinci tərəfləri heç bir sözdəyişdirici (qrammatik) şəkilçinin iştirakı olmadan yaranır. Birinci növ təyini söz birləşmələrinin tərəfləri arasında yanaşma əlaqəsi mövcuddur. I növ ismi birləşmələrin birinci tərəfi müxtəlif nitq hissələri, ikinci tərəfi isə isim və substantivləşmiş hər hansı bir sözlə ifadə olunur. Tərəflər arasında məntiqi əlaqə həmişə ikinci tərəfin tələbinə görə yaranır. I növ ismi birləşmələrin birincisi tərəfi bir neçə sözlə də ifadə oluna bilər və hər bir söz ikinci tərəfi bir neçə cəhətdən təyin edir: *həmin beş ədəd brilyant qaşlı qızıl üzük–*

qızıl üzük birləşməsində nədən hazırlandığı, maddi əsası bildirilir; *brilyant qaşlı üzük* birləşməsində üzüyün qaşının nədən hazırlandığı, maddi əsası bildirilir; *beş ədəd* sayını bildirir; *həmin* əvəzliyi isə məhz o üzüyə işarə edir və onu fərqləndirir. Müasir Azərbaycan ədəbi dilimizdə I növ təyini söz birləşməsinə aid olan bu xüsusiyyətlər İ.Nəsimi dili üçün də keçərlidir. Təbii ki, müasir dilimizlə müqayisədə arxaikləşmiş sayılan izafət tərkibləri də çoxluq təşkil edir. Şairin əsərlərində I növ ismi birləşmələrin həm “ənənəvi izafət” kimi işləndiyini müşahidə edirik: *Yoxdur nəsibi eşqi-həqiqidən, ey könül, Şol kimsənin ki, mürşidi naqisü qul ola.* (4,33) *Könlüm ulaşmaq dilər yarı-vəfadarına, Hanı anın rəhməti aşiqi-bimarına?* (4,36) Həm də müasir Azərbaycan ədəbi dilimizdə olduğu kimi, yəni klassik ədəbiyyatda geniş şəkildə istifadə edilən “ənənəvi izafət” konstruksiyalarının milli konstruksiyalarla–birinci tərəfin ikinci tərəfi müxtəlif cəhətdən izah etdiyi I növ ismi birləşmələrlə əvəzləndiyini görürük: *Xublarnı bağında çoxdur fitnəli nərgiz, vəli Fitnəlik xətm oldu anın nərgisi-fəttanına.* (4, 29) *Gerçək mühibbə cövrü cəfa çünki yar edər, Neçün cəfadən incinə, qəmdən məlul ola.* (4, 33) *Gər şərh edərsəm ayəti-hüsnünün kitabını, Hər bab içində fəslinə yüz min füsul ola.* (4, 34) *Biçarə aşiqin nola tədbirü çarəsi?* (4,35)

İ.Nəsiminin dilində üstün mövqedə işlədilən I növ ismi birləşmələrin birinci tərəflərinin ifadə vasitələrinə görə aşağıdakı qrupları vardır: 1. Birinci tərəfi sifət, ikinci tərəfi isimlə ifadə olunanlar: *Başı top olsun anın gər özgə cövkan istəyə.* (4,51) *Əski dünya yengi xələt geydi bu mövsümdə uş...* (4,49) *Hüsnü cəmalə baxmağa ari nəzər gərək, Düşməsin arisiz nəzər ayinənin səfasinə.* (4,73) *Dünyanın sevgisi ağır yük imiş, məndən eşit.* (4,75) *Al ilə ala gözlərin aldıdı aldı könlümü.* (4,79) *Rəvamı könlümün şəhrində sənsiz Qaranqu qüssəvü qəm tutdu bünyad.* (4,44) *Şərbəti şirin ləbindir, İsəvi nitqin təbib.* (4, 40) *Sındır qəfəsi, tazə gülüstan tələb eylə.* (4,66) *Yandırıcı firqəti yaxdı bəni narına.* (4,36) *Yaşıl niqab içindəki hüsnündən, ey pəri, Qopar fəğanü fitneyi-axirzaman olur.* (4,269)

2. Hər iki tərəfi isimlə ifadə olunanlar: *Gül çöhrəsinin şəminə pərvanə kimi yan.* (4,84) *Yaquti-reyhandır xətin, ey quti-can.* (4,62) *Ol gül əndam yarı gör könlümü zindan eylədi.* (4,111) *Kim ki pərvanə sifət eşqə yıxılmaz, yanılır.* (4,234) *Kövsər ləbindən axarü gövhər nisar edər.* (4,252) Hər iki tərəfi isimlərlə ifadə olunan I növ təyini söz birləşmələrində birinci tərəf atributiv mahiyyət qazanaraq poetik kateqoriya kimi (məcazın növlərindən biri olan epitet) çıxış edir.

3. Birinci tərəfi əvəzlik, ikinci tərəfi isimlə ifadə olunanlar: *Lənət olsun bu cahana, həm cahanın varinə.* (4,71) *Bu hədisə nəzər qıl, ey aqil.* (4,76) *Yürəyimdən gözümə hər dəm içər qan, bəri gəl.* (4, 132) *Gör ki, bu rəsmə padişah qanğı sipah içindədir?* (4,220) *Gəl şol nigarı gör ki, nə nəqşü nigar edər.* (4,252) *Binəhayət, dini açdın gör qamu əfradlar.* (4,285)

4. Birinci tərəfi say, ikinci tərəfi isimlə ifadə olunanlar: *Bir iqlimə iki sultan gərəkməz.* (4,91) *Bənövşə, gül tamaşası qənimət bil ki, beş gündür.* (4,55) *Şeş cəhətdən münəzzəh anlavü bax.* (4,76) *Qəmdən əgərçi firqətin min çəri çəkdi üstümə.* (4, 130) *Çox dualar qılmışam mən xaliqin dərgahına və s. Nümunələrdən də görüldüyü kimi, bu tip birləşmələrin daha çox bir semantik qrupu, yəni birinci tərəfin miqdar sayları ilə ifadə edilərək formalaşan qrupu daha çox müşahidə edilir.*

5. Birinci tərəfin feli sifət, ikinci tərəfi isimlə, ya da substantivləşmiş sifətlə ifadə olunan birləşmələr: Gör kim, *süzülmüş gözü* eyelədi sayru bəni (4,36) Gəl bu dəmi xoş görəlim, *ol keçən dəm*, dəm degil. (4,126) *Məkanə sığmayan biməkan* məkanı nədə? (4,267) *Yığıb, yedirməyən kişi* sonunda mar olur malı. (4,297)

II növ ismi birləşmə. Bu birləşmənin birinci tərəfi ismin qeyri-muəyyən ziyəlik halının morfoloji əlaməti ilə işlənir, ikinci tərəfi isə III şəxsin mənsubiyyət şəkilçisini qəbul edir. Tərəflər əsasən isimlərlə ifadə olunur. Aşağıdakı xüsusiyyətlərə malikdir: Bu birləşmələr ümumilik, mücərədlilik bildirir; Bu birləşmənin tərəfləri əvəzliliklə, xüsusən şəxs əvəzlilikləri ilə ifadə olunmur (nə əvəzliyindən başqa); Bu birləşmələrdə mürəkkəb sözlərə doğru bir inkişaf meyli var; Bu birləşmənin tərəfləri ancaq o zaman (I tərəf) xüsusi isimlə ifadə oluna bilər ki, onların əlaqəsi həqiqi mənadan bir qədər uzaqlaşaraq mücərədləşsin, həqiqi mənsubiyyət ifadə etməsin, tərəflər əşyalarla əşyalar, əşyalarla şəxs arasındakı həqiqi mənsubluğu yox, bir ad, bir məfhum bildirsin. Məsələn, Bakı şəhəri, Baykal gölü, Şəhidlər xiyabanı, Nizami muzeyi və s.; Bu birləşmənin tərəfləri eyni zamanda cəmlənə bilmir (istisnalar vardır); Onların arasına söz daxil ola bilmir; Tərəflər arasında uzlaşma və idarə əlaqəsi mövcuddur; Tərəflər cümlənin bir mürəkkəb üzv olur, ayrılır.

İ.Nəsiminin bədii dilində ikinci növ ismi birləşmələr müasir ədəbi dilimizlə yaxından səsleşir. II növ təyini söz birləşmələrinə xas olan xüsusiyyətlər şairin misralarında da eyni ilə işlənmişdir. Nümunələrə müraciət edək: Çünki mana eşq oldu *qismət günü* həqdən nəsib. (4, 40) *Könlüm gəmissi* qər qədə gör *eşq dənizinə* Kim, bu dənizin bəhrini ümman bilir ancaq. (4, 41) Bu, *quş dilidir*, bunu Süleyman bilir ancaq. (4, 41) Lütü *ehsan vaxtıdır*, şaha, mənə ehsan gərək. (4, 48) *Yol əhlinə* gözlə ədəb,ərkan tələb eyelə. (4,66) *Vəhdət dəmində* dərvişü sultan çü bir imiş. (4,108) Məhv oldu Nəsimi *eşq içində*. (4,119) Gəl *vicdan şəhrinə* seyr et, gör anı səndədir. (4,236) Tənə qılma, ey fəqih, zira *Nəsimi fəzlinə*. (4,287) Nəsimi xəstəyə sənsiz *Süleyman mülkünü* versən... (4,297)

III növ ismi birləşmə. III növ ismi birləşmələrinin hər iki tərəfi morfoloji əlamətə malikdir. Birləşmənin birinci tərəfi həmişə muəyyən ziyəlik hal, ikinci tərəfi isə hər üç şəxsin mənsubiyyət şəkilçisini qəbul edir. Bu formal-morfoloji əlamət III növ ismi birləşmələr üçün daimi və əsas əlamətdir. Bu birləşmənin tərəfləri idarə və uzlaşma əlaqəsi əsasında bağlanır; Konkretlik, müəyyənlik bildirir; Tərəflərin ifadə vasitələri genişdir: isimlərlə, substantivləşmiş sifət, say, feli sifət, məsdər və əvəzliliklərlə ifadə olunur: çobanın tütəyi, şairin xəyalı, sevənlərin həsrəti, oxumağın faydası, tələbələrin beşi; Tərəflərin hər ikisi eyni vaxtda cəmlənə bilər. Ancaq I tərəf əvəzliliklə (şəxs), xüsusi isimlərlə ifadə olunduqda cəm şəkilçisi işlənə bilmir; Tərəflər arasında istənilən qədər söz daxil etmək olar; Tərəflər ayrılır və mürəkkəb cümlə üzvü olur. İmadəddin Nəsiminin poeziyasında müasir ədəbi dilimizin III növ ismi birləşmə modeli ilə eyniyyət təşkil edən söz birləşmələri də üstün mövqedə işlənməsi ilə diqqət çəkir. Nümunələrə nəzər salaq: *Aşiqin əsrarını* həqqi bilən arif bilir.(4, 39) Rəvamı *könlümün şəhrində* sənsiz Qaranqu qüssəvü qəm tutdu bünyad. (4,44) Kim, bu *dənizin bəhrini* ümman bilir ancaq. (4, 41) *Kəbənin ehramında* irməz *hacının dəgməsi*...(4,50) Aldanma *anın alına*, andan həzər eyelə. (4,56) *Lənət olsun bu cahana*, həm *cahanın varinə*. (4,71) Düşməsin

arisiz nəzər ayinənin səfasinə. (4,73) *Dünyanın sevgisi* ağır yük imiş, məndən eşit. (4,75) Sən bu *Nəsiminin dilini* anla, bil sözün Kim, var bu dildən özgə *bizim bir lisanımız*. (4,85) *Zahidin əfsanəsindən* soydular nahaq məni. (4,90) *Sənin məstanə* əynin *sağərindən* Cəhan sərtaşəri məstan deyilmi? (4,99) *Nəsiminin məkanı* laməkandır, Məkansız *aşıqın* həqdir *məkani*. (4,117) *Dilbərin ləblərinə* çeşmeyi-heyvan demişəm. (4,165) Ey Nəsimi, xublarn bir başı vardır, min dili. (4,48) *Sənin* ol cadu *gözündən* həzər kim, qılmasın, şaha. (4,298) Onu da qeyd edək ki, yazılı abidələrin dilində olduğu kimi, İ.Nəsiminin misralarında da üçüncü növ təyini söz birləşmələrinin tərəflərinin inversiyaya–söz sırasının pozulması hallarına rast gəlmək mümkündür: Məkansız oldu Nəsimi, *məkani* yoxdur *anın*. (4,267) Dedilər kim, *dəhanı* yoxdur *anın*. (4,277) Qoydular *adını* *anın* ustadlar, ustadlar. (4,285)

Təyini söz birləşmələrinə daxil olmayan ismi birləşmələr. İ.Nəsiminin poetik nitqində qeyri-təyini ismi birləşmələr də müşahidə edilən faktlardandır: Hər *dili əgridə* yoxdur ari göftar, istəmə. (4,74) Ey *gözü nərgiz, üzü gülnar*, xoş gördük səni. (4, 100) *Düşənbə* günü razi-dilimi dedim axır, *Ol gözləri nərgiz, üzü gül, qaşu kamanə*. (4,69) *Üzü qarayı* gör necə küfrü günah içindədir. (4,221) *Mələk surətli* dildarım, gəl axır. *Dodağı qönçə* gülüzarım, gəl axır. (4,242) *Şol boyu sərvə-xuraman, üzü gülzar* andadır. (4,259) *Məhbub qəmər üzlü*, boyu sidrə ögüştür, *Yanaqları gül*, ləli şəkərbar kimidir. (4, 279) Bu birləşmələrin əmələ gəlməsində hal şəkilçisi işlənmişdir. Birinci tərəf adlıq halda işlənir və daha çox mənsubiyyət şəkilçili sözlərlə (III şəxs tək) ifadə olunur, II tərəf isə **-li,-li** şəkilçili sifətdən, ya da isimdən ibarət olur. Misralardan aydın görmək olur ki, hər iki tərəf isimlərlə ifadə edilib. Bu birləşmələr I növ təyini söz birləşmələrinə oxşayır. Ancaq birinci növdə I tərəf II tərəfi təyin edirdisə və cümlə daxilində ayrılıra q təyin kimi çıxış edirdisə, bu birləşmələrdə belə münasibət, yəni təyinlə təyin olunan münasibəti özünü göstərmir, II tərəf birinci tərəfi təyin edir və cümlənin mürəkkəb üzvü olur. Bu birləşmənin azlıq təşkil edən ikinci qismində isə I tərəf II tərəfi izah edir və tərəflər daha sıx birləşir. Lakin birinci növ təyini söz birləşməsindən fərqli olaraq, bu birləşmələrdə birinci tərəf həmişə isimlərlə, “atributiv deyil, substantiv isimlərə ifadə olunur. Məs.: Çox keçmişəm bu dağlardan, *Durna gözlü* bulaqlardan (S.Vurğun); *Qan rəngli* odlara dönüb baxdı ki, Gücsüz ayaqları yerdən üzülsün. (S.Vurğun). (7, 52) İ.Nəsiminin poeziyasından təqdim etdiyimiz təyini söz birləşmələrinə daxil olmayan ismi birləşmə modeli müasir ədəbi dilimizin sintaktik konstruksiyaları ilə eyniyyət təşkil edir, yəni ədəbi dilimiz üçün də səciyyəvi faktlardandır.

Nəticə (sonuç)

İ.Nəsiminin poeziyasında intensiv işlənməsi ilə diqqət çəkən ərəb-fars izafət tərkibləri, müasir ədəbi dilimizdə istifadə olunan ismi birləşmələrlə eyniyyət təşkil edir, bəzən də onlardan fərqlənir.

İ.Nəsiminin poetik dilində müasir ədəbi dilimizdəki ismi birləşmələrlə, onun növləri ilə yaxından səsləşən, daha çox klassik poeziyanın dili üçün xarakterik olan izafət tərkiblərinin üstünlük təşkil etdiyini müşahidə etdik.

Şairin dilində izafət tərkibləri yetərincədir və müasir ədəbi dilimizdəki ismi birləşmələrin hər üç növünün ekvivalenti kimi çıxış edir.

Nəsiminin əsərlərində II növ ismi birləşmələrə uyğun gələn izafət tərkiblərinin daha işləkdir. Şairin dilində işlək olan izafət tərkibləri ikisözlü (cənnəti-cavid, eşqi-həqiqi), üçsözlü (ləli-ləbi-canfəza, bimari-qəmi-eşq, şəhpəri-ənqayı-eşq), bəzən də dörd və daha çox sözlüdür (nuri-çəşmi-əhli-dil).

XIII əsrdə anadilli poeziyamız inkişaf edir və müasir Azərbaycan dilinin qrammatik quruluşuna uyğun olan söz birləşmələri də müşahidə edilir. Və biz bu kimi faktların İmadəddin Nəsiminin poetik dilində daha çox müşahidə edildiyini, ismi birləşmələrin hər üç növünün intensiv işləndiyini gördük.

İ.Nəsiminin poetik nitqində qeyri-təyini ismi birləşmələr də müşahidə edilən faktlardandır: *gözü nərgiz, üzü gülnar* və s.

Ədəbiyyat (Kaynakça)

1. Bəşirov K.M.Füzulinin “Leyli-Məcnun” əsərində arxaizmlər. ADPU-nun mətbəəsi. Bakı, 2015. 171 səh.
2. Ə.Əbu Həyyan. Kitab əl-idrak li-lisan əl-ətrak. Bakı, 1992
3. Ə.Tanrıverdi. Azərbaycan dilinin tarixi qrammatikası. “Elm və təhsil”. Bakı, 2010. 458 səh.
4. İ.Nəsimi. Mən bu cahana sığmazam. “Gənclik”. Bakı, 1991. 384 səh.
5. Hümətova R. Müasir Azərbaycan dili. Sintaksis. ADPU. Bakı, 2023. 286 səh.
6. Xudiyev N. Azərbaycan ədəbi dili tarixi. “Maarif”. Bakı, 1995
7. Müasir Azərbaycan dili. Sintaksis. Dördüncü hissə. Üçüncü nəşr. “Şərq-Qərb”. Bakı-2007
8. Seyidov Y. Azərbaycan ədəbi dilində söz birləşmələri. Bakı, 1966

QOŞMANIN TƏDRİSİNDƏ FƏNDAXİLİ İNTEQRASIYANIN YARADILMASI İMKANLARI

f.ü.f.d. dosent, Rəhilə Hümətova

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

Filologiya fakültəsi Azərbaycan dili və onun tədrisi texnologiyası bölümü,

rahilahummetova@gmail.com ORCID 0000-0003-2521-6361

ÖZET

Açar sözlər: qoşma, inteqrasiya, fəndaxili inteqrasiya

Dünyanın təhsil sistemində son zamanlarda tez-tez istifadə olunan təhsildə inteqrasiya anlayışı birinci növbədə inteqrasiya sözünün mahiyyətini qavramağı tələb edir. İnteqrasiya təhsildə yeni bir səhifə, kurikulumun əsas atributlarında biridir. Pedaqoji fəaliyyətin müxtəlif növlərini birləşdirən ümumi cəhət təlimin səmərəliliyinə xidmət etməkdir. Tədris prosesinin metod və üsullarının konstruktiv mövqedə birləşdirilməsi pedaqoji fəaliyyətin ana xəttini təşkil edir. Qarşıya qoyulan məqsəd nədirsə, pedaqoji fəaliyyət onun həyata keçirilməsini tənzimləyir. İnteqrativ əsaslı tədrisin öz meyarları vardır: oxşarlıq; paralelizm; mövzu yaxınlığı; didaktiv ideya eyniliyi; metodik üsulların tətbiqi vahidliyi prinsipləri və s. Məqalədə konkret olaraq qoşmanın inteqrativ əsaslı tədrisi prosesində bu meyarların reallaşmasını əks etdirən faktlar öz əksini tapmışdır. Qoşmanın tədrisi prosesinin morfolojiya bölməsi ilə inteqrasiyası mütləq xarakter daşıyır. Xüsusilə hal kateqoriyası mövzusu ilə fəndaxili inteqrasiya qurmamaq qeyri-mümkündür. Bu məqsədlə hal kateqoriyası anlayışı, ismin hallanması səbəbləri, adlıq, yiyəlik, yönlük və çıxışlıq halları, onların xüsusiyyətləri, morfoloji göstəriciləri, sintaktik vəzifəsi bir daha təkrar obyektinə çevrilir. Onu da vurğulamaq lazımdır ki, qoşma hallana bilən sözlərə qoşulur. Deməli, digər nitq hissələri (sifət, say) substantivləşdikdə, eləcə də zərflər, felin təsriflənməyən formalarından məsdər, feli sifət qoşmalarla işləyə bilər. Bu da onu deməyə əsas verir ki, qoşmanın tədrisi prosesində nəinki isimlə, hətta nitq hissələrinin hər biri ilə məqsədə xidmət edən, dil hadisələrinin hərtərəfli və şüurlu dərkinə yönələn inteqrasiyanın düzgün qurulması və tətbiqi ən mühüm pedaqoji vasitə kimi olduqca vacibdir. Qarşılıqlı inteqrasiya əsasında, ən mühüm pedaqoji üsullarla vəhdətdə qurularaq qoşmanın tədris prosesini zənginləşdirəcək və maraqlı doğuracaq amillər az deyil. Belə ki, qoşmanın yaratdığı zəngin məna incəliklərindən söhbət açarkən zaman məzmunlu qoşmalarla zaman zərflərinin qarşılaşdırılması, bəzilərinin omonimlik xüsusiyyət daşması, hər birinin özünəməxsus səciyyəvi cəhətlərinin linqvistik müstəvidə izahı daha geniş üfüqlərin açılmasına, mövzu dairəsinin genişlənməsinə, təlimin şaxələnməsinə səbəb ola bilər. Həmçinin təhsilalanların idraki fəallığının gərgin və çevik işləməsində, tənqidi təfəkkürünün, sərbəst işləmək bacarığının formalaşmasında, dilçiliyin nəzəri əsasları ilə bağlı bəzi aktual və mübahisəli problemlərin izahında inteqrativ əsaslı tədrislə yanaşı, digər üsul və metodlardan da zəruri məqamlarda istifadə etmək xüsusi əhəmiyyətə malikdir. Demək, qoşmanın tədrisində əvvəlki sətirlərdə verdiyimiz meyarların həyata keçirilməsi mütləq xarakter daşıyır.

GİRİŞ. Bildiyimiz kimi, müasir təhsil sistemi ümumbəşəri dəyərlərə, dövlətin marağına, varislik, dünyəvilik, inteqrativlik prinsiplərinə əsaslanan şəxsiyyətin intellektual inkişafına yönəlmiş məqsədüyükün prosesidir. Dünyanın təhsil sistemində son zamanlarda tez-tez istifadə olunan təhsildə inteqrasiya anlayışı birinci növbədə inteqrasiya sözünün mahiyyətini qavramağı tələb edir. Qloballaşmanın gündəmə gətirdiyi bu anlayış müasir təhsilin əhəmiyyətli keyfiyyət göstəricilərindən biridir. İlk baxışdan fəlsəfi mənada başa düşülən bu termin, əslində, həyatın bütün sahələrinə aiddir və cəmiyyətimizin inkişaf istiqamətində müasirliyin təminatçısı kimi diqqəti cəlb edir. Araşdırmalara görə, inteqrasiya termininin ifadə etdiyi mahiyyət həyat yaranandan mövcud olmuş, sonralar isə tamamlanmaların nəticəsi kimi meydana çıxmışdır. Bir sıra elm sahələrində, o cümlədən, sosiologiya və pedaqogikada inteqrasiya əhəmiyyətli yer tutur. Pedaqogikada “inteqrativlik”, “inteqrasiya”, “təhsildə inteqrasiya” və bu kimi anlayışlar tez-tez istifadə olunur.

Hazırda inteqrasiya inkişaf etmiş ölkələrin təhsil sistemində mühüm mövqedədir. İnteqrasiya təhsildə yeni bir səhifə, kurikulumun əsas atributlarında biridir. O, bu gün həyatımızın bütün sahələrində əks olunur.

ARAŞDIRMA. Məlumdur ki, qoşma ismin dörd halında (adlıq, yiyəlik, yönlük, çıxışlıq) olan adlara qoşulur. Fikri fəaliyyətin inkişafına xidmət göstərən, təhsilalanın tədqiqatçılıq qabiliyyətini formalaşdıran, onları müstəqil düşünməyə, axtarışlar aparmağa, linqvistik analizlər etməyə sövq edən suallar qoymaq, problem-situasiya yaratmaqla qoşmanın nə üçün ismin təsirlik və yerlik hallarına qoşulmadığı səbəblərini aydınlaşdırmaq olar. Problemin həllinə gedən yollar hal kateqoriyasının vəzifəsi, əhəmiyyəti, tarixi, adlar qrupuna məxsusluğu və hallar üzrə dəyişən sözlərin cümlədəki sintaktik rolundan keçəcək. Cavabı axtarılan sual əvvəl haqqında nəzəri məlumat verilmiş mövzuları fikrən xatırlamağı tələb edir. Yenidən xatırlanan elmi-nəzəri məlumat praktik istiqamətlə birləşirsə, o daha möhkəm olar. “Oxudum unudum, gördüm xatırladım, etdim öyrəndim”. (Konfutsi) Sırf qrammatik hal olan təsirlik hal iş, hal və hərəkətin təsirinə məruz qalan, yəni üzərində iş icra olunan əşyanı bildirir. Əsasən təsirli feil olan cümlələrdə işlənir, yəni təsirli feillərlə idarə olunur. Təsirlik halda olan isim xəbər vəzifəsində çıxış edə bilmir. Bu halın xəbər vəzifəsində ola bilməməsinin əsas səbəbi onun müstəqim obyekt ifadə etməsidir. Obyekt isə həmişə işlə, feillə əlaqədar olaraq meydana çıxır. Bu səbəbdən feil təsirlik hal şəkilçisi qəbul edən adlar qrupuna imkan vermir ki, onun idarəçiliyindən çıxsın, idarə etdiyi obyektə arasına başqa bir söz daxil olsun. Qoşmanın ismin təsirlik halı ilə işləmə bilməməsi də bu halın xüsusiyyətindən qaynaqlanır. Əvvəlki sətirlərdə qeyd etdiyimiz kimi, qoşmalar ismin adlıq, yönlük və çıxışlıq hallarına qoşularaq onların feillərlə, bəzən də digər nitq hissələri ilə əlaqələnməsinə aktiv xidmət edir. Qoşmalar ismin bu hallarına ona görə qoşulur ki, hal şəkilçilərinin dəqiq ifadə edə bilmədiyi qrammatik və məkani-qrammatik mənəni aydınlaşdırsın, konkretləşdirdin, bu mənaların ifadə olunmasına xidmət etsin. Təsirlik hal isə birbaşa təsirli feil tərəfindən idarə edilir, yaratdığı qrammatik mənə da aydın və dəqiqdir. Bu baxımdan təsirlik halın qoşma ilə işlənməsinə ehtiyac qalmır.

Yerlik hal iş, hal, hərəkətin icra olunduğu yeri və ya əşyanın tutduğu sahəni, əlamətin yerləşdiyi bir obyektə bildirir. Həm ismi xəbərli, həm də təsirsiz feillə ifadə olunan feili xəbərli cümlələrdə işlənir. Yerlik halda olan isim bəzən cümlənin əvvəlində gəlir. Bu hal onu idarə edən sözlə başqa hallara nisbətən zəif əlaqələndir. Əsas funksiyasından başqa, bir sıra mənə variantlarına

da malikdir. Əsasən, məkan məzmunu bildirir. Yerlik halın tabe olduğu sözlə bilavasitə əlaqələnməsi (zəif olsa da), statik xarakteri onun qoşma ilə idarə olunmasına imkan vermir. Qeyd etdiyimiz kimi, qoşmaların mənasında isə bir mütəhərriklik, dinamiklik var, yəni işin icrasının dəqiq zamanını, zaman məsafəsi ilə son hüdudunu, işin başlanğıc nöqtəsini, istiqaməti, hadisənin səbəbini, məsafə və kəmiyyət hüdudunu aydın ifadə edə bilir, müqayisə, bənzətmə və s. bildirir. Bu cür dinamiklik onun statik xarakterə malik yerlik halla işlənməsinə mane olur. Yeri gəlmişkən, statiklik yiyəlik hal üçün də keçərlidir. Çünki yiyəlik halda hərəkət anlayışı yoxdur. Yiyəlik haldakı isim sahiblik və ya aidlik məzmunu bildirir. Sahiblik münasibəti əşya ilə əşya və ya sahib şəxslə əşya arasında olur. Bu halda işlənən isim və ya digər adlar qrupuna aid olan nitq hissələri özündən sonra ona məxsus müəyyən bir obyekt, əşya tələb edir və heç vaxt feillə əlaqəyə girmir. Qeyd etdiyimiz kimi, yiyəlik hal aidlik, sahiblik, yiyə anlayışını bildirir. Belə olduğu halda ona mənsub, aid əşyanın işlənməsi zəruriyyəti yaranır. Feil isə əşya məzmunu bildirmir və bu baxımdan yiyəlik halın feillə əlaqəyə girməsi mümkün deyil. Beləliklə, əşya ilə əşya arasında (adla ad) yaranan əlaqə mənsubiyyət kateqoriyasının da meydana çıxmasına təkan verir. Yiyəlik halda olan söz subyekt, ondan sonra gələn söz isə obyekt bildirir. Yiyəlik hal, əsasən, birləşmə şəklində cümlənin mürəkkəb bir üzvü olur. Müəyyən yiyəlik halda olan söz ayrılıqda ancaq xəbər ola bilər. Bu da o vaxt olur ki, yiyəlik halda olan sözdən sonra mənsubiyyət şəkilçili söz işlənmir. Həmin söz yiyəlik halda olan sözdən qabağa keçir və mübtədə olur. Müqayisə edək: Bu, Fəridənin kitabıdır. Bu kitab Fəridənidir.

Azərbaycan dilində yiyəlik hal ifadə etdiyi mənaya görə iki yerə ayrılır: müəyyən və qeyri-müəyyən yiyəlik hallar. Müəyyən yiyəlik halın əsas mənası müəyyənlik, konkretlik anlayışlarını bildirməsidir. Müəyyən yiyəlik halın morfoloji göstəricisi *-in (-in, -un, -ün)* şəkilçiləridir. Sonu saitle bitən isimlərə *-n* bitişdirici samiti əlavə edilir (*su* sözünə *-y* bitişdiricisi əlavə olunur). Özündən sonra tələb etdiyi mənsub əşya ilə birlikdə III növ ismi birləşmə yaradır və cümlənin mürəkkəb üzvü olur. Qeyri-müəyyən yiyəlik halda olan isim ümumilik, qeyri-müəyyənlik bildirir. Morfoloji göstəricisi yoxdur. Adlıq və təsirlik hallardan fərqli olaraq, qeyri-müəyyən yiyəlik hal heç vaxt feillə əlaqəyə girmir, özündən sonra tələb etdiyi mənsubiyyət şəkilçili sözdən ayrı işlənmir, II növ ismi birləşmə kimi formalaşır və cümlənin mürəkkəb üzvü olur. Məs.: *Eşq atəşi* (mübtədə) səngimişdi, az qala (Z.Abdulla); *Gül əkdim ellər bağında* (yer zərfliyi) və s. İstər II, istərsə də III növ təyini söz birləşmələrinin başlanğıc forması (dağların başı, eşq atəşi, ellər bağı) ismin adlıq halıdır. Mənsubiyyət şəkilçili ikinci tərəf digər hallar üzrə dəyişir, müvafiq qoşmalarla işlənilib müxtəlif cümlə üzvü ola bilər. Məs.: *Cığır dağların başına kimi (dək, qədər: məkan hüdudu bildirir) uzanırdı; Eşq atəşi kimi (tək, qədər: müqayisə bildirir) insanı heç nə yandıra bilməz.* Bu cür ismi birləşmələrin yiyəlik halda olan tərəfini ayırmaq qoşma ilə əlaqəndirmək mümkün deyil.

Zəngin dil faktları və qrammatik qaydaları yekunlaşdırsaq, məlum olacaq ki, ismin yiyəlik halı (müəyyən və qeyri-müəyyən) özündən sonra mütləq şəkildə mənsubiyyət şəkilçili söz tələb edir, bununla da həm II və III növ ismi birləşmələrin formalaşması üçün əsas yaradır, həm də mənsubiyyət kateqoriyasının meydana çıxmasında vasitə rolunu oynayır. Məlum qrammatik qaydalar, elmi-nəzəri tədqiqatlar, zəngin dil materialları ilə əldə olunan məntiqi nəticələr yiyəlik halın qoşmalarla işlənmə bilmədiyini fikrini söyləməyə əsas verir. “Azərbaycan dilinin

grammatikası” nda yazılır: “Yiyəlik hal şəkilçili söz tələb edən qoşma. *Əksinə olaraq* qoşması. Bu qoşma yanaşdığı sözlə birlikdə ziddiyyət-əkslik mənasını ifadə edir. *Bütün deyilənlərin, deyənlərin əksinə olaraq o öz dostuna haqq qazandıрмаğa çalışırdı* (“Kirpi” jurnalı); *Sədrin əksinə olaraq bu idarənin mühasibi çox sərt və tələbkar adam idi, dediyindən dönən deyildi* (S. Rəhimov. “Saçlı”). (1, 261) Verilmiş nümunələrə nəzər yetirsək, görürük ki, qoşma kimi qəbul edilmiş *əksinə olaraq* birləşməsinin birinci tərəfi (əks) müstəqil mənalı vahiddir, substantivləşmiş sifətdir. *Əks* sözündə işlənmiş qrammatik formalar mənsubiyyət (-i) və yönlük halın morfoloji əlamətləridir; *-n* isə bitişdirici samitdir. İsmi yiyəlik halında işlənmiş “deyilənlərin” və “deyənlərin” ifadələri də substantivləşib; feli sifətdir. Məsdər kimi, feli sifət də ismin yiyəlik halı ilə işlənərək mənsubiyyət əlaqəsi yarada bilir, çünki ismin bir çox xüsusiyyətlərinə malikdirlər. Cümlələrdəki *əksinə olaraq* ifadəsi özündən əvvəlki sözlərlə birlikdə xüsusiləşmiş tərz-i-hərəkət zərfliyi kimi sintaktik vəzifə daşıyır. Tərz-i-hərəkət zərfliyinin xüsusiləşməsində birinci tərəfi, əsasən, sifətlərdən, ikinci tərəfi isə feli bağlama şəkilçisini qəbul etmiş *olmaq* köməkçi felindən təşkil edilmiş *asılı olaraq, fərqli olaraq, əlaqədar olaraq, yanaşı olaraq, müvafiq olaraq* sözlərinin xüsusi rolu vardır. Bu cür sözlər qrupu xüsusiləşdirdiyi cümlə üzvünün (tərz-i-hərəkət zərfliyinin) xəbərlə sintaktik əlaqəsini zəiflədir. Sintaktik əlaqənin zəifləməsi belə sözlərin qoşma adlandırılmasına rəvac verir. Məs.: *Aslan mənə dediklərindən fərqli olaraq, yığıncaqda tamamilə başqa fikir söylədi* (S.Rəhimov). Xüsusiləşmə yaratmaqda iştirak edən köməkçi *olmaq* feli tədricən öz funksiyasını və əhəmiyyətini itirməkdədir. Yəni cümlədə feli bağlama formasındakı *olaraq* sözü işlənməsə də, ondan əvvəlki sözdən sonra edilən pauza xüsusiləşməni yaradır və ona ehtiyac qalmır: *Bütün deyilənlərin, deyənlərin əksinə, o öz dostuna haqq qazandıрмаğa çalışırdı; Hər gün telefonla ən azı iki dəfə Qüdrətlə danışır, təkrar mənfi cavab aldıqda, adi vaxtlardan fərqli (olaraq), narazı halda pıçıldayır, ucadan ah-uf eləyirdi.* (S.Rəhimov) Birinci tərəfi müstəqil nitq hissəsi, ikinci tərəfi *olaraq* feli bağlaması ilə formalaşan bu cür tərkiblər “Azərbaycan dilinin qrammatikası” nda (I hissə) mürəkkəb qoşma sayılır: “Mürəkkəb qoşma. Bu qrupa iki müxtəlif mənalı və formalı sözlərin yanaşması əsasında düzəlmiş qoşmalar daxildir, məs.: *asılı olaraq (asılı olmayaraq), fərqli olaraq, əksinə olaraq, cavab olaraq, uyğun olaraq, müvafiq olaraq.* *Qeyd.* Mürəkkəb qoşmalar şəkilcə feli bağlamalara oxşasalar da, bunları feli bağlama adlandırmaq olmaz, çünki bunlarda feli bağlamalara xas olan xüsusiyyətlər (özündən sonra gələn feillə əlaqədar olmaq, müstəqil feilləri mənacə aydınlaşdırmaq, müstəqil xəbərlərə çevrilə bilmək və s.) yoxdur”. (1, 253)

Doğrudur, feli bağlamalar və tərkiblər cümlədə feli xəbərlərə aid olub, onları müxtəlif cəhətdən aydınlaşdırır və zərflilik vəzifəsini icra edir, lakin feli bağlamalar müstəqil xəbərə çevrilə bilmir. Bundan əlavə, mürəkkəb qoşma kimi verilmiş *fərqli olaraq, əksinə olaraq, cavab olaraq, uyğun olaraq, müvafiq olaraq* və s. tərkiblər özündən sonra gələn feillə əlaqədar olub onları mənacə (tərz cəhətdən) aydınlaşdırır da bilir. Məs.: *Alim mühakimələrini hamıdan fərqli olaraq* söyləyirdi. (M.Süleymanov) Müqayisə məzmunlu tərz-i-hərəkət zərfliyi vəzifəsində çıxış edən “ hamıdan fərqli olaraq ” feli bağlamasını qeyri-təyini ismi birləşməyə də çevirmək mümkündür. *Hamıdan fərqli olaraq – hamıdan fərqli.* Bu cür qeyri-təyini ismi birləşmələrin birinci tərəfi ismin çıxışlıq halı ilə, ikinci tərəflər isə sifətlə və ya isimlə ifadə olunur. *Hamıdan fərqli* birləşməsinin ikinci tərəfinin komponenti olan sifətin (fərqli) semantikasında müqayisə

məzmunu qabarıq şəkildə hiss olunur. Qeyri-təyini ismi birləşməyə çevrildə yenə müqayisə mənalı tərz-i-hərəkət zərfliyi kimi çıxış edir. Digər nümunələrə nəzər yetirək: Əzəmət *axının əksinə olaraq* üzürdü. (Ş.A.) Atam deyərki ki, pis hava yoxdur, pis geyim var. Həmişə havaya *uyğun olaraq* geyinin. (İ.M.) Həmcins mübtədalar tarixilik prinsipinə *uyğun olaraq* düzülür və s. Bu cümlələrin hər birində feli bağlama tərkiblərinin sintaktik vəzifəsi tərz-i-hərəkət zərfliyidir və feli xəbərlərə yanaşma əlaqəsi ilə bağlanmışdır.

Doğrudur, feli bağlama şəkilçilərinin bəzilərinin təcridən öz funksiyasını itirməsi və başqa nitq hissəsinə keçməsi həqiqətdir. Məsələn, Usta Ramazan quyunun hasilatından *olduqca* razı qalmışdı. (M.Hüseyn) Sənə *dönə-dönə* tapşırırdım axı. (İ.Əfəndiyev) Hər iki cümlədə feli bağlama öz keyfiyyətini itirərək kəmiyyət zərfinə çevrilmişdir. Lakin *olduqca, dönə-dönə* feli bağlamaları öz funksiyasında da işləyə bilər: *Vətəni ürəkdən sevən igidlər var olduqca* vətən basılmaz; Səid *tini dönə-dönə* əl eləyir və gözlərini ondan ayıra bilmirdi.

Fikrimizcə, xüsusiləşmə yaradan *əksinə olaraq, asılı olaraq, fərqli olaraq, əlaqədar olaraq, yanaşı olaraq, müvafiq olaraq* tərkiblərini sırf qoşma kimi qəbul etmək doğru deyildir. Bu cür feli bağlama tərkiblərinin mürəkkəb qoşma kimi qəbul edilməsi onların ayrılıqda işləyə bilməməsi ilə əlaqədardır. Doğrudur, bu tərkiblər əlaqəyə girdiyi sözlərlə birlikdə feli xəbərlə ifadə olunan işin icrasının tərzini bildirir, lakin birinci tərəflər ayrılıqda da öz leksik mənasını saxlayır. Bu cəhət onu qoşmalardan fərqləndirir. Əgər təklikdə *üçün, ötrü, dək, cən, görə* və s. qoşmaların lüğəvi mənasının olmadığı qabarıq şəkildə hiss olunursa, *asılı, fərqli, əksinə, yanaşı, müvafiq* sözlərinə bu cəhəti şamil etmək olmaz.

Fikirlərimizə yekun vuraraq demək istəyirik ki, *əksinə olaraq* tərkibinin ismin yiyəlik halına qoşulmasına səbəb onun (əksinə) mənsubiyyət kateqoriyasının əlaməti ilə işlənməsidir. Daha doğrusu, mənsubiyyət kateqoriyasının morfoloji əlaməti yiyəlik halda olan substantivləşmiş feli sifətin tələbindən irəli gəlir və *olaraq* feli bağlaması ilə birlikdə (feli bağlama) tərkib yaradır. Digər nəzəri dilçilik ədəbiyyatlarında da ismin adlıq halına qoşulan qoşmaların müəyyən və qeyri-müəyyən yiyəlik hallara qoşulması fikirləri öz əksini tapıb. Muxtar Hüseyzadənin “Müasir Azərbaycan dili” dərslində oxuyuruq: “İsmin qeyri-müəyyən və müəyyən yiyəlik, eləcə də yönlük halında işlənən sözlərə qoşulanlar: kimi (tək), qədər, -can, -cən. Məsələn: *qızıl kimi, sənin kimi, axşama kimi, igid tək, onun tək, Arif qədər, sənin qədər, ona qədər, bağacan, evəcən, axşamacan*. Bu qoşmalar müxtəlif hallara qoşulduğu zaman müxtəlif mənalara ifadə edir: a) kimi və tək qoşmaları qeyri-müəyyən yiyəlik halda işlənən isim, sifət, məsdər və yiyəlik halda işlənən əvəzliliyə qoşulduqda təşbih vasitəsi kimi müqayisə və bənzətmə mənası ifadə edir. Məsələn: O şeydə Səkinə güzəşt nə olduğunu bilmir, *qaya kimi* möhkəm dayanırdı (M.İbrahimov)... Onun gözləri *ulduz tək* parlardı. Səkinə Qaraşı bağına basdı, körpəni **oxşar kimi** oxşadı (M.İbrahimov)”. (2, 221)

Verilmiş nümunələrin heç birində qoşma qeyri-müəyyən yiyəlik hala qoşulmayıb. Qeyri-müəyyən yiyəlik hal kimi qəbul olunan *qızıl kimi, igid tək, Arif qədər, qaya kimi, ulduz tək* qoşmalı birləşmələrdə isimlər adlıq haldadır. Əvvəlki sətirlərdə qeyri-müəyyən yiyəlik halın elmi ədəbiyyatda qəbul olunmuş qrammatik qaydalarını verməyə çalışmışdıq. Ona görə də təkrara ehtiyac duymuruq.

Yenə orada *əvvəlki kimi, gəzmək kimi, oxuyan kimi, eşidən kimi, qayıdan kimi, kifayət qədər, Gülsənəm üçün, Qüdrət üçün, Sənəm üçün, iş üçün* və s. nümunələrdə də qoşmanın qoşulduğu

hal qeyri-müəyyən ziyəlik hal olaraq qəbul edilib. Halbuki qeyri-müəyyən ziyəlik halda olsa idi, o zaman ona mənsub əşya da olmalı idi. Həmçinin həmin sözlərin heç birini qoşmalarla işləndiyi vaxt müəyyən ziyəlik hala çevirmək mümkün deyil. Deməli, bu qoşmalar qeyri-müəyyən ziyəlik halda olan sözlərə yox, adlıq halda olan zaman məzmunlu sifətə, məsdərə, indiki zaman məzmunlu feli sifətlərə, isimlərə qoşularaq müxtəlif semantik çalar qazanır.

Müasir Azərbaycan dilinin morfoloqiyasından bəhs olunan əsərlərdə qoşmalarım müəyyən ziyəlik halda olan əvəzlilərə qoşulduğu yazılır: *sənintək, mənim qədər, sizin üçün, onun qədər, mənimtək*. Bizə elə gəlir ki, dildə qənaət üsuluna görə (dildə kifayət qədər faktlar var) birləşmədə ixtisar aparılıbdır. Çünki bu əvəzlilərin hər biri göründüyü kimi, müəyyən ziyəlik haldadır. Belədirsə, ona mənsub əşya, aid olan şəxs də olmalı idi. Əgər biz ixtisar olunan sözləri yerinə qoysaq, belə bir mənzərə yaranacaq: *sənin özüntək, mənim özüm qədər, onun özü qədər, sizin oxumağınız (yaşayışınız, sağlamlığınız və s.) üçün* və s. Ziyəlik halda olan şəxs əvəzlilərindən sonra artırılmış qayıdış əvəzliyinin (özüm) hallanma sistemi isimlərdə olduğu kimidir. Yəni burada yalnız adlıq halda işlənə bilər. Çünki ondan əvvəl gələn şəxs əvəzliləri məlum olduğu kimi, ziyəlik halındadır. Göründüyü kimi, birləşmə başlanğıc formada adlıq halındadır. Onu da qeyd edək ki, qayıdış şəxs əvəzliləri subyektlə birlikdə işlənərək, subyekt daha da konkretləşdirir və cümlənin mürəkkəb üzvü olur. Lakin qoşmalarla işlənərkən üslubi cəhətdən ixtisar oluna bilər.

Göründüyü kimi, məqsədyönlü şəkildə, diskussiya yaradaraq problemin həllinə yönəldilən suallar nə qədər mətləblərin açılmasına, möhkəmləndirilməsinə, şüurlu olaraq dərk edilməsinə geniş imkan yaradır. Qarşılıqlı inteqrasiya əsasında, ən mühüm pedaqoji üsullarla vəhdətdə qurularaq qoşmanın tədris prosesini zənginləşdirəcək və maraq doğuracaq amillər az deyil. Belə ki, qoşmanın yaratdığı zəngin mənə incəliklərindən söhbət açarkən zaman məzmunlu qoşmalarla zaman zərflərinin qarşılaşdırılması, bəzilərinin omonimlik xüsusiyyət daşması, hər birinin özünəməxsus səciyyəvi cəhətlərinin linqvistik müstəvidə izahı daha geniş üfüqlərin açılmasına, mövzu dairəsinin genişlənməsinə, təlimin şaxələnməsinə və beləliklə, təhsilalanın tərəkürünün hərtərəfli inkişafına səbəb ola bilər. Məlumdur ki, bir çox qoşmalar qoşulduğu sözlərin lüğəvi mənasına uyğun olaraq zaman məzmunu da yaradır. Ya zamanın son hüdudunu (*axşama kimi, səhərdək, payıza qədər, axşamacan*), ya əsas feildəki işin davam etmə müddətini, zamanın başlanmasından sonrakı məsafəni (dünəndən bəri), ya da əsas feildəki işin icra zamanını (hadisədən əvvəl, üsyandan sonra) bildirir.

Qoşmaların qoşulduğu sözlərə əlavə etdiyi zaman çalarları ilə zaman məzmunlu isimlərin, zaman zərflərinin qarşılaşdırılması, onları birləşdirən və fərqləndirən səciyyəvi cəhətlərin müəyyənləşdirilməsi tələbi yeni axtarışlar aparmaq imkanı yaratmış olur. Bu axtarışlar təhsilalanın zaman anlayışını necə dərk etdiyini, məntiqi və qrammatik zaman kateqoriyalarının arasındakı fərqi müəyyənləşdirməyi necə bacardığını, dil zamanları (temporallıq) anlayışını və onu yaradan vasitələri nə cür anladığını üzə çıxardacaq. Bu məqsədlə aşağıdakı nümunələri linqvistik təhlilə cəlb etmək olar: *Çox gəzmüşəm, az görmüşəm danəndə, Deməliyəm sözün yeri gələndə, İnsan üçün görməyədən dönəndə, Açılanda xoş camalı varıymış.* (A.Ələsgər) *Ov keçdi bərədən, ata bilməzsən, Uçdu, getdi əldən, tuta bilməzsən, Yerisən, yüyürsən, çata bilməzsən, Görürsən ki, bəxtin yatdı, sən də yat.* (A.Ələsgər) *Səhərdən çıxmışdım tərən ovuna, Hərdən sığal verir zülfü-muyuna...* (A.Hüseyn Mayıl) *Mən səni görəndən bəri, Sənəm olub qəm*

dəftəri...(A.Ələsgər) Nümunələr oxunduqdan sonra zaman məzmunlu sözlər seçilir, feillər zaman kateqoriyasının qrammatik formalarına uyğun qruplaşdırılır. Daha sonra bu vahidlərdəki zaman anlayışının yaranma səbəbləri işıqlandırılır. Nəticədə məlum olur ki, dil zamanlarının əsas ifadə vasitəsi və daşıyıcıları feilin zaman kateqoriyası olsa da, bəzi nitq hissələrinin (zaman mənəli isim, sifət, zərf), eləcə də feli bağlama və feli sifətlərin semantikasında da zaman məzmunu vardır. Həmçinin qoşmalar da qoşulduğu sözlərə zaman çaları verə bilir. Əksərən zaman məzmunu qoşmanın qoşulduğu sözün daxili semantikasında olur, qoşma isə həmin zamanın ölçüsünü, hüdudunu bildirir, zamanı konkretləşdirir: *payıza kimi, axşama qədər, səhərə kimi, dünəndən bəri, gələndən sonra, gecəyə kimi (dək, cən), qışın əvvəllərinə kimi, yayın sonunadək* və s.

Zaman məzmunu yaradan qoşmaların təlimi prosesində bu cür integrativ mühitin yaradılması, görüldüyü kimi, bir çox mətləblərin açılmasına, maraqlı faktların meydana çıxmasına səbəb ola bilər. Qoşmanın tədrisi bağlayıcı ilə də integrativ qurula bilər. Çünki qoşma ilə bağlayıcıyı birləşdirən və eyni zamanda fərqləndirən bir çox amillər vardır. Onların hər ikisi qrammatik – sintaktik əlaqənin qurulmasında iştirak edir. Yaxşı olardı ki, integrasiya bağlayıcı tədris edilən zaman yaradılsın. Çünki yalnız hər iki nitq hissəsinin təbiəti, qrammatik xüsusiyyətləri haqqında dolğun məlumat əldə etdikdən sonra onları çətinlik çəkmədən fərqləndirmək mümkündür. Integrasiya hər iki köməkçi nitq hissəsinin müqayisə əsasında daha dərinləndirən mənimsənilməsinə və qoşma haqqında verilən elmi-nəzəri biliyin möhkəmlənməsinə səbəb olar.

İlə (-la, -lə) qoşması haqqında məlumat verilərkən istər-istəməz mövzulararası əlaqənin qurulmasına şərait yaranır. Bunu etmək lazımdır. Sonra bağlayıcının tədrisində yaradılan əlaqə hər iki köməkçi nitq hissəsinin mahiyyətini və nitqdəki rolunu müəyyənləşdirməkdə mühüm əhəmiyyət kəsb edəcək. *İlə* qoşmasını *ilə* bağlayıcısından fərqləndirmək məqsədi ilə cümlələr seçilərək linqvistik təhlilə cəlb edilməlidir. Nümunələrə nəzər salaq: Mülk *ilə* mal, ey məlik, kimsəyə çün qalmamış... (İ.Nəsimi). Cümləni əvvəl morfoloji təhlil edirik. *Mülk* – nə? sualına cavab verir; əşya məzmunu bildirir; qrammatik mənasına görə isimdir; quruluşca sadədir; təkdir; ümumidir; konkretidir; adlıq halında işlənmişdir; sintaktik vəzifəsi mübtədərdir. *İlə* – suala cavab vermir; eynicinsli iki əşya arasında tabesizlik əlaqəsi yaratmağa xidmət edir; cümlə üzvü olmur. *Mal* – nə? (mülk sözünə aid olan qrammatik xüsusiyyətlər bu sözə də aid olduğundan təkrar etmirik). Tabesizlik əlaqəsi ilə bağlanan hər iki söz (mülk və mal) cümlənin həmcins mübtədəridir. Deməli, *ilə* bərabərhüquqlu iki sözün arasında işlənərək onlar arasında sintaktik əlaqə yaradır. Sual qoymaq olar: “İlə” ni “və” ilə əvəz etmək mümkündürmü?; “İlə” ni vergüllə əvəzləndirmək olarmı?; “İlə” cümlə üzvüdürmü? Suallara verilən cavab “ilə” nin bağlayıcı olduğunu sübut edir (Hə. Hə. Yox.).

İlə sözlərin sonuna qoşularsa, qoşulduğu sözlə birlikdə cümlənin tamamlığı və ya zərfliyi olarsa, *və* bağlayıcısı, vergüllə əvəz edilməzsə, o zaman *ilə* qoşma olacaq. Məsələn, Hur *ilə* cənnətdə məqam eylədi... (İ.Nəsimi) İntelgentik, gözərik naz *ilə*, Ömr edərək nəşeyi-dəmsaz *ilə*. (M. Ə. Sabir) Birinci cümlədə *ilə* adlıq halda işlənmiş *hur* (ərəb mənşəli olub, “ cənnət qızı ” deməkdir) sözünə qoşularaq onunla birlikdə kim ilə? (kimlə?) sualına cavab verir və cümlənin vasitəli tamamlığı vəzifəsini icra edir. İkinci cümlədə *ilə* adlıq halda işlənmiş *naz* sözünə *və* *nəşeyi-dəmsaz* (ə-f. mənşəli olub “ dost, həmdəmin sevinci və ya şadlığı ” mənasını bildirir)

izafət tərkibinə qoşularaq necə? (nə cür?) sualına cavab verir, feillə ifadə olunmuş xəbərin icra tərzini bildirərək tərz-i-hərəkət zərfliyi vəzifəsində çıxış edir. “Naz” və “nəşeyi-dəmsaz” qrammatik mənasına görə isim olsa da, hər ikisinin semantikasında əlamət məzmunu da hiss olunur. Qoşma onlardakı əlamət, tərz mənasının daha qabarıq ifadə olunmasını təmin edir. Qoşma ilə bağlayıcının fərqləndirilməsində linqvistik eksperiment, alqoritmik məsələlər, müqayisə, venn diaqramı və s. üsullardan istifadə etmək mümkündür. Qoşma ilə bağlayıcını fərqləndirmək üçün belə bir alqoritmik məsələ qoyuruq:

1. Eyni fonetik tərkibli *ilə* əlaqəyə girdiyi sözə semantik məna verirmi?

Cümlə: İbrahim xan *ilə* Vaqif səsə Sol əli *ilə* uzun saçlarını sığalladı.

eyvana çıxdı.

Cavab: yox hə

2. Cümlələrdəki *ilə* morfemi əlaqə yaratdığı sözlə birlikdə cümlə üzvü vəzifəsini icra edirmi?

Cümlə: İbrahim xan *ilə* Vaqif səsə Sol əli *ilə* uzun saçlarını sığalladı.

eyvana çıxdı.

Cavab: yox hə

3. Cümlələrdəki fərqləndirilmiş sözlər tərz, iştirak məzmunu da yarada bilirmi?

Cümlə: İbrahim xan *ilə* Vaqif səsə Sol əli *ilə* uzun saçlarını sığalladı.

eyvana çıxdı.

Cavab: yox hə

Nəticə: bağlayıcı qoşma

Bağlayıcının tədrisi prosesində bu üsullardan məqsədyönlü şəkildə faydalanmaq daha uğurlu nəticənin əldə olunmasına təminat verir. Bu cür pedaqoji üsul və vasitələrin köməyi ilə eyni səs tərkibinə malik olan, həm qoşma, həm də şəkilçi kimi işlənən *-la, -lə; -ca, -cə* morfemlərini də fərqləndirmək mümkündür.

NƏTİCƏ. Bizim qoşmanın tədrisində morfolojiya bölməsinin ayrı-ayrı mövzuları üzrə yaratdığımız inteqrasiya sadəcə olaraq xatırlatma məqsədi daşıyır. Hər bir təhsilverən qoşmanın tədrisini qarşılıqlı inteqrasiya şəraitində qurarkən mütləq şəkildə mövzunun məqsədinə xidmət etməli olduğunu və nəticəyönlü olacağını unutmamalıdır. Göründüyü kimi, qoşma elə bir mövzudur ki, onun tədrisində retrospektiv əlaqədən qətiyyən yan keçmək olmur. Beləliklə, qoşmanın tədrisi prosesində bir daha əmin olduq ki, ismin hal kateqoriyasını təkrar obyektinə çevirmədən, isimlə inteqrasiya qurulmadan, digər əsas nitq hissələrinin leksik-semantik təbiətini bilmədən mövzunun mənimsənilmə keyfiyyətindən danışmaq olmaz. Çünki qoşmaların yaratdığı semantik məna qrupları həm qoşulduğu sözlərin semantikasını, həm də ismin halları ilə birbaşa bağlıdır.

ƏDƏBİYYAT (KAYNAKÇA)

1. Azərbaycan dilinin qrammatikası (I hissə). EA nəşriyyatı. Bakı, 1960. 334 səh.
2. Hüseynzadə M. Müasir Azərbaycan dili. Morfolojiya. “Şərq-Qərb” nəşriyyatı. Bakı, 2007. 280 səh.
3. Hümətova R. Ana dili-II. ADPU. Bakı, 2019. 290 səh.

4. Xəlilov B. Müasir Azərbaycan dilinin morfolojiyası. I hissə. Bakı, 2000
5. Xəlilov B. Müasir Azərbaycan dilinin morfolojiyası. II hissə. Bakı, 2003. 354 səh.
6. Kazımov Q. Müasir Azərbaycan dili. Morfolojiya. “Elm və təhsil”. Bakı, 2010. 400 səh.
7. Kazımov Q. Müasir Azərbaycan dili. Sintaksis. “Ünsiyyət”. Bakı, 2000. 496 səh.
8. Zeynalov F. Müasir türk dillərində köməkçi nitq hissələri. “Maarif”. Bakı, 1971

“MARIA ZUR KETTEN”: OSMANLI ESARETİNDEN KAÇAN HİRİSTİYAN BİR GENÇİ ANLATAN 18. YÜZYIL HAC ŞARKISI

Prof. em. Dr. Otto Holzapfel¹ , Prof. Dr. Ali Osman Öztürk²

Özet

Hac, birçok dinin geleneksel bir olgusudur. Hacılar merhamet bulmak ve bağışlanmak için kişisel zorlukları ve acıları üstlenirler. Bu bir yandan, “kötülüğe” karşı savaşmak için bireysel bir tövbe egzersizidir, diğer yandan ise, diğer hacılarla birlikte, aynı zamanda, neredeyse söylenebilir ki, çoğu zaman kişinin daha iyi olma yolunda bir dönüşüm attığı sosyal bir olaydır. Şarkılar/ilâhi ler grup haclarında önemli bir rol oynar. Seçilen örnek 1749 tarihli bir şarkı elyazmasında kayıtlıdır ve genç bir adamın Osmanlı köleliğinden mucizevi bir şekilde kurtarılmasını anlatmaktadır. Buna ek olarak, bir menkıbenin bu özel varyantı, yani mahkûmların kurtarıcısı olarak Meryem, Aziz Leonhard'ı çevreleyen diğer geleneksel inanışlara yaklaştırılmıştır. Katolik geleneği, “tüm sorunlar” için “on dört acil durum yardımcısı”, yani acil durumlarda yardıma çağrılacak azizlerden oluşan bir sistem geliştirmiştir. “Tanrı'nın Annesi” olarak Meryem'in hiyerarşide çok üstte olduğu düşünülür. Aziz George, diğer şeylerin yanı sıra atların koruyucu azizi olarak bu on dört azizden biridir ve bu nedenle bazı hac yerlerinde onun yerini alan Aziz Leonard ile “rekabet eder”. Azizlerin kiliselerdeki imgeleri, deyim yerindeyse, azizin niteliği temelinde “sorumluluğunu” gösterir ve Aziz Leonard örneğinde bu zincirdir. Buradaki yaklaşım, bu şarkı metnini tarihsel olarak kategorize etmeye çalışmak değil, onu geleneksel dini pratik bağlamında görmektir. Bu örnekte, bu durum Kara Orman'daki eski hac yeri Zell am Hamersbach'ta kendini göstermekte ve günümüzde de bölgesel dini uygulamaların ayrılmaz bir parçası olmaya devam etmektedir.

Anahtar Sözcükler: hac ve hac ziyareti, mahkûmların kurtuluşu mucizesi, hac şarkısı ve şarkı broşürü, dini-sosyolojik bağlam

“MARIA ZUR KETTEN”: AN 18TH CENTURY PILGRIMAGE SONG ABOUT A CHRISTIAN YOUTH WHO ESCAPED OTTOMAN CAPTIVITY

Abstract

Pilgrimage is a traditional practice in many religions. It involves personal hardship and endurance in order to seek mercy and obtain forgiveness. While it is primarily an individual penitential exercise to combat 'evil', it is also a social event when undertaken with other pilgrims, often resulting in a conversion towards self-improvement. Group pilgrimages often incorporate songs as an important aspect. The selected example is documented in a song manuscript from 1749 and recounts the miraculous rescue of a young man from Ottoman slavery. Furthermore, this specific version of the legend, which portrays Mary as the liberator of prisoners, is closely linked to the otherwise conventional practices associated with St. Leonhard. The Catholic tradition has established a group of 'fourteen auxiliary saints' for 'all problems', which are saints that can be invoked for assistance in emergency situations. The

¹ Albert-Ludwigs-Universität Freiburg i Br., ottoholzapfel@yahoo.de, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8814-4230>

² Necmettin Erbakan Üniversitesi, aoturk@erbakan.edu.tr, ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-2759-2096>

hierarchical position of Mary as the 'Mother of God' is widely acknowledged. St. George, who is the patron saint of horses among other things, is one of the fourteen saints and is sometimes replaced by St. Leonard in certain pilgrimage sites. Images of saints in churches indicate their 'responsibility' based on their attributes. In the case of St. Leonard, this is represented by the chain. The aim is not to categorise this song text historically, but to view it in the context of traditional religious practice. Specifically, it is associated with the old pilgrimage site of Zell am Hamersbach in the Black Forest and remains an integral part of regional religious practice to this day.

Keywords: pilgrimage, miracle of the liberation of prisoners, pilgrimage song and song pamphlet, religio-sociological context analysis.

1. Hac ve hac yolculuğu hakkında

Dindar insanların inançlarının önemli bir yerine yaptıkları hac yolculuğu, birçok dinin büyük ve merkezi özelliklerinden biridir. “Hac ve ziyaretler hemen hemen tüm dinlerde uzak ibadet yerlerine yapılan yaygın göçlerdir... [...] zaman zaman [bunlar] adanmışlık pratiğinin en popüler biçimleridir” (Hassauer 2000: 636). Tarihsel ve teolojik tartışmalara girmeyen, bunun yerine günümüzün çağdaş din uygulamalarını öncelikle sosyo-tarihsel bir perspektiften yorumlayan mükemmel bir dini çalışmalar ansiklopedisinden alıntı yapıyoruz. Bir hac yolculuğunun varış noktasına “mucize” atfedilir; Hıristiyan haclarında azizler, kendilerini “mucizelerle” gösterdikleri yerlerde “şefaati” olarak görülür. Bununla birlikte, ibadet yerinde tüccarlar, dilenciler ve turistler de dâhil olmak üzere bir “işlevler karışımı” vardır. Hac olgusu, “toplu dua ve şarkı söyleme” ile “grup oluşumunu” içerir (bkz. Hassauer 2000: 636 vd.).

Böylece lütuf bulmak, bağışlanmak için kişisel zorlukları ve acıları üstlenirsiniz. Bu bir yandan “kötülüğe” karşı savaşmak için bireysel bir tövbe egzersizidir, ancak diğer yandan, diğer hacıların eşliğinde, aynı zamanda, neredeyse denilebilir ki, çoğu zaman kişinin iyileşme yolunda bir tövbe attığı sosyal bir olaydır. Şarkılar grup haclarında önemli bir rol oynar. Birlikte şarkı/ilâhi söylemek bir topluluk yaratır ve bu topluluğu güçlendirir. Başkalarıyla, benzer düşünen insanlarla bir arada olmak bazı zorluklara katlanmayı kolaylaştırır. Birçok durumda hac aynı zamanda bir şenlik, geleneksel adetlerin ve geleneksel inançların bir gösterisidir. Ancak tüm bunlar, ister büyük bir çabayla, ister nadir bir ihtişam gösterisiyle olsun, kişinin bir tür “ilâhi ödül” alacağı umuduyla ve muhtemelen de kesin inancıyla (kişi bunu nasıl hayal ederse etsin) gönüllü olarak üstlenilir. Bu tür temel uygulamalarda pek çok din birbirine benzer ve oldukça karşılaştırılabilir.

Hz. İsa'nın annesi Hz. Meryem, Hıristiyan inancında (özellikle Katolik geleneğinde ve 16. yüzyılın başındaki Reformasyon'dan önce Almanca konuşulan ülkelerde; Roma Katolik Kilisesi'nde) özel bir rol oynamış ve oynamaya devam etmektedir. Hıristiyan geleneği, yardım ve merhamet dilemenin Tanrı'nın kendisine başvurmaktan daha kolay olduğuna inanılan, dini çağrışimli kurumlar ve “aracılar” hiyerarşisi yaratmıştır. Ve birçokları için özellikle Meryem, güvenle başvurulabilecek bir kişiydi (ve hala da öyledir). - Hıristiyan geleneği de önceki dinlerden, belirli yerlerin özel lütufların bahşedilebileceği iyileştirici, “kutsal” bir güce sahip olduğu fikrini benimsemiştir, özellikle de bu yerler daha önce gerçekleşmiş “mucizelerle” karakterize edilmişse.

Şimdiye kadar tartıştığımız dini fikirler ortamından çıkıp daha somut düşünürsek, hac yerlerinin, yani bu tür hac ziyaretlerinin varış noktalarının ekonomik bir öneme de sahip olduğu (ve hâlâ sahip olduğu) hemen ortaya çıkar (bazılarına göre kritik olarak: özellikle). Çok sayıda

insanın bir araya geldiği bir yerde, nihayetinde ekonomik “getiri” de vaat eden bir altyapıyı organize etmeniz ve sürdürmeniz gerekir. Evde kalanlar için hatıra eşyaları, hediyelikler ve “dini” hediyelikler (ibadet eşyaları) gibi küçük şeyler bile önemli hale geliyor, özellikle de hac yolculuğunun ortasındaki coşkulu atmosfer, kesenin ağzını evdeki günlük yaşamdan daha kolay açtığı için.

2 Bir hac kimliği nesnesi olarak mucize öyküsü

Tüm bunlar, 18. yüzyılın ortalarında Kara Orman (Schwarzwald’daki mevcut bir hac yeri Zell am Hamersbach için yazılmış ve Osmanlı esaretinden kaçan bir Hıristiyan gencin özel kaderini konu alan bir şarkıya geçmeden önce kısa bir bağlam bilgisi olarak belirtilmelidir. Şarkı, bu mucize öyküsünü 1697 yılında yayınlayan daha eski bir “kitapçığa” dayanmaktadır (K.S. 1973: s.y.).³ Bu kitapçığın yazarını biliyoruz: Peter Schneider. Bir önsözde, belediye başkanı ve belediye meclisi, anlatılan olayların gerçekten de aşağıdaki şarkıda anlatıldığı gibi gerçekleştiğini teyit etmektedir. İkinci bir tarihçi, Peder Placidius Schmider, bu hikâyeyi ele almış ve kitapçığı 1748’de komşu Rottweil’de yeniden bastırmıştır. Bu noktada, burada ele alınan şarkı 18 dizeden oluşturulmuş ve 1749 yılında bir broşür olarak ayrıca basılmıştır. “Kommet her, bereite Sünder...” ilahîsinin üç bölümlü melodisi de görünüşe göre daha kapsamlı bir kitapçıkta basılmıştır, ancak bunu sadece bizim için önemli bir kaynak olan 1973 tarihli gazete ekinden çıkarabiliyoruz (Görsel 1):

Görsel 1: “Kommet her, bereite Sünder...” ilahîsinin giriş notası

Tarihsel olarak, 1697 tarihli ilk kitapçıkla, Avrupa’nın Osmanlı İmparatorluğu ile yüzyıllardır süren çatışmasının ortasındayız. Ancak, belirtildiği gibi 1749 yılında eklenen mevcut şarkı metninde tarihsel koşulların hiçbir rolü yoktur. Neredeyse tamamen, kişinin kendi mevcut zorluklarının üstesinden gelmesine yardımcı olmak veya benzer tehlikelerden korunmak için bir model olarak kullanılabilir bu olaya olan inançla ilgilidir. Esaretin “zincirleri” bunun somut sembolleridir, ama aynı zamanda kişinin kendini içinde bulduğu ya da çekindiği korku ve zorlukların sembolik imgeleridir.

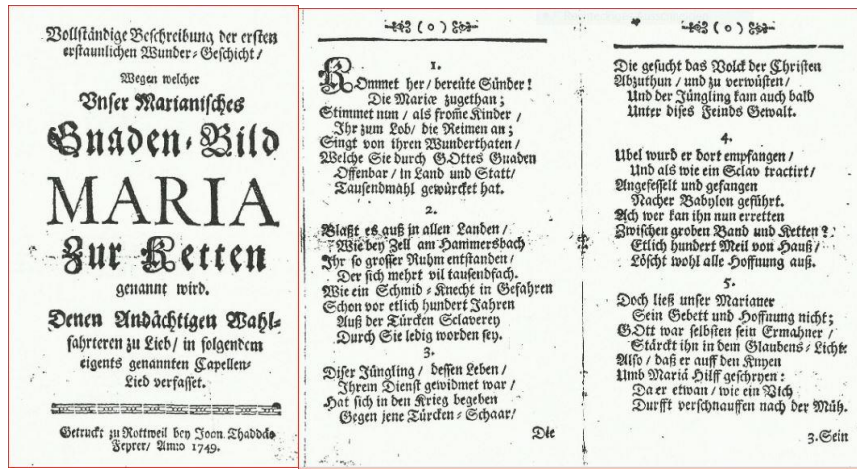
Bu ibret verici mucizeyi anlatan şarkı hac yerinde söylenir. Küçük bir “hac kitapçığı” ya da “lütuf kitapçığı” satın alırsanız, şarkının sözlerinin yanı sıra bir açıklama, hatta bazen melodinin bir kopyasını içeren birkaç sayfalık ucuz bir baskıya da sahip olursunuz. Elimizde bu tür

³ K. S. [Name unbekannt] und ohne Seitenangabe. K. S. [isim bilinmiyor] ve sayfa referansı yok.

popüler şarkı broşürlerinin 1697 yılına ait erken bir baskısı var - açıklama Latince bir metinle kilise tarafından onaylanmış ve baskı diğer açılardan da gerçek bir rapormuş gibi görünüyor, ancak genel halkın (yaklaşık 1850'lerden önce) gerçek ile kurguyu ayırt edemediği veya zorlukla ayırt ettiği bir döneme ait. Bu anlamda, (bugünün) okuyucu ve dinleyicilerine öyle görünse de (bkz. yeni baskıdaki "Historia-Gesang" terimi; aşağıya bakınız) "tarihi" bir şarkı değildir, çünkü "tarihi gerçeklik" ölçütü burada hiçbir rol oynamaz.⁴

3 "Maria zur Ketten" şarkısı

Eski broşürün tanımını ve 1749 tarihli mevcut versiyondaki şarkı metnini⁵ özetliyoruz (Görsel 2):

Görsel 2: "Maria zur Ketten" Şarkısı (1749) (ilk 5 kıta)

"Açıklama" (yani şarkı metni) "eksiksizdir" ve bu da gerçeğin kanıtının bir parçası olmalıdır. Şarkı, özel olarak inşa edilmiş bir şapelde⁶ (bkz. "Capellen-Lied") görülebilen ve (bugünkü kilisenin) ana sunağındaki figürü menkıbeye bağlantılı olarak "Maria zur Ketten" (veya "zincire") olarak adlandırılan bir resim, bizim durumumuzda ahşap bir heykel, yaklaşık 1350'den kalma bir Madonna gibi bir "lütuf imgesi" hakkındadır. Şarkı bu lütuf yeri için yazılmıştır (bkz. "inanılmaz mucize hikâyesi"). Liedflugschrift, Kara Orman'ın doğusunda daha büyük bir kasaba olan Rottweil'de, hac yolculuğunun varış noktası olan Batı Kara Orman'daki Zell am Hamersbach'a karayoluyla yaklaşık 70 kilometre uzaklıkta basıldı. İlahi broşürleri basmak ve satmak bölgeler üstü bir gelir kaynağıydı. Küçük bir kasaba olan Zell'in o zamanlar büyük bir matbaası yoktu, ancak 1139'dan beri belgelerde adı geçen ve hatta 14. yüzyılın sonunda bir imparatorluk merkezi ("özgür imparatorluk kasabası") haline gelen, gelenek açısından zengin eski bir yerleşime kadar izlenebilir. Zell bugün yaklaşık 8000 kişilik bir nüfusa sahiptir.

Sözler "Gelin, hazırlıklı günahkârlar!" diye başlıyor: Günahlarını itiraf etmeye hazır ve "Meryem'e adanmış" hacılar. Bu hac şarkısını söylemeli (satır 1) ve böylece lütuf yerinin

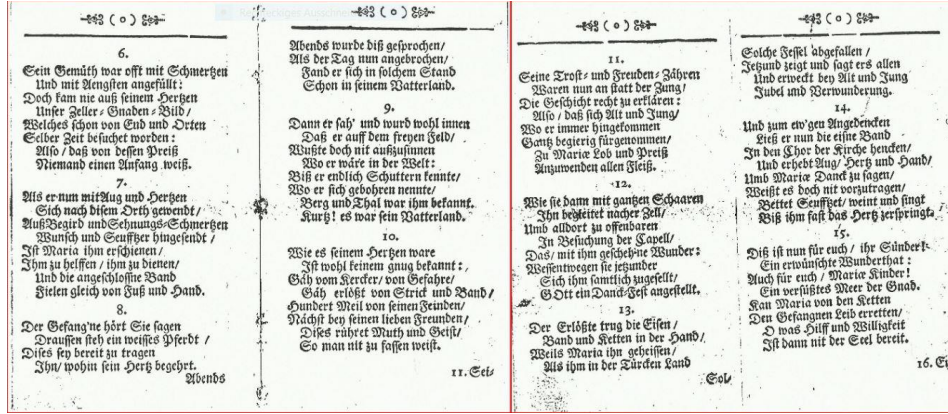
⁴ Bir metni gerçeğe aykırı biçimde "tarihi" diye nitelemek bir tür "değer artırma" abartmasıdır, tıpkı olmayacak bir mucizeyi anlatan hikâyenin kullanılarak bir yerin değerinin artırılması gibi (bkz. Balcı 2024: 150).

⁵ Orijinali Zell am Hamersbach'ta özel mülkiyette; Dr. Hannjost Lixfeld tarafından 1981'de "Deutsches Volksliedarchiv"e [bugün Freiburg i. Br. Üniversitesi'nin "Zentrum für populäre Kultur und Musik" merkezi] bir kopyası teslim edilmiştir.

⁶ Menkıbeye göre, Zell'deki ilk şapel 6. yüzyılda Aziz Gallus tarafından inşa edilmiş ve Meryem Ana'nın "Maria zur Rose" imgesi burada saygı görmüştür. Her halükarda burası eski bir hac yeridir.

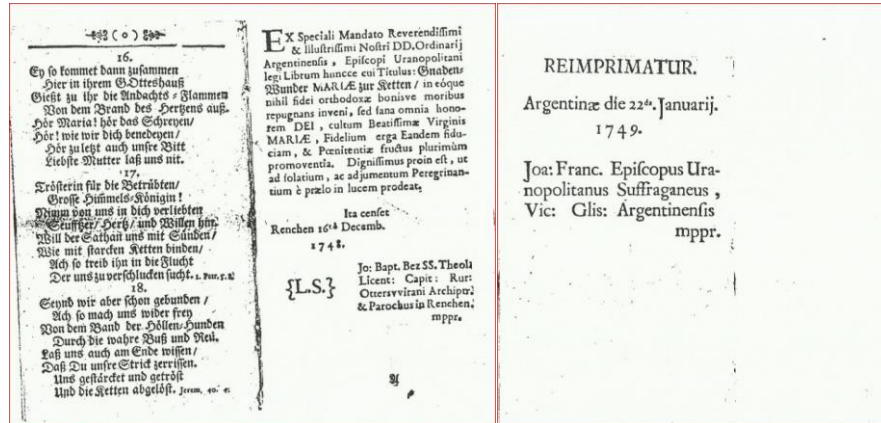

“büyük görkemini” ilan etmelidirler. Bir “demircinin uşağı” “birkaç yüz yıl önce” “Türklerin [Osmanlıların] köleliğinden” kurtulmuştur (dize 2). - Genç adam Türklerle [Osmanlılara] karşı savaşmış (eski menkıbeye göre bir haçlı seferinde) ve “düşmanın eline” geçer (kıta 3). - Tutsak “Babil’de” esir düşer (kıta 4) ve görünüşe göre Zell’deki evinden tanıdığı Madonna figürünün anısına Meryem’den yardım ister (kıta 5) (kıta 6). (Görsel 3)

Görsel 3 ve 4: “Maria zur Ketten” Şarkısı (1749) (6-15. kıtalar)

Hz. Meryem mahkûma görünür ve ayaklarındaki ve ellerindeki prangalar düşer (satır 7). - Görünen kurtarıcı ona mucizevi bir şekilde onu vatanına geri götürün beyaz bir at gösterir (satır 8). - Anavatanını yeniden sevinçle tanır (satır 9). - Düşmanlarından “yüz mil” uzakta, artık özgürdür (satır 10). - Hikâyesini her yerde anlatır ve Hz. Meryem tarafından kurtarılmasını över (satır 11). - Birçok kişi ona Zell’deki şapele kadar eşlik eder ve burada bir “şükran ziyafeti” kutlanır (satır 12). - “Türk Ülkesi”den prangalarını da yanında getirmiştir (satır 13) ve onları kiliseye astırır (satır 14). - Bu şekilde, diğer “günahkârlar” da “Meryem tarafından zincirlerinden kurtarılabilir” (dize 15). (Görsel 4)

Görsel 5 ve 6: “Maria zur Ketten” Şarkısı (1749) (16-18. kıtalar ve kilise onayını gösteren son sayfa)

İnananlar Meryem’den “Tanrı’nın evinde” yardım istemeye çağrılırlar (dize 16). - Eğer şeytan bizi “güçlü zincirlerle” bağlamak isterse, o zaman “Cennetin büyük ecesi” yardım edecektir (kıta 17). (Görsel 5) - “Gerçek tövbe ve pişmanlık” sayesinde tüm “iplerimiz” kopar ve “zincirlerimiz” gevşetilir. (kıta 18). - Bunu, “Mariæ zur Ketten” [zincire] kurtuluş mucizesinin Strazburg Piskoposu tarafından 1748’de Renchen’de yayınlanan bir belgede bir kült imgesi ve dolayısıyla bir hac ziyaretinin hedefi olarak tanıdığı Latince metin takip eder. Son sayfada ayrıca piskoposun bu ilâhi için 1749 tarihli basım izni de yer almaktadır (Görsel 6).

4 Tutsakların kurtuluşu teması, Aziz Leonhard ile karşılaştırma

Esaretin sembolü olarak zincirler ve adak olarak gevşetildiği varsayılan prangaların takılması ve hatta tüm kilisenin dış duvarının zincirle süslenmesi (“zincirli kilise”), klasik tutsak kurtarıcı menkıbesiyle bağlantılı olarak bize tanıdık gelmektedir: Aziz Leonhard (Holzapfel 1968: 32-51).⁷ Aziz Leonard geleneğinin kökeni, İspanya’daki Santiago de Compostella’ya giden geleneksel hac yolu üzerinde, Limoges yakınlarındaki Fransız hac yeri Aziz Léonard-de-Noblat’a dayanır. Örneğin, yaklaşık 1100 yılından kalma Conques hac kilisesinin timpanumunda kelepçeler ve serbest bırakılmış mahkûmların zincirlerinin tasviri bulunabilir. “Yoksullar, zenginler, soyguncular, atlılar, yayalar, prensler [...] oraya [Santiago’ya] gider, diğerleri kefarete için zincirlerle bağlanır” (Codex Calixtinus, 1140’tan önce). Bu olgu, hacıların korku ve zorluklardan korunmak için gittikleri yerde yüzük ve pranga şeklinde basit adaklardan (ki bunlar aynı zamanda mecazi anlamda insanları “zincire vurur”), hac yolculuğunda işlenen ve acı veren günahları silmek için demir tövbe halkalarıyla gerçek anlamda kendini zincire vurmaya kadar uzanır. Bu olgunun Hıristiyanlık öncesi gelenekte de eski kökleri vardır.

Demir pranga, Bavyera’da ve Alpler bölgesinde atlar ve sığırlar için bir dizgin olarak yanlış anlaşılmuş ve bu nedenle adak eşyaları arasında sadece demir zincire vurulmuş küçük insan figürleri değil, aynı zamanda at ve sığır figürlerini de mevcuttur. Yukarı Swabia’daki Weingarten’da yapılan ünlü at haccının kökeni de buraya dayanmaktadır. Leonhard geleneği yaygındır,⁸ ancak görünüşe göre Zell am Hamersbach’a ulaşmamıştır. Burada Madonna ya da Meryem Ana heykeli en geç 1697’den itibaren “esirlerin kurtarıcısı” olarak kutlanmaya başlandı. “Maria zur Rose [Gülde Meryem]” olarak adlandırılan Meryem heykelini çevreleyen daha eski, zaten var olan menkıbe, Haçlı Seferleri ve Osmanlılara karşı savaşlar çağında esaretten kurtuluşun “resmi olarak onaylanmış” bir mucizesi ile buna göre yeniden şekillendirildi. “Zincirli Meryem” kültürünün ortak bir özelliği, esaretten kurtulan kişinin zincirlerini mucizevi imgeden çıkarması ve böylece gerçekleşen “mucizeye” açıkça işaret etmesidir.

Görsel açıklaması (soldan sağa): Yukarı Bavyera’daki adak zincirli Romanesk Tholbath kilisesi, “zincir kilise” örneği (Görsel 7); demir prangalı Aziz Leonhard, Würzburg Katedrali’nde yaklaşık 1310’dan kalma kumtaşı figür (Görsel 8); adak tableti, sığırların koruyucusu olarak Aziz Leonhard’ı gösteren modern cam altı resim (amazon.de) (Görsel 9)

⁷ Birçok başka referansla birlikte. Almanca konuşulan Leonhard geleneği batıya doğru, Kara Orman’ın doğu yamacındaki Donaueschingen yakınlarındaki Hüfingen kasabasına (“zincir kilisesi” ile) yayılmış ve görünüşe göre artık batı Kara Orman’a ulaşmamıştır. Maria zur Ketten kilisesindeki çok sayıda aziz tasviri arasında [bugün] Aziz Leonhard’a ait hiçbir tasvir yoktur.

⁸ Örneğin, Nürnberg’de hapsedilen ve serbest bırakılması için Aziz Leonard’a dua eden “Peter Unverdorben” hakkında ünlü bir halk türküsü biliyoruz. Bkz. Holzapfel / Dittmar 1982: DVldr No. 26, metin kaynağı “Zu mitterfasten es beschach [!], daz peter onuerdorben gefangen lag...”, Aziz Blasien 1439’dan bir el yazmasına dayanan melodi ile 14 dize; bkz. şarkı kataloğu, şarkı dosyası “Zu Mitterfasten es geschah...” (Holzapfel 2023)

Görsel 7

Görsel 8

Görsel 9

Zell am Hamersbach'ta, Aziz Leonhard hakkında bildiğimiz fikirler böylece bir Meryem imgesine aktarılmış ve daha sonraki zamanlarda bu yeni yaratılan menkıbe, bugün elbette orijinal “şapelden” çok daha büyük olan kilisenin içinde ve üzerinde çeşitli tasvirlerle konu olmuştur. Zell'deki şapelle bağlantılı başka menkıbeler de vardır ve bunlar burada daha fazla ele alınmayacaktır; kilisedeki tavan resimleri çeşitli dini hikâyeleri resmetmektedir. Ancak, çok yönlü Leonhard geleneğinden bildiğimiz gibi, adak adama, başka mucize hikâyeleri, zincir takma vb. ile daha belirgin bir gelenek gelişmemiştir. Kilisenin önüne 1900 yılı civarında, ayaklarında “zincirler” bulunan bir Meryem Ana heykeli ile bir hac çeşmesi dikilmiştir. - Kilisenin 11. yüzyıldan kalma bir yapı olduğuna dair kanıtlar bulunmaktadır. Zell, özellikle 17. yüzyılda Meryem Ana için tercih edilen bir hac yeriydi; şapel, 1975 yılına kadar bağımsız olan ve şimdi Zell'e ait olan Unterhamersbach köyünde yer almaktadır.

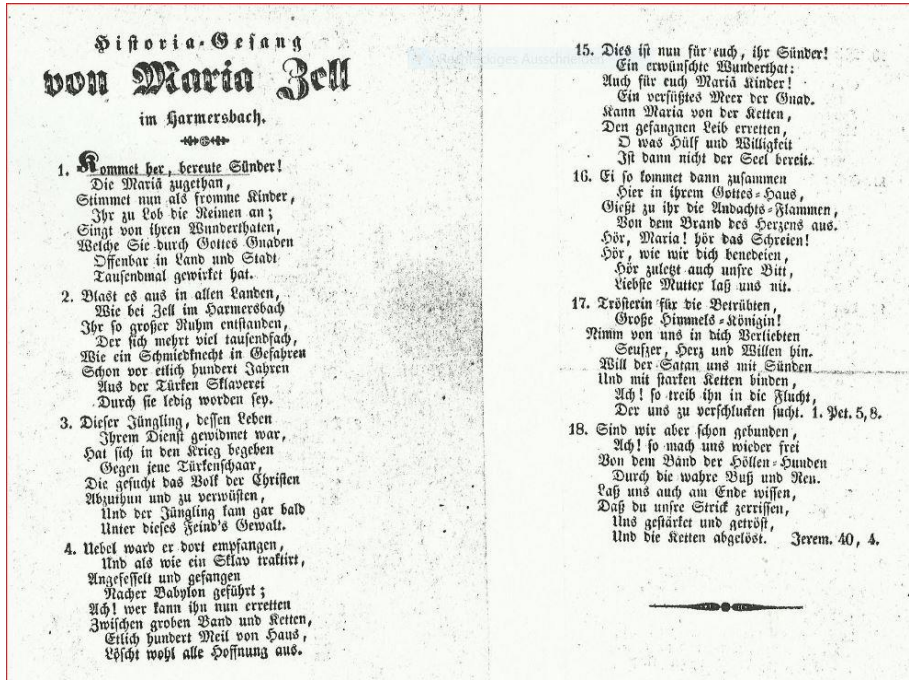

Görsel 10: *Maria zu den Ketten, 1744*

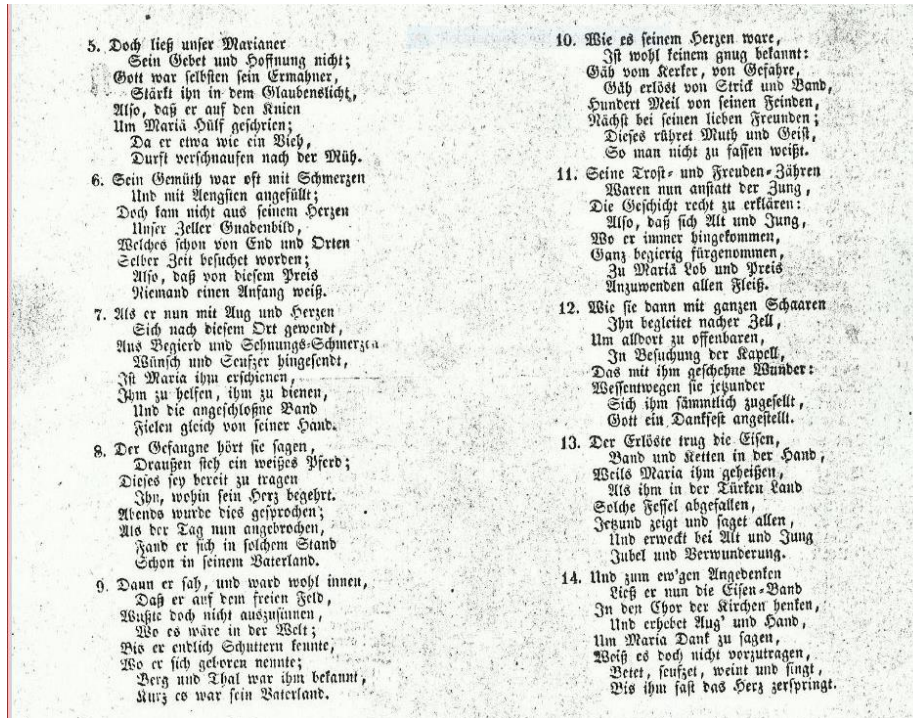
Görsel 11: *Bugünkü Kilise binası*

5 Geçmişte ve günümüzde hac yeri olarak Zell am Hamersbach

Alman Halk Şarkısı Arşivi'nin şarkı dokümantasyonu ile bağlantılı olarak, şarkının sözleri dilsel olarak modernize eden, ancak son dizelerde İncil'e iki referans eklemesi dışında içeriği değiştirmeden bırakan daha yeni, tarihsiz bir baskısı elimize geçti. Bu baskı da bütünlük açısından burada sunulmaktadır. Günümüze kadar hac ziyaretinde kullanıldığı varsayılabilir, ancak şimdi ön (Görsel 12) ve arka (Görsel 13) tarafa basılmış basit bir sayfa olarak.

Görsel 12: Alman Halk Şarkısı Arşivi'nden aynı şarkıya ait bir belge (ön yüzü)

Görsel 13: Görsel 12: Alman Halk Şarkısı Arşivi'nden aynı şarkıya ait bir belge (arka yüzü)

6 Sonuçlar ve din sosyolojisi açısından konumlandırma

Dini gelenekler, özellikle Roma Katolik Kilisesi geleneğinde, günümüze kadar çeşitli azizlerle ilişkilendirilmiş ve belirli hac kiliselerinde lokalize edilmiştir. Bir dizi (kimlik) özdeşleşme figürüyle, günlük yaşamın sorunları ve bireysel aşırı sıkıntı ve korku durumları bu şefaatçiler tarafından “güvence altına alınır”. Bunda rol oynayan nesnelere çok çeşitlidir: şarkılar ve

bunların şarkı broşürleri⁹ aracılığıyla yayılması, bireysel kefaret ve toplumsal, hatta “sosyal” bir hac ziyareti olarak hac ziyaretleri, adaklar, hac ziyaretinden hatıralar vs. Bazı şeylerin günümüzde artık bir işlevi kalmamıştır; ilâhi broşürleri ilâhi kitapları tarafından büyük ölçüde gereksiz hale getirilmiştir.

Meryem Ana’ya adanmış olan Zell am Hamersbach gibi mevcut bir hac ziyareti söz konusu olduğunda, 17. yüzyılın sonunda ve 18. yüzyılda bu Meryem Ana figürünün etki alanını, mahkûmların menkıbevi kurtuluşunu da içerecek şekilde genişletme ihtiyacı doğmuştur. İlgili şarkı günümüze kadar ulaşmıştır, ancak olayın Aziz Leonhard’a paralel olarak “süslenmesi” veya “Maria zur Rose” figürüne genişletilmiş aktarımı gerçekleşmemiştir. Niyet ne olursa olsun, mevcut hac geleneği muhtemelen temelden değiştirilemeyecek kadar “istikrarlıydı”.

Katolik geleneği, “tüm sorunlardan” sorumlu olan “On Dört Yardımcı”, yani uygun acil durumlarda yardıma çağrılacak azizlerden oluşan bir sistem geliştirmiştir. “Tanrı’nın [yani: Hz. İsa’nın] Annesi” olarak Hz. Meryem’in hiyerarşide bunların çok üstünde bir yeri olduğu düşünülür. Aziz George, diğer şeylerin yanı sıra atların koruyucu azizi olarak bu on dört azizden biridir ve bu nedenle bazı hac yerlerinde onun yerini alan Aziz Leonard ile “rekabet eder”. Kiliselerdeki aziz imgeleri, deyim yerindeyse, azizin niteliğine göre “sorumluluğunu” gösterir ve Aziz Leonard söz konusu olduğunda bu zincirdir. Belirli azizler için bestelenen özel kilise ve hac şarkıları da genel bir bakış sağlamaya yardımcı olur. Ve hacılar bu şarkı metinlerini ucuz, küçük şarkı broşürleriyle evlerine götürebilirler.

Küçük formatlı kitapçıklar olarak broşürler dönemi, 19. yüzyılın ortalarından bu yana büyük ölçüde geçmişte kaldı. Ancak baskı sanatının icadından bu yana, bu araç sadece şarkıların aktarılmasında değil, haberlerin iletilmesinde de önemli bir rol oynamıştır. Esirlerin Osmanlı köleliğinden kurtuluşunu anlatan bu menkıbe gibi dini efsanelere olan inanç artık 17. yüzyılda olduğu gibi bir rol oynamıyor. Ancak hac kilisesi ve 1985 ve 1987 yıllarında tamamen yenilenen kilisede bir hac ziyaretinin en önemli özelliği olarak kutlanan ayın, kasabanın ve bölgenin (Roma Katolik) dini yaşamında merkezi bir faktör olmaya devam ediyor. Hac kilisesi 1923’ten bu yana komşu Capuchin manastırı tarafından idare edilmektedir. Bu arada, Zell köyünün de güçlü bir karnaval geleneği var, tıpkı bölgedeki diğer köyler de olduğu gibi. - *Offenburger Tageblatt* / baden online 11 Ağustos 2022 ve 12 Eylül 2022 [alıntılar] (Görsel 14, Görsel 15 ve Görsel 16):¹⁰

⁹ Burada „hac turizmi“ ile menkıbe/mucize türünden beslenen bir „edebiyat turizmi“ arasında ilişki kurulabilir (bkz. Balcı / Dilek 2021: 7).

¹⁰ “Offenburger Tageblatt”ın çevrimiçi kayıtlarına bakıldığında, “Maria zu den Ketten” kilisesinin 2002’den bu yana yoğun çevrimiçi haberlere konu olduğu ve 2022’ye kadar belirgin bir artış eğilimi gösterdiği görülmektedir.

Festlich geschmückt ist an Mariä Himmelfahrt der Hochaltar. Im Mittelpunkt des Altaraufbaus befindet sich das Gnadenbild, mit Maria und dem Jesuskind. ©Hans-Peter Wagner

August, ist „Mariä Himmelfahrt“. In Zell a. H. werden an diesem Patroziniumstag Hunderte von Gläubigen zu Gottesdiensten und Kräuterweihe erwartet.

Am Montag, 15. August, feiert die größte Marienkirche Badens, „Maria zu den Ketten“ in Zell, ihr Patrozinium und

damit ihren höchsten Feiertag. Seit Jahrhunderten kommen an diesem hohen Festtag Wallfahrer aus dem ganzen Land nach Zell, in früheren Jahrhunderten waren sie bisweilen

Görsel 14: Zell am Hamersbach'da koruyucu olarak kutlanan Hz. Meryem anısına süslenen kilise mihrabı

Die Gelöbniswallfahrt begann am Gasthaus „Sonne“ und führte über die Hauptstraße zur Wallfahrtskirche. Ausrichter war in diesem Jahr die Gemeinde Biberach. ©Gisela Albrecht

Wallfahrt der Talgemeinden bekam in diesem Jahr in Zell angesichts von Krisen und Krieg einen aktuellen Bezug. Diakon Hoppe: „Gottes Frieden schenkt innere Sicherheit.“

Beten und Begegnung – so könnte man die Gelöbniswallfahrt in Zell

Görsel 15: Zell am Hamersbach'da koruyucu olarak kutlanan Hz. Meryem günü

Fransız Devrimi'nden bu yana (en azından anayasaya göre) “kilise” ve “devletin” kesin bir şekilde birbirinden ayrıldığı Fransa'nın tam aksine, laik yetkililer de bu “inançlar” alayına katılıyor. - *Offenburger Tageblatt* / baden online, 10 Eylül 2019'dan itibaren:

Görsel 16: Kilisedeki kutlamaya protokol katılımı

Genel olarak, tartışılan örnek, “kilisenin”, yani ideoloji ve inanca bağlı, dolayısıyla demokratik kontrolden büyük ölçüde uzak bir kurumun, geleneksel yapıların ve fikirlerin yüzyıllar boyunca şaşırtıcı bir ölçüde, hatta bazı bölgelerde endişe verici bir ölçüde hayatta kalmasına ve korunmasına izin verdiğini göstermektedir.

Kaynakça

- Amazon.de: Hinterglasbild Hl. Leonhard [Verkaufsangebot am 26.04 2023]
- Balcı, Umut / Dilek, S. Emre (2021): *Edebiyat Turizmi (Kavramlar – Türler – Örnekler)*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Balcı, Tahir (2024): Olumlu ya da Olumsuz Abartma Sanatının Farklı Görünümleri. *Journal of Current Debates in Social Sciences*, 146-153. DOI: <http://dx.doi.org/10.29228/cudes.75342>
- Deutsche Volkslieder mit ihren Melodien: Balladen*, Bd. 1-6, hrsg. vom Deutschen Volksliedarchiv. Berlin und Freiburg i. Br., 1935-1974.
- Hassauer, Friederike (2000): “Wallfahrt / Pilgerreise”. *Metzler Lexikon Religion*, hrsg. von Christoph Auffarth u. a., Band 3, Stuttgart – Weimar: J.B. Metzler, S. 636-640. Auch online über Institutionen.
- Holzappel, Otto (1968): “Zur Phänomenologie des Ringbrauchtums”. *Zeitschrift für Volkskunde* 64, S.32-51.
- Holzappel, Otto / Dittmar, Jürgen (Hrsg.) (1982): *Deutsche Volkslieder mit ihren Melodien: Balladen*, Band 7, Freiburg i. Br. 1982.
- Holzappel, Otto (2023): “Liedflugschriften”, “Otto Holzappel, Schriftenverzeichnis”, [Liedatei] “Zu Mitterfasten es geschah...” *Liedverzeichnis – Lexikon zur Volksliedforschung und Dateien*. Update bei *Germanistik im Netz* (GiNDok = Januar / März 2022); Update vom März 2023 demnächst und online frei verfügbar.
- K. S. [Name unbekannt] (1973): “Zwischen Rhein und Schwarzwald”. *Beilage zum Offenburger Tageblatt* vom 29. und 30. Dezember 1973, [sayfa yok].

Offenburger Tageblatt / baden online vom 10.Sptember 2019, vom 11. August 2022 und vom 12. September 2022 [Erişim tarihi: 26.04 2023].

Wikipedia-Artikel: “Georg (Heiliger)”, “Kettenkirche”; “Leonhard von Limoges”; “Maria zu den Ketten” (mit vielen weiteren Hinweisen und Abbildungen); “Vierzehn Nothelfer”, “Zell am Hamersbach” [Erişim tarihi: 26.04 2023].

ORTAÇAĞ ŞAİRİ WALTHER VON DER VOGELWEIDE’NİN FİLİSTİN ŞARKISI ÜZERİNE

Prof. Dr. Ali Osman Öztürk¹

Özet

Tahminen 1170-1230 tarihleri arasında yaşayan Walther von der Vogelweide Ortaçağ Alman edebiyatının en usta şairidir. Minne ve aşk, doğa ve mevsimler, siyaset ve cemiyet, din ve maneviyat, ahlâk ve etik, saray yaşamı gibi konularda şiirler söylemiştir. Minnesang şiirinin yazıldığı döneminin aksine platonik aşk şiirlerine gerçek kadını terennüm eden dizelerle karşı çıkması onu diğer şairlerden ayıran bir özelliktir. Şiirlerinde boy gösteren kadın ulaşılmayacak biri değil, gerçekte yaşayan canlı-kanlı bir varlıktır. Ortaçağ Minnesang şiirinin alt türlerinden biri de Filistin’in (Kutsal Topraklar’ın) kurtarılması için girişilen Haçlı seferlerini konu edinir. Walther von der Vogelweide işte bu kapsamda da bir şiir yazmış/söylemiş ve bu melodisiyle günümüze kadar intikal edebilmiştir. “Filistin Şarkısı”, Hristiyanları Haçlı Seferine katılarak Kutsal Toprakları „İnançsızlardan” (yani Müslümanlardan) kurtarmaya davet etmektedir. Filistin’in kutsallığını dile getirerek inançlı Hristiyanları dünya işlerini bırakıp Kutsal Topraklara hac yolculuğuna koyulmaya çağırır. Fakat şarkı sadece bir haçlı daveti değildir, aynı zamanda Ortaçağ ruhaniliğinin ve hac anlayışının bir ifadesidir. Derin Ortaçağ dindarlığını ve Kudüs’e yapılacak hac yolculuğunun sağaltıcı ve günahlardan arındırıcı gücüne inancı dile getirir. 11 kıtadan oluşan şarkıda “giriş ve kişisel hac yolculuğu, Karşılaştırma ve mucize, İsa’nın yaşamı ve kurban edilmesi, Dirilme ve şeytanın yenilmesi, Yahudiler açısından önemi, Göğe yükseliş ve ülkenin kutsallığı, Kıyamet (Mahşer) Günü, Sahiplik iddiası ve ilahi karar, Sonuç ve evrensel mana” gibi bölümler tespit edilmektedir. Bu bildiride daha çok seküler eserleriyle tanınan şairi Walther von der Vogelweide’nin bir hac şarkısı ele alınacaktır. “Filistin Şarkısı” başlığıyla bilinen bu şiirin tematik analizi bildirimizin konusunu teşkil edecektir. Metne doküman analizi yöntemiyle yaklaşarak, tarihsel ve toplumsal bağlamda dinleyiciye verilmek istenen mesajı ortaya koymaya çalışacağız.

Anahtar Sözcükler: Ortaçağ, Walther von der Vogelweide, Filistin Şarkısı, Haçlı Seferi, Hac.

ON THE SONG OF PALESTINE BY THE MEDIEVAL POET WALTHER VON DER VOGELWEIDE

Summary

Walther von der Vogelweide, who lived between 1170 and 1230, is the most masterly poet of medieval German literature. He wrote poems on topics such as Minne and love, nature and the seasons, politics and society, religion and spirituality, morality and ethics, and court life. Contrary to the period in which Minnesang poetry was written, his opposition to platonic love poems with verses that honour real women is a feature that distinguishes him from other poets. The woman who appears in his poems is not an unattainable person, but a living, flesh and blood being. One of the sub-genres of medieval Minnesang poetry deals with the Crusades for the liberation of Palestine (the Holy Land). Walther von der Vogelweide wrote a poem in this context, which has survived to this day with its melody. The "Song of Palestine" invites Christians to join the Crusade to liberate the Holy Land from the "faithless" (i.e. Muslims). By

¹ Necmettin Erbakan Üniversitesi, A.K. Eğitim Fakültesi, aozturk@erbakan.edu.tr. ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-2759-2096>

emphasising the sanctity of Palestine, it calls on faithful Christians to leave worldly affairs and embark on a pilgrimage to the Holy Land. But the poem is not only a crusading invitation, it is also an expression of medieval spirituality and pilgrimage. It expresses a deep medieval piety and a belief in the healing and cleansing power of pilgrimage to Jerusalem. Consisting of 11 stanzas, the poem is divided into sections such as “introduction and personal pilgrimage, comparison and miracle, life and sacrifice of Jesus, resurrection and defeat of the devil, significance for Jews, ascension and holiness of the land, Last Judgement Day, claims of ownership and divine decision, conclusion and universal significance”. In this paper, a pilgrimage poem by the poet Walther von der Vogelweide, who is mostly known for his secular works, will be discussed. The thematic analysis of this poem titled "Palestine Song" will constitute the subject of our paper. By approaching the text with the document analysis method, we will try to reveal the message intended to be given to the listener in the historical and social context.

Keywords: Middle Ages, Walther von der Vogelweide, Song of Palestine, Crusade, Pilgrimage.

1. Giriş

Walther von der Vogelweide Ortaçağ Alman şiirinin zirvesini oluşturur (bkz. Koch 1982: 197-212, Zettl 2009: 20). Tahminen 1170-1230 tarihleri arasında yaşadığı ve dönemin koşullarına göre şiirlerinde ele aldığı konular bakımından diğer şairlerden bir adım öne çıkmasını sağlayan en önemli özelliği, kadına yüklenen dini ve feodal platonik anlamların ötesinde gerçekçi duyguları terennüm etmesidir (bkz. Bortenschlager 1981: 55).

Minne şiirinin yanı sıra yine aşk temalı Tagelied, pastoral ve haçlı seferi şiirleri Walther'in şiirinin daha küçük bir bölümünü oluştururken, 1198'den beri bilinen özdeyiş şiirleriyle kendisini Alman dilindeki ilk politik şair olarak ortaya çıkar. Dönemin ahlakçı şairlerinin (örn. Spervogel) temsil ettiği şekliyle özdeyiş şiiri kendi içinde didaktik şiir olarak kategorize edilebilir, ancak Walther von der Vogelweide bir ahlakçı olarak değil, bir (dönemin yönetici hanedanı) Hohenstaufen ahlakçısı olarak hareket etmek ister.² İmparatorlukta 1197'de yaşanan krizden doğrudan etkilenmiş ve aristokrat çevrelerde sözü dinlenen bir şair olarak, İmparatorlukta gidisattan ve Papa'nın laik otoriteyi zayıflatmaya yönelik entrikalarından duyduğu endişeyi dile getirmiştir (bkz. Beutin vd. 2013: 44).

Şiirlerine bakıldığında aşk şiiri (Minnesang) dışında çok çeşitli ve boyutlu konulara el attığı ve günümüzde hala geçerli sayılabilecek savlarda bulunduğu dikkati çeker. Walther von der Vogelweide'nin konularını bütüncül olarak sıraladığımızda bunu hemen görürüz.

1. *Minne ve Aşk:* Walther von der Vogelweide özellikle erkek ve kadın arasındaki sevgi ve ilişkileri ele alan Minne şarkıları (bkz. Schweikle 1989: 142-143);
2. *Doğa ve mevsimler:* Ortaçağ şiirinin sevdiği doğa ve mevsim değişiklikleri tasvirleri;
3. *Siyaset ve cemiyet:* Döneminin siyasetini ve toplumsal sorunları yorumlayan siyasi şiirler (Beutin vd. 2013: 44);

² Bu ahlaki Hüseyin Salihoğlu şöyle tanımlar: “Hizmet yoksa tımar da yok. Tımar yoksa hizmet de yoktur. Bu ilke Ortaçağın ahlak ilkesiydi. İş ile bağımlılık bilinci “sadakat” [Treue] kavramında odaklaşıyordu. Bununla birlikte gerçek yaşamda her zaman bu kavrama uygun hareket edildiği söylenemez. Yine de feodal rejime kan veren “sadakat”tı. Bir şövalyenin yaşam ölçüsü “şeref” [Ehre] kavramında odaklaşıyordu. “Şeref”, şövalyenin cengaverlikteki başarıları, toplumdaki yeri ve zihniyeti ile bir bütün olarak belirlenirdi. Bu durumla ilgili “tutum” [Haltung] kavramı kullanılıyordu.” (Salihoğlu 1993: 33 vd.)

4. *Din ve maneviyat*: İncancı ve maneviyatını yansıtan şiirler (örn. “Palästinalied”).
5. *Ahlâk ve Etik*: Ahlaki ve etik sorunlar üzerine düşünceler ve iyi ve ahlaklı bir yaşam için öğütler;
6. *Saray Yaşamı*: Sarayda boy gösteren bir şair olarak Walther saray hayatı, gelenek ve adetleriyle ilgili konulara da el atar (Beutin vd. 2013: 44).

Bu konu çeşitliliği şairin eserlerinin zenginliğini ve derinliğini ve yaşadığı dönemdeki insan ve toplum yaşamının farklı yönlerine duyduğu ilgiyi gösterir ve bu anlamda çok yönlüdür.³

Profan/seküler yönü (o dönem papanın dünyevi güç iddiasına karşı çıkan en güçlü seslerdendir; bkz. Bortenschlager 1981: 54 ve Beutin vd. 2013: 45) ağır basmakla birlikte Ortaçağ Alman dilinin en önemli şairlerinden biri olan Walther von der Vogelweide'nin, koyu dindar ve ruhani bir karakter sergileyen “Filistin Şarkısı” (Palästinalied) yazması şaşırtıcı değildir, çünkü yaşlılık döneminde Haçlı temasına geri dönmüştür. Örneğin son dönem şiirlerinden birini, tespit edilebilen son kesin tarih olan 1228/29 yılındaki Haçlı seferine adar (bkz. Beutin vd. 2013: 42). “Filistin Şarkısı”nın ve aynı tarihlerde yazdığı bir mersiye (“Elegie”) hep İmparator II. Friedrich'in 1228/29 tarihli Haçlı Seferi ile ilişkilendirildiğini belirten Wilfried Buch, bu (beşinci) haçlı seferinin, sadece icrası ve sonucu açısından değil, aynı zamanda Walther'in kilise çizgisine sadık, çocukça naif coşkusuna hiç uymayan ön hikâyesi açısından da çok sıra dışı bir karaktere sahip olduğunu, bunun daha ziyade, Friedrich'in 1227 yazında bu Haçlı seferine ilk çıkışından önceki ruh haline karşılık gelebileceğini hatırlatır.⁴ Buch'a göre Walther'in yaşlılığında yazdığı bu sanatı yüksek ve insanı saran “Mersiye”, hoşgörü erdemi açısından sorunludur; şair “burada tüm değerlerin ve düzenlerin çözüldüğünden şikâyet edip sonra eski bildik, kendisi tarafından güya aşıldığı düşünülen Haçlı seferi ideolojisine geri döner ve Avrupalı şövalyeleri Tanrı'nın rızası için Akdeniz'i aşarak Müslüman „inançsızlara karşı savaşa çağırır. Genç olsa, “inançsızları yok etmek üzere ebedi selamete ermek için o da birlikte yola düşecektir.” (Bkz. Buch 1988: 57)

Anılan mersiyede olduğu gibi “Filistin Şarkısı”nda da Walther, sanki Kutsal Topraklara bizzat gelmişçesine, okurunu Haçlı seferlerine davet ediyor görünmektedir. Buch, “Mersiye” ve “Filistin Şarkısı”nın, gerçekten 1228/29 Haçlı seferine atıfta bulunsalar bile, hem Friedrich'in ruhundan hiçbir şey taşımadığını hem de Walther açısından önceki muazzam şiirlerine göre büyük gerileme anlamına geldiğini belirtir (bkz. Buch 1988: 60 vd.). Bu da Walther von der Vogelweide'nin sadece dünyevi konuların şairi olmadığını, aynı zamanda ruhani ve dini bir düşünür ve yazar olarak algılanabileceğine tanıklık eder. Bu çok yönlülüğü ve farklı tür ve temalarda kendisini ifade etme becerisi Walther'i zamanının en önemli şairlerinden biri yapmakta, eserlerini de günümüz edebiyat bilimi ve Ortaçağ kültürü ve toplumunu anlamak için hala önemli ve çekici hale getirmektedir.

2. Hac Şarkısı (Kreuzlied) Hakkında

Eski Fransız Roland Şarkısı' (Rolandslied) ndan bu yana, Hıristiyan şövaleliğinin dinsiz saydıkları Müslümanlar karşı mücadelesi, Hz. Muhammed'in karakterize ettiği şekliyle İslam, sadece Avrupa Hıristiyanlığını değil, aynı zamanda edebiyatı da heyecanlandıran bir konu olmuştur. Bu mücadeleye matuf tarihi olayların ve edebiyatın gerekçesi, Hz. İsa'nın Kudüs'te bulunan kutsal kabrinin Müslümanların elinden kurtarılmasıdır. Tarihte bu amaçla toplam yedi

³ Walther'in şiirleri için bkz. <https://www.projekt-gutenberg.org/waltherv/walthers/chap010.html>. (16.03.2024)

⁴ Çünkü imparator bu seferi, kendisini de etkileyen ve “başkomutanı” Thüringen lordunu kaybetmesine neden olan yaygın bir veba salgını yüzünden iptal etmek zorunda kalmıştır (bkz. Buch 1988: 58).

haçlı seferi gerçekleştirilmiştir. İlki (1096-99) Kudüs'ün ele geçirilmesi, Kudüs Hıristiyan Krallığı'nın ve Edessa eyaletinin kurulmasıyla sonuçlanmıştır. Edessa eyaletinin Müslümanlardan geri alınmasından sonra Clairvaux'lu Bernard ikinci bir haçlı seferi çağrısında bulundu. Bu sefer 1147'den 1149'a kadar sürmüş; Kudüs'e ulaşamamıştır. Üçüncü Haçlı Seferi, Kudüs'ün 1187'de Sultan Selahaddin tarafından ele geçirilmesinden sonra tüm imparatorluğun katıldığı bir sefer olarak düzenlenmiştir. Bu sefer 1189'dan 1192'ye kadar sürmüş ve İmparator I. Friedrich, Fransa Kralı II Philip ve İngiltere Kralı Aslan Yürekli Richard tarafından yönetilmiştir. Bu haçlı seferi de başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Dördüncü Haçlı Seferi'nde (1202-04) Konstantinopolis (İstanbul) fethedildi ve Bizans İmparatorluğu yıkıldı. Beşinci Haçlı Seferi, Papa'nın yasağından sonra 1228/29'da II. Friedrich tarafından barışçıl bir şekilde tamamlandı.⁵ Müslümanlarla yapılan bir barış anlaşmasının ardından, II. Friedrich kendisine Kudüs Kralı olarak taç giydirdi, ancak Kudüs kısa süre sonra tekrar kaybedildi (1244). Altıncı Haçlı Seferi (1248-54) tüm ordunun esir düşmesiyle sona erdi. Yedinci Haçlı seferinde şövalyeler ordusu ancak Tunus'a kadar gelebildi; Haçlı seferlerinin ve Haçlı devletlerinin tarihi 1291'de Akka'nın ele geçirilmesiyle sona erdi (bkz. Beutin vd. 2013: 20).

Ortaçağ edebiyatında Hz. Meryem'in hemcinsleri olarak soylu Hanımefendilerin platonik biçimde yüceltilmesini konu edinen Minnesang'ın bir alt türü olarak Kreuzlied, kavram olarak üç anlam barındırır: 1) "Haçlı seferi propagandası" yapan (Wilpert 1969: 410); 2) âşık şairlerin Haçlı seferine katılmakla hanımefendisine Minne (yüceltme) hizmetini devam ettirme arasında içine düştükleri kararsızlığı terennüm eden (Zengin [t.y.]: 63) ve 3) hac ilahisi olarak işlev gören şiir (bkz. Wilpert 1969: 410 ve Batıman 1945: 28). Minne temasından bağımsız olarak Haçlı teması çok sayıda şairde görülür. Freidank, didaktik şiirlerinde, Tannhäuser ise yaşam alegorisi olarak işlerken, Walther Haçlı temasını siyasi şiirlerine dâhil eder. Minne hizmeti ile Haçlı seferine katılma yükümlülüğü (birinde yurtta kalmak, diğerinde yurt dışına çıkmak) arasındaki ikilemi bazı münferit şairler tarafından değişik açılardan ele alınır (bkz. Schweikle 1989: 142).

Tanrı'ya hizmetin (yani Haçlı seferine katılma yükümlülüğünün) hararetli savunucuları Friedrich von Hausen ve Hartmann von Aue'dir (ki nitekim Hausen 1190 yılında katıldığı Haçlı Seferi esnasında Akşehir yakınlarında atından düşerek ölmüştür). İki görev (Minne ve Haçlı seferi) arasında bir denge kurmaya çalışanlar hanımefendiye hizmeti yarıya düşürmeyi önermekte, bazıları ise Tanrı'ya hizmeti sorgulamaya cesaret ederek Haçlı seferlerini gerekliliğinden kuşku duymaktadırlar. Hatta Haçlı seferine bizzat katılan Neidhart gibi şairler yaz şarkısı (Sommerlied) formunda açıkça Minne temasına öncelik vermekte, savaş meydanından memleket özlemine terennüm etmektedirler. Özellikle Neidhart, karşıt görüşün bir temsilcisi olarak Haçlı seferlerinin son bulması gerektiğini belirtir (bkz. Schweikle 1989: 143).

O dönemde yazılan Tanrı/din hizmeti temalı şiirlerin hangi Haçlı seferiyle, hangi dini seyahatle ve hac yolculuğu ile ilgili olduğu hususu netleştirilememiştir. 12. Yüzyıldaki Haçlı seferi temalı şiirleri en önemli aşaması, 3. Haçlı Seferi (1189-1192) öncesi ve etrafında yoğunlaşmaktadır ki daha çok propaganda amaçlı oldukları görülür. Kuşkusuz Friedrich von Hausen'in şarkılı şiirleri (1189 öncesi olanlar, çünkü 1190 tarihli Haçlı Seferi sırasında öldüğü kesindir), Heinrich von Rugge'nin usta işi (Leich türü) şiiri o tarihte Friedrich Barbarossa'nın [Türkiye'de Göksu nehrinde boğularak] 1190'da ölümü üzerine yazılan güncel ağıtlardır: Aynı şekilde Hartman

⁵ Çocukluğunu ve gençliğini nüfusunun yarısı Müslüman olan Sicilya adasında geçiren ve İslam dünyasına aşinalığı ile bilinen II. Friedrich'in uzlaşmacı kimliğinin kaynağı hakkında bkz. Salihoğlu 1993: 27 ve Buch 1988: 59)

von Aue'nin Haçlı temalı ve bir efendinin ölümü ile Barbarossa'yı ima ettiği şiirleri de Haçlı ordularına yardım etmeyi terennüm etmektedir (bkz. Schweikle 1989: 143).

3. “Filistin Şarkısı”nın yazılışı ve konusu hakkında

“Filistin Şarkısı” Walther'in 13. yüzyıl başlarında kaleme aldığı bir ürün olup müziğiyle günümüze intikal etmiş bir kaç şarkısından biridir. Codex Manesse'de⁶ 13 kıtalık bir metin var, fakat hepsinin ona ait olduğu kuşkuludur. Nitekim “Projekt Gutenberg” sitesinde “Das erste Kreuzlied” başlığı altında 7 (yedi) kıta mevcuttur (bkz. URL 5). Hangi haçlı seferine atıfta bulunduğu belli olmadığı gibi, Walther'in bir haçlı seferine bizzat katılıp katılmadığı da belli değildir.

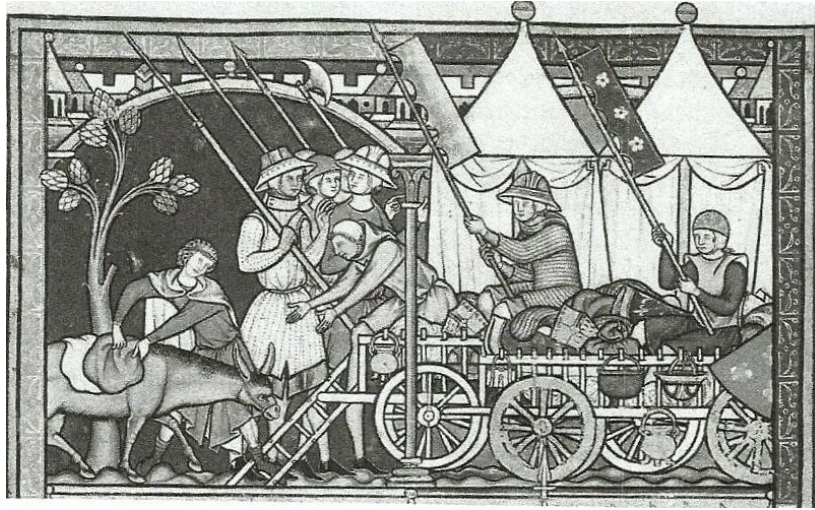
Görsel 1: Filistin Şarkısının Macar Arany Zoltán uyarlamasıyla tarihi çalgılarla seslendirilmesi

“Filistin Şarkısı” şairin en çok bilinen şiirlerindedir. Bir hac ilahisi formunda olup Hristiyanlar için İsa'nın memleketinin ve kutsal şehirlerin bulunduğu yer olarak önemli olan Kutsal Topraklar'a duyulan özlemi dile getirir. Şarkı metni her biri dörder dizeden müteşekkil 7 ilâ 13 (bkz. URL 3) kıtadan oluşmaktadır. Her kıtayı kendi aralarında kafiyeli üçlü bir (müzikal) nakarat takip eder. İlahi formundaki melodisi (tempolu icra edildiğinde) marş ritminde olan şarkının bu özelliği Haçlı Seferine çağırıcı içerikli temasına uygundur (bkz. URL 4). (Görsel 1) “Filistin Şarkısı”, Hristiyanları dünya işlerini bırakıp hac yolculuğuna çıkararak mucizelerin yaşandığı⁷ Kutsal Filistin topraklarını görmeye davet etmektedir. Filistin'in Hz. İsa'nın doğduğu yer olarak kutsallığından dolayı Tanrı'dan burayı inançlı Hristiyanlara vermesini ister. Her kıtası belirttiğimiz bu tematiğin özel bir yönünü ele alır ve dini kanaatleri bir Ortaçağ Hristiyan müminin gözünden hacca gitme ideolojisiyle iç içe dokur. Sırayla her bir kıtanın içeriğini şu şekilde özetleyebiliriz:⁸

⁶ Codex Palatina german. 848. (Pfalz = Pala-) Heidelberg'deki Kurpfalz Kütüphanesi'nin Fransızlar tarafından yok edilmesinden sonra Roma'ya verilen ve yüzlerce eşekle taşınan Almanca el yazmaları için kullanılan bir terimdir. “Alman” el yazmaları daha sonra iade edildi, ancak Roma'da Vatikan'da hala binlerce ilahi de dâhil olmak üzere muazzam hazineler vardır. (Bilgi ve belge için Prof. Dr. Otto Holzappel'e teşekkür ederim. AOÖ) İnternette yayında olan Wikipedia'nın farklı sürümlerinde verilen tarih aynıken Türkçesinde Beşinci Haçlı seferi (1217-1221) zamanında yazıldığı belirtilirken (bkz. URL 1), Almancasında ise (1217–1221) hangi seferle ilgili olduğu (bkz. URL 2) yer almaz.

⁷ Gerçeğe aykırı “mucizevi” olayların anlatımı veya kullanımı, ister inanç kaynaklı olsun isterse bir üslup aracı olsun “değer artırma” ya yönelik bir tür abartmadır; bu şekilde bir yerin değerinin artırılması söz konusudur (bkz. Balcı 2024: 150).

⁸ Burada kullanacağımız metin internette popüler olan 11 kıtalık bir metin olacaktır (bkz. URL 6).

Görsel 2: Filistin'e sefer hazırlığını gösteren 13. yüzyıldan kalma bir minyatür.⁹

1. Kıta: Açılış ve Kişisel hac yolculuğu: Lirik Ben, Hristiyanlık geleneğinde Hz. İsa'nın ayak bastığı yer olarak yüceltilen Kutsal Toprakları görme hayalinin gerçekleşmesinden duyduğu kişisel mutluluğu dile getirir. Bu tecrübe onun için bir tür ruhani bir uyanış demektir.¹⁰

2. Kıta: Karşılaştırma ve mucize: Kutsal Topraklar diğer güzel ve zengin ülkelerle karşılaştırılır, fakat taşıdığı mana itibarıyla onlardan üstündür. Burada gerçekleşen mucize, özellikle İsa'nın bakire bir anneden doğması doğaüstü ve tek örneğiyle vurgulanır.

3. ve 4. Kıta: İsa'nın yaşamı ve kurban edilmesi: Bu kıta İsa'nın yaşamının merkezi olaylarını ele alır: Vaftiz edilişi, ihanet uğraması ve nihayet çarmıha gerilerek, insanlığın kurtuluş için bir imkân elde etmesi amacıyla kendisini feda etmesi.

5. Kıta: Dirilme ve şeytanın yenilmesi: Hz İsa'nın, en büyük mucize olarak resmedilen ölümden sonra şeytanı alt edip dirilmesi. Bu olaylar İsa'nın tanrısal özelliğini ve yaşam ile ölüm üzerindeki gücünü kanıtlamaktadır.

6. Kıta: Yahudiler açısından önemi: Ölümü alt eden ve canlı olarak görülen Hz. İsa'nın dirilmesiyle onu öldüren Yahudiler için bir ıstırap dönemi başlamaktadır. Bu, Yahudi halkı için acı çekecekleri bir dönüme geçiş noktası olarak anlaşılabilir.

7. Kıta: Göğe yükseliş ve ülkenin kutsallığı: Kutsal Topraklarda 40 gün geçirdikten sonra Hz. İsa göğe yükselir, fakat kutsal ruhunu dünyada bırakır. Gezindiği topraklar kutsal olarak nitelenir, çünkü buralar doğrudan Tanrı ile bağlantılıdır.

8. ve 9. Kıta: Kıyamet (Mahşer) Günü: Haksızlıkların intikamının alınacağı korkunç bir hesap günü kehanetinde bulunulur. Kıta, mahşer gününde dünyevi statüsünden bağımsız olarak herkese nasip olacak ilahi adaleti vurgular.

⁹ Haçlıları beslemek için özenli hazırlıklar yapılması gerekiyormuş. Bu 13. yüzyıl minyatüründe, hayal bile edilemeyecek kadar uzaktaki Filistin'e doğru yola çıkarken miğferler, zincir zırhlar, kalkanlar, pişirme kapları ve su testileriyle dolu ağır yüklü yük ve erzak arabaları görülmektedir (bkz. Beutin vd. 2013: 20). (Görsel 2)

¹⁰ Bu [Alman] hacıların bütün dikkatleri düşünceleri bütün parlak umutları ve bu arada sonraki tüm hayal kırıklığı hep "Kutsal Ülkeye" yönelikti. [...] tali olarak elde edilen bu izlenimler çoğu kez iç açıcı bir tazeliğe ve şaşırtıcı bir rahatlığa sahiptir. Ayrıca hacıların anlattıkları" önemli hususların" başlarından geçen olayların çoğu ya tamamen ya da büyük bir kısmı yaygın bir hal almış olan "seyahat rehberlerinde" de önceden anlatılan, kalıplaşmış şeylerdir." (Buch 1982: 513) Bu kapsamda "hac turizmi" ile menkıbe/mucize ve ilahi türlerinden beslenen bir "edebiyat turizmi" arasında ilişki kurulabilir (bkz. Balcı / Dilek 2021: 7).

10. *Kıta: Sahiplik iddiası ve ilahi karar: Hristiyanlar, Yahudiler ve İnançsızlar [Müslümanlar]* Kutsal Topraklarda hak iddia etmektedirler. Lirik-Ben, Tanrıyı bu toprakların kime ait olduğu hususunda adaletli karar vermeye çağırır ve Hristiyanların hak sahibi olduğunu ima eder.

11. *Kıta: Sonuç ve evrensel mana: Lirik-Ben, İsa ile başlayan mucizelerin başlangıcının ve sonunun Kutsal Topraklar'da olduğunu ve bu yerlerin Hristiyanlığın selameti tarihindeki merkezi rolünü açıklayarak anlatımını sonlandırır.*

Görsel 3: Manesse Elyazması kitaptan Walther resmi ve Filistin Şarkısı'nın bulunduğu sayfalar.¹¹

Metnin içeriğinde, (savaşa çağrı olarak yorumlanabilecek) “hak talebi” iddiası sadece 10. kıtada görülmektedir ki Buch bunu, Müslümanlara “dinsiz” diyen Walther’in hoşgörüyü reddettiğini belgeleyen bir ifadesi olarak değerlendirir (bkz. Buch 1988: 57):

Hristiyanlar, Yahudiler ve dinsizler

bunun kendi mirasları olduğunu iddia ederler.

Tanrı, üç ismi aracılığıyla buna

adil bir şekilde karar vermelidir.

Tüm dünya burada savaş halinde.

Talebimizde haklıyız ve bu nedenle

bunu bize vermesi doğrudur. [bkz. Ek, 10. kıta]:

Hatta denilebilir ki, “tüm dünyanın burada savaş halinde olması”ndan şikâyetle Kutsal Topraklar’ın Hristiyanlara vermesini (adeta dua ederek) Tanrı’dan dilemektedir. Dolayısıyla Haçlı’dan ziyade bir hacı (bkz. Batıman 1945: 28) gibi ortaya çıkmaktadır. Haçlı seferi ideolojisiyle daima iç içe yaşamasına (çünkü emrinde olduğu kralların hepsi bu seferler katılmıştır) ve bu fikre kayıtsız kalmamasına rağmen, dinsiz diye nitelediği insanlara (Müslümanlara) karşı saldırganlıkları kışkırtmaktan vaz geçmiş, farklı inanca sahip olduklarından dolayı onları şeytanlaştırmamıştır. Daha çok yukarıdaki kıta görüldüğü üzere Hristiyanlar, Yahudiler ve Müslümanlar arasındaki savaşın Tanrı tarafından adil biçimde çözülmesini istemiştir (bkz. Nusser 2012: 165).

¹¹ Görseller Heidelberg Üniversitesi Kütüphanesi’nde bulunan “Codex Manesse” adıyla maruf Grosse Heidelberger Liederhandschrift’in dijital tıpkıbasımından alınmıştır: DOI: <https://doi.org/10.11588/diglit.2222>. Hayali Walther görseli için ayrıca bkz. *Minnesinger in Bildern der Manessischen Handschrift*, 1987: Taf. 11 ve s. 38. (bkz. Görsel 3)

4. Sonuç

Yukarıda gördüğümüz üzere, Walther von der Vogelweide'nin "Filistin Şarkısı", tam olarak bir haçlı daveti değildir, aksine daha çok Ortaçağ ruhaniliğinin ve hac anlayışının bir ifadesidir. Derin Ortaçağ dindarlığını ve Kudüs'e yapılacak hac yolculuğunun sağaltıcı ve günahlardan arındırıcı gücüne inancı dile getirir. Ortaçağ'dan kalan önemli edebi ve kültürel bir belge olup o dönemin dini ve kültürel mirasını yansıtır. Haçlı seferi şarkısından ziyade hac ilahisi olarak değerlendirmek mümkündür. Zira metinde her ne kadar "Heiden" denilerek Müslümanlar kastediliyorsa da, lirik-Ben'in Kutsal Topraklar'a hayranlığı vs. duyguları ön plana çıkmaktadır. Wilfried Buch'un Walther'in diğer şiirlerinde ortaya koyduğu hoşgörü ve uzlaşma kültürü Staufer Hanedanı imparatoru II. Friedrich'in temel tutumuyla örtüşmektedir. Çünkü imparatorun küçük yaşlardan itibaren çocukluğunu geçirdiği Sicilya'daki Arap-İslam kültürüyle yoğun bir teması olmuştur. "Mersiye" (Elegie) ve "Filistin Şarkısı", gerçekten 1228/29 Haçlı seferine atıfta bulunsalar bile (bkz. Buch 1988: 60 vd.), ele aldığımız şarkının ideolojisi, Buch'un iddia ettiğinin aksine, kanaatimizce Friedrich'in uzlaşmacı ruhuna ters düşmemektedir.

"Filistin Şarkısı" bu haliyle – yazıldığı dönemde bu yerler üzerindeki hak iddiaları ve Haçlı Seferlerine ilişkin görüşlerle karışık olarak – hem Ortaçağ dindarlığının bir ifadesi olarak ve hem de Kutsal Topraklar'la Hristiyanlığın kurtuluşu tasavvuru arasındaki derin bağlantının yansımaları biçiminde görülebilir. Kısaca ifade etmek gerekirse, bir "Haçlı şarkısı" değil, "hac şarkısı/ilahisi"dir.

Kaynakça

- Balcı, Tahir (2024): Olumlu ya da Olumsuz Abartma Sanatının Farklı Görünümleri. *Journal of Current Debates in Social Sciences*, 146-153. DOI: <http://dx.doi.org/10.29228/cudes.75342>
- Balcı, Umut / Dilek, S. Emre (2021): *Edebiyat Turizmi (Kavramlar – Türler – Örnekler)*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Batıman, Burhanettin (1945): *Alman Edebiyatı*. Ankara: Remzi Kitabevi.
- Beutin, Wolfgang vd. (Hg.) (2013): *Deutsche Literaturgeschichte. Von den Anfängen bis zur Gegenwart*. 8. Aktuel. U. erw. Auflage, Stuttgart-Weimar: Verlag J.B. Metzler.
- Bortenschlager, Wilhelm (1981): *Deutsche Literaturgeschichte. Von den Anfängen bis zum Beginn des 1. Weltkrieges*. 20. Aufl. Wien: Verlag Leitner.
- Buch, Wilfried (1982): *14./15. Yüzyılda Kudüs'e Giden Alman Hacılarının Türkiye İzlenimleri* (Reiseberichte deutscher Jerusalempilger über die Türkei aus dem 14./15. Jahrhundert). Çev. Yüksel Baypınar. *Belleten der Türk Tarih Kurumu*, Cilt XLVI. Ankara, s. 509-534.
- Buch, Wilfried (1988): Wir wahren uz gelichem Dinge. Zu einem Gedicht Walthers von der Vogelweide. *Ankaraner Beiträge zur Germanistik*, Null-Nr, April, Ankara, s. 50-61.
- Wilpert, Gero v. (1969): *Sachwörterbuch der Literatur*. 5. verb. u. erw. Aufl., Stuttgart: Alfred Kröner Verlag.
- Koch, Hans Jürgen (Hg.) (1982): *Die deutsche Literatur in Text und Darstellung: Mittelalter I*. Stuttgart: Reclam Universalbibliothek.
- Nusser, Peter (2012): *Deutsche Literatur. Eine Sozial- und Kulturgeschichte. Vom Mittelalter bis zur Frühen Neuzeit*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.

Minnesinger in Bildern der Manessischen Handschrift (1987). Mit einem Nachwort von Elisabeth Karg-Gasterstädt. Frankfurt a.M.: Insel Verlag.

Projekt Gutenberg.de: <https://www.projekt-gutenberg.org/waltherv/walthers/chap010.html>

Salihoğlu, Hüseyin (1993): *Alman Kültür Tarihi*. Ankara: İmge Kitabevi.

Schweikle, Günther (1989): *Minnesang*. Stuttgart: Verlag J.B. Metzler.

URL 1: <https://tr.wikipedia.org/wiki/Pal%C3%A4stinalied> (Erişim tarihi: 16.03.2024)

URL 2: <https://de.wikipedia.org/wiki/Pal%C3%A4stinalied> (Erişim tarihi: 16.03.2024)

URL 3: <https://de.wikipedia.org/wiki/Pal%C3%A4stinalied> (Erişim tarihi: 16.03.2024)

URL 4: https://www.youtube.com/watch?v=J_zjgZJOFI4 (Erişim tarihi: 16.03.2024)

URL 5: <https://www.projekt-gutenberg.org/waltherv/walthers/chap009.html> (Erişim tarihi: 16.03.2024)

URL 5: <https://www.songtexte.com/uebersetzung/walther-von-der-vogelweide/palastinalied-deutsch-7bd65ae8.html> (Erişim tarihi: 16.03.2024)

Zengin, Dursun (t.y.): *Alman Edebiyatı. Başından 19. Yüzyıla Kadar*. Ankara: Pelikan Yayıncılık.

Zettl, Erich (2009): *Geçmişten Günümüze Almanya. Alman Kültür ve Edebiyat Tarihi*. Çev. A.O. Öztürk, U. Balcı ve Özlem Gencer. Çanakkale: Onsekiz Mart Üniversitesi Yayınları.

EK: ŞARKININ METNİ

PALÄSTINALIED	FİLİSTİN ŞARKISI (ÇEVİRİ)
[1] Nû alrêst lebe ich mir werde, Sît mîn sündic ouge sihet Daz hêre lant und ouch die erde, Der man vil der êren gihet. Nû ist geschehen, des ich ie bat: Ich bin komen an die stat, Dâ got mennischlîchen trat.	1. Sadece şimdi kendime layık yaşıyorum, Günahkâr gözüm asil toprakları gördüğünden beri ve ayrıca pek çok onurla övülen yeryüzünü de. Her zaman istediğim şey şimdi gerçekleşti: Tanrı'nın bir insan olarak girdiği yere geldim.
[2] Schœniu lant rîch unde hêre, Swaz ich der noch hân gesehen, Sô bist dûz ir aller êre. Waz ist wonders hie geschehen! Daz ein maget ein kint gebar, Hêre über aller engel schar, Was daz niht ein wunder gar?	2. Orada gördüğüm güzel, zengin ve muhteşem ülkeler, siz hepsini geride bırakıyorsunuz. Burada ne mucizeler oldu! Bir hizmetçinin meleklerden daha yüce bir çocuk doğurması bir mucize değil miydi?
[3] Hie liez er sich reine toufen, Daz der mensche reine sî. Dô liez er sich hie verkoufen, Daz wir eigen wurden frî. Anders wæren wir verlorn. Wol dir, sper, kriuze unde dorn! Wê dir, heiden, daz ist dir zorn!	3. Burada tertemiz vaftiz edildi ki insanlar tertemiz olabilsin. Sonra özgür olmayan bizler özgür olalım diye burada kendini feda etti. Aksi takdirde kaybolurduk. Mızrağınız, haçınız ve dikenli tacınız kutlu olsun! İsyanınız için yazıklar olsun size, dinsizler.
[4] Dô er sich wolte übr uns erbarmen, Hie leit er den grimmen tôt,	4. Bize merhamet etmek istediğinde, biz zavallı insanlar kurtulabilelim diye,

<p>Er vil rîche durch uns armen, Daz wir kœmen ûz der nôd. Daz in dô des niht verdrôz, Dast ein wunder alze grôz, Aller wunder übergênôz.</p> <p>[5] Hinnen fuor der sun zer helle Von dem grabe, dâ er inne lac. Des was ie der vater geselle, Und der geist, den nieman mac Sunder scheiden: êst al ein, Sleht und ebener danne ein zein, Als er Abrahâme erschein.</p> <p>[6] Dô er den tievel dô geschande, Daz nie keiser baz gestreit, Dô fuor er her wider ze lande. Dô huob sich der juden leit, Daz er herre ir huote brach, Und daz man in sît lebendic sach, Den ir hant sluoc unde stach.</p> <p>[7] Dar nâch was er in dem lande Vierzic tage: dô fuor er dar, Dannen in sîn vater sande. Sînen geist, der uns bewar, Den sante er hin wider zehant. Heilic ist daz selbe lant: Sîn name, der ist vor gote erkant.</p> <p>[8] In diz lant hât er gesprochen Einen angeslîchen tac, Dâ diu witwe wirt gerochen Und der weise klagen mac Und der arme den gewalt, Der dâ wirt an ime gestalt. Wol ime dort, der hie vergalt!</p> <p>[9] Unser lantrechtære tihten Fristet dâ niemannes klage; Wan er wil dâ zestunt rihten, Sô ez ist an dem lesten tage: Swer deheine schulde hie lât Unverebenet, wie der stât Dort, dâ er pfant noch bûrgen hât!</p> <p>[10] Kristen, juden unde heiden Jehent, daz diz ir erbe sî: Got müeze ez ze rehte scheiden Durch die sîne namen drî. Al diu werlt diu strîtet her. Wir sîn an der rehten ger: Reht ist, daz er uns gewer.</p>	<p>o, kudretli olan, burada acımasız bir ölüme katlandı. Bunu reddetmemiş olması büyük bir mucizedir, diğer tüm mucizelerden daha büyüktür.</p> <p>5. Oğul buradan, içinde yattığı mezardan cehenneme gitti. Bu nedenle, Baba'nın her zaman birleştirdiği ve hiçbir şeyin onlardan ayıramayacağı Ruh: hepsi birdir, İbrahim'e görüldüğü gibi, bir ok sapından daha sade ve düzgündü.</p> <p>6. Hiçbir imparatorndan altta kalmadan şeytanı orada yendikten sonra bu topraklara geri döndü. Böylece Yahudilerin çektiği acılar başladı, çünkü katlettikleri ve bıçaklayarak öldürdükleri Rab, onların hapsinden kaçtı ve daha sonra canlı olarak görüldü.</p> <p>7. Bundan sonra kırk gün boyunca o topraklarda kaldı. Sonra babasının onu gönderdiği yere geri döndü. Bizi koruması için ruhunu hemen oraya gönderdi. Bu topraklar kutsaldır, çünkü adı Tanrı'dan gelir.</p> <p>8. Bu topraklarda, dul kadının öcünün alınacağı ve yetimin ağıt yakabileceği korkunç bir (yargı) günü ilan etti, Ve (aynı şekilde) yoksul da kendisine yapılan şiddetin. Burada bağışlayan orada kutsanmıştır!</p> <p>9. Bizim ulusal yargıçlarımızın yaptığı gibi değil, kimsenin davası ertelenmeyecek, çünkü mahşer günü olduğundan saatinde orada yargılayacak: Kim burada borcunu ödemedi giderse, orada hali ne olacak, ne rehini ne de kefilini var!</p> <p>10. Hıristiyanlar, Yahudiler ve dinsizler bunun kendi mirasları olduğunu iddia ederler. Tanrı, üç ismi aracılığıyla buna adil bir şekilde karar vermelidir. Tüm dünya burada savaş halinde. Talebimizde haklıyız ve bu nedenle</p>
---	---

<p>[11] Nû lât iuch des niht verdriezen, Daz ich noch gesprochen hân. Ich wil iu die rede entsliezen Kurzlich und iuch wizzen lân, Swaz got mit dem menschen ie Wunders in der werlt begie, Daz huop sich und endet hie.</p> <p><i>Kaynak:</i> https://www.songtexte.com/songtext/walther-von-der-vogelweide/palastinalied-1b95b5a4.html</p>	<p>bunu bize vermesi doğrudur.</p> <p>11. Şimdi size daha fazlasını anlatmış olmam sizi rahatsız etmesin. Konuşmayı size çok kısaca açıklamak ve Tanrı'nın o zamandan beri dünyadaki insanlarla başlattığı mucizelerin burada başladığını ve burada sona ereceğini bilmenizi isterim.</p> <p><i>Kaynak:</i> https://www.songtexte.com/uebersetzung/walther-von-der-vogelweide/palastinalied-deutsch-7bd65ae8.html (adresindeki Almanca çeviriden Türkçeye aktaran AOÖ)</p>
--	---

ALMANYA'DA TÜRK GÖÇMEN EDEBİYATININ ESAS İSTİKAMETLERİ

Doç.Dr. Seriyye Gündoğdu

AMEA. Doğubilimleri Enstitüsü Türk filolojisi bölüm başkanı
seriyye@yahoo.com ORCID: 0000-0003-2550-0311

ÖZET

Almanya'da gelişen Türk göçmen edebiyatı mevcut anlayışla modern Alman edebiyatının sınırlarının genişlemesine katkıda bulunmuştur. 19. Yüzyıldan itibaren Almanya'da göçmen yazarların varlığı bilinmektedir. Her yıl verilen Adalbert von Chamisso Edebiyat Ödülü de Fransa'dan Almanya'ya göç eden ve eserlerini Almanca yazan Fransız yazarın adı ile bağlıdır.

1960'lı yıllardan bu yana, ekonomiyi kalkındırma adına yabancı işgücünün Almanya'ya çekilmesi sonucu Türkiye'den de çok sayıda göçmen gelir. Köklü kültüre sahip Türk göçmenler arasında da mektuplarla başlayan bir edebiyat hareketi gelişir. Bununla da Almanya'da Türk göçmen yazarların konu ve ideoloji bakımından geliştirdiği yeni bir edebiyat ortaya çıkar. Dönemin yazarları göç ve göçün sebep olduğu problemlere dikkat çekmek amacıyla eserler yazar. Yazarlar vatan hasreti ve kültür farklılığı nedeniyle Türk göçmenlerin yaşadıkları problemleri Alman toplumuna ulaştırmaya çalışır. Türk göçmen yazarlar eserlerinde vatanından, yurdundan "göç" rüzgarı ile koparak yabancı bir çevrede ayakta durmaya çalışan Türk insanın çektiği fiziki acılarla birlikte onun algılarını, psikolojisini de yansıtmaya çalışır. Bu problemler Türkçe ve Almanca olmak üzere yayınlanmıştır.

Almanya'da yaşayan Türk göçmen şair ve yazarlar arasında Türkçe düşünüp Türkçe yazan, Türkçe düşünüp Almanca yazan ve Almanca düşünüp Almanca yazan edipler vardır. Bu çalışmamızın amacı Almanya'da interkültürel bağlamda Türk göçmen edebiyatını Alman kültürü ve edebiyatı bağlamında tahlil etmektir. Çalışmada ayrıca yazarların dil meselesi üzerinde de durulacak. Çalışma süresinde Türk kökenli yazarların edebi eserlerinin konularını tahlil etmek, edebi faaliyetlerinin ana eğilimlerinin belirlenmesi amaçlanır. Burada amacımız Türk göçmen yazar ve şairlerin eserlerini tematik bakımdan incelerken milli kimlik meselesini analiz etmek, Türk göçmen edebiyatının Alman toplumunda ve edebiyatındaki yerini belirlemektir. Çalışmanın bilimsel yeniliği Almanya'da Türk göçmen yazarların edebi faaliyetlerinin genel analizini yaparken Alman diline ve edebiyatına yaptıkları katkıları araştırmaktır. Çalışmada interkültürel, karşılaştırmalı tahlil yöntemlerine baş vurulmuştur.

Anahtar kelimeler: *Almanya'da Türk göçmen edebiyatı, interkültürel edebiyat, edebi analiz, Türk göçmen yazarlar, edebi eğilimler*

The main directions of Turkish Immigrant Literature in Germany

SUMMARY

Turkish immigrant literature developing in Germany contributed to the expansion of the borders of modern German literature with its current understanding. It is known that there have been immigrant writers in Germany since the 19th century. The Adalbert von Chamisso Literary Award, given every year, is also named after the French writer who emigrated from France to Germany and wrote his works in German.

Since the 1960s, many immigrants have come from Turkey as a result of attracting foreign labor to Germany in order to develop the economy. A literary movement, starting with letters, develops among Turkish immigrants with deep-rooted culture. With this, a new literature developed by Turkish immigrant writers in terms of subject and ideology emerged in Germany. Authors of the period wrote works to draw attention to immigration and the problems caused by immigration. Authors try to convey the problems experienced by Turkish immigrants due to homesickness and cultural differences to the German society. In their works, Turkish immigrant writers try to reflect the perceptions and psychology of Turkish people, who are separated from their homeland and homeland with the wind of "migration" and try to survive in a foreign environment, as well as their physical pain. These problems have been published in Turkish and German.

Among the Turkish immigrant poets and writers living in Germany, there are those who think in Turkish and write in Turkish, who think in Turkish and write in German, and who think in German and write in German. The aim of this study is to analyze Turkish immigrant literature in the intercultural context in Germany in the context of German culture and literature. The study will also focus on the language issue of the authors. During the study, it is aimed to analyze the subjects of the literary works of writers of Turkish origin and to determine the main trends of their literary activities. Our aim here is to analyze the issue of national identity while examining the works of Turkish immigrant writers and poets thematically, and to determine the place of Turkish immigrant literature in German society and literature. The scientific innovation of the study is to investigate the contributions of Turkish immigrant writers to German language and literature while making a general analysis of their literary activities in Germany. In the study, intercultural and comparative analysis methods were used.

Key words: *Turkish immigrant literature in Germany, intercultural literature, literary analysis, Turkish immigrant writers, Literary tendencies*

Giriş

İlk kuşaktan itibaren Türk yazarların temsil ettiği Türk göçmen edebiyatı, bugün Alman edebiyatının özel bir edebiyat olgusu olarak kabul edilen interkültürel bağlamda bir parçasına çevrilmiştir. Her ne kadar göç ve entegrasyon sosyologlar tarafından 1970'lerden bu yana çalışılıyor olsa da, göç edebiyatı araştırması önemli boşluklarına sahip, genç bir edebiyat alanı olmaya devam ediyor. Bugüne kadar göç edebiyatı araştırmaları üç farklı doğrultuda şekillenmiştir. Birinci kol edebiyat sosyolojisini, ikinci kol edebiyat estetiğini temsil eder. Üçüncü kol ise yabancı dil olarak Alman dilli edebiyat didaktiği ve kültürlerarası pedagojidir.

Alman edebiyat eleştirisinde Türk edebiyatının modern Alman dili ve edebiyatına “Türk motifleri” nin etkisi konusu tartışılır. Bu da Almanya’da gelişen Türk edebi metinlerin Alman edebiyatındaki yerini belirliyor. Bu da Türk yazarlarının başta geleneksel olarak göçmen edebiyatının temaları olan vatan kaybı, edebi eserlerde iki dillilik, kimlik arayışı, yabancılaşma gibi konuları ele alsada sonralar farklı istikametlerde gelişme göstermesiyle ilgilidir.

Almanya’da çoğu edebiyat eleştirmeni misafir işçilerin (Gastarbeiter) edebi çalışmalarını ciddiye almıyor ve ilk nesil yazarların eserlerini geri ve gelişmemiş olarak görüyordu. Ancak yavaş yavaş belli çerçeveyi aşan bu eserler popülerleşmeye başlar. Bu ilgi 1970’lerin sonu ve 1980’lerin başında İrmgard Ackermann’ın göç teması ve yabancıların durumu üzerine yazılan eserlerin bir dizi halinde antoloji olarak yayınlaması ile başlar. Esas olarak İrmgard Ackermann’ın çabalarıyla oluşturulan bu yayınlarda, yabancı işçilerin edebi çalışmaları Alman edebiyat ortamında yeni bir olgu olarak değerlendiriliyordu. İrmgard Ackermann okurlar arasında olumlu tepkiler doğurdu ve yabancı vatandaşların edebi faaliyetine olan ilginin artmasına katkı sağladı. Bu, Alman edebiyat eleştirisinin misafir işçi edebiyatını 1950’lerden işçi göçünün başlangıcından bu yana yaklaşık yirmi yıl sonra kabul ettiği anlamına geliyordu. Misafir işçi edebiyatının ilk temsilcileri için “göç” kelimesi “yabancı ülke” kavramıyla aynı anlama geldiğinden birçok edebiyat eleştirmenin sözlüğünde “misafir işçi edebiyatı” kavramının yerini “göçmen edebiyatı” kavramı almıştır. İlk olarak “Gastarbeiterliteratur” (Konuk işçi Yazını) adı verilen bu edebiyatın yaratıcılarının birçoğunun aslen işçi olmaması, ayrıca bu kişilerin Almanya’da konuk olma vasfını çoktan yitirmiş olan yerleşik insanlar olmaları bu adı isabetsiz kullanmaktadır. Bu nedenle bu yazına sonraları “Auslaenderliteratur” (Yabancı Edebiyatı) ve “Migrantenliteratur” (Göçmen Edebiyatı) adları da verilmiştir. Bunlardan birincisi, Almanya’daki tüm yabancıları kapsadığı, ikincisi de aşağılayıcı bir yan anlam taşıdığı için pek uygun adlar olmamakla beraber, daha uygunları bulunmadığından hala kullanılmaktadırlar. Lakin derin kökleri olan Türk edebiyatını Almanya’da yeni bir ekol olarak kabul edersek, o zaman Alman-Türk edebiyatı denilmesinin daha doğru olacağı kanaatindeyiz.

İlk eserler göçmen Türklerin yaşadıkları sorunlar kurmaca olma kaygısından uzak, mektuplardan yola çıkarak tarihsel gerçekliği doğrudan yazıya dökme endişesiyle yazılmıştır. İşte 60’lı yıllarda mektupla başlayan yazın serüveni geçen zaman içinde bir kısım Türk ve yabancı öncü yazarların yapıtlarıyla profesyonel konuk işçi edebiyatına dönüşmeyi başarmıştır.

Aras Ören’in yazdığı “Berlin Üçlemesi” Almanya’da tanınmasını sağlar. Bu yapıtında yazar yeni bakış açısı, yeni teknik kullanarak dönemin diğer yazarlarından ayrılır. Daha önceleri Anadolu kültürü ile yetişmiş bir insanın Alman toplumunda karşılaştığı kültür çatışması ele alınırdıysa, Aras Ören insanın iç dünyasını anlatan eserler yazar. Onun “Was will Niyazi in der Naunynstraße?” (1973) (*Niyazi’nin Naunyn sokağında ne işi var?*) eserinde Türk ve Alman işçilerin portresini verirken, Niyazi’nin timsalinde göçmen bir Türkün iç çatışmalarını ve kendini arayış sürecini yansıtmaya çalışır. Bu bağlamda Aras Ören yapıtları içerik ve biçim itibarıyla N.Hikmet sanatını çağırır.

Edebi faaliyetine 1970'li yıllarda başlayan Aras Ören (d. 1939, İstanbul, Türkiye), halen aktif bir yazardır ve Albert von Chamisso ödülünü alan ilk Türk yazarlardan biridir. Ören'in ele aldığı ana temalar arasında yabancılaşma, birey olarak kendini kaybetme ve dil sorunu yer alıyor. Türk misafir işçilerin aile birleşimi ile Almanya'ya gelen ailelerinin yaşadıkları yeni problemlerin, özellikle evde ve Alman toplumunda çocukların ve Türk kadının karşılaştığı sosyal meseleler yazarın ele aldığı konular arasında yer alır. Bunun yanı sıra Yüksel Pazarkaya ve Ahmet Doğan da Türk göçmen edebiyatının oluşmasında ve gelişmesinde en etkili kişiler olarak görülmelidir. “Anadil” adlı Edebiyat dergisinin editörü olan Yüksel Pazarkaya, Türk göçmenler tarafından yazılan edebiyatın “öncüsü” olarak kabul ediliyor. 1960 yılından bu yana hem kendi ülkesinde hem de Almanca konuşulan ülkelerde göç konusunda şiirler, denemeler, oyunlar, öyküler, radyo oyunları ve senaryolar yayınladı. Göç edebiyatının henüz bilinmediği 1967 yılında, “Ohne Bahnhof” (Tren Garı Olmadan) adlı oyunu Stuttgart'ta sahnelendi. Yayıncı Ahmet Doğan ve onun kurucusu olduğu yayınevi modern Türk edebiyatı yapıtlarını çevirileriyle yayınladı.

Almanya'da 1980'lerin göçmen edebiyatı ağırlıklı olarak İtalyan (Franco Biondi, Gino Chillino) ve Türk (Yüksel Pazarkaya, Aras Ören, Güney Dal, Ahmet Doğan) yazar kadrosu tarafından temsil edilir. Almanya'daki Türk edebiyatının yeni evreye çevrilmesinde 1980 askeri darbesinin ardından oldukça fazla sayıda Türk yazarların Almanya'ya gelmesinin de mühüm katkıları olmuş ve yeni edebiyat çevresi oluşmuştur. (Esselborn, 1995: 76)

Türk Göçmen Edebiyatında Yeni İstikametler

Yetişkin olarak ülkeye gelen ve Almanya'daki Türk göçünün edebi tarihçileri haline gelen Aras Ören veya Güney Dal gibi yazarların yanı sıra, burada büyüyen yazarlar da vardır. Onlar artık yabancılaşma, vatan ya da kimlik kaybı temalarıyla pek ilgilenmiyorlar. Ortak noktaları Alman kültürel bağlamında onaylanmaları ve tanınmalarıdır. Hatta eserlerini Türkçe yazıp Alman kitap piyasası için Almancaya çeviren Aras Ören Alman edebiyatının yazarları arasında sayılır. Çoğu zaman Türkiye ya da Türklerle ilgili medya haberlerinin hiçbiri “gelenek ile modernlik arasında” ifadesi olmadan tamamlanmaz. Ancak tam olarak neyden bahsettiğimiz her zaman açık değildir: Bütün ülke gelenek ile modernite arasında mı, Avrupa ile Asya arasında mı, Aydınlanma ile İslam arasında mı, yoksa Almanya'da yaşayan Türkler sadece iki kültür arasında mı bölünmüş? Ama bir yol ayrımından, bir çelişkidenden bahsettiğimiz çok açık. S. Huntington'ın kültürlerin çatışmasına ilişkin teorisi şematik düşünmenin temelini oluşturdu; buna göre Batı kültürü her zaman modern, İslami (bu durumda Türk) geleneksel ve en önemlisi yabancı olarak görülüyor. (Huntington, 2011:98)

Kuşkusuz bu sorular ve sorunlar göçmen yazarları her zaman düşündürmüştür. Ancak tüm yazarların kendilerini yalnızca bu konularla sınırladıklarını varsaymak yanlış olur. Zaten “kafa karışıklığı edebiyatının” merkezinin yaratıcı “ben”in yabancı bir ülkedeki deneyimleri olduğu ilk aşamada ortaya çıktığı görülür. (Yeşilada, 2001: 209)

Zafer Şenocak veya Akif Pirinççi gibi yazarlar tamamen farklı bir konu üzerine edebiyat alanında ilk kez sahneye çıkar. Büyük şehre ithafen dışavurumcu şiirler yazan Zafer Şenocak, daha sonra Osmanlıca güfteleri Almancaya çevirirken bu şiirlerin etkisiyle klasik

üslupta ve mistik eğilimde şiirler yazar. Akif Pirinççi ise Almanya’da polisiye roman türünde başarılı bir yazardır. Onun polisiye öyküleri çok satanlar arasında yer alır. “Felidae” isimli kitabı Almanya’da yılın en iyi dedektif romanı olarak seçilmiştir. Yazar, Felidae (Francis adlı bir kedidir) serisinde sekiz kitap yazmıştır. Eserleri 35 dile çevrilmiştir.

Şair Zehra Çırak, iki kültürlü bağlamın dışında, deneysel şiirin öncülerinden sayılan Ernest Jandl veya Joachim Ringelnatz gibi şairlerin geleneğini takip ederek şiirlerini ironik üslupta yazmıştır. Edebiyat tenkitçisi Jürgen Verdofsky Zehra Çırakın çok yönlülüğünden bahsederken, Türkiye’de doğan ama uzun süre Almanya’da yaşayan yazarın çifte kimlik nedeniyle herhangi bir rahatsızlık ya da hayalet aramanın boşuna olduğunu, aksine dili çok keyifli bir şekilde kullandığını belirtir. Şiir ve nesir yazılarında millilikten ziyade uluslararası kültüre önem veren Zehra Çırak’ın bir şiirindeki “Tuz ulusal yemek tanımaz” cümlesi onun sanat görüşünün özeti niteliğindedir.

Almanya’da Türk gençlerin hayatı ve yaşam tarzı konu olarak işlenmeğe başlar. İronik ve eğlenceli temaların yanında Alman diline ilgi, kültürlerarasılık gibi temalar da Alman-Türk edebiyatı yapıtlarının konusuna çevrilir. Bu konuları işleyen yazarlar Alman yazınında ses getirmişlerdir. (Kocadoru, 2003: 50) Bu yazarlar özellikle Almanya’ya çocukken gelen, okul müfredatının bir parçası olarak Almanca kitaplar okuyan ve evde ebeveynleriyle Türkçe konuşan ikinci kuşak olarak nitelendirdiğimiz Türk göçmenlerin temsilcileri sayılır. Kuşaklara özgü farklı özelliklerin gelişmesi, bir bütün olarak Almanya’daki Türk edebiyatının karakteristik özelliğidir.

Eserlerinde Doğu-Batı, Türk-Alman, iki kültür arasında kalmışlık, kültürel benlik gibi konuları ele alan Zafer Şenocak Alman-Türk yazarları arasında önemli yer alır. Ele aldığı konularda farklı düşünceyi savunan Zafer Şenocak, bunu mizah dili ile daha vurgulu bir şekilde anlatır. Zafer Şenocak bu konuları tek taraflı değil, her zaman karşılıklı sentez halinde, eleştirel tavırda değerlendirir. Deneme ve şiirlerinde bunu açık olarak görebiliriz. Mizahın Türk göçmen edebiyatının en güçlü türü haline gelmesi, bir yandan birbiriyle çelişen önyargıların ve klişelerin birikmesiyle, diğer yandan Türk edebiyatının en popüler türü olmasıyla açıklanıyor. (Yeşilada, 2000:216)

Türk hiciv ustası Aziz Nesin, Almanya’da hiciv içerikli şiirleri ve ironik üslubu ile tanınan Kurt Tucholski, İsviçre’de yaşayan İsraili mizah yazarı Efraim Kishon gibi yazarların eserlerinden esinlenen Şinasi Dikmen ve Osman Engin Almanya’da acı gerçekleri mizahın tatlı dili ile verebilmeyi başaran hiciv ustalarıdır. Almanya’da popüler hiciv, mizah yazarı olarak kabul ediliyor. Onların mizah ağırlıklı hiciv karakteri taşıyan onlarla öykü kitabı ve romanları vardır. Mesela, diğerlerinden farklı olarak Şinasi Dikmen, eserlerinin tümünü Almanca yazmıştır: “Wir werden das Knoblauchkind schon schaukeln“ (1983), “Der andere Türke“ (1989) vb. Bir hiciv yazarı olan Şinasi Dikmen, eserlerinde yabancı düşmanlığı, Türkler’in Almanya’daki yaşama uyum sağlamaya çalışırken ortaya çıkan komik halleri gibi temaları ele almıştır.

Edebi tesir dairesini incelediğimiz zaman bu yazarların sadece Türk yazarlarından değil, Dünya edebiyatından da esinlendiklerini görebiliriz. Aynı şekilde onlarla aynı dönemde yazan

diğer yazarlar da edebi faaliyetlerinden bahsederken Alman, Türk ve dünya edebiyatlarına atıfta bulunuyorlar. Bu nedenle Türk kökenli yazarları yalnızca Alman-Türk edebiyatı bağlamında ilişkilendirilmesi doğru olmaz. Bu örnekleri daha da artırabiliriz. Selim Özdoğan'ın romanları postmodernist yazar Orhan Pamuk'un romanlarından ziyade Fransız yazar Philippe Gian'ın romanlarına daha çok paralellik gösterir. Pek çok eleştirmene göre Feridun Zaimoğlu'nun “Kanak-Edebiyat” olarak adlandırılan bir çizgide gelişen “Kanak Spark” (1995) eserinde suçlayıcı, etnik kabullenmezliğin sonuçlarına dikkat çekilmiştir. Bu Türk edebiyatından ziyade ABD'nin protesto yeraltı edebiyatına ve rap kültürüne daha yakındır. Dolayısıyla F.Zaimoğlu “Kanak Sprak” (1995) ve “Koppstoff” (1998) eserleriyle Alman edebiyatına yeni soluk getirmiştir (Chiellino, 2007: 478).

Alman Toplumunda Farklı Kültürler

Kültürlerin yekpare olduğu düşüncesi bir bakıma yanlış olduğunu Hint filozofu Amartya Sen, S. Huntington'ın iddialarını yanıtlarken şöyle anlatır: “İnsan, temelde bir (“Müslüman”) ya da iki (“Türk-Müslüman”) değil, birçok kimlikten oluşur. Özünün kültürel çeşitliliğini tek bir kimliğe bağlayan herkes “kimlik tuzağına” düşer” (Sen, 2007: 143). Bu anlamda Alman-Türk kültür alanına giren yazarlar hem Türk hem de Alman'dır, aynı zamanda farklı türlerde eser verir, şarkı sözü yazar, romancıdır, tiyatro veya sinema oyuncularındır, toplumsal hareketlerin öncüleri, politikacı ve hem de Müslümandırlar. Kişisel ve sanatsal anlamda bünyesinde farklı kimlikleri barındıran Türk göçmen yazarlar Almanya'da zengin bir potansiyele sahipler. Yazarların her birini ayrı ayrı, edebi faaliyetini çok boyutluluk içinde algılamak daha doğru olacaktır. Biz bunu hemen hemen birçok edebi şahsiyetlerin simasında görebiliriz. Almanca yazan ve kökenleri dışında birbirleriyle pek az ortak yanı olan Türk kökenli pek çok yazar var. Dilsel olarak Almanya'daki Türk kökenli yazarlar Almanca yazdıklarından dolayı yapıtları Alman yazın tarihinin içine girer. Öte yandan yazınsal yapıtların kaynağının Türk kültüründen izler taşıdığı göz önünde tutulursa Alman edebiyatı içerisinde farklı bir konumda değerlendirilmesi gerektiği izlenimi yaratır. Yapıtlarda kendini hissettiren kültürel çeşitlilik Almanya'daki göçmen yazınına kültürlerarası yazın alanına taşıdığı söylenebilir (Sakallı, 2006:163-164). Almanya'daki Türk göçmen yazarlar için bugün de tartışma konusu olan kimlik konusunu ve edebi çalışmalarının mensupluk durumunu Alman-Türk tarihi prizmasından tahlil eden Aras Ören: “Nasıl biz Türkiye'nin gerçekliğinden kopup buraya Almanya'nın gerçekliğine geldik ve burada yaşıyorsak, burada yaratacağımız sanat ve yazın da ancak bu durumun aynası olacaktır. Yani ne Türkiye'deki sanat ve yazının bir uzantısı, ne de Almanya'daki sanat ve yazının bir kopyası olacak, ancak her ikisinden de beslenen kendine özgü, bağımsız bir gerçekliği vurgulayacaktır” duruma bu sözlerle açıklık getirir. (Kuruyazıcı, 2001: 24). Farklı kültürlerin bir aradalığı o toplumun zenginliğidir. Farklı etnik grupların bir arada yaşamasını öngören çok kültürlülük anlayışının etkileri Almanya'da Türk göçmen yazarların özellikle 1990'lardan itibaren çalışmalarındaki esas istikametlerde kendini bariz şekilde gösteriyor.

Almanya'nın birleşme sürecinde yeni gelen Almanlar ulusal kimliğin canlanmasına katkıda bulunmuştur. Ulusal kimliğin arka planında yeri olmayan Türk göçmenlere karşı olan söylemler diğer taraftan çok kültürlük anlayışını artırdı. 90'lı yıllardan günümüze kadar devam

eden Almanya’da yaşayan üçüncü kuşak Alman-Türklerin farklı kimlik konusunda daha güçlü ve bilinçli olduklarını görüyoruz. Daha çok şiir ve romanlarıyla tanınan Zafer Şenocak’ın 90’lı yıllarda ABD’de yayımlanan deneme kitabı “Atlas of Tropical Germany” (Tropikal Almanya Atlası) ve Almanya’da “Atlas des tropischen Deutschland” yayımlandı ve geniş yankı uyandırdı. Zafer Şenocak “Atlas des tropischen Deutschland” eserinde kültürlerarası etkileşimlerin etkisiyle değişen bir ülkeyi siyasi ve kültürel yazılarıyla anlatıyor. Makaleler, Almanya'nın birleşmesiyle çağdaşlaşan Türk-Alman yazar için kimin, ne ölçüde Alman olduğu ya da olmadığı tartışmalarının yaşandığı bir tür kürsüye dönüşüyor. Onun üçüncü makale kitabı olan “Zungenentfernung” (2001) (Dili Kaldırmak), bir tür “karantina istasyonundan gelen mesaj” haline geldi. Aynı zamanda, “hastaların” istasyondan serbest bırakılabilmesi için hangi dilin kaldırılması gerektiği sorusu da cevapsız kalıyor. Almanlar ile en büyük azınlık olan Türkler arasındaki ilişki, yeni, heterojen bir Alman kimliğinin temel taşı olarak belirginleşiyor. Zafer Şenocak, edebi makalelerinde “negatif yorumbilimi” geliştirir ve yerleşik toplumsal inançlara karşı açık şüpheciliği ifade eder (Şenocak, 2001:98). Z. Şenocak’ın yanı sıra, ikinci kuşak Türk göçünün temsilcileri olan pek çok yazar, ilk çalışmalarında "iki sandalye arasında kalma" sorununu ele aldı. Nevfel Cumart, 1980’lerde “iki dünyanın meyvesi”nin edebi yaratıcılığın meyvesi haline geldiği şiirler yazdı, örneğin “Zweite Generation” (1986) (İkinci Nesil) şiirinde olduğu gibi (Cumart, 1988: 4)

Omuzlarımızda

iki ayrı

dünyanın yükü

zihnimiz

binlerce senelik medeniyetlerin

alevler deryasında

bir döküm potası

güneşin dostlarıyız

biz ve

karanlığın yoldaşı (Cumart, 1996: 9)

Nevfel Cumart şiirleri Alman eleştirmenler tarafından Ernst Jandl’in “konkrete Poesie”sini andırdığı belirtilir. Aynı zamanda N. Hikmet şiirinin yapı özelliklerini taşır. Hatta bazı şiirlerinden N.Hikmet’ten esinlendiğini belirtir.

(MarcTrefz:http://www.jungforschung.de/migranten_aufsaeetze/trefz.pdf)

Kültürel bağlamda toplumda çoğunlukların ve azınlıkların homojen birimler olarak anlaşılması edebiyatın temel problematiklerinden biridir. Edebiyat bu konuları estetik anlatılar, özellikle estetik temsiller aracılığıyla toplumun bilinçlenmesi ve kültürleştirilmesi bakımından düzeltici, yönlendirici görev üstlenmektedir. Bu anlamda Aras Ören, Zafer Şenocak ve diğer ikinci kuşak yazarların eserleri tarihi önem taşır.

Şiir, yazarın içinden geçtiği özgür bir alandır. Zehra Chirak, “Lustspiel” (“Komedi”) adlı şiirinde yönetmenin beklediği gibi oynamayan Türk asıllı bir sanatçıyı tasvir ediyor:

Bazen kendi başımayım

Türk tiyatro sanatçısı...

Perdem açılıyor

Ve atlıyorum

Çekim gücünün dibine kadar. (Chirak, 2000:36)

Burada kadın lirik “ben”, neolojizmde ifade edilen “Schubladenkraft” (çekim gücü) etkisi o basmakalıp, atılgan düşünceyi, geleneksel dogmaları reddediyor. Dolayısıyla Alman-Türk yazarların edebi söylemleri, Türklere ilişkin mevcut kamusal ve medya söylemlerine ironi ile karşı çıkıyor.

Feridun Zaimoğlu Almanya’da yaşayan yabancıları, siyasal iradenin ve Alman toplumunun onlara bakışını yakından gözlemleyerek, tanık olduklarını eserlerine taşır. O göçün sosyal olgu dışında algılanmasını kabul etmez ve buna isyan ederek kamuoyunda büyük tepkiye neden olan ve tamamen yeni bir edebiyat türü olarak adlandırılan "Kanak Edebiyatı" geliştirir. Kanakisch (Knakca), ayrımcılık görmüş, aşağılanmış yabancıların sokakta konuştuğu argo ağırlıklı karmaşık bir dildir. Feridun Zaimoğlu 90’lı yıllarda yaşanan şiddet ve kundaklamalara karşı öfkesini ve tepkisini “Kanak Sprak” (1995) ve “Koppstoff” (1998) romanlarında dile getirmiştir. Yazar “Kanak Sprak” eserinde duygularını 24 erkeğin dilinden anlatır. “Koppstoff” eserinde de aynı öfkesini 26 kadın anlatıcı ile Almanya’da iki kültür arasında dilemmada kalmaktan ziyade kendini olduğu gibi kabul eden ve her konuda şikayetlerini dile getiren kadınların dilinden bir başkaldırı olarak kaleme almıştır.

Türk Göçmen Edebiyatında Kadın Problemleri

Türk kadının ister evde, isterse de toplum içinde yaşadıkları problemler Alman okurlarının da dikkatini çekmiştir. Bu tür çalışmaların en çarpıcı örneği Necla Kelek’in zorla evlendirme ve kan davası konularında kamuoyunda büyük yankı uyandıran ve hararetli tartışmalara yol açan “Die fremde Braut” (Yabancı Gelin) adlı romanıdır. Alman İslam Konferansının da daimi üyesi olan Kelek’in “Die Fremde Braut” (Yabancı Gelin) adlı eseri, dilimize çevrilmemiş ama Almanya’da ikiyüzbinden çok satarak en çok ve en uzun süre satan kitaplar listesinde “Bestseller” unvanına da sahip olmuştur. Kitabın bu derece çok basımının yapılması da, Almanya’da hala Türklerin uyumu ile ilgili konuların Alman vatandaşları tarafından ilgiyle takip edildiğini göstermektedir. Kelek, bunun yanı sıra 2006 yılında, yine ‘Yabancı Gelin’ eserinden dolayı Alman Hükümeti tarafından “Geschwister Scholl” isimli barış ödülüne de layık görülmüştür. (Erkayhan Şeref, <https://www.tgd.de/tag/seref-erkayhan/>)

Bu bağlamda Necla Kelek “Die Fremde Braut” adlı eserleri, Türk Toplumunda var olduğunu belirttiği sorunları esas almıştır. Ele aldığı bu sorunlar, kadınların ve özellikle genç kızların zorla evlendirilmeleri, cinsiyete dayalı ayrımcılık, Almanya’da yaşayan Türklerin bu

sorunun bir parçası oldukları ve Almanya'ya uyum aşamasındaki sorunların üstesinden gelemedikleri yönündedir.

Daha sonra, "Chick-Lit" ("romantik edebiyat") olarak adlandırılan Amerikan türünü model alarak başka bir "anti-trend" şekillendi. Romantizmin, tüketimin, komedi ve kişisel gerçekleştirmenin ana unsurlar olduğu Chick-lit, önce İngiltere ve Amerika'da başlamış, daha sonra diğer ülke edebiyatlarına yayılmıştır. Türk edebiyatında çıtır edebiyatı olarak da bilinen bu romanların popülaritesi her geçen gün artmaktadır. Postfeminizm, 1990'lardan itibaren edebiyatta yeni bir roman türünü ortaya çıkardı. Bu yeni türün ortaya çıkmasıyla birlikte yeni tartışmaları da beraberinde getirdi. Hem çok okunan, sevilen hem de çok eleştirilen bir tür olan chick edebiyatın görünür hale gelmesi çok uzun bir zamana dayanmamakla beraber bugün göz ardı edilemeyecek kadar bir okur kitlesi bulunmaktadır. Bu eserlerde genç Alman Türk kadınları (neredeyse tamamı 70'li yıllarda doğmuş) kendilerini ve Almanya'daki yaşamlarını anlatıyor. Aslı Sevindim "Candlelicht Döner: Geschichten über meine Deutsche-Türkische Familie" (2005) (Mum Işığında Döner: Alman-Türk ailemin hikayeleri), Dilek Güngör'ün "Das Geheimnis meiner Großmutter" (2007) (Büyükanneimin Sırrı) ve Hatice Akyün'ün "Einmal Hans mit scharfer Soße" (2005) (Bir zamanlar acı soslu Hans) kendi hayatları hakkında eğlenceli öyküler yazan yeni nesil Türk-Alman kadın yazarların yazdığı otobiyografik romanlardır. "Chick-Lit alla turca" ("Türk kadını (romantik) romanı") üslubuyla hayatlarından, modadan, aşktan özgürce bahseden, tamamen bağımsız genç kadın yazarları görüyoruz. Bu eserlerin kahramanları, özellikle de Hıristiyan bir Alman ile evlenmeye karar verdiklerinde, kadın entegrasyonlarını Müslüman akrabalarından korumak zorunda kalıyorlar. Romanlarda bu tür çatışmalar her zaman mutlu sonla, yani her iki taraf için de bir düğünle sonuçlanır. Bu romanların çevredeki yayınevlerinde değil, "Goldmann", "Ullstein", "Piper", "Rowohlt" gibi büyük ve ciddi yayınevlerinde yayınlanması dikkat çekicidir.

İkinci ve üçüncü nesil Türk göçmen yazarları için ortak bir özelliğin varlığından bahsetmek gerekir. Bu aile ve toplumda kadın problemidir. Kadını ev ortamına yerleştirirler, yani ev, aksiyonun gerçekleştiği merkezi yer haline gelir. Bu hem aileleri ve erkek akrabaları tarafından baskı altına alınan "yabancı gelinler" için hem de onların karşıtları olan bağımsız ve kendi kendine yeten Türk kadınları için geçerli. Bunun bariz örneklerini Necla Kelek, Feridun Zaimoğlu: Hatice Akyün ve diğerlerinin romanlarında göre biliriz.

Sonuç

Böylece, Almanya'da yarım asırdan fazla bir süredir varlığını sürdüren Türk göçmen edebiyatında, çoğunlukla ikinci kuşak temsilcilerinin kaleminde, açıkça tanımlanmış önemli eğilimlerin bulunduğunu söyleyebiliriz. Almanya'da Türk göçmen yazınının ana temalarının, göçmenlerin geleneksel sorunlarının (vatan kaybı, edebi eserlerde iki dillilik, kimlik arayışı, yabancılaşma) yanı sıra kalıplaşmış sınırlı düşünceye karşı bir mücadelenin var olduğunu tespit ettik. Alman kamuoyunda hakim olan Türk yazarları, siyasi açıdan Türk göçmenlere yönelik önyargıların eleştirisini, ayrıca Müslüman ailenin geleneksel yaşam tarzını, kadının buradaki yeri ve kadınların Batı toplumuna tam entegrasyon sürecini konu edinmişler. Ayrıca "Chick-Lit alla turca" veya "Kanak-Literatur" gibi edebiyat olgularının ikinci kuşak Türk göçmen

edebiyatına özgü edebiyat akımları olduğunu da tespit ettik. Almanya'daki Türk göçmen yazarların eserlerinin tür benzersizliği üzerine yapılan bir analiz, yazarların eserlerinde felsefi makalelerin, şiirlerin, romanların ve hiciv öykülerinin ağırlıkta olduğunu gösterdi. Çalışmanın sonucunda Türk göçmen edebiyatının 60 yıldan fazla olan tarihi boyunca Almanya'nın edebiyat alanında hak ettiği yeri almayı başardığı, bu durumun onu göçmen bir kesim olarak değil de Alman edebiyatının bir kolu olduğu sonucuna ulaştık. Almanya'da Türk edebiyatı, kozmopolit bir edebiyat olgusu olarak, özellikleri ve eğilimleriyle Alman edebiyatının ayrılmaz bir parçası olarak ele alınmaktadır.

Kaynaklar:

1. Chiellino C. (2007) Interkulturelle Literatur in Deutschland. Ein Handbuch / hrsg. von. Stuttgart: Metzler, s. 548
2. Cumart N. (1988) Ein Schmelztiegel in Flammenmeer. Frankfurt: Dagyeli Verlag, s.110
3. Cumart N. (1996) Zwei Welten. Düsseldorf: Grupello Verlag, s.75
4. Çırak Z. (2000) Leibesübungen. Köln: Kiepenheuer und Witsch Verlag, s.118
5. Erkayhan Şeref, <https://www.tgd.de/tag/seref-erkayhan/>
6. Esselborn Karl (1995) Deutschsprachliche Literatur von Autorien nichtdeutscher Muttersprache und der Adalbert von Chamisso Preis, JDAF 21: s.413
7. Huntington S. (2011) The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order N. Y.: Simon & Schuster, s.368
8. Kocadoru Yüksel, (2003) Geçmişten günümüze Almanya'da Almanca yazan Türkler ve Emine Sevgi Özdamar, Michigan Üniversitesi, s. 82
9. Kuruyazıcı, N. (2001). "Almanya'da oluşan yeni bir yazının tartışılması", Gurbeti Vatan Edenler/ Almanca Yazan Almanyalı Türkler (Yay. Haz.) Nilüfer Kuruyazıcı, Mahmut Karakuş, , T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 3-24
10. MarcTrefz: http://www.jungforschung.de/migranten_aufsaeetze/trefz.pdf
11. Sakallı, C. (2006). "Türk göçmen yazımında Türk kültürü izleri", Littera Edebiyat Yazıları, Cilt: 18, (Yay.) Cengiz Erten, Ürün Yayınları, Ankara. 163-164
12. Sen A. (2007) Identity and Violence: The Illusion of Destiny. N. Y.: W. W. Norton & Co., s. 240
13. Şenocak Z. (2001) Zungenentfernung: Bericht aus der Quarantänestation: Essays. München: Babel-Verlag, s.103
14. Yeşilada E. (2002) How Turkish is it?//Deutschsprachige Migrantenliteratur / hrsg. von Zehra İpşiroğlu Istanbul , s. 207-243
15. Yeşilada E. (2000) "Getürkt" oder nur "anders"? Türkenbild in der türkisch-deutschen Satire // The Image of the Turk in Europe from the Declaration of the Republic in 1923 to the 1990s / ed. by N. Burçoğlu. Istanbul: İsis Press, s. 205-220

GÖLÇEÇEK (GÜLÇİÇEK) ADLI TATAR MASALININ HAYATLA İLİŞKİSİ

Prof. Dr. ÇULPAN ZARİPOVA ÇETİN

Kafkas Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, chulpancetin@gmail.com

ORCID 0000-0003-3440-9974

Özet

Sözlü kültürlerinin içerisinde özel bir yeri olan, en eski çağlardan günümüze kadar ulaşan ve varlıklarını koruyan masallar, ait oldukları toplumun izleri taşıması açısından da önemlidir. Onlarda bir halkın hem yaşam deneyimini, hem yaşam macerasını görmek mümkündür. Tatar Türklerinin *tılsımlı ekiyetler* diye adlandırdıkları peri masalları, bu açıdan çok önemlidir. Onlarda gerçek hayatın soyut ve somut izleri bulunur, hatta zengin-fakir ilişkisi, padişahın kızına âşık olma, aile içi ilişkiler, üvey anne kıskançlıkları, kaynana eziyetleri, en küçük kardeşin başarısı, kardeş dayanışması ya da kıskançlığı vb. işlenen konular da günlük yaşamdan alınmıştır. Bu tür masalarda mitolojik yaratıklarla yan yana hareket eden kişiler de hayatın içinden alınmıştır.

Kazan Tatarlarında bulunan birçok *tılsımlı ekiyet*'ten bir tanesi, Tatar ve Türk halkbilimcileri tarafından daha çok mitolojik unsurlar ve dilbilgisi açısından incelenen *Гөлчәчәк* (Gülçiçek) masalıdır. Her ne kadar peri masalları içinde yer alıp mitolojik unsurlar içerse de aslında bu masalın gerçek hayatla olan ilişkisi de çok sağlamdır. Mevcut araştırmada *Гөлчәчәк* (Gülçiçek) masalı ana-oğul, karı-koca, kaynana-gelin, kız kardeş-ağabey gibi her toplumda ezelden günümüze kadar güncelliğini kaybetmeyen aile içi ilişkiler ve Tatar Türklerinin günümüzde de yaşatmaya devam ettikleri kültürel değerler açısından ele alınmıştır.

Tarih boyunca geniş bir coğrafyada yaşayan Türk boyları içerisinde Tatarlar, zengin bir kültürel yapıya sahip olup ortaya koydukları masalarda ahlaki ve kültürel değerleri gelecek kuşaklara taşıma, toplumun geçmişini anlama, geleceği de bu geçmişin üzerine inşa etme konusunda insanlığa önemli katkıda bulunmuşlardır.

Anahtar Kelimeler: Tatar, halk edebiyatı, masal, Gülçiçek, mitoloji, gerçek hayat.

REALITIES OF LIFE IN THE TATAR FAIRY TALE *GÖLÇEÇEK* (GULCHICHEK)

Professor Doctor CHULPAN ZARIPOVA CHETIN

Caucasus University, Faculty of Natural Sciences and Humanities chulpancetin@gmail.com

ORCID 0000-0003-3440-9974

Abstract

Fairy tales, which have come down to the present day from ancient times and occupy a special place in the verbal culture of the people, are of particular interest from the point of view of preserving the values of the people and the area where they were created. In them you can find

all the life experiences collected by the people into a single whole. It is from this point of view that the roads and fairy tales of the Tatar people are dear. In them one can find both tangible and intangible cultural values of the people. And even the themes of these fairy tales are taken directly from real life: relations between rich and poor, love for the padishah's daughter, family relationships, stepmother's envy, mother-in-law's anger towards daughter-in-law, success of the youngest son, unity or, conversely, enmity of brothers, and so on. All of them are taken from real life. And even among the characters, despite the fact that many of them are mythological creatures, there are always real characters. One of the most popular fairy tales of the Tatar people is the tale of Gulchecek, which has been repeatedly studied by Tatar and Turkish scientists from the point of view of language and mythology. No matter how much this fairy tale contains mythological elements and does not belong to fairy tales, its connections with real life are still strong. In this article, the Tara fairy tale Gulchecek will be examined from the point of view of such intra-family relationships as mother-in-law and daughter-in-law, mother and son, brother and sister, and those cultural values that the Tatar people have preserved to this day. The Tatars, belonging to the Turkic peoples, have a very rich cultural heritage and in fairy tales that were created over many centuries, they were able to convey moral and cultural values from generation to generation. Moreover, fairy tales played a positive role in understanding the past and building the future on its basis.

Key Words: Tatar, oral folk art, fairy tale, Gölçeçek, Gulchecek, mythology, real life.

Giriş

Çeşitli halkların sözlü kültürlerinin içerisinde önemli bir yere sahip olan, tarihin çok eski çağlarından bugünlere ulaşan ve günümüze kadar varlıklarını koruyan masallarda, mutlaka ortaya çıktığı toplumun izleri bulunmaktadır. “Bugüne değin üzerinde pek çok çalışma yapılmış olan bu türün örnekleri bazı araştırmacılara göre tamamen olağanüstü ve hayatla hiçbir bağı olmayan anlatılar olsa da bazılarına göre ise olağanüstülüklerle birlikte hayatla bir ilişkisi olan anlatılar olarak düşünülmüştür.” (Özcan, Erdik, 2021: 286). Muhsine Helimoğlu Yavuz “masallar ve iletileri tüm bir halkın yaşam deneyimlerinden, yaşam macerasından damıtılmış, geçmişini değerlendiren, güne ışık tutan, geleceği yönlendiren altın damlalarıdır” (2009: 503) diye yazar. Türk kültürüne ayna tutan Türk masalları, Türk kültür ve medeniyetini yansıtmaları ve millî unsurları içermesi ile toplumsal gelişimi destekleyen toplumun eğitim araçlarından biri sayılabilir (Özcan, Erdik, 2021: 286).

Tatar Türklerinin *tılsımlı ekiyetler* diye adlandırılan peri masalları da gerçek hayatın izlerini taşır ve konularını günlük hayat felsefesinden alır. Mitolojik yaratıklarla yan yana onlarda gerçek yaşamdan alınan kişiler de bulunur. Ayrıca, bu tür masallarda zengin-fakir ilişkisi, aile içi ilişkiler, üvey anne kıskançlıkları, padişahın kızına âşık olma, kaynana eziyetleri, kardeşler arasında en küçük olanının başarısı, kardeş dayanışması ya da kıskançlığı gibi ezelden günümüze kadar her toplumda varlığını sürdüren güncel konular da ön plandadır.

Kazan Tatarlarında çocukların severek dinlediği birçok *tılsımlı ekiyet* (peri masalı) vardır. Onlardan bir tanesi de temelinde mitolojik motifler yatan *Гөлчәчәк* (Gülçeçek) masalıdır. O, Tatar halkının masallarında sık rastlanan kötü kaynana ve mutsuz gelin karakterleri, cadı tipi,

don değiştirme, doğa objeleri, hayvan ve kuşlara insani sıfatlar yüklenmesi, sa teline insanın gücü, canı saklanmış olması gibi mitolojik görüşler içerir. Masalda nesir ile nazım karışık şekildedir. İlk kez *Gleek* masalı 1918 yılında *Глeek* adında bir mecmuada *Жан Шeриф язмасы* (Can şerif Yazması) bilgisiyle yayınlanır, daha sonra birçok kitapta yer alır. Tatar halkbilimci Fatih Urmançe 3 ciltten oluşan *Татар мифологиясе* (Tatar Mitolojisi) kitabında masal ile ilgili ayrı bir maddede masalda yer alan mitolojik unsurları açıklamıştır (Urmançe, 2008: 288-289). *Gleek* masalı, Erdem ocuk Yayınları tarafından “Ana Yurttan Masallar” serisi içinde 1999 yılında Türkiye Türkçesine evrilip *Gl iek* adıyla yayınlanmıştır (Gl iek, 1999).

Gleek masalı, Tatar ve Türk halkbilimcileri tarafından dil ve mitoloji açısından araştırılmış olsa da onun gerçek hayatla ilişkisi henüz incelenmemiştir. Oysa bu masal her ne kadar mitolojik unsurlar içerip peri masalları içinde yer alsa da gerçek hayattan da asla kopuk değildir. Örneğin, masalda anne-oğul, karı-koca, kaynana-gelin, kız kardeş-ağabey açısından aile içi ilişkiler ve Tatar Türklerinin günümüzde de önemini kaybetmeyen kültürel değerleri de yer alır.

Bulgular

Masal, *Борын-борын заманда, зур карурман эчендe бер убырлы карчык торган, ди, аның бер улы белeн Глeек атлы бер килене булган, — ди.* / *Borın-borın zamanda, zur karurman eende ber ubırlı karık torgan, diy, ańıń ber ulı belen Gleek atlı ber kilene bulgan, — diy.* (Evvel zamanda büyük bir kara ormanın içerisinde yaşlı bir cadı yaşarmış, onun bir oęlu ile Gleek adında bir gelini de varmış) (Татар халык ижаты, 1977: 169) cümlesiyle başlar. Masalda Gleek’in kaynanası *убырлы карчык/ubırlı karık* (cadı) olarak anlatılır. Yani o, masallara özgü mitolojik bir karakterdir. Ancak kaynana-gelin ilişkisi işığında kaynananın gelinine karşı olumsuz tavırları ve yaptığı eziyetlerinden dolayı *ubırlı karık* olarak anılması günümüzde de çok yaygındır.

Masalda Gleek’in kaynanasının kötü huylu olduğu anlatılır: *Карчык бик явыз икeн, ди, гомeр-гомeргe яхшы кешелeрне аздырып, батырларны юлдан яздырып йeргeн, ди. Карık бик явыз икeн, ди, гmеr-гmеrge yаhřı kеřełerne аздырып, батырларны юлдан яздырып yргeн, ди.* (Yaşlı kadın çok kötü biriymiş, hayatı boyunca insanları azdırmış, kahramanları yolundan alıkoymuş) (Татар халык ижаты, 1977: 169). Bu cümleden onun herkese karşı kötü davrandığı da öğrenilir. Masalda cadının bir oğlan çocuğu vardır: *Карчыкның улы, анасының явызлыгына тzе алмыйа, дня гизeргe, бeхет элeргe ыгып киткeн.* / *Karıkńıń ulı, anasınıń yavızlığına tze almıya, dünya gizerge, behet eźlerge çıgıp kitken.* (Yaşlı kadının oęlu, annesinin kötülüğüne dayanamayıp dünyayı gezme, mutluluk arama amacıyla evini terk etmiş) (Татар халык ижаты, 1977: 169). Göründüęü üzere, cadının kötülüğüne öz oęlu bile dayanamayıp evinden ayrılmak zorunda kalmış. Böylece, tek bir cümle ile anne-oęul ilişkisi de ortaya atılmış olur. Aslında bu cümle karı-koca ilişkisini de ortaya koyar: cadının oęlu eři Gleek’i yanına almadan yalnız başına gider. Yaşlı kadının cadı olarak anlatıldığına bakılırsa, masal kadın otoritesinin inkar edildiği ataerkil dönemde ortaya çıkmıştır. Fakat tarihin her döneminde çocuklar anne babaya ve genel olarak büyüklere karşı saygıda yetiştirildikleri için masaldaki cadının oęlu da büyük ihtimal bir evlat olarak annesine karşı koyamamıştır. Belki de

karısını savunarak annesiyle kavga yapmaktan bıkmış usanmıştır. Her ne olduysa o, son çareyi cadı annesi ile eşi Gülçiçek'i aynı evde bırakıp uzak diyarlara yalnız gitmekte bulur. Annesini terk edip giderken eşinin Gülçiçek'i yanına almamasının birkaç sebebi olabilir. Birincisi, büyük ihtimal zorla evlendirilmiş olup eşini sevmiyordu ve bu durumda annesinin yaptığı kötülükler, evini terk etmek için sadece bir bahaneydi. Çünkü hangi evlat annesi kötü olduğu için onu bırakıp mutluluğu uzakta arar? İkinci sebep, oğlu annesine acımış ve onu tek başına bırakmaktansa en azında gelinine emanet etmiştir. Fakat sebep ne olursa olsun, ortada eşine sahip çıkmayan bir koca var. Belki de bu yüzden -onun savunmasız olduğunu görünce- kayınvalidesi Gülçiçek'e eziyet etmekten bir türlü vazgeçmemiştir.

Daha sonra masalda cadı kaynananın geline eziyet ettiği anlatılır. Böylece, kaynana-gelin ilişkisinden söz edilir. Gülçiçek arada bir baba evine ziyarete gitmek ister ama kaynanası izin vermez, evden ayrıldığında kapıya kilit vurup gider. Bir gün cadı kaynana kapıyı kilitlemeyi unuttur ve Gülçiçek'in evden ayrıldığını fark edince boz kurt kılığına girip gelininin peşine düşer, onu öldürmeye çalışır. Kaynana-gelin ilişkisi masalda gelin-kaynana ilişkisini de ortaya koyar. Gülçiçek çok uslu, kaynanasının sözünden çıkmayan bir gelindir. Çünkü o hiçbir zaman kilitli evden kaçmayı göze alamaz. Ancak cadı kaynana evi dış taraftan kilitlemeyi unuttunca bu durumdan yararlanıp annesini ziyaret etmeye gider. Anlaşılan, kaynanasından her ne kadar eziyet çekse de Gülçiçek annesinin yanına temenni kalmak için değil, sadece bir süre misafir kalıp evine geri dönmek için yola koyulur. Yani kocası onu terk etmiş olsa da Gülçiçek toplumun kurallarına göre gelin gittiği evde yaşamaya devam etmek zorundadır.

Gülçiçek'in çabucak hazırlık görüp annesi yanına gitmesini bildiren cümlelerde anne-kız ilişkisi de okunur. Malum olduğu üzere, bir kız çocuğu evlenip gitse de baba evine hep özlem duyar, pek sık olmasa da annesi ile babasını arada bir ziyaret eder. Masalda bu durum hem cadı kaynananın gelinini baba evine göndermediğini hem Gülçiçek'in kapı kilitsiz olduğunu öğrenince annesi yanına gittiğini anlatan cümlelerde işlenir. Gülçiçek'in baba evine giderken yanında külde pişen mayasız ekmek götürmesi, onun hayırlı ve düşünceli bir evlat olduğuna işarettir: *Гөлчәчәк әниләрәнә китәргә жыена башлаган, ди. “Урман эче бик якты,/Күктә айлар калыкты,/Көлдән күмәч аламын,/Әниләргә барамын,/Әниләргә барамын,” дип жырлый-жырлый куенына төче күмәч кыстырган да, ди, әниләрәнә кунакка чыгып киткән, ди./Gölçeçek enilerene kiterge ciyuına başlagan, di. “Urman éçé bik yaktı,/Kükte aylar kalıktı,/Kölden kümeç alamin,/Enilerge baramin, Enilerge baramin,” dip cırlıy-cırlıy kuyınına töçé kümeç kıstırgan da, di, enilerene kunakka çıgıp kitken, di.* (Gülçiçek annesi ve ağabeyinin yanına gitmeye hazırlanmaya başlamış. “Orman içi aydınlık,/Gökte ay da göründü,/Kölden ekmek alıyorum,/Annemlere gidiyorum,/Annemlere gidiyorum,” diye şarkı söyleyerek mayasız ekmeği koynuna sokup annesi yanına misafir gitmiş)(Татар халык ижаты, 1977: 169).

Masaldan anlaşıldığı üzere, Gülçiçek'in sadece annesi hayattadır. Çünkü babasından hiç söz edilmiyor, büyük ihtimal vefat etmiştir. Bu yüzden Gülçiçek'in hayatta kalmasında önemli rol ağabeyine düşer. Böylece, masalda kız kardeş-ağabey ilişkisinden de söz edilmiş olur. Bozkurt kılığına girip üç gündür peşinde dolaşan ve öldürmeye çalışan kaynanasından ağaç kovuşuna, göl içine ve kayın ağacının başında saklanmak zorunda kalan Gülçiçek, baba evine bu kadar yaklaşmışken annesine kavuşmadan harap olma üzüntüsüyle yakınından uçan sığırcığa

saçından bir tel koparıp verir. Sığırcık, doğru Gülçiçek'in baba evine uçar ve saç telini bahçe kapısına sıkıştırır. Masaldan görünen, Gülçiçek'in annesi oğlu ve gelini ile birlikte yaşamaktadır. Gülçiçek'in gelin gittiği evde de durum aynıdır. Türklerde oğullardan birisi - Tatarlarda en küçük oğlan- evlenip aile kursa da annesi ile babasının yanında baba evinde kalır. Daha önce de tahmin yürütüldüğü gibi, Gülçiçek'in babası hayatta değildir. Bu yüzden annesi, oğlu ve gelini ile birlikte yaşamaktadır. Gülçiçek'in ağabeyi sığırcığın bahçe kapısına sıkıştırdığı kız kardeşinin saç telini atından düşen kıl diye düşünür ve dombrasına takar. Onun eşi -Gülçiçek'in yengesi- dombrayı çalarak oynamaya başlar. İşte o an Gülçiçek'in saç teli dile gelir ve kardeşinin sesiyle ağabeyinden yardım ister: *Басма, басма, абыем, /Башкынаем авырта, /Чиртмә-чиртмә, абыем, /Чәчкенәем авырта. /Урман буе кушкаен, /Кушкаенда сеңлең бар. /Кушкаенның төбәндә/Каенанам – убыр бар. /Думбраңны куй, абый, /Кушкаенга кил, абый! /Basma-basma, abıyım, /Başkınayım avırta, /Çirtme-çirtme, abıyım, /Çeçkényém avırta. /Urman buyı kuşkayın, /Kuşkayında señlén bar. /Kuşkayınnıñ töbände/Кайнанам – ubır bar. /Dumbrañnı куй, abıy, /Куşkayınга кил, abıy!* (Basma basma, ağabeyim, /Başım ağrıyor. /Çalma çalma ağabeyim, /Saçlarım ağrıyor. /Orman boyunca çift kayın, /Çift kayında kardeşin var. /Çift kayının dibinde/Кайнанам olan cadı var. /Dombrayı bırak ağabey, /Çift kayına doğru gel ağabey!) (Татар халык ижаты, 1977: 173). Ağabeyi de Gülçiçek'in korku ve hüznü dolu türküsünü duyunca hemen eline Tatarlarda *çukmar* olarak bilinen bir ucu yumru, kısa ve ağır odun parçası alıp kardeşini bozkurt kılığına giren cadı kaynanasından kurtarmak için yola koyulur: *Карасана, Гөлчәчәк сеңлем харап була язган бит, – дип, çukmarын алган да, ди, бүре тибә торган атына атланып, урман буена чапкан, ди. /Karasana, Gölçeçek señlém harap bula yazgan bit, - dip, çukmarın алган да, ди, бүре тибә торган атына атланып, урман буына чапкан, ди.* (Baksana, kız kardeşim Gülçiçek az kalsın harap olacaktı, demiş ve eline ucu yumru, kısa, ağır odun parçası alıp kurdu tepen atına binerek ormana doğru koşturmuş) (Татар халык ижаты, 1977: 173). Türk toplumlarında büyük oğlan kardeşlerine her zaman babalık yapmıştır. Bu durum babası hayatta olsa da olmasa da yazılmamış bir kural şeklinde yerine getirilmiştir. Hatta günümüzde de bunun örnekleri çoktur. Bu açıdan *Gölçeçek* masalı da istisna değildir. Kız kardeşinin kaynanası tarafından öldürülmek üzere olduğunu öğrenen ağabeyi hemen bozkurt kılığına giren kaynanasını öldürüp Gülçiçek'i kurtarmış, evlerine götürmüştür. Böylece, kardeşine sahip çıkmıştır. Masal, *Шуннан бирле Гөлчәчәк бик әйбәт гомер итә башлаган, ди. /Şunnan birlé Gölçeçek bik eybet gömër ite başlagan, di.* (İşte o günden beri Gülçiçek çok güzel bir hayat sürmeye başlamış) gibi cümleyle sona erer.

Gölçeçek masalı, aile içi ilişkileri dışında Tatar Türklerinin coğrafik konumu, yaşam tarzı, ev, mutfak kültürü ve geleneksel çalgılarıyla ilgili bilgiler de içerir. Örneğin, masalda anılan *күл* (göl), *кара урман* (kara orman) ve *карама* (karaağaç), *каен* (kayın) gibi ağaçlar Tatar Türklerinin göl ve karanlık ormanlarla kaplı bir coğrafyada yaşadığına işaret eder ve en yaygın ağaçların adını verir. Masalda Gülçiçek'e yardım eden *сыерчык* (sığırcık) kuşu da Tatarların hayat sürdürdüğü kışları sert geçen iklimde en çok bulunan türdendir. Masalda Gülçiçek'in ağabeyi bindiği *бүре тибә торган кара юрга* (kurdu tepen kara yorga), Tatar Türklerinin hayatında diğer Türk boylarında olduğu gibi atın tuttuğu yeri gösterir. *Чукмар* (ucu yumru, kısa, ağır odun parçası)'na gelince o, en eski dönemlerde kullanılan ve Tatar kahramanlık destanlarında da

sıkça anılan bir savaş aletidir. Mutfak kültüründen masalda Gülçiçek'in annesine giderken koynunda götürdüğü ve Tatar Türklerinin tarımcılıkla uğraştığına işaret eden *көлгә салган төче күмәч* (külde pişen mayasız ekşi ekmek), *бал* (bal) ve *май* (tereyağı)ndan bahsedilir. Bunların yanında *мичкә* (fiçi) ve *чумеч* (kepçe) gibi mutfak aletleri de anılır. Ayrıca, masalda Tatar Türklerinin *домбра* gibi müzik aleti çaldığı, hatta bu çalğının tellerinin at kılından yapıldığı hususta da bilgi vardır. Dombra, Tatarların kültürel değerli arasında önemli yer alır ve ona sadece masallarda değil, kahramanlık ve tarihî destanlarda da sıkça rastlanır (Zaripova Çetin, 2009: 79). Gün boyunca çiftçilikle uğraşan köylü insanın aynı Gülçiçek'in ağabeyi gibi akşamüstü dinlenmek için bahçe kapısı önüne çıkması ve eşyle birlikte dombra çalarak gönül açması da günümüz Tatar köylerine özgü manzaralardandır. Tek fark, günümüzde Tatar Türkleri dombra yerine daha çok *garmun* diye adlandırdıkları akordeona benzer müzik aleti çalarlar.

Sonuçlar ve Değerlendirme

Tarih boyunca geniş bir coğrafyada yaşayan Türkler, zengin bir sözlü kültüre sahiptir. Masallar da bu kültürün bir parçası olup bu kültürü gelecek kuşaklara taşıma, bir toplumun geçmişini, hayat tarzını, ahlaki kuralları ve millî değerlerini anlama açısından çok önemlidirler. Tatar Türklerinin *Gölçeçek* masalı da heyecan veren mitolojik unsurların yanında her dönemde güncel kalan karmaşık aile içi ilişkileri ile bir halka özgü kültürel değerleri de yansıtır. Masalda anlatılan anne-oğul, karı-koca, kaynana-gelin ve kız kardeş-ağabey ilişkileri, onun peri masalı olmasının yanında gerçek hayatı da yansıttığını gösterir. *Gölçeçek* masalı halk pedagojisi açısından da büyük önem taşır. Bir çocuğa en eski dönemlerde ortaya çıkan mitolojik görüşlerle ilgili bilgi vermenin yanında düşünceli evlat, saygılı gelin, kız kardeşine babalık yapan ağabey gibi olumlu ve kötü kaynana, sorumsuz koca gibi olumsuz karakterler örneğinde onu evliliğe ve günlük hayata da hazırlar. Örneğin, gelin giden kıza her şeyden önce kocasının, kocası göz ardı ediyorsa ağabeyinin sahip çıkması gerektiği, kaynananın gelinine eziyet etmeye hakkı olmadığı, gelin geldiği evde zor bir hayat geçiren kadının çözümü baba evine dönmekte bulabilmesi gibi günümüzde de güncelliğini kaybetmeyen önemli mesajlar içerir.

Kaynakça

Татар халык иҗаты. Әкиятләр (беренче китап), Казан, Татарстан китап нәшрияты, 1977.

Урманче, Фатих, Гөлчәчәк, *Урманче, Фатих, Татар мифологиясе, Энциклопедик сүзлек*, 3 томда. 1 том. А-Г. Казан: Мәгариф нәшрияты, 2008, 288-289.

Ana Yurttan Masallar. Gül Çiçek Tatar Masalı, İstanbul, Erdem Çocuk Yayınları, 1999.

Özcan, D. ve Erdik, Ş., *Türk Halk Masallarında İmtihan Motifi*, Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Sayı 6, 2021, 285-297.

Yavuz Helimoğlu, M., *Masallar ve Eğitimsel İşlevleri Mesaj-İndeks*, İstanbul, Cumhuriyet Kitapları, 2009.

Zaripova Çetin, Çulpan, *Tatar Geleneksel Çalgılarının Halk Edebiyatındaki Görünüşleri*, Karadeniz, Sayı 3, 2009, 76-90.

KAZAN TATAR HALK EDEBİYATINDA ANTLAR (YEMİNLER)

Prof. Dr. ÇULPAN ZARİPOVA ÇETİN

Kafkas Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, chulpancetin@gmail.com

ORCID 0000-0003-3440-9974

Özet

Sözlü hukuk kuralları içinde değerlendirilebilen, bir insanın haklı ve suçsuz olduğunu ispatlamak için verilen söz niteliğinde olup en eski çağlarda ortaya çıkan ve kuşaktan kuşağa miras bırakılan antlar, Kazan Tatar Türklerinin halk edebiyatı türleri arasında çok özel bir yere sahiptir. Eski Türk devletlerinde insanlar arasındaki ilişkilerin düzenlenmesinde de antların önemi büyük olmuştur. O dönemlerde ant içme, çeşitli geleneksel hareketler eşliğinde merasimler esnasında yapılmış. Mevcut araştırmada Tatar halkbiliminde fazla incelenmeyen bu tür, putperest dönemde ortaya çıkan ve İslam dini kabulünden sonra oluşanlar olarak iki gruba ayrılarak incelenmiştir. Putperest dönemde ortaya çıkan antlarda, Tatar Türklerinin en eski dönemlerde taptıkları güneş ve kutsal saydıkları ekmek, tuz gibi yiyecekler üzerine yemin edilmektedir. Ayrıca bu tür antlarda ant içen kimse, yalan söylediği takdirde ya da sözünü bozduğunda anne babasız kalmayı bile göze alacağını bildirir. Hatta sağlığına zarar getirecek eylemler yapılmasını da ister. Böyle antlarda insan vücudunda yer alan baş, göz, el ve dil gibi hayatta aşırı önemli olan uzuvlar da anılmaktadır. Burada yemin eden kimsenin aslında yapmak zorunda olduğu ya da yaptığı bir işin sorumluluğunu üstlenmesi, hatta gerektiğinde hesap vermeye bile hazır bulunması söz konusudur. Eski Doğu'daki ant içme ve bu andı yerine getirme ile ilgili ibareler daha sonraki dönemlerde İslam dinine de geçmiştir. İslam dini sonrası ortaya çıkan antlarda daha çok yüce Allah ve Müslümanların kutsal kitabı Kuran'la yemin edilmektedir. Ayrıca, "İmansız kalayım" ve "Hristiyan dinine geçeyim" gibi korkunç ve asla istenilmeyen eylemler de dile alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tatar halk edebiyatı, antlar, yeminler, güneş, ekmek, Allah.

OATHS IN THE FOLKLORE OF THE KAZAN TATARS

Professor Doctor CHULPAN ZARIPOVA CHETIN

Caucasus University, Faculty of Natural Sciences and Humanities chulpancetin@gmail.com

ORCID 0000-0003-3440-9974

Abstract

The oaths, preserved in the folklore of the Kazan Tatars, were pronounced in order to prove the truthfulness of their words or their innocence. They originated in very ancient times and were passed down from generation to generation. In the ancient Turkic states, oaths played a huge role in regulating personal and social relations. In those days, vows were part of ceremonies and were said in sync with various traditions. In this article, oaths, which until today have not

been seriously studied by Tatar folklorists, will be examined in two directions: those that arose in the era of paganism and those that arose after the adoption of Islam. Oaths pronounced during the era of paganism usually mention the sun, which the Tatars worshiped in ancient times, and such sacred foods as bread and salt. Also in them, the person taking the oath utters the words that if he turns out to be wrong, let his health be damaged. These oaths also included references to such vital organs as the head, eyes, hands and tongue. All this suggests that the one who uttered the oath was responsible for his words and, if his word was not true, could be punished. The tradition of pronouncing oaths, which originated in the Ancient East, continued after the adoption of the Islamic religion. And in those oaths that arose after the adoption of Islam, the one taking the oath certifies his truthfulness in the name of Allah and the Holy Koran for all Muslims. And also utters such terrible words as “I should not be a believer” and “I should become a Christian.”

Keywords: Tatar oral folk art, oaths, sun, bread, Allah.

Giriş

Kazan Tatarlarında en eski çağlarda ortaya çıkan bazıları halk tarafından unutulmuş, bazıları kısmen korunan ancak bazıları günümüzde de halk tarafından kullanılan ve yeni nesillere manevi miras olarak bırakılmaya devam edilen âdet, merasim ve inanışlar vardır. Onların içinde pek fazla dikkat çekmeyen fakat hayatın içinde asla önemini yitirmeyen, her bireyin çocukluk döneminde dilinden düşmeyen antlar ya da yemin sözleri Tatar halk edebiyatında özel yer almaktadırlar. Tatar halkbilimci Huciahmet Mehmütov’un yazdığı üzere, “Antlar, haklı ve suçsuz olduğunu ispatlamak için verilen sözün doğruluğuna inandırmak gibi ihtiyaç duyulduğunda söylenen ibarelerdir. Eğer yemin eden kimsenin sözü yalan olursa bu durumda ceza geleceğine inanılmıştır.” (1987: 32). Diğer Tatar halkbilimci Fatih Urmançe antlarla ilgili şöyle yazar: “Antlar, eski dönemlerde ve Ortaçağ’da toplumun hayatında önemli rol oynayan bir türdür. Onun önemi her şeyden önce sözün efsunlu, büyüleyici gücüne inanmaktan gelir.” (2008: 113-114). Ayrıca, yemin edilirken yemin edenin aslında yapmak zorunda bulunduğu ya da yaptığı bir işin sorumluluğunu üstüne alması, gerektiğinde hesap vermeye hazır olduğuyla da karşı karşıyayız. Felsefede ise sorumluluk sorunu tarihsel olarak bir kişinin toplumdaki konumu, öznenin sosyal süreçlerdeki rolü sorunları ile ilişkilendirilmiştir (Аксо́й, 2020: 156).

İlk şekli Eski Türkçede “and” olduğu gibi (Ünal, 2013: 225) Tatar Türkleri de bu türe *ант(лар)* / *ant(lar)* derler. “Ant” terimi Tatar Türkçesine eski zamanlardan beri girmiştir. *Ант антыкмыш* / *Ant antıkmış* (yemin etmek) ifadesi de kayıtlıdır: *Кут болуп вэ антыкмышы талуй огулду тэрутсрэк ол* / *Kut kolup ve antıkmışy taluy oguldd teritsrek ol* (Merhamet istemek (ve) yemin etmek nehirden ve denizden daha derindir” (yani çok zor ve karmaşık bir görev anlamında) (Древнетюркский словарь, 1969: 45-46; Махмутов, 1995: 21). Tatar Türkçesinin izahlı lügatinde “ant” kelimesinin 2 anlamı vardır: 1. Ülke, halk önünde verilen tantanalı (gösterişli) yemin; 2. Kutsal sayılan nesneyi (toprak, ana, ülke, ekmek vb.) şahit göstererek söylenen yemin sözü; bir şeylerin yapılacağına inandırma sözü (Татар теленең аңлатмалы сүзлеге, 1977: 59). Bu sözün haricinde Tatar Türkçesinde *ант итү/ant itü*, *ант*

эчу/ant éçü, ант опу/ant oru gibi bir şeyi yapmaya veya yapmamaya söz vermek, yemin etmek anlamına gelen öbek sözler de vardır. Zaten “ant” sözünün Türkiye Türkçesinde de anlamı “Mümkün olan bir durumu veya geleceğe dair herhangi bir husus için verilen sözü yerine getirmektir.” (Arvas, 2019: 998).

7.-14. yüzyıla ait yazılı kaynaklara bakılırsa, Eski Türk devletlerinde antlar, insanlar arasındaki ilişkilerin düzenlenmesinde önemli bir rol oynamışlardır. O dönemlerde ant içme, merasimler esnasında çeşitli geleneksel hareketlerin eşliğinde yapılmış. Mehmütov’un da bildirdiği üzere, “Daha önce, yemin metnine muhtemelen çeşitli büyümlü eylemler eşlik ediyordu. Bu durumu, şöyle bir örnek açıkla: *Аяк уруп свзу/Аяк уруп svzi* (Bir bardağa üflenilen (üfleyleyip) verilen sözler). Görünüşe göre, bir bardağa bir tür içecek dökülmüş ve yemin edenler, sözlerini söyleyerek aynı anda bu bardağa üflemişler. İşte eski (muhtemelen karşılıklı) bir yemin metni daha: *Аяк уруп свзу кик болсар башым влур мяя/Аяк уруп svzi kik bolsar başım vlur meya* (Eğer onun yemin ettiği söz (tam olarak: bir bardağa üfleme) doğru çıkarsa, ben de (tam olarak: benim başım) yok olacak.” (Древнетюркский словарь, 1969: 27; Махмутов, 1995: 21-22). Yemin etmenin ilginç bir yöntemine 11. yüzyıla ait Kaşgarlı Mahmud’un Divanu Lugat-it-Türk sözlüğünde de rastlanır. Kaşgarlı’nın ifadesine göre Kırgız, Yabaku, Kıpçaklar ve diğerleri biri yemin ederken önüne kılıç uzatıp şöyle derlerdi: “Bu kvk kirsun, kızıl çıksun!” (Bu mavi (yani çelik) içeri girsin, kırmızı (yani kan) olup çıksın). Yani “Yemininizi bozarsanız demir sizi öldürsün” anlamında. Mahmut Kaşgari’nin açıklamasına göre, o dönemde demire tapıyorlardı (Divânü Lügâti’t-Türk Tercümesi, 1998: I/42, I/459; Махмутов, 1995: 22). Bu gibi sahnelere Kıpçak balballarında da rastlanır (Урманче, 2008: 114). Tatar Türkçesinde “Ant” kelimesinin yanında “тантаналы” (gösterişli) kelimesinin de kullanılması, “bu olayın her zaman insanlar, toplum, toplum bireyleri önünde söylenmesini bildirir.” (Урманче, 2008: 114).

Tatar halk edebiyatında antlar fazla araştırılmamıştır. Sovyet döneminde ve 1990’lı yıllardan bu yana antlarla ilgili bilgi veren Tatar halkbilimciler, Marsel Bakirov ve Marsel Ahmetcanov’tur (Бакиров, 2008; Татар халкының, 2012). Bu konu üzerine en kapsamlı bilgiyi Huciehmet Mehmütov 1995 yılında savunduğu doktora tezinde ve Fatih Urmançe Tatar mitolojisi üzerine yazdığı ve 2008 yılında yayınladığı ansiklopedik sözlükte vermişlerdir (Махмутов, 1995: 21-22; Урманче, 2008).

Bulgular

Kazan Tatar Türklerinde korunan antların büyük bir kısmı putperest dönemden kalmaz. Onlarda güneş, ekmek ve tuz gibi hayati önem taşıyan nesne ve yiyecekler ve en değerli varlıklar olan anne-baba üzerine yemin edilir. Ayrıca, bu antlarda ant içen kimse yalan söylediği takdirde ya da sözünü bozduğunda sağlığına zarar gelmesini de kabul etmiş olur. İslam dininden sonra oluşan antlarda ise Allah (Rab) ve Müslümanların kutsal kitabı Kuran üzerine yemin edilir.

Putperest Dönemden Kalma Antlar

Bu gruba dâhil edilebilen antlar her şeyden önce Tatar Türklerinin en eski dönemlerde taptıkları güneşle ilgilidir. Bilindiği üzere, her halkın kültürü hem maddi hem manevi hayatına dair dünya

görüŖü içerir. Millî kimliği korumada da en önemli unsur, gelenekler üzerine inşa edilen kültürdür. Çünkü geleneksel kültür özelliklerinin kaybı, bir halkın yok olmasına yol açar. Manevi kültür sanat, ahlak, hukuk, siyaset, ideoloji, din, eğitim, fen, edebiyat, gelenek, folklor ve dil gibi değişik kamu bilinci türlerini içerir. “Böylece bir halkın inanç sistemini öğrenmek, genel olarak onun eski dönemlerde yaşadığı hem manevi hem maddi hem sosyal hayatıyla ilgili bilgiye ulaşmaya yardım etmektedir.” (Zaripova Çetin, 2023: 287).

Dünya mitolojisinin en eski ve en önemli kültürlerinden biri, Güneş kültürüdür. O, Güneş’in âlemdaki gücün kuvvetin ve tükenmez enerjinin kaynağı olmasına dayanır (Тресиддер, 1999: 348-351). Diğer uygarlıklarda olduğu gibi Eski Türkler de Güneş’i âlemin merkezine yerleştirmişlerdir. Doğal olarak Kazan Tatarları da İslam öncesi inanç sisteminde Güneş’e özel yer vermişlerdir. Bazı bilim adamları Kazan Tatarlarının ataları olan İdil boyu Bulgar Türklerinin çok eskiden, daha tarımcılıkla uğraşmadıkları bir dönemde Güneş’e tapmaları hususunda yazar (Мөхәммәтжанов, 1982: 34-35). Eskiden Bulgar devleti sınırlarında yaşayan Türkler Güneş’e beyaz renkte hayvan da kurban ederlermiş (Давлетшин, 1999: 67; Урманче, 2009: 163-164). Tatar halk edebiyatının günümüze kadar korunan inanışlar, deyimler, atasözleri, yeminler, dualar, beddualar, doğaya seslenmeler, türküler ve mevsimlerle ilgili gelenekler gibi türleri de halkın eskiden Güneş’e tapmasını ortaya koyar. 922 yılında İdil boyu Bulgar devletinde İslam dini resmî olarak kabul edilince de halk daha uzun süre Güneş’e ve Ay’a tapmaya devam etmiştir. Söz konusu, Kazan Tatarlarının halkbilim ve halk edebiyatında Güneş kültürünün izleri tarafımızdan daha önce ayrıntılı bir şekilde “Tatar Halk Edebiyatında Güneş İle İlgili İnanışlar.” adlı bildiri olarak sunulmuştu (Zaripova Çetin, 2023: 297).

Hayatın, sağlığın ve uğurun simgesi olan Güneş, Kazan Tatarlarının antları içinde de önemli yer alır. Onlarda her şeyden önce bir insan için “güneşin kutsallığı ve onu yitirmenin ne denli korkutucu olduğu görünmektedir.” (Zaripova Çetin, 2023: 289): *Кояш йөзе күрмим!/Кояш үзә күрмим!* (Güneşi görmeyeyim!), *Чәчрәп китим кояштыр, дөнъядыр!/Çeçrер kitim кояштыр, дөнъядыр!* (Paramparça olayım güneştir, dünyadır!) (Татар халык ижаты, 1987: 482); *Кояштыр менә, сүзем хак, яки сүземдә торырман!/Кояштыр мәнә, сүзәм хак, яки сүзәмдә торырман!* (Güneştir, sözüm hak, sözüm sözdür!); *Менә кояштыр, икмәктер, унидер-тоздыр!/Мәнә кояштыр, икмәктәр, ипидәр-тоздыр!* (İşte güneştir, ekmektir, ekmektir-tuzdur!) (Мөхәммәтжанов, 1982: 34-35; Мөхмүтов, 1987: 32; Татар халкының, 2012: 73), *Кызарып чыккан кояштыр!/Кызарып чыккан кояштыр!* (Kızarak doğan güneştir!) (URL1). Söz konusu Güneş’le yemin etme İslam dini kabulünden sonra da devam etmiştir. Bunun en güzel örneği Kuran’ın Mekke döneminde inen ve 15 ayetten oluşan 91. Şems (Güneş) suresindedir: “Güneşe ve onun parıltısına andolsun!” (En Kolay Okunan, 2009: 594). Güneşin yanında antlarda gök cisimlerinden ay da dile alınır: *Айдыр әгәр.../Aydır eğer...* (URL1). Çünkü Tatar Türklerinde İdil Boyu Bulgar devleti döneminden beri Ay da kutsal sayılmıştır.

Kazan Tatarlarının antlarında en sık anılan diğer kutsal değer, insanların karnını doyuran ekmektir. Tarımcılıkla uğraşan halkların kültüründe ekmekle ilgili uygulama ve inanışlara sık rastlanır. Türkler için de maddi ve manevi açıdan en kutsal erzak, ekmek olmuştur. “Ekmeğin manevi değeri, yani ekmeğe yüklenen anlamlar, ekmek üzerine oluşturulmuş inanışlar ve bu inanışlara dayalı pratiklerdir.” (Göktaş, 2011: 29). Kazan Tatarlarının da mevsimlerle ilgili ve

aile içi gelenekleri esnasında uygulanan inanışlarında, halk hekimliğinde ve sözlü edebiyatında (efsane, atasözleri, deyimler, yeminler, doğaya seslenmeler, bilmeceler vb.) ekmeğe “bolluğun, bereketin, uzun hayırlı ömrün ve talihin simgesi olarak algılanmış, günümüzde de aynen algılanmaya devam etmektedir. Kazan Tatarları karşındaki insanı duydukları, yaptıkları ya da söyledikleri bir şeye inandırmayı amaçlarken en yüce yiyecek olan ekmeğe üzerine yemin ederler.” (Zaripova Çetin, 2023: 1391). Antlarda ekmeğe, Tatar Türkçesinde kullanılan hem “ikmek” hem “ipi” sözleriyle anılır. Örneğin, *Икмәк чыраен күрмим! / İkmek çırayın kürtim!* (Ekmeğe yüzünü görmeyeyim!), *Икмәктер газим! / İkmektër gazim!* (Ekmeğe azim yani azim olan ekmeğe yemin ederim!), *Ипи орын үтерсен! / İpi orıp ütërsën!* (Ekmeğe çarpıp öldürsün!) (Татар халык ижаты, 1987: 482), *Ипинең чыраен күрмим! / İpinëñ çırayın kürtim!* (Ekmeğe yüzünü görmeyeyim!) (Мәхмүтов, 1987: 32); *Менә кояштыр, икмәктер, ипидер-тоздыр! / Méne koyaştır, ikmektër, ipidër-tozdır!* (İşte güneştir, ekmeğe, ekmeğe-tuzdur!) (Татар халкының, 2012: 73), *Икмәк өстендә әйтәм! / İkmek östënde eytëm!* (Ekmeğe üzerine yemin ederim!), *Икмәгем орсын! / İkmegëm orsın!* (Ekmeğime çarpsın!), *Икмәкнең бөртеген күрергә мохтаж булйым! / İkmekneñ börtëgën kürërge mohtac bulıym!* (Ekmeğe kıyıntısı görmeye muhtaç olayım!), *Ипи үөзен күрмәскә риза! / İpi yözën kürmeske riza!* (Ekmeğe yüzünü görmemeye razıyım!) (URL1). Bu yeminlerden anlaşılana, ekmeğenden yoksul kalmanın bir insan için hayatta olduğu sürece en büyük ceza olmasıdır. Ayrıca, son antta ekmeğe beraber tuz da anılır. Çünkü insanların hayatında ekmeğe kadar tuz da önemli bir yiyecek olmuştur. Bu yüzden bazı halklarda (örneğin, Slav boylarında) gelenekler esnasında ekmeğe ile beraber tuz da sunarlar. Tatar Türklerinde korunan birçok deyim ve atasözü içinde de ekmeğe ile tuz yan yana anılır.

Her insan için en değerli varlık olan anne baba ve çocuk da antlarda ön plandadır. Örneğin, Kazan’a çok yakın olan doğup büyüdüğüm Arça (Arsk) ilçesinde çocukken yalan söylemediğini ispat ederken çocuklar *Әнием-әтием үлсен ялган сөйләсәм! / Eniyëm etiyëm ülsën yalğan söylesem!* (Annem babam ölsün sözüm yalansa!) gibi ürkütücü ve *Балам белән ант итәм! / Balam bélen ant itëm!* (çocuğumla yemin ederim!) gibi doğru söylemesinde şüphe bırakmayan ciddi yemin sözleri söyler. Ayrıca, kutsal olan anne sütüyle de ant edilir: *Анамның имезгән сөте хәрәм булсын! / Anamnıñ imëzgen sötë heram bulsın!* (Annemin emzirdiğı süt haram olsun!) (URL1).

Ayrıca, Putperest dönemde ortaya çıkan antlar içinde ant içinin sözünde durmazsa sağlığına zarar gelmesini kabul ettiğı sözler de vardır. Tatar bilim adamı Gamircan Devletşin ant (yemin) etmenin kökleriyle çok eski dönemlere uzanmasını *Жир-су, жирсү, жирсенү/cir-su, cirsü, cirsëni* (doğup büyüdüğün toprağa duyulan özlem) gibi sözlerle destekler ve bu olayın Türklerin Yer-Su tanrısı (Uduk Yer-Sub) ile bağı olduğunu yazar, *Жир йотсын! / Cir yotsın!* (Yer yutsun!), *Жир тотсын! / Cir totsın!* (Yer tutsun!) gibi antların da bundan dolayı oluştuğunu yazar (Урманче, 2008: 114). Benzer antlar: *Баскан жиремнән китәлмим! / Baskan cirëtnen kitelmim!* (Durduğum yerden gidemeyeyim!), *Жир мине упсын! / Cir minë upsın!* (Yer yarılıp beni içine alsın!) (Татар халык ижаты, 1987: 482), *Баскан урынымда жир йотсын! / Başkan urınımda cir yotsın!* (Durduğum yerde yer yutsun!) (Мәхмүтов, 1987: 32); *Жир йотсын менә! / Cir yotsın méne!* (Yer yutsun işte!); *Жир убсын менә! / Cir ubsın méne!*

(Yer yutsun işte!) (Татар халкының, 2012: 73). Tatar Türklerinde yalan yemin etmek, yemini bozmak, verdiği sözde durmamak, en büyük günahlardan sayılırdı. Bu tip günahları işleyen insanları yerin kaldıramayacağına, onları Yer İyesi'nin yutacağına inanılırdı (Zaripova Çetin, 2007: s.7).

Yukarıda sayılan kendine zarar verilmesini kabul eden ant sözlerinde insan vücudunda yer alan en önemli uzuvlar da anılır. Örneğin, *Тамагыма таш булып кадалсын!//Тамагыма таş булып кадальсын!* (Boğazımda taş olsun!), *Ялганласам, жаңаным кабыргам килсен, сары май тамагымда торсын!//Yalghanlasam, canım kabırgama kilsén, sarı may tamagımda torsın!* (Yalan söylersem canım kaburgama gelsin, sarı yağ damağımda dursun!), *Ялганласам үкчәм артка әйләнсен!//Yalghanlasam ükçetm artka eylesén!* (Yalan söylersem topuğum arkaya dönsün!) *Сыртым көйсен!//Sırtım köysén!* (Sırtım kavrulsun!) (Татар халык ижаты, 1987: 482). Bu tür antlarda kullanılan baş, göz, el ve dil gibi bir insan için aşırı önem taşıyan uzuvlarla ilgili sözler özellikle dikkat çeker: *Ике иңем, бер түбәм!//İkè iném, bér tübem!* (İki omzum, tek başım!), *Ике күзем чәчрәп чыксын!//İkè küzém çeçrep çıksın!* (İki gözüm parçalansın!), *Күзләрем маңгаемда булмасын!//Küzlerém mañgayımda bulmasın!* (Gözlerim alnımda olmasın!), *Көн яктысын күрмим!//Kön yaktısın kürmim!* (Gün ışığını görmeyeyim!) (Татар халык ижаты, 1987: 482), *Менә шушы кояшны күрмим менә!//Méné şuşı koyaşnı kürmim téné!* (İşte bu güneşi görmeyeyim işte!) (Татар халкының, 2012), *Ике күзем кояшны күрмәсен!//İkè küzém koyaşnı kürmesén!* (İki gözüm güneşi görmesin!) (URL1), *Кулымны кисәргә бирәм!//Kulımnı kiserge birem!* (Elimi kesmeye vereyim!), *Әби-бабаеңа, ата-анаңа, жиде буын балаңа зыян салсам, кулым корысын!//Ebi-babaña, ata-anaña, cidé buvın balaña zyın salsam, kulım korısın!* (Ninene dedene, annene babana, yedi kuşak çocuğuna zarar verirsem elim kurusun!), *Телем корысын!//Télém korısın!* (Dilim kurusun!) (Татар халык ижаты, 1987: 482), *Баскан әчиремнән китәлмим!//Baskan ačirémnen kitlemim!* (Durduğum yerimden gidemeyim!), *Ант орсын!//Ant orsın!* (Andım çarpsın!) (URL1). İlk ant baş ile ilgilidir. Burada insanın çift olan organlarından farklı olarak başın tek ve tabii ki her uzuvdan daha önemli olması, başı gidenin canı gitmesi söz konusudur. Yani yemin edenin başının gideceğini göze alamaması vurgulanır. Gözler ise insanın vücudunda beş duyu organı arasında öğrenme ve algılama yeteneğinin %80'ini karşılayan, onu dünyaya bağlayan pencere niteliğindedir. Görme de en güzel duyu hissidir. Yani gözler çok değerli ve onları kaybetmek, büyük felakettir. Günlük hayatta iş yapmaya en çok yarayan kolların kesilmesi veya kurumması da bir insan için acı kayıptır. Dilin kurumması da konuşmaktan, derdi anlatmaktan mahrum kalmayı bildirir. Yani antlar içinde verilen sözden dönülürse ceza olarak bu gibi uzuvlara zarar gelebilmesi, insan için göze alınamayacak kadar zordur. Bu yüzden yukarıda örnek verilen yemin sözlerinin birçoğu Tatar halk edebiyatının beddualarında da yer alır (Татар халык ижаты, 1987, 480-482).

İslam Dini Sonrası Oluşan Antlar

Eski Doğu'da ortaya çıkan ant içme ve bu andı yerine getirmeyle ilgili ibareler Müslümanların kutsal kitabı Kuran'da da yer alır. Kuran'da yemin etme işi çok ciddi ve karşı taraftan da ciddiyet isteyen bir iş olarak anlatılır. Örneğin, Maide suresinin 89. ayetinde ant içmeyle ilgili şöyle yazar: “Allah sizi, kasıtsız olarak yaptığınız yeminlerinizden sorumlu tutmaz. Fakat

kasıtlı yaptığımız yeminlerinizden sizi sorumlu tutar. Bozulan yeminin kefareti, ailenize yedirdiğinizin ortalamasından on yoksulu yedirmek veya giydirmek yahut da bir köle azat etmektir. Verecek bir şey bulamayan kimse için de üç gün oruç tatmaktır. İşte yemin ettiğiniz zaman yeminlerinizi bozmanın cezası budur. Yeminlerinizi koruyun.” (En Kolay Okunan, 2009: 121). Yeminlere Kuran’ı Kerim’in Meryem, Kıyamet ve Şems surelerinde rastlanır (En Kolay Okunan, 2009: 309, 576, 594).

Bütün diğer Türk boylarına nazaran ataları İslam dinini daha erken çağda kabul eden Tatar Türklerinin antlarında genelde *Алла* (Allah), *иман* (iman) ve *Коръән* (Kuran) üzerine yemin edilir. Urmançe’nin de bildirdiği üzere, “İnsanlar, olur da karşıdaki sözüne inanmazsa diye daha değişik, temelde kutsal sayılan zat ile yemin ederler.” (2008: 113-114). Örneğin, *Алламнан бизим!/Allamnan bizim!* (Allah’ımdan bezeyim!), *Коръән алып ант итәм! / Kor’en alıp ant item!* (Elime Kuran alıp yemin ederim!) (Татар халык ижаты, 1987: 482). Yemin, yalnız Allah-ü Teâlâ’nın isimlerini söylemekle olduğu için bu antlarda *валлаһи* (vallahı) ve *биллаһи* (billahı) gibi sözlere de rastlanır: *Валлаһи газим!/Vallahi gazim!* (Vallahı azim!) (URL1). Ayrıca, her ne kadar Kur’an ile yemin etmek doğru olmasa da âdet olarak bu şekilde olan antlara da rastlanır. İslam’ı kabul eden bir insan için dünyadan imansız geçmek büyük bir ceza olduğu için antlarda *иман* (iman) sözü de sık kullanılır: *Дөньялардан имансыз үтим!/Dönyalardan imansız ütüm!* (Dünyadan imansız geçeyim!), *Иманымнан жәдә булыым!/İmanımnan cöda bulıym!* (İmanımdan ayrılalım, mahrum kalayım!) (Татар халык ижаты, 1987: 482), *Иманым көфәр китсен!/İmanım köfär kitsén!* (İman küfür gitsin!) (URL1). İslam dini kabulü sonrası oluşan antların içinde 1552 yılında Korkunç İvan’ın Kazan Hanlığını alınca Kazan Tatar Türklerini zorla Hristiyan dinine geçirmesi gibi tarihin kanlı sayfalarını hatırlatanlar da vardır. Örneğin, *Чукынып китим!/Çukınpı kitim!* (Kendimi kutsayayım!) (Татар халык ижаты, 1987: 482).

Sonuç

En eski dönemlerde devletler ve insanlar arası ilişkilerin kurulmasında sözlü hukuk kuralları rolü oynayan ve bir insanın haklı ve suçsuz olduğunu ispatlayan antlar, putperest dönemde ortaya çıkıp İslam dini kabulünden sonra da önemini kaybetmemişlerdir, Tatar Türklerinde daha çok en eski dönemlerde taptıkları güneş, kutsal saydıkları ekmek, tuz ve anne baba, çocuk gibi en değerli nesne, yiyecek ve varlıklar üzerine yemin edilir. Yalan söylediği ya da yeminini bozduğu takdirde yemin eden kimse sağlığına zarar verilmesini dahi göze almaktadır. Bu gibi durumlarda insan vücudunda yer alan baş, göz, el ve dil gibi hayatta aşırı önemli olan uzuvlara zarar gelmesini kabul eden kimse, aslında yapmak zorunda olduğu ya da yaptığı bir işin sorumluluğunu üstlenmesi, hatta gerektiğinde hesap vermeye bile hazır bulunmuştur. Yüce Allah ve Müslümanların kutsal kitabı Kuran’ın anıldığı yeminler, İslam dini sonrası ortaya çıkmıştır. Onlarda bir Müslüman için büyük önem taşıyan zat ve nesnelere anılmaktadır. Kazan Tatarlarının halk edebiyatında küçük hacimli ve az sayıda olan antlar, günümüzde daha çok büyük kuşak tarafından kullanılmaya devam ederler. Yeni nesil geniş ailede büyükanne ve büyükbabalarından halk edebiyatı örneklerini miras olarak yetişmediği ve sorumluluk üstlenmeyi sevmediği için halk edebiyatı örneklerinden ne yazık ki her gün biraz daha uzaklaşmaktadır.

Каунакça

- Аксой, Гульбуся, *Философская Проблематика Романа М. Юныса "Кыпчак Кызы" ("Кипчакская Дочь").*, *Philology and Culture*, 3(61), 2020, 152-158.
- Бакиров, Марсель, *Татар фольклоры: Югары уку йортлары өчен дәреслек*, Казан, Мәгариф, 2008.
- Древнетюркский словарь*, Ленинград, издательство «Наука» Ленинградское отделение, 1969.
- Дәүләтшин, Гамиржан, *Тәрки-татар рухи мәдәнияты тарихы*, Казан, Татарстан китап нәшрияты, 1999.
- Махмутов, Хузиахмет, *Афористические жанры татарского фольклора*, Автореферат на соискание ученой степени доктора филологических наук, Казань, 1995.
- Мәхмүтов, Хужиехмәт, *Татар халкының афористик ижаты*, *Татар халык ижаты. Мәкальләр һәм әйтемләр*, Казан, Татарское книжное издательство, 1987, 5-36.
- Мөхәмәтжанов, Риф, *Башкортстан Ык буе татарларының йола ижаты (Календарь поэзия). Татар халык ибаты курсы буенча уку әсбабы*, Уфа, Башкорт дәүләт университеты, 1982.
- Татар теленең аңлатмалы сүзлеге*, Өч томда. 1 том. А-Й, Казан, Татарстан китап нәшрияты, 1977.
- Татар халкының борынгы ырым-арбайлары һәм төрле фалнамәләре*, Текстларны эзләп табып, аларны укучы, басмага хәзерләүче, искәртмәләр-сүзлекчәләр бирүче, кереш мәкалә авторы Марсел Әхмәтжанов, Казан, 2012.
- Татар халык ижаты. Мәкальләр һәм әйтемләр*, Казан, Татарское книжное издательство, 1987.
- Тресиддер, Джек, Солнце, *Словарь символов*, Москва, Fair-Press, 1999.
- Урманче, Фатих, Ант, *Урманче, Фатих. Татар мифологиясе. Энциклопедик сүзлек*, 3 томда. 1 том. А-Г, Казан, Мәгариф нәшрияты, 113-117, 2008.
- Arvas, Abdulsalam, *Türk Destanlarında "Ant İçme" Ritüeli Üzerine Bazı Tespitler*, folklor/edebiyat, Cilt 25, Sayı 100, 2019/4, 997-1009.
- En Kolay Okunan Hat İle Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Meali*, Hat: Süleyman Feyzullahoğlu, İstanbul: Duha Bilişim Yayıncılık LTD.ŞTİ, 2009.
- Divânü Lügâti't-Türk Tercümesi*, Çev: Besim Atalay, Türk Dil Kurumu Yay. 521, Ankara, 1998.
- Ünal, O., *Ant Kelimesinin Kökeni Üzerine*, *Yemin Kitabı*, Ed. E. G. Naskali, İstanbul, Kitabevi, 2013, 225-233.
- Zaripova Çetin, Çulpan, *Kazan Tatarlarının Ekmekle İlgili İnanışları*, 4. *International Anatolian Scientific Research Congress, February 17-20, Türkiye, Proceedings Book*. Editor Akife Halilova, İstanbul, IKSAD Publishing House, ss. 1381-1393, Kars, 2023.
- Zaripova Çetin, Çulpan, *Tatar Halk Edebiyatında Güneş İle İlgili İnanışlar*, *Avrasya 7th International Conference on Social Sciences March 10-12, Proceeding Book*. Academy Global Publishing House, 286-304, Budapest, 2023.

İnternet sayfalari:

URL1

“Антлар.” https://ilbyak-scool.ucaz.ru/blog/tel_kl_r_antlar (Erişim tarihi: 11.03.2024).

MÜZİK ENDÜSTRİSİNDE FARKLILAŞMA STRATEJİLERİ: İKİ DİL BİR ALBÜM, SEFERAD EZGİLERİNİN TÜRKÇE POPÜLER MÜZİĞE ADAPTASYONU

Berat Hasırcı

Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Müzik Bilimleri Ana Bilim Dalı,
Müzikoloji Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi.
berathasirci11@gmail.com

ÖZET

Kültürün sözlü bir biçimde aktarıldığı toplumlarda o kültürü arşivlemek ya da otantik haline sadık kalmak oldukça zordur. Yahudilerin'de Babil Sürgününden bu yana neredeyse günümüze kadar sürekli göç etmek zorunda kalmaları kültürleri ve müziklerinin arşivlenmesi konusunda oldukça zorlu süreçlerden geçmesine neden olmuştur. Bu zorunlu göçler ve sürgün yılları onları Endülüs (İspanya), Lehistan (Polonya) ve Osmanlı (Türkiye) gibi milletletin topraklarında yaşamaya itmiş bu yüzden Avrupa'dan, Afrika'ya Anadolu'dan, Orta Doğu'ya birçok bölgede kendi yaşam alanlarını oluşturmalarına neden olmuştur. Bu göçler sırasında, Aşkenaz, Mirzahi ve Seferad olmak üzere üç ana kola ayrılan Yahudiler yaşadıkları bölgelerdeki milletlerin kültürleri ve dilleri ile kaynaşarak, göçebe hayatın getirdiği deneyim ve birikimleri, yaşadıkları coğrafyalarda etkili bir biçimde kullanmışlardır. Seferad Yahudileri'nin özellikle Osmanlı topraklarında geleneksel dilleri olan Ladino (Judeo-Espanyol) dilini konuşarak iletişim kurabilme şansını yakalamaları, Seferad Yahudileri'nin geleneklerini gerçekleştirdiği sırada başvurdukları en önemli aktarım biçimi olan ilâhiler ve halk şarkılarının gelişmesini sağlamıştır. Dini ve din dışı müzikler olmak üzere ikiye ayrılan Seferad müzikleri hem metinsel hem de çalgısal olarak icra etme noktasına birçok kültürü de fazlasıyla etkilemiştir. Bu noktada Türkiye'de 1996 yılında kurulmuş ve Seferad müziğinin önemli romans ve kantikaları popüler müzik piyasasına sunan Seferad isimli müzik grubu, Seferadların geleneksel dili olan Ladino ve bu dilin Türkçe'ye adaptasyonunu sağlayarak düzenledikleri iki dilli albümleri, müzik endüstrisi içerisinde projenin izlediği farklılaşma stratejisi olarak oldukça dikkat çekicidir.

Çalışma boyunca Yahudi kimliği, kültürü ve müzik biçimleri Seferad Yahudileri üzerinden tarihsel bir perspektifte aktarıldıktan sonra müzik endüstrilerinin yöneticileri için önemli bir pazarlama stratejisi olan farklılaşma stratejileri bağlamında Seferad müzik grubu üzerinden değerlendirilerek aktarılmıştır.

1.Yahudi Kimliği ve Zorunlu Göç

Dünya ve dinler tarihinin sistematikleşmiş bilgi dahilinde önemli bir alanını kapsayan Yahudi¹ kimliği ve inanç biçimleri kutsal olarak kabul ettikleri Tevrat'a (Tora) dayanır. Tevrat'a göre Yahudiler Hz. Nuh'un oğlu Sam'ın çocuklarıdır (Tekvin 11/10-32). Yahudi kimliğinin tanımlanması ve ilk kez kullanılması hakkında ise çeşitli görüşler bulunmaktadır. Bu tanımlardan birisi “Ubr/Abr ve Benî İbr/Abr” adlı kabilelerden türemiş olan “İbrani” adıdır. Tevrat'ta ise Yahudilerin tarihlerini başlattıkları peygamber Hz.İbrahim'den söz edilirken “İbrani Avram” adı tercih edilir (Tekvin, 14/13). Bu tanım ilk kez Kenanlılar² tarafından, Hz.İbrahim'in Fırat Nehri'ni geçtikten sonra vadedilen kutsal topraklara varması ile “nehri geçen” anlamına gelen “İbrani” adını vermelerine dayanmaktadır. Yahudi kimliği tanımlanırken kullanılan bir diğer isim olan İsrailoğulları ise Hz.İbrahim'in oğlu, Hz.Yakup'a takılan “israil (yisrael)” “Tanrı ile güreşen” anlamına gelen mahlastan gelmektedir. Bir diğer tanım olan Musevi, Yahudilerin en büyük peygamberleri olarak kabul edilen Hz.Musa'dan, Yahudi tanımı ise Hz.Yakup'un oğullarından olan Yahuda'nın adını taşıyan krallığa verdiği isimden dolayı tercih edilmektedir (Ballı ve Gökçe 2021, s.62).

Yahudi kimliği, Hz. İbrahim'in vadedilen kutsal topraklara yürüyüşü ile başlar. Hz. Davud'un Kudüs'ü başkent ilan etmesi ve Hz.Süleyman'ın, Süleyman Mabedi'ni inşa ettirmesi ile de inanç noktasına dayanır. Yahudiler için Kudüs tarihsel süreçte daima kutsal kabul edilen bir bölgedir bu yüzden bir çok kavim ve imparatorlukla savaşmak zorunda kalmışlardır. Çatışmalar M.Ö. 722'ye kadar dayanır. İlk olarak Asur ve Babil İmparatorluğu ile savaşa tutuşan Yahudi Krallığı'nın savaşı kaybetmesi Yahudilerin Babil Sürgünü adını verdikleri bir sürgüne gönderilmelerine neden olur. Sürgün yıllarında Babillerin eski gücünü kaybetmesi Pers İmparatorluğu'nun iştahını kabartır ve iki imparatorluk arasında geçen savaşı Pers'ler kazanır. Babiller bu savaş sonrası eski ihtişamını tekrar yakalayamaz ve tarih sahnesinden yok olmaya başlar. Pers İmparatorluğu sürgündeki Yahudilerle yakın ilişkiler kurar ve Pers Kralı I.Keyhüsrev, Yahudileri affeder. Kendi topraklarına dönen Yahudiler eski yaşamlarına dönebilmek için tapınak ve yerleşimlerini yeniden inşa etmeye başlar. Bu dönemde hızla

1 Yahudi sözcüğünün İngilizcesi olan Jew, Yahuda (Judea) Krallığının 12 kabilesinin ikisinin adıdır. İsrail sözcüğü, özellikle 10 kabilenin yaşadığı yere verilen isimdir. Bugün ve günümüzde 1948'den bu yana Yahudi, Yahudiler ve Yahudilerin yaşadığı topraklara verilen addır. (Bardavit, 2012 s. 93).

2 Sözü edilen bölge Yunanlar tarafından Fenike olarak adlandırılır. Asya ile Afrika'nın kesiştiği yerde bulunan Kenan, hem Akdeniz'in güneydoğu sahiline hem de Kızıldeniz'e bakması yönüyle stratejik bir konuma sahiptir (Ballı ve Gökçe, 2021, s.63).

büyüyen Büyük İskender ve ordusu bölgeye müdahalelerde bulunur ve Yahudiler İskender'in komutası altına girer. Roma İmparatorluğu'nun bu dönemde gelişmeye başlaması dünya tarihine uzun bir süre yön verdikleri gibi Yahudilerin yaşam biçimleri üzerinde de etkili olur. Yahudiler, Roma İmparatorluğu'na bağlanır ve ilk Yahudi devleti böylelikle kurulur. Romalıların bu devletin kurulmasına razı olmalarındaki en büyük etki Pers İmparatorluğu ile giriştiği mücadeledir. İki imparatorluğun yarışında önemli bir konumda olan Yahudi toprakları Yahudi devletinin gelişmesini sağlar. Romalılar gibi gelişmeye başlayan Yahudi devleti Persler ile olan ilişkilerini kopartmaz ve Romalıları karşı başkaldırır, fakat isyanlar sürekli bastırılır. Romalıların Pagan inancını terk ederek Hristiyanlığı benimsemesi Yahudiler için geri dönülmez bir yolun başlangıcını oluşturur. Sürekli isyan eden Yahudiler bu dönemde daha çok dikkat çeker ve Romalı askerler Kudüs'te bulunan Yahudi tapınağını (Süleyman Mabedi) yıkarak Yahudi devletine son verir. Bu gelişme sonrası Yahudiler, Romalıları tarafından bir daha geri dönüşü olmayacak biçimde sürgüne gönderilir. Sürgün edilen Yahudiler için sonraki yıllar çok daha zorlu geçer. Romalıların, Hristiyanlığı kabul etmesi ile her geçen gün daha da güçlenmesi ve Avrupa'da Bizans Birliğini kurmaya başlaması, Yahudilerin göç ettikleri yerlerde ikinci sınıf vatandaş muamelesi görmesine neden olur. Bu gerilim Yahudilerin sürgünden önce yaşadıkları topraklarda da devam eder. Hristiyanlık dışında o yıllarda tüm dünyaya yayılmaya başlayan İslamiyet ve bu inancı kabul eden milletlerin yaşadığı topraklar Yahudiler için tek seçim şansı olur. Bu sayede Yahudi kültürü özellikle Ortaçağ boyunca İslamiyeti kabul etmiş milletlerin topraklarında korunur. 755 yılında Emevilerin, İspanya Topraklarına hükmetmesinden sonra yaşama haklarının burada daha iyi olacağına inanan Yahudiler kitleler halinde bölgenin merkezini oluşturan Cordoba'ya göç etmeye başlar. Bu dönemde Yahudi lideri Hasday-İbn-Şaprut'a Emevi liderinin özel doktorluğu ve maliye bakanlığı görevleri verilir (Şaul, 2012, s.5). Yahudilerin sürgün yıllarında göç ettikleri yerlerden topladıkları bilgi ve deneyimleri Emeviler tarafından fazlasıyla kullanılır. Bu süre zarfında Emeviler ve yerel halk Yahudiler ile uzun bir süre barış içerisinde yaşamayı başarır. Bu dönem Hristiyan Birliğinin önceki yıllara göre daha fazla güçlenerek Endülüs bölgesine akınlar düzenlemeye başlaması ile son bulur. Hristiyanlar, Endülüs'ü zaman içerisinde geri alır. Bu gelişme Yahudiler için yeniden zorunlu bir göçün habercisidir. Bölgeyi terk etmek istemeyen Yahudiler için Hristiyanlar tarafından burada yaşamaya devam etmeleri için tek koşul, kendi inançlarını kabul etmeleridir. Hristiyanlığı kabul ettiğini söyleyen fakat kendi inançlarını gizlice yaşamaya devam eden Yahudiler için “converso” mahlası takılır. Bu kişileri tespit etmek için Hristiyanlar tarafından özel olarak engizisyon mahkemeleri kurulur. Kurulan baskılara rağmen Endülüs topraklarını terk etmeyen

Yahudiler için 1492'de özel bir yasa çıkartılır ve yasa duyurulduktan bir kaç ay sonra bütün Yahudilerin ülkeyi terk etmeleri emri verilir. Endülüs topraklarını terk etmeyen Yahudiler için engizisyon mahkemelerinin tek yaptırımı idam cezası olarak belirlenir. Uzun yıllar yersiz-yurtsuz bir biçimde sürgün halinde devam eden yaşamlarını Endülüs topraklarında devam ettirebilen Yahudiler için yeni bir göç kaçınılmaz hale gelir. Yahudiler çoğunlukla Portekiz'e ve Kuzey Afrika'ya göç eder. O dönem II. Beyazıd hükümdarlığında olan Osmanlı İmparatorluğu'nun izlediği yayılımcı politika nedeniyle genişleyen topraklarına yerleştireceği nüfusa ihtiyacı vardır. Osmanlıların bu isteği Yahudilerin yaşamlarını sürdürebileceği topraklar arıyor olması fikri ile birleşir ve Yahudiler, Osmanlı topraklarına göç etmeye başlar. Osmanlı'nın İslamiyeti kabul etmiş olması ve farklı inançlara sahip toplulukların cizye adını verdiği vergiyi ödemesi koşulu ile topraklarında özgürce yaşama hakkı tanınması Yahudiler için bu süreçte oldukça cazip bir durumdur. Bir çok Yahudi bu yüzden Osmanlı topraklarına yerleşmeyi kabul eder. Osmanlılar, Yahudileri İzmir'de Kemeraltı, Alsancak ve Karataş'a, İstanbul'da Fener, Balat, Galata, Eminönü ve Beyoğlu'na bu şehirler ve semtler dışında Edirne, Bursa, Çorlu, Selanik, Filistin ve Suriye gibi bölgelere yerleştirir. Yahudilerin bir çoğunun ticaret ile ilgileniyor olması, Osmanlı'nın özellikle yükseliş döneminde ateşli silah üretimi ve ticaretinin bir çoğunu gerçekleştirmelerini sağlar. Bu gelişmeler sayesinde yönetim kademesinde görev alırlar ve Osmanlı İmparatorluğu'nun gelişmesinde önemli rol oynarlar. Mimari, edebiyat ve müzik gibi alanlarda sürgün yıllarının getirdiği birikimle Osmanlı kültürünü fazlasıyla etkilerler. III. Selim'in tambur eğitimliğini Tamburi İsak Efendi (İshak Fresko Romano) üstlenir (Şaul, 2012, s.15). Uzun süren sürgün yılları sonrasında Osmanlı topraklarında kendi kültür ve geleneklerini daha özgür bir biçimde yaşamaya başlayan Yahudiler, yerleşik hayatın getirdiği rahatlama ile kendilerine ait ibadethanelerini, okullarını ve hastanelerini kurma şansını yakalar. Arslan (2016) İzmir ve çevresinde yaşayan Yahudileri incelediği, Geçmişten Günümüze İzmir Yahudileri: Yerleşme, Kurumsallaşma Süreci ve Mevcut Durum isimli makalesinde 1492 yılında İspanya'dan Osmanlı'ya göç etmiş İsak Sartafi isimi bir Yahudi'nin Almanya'da yaşayan Yahudilere gönderdiği bir mektubu şöyle aktarır: “...Size ilan ediyorum ki, Türkiye hiçbir eksiği olmayan bir ülkedir...Burada her insan kendi bağının ve kendi incir ağacının gölgesinde barış içinde yaşar...” (s. 203). Bu mektup o dönemde Osmanlı topraklarında yaşayan Yahudilerin rahat bir yaşam sürebildiğinin önemli bir göstergesidir. I.Dünya Savaşı'na kadar asimile olmadan Osmanlı Topraklarında yaşayan Yahudiler, Avrupalı güçlerin Osmanlı'ya müdahale etmeye başladığı yıllarda anti-semitizm tekrar yükselişe geçer. Yahudiler, Osmanlı'nın dağılması sonrasında Anadolu'da yaşadıkları

toprakları terk etmez. Cumhuriyet Tarihi ile birlikte ülkenin izlediği politikaların değişmesi, özellikle Misak-ı Milli sınırları içerisinde tek dilin Türkçe olması gerekliliği şartı Yahudilerin günlük hayatta konuştukları dilin asimile olmaya başlamasına neden olur. II.Dünya Savaşı ile birlikte tüm dünyanın Adolf Hitler ve müttefiklerinin ütopyası için savaşmaya başlaması sonucunda, bu süreçten en zararlı çıkan millet Yahudiler olur. Böylelikle Yahudiler için yeni bir sürgün ve yaşamlarını sürdürebilecekleri yurt arayışları yeniden başlar.

2.Göçle Birlikte Gelen Yol Ayrımı ve Seferad Kültürü

Yahudiler, Babil Sürgününden bu yana neredeyse günümüze kadar sürekli göç etmek zorunda kalmıştır. Bu zorunlu göç ve sürgün yılları içerisinde Endülüs (İspanya), Lehistan (Polonya) ve Osmanlı (Türkiye) gibi milletletin toprakları altında himaye edilmiş bu yüzden Avrupa'dan, Afrika'ya Anadolu'dan, Orta Doğu'ya bir çok bölgede kendi yaşam alanlarını oluşturmuşlardır. Yahudi Kimliği bu göçler sırasında, Aşkenaz, Mirzahi ve Seferad olmak üzere üç ana kola ayrılmış bu ayrışım yaşadıkları bölgelerdeki milletlerin kültürleri ve dilleri ile kaynaşmalarına neden olmuştur. Roma İmparatorluğu'nun etkisi ile Almanya ve Fransa üzerinden, Doğu Avrupa'ya çoğunlukla Polonya topraklarına göç eden Yahudiler, Aşkenaz; Babiller ile etkileşime girerek Portekiz ve İspanya'ya göç edenlere İbranice'de İspanya anlamına gelen Seferad; Kuzey Afrika ve İran bölgesine göç edenler ise yine İbranice'de Doğu anlamına gelen Mizrahi kolunu oluşturur (Ballı ve Gökçek, 2021 s.70 – Şaul, 2012, s.xviii). Göçebe hayatının getirdiği deneyim ve birikimlerini, yaşadıkları coğrafyalarda etkili bir biçimde kullanan Yahudi kavimler, buldukları yerlerde teknik bilgileri ve ticari zekâları ile daima dikkat çekmiş bu sayede kendi kültürlerini geliştirirken, buldukları alanların kültürlerini de beslemişlerdir. Yine de bu gelişim ve değişim özellikle Batı dünyasında Hristiyanlığın yükselişe geçmesi sonrasında ikinci sınıf vatandaş muamelesi gören Yahudileri derinden etkileyerek bir çok Yahudi kültür ve geleneğinin asimile olmasının önüne geçememiştir. Emevilerin kontrolünde olduğu dönemde ki Endülüs bölgesi ve sonrasındaki zorunlu göç ile İslamiyet'i kabul etmiş Osmanlı İmparatorluğu, Yahudi kimliğinin ve kültürünün korunmasında önemli pay sahibi olarak dikkat çeken iki bölgedir. Çoğunlukla Seferad Yahudileri'nin oluşturduğu bu kavim özellikle Osmanlı topraklarında vergilerini ödemesi koşulu ile inançlarını özgürce yaşamış ve geleneksel dilleri olan Ladino (Judeo-Espanyol) dilini konuşarak iletişim kurabilme şansı yakalamışlardır. Ortaçağ boyunca İspanyolların konuştuğu Latince'den türeyen Ladino dili, Yahudilerin yıllarca devam eden sürgünlerinde içinde buldukları bölgelerin dillerinden de sözcükler alarak genişlemiş böylelikle Seferad kültür ve geleneğinin önemli bir parçası

haline gelmiştir (Şaul, 2012 s.19). Bu dil Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılmasına kadar olan süreçte Türkçe ile sürekli iç içe geçerek Seferad kültürünün, müziğinin ve edebiyatının Anadolu'da tanınmasına fırsat sağlamıştır. Günümüzde iletişim için birincil dil olarak tercih edilen bir konumunda olmasada Seferad Yahudilerinin ritüel ve ibadetlerinde ön plâna çıkan ve halen varlığını koruyan bir dil olarak dikkat çekicidir.

Seferadlar yıllarca süren sürgün ve bu süreçte gördükleri baskı ve zulümden dolayı bayram, evlilik, doğum ya da ölüm gibi inançlarına dayalı ritüellerine fazlasıyla bağlı bir toplumdur. Ritüellerinin bir çoğunu kutsal kabul ettikleri ibadethaneleri olan Sinagog³'larda gerçekleştirmeyi tercih ederler. Şabat yani Cumartesi günü, Aşkenaz, Mirzahi ve Seferad Yahudilerinin her biri için oldukça önemli bir gündür. Bu günü tatil olarak kabul ederler ve çalışmaktan kaçınarak zamanın çoğunu ibadete ayırırlar. Şabat günlerinde tarım ve hayvancılıkla ilgilenen Yahudiler hayvanlarının da çalıştırmaz ve onlarında tatil yapması gerektiğine inanırlar. Bu günlerde gerçekleştirilen ritüellerde ilahiler ve müzik ise oldukça önemli bir konumdadır. Çoğu Yahudi ve Seferad kültürü şabat törenleri sayesinde gelecek nesillere aktararak yaşatılmaya devam etmiştir.

Bir çok millette olduğu gibi Yahudilerde doğum ve ölüm gibi süreçlerde gerçekleştirilen ritüeller oldukça önemlidir. Özellikle doğum Yahudiler için sürgün yıllarında yaşadıkları zorluklardan ve kimliklerini kaybetme korkularından dolayı özel bir konuma sahiptir. Günümüzde çok yaygın olmasada doğumdan önce “mazaltuça” adını verdikleri çığırktan bir kadın doğumu müjdeleyerek çevresindeki Yahudilere bu durumu aktaran kişidir (Bardavit 2007, s.83). Doğan çocuğun kız olması durumunda, doğumundan yedi gün sonra dualar ve şarkılar eşliğinde çocuğun adı konulur ve bu törene “Siete Kandelas” adı verilir. Dünyaya gelen çocuğun erkek olması durumunda ise doğumdan sekiz gün sonra sünnet töreni ile yine aynı ritüel ile çocuğun ismi konulur. Bu törene ise "Brit Mila" adı verilir. Doğumdan sonra gerçekleştirilen önemli ritüellerden biriside “Bar Mitzva” adındaki erkek çocuğunun 13. yaş gününde yetişkin olduğunu göstermek için tertip edilen törendir. (Şaul 2012, s.23).

Seferad ve Yahudi kültürünün unutulmayarak yaşamasını sağlayan önemli geleneklerden biriside düğünlerdir. Bir sonraki bölümde detaylandırılacak olan Seferad müziğinin ibadet ve eğlence amaçlı olarak ayrışımı çoğunlukla düğün ve dini törenlerinde icra

3 Latince karşılama yeri anlamına gelen Senat sözcüğünden türemiştir ve Yahudilerin bir araya gelip Tanrı'ya dua ettikleri ibadethaneleri verdikleri isimdir. (Bardavit 2007, s.92).

edilen müziklere göre şekillenir. Seferadlar düğünlerinde daha çok gündelik hayat ve aşk şarkılarını çalıp söylemeyi tercih ederler. İnançlarına oldukça düşkün olmalarından dolayı evlenme törenlerinde çoğunlukla dini kurallara uygun biçimde hareket etmektedirler. İki aile arasında evlilik kararı alındıktan sonra erkekler arasında “El novio le merko skarpines” (Damat ona ayakabı aldı), kadınlar ise damadın heyecanını anlatan “Mira Novia” (Bak Gelin) şarkısını söyler. Gelinin annesi için ise yeni bir hayata başlayacak olan kızı için “Ayde ijika” (Haydi kız) şarkısı düğün öncesi törenin önemli simgelerindendir (Şaul 2012, s.23). Düğünden önce bulunduğu toplulukta bilge olduğu kabul edilen “La Gabaya” isimindeki kadın, gelini “Lunes de Banyo estaj yamados al banyo!” yani Pazartesi Hamamı anlamına gelen etkinliğe götürür. Burada Tevila ve Beraha adındaki dualar okunduktan sonra kadınlar arasında toplu eğlence gerçekleştirilir. Düğünden sonra gelin ve damat el ele tutuşarak büyük bir tabağın içerisine yerleştirilen bir balığın üstünden atlayarak “pasar por el piskado” (balığın üzerinden atlamak) diye adlandırılan ritüeli yerine getirir. Bu inanç Yahudiler için bolluğun ve bereketin bir simgesi olarak oldukça önemlidir (Bardavit 2007, s.80-81). Son olarak özellikle evlilik sonrası Yahudi kadınlar için “Lampara” adını verdikleri mum yakma ritüeli oldukça önemlidir. Yahudi kadınlarının Cuma günü dualer eşliğinde yaktıkları mumlar şabat gününe hazırlığında bir temsildir (Bardavit 2007, s.88).

Avrupa, Kuzey Afrika ve Orta Doğu ile Anadolu topraklarında üç kola ayrılan Yahudiler içerisinde kültür ve geleneklerini en rahat yaşayan ve sonraki kuşaklara rahatlıkla aktarabilenler Seferad Yahudileri'dir. Seferad'ların geleneklerini gerçekleştirdiği sırada başvurdukları en önemli aktarım biçimi ise ilâhiler ve halk şarkılarıdır.

3.Yerleşik Hayat, Seferad Yahudileri ve Müzik Biçimleri

Yahudiler inançlarına olan bağlılıklarından dolayı geleneklerini koruyup kollama görevlerini çoğunlukla din adamları olan Haham'lara vermişlerdir. Bu yüzden Yahudi şarkıları ya da ilahileri çoğunlukla antifonal bir biçimde icra edilen bir şekilde gelişme göstermiştir (Selanik, 1996 s.21). Tarih boyunca sürgünlerden dolayı göç etmek zorunda kalmaları ise müzik biçimlerini hem metinsel hem de çalgısal olarak icra etme noktasına fazlasıyla etkilemiştir. Yahudi tarihinin ilk yıllarında çalgıları Babil, Asur ve Mısırlıların çalgılarına benzerken, göçler ile birlikte buldukları coğrafyadaki milletler ile kaynaşması sonucu değişime uğramıştır. Tellerine bir değnek ile vurularak çalınan Pesanterin (Psalterion), günümüzde çoğunlukla Batı sanat müziği orkestralarında kullanılan korno'yu andıran hasosera, maşrokita adını verdikleri

kaval benzeri üflemeli çalgı, hayvan derilerinden yapılan toflar (defler) ve selselim adını verdikleri çeşitli büyüklüklerde olan bronz ziller Yahudi kültürünü yansıtan başlıca geleneksel çalgılardır (Selanik, 1996 s. 22). İçi boş boynuzdan yapılmış, Tekia (Tanrısal çağrıyı ve sonsuz korumayı simgeliyen uzun ses), Şevarim (Tanrısal kudret karşısında, insanın acizliğini simgeliyen üç kesik ses) ve Terua (Tanrıyla birlikteliğin coşkusu simgeliyen, dokuz kısa ses) isimli üç temel ses üzerine kurulu şofar isimli üflemeli çalgı ise kutsal kabul edilmektedir. Bu çalgı çoğunlukla Yamin Norayim (Sene Başı) Bayramlarında üflenir ve Yahudilerin dini müzikte kullandıkları tek çalgıdır. (Bardavit 2007, s.59).

Seferad müziğini dini ve din dışı müzikler olarak ikiye ayırmak mümkündür. İnançlarına olan bağlılıklarından dolayı müzik biçimlerinin de kutsal kabul ettikleri günlerde okudukları ilahiler üzerine tasarlamışlardır. Şabat günü ve bayram ayınlarındaki duaları kapsayan ve Hazan ismini verdikleri kantoların İbranice dilinde, makamsal ezgilere dayalı ve bir kısmı doğaçlamadan oluşan duaları okuma biçimleri dini müziğin ilk ayağıdır. İçerisinde doğaçlamaya yer verilmeyen Tevrat'ın okunuşu sırasında kullanılan özel bir notalama sistemi olan tamime⁴ bağlı olarak icra edilen dua okuma şekli ise dini müziğin bir diğer icra biçimidir. Seferadlarda dini müzik sadece erkekler tarafından icra edildiği için bu geleneğin taşıyıcıları da erkeklerdir. (Bardavit 2007, s.s. 57-58).

Din dışı müzikler Sefarad kültürü içerisinde oldukça önemli bir konuma sahip olmalarına rağmen sürekli göç halinde olmaları ve yaşadıkları bazı coğrafyalarda baskı altında tutulmaları gibi durumlardan dolayı sürekli değişime uğramış, çoğunlukla sözlü kültür üzerine kurulu olduğu için lirik olarak genişleyerek ivme kazanmıştır. Bu değişim arı bir biçimde Seferad kültürünün korunmasını zorlaştırmış olsada müzikal açıdan gelişmesine oldukça katkı sağlamıştır. Göç ettikleri süre içinde buldukları coğrafyalardan beslenen Yahudilerin müziği, hem Doğu hem de Batı kültürünün izlerini sentezleyerek zenginlik kazanmasını sağlamıştır. Geçicide olsa uzun bir süre yaşamlarını kurdukları alanlarda kırsaldan daha çok şehirde yaşamayı tercih etmiş olmaları, müzik biçimlerinin köklerini kırsal hayatın getirdiği temalardan daha çok şehir hayatını yansıtan öğeler üzerine gelişme göstermesine neden olmuştur. Daha önce aktarılan Seferad kültürünün önemli etkinlikleri doğum, ölüm, düğün, hamama gitmek gibi ritüeller din dışı müziğin icra edildiği önemli alanlardır. Bu ritüellerin içerisinde daha çok

4 Tamimler Tevratın okunuşu sırasında kullanılan özel notalama sistemidir. Bu sistemin temelini oluşturan tamimler özel işaretlerdir ve bu işaretler ravia, pazelgadol, taşla gibi isimlerle adlandırılırlar ve kelimelerin üstlerinde, altlarında veya sonlarında olurlar. Her tamimin bir müzikal melodisi vardır ve bu melodiler hangi harfi işaret ediyorsa o harf melodi ile seslendirilir. (Bardavit, 2007, s.s.57-58).

kadınların yer alması, din dışı müziğin aktarıcıları olarak kadınların ön plana çıkmasını sağlayan bir durumdur.

Seferadların din dışı müziklerini romanslar ve kantikalar olarak iki gruba ayırmak mümkündür. Kantikalar, Seferad'ların 1492 yılında Endülüs topraklarından zorunlu olarak göç etmeleri sonrasında çoğunlukla Osmanlı Topraklarında ortaya çıkan günlük hayatla ilgili aşk, özlem, umut ve vatan gibi konuları işleyen, bestecileri ve söz yazarları belli olmayan melodik, anonim eserlerdir (Şaul, 2012, s.26). Bu biçim özellikle Osmanlı topraklarında Yunan ve Bulgarların kültürleri ve müzik biçimleri ile kaynaşmasını sağlayarak tango ya da rebetiko gibi türlerle etkileşime geçmesini sağlamıştır. Bir diğer biçim olan romans⁵ ise Orta Çağ Avrupasında ortaya çıkmış bir edebiyat biçimi üzerinden türediği için daha çok Avrupa kültürünün etkisi altında gelişme göstermiştir. Yahudilerin göçleri sırasında buldukları Avrupa ülkelerinin etkisi altında kalması bu biçimin Seferadlar tarafından da benimsenmesini sağlamıştır. Çoğunlukla Orta Çağ'dan kalma hikayeleri duygusal ve romantik bir biçimde hayal gücüne dayanarak anlatan şarkılar olarak özetlenebilecek romanslar genel olarak o dönemin popüler şarkılarıdır. Kırsalda ya da köyde yaşayan halk arasında orta sınıfa hitap etmek için icra ediliyorsa tek kişi değil, grup halinde seslendirilmesi tercih edilir. Romanslar melodileri itibari ile kısa ve bir çok kez tekrara dayalı bir özelliğe sahiptir (Şaul, 2012, s.s. 26-27). Seferad romanslarını, Avrupa'da gelişen romanslardan ayıran en önemli özelliği icra halinde gerçekleştirilen tekrarlardır.

Bu iki biçim dışında Seferadlara ait Anadolu'da gelişmiş ve merkezinde müziğin olduğu iki kültürel faaliyet bulunur. İlki İstanbul'da yaşayan Seferadlara has olan “Pirke avot perekleri” geleneğidir. Geleneğe göre solistler ve koro karşılıklı diyalog halindedir ve eserler makamsaldır. Cumartesi günleri icra edilen bu kültür bilge kabul edilen büyüklerin öğretilerini içermesi bakımından didaktik yapıdadır. Diğer kültür ise Edirne'de yaşayan Seferadlara ait olan “Maftirim” geleneğidir. Türk kimliğine sahip Yahudilerin geleneği olması bakımından dikkat çekicidir. Türün oluşumunda Mevlevi kültürü ve müziğinin etkisi büyüktür. Akapella ve ünison icra edilmesinden dolayı homofonik eserlerdir. Batı geleneğindeki çok sesli müzik biçiminden farklı olarak makamsaldır. Bu yüzden icrası oldukça zordur. İki faaliyette Cumartesi günleri icra ediliyor olmasına rağmen din dışı bir etkinlik olarak kabul edilir. (Bardavit 2007, s.59-

5 Romantik dönemde yaygın olan, duygusal nitelikteki şarkılardır. Ses için yazıldığında halk havası değil seçkinler havası taşır: salon müziğinin kolaylığıyla yüzeyde kalan inceliği vardır. Çalgı için yazıldığında geniş soluk kazanabilir. Genel olarak romansın belirli bir kuruluş yapısı yoktur. (Hodier, 1992, s.s.93-94).

Demir, 2017, s. 314).

4. Seferad Müziklerinin Türk Popüler Müzik Sektörüne Adaptasyonu

Kültürün sözlü bir biçimde aktarıldığı toplumlarda o kültürü arşivlemek ya da otantik⁶ olan haline sadık kalmak oldukça zordur. Yahudilerin de uzun yıllar göçebe bir hayat sürmesi Seferad kültürü ve müziklerinin arşivlenmesi konusunda oldukça zorlu süreçlerden geçmesine neden olmuştur. Etzion ve Shakak'a (1988) göre alan üzerine yapılan çalışmaların bir çoğu melodi ve ezgileri keşfetmek amacıyla metinsel varyantları bulmak için gelişme göstermiştir, bu yüzden bir çoğu kaybolmuştur. Bunların bir kısmı Kudus'teki İbrani Üniversitesi'nde yer alan İsrail Ulusal Ses Arşivi (INSA) kayıtlarında bulunan yaklaşık yetmiş Seferad romansıdır (1988, s.s.2-3). Seferad müzikleri için bir diğer önemli araştırma ise 1950'li yıllarda Seferad radyosunda araştırmacı olarak çalışan İzak Levi tarafından kaynak kişilerden dinlenerek notaya alınan arşiv çalışmasıdır. 100'e yakın kantika ve romansı içinde bulunduran çalışma Seferad müzikleri için oldukça önemlidir (Bardavit 2007, s.54). Bu noktada Türkiye'de 1996 yılında kurulmuş ve Seferad müziğinin önemli romans ve kantikaları popüler müzik piyasasına sunan Seferad isimli müzik grubu⁷ oldukça dikkat çekicidir. Grubun 2003 ve 2005 yıllarında yayınladığı iki albüm hem Seferadların geleneksel dili olan Ladino hem de romansların Türkçe sözlere adaptasyonunu sağlayarak düzenlenmiş olması, müzik endüstrisi içerisinde projenin izlediği farklılaşma stratejisidir. Frith (1996, s.77)'in “piyasa temelli popüler müzik alanı” olarak tanımladığı sürekli hareket halinde olan müzik endüstrisi için oldukça dikkat çekici olan bu stratejiyi, Lopes (1992) Peterson ve Berger (1975)'den hareketle popüler müzik piyasasında yenilik ve çeşitliliğin rakabetçi pazarlarda yeni çeşitliliklere yol açtığını böylelikle piyasanın yoğunlaşarak gelişme gösterdiğinin altını çizer. (1992 s.57). Erol (2017) ise özellikle popüler müziğin, müziksel özellikleri önüne geçen çok sayıda müzik dışı unsur olduğunu belirtir ve müziğin sadece tınısal sınırlarla çerçeveslendirilmeyeceğinin altını çizer (2017, s.129).

Tarihsel süreçte zorunlu göç ve sürgünlerle birlikte gelişme gösteren Yahudi kültürü ve buna bağlı olarak gelişen Yahudi müziği, müzik endüstrileri içinde dünya müziği olarak sınıflandırılır. Bu sınıflandırma müzik endüstrilerinin yöneticileri için önemli bir pazarlama stratejisi olarak dikkat çeker. Yahudilerin tarihsel süreçte dünyanın bir çok bölgesine dağılmış olmaları özellikle Seferad Yahudilerinin dili olan Ladino'nun çeşitli coğrafyalarda tanınıyor

6 Müzikte otantisite hakkında detaylı bilgi için Erol, (2018, s.204).

7 1996 yılında Sami Levi, Cem Stamati ve Ceni Benşuşe tarafından kurulmuş Türk popüler müzik grubu.

olmasını sağlarken, Yahudi kültürü ve müziğinin geniş bir pazara hitap edebileceğininde göstergesidir. Müzik endüstrilerinin, Seferad müziğinin din dışı öğrelerini içinde barındıran kantika ve romansları dilin ön plana çıkacağı biçimde küresele pazarlama biçimleri, doğru stratejilerle gelişme gösteren bir faaliyet olarak gerçekleşir. Erol (2018)'a göre dil “yalnızca bireysel-düzydeki temsil ve iletişim kapasitesiyle değil, aynı zamanda grup işlevleri ve sosyal etkileşim kapasitesine bağlantılı harekete geçirici güçlere gönderme yapar” (2018, s.55). Yazarında belirttiği gibi Ladino dili müzik üzerinden öncelikle küresele dağılmış Yahudilerin sosyal ilişkilerini geliştirmeleri ve birbirileri ile bağlantı kurmaları açısından oldukça önemlidir. Seferad kültürü ve Ladino dilinin yeniden gündeme gelmesi ve daha önce müzik endüstrileri içerisinde yer almadığının farkına varan popüler müzik sektörünün Seferad müzik grubu ile birlikte çıkarttıkları iki albüm müzik endüstrileri içinde farklılaşma stratejileri olarak faaliyete geçer. Uzun bir süre oligapol yapıda seyreden müzik endüstrisi “yerel” müziklerin pazara dahil olmasıyla birlikte sistem yeniden şekillenmeye başlar. Özellikle büyük plak firmalarının pragmatik bir biçimde çoğunlukla yerelde faaliyet gösteren bağımsız firmaları fason kuruluşlar olarak pazara dahil etmesi, alanın daha da rekabetçi bir ortama dönüşmesine neden olur. Bu süreç içinde bağımsız firmaların özellikle kendi buldukları yerelde keşfettiği “yeni” müzik biçimleri, müzik endüstrileri için etkili bir strateji olarak yenilik ve çeşitliliği birleştiren bir üretim biçiminin gelişmesini sağlar (Lopes, 1992, s.56). Büyük firmalar keşfedilen bu müzikleri daha çok dünya müziği olarak tanımlar. Bu sayede müzik endüstrisinin büyük kuruluşları hem yatay hem de dikey düzlemde büyüyerek özellikle yerelde keşfedilen müzik biçimlerini endüstrinin kilit noktasına konumlandırarak yeni arayışlar ile sektörü canlı tutar.

SONUÇ

Tarihsel süreçte sanayileşme, küreselleşme ya da zorunlu nedenlerden dolayı gerçekleşen kitlesel göçlerle kendi coğrafyalarını terk etmek zorunda kalan toplulukların, göç ettikleri alanda kendi kültür ve geleneklerini yaşatmalarını sağlaması için müziğin oldukça etkili bir yöntem olduğunu fark eden müzik endüstrilerinin bu durumu bir strateji haline dönüştürmesi neticesinde ortaya çıkan dünya müziği⁸ tanımı ise Seferad müzik grubunun kendisini sınıflandırdığı alan içinde oldukça dikkat çekicidir. Bu tanım ve gelişme Frankfurt'cu bakış açısındaki gibi müziğin endüstrileşmesi ve tekelleşmesinden ziyade, yerelin küresele

8 1980'li yıllarda İngiltere on bir bağımsız plak şirketi tarafından Anglo-Amerikan olmayan pop müzik sanatçılarını tanıtma kampanyalarında çok uluslu plak şirketlerinin müzikleri sahiplenme şekli (Guilbault, 1993: 36-40).

açılmasına ve tanınmasına katkı sağlamaktadır. Bu bağlamda Çerezcioğlu (2011) küreselleşmenin sadece merkezden çevreye değil çevreden de merkeze doğru bir akış içerisinde gerçekleştiğini küyerelleşme kavramı üzerinden tanımlar. Yazar'a göre "Yerelin de aktif katılımcı olduğu ve katkıda bulunduğu sentezler, kültürel melezlikler ve yeni vatandaşlık anlayışları" küyerelleşme kavramını dile getirir (2011, s.106). Bu kavramlar endüstrisinde desteğiyle kültürün belirli bir alana ya da mekana bağımlılığını ortadan kaldırırken tek kültür yerine, çok kültürlülük ve melez kültürlerin yaygınlaşmasına zemin hazırlar (Çerezcioğlu, 2011, s.107). Bu bağlamda Seferad Grubu'nun yayınladığı albümlerin hem Ladino hem de Türkçe sözlerden oluşması Ladino dilinin yeniden gündeme gelmesi ve hatırlanırılığını sağlaması açısından oldukça önemli bir stratejidir. İki dili kullanması nedeniyle melez bir çalışma olarak da kabul edilen bu albüm Giddens'in yerinden çıkartma kavramı bağlamında da dikkat çekicidir. Yazar'a göre yerinden çıkartma ile yerel etkileşimin bağlamlarından kaldırılması sayesinde sonsuz uzunluktaki zaman-uzam boyunca yeniden yapılandırılması mümkün kılınır. (1994, s.26). Seferad grubunun durmaksızın gelişmekte olan müzik endüstrileri içinde etnik bir müzik türü ile popüler müzik biçimlerinin sentezi konumundaki albümleri Lena ve Peterson'ın (2008) belirttiği gibi yoğun rekabet ortamının olduğu müzik endüstrisinde yeni türlerin gelişmesine katkı sağlarken, farklılaşmak adına da oldukça önemli bir stratejidir (2008, s.704-706).

1.Albüm: Seferad 2003

Türkçe Şarkı İsimleri	Türkçe Söz Yazarları	Şarkı Düzenlemeleri	Ladino Şarkı İsimleri	Ladino Söz Yazarları
Sirkeci	Hande Altaylı	Ercan Saatçi ve Reha	Las Kaminos De Sirkeci	Anonim
Yastayım	Ercan Saatçi	Ercan Saatçi	Los Bilbilikos	Anonim
Osman Ağa	Anonim	Ercan Saatçi	El Encalador	
Bodrum	Hande Altaylı	Reha	Avram Avinu	Anonim
Bekle Beki Gelir	Hande Altaylı	Ercüment Vural ve Haim Tsur	Dame El Bokaliko	Matilda Sareno
Ne Fark Eder	Hande Altaylı	Ercan Saatçi	Oye Coya	Anonim
Anne	Hande Altaylı	Ercan Saatçi	İmre Kero Madre	Anonim
Aman Aman	Hande Altaylı	Ercüment Vural	Pesah En La Meno	Flory Jagoda
Komşunun Kızı	Hande Altaylı	Ercan Saatçi	Dos Amantes	Anonim
Ben Seni Severim	Hande Altaylı	Ercüment Vural	Si Veriyaş A La	Anonim

			Rana	
--	--	--	------	--

2.Albüm: Volume 2

Türkçe Şarkı İsimleri	Türkçe Söz Yazarları	Şarkı Düzenlemeleri	Ladino Dilinde Şarkı İsimleri	Ladino Söz Yazarları
Aşk İçin	Ercan Saatçi	Ercan Saatçi	Mısırlu	Anonim
Seni Ne Çok Sevdiğimi	Ercan Saatçi	Ercan Saatçi	Pashara D'ermozura	Jak Esim
Suyun Üstünde Koşarız	Ercan Saatçi	Reha Falay	Tres De La Noche	Anonim
Beyoğlu Güzeli	Ercan Saatçi	Reha Falay	Ijika Dile	Anonim
O Ayrılık Hikayesi	Ercan Saatçi	Ercan Saatçi	Para Ka Kero	Anonim
Ortalık Toz Duman	Hande Altaylı	Firuz İsmailov	Bre Sarika	Anonim
Mahçup	Sezen Aksu	Firuz İsmailov	Aman Aman	Selim Hubeş
Aslan Sütü	Sezen Aksu	Firuz İsmailov	Lavı Dor	Anonim
Sende Yürek Var mı	Hande Altaylı	Firuz İsmailov	Esterina	Anonim

KAYNAKÇA

Arslan, H. (2016). Geçmişten günümüze, İzmir Yahudileri: Yerleşme, kurumsallaşma süreci ve mevcut durum. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi, Yahudilik Özel. Cilt:5, Sayı:2. s.s. 197-224.

Ballı, A. & Gökçe, A. F. (2021). Yahudi göçleri ve Yahudi kimliğinin oluşumu. *İletişim ve Diplomasi*, 5, 57-80.

Bardavit, B. (2007). Judeo-Espanyol Atasözlerinde 1850-1950 arası Çorlu Musevilerinin Günlük Yaşamı. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Batı Dilleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı İspanyol Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı. Doktora Tezi.

Çerezcioglu, A. (2011). Küreselleşme Bağlamında İzmir Extreme Metal Scene, *Metal Scene:İzmir Metal Atmosferi* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi.

Demir, M. (2017). Maftirim: Osmanlı Müzik Kültüründe Seferad Paralitürjik Müziği. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:26, Sayı:2, s.s. 313-332.

Erol, Ayhan (2017). Popüler Müziği Anlamak: Kültürel Kimlik Bağlamında Popüler Müzikte Anlam, İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

Erol, Ayhan (2018). Müzik Üzerine Düşünmek. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

Giddens, A. (1994). Modernliğin Sonuçları. Çev: Ersin Kuşdil. Ayrıntı Yayınları.

Hodier, A. (1992). Müzikte Türler ve Biçimler (çev: İlhan Usmanbaş). İletişim Yayınları.

Guilbault, J. (1993). On Redefining the "Local" Through World Music. *The World of Music*, Vol.35, No. 2, THE POLITICS AND AESTHETICS OF "WORLD MUSIC", pp. 33-47
Published by: VWB - Verlag für Wissenschaft und Bildung

Etzion, Judith and Shakak, Susana (1988). The Spanish and the Sephardic Romances: Musical Links. *University of Illinois Press on behalf of Society of Ethnomusicology*, 1988 Vol:32, No:2 (Spring, Summer). pp.1-37.

Lena, J.,C. & Peterson, R.,A. (2008). Classification as Culture: Types and Trajectories of Music Genres. *American Sociological Review*, Oct., 2008, Vol. 73, No. 5, pp. 697-718. American Sociological Association

Lopes, D.,P. (1992). Innovation and Diversity in the Popular Music Industry, 1969 to 1990. *American Sociological Review*, Vol. 57, No. 1, (Feb., 1992), pp. 56-71.

Selanik, C. (1996). Müzik Sanatının Tarihsel Serüveni, Müziğin Görkemli Yolculuğu. Doruk Yayıncılık.

Frith, Simon. (1996). *Performing Rites: On the Value of Popular Music*, Cambridge: Harvard University Press.

Şaul, L. (2012). Seferad Şarkıları Evrensel Formlara Dönüştürme Çalışmaları ve Lied Formu Üzerine Özgün Yorumlar. *Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Opera Ana Sanat Dalı. Sanatta Yeterlilik Tezi.*

Şaul, L. (2015). Seferad Şarkılarının Tarihçesi, Oluşumu ve Yapısı. *Ege Üniversitesi Devlet Türk Musikisi Konservatuarı Dergisi*. 2015 (7). s.s 111-119.

Seferad, Seferad 2003.DMC (Doğan Müzik Şirketi) 11 Haziran 2003.

Seferad, Volume:2. DMD (Doğan Müzik Şirketi). 2005. Türkiye.

Seferad Kültürü Araştırma Merkezi, <https://seferad.com.tr/blog/turk-seferad-muzigi-tarihcesi/> (E.T: 07.05.2021).

İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, (2019, 22 Mart). Romaniyot, Seferad Kültürü ve Holokost Döneminde Müzik: Una Matika De Ruda - Renan Koen. <https://www.youtube.com/watch?v=4yeaHYDJLn0> (E.T: 07.05.2021).

FOSTERING COLLABORATION: EXAMINING TEAMWORK IN COMMUNITY SERVICE PROJECTS THROUGH COOPERATIVE LEARNING

Dr. Jelena Bijeljic

The Academy Of Applied Technical And Preschool Studies Niš , SERBIA

Abstract:

Cooperative groups through much research have been recognized to churn remarkable achievements instead of solitary or individualistic efforts. Based on Johnson and Johnson's model of cooperative learning, the five key components of cooperation are positive interdependence, face-to-face promotive interaction, individual accountability, social skills, and group processing. In 2011, the Malaysian Ministry of Higher Education (MOHE) introduced the Holistic Student Development policy with the aim to develop morally sound individuals equipped with lifelong learning skills. The Community Service project was included in the improvement initiative. The purpose of this study is to assess the relationship of team-based learning in facilitating particularly students' positive interdependence and face-to-face promotive interaction. The research methods involve in-depth interviews with the team leaders and selected team members, and a content analysis of the undergraduate students' reflective journals. A significant positive relationship was found between students' progressive outlook towards teamwork and the highlighted two components. The key findings show that students have gained in their individual learning and work results through teamwork and interaction with other students. The inclusion of Community Service as a MOHE subject resonates with cooperative learning methods that enhances supportive relationships and develops students' social skills together with their professional skills.

Keywords: Community service, cooperative learning, positive interdependence, teamwork.

SOCIAL MEDIA INTEGRATION IN BUSINESS EDUCATION: EXPLORING CHALLENGES AND OPPORTUNITIES FOR NIGERIAN UNIVERSITY STUDENTS

Edwin Lim, Wei Bin, Mohd Kamarul , Irwan Abdul Rahim

Universiti Utara Malaysia Malaysia

Abstract:

Global economy today is full of sophistication. All over the world, business and marketing practices are undergoing unprecedented transformation. In realization of this fact, the federal government of Nigeria has put in place a robust transformation agenda in order to put Nigeria in a better position to be a competitive player and in the process transform all sectors of its economy. New technologies, especially the Internet, are the driving force behind this transformation. However, technology has inadvertently affected the way businesses are done thus necessitating the acquisition of new skills. In developing countries like Nigeria, citizens are still battling with effective application of those technologies. Obviously, students of business education need to acquire relevant business knowledge to be able to transit into the world of work on graduation from school and compete favorably in the labor market. Therefore, effective utilization of social media by both teachers and students can help extensively in empowering students with the needed skills. Social media which is a group of Internet-based applications built on the ideological foundations of Web 2.0, that allow the creation and exchange of user generated content, and if incorporated into the classroom experience may be the needed answer to unemployment and poverty in Nigeria as beneficiaries can easily connect with existing and potential enterprises and customers, engage with them and reinforce mutual business benefits. Challenges and benefits of social media use in education in Nigeria universities were revealed in this study.

Keywords: Challenges, opportunities, utilization, social media, business education.

MOBILE COLLABORATION LEARNING IN DEVELOPING NATIONS: IMPACT ON STUDENTS AND OPPORTUNITIES FOR GROWTH

Ikramuddin Junejo, Soonh Mangi

Universiti Malaysia Perlis, Malaysia

Szabist University Pakistan

Abstract:

New and more powerful communications technologies continue to emerge at a rapid pace and their uses in education are widespread and the impact remarkable in the developing societies. This study investigates Mobile Collaboration Learning Technique (MCLT) on learners' outcome among students in tertiary institutions of developing nations (a case of Nigeria students). It examines the significance of retention achievement scores of students taught using mobile collaboration and conventional method. The sample consisted of 120 students using Stratified random sampling method. Five research questions and hypotheses were formulated, and tested at 0.05 level of significance. A student achievement test (SAT) was made of 40 items of multiple-choice objective type, developed and validated for data collection by professionals. The SAT was administered to students as pre-test and post-test. The data were analyzed using t-test statistic to test the hypotheses. The result indicated that students taught using MCLT performed significantly better than their counterparts using the conventional method of instruction. Also, there was no significant difference in the post-test performance scores of male and female students taught using MCLT. Based on the findings, the following submissions was made that: Mobile collaboration system be encouraged in the institutions to boost knowledge sharing among learners, workshop and training should be organized to train teachers on the use of this technique, schools and government should consistently align curriculum standard to trends of technological dictates and formulate policies and procedures towards responsible use of MCLT.

Keywords: Education, communication, learning, mobile collaboration, technology.

NAVIGATING COMPLEXITY: LEADERSHIP STRATEGIES AND KNOWLEDGE MANAGEMENT IN HIGHER EDUCATION

Ummi Naiemah, Sarai Muhammad Saad

Universiti Malaysia Perlis ,Malaysia

Daffodil International University, Bangladesh

Abstract:

Complex environments triggered by globalization have necessitated new paradigms of leadership – Complexity Leadership that encompass multiple roles that leaders need to take upon. Success of Higher Education institutions depends on how well leaders can provide adaptive, administrative and enabling leadership. Complexity Leadership seems all the more relevant for institutions that are knowledge-driven and thrive on Knowledge creation, Knowledge storage and retrieval, Knowledge Sharing and Knowledge applications. Discussed in this paper are the elements of Globalization and the opportunities and challenges that are brought forth by globalization. The Complexity leadership paradigm in a knowledge-based economy and the need for such a paradigm shift for higher education institutions is presented. Further, the paper also discusses the support the leader requires in a knowledge-driven economy through knowledge management initiatives.

Keywords: Globalization, Complexity Leadership, Knowledge Management.

STRATEGIC EDUCATIONAL PLANNING: ENSURING THE MAINTENANCE OF ELECTRIC POWER EQUIPMENT

Chennai Yassmine ,Belaidi Salah

LMCE Laboratory, University of Biskra, Algeria

Abstract:

Students of Higher Education Technical School of Professional Studies in Novi Sad follow the subject ‘Maintenance of Electric Power Equipment’ at the Electrotechnical Department. This paper presents educational plan and program of the subject Maintenance of Electric Power Equipment. The course deals with the problems of preventive and investing maintenance of transformer stations (TS), performing and maintenance of grounding of TS and pillars, as well as tracing and detection the location of the cables failure. There is a special elaborated subject concerning the safe work conditions for the electrician during network maintenance, as well as the basics of making and keeping technical documentation of the equipment.

Keywords: Educational plan and program, electric power equipment, maintenance, technical documentation, safe work.

PRINCIPALS' INTERPERSONAL EMOTIONAL INTELLIGENCE AND JOB SATISFACTION: INSIGHTS FROM TEACHERS' PERSPECTIVES

Imola Katalin NAGY

Sapientia Hungarian University of Transylvania, Hungarian

Abstract:

For schools to be desirable places in which to work, it is necessary for principals to recognise their teachers' emotions, and be sensitive to their needs. This necessitates that principals are capable to correctly identify their emotionally intelligent behaviours (EIBs) they need to use in order to be successful leaders. They also need to have knowledge of their emotional intelligence and be able to identify the factors and situations that evoke emotion at an interpersonal level. If a principal is able to do this, then the control and understanding of emotions and behaviours of oneself and others could improve vastly. This study focuses on the interpersonal EIBS of principals affecting the job satisfaction of teachers. The correlation coefficients in this quantitative study strongly indicate that there is a statistical significance between the respondents' level of job satisfaction, the rating of their principals' EIBs and how they believe their principals' EIBs will affect their sense of job satisfaction. It can be concluded from the data obtained in this study that there is a significant correlation between the sense of job satisfaction of teachers and their principals' interpersonal EIBs. This means that the more satisfied a teacher is at school, the more appropriate and meaningful a principal's EIBs will be. Conversely, the more dissatisfied a teacher is at school the less appropriate and less meaningful a principal's interpersonal EIBs will be. This implies that the leaders' EIBs can be construed as one of the major factors affecting the job satisfaction of employees.

Keywords: Emotional intelligence, teachers' emotions, teachers' job satisfaction, principals' emotionally intelligent behaviours.

PROFESSIONAL DEVELOPMENT PRACTICES AMONG SECONDARY SCHOOL TEACHERS IN BRUNEI DARUSSALAM

Baiju Thomas

Ramakrishna Mission Vivekananda Educational and Research Institute, India

Abstract:

This research paper presents the current practices of teacher professional development, perceived as beneficial by teachers themselves, in a private secondary school in Brunei Darussalam. This is part of the findings of a larger qualitative study on teacher empowerment, using ethnographic methods for data collection, i.e. participant observation, interviews and document analysis. The field work was carried out over a period of six months in 2013. An analysis of the field data revealed multiple pathways of teacher professional development existing in the school. The results indicate that school leaders, the teacher community in the school, students, and the teachers themselves were the agents in a school that facilitated teacher empowerment. Besides contributing to the knowledge base on teacher professional development, the results of this study provide directions for educational policy makers in their efforts to enhance professional development in secondary schools of similar characteristics. For school leaders and the teacher community, these findings offer guidelines for maximizing the opportunities for these professional development practices, by strengthening collegiality and by using the existing structures optimally for the benefit of all concerned.

Keywords: Colleagues and the wider teacher community, school leaders, self-driven professional development, teacher professional development.

FROM TRADITIONAL TO ENTREPRENEURIAL UNIVERSITIES: A SWEDISH PERSPECTIVE ON TRANSFORMATIVE APPROACHES

Ouassaf Mebarka

LMCE Laboratory, University of Biskra, Algeria

Abstract:

Sweden has succeeded to maintain a high level of growth and development and has managed to sustain highly ranked position among the world's developed countries. In this regard, Swedish universities are playing a vital role in supporting innovation and entrepreneurship at all levels and developing Swedish knowledge economy. This paper is aiming to draw on the experiences of two leading Swedish universities, addressing their transformation approach to create entrepreneurial universities and fulfilling their objectives in the era of knowledge economy. The objectives of the paper include: 1) Introducing the Swedish higher education and its characteristics. 2) Examining the infrastructure elements for innovation and Entrepreneurship at two of the Swedish entrepreneurial universities. 3) Addressing the key aspects of support systems in the initiatives of both Chalmers and Gothenburg universities to support innovation and advance entrepreneurial practices. The paper will contribute to two discourses: 1) Examining the relationship between support systems for innovation and entrepreneurship and the Universities' policies and practices. 2) Lessons for University leaders to assist the development and implementation of effective innovation and entrepreneurship policies and practices.

Keywords: Entrepreneurial university, Chalmers university, Gothenburg university, innovation and entrepreneurship policies, entrepreneurial transformation.

EXPLORING GENDER DISPARITIES IN BASIC MATH SKILLS PERFORMANCE: A STUDY IN LEBANESE STATISTICS COURSES

Hiba Naccache

Faculty of Education, Lebanese University, Beirut, Lebanon

Abstract:

The present research investigated whether gender differences affect performance in a simple math quiz in statistics course. Participants of this study comprised a sample of 567 statistics students in two different universities in Lebanon. Data were collected through a simple math quiz. Analysis of quantitative data indicated that there wasn't a significant difference in math performance between males and females. The results suggest that improvements in student performance may depend on improved mastery of basic algebra especially for females. The implications of these findings and further recommendations were discussed.

Keywords: Gender, education, math, statistics.

UNVEILING LEARNERS' PERSPECTIVES ON CODE SWITCHING AMONG TERTIARY LEVEL EDUCATORS IN VIETNAM

BENNANI Fatima Zahra, DINAR Brahim , BENJOUID Zakaria

assan 1st Settat University, Morocco

Abstract:

The literature on language teaching and second language acquisition has been largely driven by monolingual ideology with a common assumption that a second language (L2) is best taught and learned in the L2 only. The current study challenges this assumption by reporting learners' positive perceptions of tertiary level teachers' code switching practices in Vietnam. The findings of this study contribute to our understanding of code switching practices in language classrooms from a learners' perspective. Data were collected from student participants who were working towards a Bachelor degree in English within the English for Business Communication stream through the use of focus group interviews. The literature has documented that this method of interviewing has a number of distinct advantages over individual student interviews. For instance, group interactions generated by focus groups create a more natural environment than that of an individual interview because they include a range of communicative processes in which each individual may influence or be influenced by others - as they are in their real life. The process of interaction provides the opportunity to obtain the meanings and answers to a problem that are "socially constructed rather than individually created" leading to the capture of real-life data. The distinct feature of group interaction offered by this technique makes it a powerful means of obtaining deeper and richer data than those from individual interviews. The data generated through this study were analysed using a constant comparative approach. Overall, the students expressed positive views of this practice indicating that it is a useful teaching strategy. Teacher code switching was seen as a learning resource and a source supporting language output. This practice was perceived to promote student comprehension and to aid the learning of content and target language knowledge. This practice was also believed to scaffold the students' language production in different contexts. However, the students indicated their preference for teacher code switching to be constrained, as extensive use was believed to negatively impact on their L2 learning and trigger cognitive reliance on the L1 for L2 learning. The students also perceived that when the L1 was used to a great extent, their ability to develop as autonomous learners was negatively impacted. This study found that teacher code switching was supported in certain contexts by learners, thus suggesting that there is a need for the widespread assumption about the monolingual teaching approach to be re-considered.

Keywords: Code switching, L1 use, L2 teaching, Learners' perception.

ENHANCING LEARNER-CENTERED APPROACHES IN HIGHER EDUCATION INSTRUCTION

Nataliia Antoniuk

University of Graz, Austria

Abstract:

With the rapid development of information technology and the impact of the epidemic environment, the traditional teaching model can no longer meet the requirements of the development of the times. The development of teaching mechanisms is the inevitable trend of the future development of higher education. We must further promote the informatization of higher education in teaching practice, let modern information technology penetrate and practice in classroom teaching, and provide promising opportunities for the high-quality development of higher education. This article, mainly through the distribution of questionnaires to teachers of colleges and universities, aims to understand the degree of informatization in the teaching of colleges and universities. And on the basis of domestic and foreign scholars' research on higher education informatization, it analyzes the existing problems, and finds the optimal solution based on the needs of education and teaching development. According to the survey results, most college teachers will use information technology in teaching practice, but the information technology teaching tools used by teachers are relatively simple, and most of them use only slides. In addition, backward informatization infrastructure and less informatization training are the main challenges facing the current teaching informatization construction. If colleges and universities can make good use of information technology and multimedia technology and combine it with traditional teaching, it will definitely promote the development of college education and further promote the modernization and informatization of higher education.

Keywords: Higher education, teaching practice, informatization construction, e-education.

BRIDGING HIGHER ORDER THINKING SKILLS WITH GEOGEBRA IN PRE-SERVICE TEACHER TRAINING

Dr. Deepali Rawat, Ms. Sapna Tomar

Al-Qasemi Academic College of Education, Israel

Abstract:

High Order Thinking Skills (HOTS) are suggested today as essential for the cognitive development of students and as preparing them for real life skills. Teachers are encouraged to use HOTS activities in the classroom to help their students develop higher order skills and deep thinking. So it is essential to prepare preservice teachers to write and use HOTS activities for their students. This paper describes a model for integrating HOTS activities with GeoGebra in pre-service teachers' preparation. This model describes four aspects of HOTS activities and working with them: activity components, preparation procedure, strategies and processes used in writing a HOTS activity and types of the HOTS activities. In addition, the paper describes the pre-service teachers' difficulties in preparing and working with HOTS activities, as well as their perceptions regarding the use of these activities and GeoGebra in the mathematics classroom. The paper also describes the contribution of a HOTS activity to pupils' learning of mathematics, where this HOTS activity was prepared and taught by one pre-service teacher.

Keywords: Higher order thinking, HOTS activities, pre-service teachers, teachers' preparation.

FLIPPED CLASSROOM METHODOLOGY FOR LIBERAL ARTS STUDENTS

Okorafor Uneke Josephine

Yaba College of Technology, Nigeria

Abstract:

To ensure student success in a non-majors biology course, a flipped classroom pedagogical approach was developed and implemented. All students were assigned online lectures to listen to before they come to class. A three hour lecture was split into one hour of online component, one hour of in class lecture and one hour of worksheets done by students in the classroom. This deviation from a traditional 3 hour in class lecture has resulted in increased student interest in science as well as better understanding of difficult scientific concepts. A pre and post survey was given to measure the interest in the subject and grades were used to measure the success rates. While the overall grade average did not change dramatically, students reported a much better appreciation of biology. Also, students overwhelmingly like the use of worksheets in class to help them understand the concepts. They liked the fact that they could listen to lectures at their own pace on line and even repeat if needed. The flipped classroom approach turned out to work really well our non-science majors and the author is ready to implement this in other classrooms.

Keywords: Flipped classroom, non-science majors, pedagogy, technological pedagogical model.

NAVIGATING THE DIGITAL PEDAGOGICAL LANDSCAPE: CRAFTING A WRITING TOOL FOR EDUCATION

DEEPALI TOMAR

Himalayiya University, India

Abstract:

In educational technology, the idea of innovation is usually tethered to contemporary technological inventions and emerging technologies. Yet, using long-known technologies in ways that are pedagogically or experimentally new can reposition them as emerging educational technologies. In this study we explore how a subtle pivot in pedagogical thinking led to an innovative education technology. We describe the design and implementation of an online writing tool that scaffolds students in the evaluation of their own informational texts. We think about how pathways to innovation can emerge from pivots, namely a leveraging of longstanding practices in novel ways has the potential to cultivate new opportunities for learning. We first unpack Infowriter in terms of its design, then we describe some results of a study in which we implemented an intervention which included our designed application.

Keywords: Design, innovation, learning, technology, writing.

EVALUATING THE FEASIBILITY OF ONLINE ASSESSMENT IN FOSTERING CRITICAL THINKING

Jelena Lutovac

Department of Mathematics, Foundation Programme, Qatar

Abstract:

The purpose of this study is to determine whether paper assessment especially in the subject mathematics will ever be completely replaced by online assessment using Learning Management System and Content Management System such as blackboard. Testing students has moved from the traditional scribbling and sketching on paper towards working online on a screen and keyboard. It is found that online assessment by using selective types of questions like multiple choices, true or false and final answer questions don't reflect the actual understanding of students in solving the problems and teachers can't determine the weakness points of students. In addition, it is showed that OBMCQs are a very good tool for self-assessment and when teachers are testing for knowledge and facts. But when it comes to the skills, OBMCQs are poor tools for measuring the ability to apply knowledge to complex math problem.

Keywords: Paper assessment, online assessment, learning management system, content management system.

UNDERSTANDING FACTORS AFFECTING ENGLISH LANGUAGE LEARNING AT BISHA COLLEGE OF TECHNOLOGY

Jelena Lutovac

Department of Mathematics, Foundation Programme, Qatar

Abstract:

This paper participates in giving new vision and explains the learning and acquisition processes of English language by analyzing a certain context. Five important factors in English language acquisition and learning are discussed and suitable solutions are provided. The factors are compared with the learners' linguistic background at Bisha College of Technology BCT attempting to link the issues faced by students and the research done on similar situations. These factors are phonology, age of acquisition, motivation, psychology and courses of English. These factors are very important; because they interfere and affect specific learning processes at BCT context and general English learning situations.

Keywords: Acquisition, age, factors, language, learning.

ENHANCING MATHEMATICS LEARNING ONLINE THROUGH OPEN EDUCATIONAL RESOURCES

Haohao Wang

Mathematics Department of Southeast Missouri State University, Cape Girardeau, MO
63701 USA

Abstract:

Technology, multimedia in Open Educational Resources, can contribute positively to student performance in an online instructional environment. Student performance data of past four years were obtained from an online course entitled Applied Calculus (MA139). This paper examined the data to determine whether multimedia (independent variable) had any impact on student performance (dependent variable) in online math learning, and how students felt about the value of the technology. Two groups of student data were analyzed, group 1 (control) from the online applied calculus course that did not use multimedia instructional materials, and group 2 (treatment) of the same online applied calculus course that used multimedia instructional materials. For the MA139 class, results indicate a statistically significant difference ($p = .001$) between the two groups, where group 1 had a final score mean of 56.36 (out of 100), group 2 of 70.68. Additionally, student testimonials were discussed in which students shared their experience in learning applied calculus online with multimedia instructional materials.

Keywords: Online learning, Open Educational Resources, Multimedia, Technology.

TOWARDS A MEANINGFUL REFORM IN GENERAL EDUCATION: INTEGRATING CORE CURRICULA WITH INSTITUTIONAL VALUES

Mahran Al-Ghayeb, Nayef Jomaa Jomaa

University of Technology and Applied Sciences Salalah, Oman

Abstract:

A central element of higher education today is the “core” or “general education” curriculum: that configuration of courses that often encompasses the essence of liberal arts education. Ensuring that such offerings reflect the mission and values of the institution is a challenge faced by most college and universities, often more than once. This paper presents an action model of program planning designed to structure the processes of developing, implementing and revising core curricula in a manner consistent with key institutional goals and objectives. Through presentation of a case study from a university in the United States, the elements of needs assessment, stakeholder investment and collaborative compromise are shown as key components of a planning strategy that can produce a general education program that is comprehensive, academically rigorous, assessable, and mission consistent. The paper concludes with recommendations for both the implementation and evaluation of such programs in practice.

Keywords: Academic assessment, academic program planning, curriculum development, general education reform.

HARNESSING THE POWER OF BIG DATA IN EDUCATION: PRACTICAL APPLICATIONS AND IMPLICATIONS

Francis, A. JERO, Edirin IKENGA

Delta State University, Nigeria

Abstract:

Big Data and analytics have gained a huge momentum in recent years. Big Data feeds into the field of Learning Analytics (LA) that may allow academic institutions to better understand the learners' needs and proactively address them. Hence, it is important to have an understanding of Big Data and its applications. The purpose of this descriptive paper is to provide an overview of Big Data, the technologies used in Big Data, and some of the applications of Big Data in education. Additionally, it discusses some of the concerns related to Big Data and current research trends. While Big Data can provide big benefits, it is important that institutions understand their own needs, infrastructure, resources, and limitation before jumping on the Big Data bandwagon.

Keywords: Analytics, Big Data in Education, Hadoop, Learning Analytics.

EXPLORING FACEBOOK AS AN ALTERNATIVE LEARNING TOOL IN MALAYSIAN HIGHER EDUCATION: A STRUCTURAL

Imola Katalin Kovács

University of Transylvania, Hungarian

Abstract:

Networking is important among students to achieve better understanding. Social networking plays an important role in the education. Realizing its huge potential, various organizations, including institutions of higher learning have moved to the area of social networks to interact with their students especially through Facebook. Therefore, measuring the effectiveness of Facebook as a learning tool has become an area of interest to academicians and researchers. Therefore, this study tried to integrate and propose new theoretical and empirical evidences by linking the western idea of adopting Facebook as an alternative learning platform from a Malaysian perspective. This study, thus, aimed to fill a gap by being among the pioneering research that tries to study the effectiveness of adopting Facebook as a learning platform across other cultural settings, namely Malaysia. Structural equation modeling was employed for data analysis and hypothesis testing. This study finding has provided some insights that would likely affect students' awareness towards using Facebook as an alternative learning platform in the Malaysian higher learning institutions. At the end, future direction is proposed.

Keywords: Learning Management Tool, Social Networking, Education, Malaysia.

LEVERAGING INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGY TO ENHANCE CHILDREN'S POTENTIAL IN SCIENCE: ADDRESSING CHALLENGES FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN NIGERIA

Dr. Gabriella NAGY

Principal Lecturer with the Department of Primary Education Studies, College of
Education, Agbor, Delta state, Nigeria

Abstract:

After the internet explosion in the 90's, technology was immediately integrated into the school system. Technology which symbolizes advancement in human knowledge was seen as a setback by many educators. Efforts have been made to help stem this erroneous beliefs and help educators realize the benefits of technology and ways of implementing it in the classrooms especially in the sciences. This advancement created a constantly expanding gap between the pupil's perception on the use of technology within the learning atmosphere and the teacher's perception and limitations hence, the focus of this paper is on the need to refocus on the use of Science and Technology in enhancing children's potentials in learning at school especially in Science for sustainable development in Nigeria. The paper recommended measures for facilitating the sustenance of science and technology in Nigerian schools so as to enhance the potentials of our children in Science and Technology for a better tomorrow.

Keywords: Children's potential, Educational system, ICT, Sustainable development.

DEVELOPING A TRANSNATIONAL STUDENT SUCCESS FRAMEWORK FOR PRE-CLINICAL MEDICAL EDUCATION: AN ACTION RESEARCH INITIATIVE IN TRANSNATIONAL HIGHER EDUCATION

Ayesha Batool

Head of Student Development & Wellbeing at the Royal College of Surgeons in
Ireland, Medical University of Bahrain

Abstract:

This paper describes an Action Research project which was undertaken to inform professional practice in order to develop a newly created Centre for Student Success in the specific context of transnational medical and nursing education in the Middle East. The objectives were to enhance the academic performance, persistence, integration and personal and professional development of a multinational study body, in particular in relation to pre-clinical medical students, and to establish a comfortable, friendly and student-driven environment within an Irish medical university recently established in Bahrain. The outcomes of the project resulted in the development of a specific student success ‘signature’ for this particular transnational higher education context.

Keywords: Global-Local, pre-clinical medical students, student success, transnational higher education, Middle East.

CASE STUDY: FACILITATING COLLABORATIVE TEAMWORK IN HIGHER EDUCATION

Dr. Farkhanda Iqbal

University of Agriculture, Pakistan

Abstract:

If teamwork is the key to organizational learning, productivity and growth, then, why do some teams succeed in achieving these, while others falter at different stages? Building teams in higher education institutions has been a challenge and an open-ended constructivist approach was considered on an experimental basis for this study to address this challenge. For this research, teams of students from the MBA program were chosen to study the effect of teamwork in learning, the motivation levels among student team members, and the effect of collaboration in achieving team goals. The teams were built on shared vision and goals, cohesion was ensured, positive induction in the form of faculty mentoring was provided for each participating team and the results have been presented with conclusions and suggestions.

Keywords: Collaboration, Leadership, Motivation, Reinforcement Teamwork.

EXAMINING TEACHER DISCOURSE IN LEARNER-CENTERED TEACHING PRACTICES

Assoc. Prof. Asif Anjum

Alhamd Islamic University, Pakistan

Abstract:

Being main teaching media and major source of comprehensive target language input, teacher talk plays an important role in learners' second-language acquisition. Under the trend of "learner-centered" teaching mode, some researchers think that the best teacher talk means less. But the author holds that, in Chinese second language classroom, it is not advisable to lay too much stress on the formal students' participation, which requires the teacher to say as little as possible and the student to say as much as possible. The emphasis should be put on how to raise teacher talk's quality.

Keywords: Comprehensive language input, "learner-centered" teaching mode, teacher talk, teacher talk's quality.

EXPLORING ACCESS TO HIGHER EDUCATION: INSIGHTS FROM THE UNIVERSITY OF CALABAR PRE-DEGREE PROGRAM

Eni I. Eni, James Okon, Ashang J. Ashang

Federal College of Education, Obudu, Cross River State, Nigeria.

Abstract:

The pre-degree program of the University of Calabar was introduced to help increase access to tertiary Education in science related courses. Its main objective was to provide access to candidates from educationally less developed states (ELDS) and states within its catchment area. An impact evaluation of the program was conducted, from where the aspect of providing access to University Education was reported here. Two research questions were formulated; ex-post-facto research design and purposive sampling technique were adopted for the study. Data collected was analyzed using descriptive statistics in terms of frequencies and percentages. The result of data analysis showed that the pre-degree program of the University of Calabar has provided educational access to Nigerians especially those from educationally less developed states in science related courses. It was therefore recommended that the program be sustained and further be improved upon to facilitate its continued provision of access to University Education in Nigeria.

Keywords: Educationally Less Developed States, Higher Education, Pre-Degree program, University of Calabar,

FACILITATING COOPERATIVE LEARNING: PRINCIPLES OF MATHEMATICS INSTRUCTION FOR GRADUATE-LEVEL STUDENTS

Abdulgaffar Muhammad# Sunday Jones ANIEFOR

Faculty of Sciences and Technology, Suan Sunandha Rajabhat University, 1 U-tong
Nok Road, Dusit ,Bangkok 10300, Thailand

Abstract:

The aim of this research was to create collaborative learning activities in the course of Principles of Mathematics for graduate level by investigating the students' ability in proving the mathematics principles as well as their attitudes towards the activities. The samples composed of 2 main group; lecturers and students. The lecturers consisted of 3 teachers who taught the course of Principles of Mathematics at Rajabhat Suan Sunandha University in the academic year 2012. The students consisted of 32 students joining the cooperative learning activities in the subject of Principles of Mathematics in the academic year 2012. The research tools included activity plan for cooperative learning, testing on mathematics with the reliability of 0.8067 and the attitude questionnaires reported by the students. The results showed that: 1) the efficiency of the developed cooperative learning activities was 69.76/ 68.57 which was lower than the set criteria at 70/70. 2) The students joining the cooperative learning activities were able to prove the principles of mathematics at the average of 70%. 3) The students joining the cooperative learning activities reported moderate attitude towards the activities.

Keywords: Instructional Design, Pedagogical, Teaching/ Learning Strategies.

RELATIONSHIP OF ARM ACUPRESSURE POINTS AND THAI TRADITIONAL MASSAGE

Svitlana Hanaba

National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine named after Bohdan Khmelnytskyi, UKRAINE

Abstract:

The purpose of this research paper was to describe the relationship of acupressure points on the anterior surface of the upper limb in accordance with Applied Thai Traditional Massage (ATTM) and the deep structures located at those acupressure points. There were 2 population groups; normal subjects and cadaver specimens. Eighteen males with age ranging from 20-40 years old and seventeen females with ages ranging from 30-97 years old were studied. This study was able to obtain a fundamental knowledge concerning acupressure point and the deep structures that related to those acupressure points. It might be used as the basic knowledge for clinically applying and planning treatment as well as teaching in ATTM.

Keywords: Acupressure point (AP), Applied Thai Traditional Medicine (ATTM), Paresthesia, Numbness.

DESIGNING EFFECTIVE RUBRICS FOR VOCATIONAL EDUCATION ASSESSMENT

Phan Kim Huong. Bui Hoang Tan

Universiti Tun Hussein Onn Malaysia, 86400 Parit Raja, BatuPahat, Johor, Malaysia

Abstract:

Rubric is a very important tool for teachers and students for a variety of purposes. Teachers use the rubric for evaluating student work while students use rubrics for self-assessment. Therefore, this paper was emphasized scoring rubric as a scoring tool for teachers in an environment of Competency Based Education and Training (CBET) in Malaysia Vocational College. A total of three teachers in the fields of electrical and electronics engineering were interviewed to identify how the use of rubrics practiced since vocational transformation implemented in 2012. Overall holistic rubric used to determine the performance of students in the skills area.

Keywords: Rubric, Vocational Education.

A STUDY ON UNDERSTANDING DRUG USE KNOWLEDGE AND ANTIMICROBIAL BEHAVIOR

Ionela RUS, Prof. Dr. Remus RUNCAN

lecturer at College of Allied Health Science, Suan Sunandha Rajabhat University,
Bangkok, Thailand

Abstract:

The import value of Antimicrobial drugs reached approximately fifteen million Baht in 2010, considered as the highest import value of all modern drugs, and this value is rising every year. Antimicrobials are considered the hazardous drugs by the Ministry of Public Health (No. 10). This research was conducted in order to investigate the past knowledge of drug use and Antimicrobial drug use behavior. A total of 757 students were selected as the samples out of a population of 1,800 students. This selected students had the experience of Antimicrobial drugs use a year ago. A questionnaire was utilized in this research. The findings put on the view that knowledge gained by the students about proper use of Antimicrobials drugs was not brought into practice. This suggests that the education procedure regarding drug use needs adjustment. And therefore the findings of this research are expected to be utilized as guidelines for educating people about the proper use of Antimicrobials drugs. At a broader perspective, correct drug use behavior of the public may potentially reduce drug cost of the Ministry of Public Health of Thailand.

Keywords: Drug Use Knowledge, Antimicrobial Drugs, Drug Use Behavior.

INNOVATIVE ONLINE LESSONS TO ENHANCE MASTER'S DEGREE LEARNING IN CURRICULUM AND INSTRUCTION

Assoc. Prof. Dr. Patricia RUNCAN

Faculty of Education, Suan Sunandha Rajabhat University, Bangkok, 10300, Thailand

Abstract:

The purposes of the research were to develop online lessons to strengthen the learning process of Master's degree students majoring in Curriculum and Instruction at Suan Sunandha Rajabhat University; to achieve the efficiency criteria of 80/80; and to study the satisfaction of students who use online lessons to strengthen the learning process of Master's degree students majoring in Curriculum and Instruction at Suan Sunandha Rajabhat University. The sample consisted of 40 university students studying in semester 1, academic year 2012. The sample was determined by Purposive Sampling. Selected students were from the class which the researcher was the homeroom tutor. The tutor was responsible for the teaching of learning process. Tools used in the study were online lessons, 60-point performance test, and evaluation test of satisfaction of students on online lessons. Data analysis yielded the following results; 83.66/88.29 efficiency of online lessons measured against the criteria; the comparison of performance before and after taking online lessons using t-test yielded 29.67. The statistical significance was at 0.05; the average satisfaction level of forty students on online lessons was 4.46 with standard deviation of 0.68.

Keywords: Online Lessons, Curriculum and Instruction.

FOSTERING COLLABORATIVE ONLINE LEARNING EXPERIENCES FOR EDUCATORS

Mina Mahbod

Authors are independent education researcher in Sibü, Sarawak, Malaysia

Abstract:

This paper was prepared to see the perceptions of online lectures regarding collaborative learning, in terms of how lecturers view online collaborative learning in the higher learning institution. The purpose of this study was conducted to determine the perceptions of online lectures about collaborative learning, especially how lecturers see online collaborative learning in the university. Adult learning education enhance collaborative learning culture with the target of involving learners in the learning process to make teaching and learning more effective and open at the university. This will finally make students learning that will assist each other. It is also to cut down the pressure of loneliness and isolation might felt among adult learners. Their ways in collaborative online was also determined. In this paper, researchers collect data using questionnaires instruments. The collected data were analyzed and interpreted. By analyzing the data, researchers report the results according the proof taken from the respondents. Results from the study, it is not only dependent on the lecturer but also a student to shape a good collaborative learning practice. Rational concepts and pattern to achieve these targets be clear right from the beginning and may be good seen by a number of proposals submitted and include how the higher learning institution has trained with ongoing lectures online. Advantages of online collaborative learning show that lecturers should be trained effectively. Studies have seen that the lecturer aware of online collaborative learning. This positive attitude will encourage the higher learning institution to continue to give the knowledge and skills required.

Keywords: Collaborative Online Learning, Lecturers' Training.

CREATING PERSONALIZED EDUTAINMENT: STORYTELLING FOR LEARNING ENHANCEMENT

Lect. Irina-Ana Nawaila

“Aurel Vlaicu” University of Arad. Romania

West University of Timisoara, Romania

Abstract:

Recently, ‘play of learning’ becomes important and is emphasized as a useful learning tool. Therefore, interest in edutainment contents is growing. Storytelling is considered first as a method that improves the transmission of information and learner's interest when planning edutainment contents. In this study, we designed edutainment contents in the form of an adventure game that applies the storytelling method. This content provides questions and items constituted dynamically and reorganized learning contents through analysis of test results. It allows learners to solve various questions through effective iterative learning. As a result, the learners can reach mastery learning.

Keywords: Storytelling, edutainment, mastery learning, computer operating principle.

FOSTERING PRE-SERVICE TEACHER GROWTH: CULTIVATING PROFESSIONALISM THROUGH TRAINING COURSES

Pintipa Seubsang, Suttipong Boonphadung

Faculty of Education, Suan Sunandha Rajabhat University, BKK, Thailand

Abstract:

Recently, Thai education system is engaged in serious and promising reforms. One of the crucial elements in most of these educational reforms is the teacher professional development. Teachers today are under growing pressure to perform. However, most new teachers are not adequately prepared to meet the expectation. Consequently, this paper seeks to investigate the opinion of mentor teachers and university supervisors about professional development in the aspect of learning management skill of the preservice teachers in Rajabhat Universities, then compare the opinion between the mentor teachers and university supervisors about professional development in the aspect of learning management skill of the pre-service teachers. The study involved a cohort of 40 university supervisors and 77 mentor teachers. The research concludes by showing that mentor teachers viewed pre-service teacher as a professional teacher with an effective learning management skill. However, in the perspective of the university supervisor, pre-service teachers still have inadequate learning management skill.

Keywords: Learning management, Professional development, Pre-service teacher.

CRAFTING A CURRICULUM TO ENHANCE LEARNING ENGAGEMENT: LEVERAGING MULTIPLE INTELLIGENCES THEORY FOR 2ND YEAR EDUCATION STUDENTS

Muhammad Satrio Juliyanto, Rafi Alkaf Asy Syafi, Muh Fatkhurrozi

State Islamic University K.H. INDONESIA

Abstract:

This research aims to develop and evaluate a training course to promote learning activities of 2nd year, Suan Sunandha Rajabhat University, faculty of education students using multiple intelligences theory. The process is divided into two phases: Phase 1 development of training course to promote learning activities consisting of principles, objectives of the course, structure, training duration, content, training materials, training activities, media training, monitoring, measurement and evaluation quality of the course. Phase 2 evaluation efficiency of training course was to use the improved curriculum with experimental group which is 2nd year, Suan Sunandha Rajabhat University, faculty of education students was drawn randomly 152 students. The experimental pattern was randomized Control Group Pre-Test Post-Test Design, Analysis Data by t-Test with the software SPSS for Windows. Research has shown that: 1). the ability of teaching and learning according to the theory of multiple intelligences after training is higher than before training significantly in statistic at .01 level, 2). The satisfaction of students to the training courses was overall at the highest level.

Keywords: A training course, learning activities, multiple intelligences.

UNDERSTANDING LEARNING PREFERENCES IN BANGKOK UNIVERSITY STUDENTS: CHARACTERISTICS AND APPROPRIATE TEACHING APPROACHES

Fifi Afista, Nurul Kholisha , Tahani Salsabila

Assistant Professor in English Language Program, Suan Sunandha Rajabhat
University, Bangkok, Thailand

Abstract:

The purposes of this study are 1) to identify learning styles of university students in Bangkok, and 2) to study the frequency of the relevant instructional context of the identified learning styles. Learning Styles employed in this study are those of Honey and Mumford, which include 1) Reflectors, 2) Theorists, 3) Pragmatists, and 4) Activists. The population comprises 1383 students and 5 lecturers. Research tools are 2 questionnaires – one used for identifying students- learning styles, and the other used for identifying the frequency of the relevant instructional context of the identified learning styles. The research findings reveal that 32.30 percent - are Activists, while 28.10 percent are Theorists, 20.10 are Reflectors, and 19.50 are Pragmatists. In terms of the relevant instructional context of the identified 4 learning styles, it is found that the frequency level of the instructional context is totally in high level. Moreover, 2 lists of the context being conducted most frequently are 'Lead'in activity to review background knowledge,- and 'Information retrieval report.' And these two activities serve the learning styles of theorists and activists. It is, therefore, suggested that more instructional context supporting the activists, the majority of the population, learning best by doing, as well as emotional learning situation should be added.

Keywords: Instructional Context, Learning Styles, Learning Style Preference, and Learning Style Questionnaire.

EXPLORING THE CONNECTION BETWEEN DISTRIBUTED LEADERSHIP AND ACADEMIC ACHIEVEMENT: A REVIEW OF STUDIES

Muhammad Azhar Husni, M. Aris Safii

University of Cyprus, Nicosia 1678, Cyprus

Abstract:

School leadership is commonly considered to have a significant influence on school effectiveness and improvement. Effective school leaders are expected to successfully introduce and support change and innovation at the school unit. Despite an abundance of studies on educational leadership, very few studies have provided evidence on the link between leadership models, and specific educational and school outcomes. This is true of a popular contemporary approach to leadership, namely, distributed leadership. The paper provides an overview of research findings on the effect of distributed leadership on educational outcomes. The theoretical basis for this approach to leadership is presented, with reference to methodological and research limitations. The paper discusses research findings and draws their implications for educational research on school leadership.

Keywords: Distributed leadership, educational outcomes, leadership research.

ENHANCING READING FLUENCY FOR CHILDREN WITH LEARNING DISABILITIES IN OYO STATE, NIGERIA: THE EFFECTIVENESS OF NEUROLOGICAL IMPRESSION METHOD AND REPEATED READING

Muthia Husna Qolby, Ibrahim Abdu Salam

Federal College of Education (Special), Oyo, Oyo State, Nigeria

Abstract:

The purpose of this study was to find out the effectiveness of neurological impress method and repeated reading technique on reading fluency of children with learning disabilities. Thirty primary four pupils in three public primary schools participated in the study. There were two experimental groups and a control. This research employed a 3 by 2 factorial matrix and the participants were taught for one session. Two hypotheses were formulated to guide the research. T-test was used to analyse the data gathered, and data analysis revealed that pupils exposed to the two treatment strategies had improvement in their reading fluency. It was recommended that the two strategies used in the study can be used to intervene in reading fluency problems in children with learning disabilities.

Keywords: Learning disabilities, neurological impress method, repeated reading, reading fluency.

LEVERAGING E-CAMPUS FOR ENVIRONMENTAL AND PEDAGOGICAL SUPPORT IN ONLINE EDUCATION

Dwi Ayu Septiyani, Riema Ainun Nissa

University of Technology, Mauritius, La Tour Koenig, Mauritius

Abstract:

The Internet and the ever growing applications enable communities to share and collaborate through common platforms. However, this growing pattern is not witnessed yet even for elearning. This paper is based on a doctoral research which aimed at researching the ways students interact in an online campus and the supports that they look for and require. Content analysis, based on the Panchoo/Jaillet methodology, was done on four synchronous meetings between a tutor and his ten students. The UNIV-Rct e-campus, analogical to a physical campus, was found to be user friendly and the students enrolled in a master-s course faced no difficulties in using it. In addition to the environmental aspects, the pedagogical implementation of the course has driven the students to interact and collaborate significantly and this has contributed to overcome the problems faced by the distance learners. This completely online model was found to be fruitful in helping distant learners fight their loneliness and brave their difficulties in a socioconstructivism approach.

Keywords: Content analysis, e-campus, interaction, online supports, pedagogy.

REMOTE ASSESSMENT IN E-LEARNING: VERIFYING IDENTITY AND ENSURING ACADEMIC INTEGRITY

Hilda Safitri

State Islamic University K.H., Indonesia

Abstract:

One major issue that is regularly cited as a block to the widespread use of online assessments in eLearning, is that of the authentication of the student and the level of confidence that an assessor can have that the assessment was actually completed by that student. Currently, this issue is either ignored, in which case confidence in the assessment and any ensuing qualification is damaged, or else assessments are conducted at central, controlled locations at specified times, losing the benefits of the distributed nature of the learning programme. Particularly as we move towards constructivist models of learning, with intentions towards achieving heutagogic learning environments, the benefits of a properly managed online assessment system are clear. Here we discuss some of the approaches that could be adopted to address these issues, looking at the use of existing security and biometric techniques, combined with some novel behavioural elements. These approaches offer the opportunity to validate the student on accessing an assessment, on submission, and also during the actual production of the assessment. These techniques are currently under development in the DECADE project, and future work will evaluate and report their use..

Keywords: E-learning, remote identification, assessment.

UNPACKING THE ROLE OF INTRINSIC MOTIVATION IN STUDENTS' ADOPTION OF SOFTWARE APPLICATIONS

M farhan Ahnaf , Muhammad Aris Syafi'i M. E.

Department of economics and social sciences, Buskerud University College,
Hønefoss, Norway

Abstract:

The present study was designed to test the influence of intrinsic ICT-motivation, perceived usefulness and ease of use on business students- willingness to use a particular software package. A questionnaire was completed by 196 business students in Norway. We found that 34% of the variance in the students- willingness to use the software could be explained by the three proposed antecedents. Intrinsic ICT-motivation seems to be the most important predictor of students- satisfaction willingness to use the software package.

Keywords: Spreadsheet, business students, technology acceptance, intrinsic motivation.

IMPLEMENTING E-COMMERCE IN THE AUTOMOBILE INDUSTRY: A CASE STUDY

Amitrajit Sarkar

Christchurch Polytechnic Institute of Technology, Christchurch, New Zealand

Abstract:

The use of Electronic Commerce (EC) technologies enables Small Medium Enterprises (SMEs) to improve their efficiency and competitive position. Much of the literature proposes an extensive set of benefits for organizations that choose to adopt and implement ECommerce systems. Factors of Business –to-business (B2B) E-Commerce adoption and implementation have been extensively investigated. Despite enormous attention given to encourage Small Medium Enterprises (SMEs) to adopt and implement E-Commerce, little research has been carried out in identifying the factors of Business-to-Consumer ECommerce adoption and implementation for SMEs. To conduct the study, Tornatsky and Fleischer model was adopted and tested in four SMEs located in Christchurch, New Zealand. This paper explores the factors that impact the decision and method of adoption and implementation of ECommerce systems in automobile industry. Automobile industry was chosen because the product they deal with i.e. cars are not a common commodity to be sold online, despite this fact the eCommerce penetration in automobile industry is high. The factors that promote adoption and implementation of E-Commerce technologies are discussed, together with the barriers. This study will help SME owners to effectively handle the adoption and implementation process and will also improve the chance of successful E-Commerce implementation. The implications of the findings for managers, consultants, and government organizations engaged in promoting E-Commerce adoption and implementation in small businesses and future research are discussed.

Keywords: E-Commerce in SMEs, E-Commerce in automobile industry, B2C E-Commerce, E-Commerce adoption and Implementation, E-Commerce Website Implementation, E-Commerce Models.

ADDRESSING UNCERTAINTY IN INTERNATIONAL TRANSPORTATION WITH STOCHASTIC MIXED 0-1 INTEGER PROGRAMMING

Simeana Susuri Driola Beshi

University “Ukshin Hoti” Prizren, Kosovo

Abstract:

Today-s business has inevitably been set in the global supply chain management environment. International transportation has never played such an important role in the global supply chain network, because movement of shipments from one country to another tends to be more frequent than ever before. This paper studies international transportation problems experienced by an international transportation company. Because of the limited fleet capacity, the transportation company has to hire additional trucks from two countries in advance. However, customer-s shipment information is uncertain, and decisions have to be made before accurate information can be obtained. This paper proposes a stochastic mixed 0-1 programming model to solve the international transportation problems under uncertain demand. A series of experiments demonstrate the effectiveness of the proposed stochastic model.

Keywords: Global supply chain management, international transportation, stochastic programming.

THE INTEGRAL ROLE OF INTERNAL ORGANIZATIONAL FUNCTIONS IN CORPORATE GOVERNANCE SUCCESS

Belinda HALILAJ

Lecturer at “Ismail Qemali” University , Albania

Abstract:

The inability to implement the principles of good corporate governance (GCG) as demonstrated in the surveys is due to a number of constraints which can be classified into three; namely internal constraints, external constraints, and constraints coming from the structure of ownership. The issues in the internal constraints mentioned are related to the function of several elements of the company. As a business organization, corporation is unable to achieve its goal to successfully implement GCG principles since it is not support by its internal elements-functions. Two of several numbers of internal elements of a company are ethical work climate and leadership style of the top management. To prove the correlation between internal function of organization (in this case ethical work climate and transformational leadership) and the successful implementation of GCG principles, this study proposes two hypotheses to be empirically tested on thirty surveyed organizations; eleven of which are state-owned companies and nineteen are private companies. These thirty corporations are listed in the Jakarta Stock Exchange. All state-owned companies in the samples are those which have been privatized. The research showed that internal function of organization give support to the successful implementation of GCG principle. In this research we can prove that : (i) ethical work climate has positive significance of correlation with the successful implementation of social awareness principle (one of principles on GCG) and, (ii) only at the state-owned companies, transformational leadership have positive significance effect to forming the ethical work climate.

Keywords: Good Corporate Governance Principles, Ethical Work Climate, Transformational Leadership

EXAMINING CORPORATE FRAUD: INSIGHTS FROM MALAYSIAN SECURITIES COMMISSION ENFORCEMENT RELEASES

Salome mekhrishvili

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University , Georgia

Abstract:

Economic crime (i.e. corporate fraud) has a significant impact on business. This study analyzes the fraud cases reported by the Malaysian Securities Commission. Frauds involving market manipulation and/or illegal share trading are the most common types of fraud reported over the 6 years analyzed. The highest number of frauds reported involved investment and fund holding companies. Alarmingly the results indicate quite a high number of frauds cases are committed by management. The higher number of Chinese perpetrators may be due to fact that they are the dominant group in Malaysian business. The result also shows that more than half of companies involved with fraud are privately held companies in the investment/fund/finance sector. The results of this study highlight general characteristic of perpetrators (person and company) that commit fraud which could help the regulators in their monitoring and enforcement activities. To investors, this would help in analyzing their business investment or portfolio risk.

Keywords: Corporate fraud, economic crime, fraudcharacteristic, perpetrators

NAVIGATING INDUSTRIAL DEVELOPMENT, ENVIRONMENTAL CONCERNS, AND OCCUPATIONAL CHALLENGES: LESSONS FROM IRAN

Ms. Harshita Bhartu, Dr. Raf Raf Shakil Ansari

Payame Noor University (PNU), Ashtian, Iran,

Abstract:

There are three distinct stages in the evolution of economic thought, namely: 1. in the first stage, the major concern was to accelerate economic growth with increased availability of material goods, especially in developing economies with very low living standards, because poverty eradication meant faster economic growth. 2. in the second stage, economists made distinction between growth and development. Development was seen as going beyond economic growth, and bringing certain changes in the structure of the economy with more equitable distribution of the benefits of growth, with the growth coming automatic and sustained. 3. the third stage is now reached. Our concern is now with “sustainable development”, that is, development not only for the present but also of the future. Thus the focus changed from “sustained growth” to “sustained development”. Sustained development brings to the fore the long term relationship between the ecology and economic development. Since the creation of UNEP in 1972 it has worked for development without destruction for environmentally sound and sustained development. It was realised that the environment cannot be viewed in a vacuum, it is not separate from development, nor is it competing. It suggested for the integration of the environment with development whereby ecological factors enter development planning, socio-economic policies, cost-benefit analysis, trade, technology transfer, waste management, educational and other specific areas. Industrialisation has contributed to the growth of economy of several countries. It has improved the standards of living of its people and provided benefits to the society. It has also created in the process great environmental problems like climate change, forest destruction and denudation, soil erosion and desertification etc. On the other hand, industry has provided jobs and improved the prospects of wealth for the industrialists. The working class communities had to simply put up with the high levels of pollution in order to keep up their jobs and also to save their income. There are many roots of the environmental problem. They may be political, economic, cultural and technological conditions of the modern society. The experts concede that industrial growth lies somewhere close to the heart of the matter. Therefore, the objective of this paper is not to document all roots of an environmental crisis but rather to discuss the effects of industrial growth and development. We have come to the conclusion that although public intervention is often unnecessary to ensure that perfectly competitive markets will function in society-s best interests, such intervention is necessary when firms or consumers pollute.

Keywords: Development, Environment, Industrial Development, Iran, Occupational problems, Pollution.

ASSESSING CLEANER PRODUCTION PERFORMANCE IN COAL-FIRED POWER PLANTS: A TWO-STAGE SUPER-EFFICIENCY DEA APPROACH

Abubakar Shehu

Ahmadu Bello University , Nigeria

Abstract:

Benchmarking cleaner production performance is an effective way of pollution control and emission reduction in coal-fired power industry. A benchmarking method using two-stage super-efficiency data envelopment analysis for coal-fired power plants is proposed – firstly, to improve the cleaner production performance of DEA-inefficient or weakly DEA-efficient plants, then to select the benchmark from performance-improved power plants. An empirical study is carried out with the survey data of 24 coal-fired power plants. The result shows that in the first stage the performance of 16 plants is DEA-efficient and that of 8 plants is relatively inefficient. The target values for improving DEA-inefficient plants are acquired by projection analysis. The efficient performance of 24 power plants and the benchmarking plant is achieved in the second stage. The two-stage benchmarking method is practical to select the optimal benchmark in the cleaner production of coal-fired power industry and will continuously improve plants- cleaner production performance.

Keywords: benchmarking, cleaner production performance, coal-fired power plant, super-efficiency data envelopment analysis

CREATING STRATEGIES THROUGH SIMULATION: INSIGHTS FROM GENERAL GAME ANALYSIS

Mr. Tousif Ahammed, Dr. Prasanna B K

Department of Telecommunications and Media Informatics, Budapest University of
Technology and Economics, Budapest, Hungary

Abstract:

In this paper the General Game problem is described. In this problem the competition or cooperation dilemma occurs as the two basic types of strategies. The strategy possibilities have been analyzed for finding winning strategy in uncertain situations (no information about the number of players and their strategy types). The winning strategy is missing, but a good solution can be found by simulation by varying the ratio of the two types of strategies. This new method has been used in a real contest with human players, where the created strategies by simulation have reached very good ranks. This construction can be applied in other real social games as well.

Keywords: competition, cooperation, finding good strategy, General Game

A SIMULATION MODEL FOR BID PRICE DECISION MAKING

Assoc. Prof. Dr. Naseem Akhter

Industrial Engineering and Management Department, Beirut Arab University, Lebanon

Abstract:

In Lebanon, public construction projects are awarded to the contractor submitting the lowest bid price based on a competitive bidding process. The contractor has to make a strategic decision in choosing the appropriate bid price that will offer a satisfactory profit with a greater probability to win. A simulation model for bid price decision making based on the lowest bid price evaluation is developed. The model, built using Crystal Ball decision engineering software, considers two main factors affecting the bidding process: the number of qualified bidders and the size of the project. The validity of the model is tested on twelve separate projects. The study also shows how to use the model to conduct risk analysis and help any specific contractor to decide on his bid price with associated certainty level in a scientific method.

Keywords: Bid price, Competition, Decision making, Simulation.

ŞUŞA BEYANNAMESİ'NİN TÜRKİYE-AZERBAYCAN STRATEJİ İLİŞKİLERİ AÇISINDAN ÖNEMİ

Günel YUSİBOVA

Sosyal Fenl r Bölümü Doktora  ğrencisi
Gence Devlet Üniversitesi, Gence / Azerbaycan,

e-mail: forget379@gmail.com

gunel.yusibova@gdu.edu.az

ORCID ID: 0009-0006-1316-0849

ÖZET

15 Haziran 2021 tarihinde Azerbaycan ile Türkiye arasında imzalanan Şuşa Beyannamesi Azerbaycan tarihinin en önemli gelişmelerinden biridir. Özellikle Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinin sadece iki ülke açısından değil, tüm Güney Kafkasya ve Türk Dünyası açısından önem arz edeceği düzeye erişmesi için önemli dönüm noktalarından biridir. Şuşa Beyannamesi rastgele belirlenen tarihte ve koşullarda imzalanan bir anlaşmadan ziyade, zaman ve koşullar bakımından son derece önemli özelliklere sahip bir akittir. Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünün sağlanması hem en ertesini yıl imzalanan söz konusu Beyanname, iki ülke arasında işbirliğinin yeni ufuklarına ışık tutan, beklentileri daha açık Şekilde yansıtan, dosta güven, düşmana korku saçan bir belgedir ve her açıdan tarihi değere sahiptir. Bu makalenin amacı, hızla değişen bölgesel ve küresel koşullarda dünyanın önemli g leri arasında yerini alan ve Türk-İslam dünyasının lider g   olan Türkiye ile Güney Kafkasya'nın güçlü devleti olan, aynı zamanda Türk Dünyası ile Türkiye arasında köprü özelliği taşıyan Azerbaycan arasında imzalanan tarihi bir belge olan Şuşa Beyannamesi'nin iki devletin askeri-stratejik ilişkilerinin geleceği açısından önemini araştırmaktır.

Araştırma sırasında sadece iki devlet arasında mevcut olan askeri-siyasi ve stratejik ilişkiler değil, aynı zamanda Güney Kafkasya'da, Orta Doğu'da yaşanan gelişmeler, büyük devletlerin bölgeye yönelik politikası karşılaştırmalı olarak incelenmiş, Şuşa Beyannamesi'nin bölgesel etkileri üçüncü devletlerin ve uluslararası örgütlerin tutumları ve izleyeceği siyaset ışığında değerlendirilmişdir. Bu amaçla konuya yönelik bilimsel eserler, haber ve makaleler ile internet kaynaklarına başvurulmuştur.

Anahtar kelimeler: Şuşa Beyannamesi, Türkiye-Azerbaycan strateji işbirliği, Türkiye-Azerbaycan askeri ilişkileri, Güney Kafkasya'nın güvenliği, İkinci Karabağ Savaşı

THE IMPORTANCE OF THE SHUSHA DECLARATION IN TERMS OF TURKEY- AZERBAIJAN STRATEGİC RELATIONS

ABSTRACT

The Shusha Declaration signed between Azerbaijan and Turkey on June 15, 2021 is one of the most important developments in the history of Azerbaijan. In particular, it is one of the important turning points for Turkey-Azerbaijan relations to reach a level where they will be important not only for the two countries, but also for the entire South Caucasus and the Turkic

World. The Shusha Declaration is a contract with extremely important features in terms of time and conditions, rather than an agreement signed on a randomly determined date and under conditions. The Declaration in question, signed the year after the territorial integrity of Azerbaijan was established is a document that sheds light on the new horizons of cooperation between the two countries, reflects expectations more clearly, instills confidence in friends and fear in enemies, and has historical value in every respect. The purpose of this article is a historical document signed between Turkey, which is among the important powers of the world in rapidly changing regional and global conditions and the leading power of the Turkish-Islamic world, and Azerbaijan, which is the powerful state of the South Caucasus and is also a bridge between the Turkish World and Turkey, the aim is to investigate the importance of the Shusha Declaration for the future of the military-strategic relations of the two states.

During the research, not only the existing military-political and strategic relations between the two states, but also the developments in the South Caucasus and the Middle East, the policies of the great powers towards the region were examined comparatively, and the regional effects of the Shusha Declaration on the effects of third states and international organizations, evaluated in the light of their attitudes and the policies they will follow. For this purpose, scientific works, news, articles and internet resources on the subject were consulted.

Keywords: Shusha Declaration, Turkey-Azerbaijan strategic cooperation, Turkey-Azerbaijan military relations, security of the South Caucasus, Second Karabakh War.

GİRİŞ

Azerbaycan-Türkiye ilişkileri merhum Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev'in de belirttiği gibi, "Bir millet, iki devlet" sloganına dayanmaktadır. 2021 yılının 15 Haziran günü "Türkiye Cumhuriyeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti Arasında Müttefiklik İlişkileri Hakkında Şuşa Beyannamesi"nin imzalanması dünyaya bir daha Azerbaycan-Türkiye kardeşliğinin ebediliğini gösterdi. Zira 15 Haziran günü dini, dili, tarihi, medeniyeti ve yolu aynı olan Azerbaycan ile Türkiye arasındaki ilişkilerin yeni gelişim aşamasının temeli atıldı. İmzalanan Beyname'nin maddeleri Azerbaycan Cumhuriyeti'nin milli güvenliğinin çoğu özelliklerini kapsamanın yanı sıra, Askeri Doktrin'de yer alan dış askeri ve siyasi tehditlerin berteraf edilmesinde veya bu tehlikelere karşı dengenin oluşturulmasında büyük önem taşıyacaktır. Böylece, iki devletten birinin güvenliğinin, toprak bütünlüğünün tehdit edilmesi diğeri için de tehdit olarak kabul edilmekte ve gerekli önlemlerin alınması yükümlülüğünü doğurmaktadır.

"Türkiye Cumhuriyeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti Arasında Müttefiklik İlişkileri Hakkında Şuşa Beyannamesi" Türkiye Cumhurbaşkanı'nın Azerbaycan'a ve Azerbaycan'ın tarihi, yasal ve ayrılmaz bir parçası olan Karabağ'a resmi seferinin en önemli diplomatik sonucu ve hatta başarısıdır. İşgalden kurtarılmış Şuşa'da Azerbaycan'la Türkiye arasında özellikle birincinin Milli Kurtuluş Günü'nde, Kars Antlaşması'nın yüzüncü yılında cumhurbaşkanları İlham Aliyev ve Recep Tayyip Erdoğan arasında imzalanan ve ortaya çıkan yeni konjonktüre uygun iki ülkenin müttefiklik ilişkilerini düzenleyecek Şuşa Beyannamesi'nin çok önemli tarihi, hukuki ve politik önemi bulunmaktadır. Söz konusu akit son derece geniş ve hemen hemen ilişkilerin tüm alanlarını kapsayan, yenileyen ve özetleyen bir uluslararası belgedir.

2022 yılının 1 Şubat tarihinde Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi "Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Anayasası'nın 95. maddesinin 1. Fıkrasının dördüncü paragrafına dayanarak"

Şuşa Beyannamesi`ni onaylamıştır (<https://meclis.gov.az/documents/478-VIQ.pdf>). Şuşa Beyannamesi 22 Mart 2022`de ise Türkiye Büyük Millet Meclisi`nce onaylanmıştır (<chrome-extension://efaidnbmninnibpcapjpcglclefindmkaj/https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2022/03/20220323-1.pdf>).

BEYANNAME`NİN ASKERİ-STRATEJİK İLİŞKİLER AÇISINDAN ÖNEMİ

Şuşa Beyannamesi, 16 Ağustos 2010 tarihinde imzalanmış “Stratejik Ortaklık ve Karşılıklı Yardım Anlaşması”nı onaylamaktadır. Özellikle altını çizerek belirtmek gerekir ki, Beyanname`de bulunan askeri yardım konusunu düzenleyen maddeler, her iki ülkenin yasama erkinde onaylanmış söz konusu uluslararası belgenin askeri-siyasi ve güvenlik konularına dair 1-3. Maddelerine yer bulmaktadır. Madde 1`de taraflar, komşu ve kardeş devletler olarak birbirinin bağımsızlığının, egemenliğinin, toprak bütünlüğünün, sınırların güvenliğinin sağlanmasında ve korunmasında sıkı işbirliği içinde olacaklarını taahhüt etmekte (Reşid, 2021, s.1-2).

Azerbaycan ile Türkiye arasında imzalanmış Şuşa Beyannamesi iki ülkə ilişkilerinde devrim niteliğinde bir belgedir. 15 Haziran 2021 tarihinden sonra Bakü ve Ankara askeri-siyasi, ekonomik alanlarda müttefiklik olduklarını resmen dünyaya beyan ettiler. Söz konusu belgede dikkati çeken hususlardan biri de askeri alanda işbirliği ve müttefiklik meselesi ile ilgilidir. Beyanname`de, iki devletin toprak bütünlüğüne, bağımsızlığına karşı üçüncü devlet ve/meya devletler tarafından tehdit veya saldırı söz konusu olursa, birbirlerini koruyacakları açıkça belirtilmektedir (Mammadov, 2021).

Şuşa Beyannamesi`nde bu maddenin bulunması günümüzde Ermenistan`da “kısasçı” güçlerin, bazı komşu devletlerin ve bölge dışı yıkıcı devletlerin atacağı adımlara verilecek karşılığı yansıtması bakımından önemlidir. Beyanname ile Türkiye açık bir biçimde Azerbaycan`ın toprak bütünlüğünün ihlal edilmesi, ülke sınırlarının tehdit edilmesi gibi durumlarda, askeri olanakları ile müttefikinin yanında yer alacağını uluslararası kamuoyuna beyan etmektedir. Tabii ki, öncelikle burada bölgede yüzyıllardır “Ermeni meselesi” yalanı altında kendi çıkarlarını gerçekleştirmek çabası içinde olan ilgili aktörlerden bahsedilmektedir. Daha sonra tüm komşu devletler ve dünya kamuoyunun dikkatine, Azerbaycan`ın devlet egemenliğini tehdit etmek düşüncesine kapılanlar yeni bölgesel askeri-siyasi blokla karşılaşacakları bilgisi iletilmektedir.

İki ülke hem de iki devletin askeri varlığının günümüz talepleri doğrultusunda yeniden oluşturulması ve modernizasyonu yönünde ortak çabaların gösterilmesi, savunma kapasitelerinin ve askeri güvenliğinin kuvvetlendirilmesine yönelik önlemlerin alınması, en muasır teknolojilere dayanan silah ve sursatların elde olunmasında sıkı işbirliği ve bu amaçla yetkili kurumların koordineli çalışmasının sağlanmasının teşvik edilmesi yönünde anlaşmaya varmıştır. Her iki ülkenin Güvenlik Kurulu`nun ulusal güvenlik meseleleri ile ilgili belirli aralıklarla düzenli olarak toplantılar gerçekleştirmesi ve söz konusu toplantılarda ulusal çıkar, ülkelerin çıkarlarına aykırı bölgesel ve uluslararası güvenlik meselelerinin tartışılması yönünde karara varılması Azerbaycan ile Türkiye arasında ilişkilerin ne kadar sıkı ve temel ilkelere dayandığını kanıtlamaktadır. Bunun anlamı, artık Azerbaycan ve Türkiye`nin Milli Güvenlik Kurulu`nin düzenli olarak ortak toplantılar gerçekleştirerek, iki ülkeye yönelen tehditlere karşı ortak tutum belirleyecekleridir. Tesadüfi değildir ki, Azerbaycan`la Türkiye askeri kuvvetleri

son bir-iki yılda çok sayıda ortak askeri tatbikatlar gerçekleştirmişler (<https://report.az/analitika/susa-beyannamesi-beynelxaq-emekdasliq-orneyi/>).

Resmi Ankara ve Bakü uluslararası konularda ortak tutum belirlemekle Şuşa`da imzalanmış belgeye sadık olduklarını ortaya koymaktalar: “Taraflar, bölgesel ve uluslararası istikrar ve güvenliği olumsuz şekilde etkileyen çeşitli tehdit ve çağrılara, özellikle terör, onun tüm şekil ve tezahürlerine, finansmanına, aynı zamanda kitle imha silahlarının yayılmasına, organize suçlara, kara para aklanmasına, uyuşturucu kaçakçılığına, insan ticaretine, yasadışı göçe karşı mücadele alanında ortak çaba ve işbirliklerini genişletecek ve derinleştirecekler” (<https://report.az/xarici-siyaset/susa-beyannamesinin-tam-metni/>).

Son birkaç yılda post-sovyet coğrafyasında yaşanan gelişmeler Şuşa Beyannamesi`nin zamanlamasının ne kadar önemli olduğunu kanıtlamaktadır. Türkiye sadece kardeş ve müttefik bir devlet değil, aynı zamanda NATO ülkesidir, Avrupa Birliği`ne adaydır. Diğer bir ifadeyle, Batı blokunun önemli üyesidir ki, böyle bir devletle Azerbaycan`ın müttefiklik ilişkilerini düzenleyen Şuşa Beyannamesi hem de bu açıdan son derece önemlidir.

İncelenen belge, Türk devletlerinin birbirlerine yaklaşması açısından da bazı önemli adımların atılmasını öne çıkarmaktadır. Ukrayna`da yaşanan gelişmeler, Azerbaycan ile Türkiye müttefikliğinin bölgesel ve uluslararası güvenliğin sağlanmasında hatırısayılır işleve sahip olacağını söylemeye esas vermektedir. Antlaşmada taraflar bölgenin ve Avrupa`nın enerji güvenliğine katkı sağlayan, doğalgaz kaynak ve güzergahlarının çeşitlendirilmesini sağlayan stratejik Güney Gaz Koridoru`nun gerçekleşmesinde Türkiye ve Azerbaycan`ın öncelikli rolünün altı çizilmektedir.

BEYANNAME`NİN ZENGEZUR KORİDORU VE BÖLGESEL İŞBİRLİĞİ AÇISINDAN ÖNEMİ

Şuşa Beyannamesi, yukarıda da belirtildiği üzere, Azerbaycan halkının ulusal lideri Haydar Aliyev`in “Bir millet, iki devlet” ve Türk halkının ulusal lideri Mustafa Kemal Atatürk`ün “Azerbaycan`ın sevinci sevincimiz, kedəri bizim kederimizdir” ilkelerine dayanarak iki devletin stratejik ilişkilerine yeni yaklaşım ortaya koymuştur (**Babayev, 2012**). Ayrıca, söz konusu Beyanname`nin Şuşa`dan açık beyanı, ek olarak ise birkaç dolaylı mesajı taşımaktadır. Antlaşmanın beyanname biçiminde hazırlanması ve imzalanması ise diplomatik ve politik açıdan önemli makamdır. Şöyle ki, beyannameler, deklarasyonlar resmi devlet belgesi olmakla, iç ve dış konularda devletin veya devletlerin temel faaliyet ilkelerini, tutumlarını ihtiva eder ve açıklar. Bu durumda, beyannamenin tarafları, Şuşa`dan Azerbaycan ve Türkiye devletlerinin uluslararası hukuku temel almakla, kendi diplomatik, siyasi, askeri, ekonomik ve sosyo-kültürel ilişkilerini daha da geliştirecek, bağımsız devletler olarak çabalarını mümkün olduğunca koordine edeceklerini beyan etmişler.

Şuşa Beyannamesi`nin tarihi prizmadan önemli sayılacak özelliklerinden biri de 103 yıl bundan önce imzalanmış Kars Antlaşması`ndan sonra yeniden Türkiye ile Azerbaycan arasında içerik itibarıyla aynı, mahiyetçe ise daha geniş bir beyanname olmas, ayrıca işgalden yenice kurtulmuş Şuşa`da gerçekleşmesidir (**Babayev, 2021**). Ayrıca bu tarihi olayın, Azerbaycan`da Milli Kurtuluş Günü`nde yaşanması hiç de tesadüfi değildir (**Əhmədov, 2021**).

Şuşa Beyannamesi, siyasi açıdan Azerbaycan için daha fazla öneme sahiptir. Şöyle ki, Ermenistan`ın otuz yıldır işgaline son verilmesinde, işgal edilmiş toprakların kurtarılmasında,

Azerbaycan`ın toprak bütünlüğünün sağlanmasında Türkiye`nin manevi-siyasi desteği Azerbaycan halkı ve devleti tarafından yüksek değerlendirilmektedir (**Məmmədov, 2021**). Günümüzde Kafkasya bölgesinde güvenlik ve istikrarın sağlanması, bütün ekonomik ve ulaşım ilişkilerinin tüm bölgeyi kapsayacak şekilde geliştirilmesi, ayrıca bölge devletleri arasında ilişkilerin normalleştirilmesi ve kalıcı bölgesel barışın sağlanması yönünde Azerbaycan ile Türkiye`nin ortak girişimleri bu konuda çabaların artırılmasının zorunluluğunu kanıtlayan önemli faktörlerdir.

Antlaşmanın diğer önemli noktalarından bir diğeri ise ekonomik ve ulaştırma konularıyla ilgilidir. Azerbaycan ve Türkiye arasında imzalanan antlaşmanın özellikle tarihi Türk toprağı Zengezur`un adının geçmesi gelinen tarihi dönemi ve hedefleri öne çıkarması açısından önemli husustur. Azerbaycan ve Türkiye demiryolu hattının geçeceği bölgelerde transit-taşımacılık potansiyelinin gelişimi, Azerbaycan ve Türkiye`yi birleştiren Zengezur Koridoru`nun açılması, bölgede ulaşım-komunikasyon hatlarının berpası, uluslararası taşımacılık koridorlarının çeşitlendirilmesinin teşvik edilmesi gibi güncel konuları kapsamaktadır (**Ağalarlı, 2023, s. 270**). Şuşa Beyannamesi`nde özellikle, Türkiye ile Azerbaycan`ı və Azerbaycan`ın batısı ve Nahçıvan`ı birleştiren koridorun (Zengezur Koridoru) açılması ve onun devamı olarak Nahçıvan-Kars demiryolunun yapımı, iki ülke arasında ulaşım-komunikasyon ilişkilerinin yoğunlaşmasına ciddi düzeyde katkı sağlayacaktır (**Quliyev, 2021**).

Tarihi gerçekliğin kaçınılmaz olarak dayattığı Zengezur Koridoru`nun açılması, kuşkusuz yüz yıldan fazla bir süredir bölgede Ermenilerin yürüttükleri anti-Turan propagandasına darbe indirecektir. Bu hususta özellikle belirtmek gerekir ki, Ermeniler Batı ülkelerinde kök salmış lobi yapılanmaları ile uzun süredir Güney Kafkasya`da hıristiyan-vasal devletin oluşturulmasının gerektiğini vurgulamakta, Turan bahanesini ortaya atarak kendi jeopolitik çabalarını şişirmeye çalışmaktalar. Fakat 2020 yılının sonbaharında Karabağ`da savaşın Azerbaycan`ın zaferi ile sonuçlanması, Zengezur üzerinden yeni ulaşım koridorunun açılması Ermenistan`ın bu zamana kadar devam eden jeopolitik ağırlığına önemli bir darbe indirmiş ve bazı devletlerin bakış açılarında Ermenilerin şimdiye kadar yer alan “önemi”ni son derece azaltmıştır (**Paşayeva, 2021, s. 3**).

Beyanname`nin imzalanması ile Azerbaycan ve Türkiye, hem de birbiri ile ticari ve ekonomik ilişkilerde ülke ekonomilerinin ve ihracatın çeşitlendirilmesine, ürünlerin serbest dolaşımının sağlanması gibi amaçlara ulaşacaklar.

Unutmamak gerekir ki, bir süre önce Azerbaycan ve Türkiye vatandaşlarının pasaporta ihtiyaç olmadan, diğer ülkeye kimlikle karşılıklı seyahat edeceklerini düzenleyen bir anlaşma imzalanmıştır. Demek ki, Şuşa Beyannamesi ile iki ülke arasında turizm, ticaret ilişkilerinde yeni safhanın açılmasına tanıklık edilecektir. Bütün bunlar aynı zamanda, aslında giderek iki devlet arasında sınırların da formalite özelliği taşımakta olduğunu kanıtlamaktadır.

SONUÇ

2021 yılının 15 Haziran tarihinde Şuşa şehrinde Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev ve Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan “Türkiye Cumhuriyeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti Arasında Müttefiklik İlişkileri Hakkında Şuşa Beyannamesi”ni imzalanması ile Güney Kafkasya`da yeni bir jeopolitik dönem başladı. Ayrıca imzalanan söz konusu uluslararası belge ile Türkiye-Azerbaycan ilişkileri stratejik ortaklık düzeyinden müttefiklik

“Beyannamə” ilə Türkiyə-Azərbaycan münasibətləri strateji tərəfdaşlıq səviyyəsindən müttəfiqlik düzlemine daxil olmuşdur. “Şuşa Beyannamesi” Güney Kafkasya`da barışın və istikrarın sağlanmasında, Avro-Asya ulaşım koridorunun çeşitlenmesinde, Türk dünyasının bütünleşmesi sürecinde, özellikle Azerbaycan-Türkiye ilişkilerinin daha da gelişmesinde bu güne kadar imzalanmış en güçlü belgedir.

Şuşa Beyannamesi bölge için yeni tarihi gerçeklik anlamına gelmektedir. Cumhurbaşkanı Aliyev ve Cumhurbaşkanı Erdoğan tarafından imzlanan Şuşa Beyannamesi tüm dünyanın kabul etmeli olduğu tarihi bir gerçekliğin belgesidir. İki ülkenin genel çıkarlarının korunmasında olanakların birleştirilmesine, aynı zamanda ortak çıkarlar doğrultusunda bölgesel ve küresel stratejik meselelerde atılacak adımların koordine edilmesine yönelik söz konusu beyanname, Bakü ve Ankara`nın liderliğinde yeni bölgesel jeopolitik konfigürasyonun oluşturulmasının da ilk yasal temelini oluşturmaktadır. Bu ise, bölgede iki yüz yıl kadar geriye dayanan jeopolitik konfigürasyonun dağılması ve yeni dönemde Azerbaycan-Türkiye tandeminin liderliği altında devam edecek yeni bölgesel düzenen bağlangıcı demektir.

KAYNAKÇA

Ağalarlı, M. Güney Kafkasya bölgesinde sülhün ve tehlikesizliyin temin edilmesinde “Şuşa Beyannamesi”nin rolü // – Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi. – 2023. № 10 (2), – s. 258-274.

“Azerbaycan Respublikası ile Türkiye Respublikası arasında müttəfiqlik münasibətləri haqqında” Şuşa Beyannamesinin tasdiq edilməsi barədə: [elektron resurs] / Bakü şəhri. – 2022. 1 Şubat, URL: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://meclis.gov.az/documents/478-VIQ.pdf

Babayev, E. Kars Antlaşmasından Şuşa Beyannamesine uzanan dostluk ve kardeşlik magistralı: [elektron resurs] / - 2021. 15 Temmuz, URL: http://bsu.edu.az/az/news/qars_mqavilsindn_ua_byannamsin_uzanan_dostluq_v_qardalq_magistral

Ahmedov, V. Şuşa Beyannamesinin imzalanması Azerbaycan Respublikasının mustakillik tarixinde en önemli hadiselerden biridir: [elektron resurs] / - 2021. 14 Haziran, URL: https://mod.gov.az/az/pre/36788.html

Guliyev, C. Şuşa Beyannamesi tekce iki ülkenin değil, umumilikde bölgenin inkişafı bakımından önemlidir: [elektron resurs] / - 2021. 17 Haziran, URL: https://tv.ikisahil.az/post/227522-cebi-quliyev-shusha-beyannamesi-tekce-iki-olkenin-deyil-umumilikde-regionun-inkishafi-baximdan-onemlidi

Mammadov, Z. Şuşa Beyannamesinin tarihi önemi: [elektron resurs] / - 2021. 16 Haziran, URL: https://ona.az/az/turizm/susa-beyannamesinin-tarixi-ehemiyeti-tehlil-29117

Paşayeva, G. Şuşa`dan Görünen Yol / - Halk Gazetesi. - 2021, 18 Temmuz.

Resmi Gazete. Sayı 31787: [elektron resurs] / - 2022. 23 Mart, URL: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2022/03/20220323-1.pdf

Reşid, L. Şuşa Beyannamesi bölgesel ve küresel güvenliğe temel oluşturur / - Halk Gazetesi, - 2021. 20 Haziran.

Şuşa Beyannamesi – Uluslararası işbirliği örneği: [elektron resurs] / - 2022. 15 Haziran, URL:
<https://report.az/analitika/susa-beyannamesi-beynelxaq-emekdasliq-orneyi/>

Şuşa Beyannamesi`nin Tam Metni: [elektron resurs] /- 2021. 16 Haziran, URL:
<https://report.az/xarici-siyaset/susa-beyannamesinin-tam-metni/>

ORTA DOĞU'NUN YENİ HARİTASI

Doktorant, Nurdane ATEŞ¹, Dr. Öğr. Üyesi, Handan ARSLAN²

¹ Fırat Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, nurdane-ates@hotmail.com,
ORCID: 0000-0002-7038-9627

² Fırat Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, hcaglayan@firat.edu.tr, ORCID:
0000-0002-2148-7511

ÖZET

Dünya iki büyük savaş sonrasında yeni güç oluşumları ile karşı karşıya kalmıştır. İmparatorlukların son bulduğu, ulus devletlerin olduğu yeni düzen, tüm dünya üzerinde güç dengelerini etkilemiş ve dünya yeni güç mücadelelerine sahne olmuştur. Bu güç mücadeleleri jeopolitik boşluk alanı olan Orta Doğu gibi sahalarda daha sert hissedilmiştir.

Osmanlı Devleti'nin son bulmasının ardından İngiliz ve Fransızların kontrolüne geçen Orta Doğu, II. Dünya savaşından sonra İngiliz ve Fransızların bölgede etkisinin zayıflaması ile yerini Amerika Birleşik Devletleri'ne bırakmıştır. Bölgede yaşanan Arap İsrail savaşları ve bölge ülkeleri arasındaki savaş ve çatışmalar Amerika Birleşik Devletleri Dışında bir diğer süper güç olan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği ve bölgesel güçleri Orta Doğu üzerine çekmiştir. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Amerika Birleşik Devletleri ve bölgesel güçler Orta Doğu'da aktif rol oynamaya devam etmişlerdir. 11 Eylül saldırısı Amerika Birleşik Devletleri'nin Orta Doğu'daki politikalarını yeniden gözden geçirmesine neden olmuştur. Amerika Birleşik Devletleri, bu saldırı sonrasında Orta Doğu'daki politikalarına meşruluk kazandırarak Orta Doğu üzerinde hedeflediği jeopolitikaları gerçekleştirebilecek uygun zemin hazırlamıştır. Bu tarihten sonra Orta Doğu'da gelişen olaylar ve günümüzde İsrail ve Filistin arasında yaşanan çatışmalar bölgenin siyasi coğrafyasını yeniden şekillendirerek, bölgesel ve küresel güçlerin bölge üzerinde hedeflediği jeopolitikalar üzerinde önemli rol oynamıştır.

Bu çalışmada amaç, Orta Doğu'nun siyasi coğrafyası ve jeopolitik yapısında meydana gelen değişimler neticesinde oluşan yeni yapısını vurgulamaktır. Bu kapsamda, çalışmada nitel araştırma yöntemi uygulanarak tarihsel karşılaştırmalı yöntem tercih edilmiştir. Ayrıca Coğrafi Bilgi Sistemleri aracılığıyla Orta Doğu'nun siyasi yapısını gösteren haritaları oluşturularak Orta Doğu'nun siyasi coğrafyası, Coğrafya biliminin temel prensipleri çerçevesinde belirlenecektir.

Anahtar kelimeler: Orta Doğu, güç dengeleri, siyasi coğrafya ve jeopolitik

NEW MAP OF THE MIDDLE EAST

ABSTRACT

The world faced new power formations after two major wars. The new order, in which empires came to an end and nation states were formed, affected the balance of power all over the world and the world witnessed new power struggles. These power struggles have been felt more acutely in areas such as the Middle East, a geopolitical vacuum.

The Middle East, which came under the control of the British and French after the end of the Ottoman Empire, was replaced by the United States after World War II as the British and French influence in the region weakened. The Arab-Israeli wars in the region and the wars and conflicts between the countries of the region have attracted another superpower, the Union of Soviet Socialist Republics, and regional powers other than the United States of America to the Middle East. After the dissolution of the Union of Soviet Socialist Republics, the United States and regional powers continued to play an active role in the Middle East. The September 11 attack caused the United States to reconsider its policies in the Middle East. After this attack, the United States legitimized its policies in the Middle East and prepared the ground for the realization of its geopolitical objectives in the Middle East. The events that have unfolded in the Middle East since then and the current conflicts between Israel and Palestine have reshaped the political geography of the region and played an important role in the geopolitics targeted by regional and global powers in the region.

The aim of this study is to emphasize the new structure of the Middle East as a result of the changes in its political geography and geopolitical structure. In this context, the qualitative research method was applied in the study and the historical comparative method was preferred. In addition, by creating maps showing the political structure of the Middle East through Geographic Information Systems, the political geography of the Middle East will be determined within the framework of the basic principles of Geography.

Key words: Middle East, balance of power, political geography and geopolitics

BM SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA HEDEFLERİ VE YAVAŞ ŞEHİR (CITTASLOW) ÜYELİK KRİTERLERİNİN UYUMU

AHMET DOĞAN¹

¹ ŞANLIURFA BAROSU, ah.dogan@yahoo.com - ORCID ID: 0000-0001-7309-6224

ÖZET

Birleşmiş Milletler 2015'te yayımladığı “Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri” ile Çevre, sosyal ve ekonomi alanında köklü değişimleri hedeflemiştir. Küreselleşme ile hayatın bir çok alanında hızlı değişimler meydana gelirken, bir yandan da bu değişimlere direnen Cittaslow (Yavaş Şehir) hareketi gibi hareketler ortaya çıkmıştır. Yavaş Şehir Birliğine üye olmak için çeşitli kriterler belirlenmiştir. Bu çalışmanın amacı Yavaş Şehir Hareketi üyelik kriterleri ile Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri arasındaki uyumluluğu analiz etmektir. Yavaş şehir üyelik kriterleri toplamda 72 tane alt kriter bulunmaktadır. Bu kriterler dikkate alınarak Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri ile Yavaş Şehir birliği üyeliği için oluşturulan kriterlerin uyumluluğun görülmesi amacıyla uyumluluk analizi gerçekleştirilmiş ve bu analiz dört ayrı başlık altında incelenmiştir. Bunlar; Topluluk gelişimi ve yerel katılım, Çevresel Sürdürülebilirlik ve Koruma, Ekonomik Sürdürülebilirlik ve Yerel Üretimin Teşviki, Kültürel Değerlerin ve Geleneklerin korunması şeklindedir. Topluluk Gelişimi ve Yerel Katılım sonucuna göre Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri, kapsayıcı ve sürdürülebilir kentsel yerleşimler yaratılmasını hedeflerken Cittaslow hareketi yerel toplulukların kendi karar alma süreçlerine aktif olarak katılmalarını teşvik etmeye çalıştığı görülmektedir. Çevresel Sürdürülebilirlik ve Koruma alt başlığında ise Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri, suyun sürdürülebilir yönetimi, iklim değişikliği ile mücadele ve üretim desenlerinin desteklenmesi gibi konulara odaklanırken Cittaslow hareketi ise, çevre dostu altyapı ve yerel ürünlerin korunması gibi kriterlerle yerel çevreyi korumayı hedeflediği görülmektedir. Ekonomik Sürdürülebilirlik ve Yerel Üretimin Teşvikinde ise Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri, adil kaliteli ekonomik büyüme ve yenilikçi altyapılar arayışı içindeyken Cittaslow üyeliği, yerel yiyecek üreticilerini desteklemek, yerel pazarları teşvik etmek için yerel zanaatkarlarla iş birliği yapılmasını şart koştuğu görülmektedir. Son olarak da Kültürel Değerlerin ve Geleneklerin Korunmasına bakıldığında ise Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri, kapsamlı kültürel değerlerin ve dünya mirasının korunması konusunda duyarlı iken Cittaslow hareketi de yerel kültürün, sanatın ve geleneklerin korunmasını ve teşvik edilmesini önemseyen bir yapıya sahiptir.

Anahtar Kelimeler : Birleşmiş Milletler (BM), Sürdürülebilir Kalkınma, Yavaş Şehir.

THE COMPATIBILITY OF THE UN SUSTAINABLE DEVELOPMENTS GOALS AND SLOW CITY (CITTASLOW) MEMBERSHIP CRITERIA

ABSTRACT

In 2015, the United Nations published its "Sustainable Development Goals," aiming for profound changes in environmental, social, and economic areas. While globalization has led to rapid changes in many aspects of life, movements resistant to these changes, such as the Cittaslow (Slow City) movement, have emerged. Various criteria have been established for membership in the Slow City Association. The purpose of this study is to analyze the compatibility between the membership criteria of the Slow City Movement and the United Nations Sustainable Development Goals. There are a total of 72 sub-criteria for Slow City membership. Considering these criteria, a compatibility analysis was conducted to examine the alignment between the United Nations Sustainable Development Goals and the criteria established for membership in the Slow City Association, and this analysis has been examined under four separate headings. These are; Community Development and Local Participation, Environmental Sustainability and Protection, Economic Sustainability and Promotion of Local Production, Preservation of Cultural Values and Traditions. According to the results on Community Development and Local Participation, while the Sustainable Development Goals aim to create inclusive and sustainable urban settlements, the Cittaslow movement is seen to encourage local communities to actively participate in their own decision-making processes. Under the subheading of Environmental Sustainability and Protection, the Sustainable Development Goals focus on issues such as sustainable management of water, combating climate change, and supporting sustainable production patterns, while the Cittaslow movement aims to protect the local environment through criteria such as eco-friendly infrastructure and the protection of local products. In terms of Economic Sustainability and Promotion of Local Production, while the Sustainable Development Goals seek fair quality economic growth and innovative infrastructures, Cittaslow membership requires collaboration with local artisans to support local food producers and encourage local markets. Finally, looking at the Preservation of Cultural Values and Traditions, while the Sustainable Development Goals are sensitive to the preservation of comprehensive cultural values and world heritage, the Cittaslow movement also values the protection and promotion of local culture, arts, and traditions.

Keywords: United Nations (BM), Sustainable Development, Slow City.

EVRIŞİMLİ SİNİR AĞLARI KULLANILARAK RÜZGAR ENERJİSİ ÜRETİM TAHMİNİNİN GERÇEKLEŞTİRİLMESİ

Dr. Emrah ASLAN¹, Dr. Yıldırım ÖZÜPAK²

¹Dicle Üniversitesi, Silvan Meslek Yüksekokulu, emrah.aslan@dicle.edu.tr – 0000-0002-0181-3658

²Dicle Üniversitesi, Silvan Meslek Yüksekokulu, yildirim.ozupak@dicle.edu.tr – 0000-0001-8461-8702

ÖZET

Yenilenebilir enerji, temizliği, tükenmezliği ve güneş, jeotermal ve rüzgar enerjisi gibi kaynaklardan doğal olarak elde edilmesi nedeniyle dünya çapında giderek artan bir popülerlik kazanmaktadır. Bunlar arasında rüzgâr enerjisi, yenilenebilir enerji üretimine önemli bir katkı sağlayarak elektrik üretiminde çok önemli bir rol oynamaktadır. Sonuç olarak, enerji ticareti, planlama, çizelgeleme kararları ve rüzgar enerjisi üretimiyle ilgili stratejilerin doğasında var olan karmaşıklıkların ele alınması için rüzgar gücünün hassas bir şekilde tahmin edilmesi elzem hale gelmektedir. Bu zorluğun üstesinden gelmek için bu araştırma, makine öğrenimi (ML) tekniklerinden yararlanarak saatlik rüzgar enerjisi üretimini doğru bir şekilde tahmin etmeyi amaçlayan bir tahmin modeli sunmaktadır. Tahmin amacıyla denetimli bir makine öğrenimi tekniği olan regresyon kullanılmıştır. Çalışmada K-En Yakın Komşular denetimli öğrenme algoritması kullanılmıştır. Amaç, gerçek dünya rüzgar türbini verilerini kullanarak bu makine öğrenimi algoritmalarının performansını değerlendirmek ve rüzgar enerjisi üretimi tahmini için en doğru modeli belirlemektir.

Anahtar Kelimeler: ESA, Rüzgâr, Enerji.

REALIZATION OF WIND POWER GENERATION FORECASTING USING CONVOLUTIONAL NEURAL NETWORKS

ABSTRACT

Because it is clean, endless, and naturally derived from sources like solar, geothermal, and wind energy, renewable energy is becoming more and more popular globally. Among these, wind energy contributes significantly to the creation of renewable energy and is crucial in the production of electricity. In order to handle the complexity involved in energy trading, planning, scheduling choices, and tactics connected to wind power generation, accurate wind power forecasting becomes crucial. This study proposes a forecasting model that uses machine learning (ML) techniques to reliably anticipate hourly wind power output in order to overcome this difficulty. Forecasting makes use of regression, a supervised machine learning approach.

The study makes use of the supervised learning method K-Nearest Neighbors. By utilizing actual wind turbine data, the performance of various machine learning algorithms will be assessed, and the best accurate model for projecting wind power output will be identified.

Keywords: CNN, Wind, Energy.

1. GİRİŞ

Küresel enerji talebi sürekli olarak artmakta ve çevre dostu özellikleri ile geniş coğrafi mevcudiyetleri nedeniyle yenilenebilir enerji kaynaklarına olan ilgi de artmaktadır. Güneş, rüzgar, jeotermal, biyokütle enerjisi ve hidroelektrik gibi kaynaklar, temiz, uygun maliyetli ve düşük karbonlu alternatifler sunarak doğal geri dönüşüm süreçleriyle çevre kirliliğinin azaltılmasına ve ekolojinin korunmasına katkıda bulunmaktadır.

Bu kaynaklar arasında, rüzgar enerjisi temiz ve bol miktarda elektrik üretim kaynağı sağlayarak yenilenebilir enerji sektöründe önemli bir rol oynamaktadır. Rüzgar türbinleri, rüzgar gücünün yaygın kullanılabilirliğinden yararlanarak dünya genelindeki elektrik talebini karşılamada kritik bir rol oynamaktadır.

Ancak, hava koşullarının büyük ölçüde etkilediği rüzgar hızının öngörülemez ve değişken doğası, rüzgar gücünün doğru bir şekilde tahmin edilmesini zorlaştırmaktadır. Bu öngörülemezlik, elektrik üretiminde dalgalanmalara neden olarak arz ve talep arasında dengesizliklere yol açmakta ve enerji tüketicileri için maliyetleri etkilemektedir. Bu nedenle, etkili enerji yönetimi için hassas rüzgar gücü tahmini önemlidir ve rüzgar enerjisinin kullanımını optimize eder.

Bu zorluğu ele alırken, makine öğrenimi (ML) teknikleri, rüzgar enerjisi üretim tahmininin doğruluğunu artırmak için geçmiş verilerden yararlanarak değerli araçlar olarak ortaya çıkmıştır. Özellikle, düzenleyici gereksinimlere uygun olarak, rüzgar enerjisi üretim işletmelerinin, düzenleyici kurumlara zamanında ve doğru tahminler sunması gerekmekte ve bu da gerçek üretime dayalı karlılığı etkilemektedir.

Geleneksel olarak, bu tür tahminler manuel yorumlamaya dayanır ve zaman alıcı süreçlerle öznel sonuçlara yol açar. Bu çalışma, geçmiş üretim verilerini ve hava durumu tahminlerini kullanarak rüzgar enerjisi üretimini tahmin etmek için makine öğrenimi tekniklerini kullanan otomatik bir yaklaşım önermektedir. Bu yaklaşım, iki temel aşamadan oluşur:

İlk olarak, verilerin uyumlu gruplara ayrılması için denetimsiz bir makine öğrenimi tekniği olan K-Means algoritması kullanılır. Daha sonra, bu kümeler veri kümesine yeni özellik değerleri olarak entegre edilerek kapsamlılığı artırır ve tahmin doğruluğunu potansiyel olarak iyileştirir. İkinci aşamada, saatlik elektrik üretim verileri ile rüzgar hızı, bulut örtüsü, rüzgar yönü, hava sıcaklığı ve basınç gibi tahmini hava durumu parametrelerinden yararlanılarak denetimli bir makine öğrenimi tekniği olan regresyon analizi kullanılır. Bu model, bu faktörleri bir araya getirerek gelecekteki zaman dilimleri için elektrik üretim seviyelerini doğru bir şekilde tahmin etmeyi amaçlamaktadır ve bu da enerji yönetimi ve kaynak tahsisinde bilinçli karar verme sürecini kolaylaştırır.

2. MATERYAL VE METOT

Bu çalışma, rüzgar enerjisi üretim tahmini için iki aşamalı bir yaklaşım önermektedir. İlk aşamada, verileri anlamlı gruplara ayırmak için bir kümeleme yöntemi kullanılmakta ve bu

kümeler daha sonra veri kümesine yeni özellik değerleri olarak entegre edilmektedir. Daha sonra, ikinci aşamada, tahmin amacıyla regresyon analizi gerçekleştirilir.

Başlangıçta veri kümesi, belirli bir süre boyunca her gün için hava tahmin raporları ile ilgili rüzgar enerjisi üretim verilerinin birleştirilmesiyle oluşturulur. Veri kümesi oluşturulduktan sonra, makine öğrenimi algoritmalarına girilmeden önce veri kalitesini artırmak için veri temizleme, azaltma ve dönüştürme dahil olmak üzere ön işleme adımları uygulanır. Daha sonra, verileri tutarlı kümeler halinde gruplamak için K-Means gibi bir kümeleme algoritması kullanılır. Bu kümeler daha sonra özellik oluşturma aşamasında veri kümesine dahil edilir. Ardından, rüzgar enerjisi üretim tahmini için sınıflandırma modelleri geliştirmek üzere çeşitli makine öğrenimi algoritmaları kullanılır. Daha sonra her bir makine öğrenimi algoritmasının performansını değerlendirmek için değerlendirme ölçütleri kullanılır ve bunların sonuçları sunulur. Nihayetinde, uzmanların rüzgar enerjisinden üretilen elektriği tahmin etmelerine yardımcı olmak için en etkili model seçilir. Bu yaklaşım, yanlış tahminlerden kaynaklanan kayıpları en aza indirmeyi ve böylece hassas rüzgar gücü tahmini yoluyla enerji santralının enerji fiyatlandırmasındaki rekabet gücünü artırmayı amaçlamaktadır. ESA ile analiz için şu adımlar takip edilir. K en yakın komşu regresyonunu (KNN regresyonu) kullanarak rüzgar enerjisi üretim tahmini için aşağıdaki adımlar takip edilir.

2.1. Veri Toplama

Rüzgar enerjisi üretim tahmini için gereken veriler, hava tahmini raporları ve önceki rüzgar gücü üretim verileri gibi kaynaklardan toplanmıştır. Bu veriler, belirli bir dönem boyunca düzenli aralıklarla ölçülmüştür.

2.2. Veri Ön İşleme

Veri ön işleme adımları, eksik veya anormal değerlerin işlenmesi, özellik mühendisliği ve özellik seçimi gibi işlemleri içermektedir. Ayrıca, veri seti eğitim ve test setlerine ayrılmış ve ölçeklendirilmiştir.

2.3. Model Eğitimi

K en yakın komşu regresyonu (KNN regresyonu) modeli, eğitim veri seti üzerinde eğitilmiştir. KNN regresyonu, veri noktalarını tahmin etmek için komşularının ortalama değerini kullanır. Modelin en iyi performansı göstermesi için hiperparametrelerin doğru bir şekilde ayarlanması önemlidir. Bu nedenle, çapraz doğrulama yöntemleri kullanılarak hiperparametre optimizasyonu yapılmıştır.

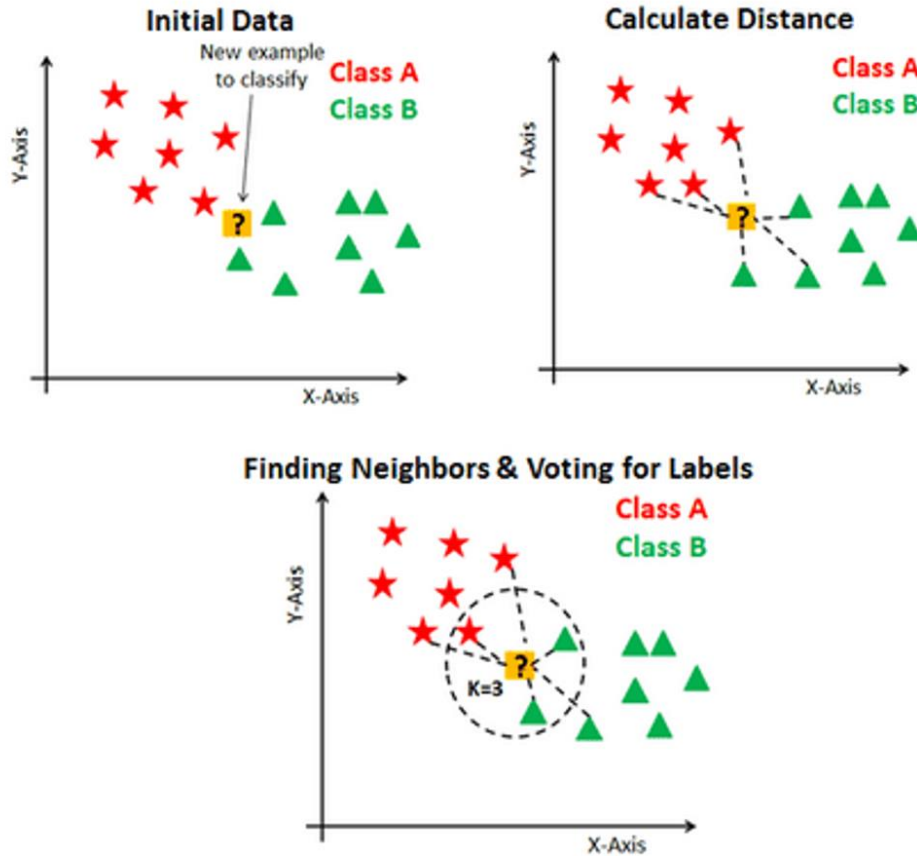
2.4. Model Değerlendirmesi

Eğitilen KNN regresyon modeli, test veri seti üzerinde değerlendirilmiştir. Modelin performansı, ortalama kare hata (MSE), ortalama mutlak hata (MAE) ve belirlenmiş zaman dilimlerindeki doğruluk oranları gibi metrikler kullanılarak ölçülmüştür.

2.5. Sonuçların Analizi

Elde edilen sonuçlar, modelin performansını ve tahminlerin doğruluğunu değerlendirmek için analiz edilmiştir. Bu analiz, modelin güvenilirliğini belirlemek ve gerektiğinde modelin iyileştirilmesi için önerilerde bulunmak için yapılmıştır. Bu regresyona ait görüntü Görsel 1'de verilmiştir.

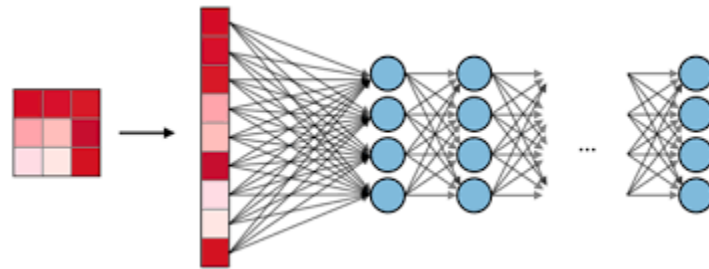

Görsel 1. KNN regresyon modeli

2.6. CNN'in Yapısı

ESA, ileri beslemeli bir sinir ağıdır. İki boyutlu bir görüntüden özellikler çıkarır ve ağdaki bilinmeyen parametreleri optimize etmek için geri yayılma algoritmasını kullanır. Örnekler ağa yerleştirilir ve gerekli özellikler ön işleme yoluyla çıkarılır. Daha sonra, sınıflandırma veya regresyon için çıktı elde edilir. İlerleme, Görsel 2'de gösterilmiştir.

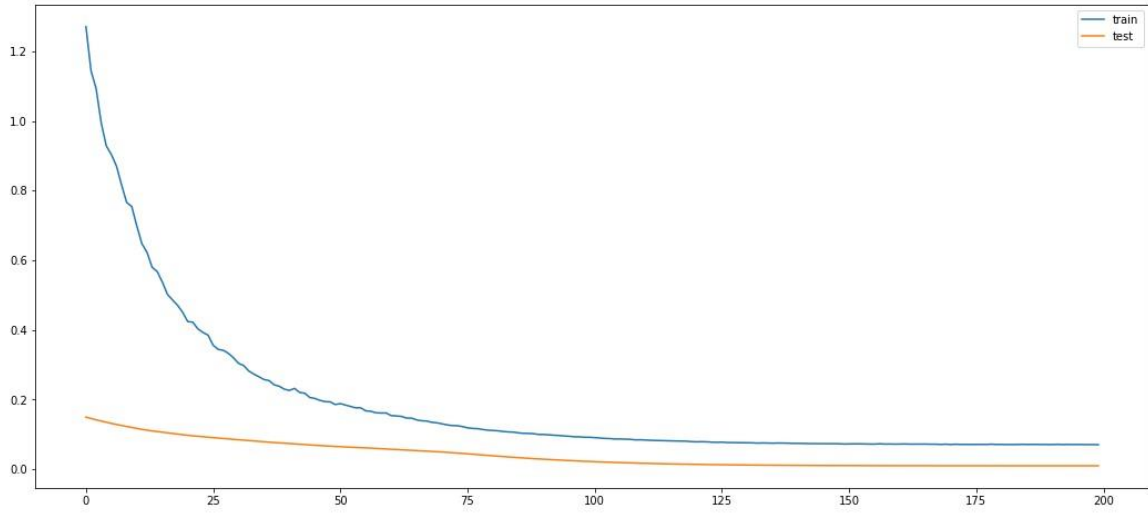

Görsel 2. ESA'nın yapısal modeli.

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

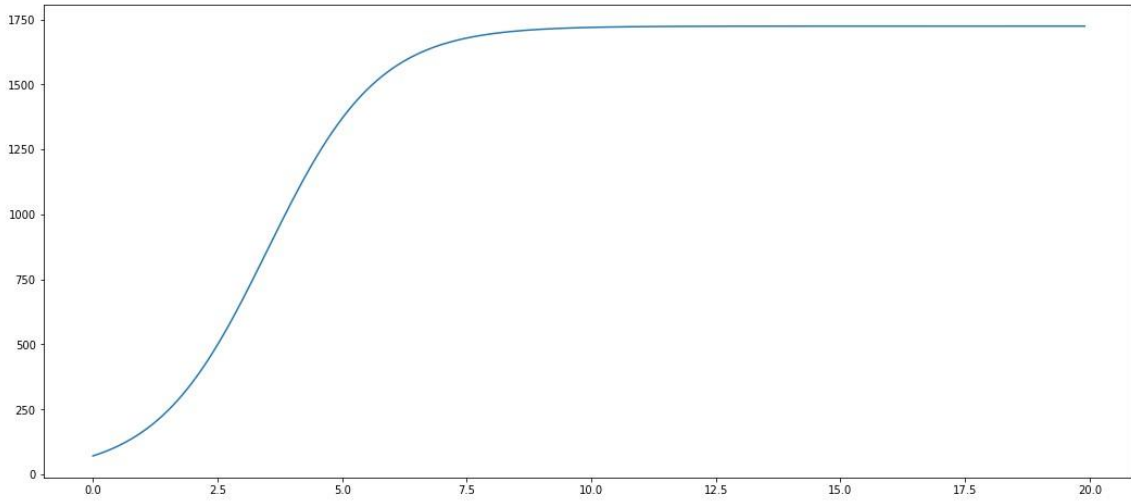
3.2. Rüzgâr Enerjisi Tahmini

Eğitim ve test işlemlerinden sonra, KNN modeli rüzgâr gücü için çoklu adımlı bir tahmin sunar. Rüzgâr çiftliğinin güç çıkışı Görsel 3'te verilmiştir.

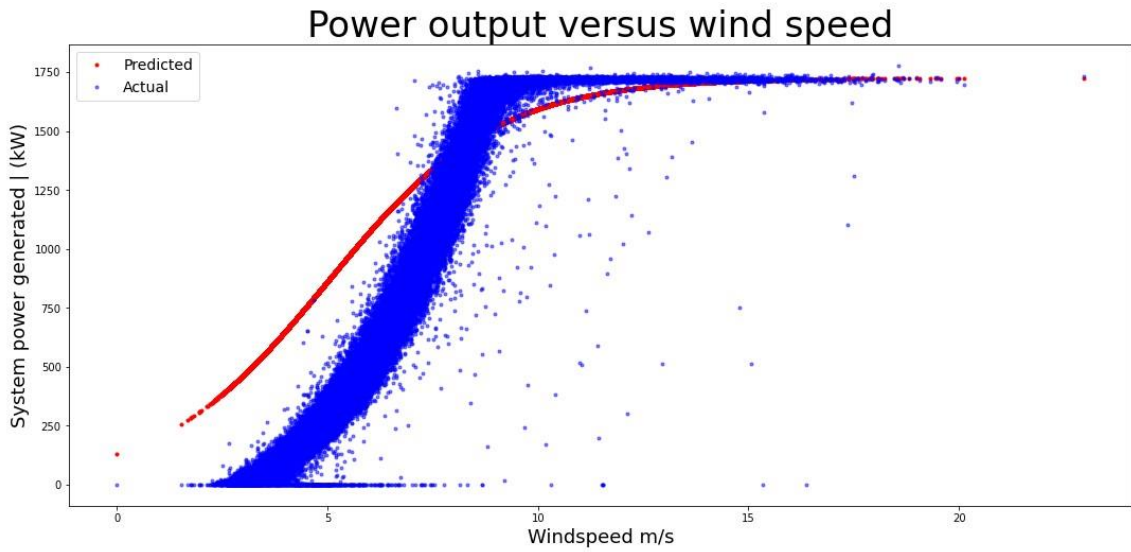

Görsel 3. Rüzgar enerjisi test ve eğitim güç çıkışı.

Eğitim tamamlandıktan sonra, KNN modelinin tahmin performansını değerlendirmek için test örnekleri kullanılır. Görsel 4 ve 5, KNN kullanılarak yapılan çok adımlı rüzgar gücü tahmininin iki sonucunu göstermektedir. Burada kırmızı eğri gerçek rüzgar gücünü, mavi eğri ise tahmin değerini göstermektedir.

Görsel 4. Rüzgar gücü verim tahmini

Görsel 5. Rüzgâr gücü tahmini

Makine öğrenmesi modeli k-en yakın komşu (knn) regresyonu ile Ortalama Kare Hata (MSE): 0.036, Ortalama Mutlak Hata (MAE): 0.152, R-kare (R^2) Değeri: 0.73. Bu sonuçlar, KNN regresyonunun rüzgar enerjisi üretim tahmini için ortalama bir başarı elde ettiğini göstermektedir.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Dünya çapında artan enerji talebini karşılamak için yenilenebilir enerji üretimi öngörüsü büyük önem taşımaktadır. Yenilenebilir enerji kaynakları arasında rüzgar enerjisi en önemli katkı sağlayıcılardan biri olarak öne çıkmaktadır. Geçmiş verilere dayalı olarak enerji ihtiyaçlarının doğru bir şekilde tahmin edilmesi, enerji tasarrufu stratejilerinin geliştirilmesi ve enerji iletim, üretim ve dağıtım sistemlerinin etkin bir şekilde yönetilmesi için çok önemlidir. Özellikle, rüzgar enerjisinden elektrik üretimi küresel olarak büyük ilgi görmektedir. Makine öğrenimi teknikleri, tüketim ve üretim modellerinin anlaşılmasına yardımcı olarak enerji sektöründe giderek daha hassas tahminler için umut verici yollar sunmaktadır. Bu çalışma, özellikle rüzgar enerjisi üretimi tahminine odaklanarak, enerji üretimi tahmini için çeşitli makine öğrenimi algoritmalarının etkinliğini değerlendirmeyi amaçlamaktadır. KNN bu çalışmada incelenmiştir. Gelecekteki çalışmalar için, hava durumu verilerinin rüzgar türbinlerinden elde edilen bilgilerle zenginleştirilmesi önerilmektedir. Bu türbinler, elektrik üretimi sırasında ek çevresel veriler toplayıp depolayabilir ve potansiyel olarak tahmin doğruluğunu artırabilir. Ayrıca, veri kümesinin türbin arızaları, bakım dönemleri ve faaliyetleri gibi yeni özelliklerle genişletilmesi tahmin sonuçlarını iyileştirebilir. Ek olarak, önerilen yaklaşıma dayalı yeni bir yazılım uygulaması geliştirmek, veri toplama ve tahmin süreçlerini otomatikleştirerek endüstri çapında uygulamayı kolaylaştırabilir.

KAYNAKÇA

- [1] A. Zhu, X. Li, Z. Mo and R. Wu, "Wind power prediction based on a convolutional neural network," 2017 International Conference on Circuits, Devices and Systems (ICCDs), Chengdu, China, 2017, pp. 131-135, doi: 10.1109/ICCDs.2017.8120465.
- [2] S. A. Vargas, G. R. T. Esteves, P. M. Maçaira, B. Q. Bastos, F. L. Cyrino Oliveira and R. C. Souza, "Wind power generation: A review and a research agenda", Journal of Cleaner Production, vol. 218, pp. 850-870, May 2019.
- [3] Y.S. Su, Y. Zeng, P. Li and Z.H. Li, "Research on Modeling and Simulation Technology for Wind Power Generator in Power System: A Survey", Applied Mechanics and Materials, vol. 602-605, pp. 2859-2862, August 2014.
- [4] F. Huang, S. Huang, J. Xie, Y. Dai and X. Wu, "Research on simulation technology of megawatt wind turbine based on three-phase asynchronous motor", 2019 22nd International Conference on Electrical Machines and Systems (ICEMS), pp. 1-5, 2019.
- [5] M. Qian et al., "Review on modeling of wind power generation systems" in 2019 IEEE Innovative Smart Grid Technologies - Asia (ISGT Asia), Chengdu, China, pp. 1958-1962, 2019.
- [6] P. Wais, "A review of Weibull functions in wind sector", Renewable and Sustainable Energy Reviews, vol. 70, pp. 1099-1107, 2017.

- [7] G. Margret Jónsdóttir, B. Hayes and F. Milano, "Continuous-Time ARMA Models for Data-Based Wind Speed Models", 2018 Power Systems Computation Conference (PSCC), pp. 1-7, 2018.
- [8] L. Y. Liu, J. J. Wu and S. L. Meng, "The Application of Wind Speed Numerical Simulation in Wind Power Generation", Applied Mechanics and Materials, vol. 380-384, pp. 3370-3373, August 2013.
- [9] Y. Saidi, A. Mezouar, Y. Miloud, K. D. E. Kerrouche, B. Brahmi and M. A. Benmahdjoub, "Advanced non-linear backstepping control design for variable speed wind turbine power maximization based on tip-speed-ratio approach during partial load operation", International Journal of Dynamics and Control, vol. 8, pp. 615-628, June 2020.
- [10] J. Guo, J. Si, D. Wu and P. Yue, "Modeling and simulation of maximum wind energy capture and variable pitch control of permanent-magnet direct-drive wind power generation system", 2018 Chinese Control And Decision Conference (CCDC), pp. 4200-4205, 2018.
- [11] H. Abouri, F. E. Guezar and H. Bouzahir, "An Overview of Control Techniques for Wind Energy Conversion System", 2019 7th International Renewable and Sustainable Energy Conference (IRSEC), pp. 1-6, 2019.

RÜZGÂR ENERJİSİNİN EVRİŞİMSEL SİNİR AĞINA (ESA) DAYALI OLARAK TAHMİN EDİLMESİ

Dr. Emrah ASLAN¹, Dr. Yıldırım ÖZÜPAK²

¹Dicle Üniversitesi, Silvan Meslek Yüksekokulu, emrah.aslan@dicle.edu.tr – 0000-0002-0181-3658

²Dicle Üniversitesi, Silvan Meslek Yüksekokulu, yildirim.ozupak@dicle.edu.tr – 0000-0001-8461-8702

ÖZET

Son zamanlarda, rüzgâr enerjisi, az kirlilik, esnek yatırım, kısa inşaat süresi ve az arazi işgali gibi avantajları nedeniyle öne çıkan bir yenilenebilir enerji kaynağı olmuştur. Ancak, rüzgârın hızı ve yönündeki belirsizlik, rüzgâr enerjisi üretimi için güçlü bir tahmin gerektirmektedir. Evrişimsel Sinir Ağı (ESA), büyük veri işleme yetenekleriyle öne çıkar. ESA, verileri iki boyutlu bir matris olarak işler ve genellikle görüntü işleme alanında kullanılır. Bu çalışma, ESA'nın rüzgâr gücü tahmini için nasıl uygulanabileceğini inceler. Geçmiş rüzgâr gücü verilerinden bir rüzgâr çiftliğinden alınan verilerle, ESA modeli oluşturulmuş ve eğitilmiştir. Tahmin sonuçları, ESA'nın regresyon tahminine uygulanabilirliğini doğrular niteliktedir.

Anahtar Kelimeler: ESA, Rüzgâr, Enerji.

USING A CONVOLUTIONAL NEURAL NETWORK (CNN) TO FORECAST WIND ENERGY

ABSTRACT

Because of its benefits, which include little pollution, flexible financing options, quick building times, and less land occupancy, wind energy has recently gained popularity as a renewable energy source. For wind power generation, however, accurate forecasting is necessary due to the unpredictability of wind direction and speed. The ability of Convolutional Neural Networks (CNN) to analyze large amounts of data is one of its key features. CNN is commonly used in image processing, where it analyzes data as a two-dimensional matrix. This study looks at the use of CNN for forecasting wind power. A CNN model is developed and trained with historical wind power data from a wind farm. The prediction outcomes validate CNN's suitability for regression forecasting.

Keywords: CNN, Wind, Energy.

1. GİRİŞ

Nüfus artışı ve bilim ile teknolojinin ilerlemesiyle birlikte, artan enerji talebi ve çevre kirliliğinden kaynaklanan enerji kıtlığı, modern toplumun önde gelen sorunlarından biri haline gelmiştir. Bu sorunlara etkili çözümlerden biri olarak, yenilenebilir enerji kaynakları olan rüzgâr enerjisi, güneş enerjisi ve gelgit enerjisi gibi kaynaklar önem kazanmaktadır. Bu çözümler aynı zamanda sürdürülebilir kalkınma prensiplerine de uygun olup, daha az kirlilik, esnek yatırım, kısa inşaat süresi ve daha az arazi işgali gibi avantajlar sunarlar. Ancak, rüzgâr enerjisi üretimi, özellikle meteorolojik koşullara bağlı olarak güç çıkışının belirsizliği gibi bazı zorluklarla karşı karşıyadır. Bu durum, elektrik şebekesinin işleyişini etkileyebilir ve güç kalitesini azaltabilir.

Büyük ölçekli rüzgâr çiftliklerinin elektrik şebekesine entegrasyonu, rüzgâr gücünün güçlü dalgalanmalarına ve aralıklı çalışmasına neden olabilir, bu da elektrik şebekesinin dağıtımı, sevk modu, kararlılığı, reaktif kompanzasyonu, tepe yükü ve frekans modülasyonu gibi faktörler üzerinde önemli etkilere yol açabilir. Bu sorunun üstesinden gelmek için, rüzgâr gücünün doğru bir Görselde tahmin edilmesi gerekmektedir. Tahminin doğruluğu, şebekenin rezerv kapasitesini belirler, rüzgâr enerjisi üretim sisteminin maliyetini düşürür ve elektrik şebekesi için temel sağlar, böylece elektrik şebekesi güvenilir, güvenli ve ekonomik bir Görselde çalışabilir hale gelir.

Rüzgâr türbinlerinin güç kaynağı olarak rüzgâr hızı ve güç dalgalanmaları önemli bir rol oynamaktadır. Günümüzde rüzgâr hızı ve güç tahmininde kullanılan ana yöntemler arasında sürekli tahmin yöntemi, stokastik zaman serisi yöntemi, mekansal korelasyon yöntemi, Kalman filtresi yöntemi, dalgacık analizi, destek vektör makinesi (DVM), yapay sinir ağı (YSA) vb. yöntemler bulunmaktadır.

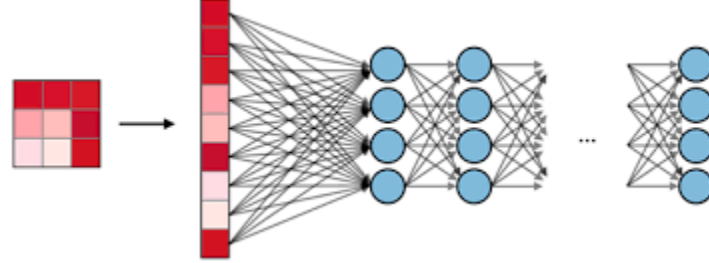
Ancak, her bir yöntemin kendi sınırları ve avantajları vardır. Son yıllarda, derin öğrenme algoritmaları, özellikle evrimsel sinir ağları (ESA) rüzgâr hızı ve güç tahmini alanında büyük ilgi görmektedir. Bu algoritma, diğer yöntemlerle karşılaştırıldığında genellikle daha düşük tahmin hatalarına ve daha iyi tahmin etkililiğine sahiptir. ESA'nın özellikle görüntü tanıma ve ses analizi alanında popüler olduğu bilinmektedir. ESA, ağırlık paylaşımı ve yerel bağlantı gibi özellikleriyle bilinen bir yöntemdir ve rüzgâr hızı ve güç tahmininde başarıyla uygulanabilir. Sonuç olarak, rüzgâr enerjisi tahmini alanında derin öğrenme algoritmalarının kullanımı, tahmin doğruluğunu artırabilir ve elektrik şebekesi için daha güvenilir ve verimli bir enerji kaynağı sağlayabilir.

2. MATERYAL VE METOT

New York Üniversitesi profesörü Yann LeCun tarafından 1988 yılında önerilen evrimsel sinir ağları (ESA), görüntü analizi alanında geniş bir Görselde kullanılmaktadır. El yazısı tanıma, trafik işareti tanıma gibi alanlarda başarıyla uygulanmaktadır. ESA, çok katmanlı bir algılayıcı olup, iyi hata toleransı ve kendi kendine öğrenme yeteneğine sahiptir. Ayrıca, hızlı çalışma hızına, iyi adaptif performansa ve yüksek çözünürlüğe sahiptir. ESA'nın yapısı ve eğitim yöntemleri bu bölümde tanıtılmaktadır.

2.1. CNN'in Yapısı

ESA, ileri beslemeli bir sinir ağıdır. İki boyutlu bir görüntüden özellikler çıkarır ve ağıdaki bilinmeyen parametreleri optimize etmek için geri yayılma algoritmasını kullanır. Örnekler ağına yerleştirilir ve gerekli özellikler ön işleme yoluyla çıkarılır. Daha sonra, sınıflandırma veya regresyon için çıktı elde edilir. İlerleme, Görsel 1'de gösterilmiştir.

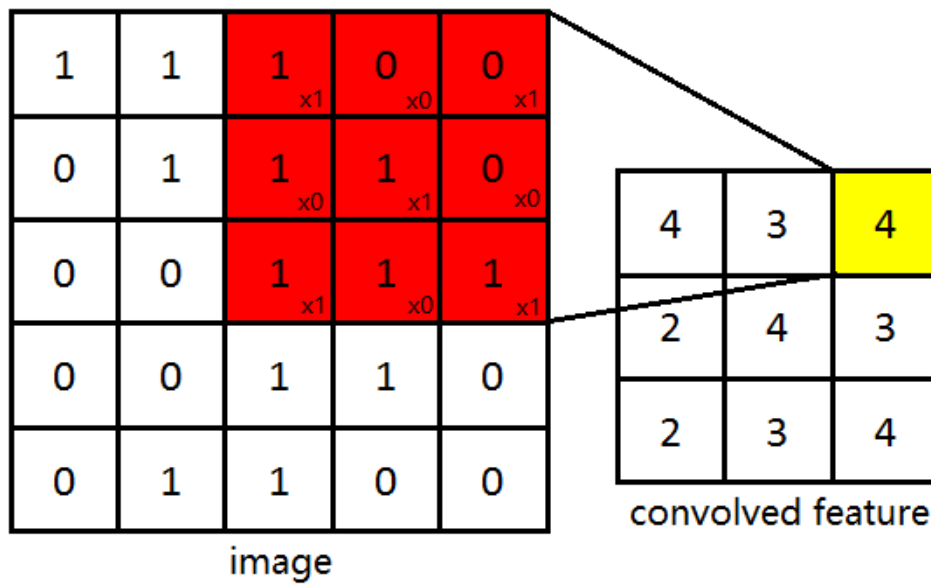

Görsel 1. ESA'nın yapısal modeli.

2.2. Konvolüsyon

Geleneksel bir Geriye Yayılım sinir ağında, her katmanın sinir düğümleri tek bir boyutta düzenlenir ve katmanlar arasında birbirlerine tamamen bağlıdır. Ancak, Evrişimsel Sinir Ağlarında (ESA), katmanlar arasındaki nöronlar artık tamamen bağlı değil, daha ziyade yerel olarak bağlıdır. Bu, her gizli katmanın nöronlarının yalnızca giriş katmanındaki nöronların bir alt kümesine bağlı olduğu anlamına gelir.

Biyolojide reseptörlerin simüle edilmesi, uyarılma ve duyu organındaki nöronlar aracılığıyla bilgi iletilmesi sürecine benzetilebilir. Nöronların uyarılma alanı alıcı alan olarak adlandırılır ve bu kavram, Evrişimsel Sinir Ağları yapılarında da uygulanır. ESA'da, tüm konvolüsyon filtreleri alıcı alan üzerinde tekrar tekrar hareket eder ve görüntünün konvolüsyon çekirdeği ile yerel özelliklerini çıkarır. Bu işlem sonucunda, giriş görüntüsünden bir özellik haritası oluşturulur. Her konvolüsyon filtresi, aynı ağırlık matrisi ve önyargı dahil olmak üzere aynı parametreleri paylaşan ağırlık paylaşımı prensibiyle çalışır. Bu, yerel özelliklerin konumunu dikkate almadan özellik çıkarımı yapılmasını sağlar ve parametre sayısını azaltarak avantaj sağlar.

Görsel 2. Konvolüsyon süreci.

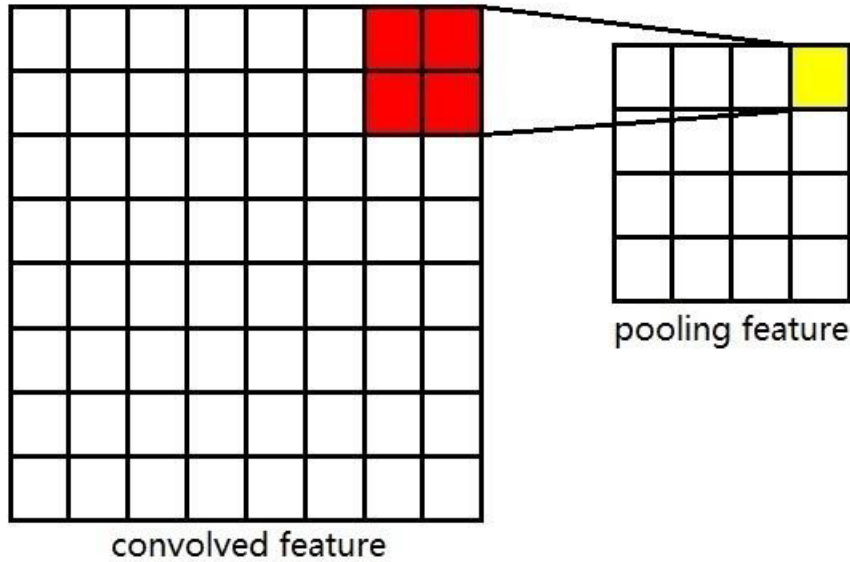

Görsel 2'de gösterilen konvolüsyon işlemi, bir 5×5 boyutundaki giriş görüntüsüyle ve 3×3 boyutundaki bir çekirdek (kernel) ile gerçekleştirilir. Her bir düşük çözünürlüklü görüntü, 3×3 boyutundaki bir özellik matrisine dönüştürülür. Konvolüsyon işleminden sonra, özellik matrisinin boyutu 3×3 olur.

2.3. Havuzlama

Havuzlama, CNN'in önemli bir işlemidir. Farklı hesaplama yöntemlerine göre iki tür havuzlama bulunmaktadır: ortalama havuzlama ve maksimum havuzlama.

Görüntüler sabittir ve her bölge aynı özelliklere sahiptir. Bu nedenle, havuzlama işlemi, her bir yüksek çözünürlüklü görüntü parçası için aynı hesaplamayı yapar, örneğin ortalama veya maksimum değeri hesaplar. Havuzlama işleminden sonra, karakteristik istatistiklerin boyutu büyük ölçüde azalır ve modelin genelleme yeteneği artar. Sonuç optimize edilir ve aşırı uyum olasılığı azalır. Görsel 3, havuzlama işlemi göstermektedir. 8×8 boyutunda dönüştürülmüş özellikler bulunmaktadır ve ölçek 2 olarak seçilmiştir. Havuzlama işleminden sonra, özellik sayısı 4×4 'e düşürülmüştür.

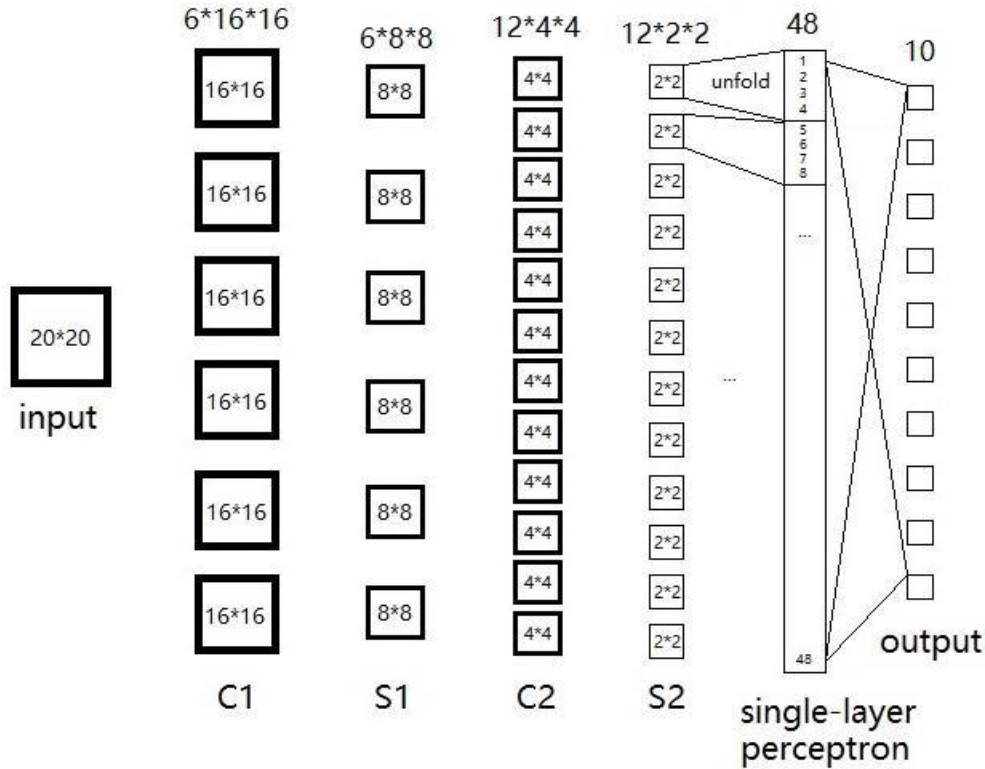
Görsel 3. Havuzlama süreci.

Havuzlama öteleme değişmezliğine sahiptir, yani görüntünün bölümleri birbirine bağlandığında ve havuzlama kuralları aynı olduğunda, görüntü belirli bir mesafe hareket ettikten sonra özellikler değişmeyecektir. Birçok pratik uygulamada, öteleme değişmezliğine sahip özellikler elde etmek gereklidir, örneğin ses tanıma ve nesne algılama gibi.

2.4. ESA Modeli

ESA'nın temel yapısı iki tür nörondan oluşur: konvolüsyon katmanı ve havuzlama katmanı. Konvolüsyon katmanındaki nöronlar yerel olarak bir önceki katmana bağlanır ve yerel özellikleri çıkarılır. Havuzlama katmanı ise yerel hassasiyeti bulmak ve özellikleri tekrar çıkarmak için kullanılır. Konvolüsyon katmanlarının ve havuzlama katmanlarının dönüşümlü olarak kullanılması, özellik çözünürlüğünü ve optimize edilmesi gereken ağ parametrelerinin sayısını azaltır.

Görsel 4, ESA'nın yapısını göstermektedir. Bu yapı sınıflandırma veya regresyon için kullanılabilir. Bir girdi örneğinin harita boyutu 20×20 'dir. Çekirdek boyutu 5'tir ve ölçek 2'dir. İlk konvolüsyon katmanı C1, harita boyutları $20 - 5 + 1 = 16$ olan 6 özellik haritasından oluşur. İlk havuzlama katmanı S1 de harita boyutları $16 / 2 = 8$ olan 6 özellik haritasından oluşur. İkinci konvolüsyon katmanı C2, harita boyutları $8 - 5 + 1 = 4$ olan 12 özellik haritasından oluşur. İkinci havuzlama katmanı S2 de harita boyutları $4 / 2 = 2$ olan 12 özellik haritasından oluşur. Son olarak, $12 \times 2 \times 2 = 48$ özellik sıralanır ve sınıflandırma veya regresyona uygulanan tek katmanlı bir perceptron aracılığıyla 10 çıkış veri noktası elde edilir.

Görsel 4. ESA yapısı.

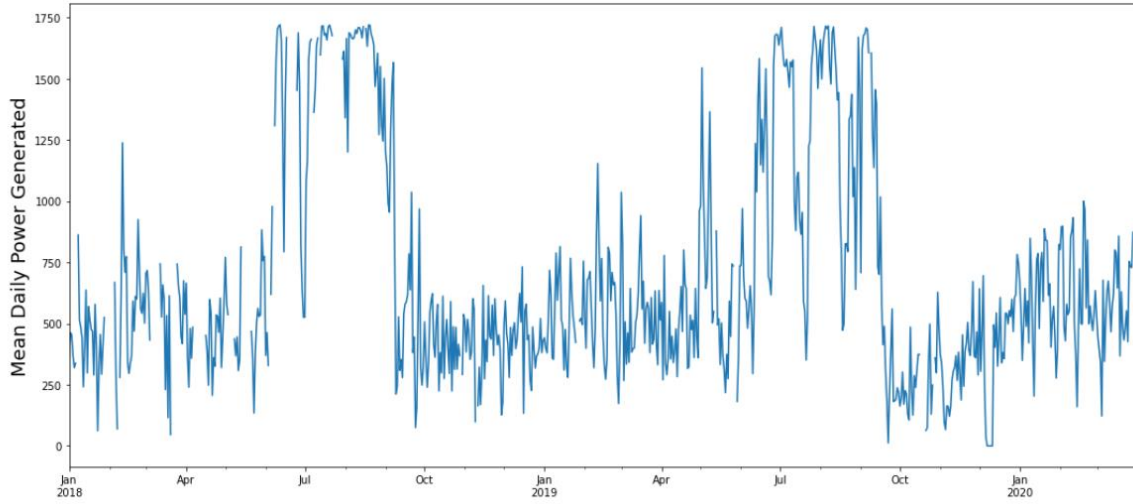
3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

3.1. Regresyon Yöntemi

ESA genellikle iki boyutlu matris biçimindeki verileri işler ve özellikle görüntü işleme alanında yaygın olarak kullanılır. Ancak, bu makalede ESA, tek boyutlu bir veri dizisini işleyerek rüzgâr gücü tahminine uygulanmaktadır. Ön işleme aşamasında, tek boyutlu veriler ESA'nın giriş biçimine uygun olacak Görselde iki boyutlu bir matrise yeniden düzenlenir. Daha sonra, özellik dosyası ve yanıt dosyası oluşturulur. Özellik dosyası ESA'nın girdisi olarak kullanılırken, yanıt dosyası beklenen çıktı değerlerini içerir. Her bir satır bir örneği temsil eder. ESA'nın eğitilmesi için yeterli sayıda örnek kullanılarak ağırlıklar ve yanlılıklar belirlenir. Eğitim süreci, regresyon sonuçlarının beklenen değerlere yaklaşması sağlanana kadar devam eder. Eğitim tamamlandığında, model istenen tahmin sonuçlarını üretmek için kullanılabilir.

3.2. Rüzgâr Enerjisi Tahmini

Belçika'da bir iletim sistemi işletmecisidir. Yük, ara bağlantı, üretim ve dengeleme verileri, web sitesinden indirilebilir. 2015 ve 2016 yıllarına ait rüzgâr enerjisiyle ilgili tarihsel verilere dayanarak, model, derin öğrenme araç kutusundan ESA ile kurulmuştur. Eğitim ve test işlemlerinden sonra, model önümüzdeki 4 saat için rüzgâr gücü için çoklu adımlı bir tahmin sunar. Rüzgâr çiftliğinin güç çıkışı Görsel 5'te gösterilmiştir.

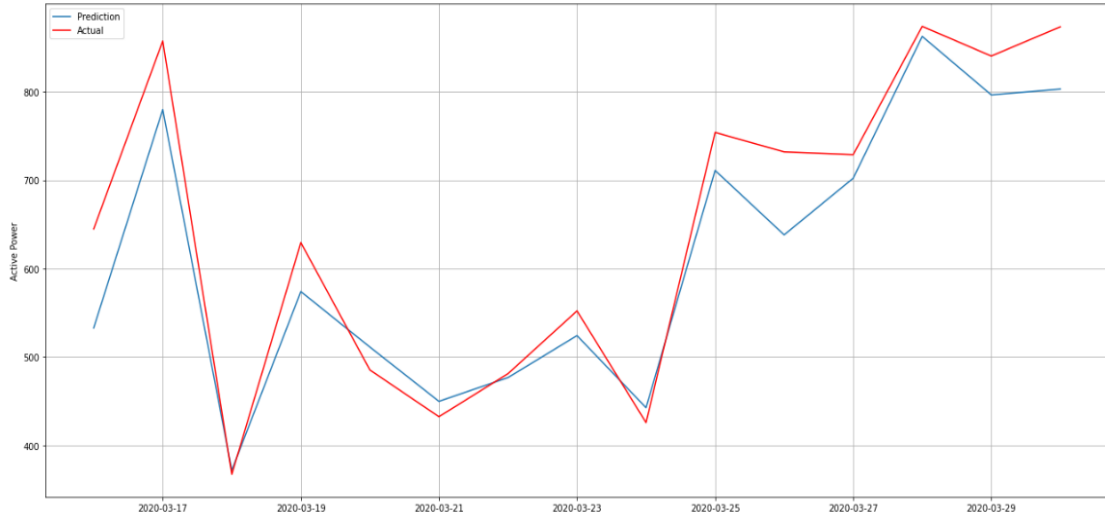
Görsel 5. Örnek rüzgâr çiftliğinin güç çıkışı.

Öncelikle, orijinal veriler önışlenir. Rüzgâr çiftliği rüzgâr gücünü her 15 dakikada bir kaydeder. Orijinal veriler ön işlemden geçirildikten sonra özellik dosyası ve yanıt dosyası oluşturulur. Özellik dosyası her satırda 400 veri noktası içerir ve her 15 dakikada bir sürekli örnekleme dizisini temsil eder. Yanıt dosyası her satırda 16 veri noktası içerir ve bu da ilerleyen 4 saat için rüzgâr gücü verilerine karşılık gelir. Özellik dosyasındaki ve yanıt dosyasındaki her satır bir örnek oluşturur. Eğitim için toplam 30.000 örnek kullanılırken, kalan 1000 örnek ESA modelini test etmek için kullanılır.

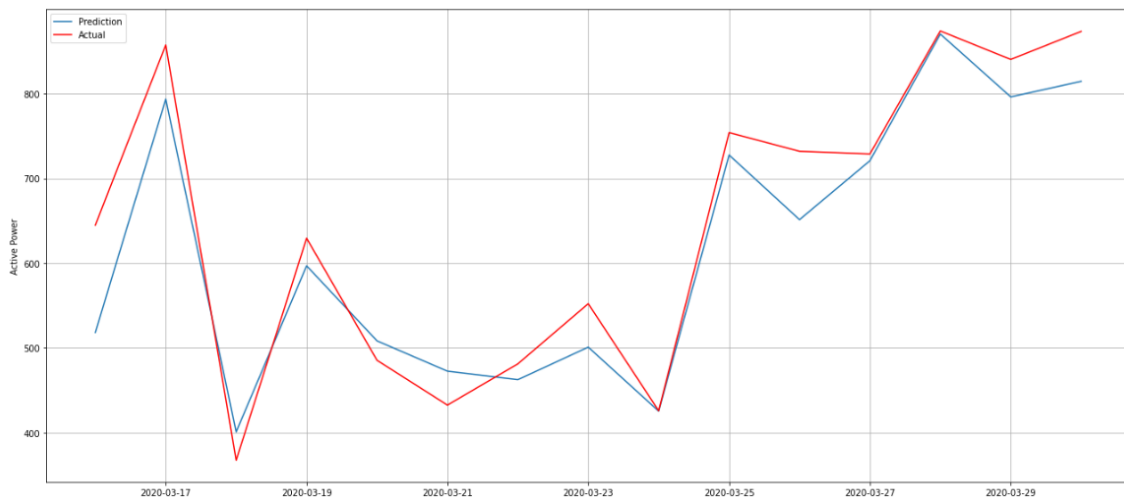
Daha sonra model eğitim için hazırlanır. Görsel 4'te gösterildiği gibi ESA model yapısı, giriş matris boyutunun 20×20 olduğunu göstermektedir. Bu nedenle, 30.000×400 eğitim örneği matrisinin $20 \times 20 \times 30000$ matris olarak yeniden Görsellendirilmesi gerekir. Sigmoid fonksiyonu son katmanın nöronlarına uygulanır. Başlangıçta, ESA modelinin parametreleri rastgele başlatılır. Ardından, modeli eğitmek ve parametreleri optimize etmek için eğitim örnekleri kullanılır.

Eğitim sürecinde, her bir örneğin 300 özelliği iki kez konvolüsyon ve havuzlama işlemlerinden geçer. Daha sonra, son katmandaki algılayıcı 16 çıktı üretir. Bu 16 çıktı ile karşılık gelen 16 örnek yanıt değeri arasındaki fark hesaplanır. Daha sonra sinir ağının hatasını hesaplamak ve yaymak için Geri Yayılım algoritması kullanılır, ardından ağırlık değiştiriciyi elde etmek için gradyan hesaplanır. Son olarak, model parametrelerini güncellemek için gradyan orijinal modele eklenir. Bu iteratif süreç, parametreler belirlenene kadar birden fazla nesil boyunca devam eder.

Eğitim tamamlandıktan sonra, ESA modelinin tahmin performansını değerlendirmek için test örnekleri kullanılır. 300 rüzgâr gücü geçmiş veri noktası girilerek, ilerleyen 4,5 saat için çıkış gücünü temsil eden 16 regresyon tahmin çıktısı elde edilir. Görsel 6 ve 7, ESA kullanılarak yapılan çok adımlı rüzgâr gücü tahmininin iki sonucunu göstermektedir; burada kırmızı eğri gerçek rüzgâr gücünü, mavi eğri ise tahmin değerini göstermektedir.

Görsel 6. Rüzgar gücü tahmininin ilk sonucu.

Görsel 7. Rüzgar gücü tahmininin ikinci sonucu.

Sonuçlar, tahmin edilen değerler ile gerçek değerler arasında yakın bir uyum olduğunu gösteren düşük bir MSE göstermektedir. Bu da ESA modelinin bu bağlamda regresyon tahmin görevleri için etkili olduğunu göstermektedir. Bu nedenle, gözlemlenen performansa dayanarak ESA'nın regresyon tahmini uygulamaları için uygun olduğu düşünülebilir.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Rüzgâr enerjisi, kirliliğin azaltılması, esnek yatırım seçenekleri, daha kısa inşaat süreleri ve minimum arazi işgali gibi çeşitli avantajları nedeniyle küresel olarak en önemli yenilenebilir enerji kaynaklarından biri olarak öne çıkmıştır. Bununla birlikte, rüzgâr hızı ve yönü ile ilgili doğal belirsizlik, doğru rüzgâr gücü tahmini için zorluklar oluşturmaktadır. Bu çalışma, rüzgâr enerjisi tahmininde regresyon tahmini için ESA'dan yararlanan yeni bir yaklaşım sunmaktadır.

Başlangıçta, zaman boyutunda düzenlenmiş rüzgâr gücü verileri, ESA'nın gerektirdiği giriş formatına uyacak Görselde iki boyutlu bir matris halinde yeniden Görsellendirilir. Daha sonra, ilki ESA girdisi olarak hizmet veren ve ikincisi tahmin edilen verilerle karşılaştırma için kullanılan özellik ve yanıt dosyaları oluşturulur. Özellik ve yanıt dosyalarının her satırı bir örnek oluşturur. Ağırlıklar ve önyargılar dahil olmak üzere ağ parametreleri başlatılır ve modeli eğitmek için yeterli örnek kullanılır. Eğitim sonuçları sürekli olarak yanıt değerleriyle karşılaştırılarak hata beklenen eşiğe ulaşana kadar eğitim devam eder. Son olarak, tahmin edilen rüzgâr gücü değerlerini elde etmek için en son geçmiş veriler eğitilmiş modele girilir. Bu çalışma, orijinal veri kümesi olarak örnek rüzgâr çiftliğinden alınan verileri kullanarak ESA'yı rüzgâr gücü tahminine uygulamaktadır. Ağın eğitilmesi ve test edilmesinin ardından ESA modeli, takip eden 4 saat için öngörülen rüzgâr gücü değerlerini başarıyla üretmektedir. Sonuçlar, ESA'nın bu alanda regresyon tahmini için uygulanabilirliğini göstermektedir. Ayrıca, rüzgâr gücü tahmini için Evrimsel Sinir Ağının öncü kullanımına işaret etmekte, umut verici deneysel sonuçlar vermekte ve derin öğrenme teorisinin güç sistemi alanına entegrasyonuna katkıda bulunmaktadır.

KAYNAKÇA

- [1] A. Zhu, X. Li, Z. Mo and R. Wu, "Wind power prediction based on a convolutional neural network," 2017 International Conference on Circuits, Devices and Systems (ICCCDS), Chengdu, China, 2017, pp. 131-135, doi: 10.1109/ICCCDS.2017.8120465.
- [2] S. A. Vargas, G. R. T. Esteves, P. M. Maçaira, B. Q. Bastos, F. L. Cyrino Oliveira and R. C. Souza, "Wind power generation: A review and a research agenda", Journal of Cleaner Production, vol. 218, pp. 850-870, May 2019.
- [3] Y.S. Su, Y. Zeng, P. Li and Z.H. Li, "Research on Modeling and Simulation Technology for Wind Power Generator in Power System: A Survey", Applied Mechanics and Materials, vol. 602-605, pp. 2859-2862, August 2014.
- [4] F. Huang, S. Huang, J. Xie, Y. Dai and X. Wu, "Research on simulation technology of megawatt wind turbine based on three-phase asynchronous motor", 2019 22nd International Conference on Electrical Machines and Systems (ICEMS), pp. 1-5, 2019.
- [5] M. Qian et al., "Review on modeling of wind power generation systems" in 2019 IEEE Innovative Smart Grid Technologies - Asia (ISGT Asia), Chengdu, China, pp. 1958-1962, 2019.
- [6] P. Wais, "A review of Weibull functions in wind sector", Renewable and Sustainable Energy Reviews, vol. 70, pp. 1099-1107, 2017.
- [7] G. Margret Jónsdóttir, B. Hayes and F. Milano, "Continuous-Time ARMA Models for Data-Based Wind Speed Models", 2018 Power Systems Computation Conference (PSCC), pp. 1-7, 2018.

- [8] L. Y. Liu, J. J. Wu and S. L. Meng, "The Application of Wind Speed Numerical Simulation in Wind Power Generation", *Applied Mechanics and Materials*, vol. 380-384, pp. 3370-3373, August 2013.
- [9] Y. Saidi, A. Mezouar, Y. Miloud, K. D. E. Kerrouche, B. Brahmi and M. A. Benmahdjoub, "Advanced non-linear backstepping control design for variable speed wind turbine power maximization based on tip-speed-ratio approach during partial load operation", *International Journal of Dynamics and Control*, vol. 8, pp. 615-628, June 2020.
- [10] J. Guo, J. Si, D. Wu and P. Yue, "Modeling and simulation of maximum wind energy capture and variable pitch control of permanent-magnet direct-drive wind power generation system", *2018 Chinese Control And Decision Conference (CCDC)*, pp. 4200-4205, 2018.
- [11] H. Abouri, F. E. Guezar and H. Bouzahir, "An Overview of Control Techniques for Wind Energy Conversion System", *2019 7th International Renewable and Sustainable Energy Conference (IRSEC)*, pp. 1-6, 2019.

AKTİVASYON SICAKLIKLARI AYNI OLAN İKİ FLAKSIN A356 ALAŞIMINDA GAZ GİDERME PROSESİ ÖNCESİ VE SONRASI DI DEĞERLERİNİN İSTATİSTİKSEL OLARAK DEĞERLENDİRİLMESİ

Araştırmacı Sebihe Yağmur DİNÇ¹, Araştırmacı Batuhan DOĞDU¹, Caner
KALENDER¹

¹ CMS Jant ve Makine Sanayi A.Ş., ydinc@cms.com.tr, 0009-0002-8437-2399

² CMS Jant ve Makine Sanayi A.Ş., bdogdu@cms.com.tr, 0000-0003-4110-7341

³ CMS Jant ve Makine Sanayi A.Ş., ckalender@cms.com.tr, 0000-0003-3398-3181

ÖZET

Binek araç jantı üretiminde yaygın olarak kullanılan AlSi7Mg0.3 (ticari adıyla A356) ötektik altı Al-Si alaşımı, alüminyum döküm alaşımlarının büyük bir kısmını temsil etmektedir. Alüminyum alaşımları, hidrojen gazına (H₂) duyarlılıkları ile bilinirler ve sıvı halde yüksek miktarda H₂ çözebilirler. Metalin sıvı ve katı haldeyken H₂ çözebilme kapasitesi arasında belirgin bir fark olduğundan, sıvı halde alaşımın içinde hapsolan H₂, giderilmediği takdirde, alaşım katılaştığında, porozite adı verilen ve final ürün kalitesini olumsuz etkileyen döküm hataları oluşur. Final üründe kalitenin sağlanması adına, H₂'nin sıvı metalden uzaklaştırılması gereklidir. Sıvı metalde istenmeyen bu gazın giderilmesi için, endüstride sıklıkla döner tip gaz giderme cihazları kullanılır ve sıvı metalin içerisine inert bir gaz verilerek H₂'nin elimine edilmesi sağlanır. Metal içerisinde hidrojen gazının yanı sıra, kaliteyi düşüren inklüzyon ve empüriteler de mevcuttur. İstenmeyen bu bileşenlerin giderilmesi için gaz giderme esnasında flakslama yapılır. Flakslar, empüritelerin giderilmesini sağlayan, eriyik akışkanlığını değiştirebilen, genellikle inorganik tuzlardan oluşan karışımlardır. Flakslama işlemi, uygulama kolaylığı, farklı ihtiyaçlara uygun çeşitlere sahip olması ve benzer görevi üstlenen farklı proseslere kıyasla sağladığı maliyet avantajı sayesinde endüstride metal temizliğinin sağlanmasında sıklıkla tercih edilen bir pratiktir.

Gerçekleştirilen çalışmada, aktivasyon sıcaklıkları aynı olan iki flaks; A ve B incelenmiştir. A flaksında potasyum alüminyum florür (KAlF₄), sodyum karbonat (Na₂CO₃) ve alüminyum florür (AlF₃) bulunmaktadır. B flaksının etken maddesi ise potasyum alüminyum florürdür (KAlF₄). Flakslar, 4 kilogramlık A15 potalara, tedarikçinin önerdiği minimum eklenti miktarı kullanılarak ilave edilmiş ve aynı gaz giderme prosesinden geçirilmişlerdir. Döküm yapılan

potalardan alınan gaz giderme öncesi ve sonrası numunelerin yoğunluk indeksi (density index, DI) kaydedilmiştir. Gaz giderme öncesi ve sonrası DI değerlerinin değişim yüzdesi hesaplanmış ve iki flaksın bu bağlamda temizlik performansı Minitab yazılımıyla istatistiksel olarak analiz edilmiştir. Yapılan analizler sonucunda, A ve B flakslarının temizlik etkinliklerinin farklı gruplandığı, B flaksının temizleme performansının A flaksına oranla %19,4 daha fazla olduğu gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelimeler : A356, alüminyum, flakslama, metal temizliği, yoğunluk indeksi

RSSI DEĞERLERİNE DAYALI ANTEN LEHİM HATALARINI OTOMATİK TESPİT EDEN SİSTEM TASARIMI

Hakkı Hakan SÖZEN

BAYLAN Ölçü Aletleri, h.sozen@baylanwatermeters.com - 0009-0002-9900-234X

Bahadır YEŞİL

BAYLAN Ölçü Aletleri, b.yesil@baylanwatermeters.com - 0000-0002-9622-2593

ÖZET

Kablosuz iletişim teknolojileri, birçok farklı alanda kullanılan ve hayatımızı kolaylaştıran önemli bir teknolojidir. Bu teknolojinin temelini oluşturan cihazların üretim aşamasında yapılan hatalar, cihazların sahadaki performansını olumsuz etkileyebilmektedir. Bu bildiride kablosuz iletişim teknolojileri ile çalışan cihazların üretim aşamasında lehim personeli tarafından yapılan hatalar sonucunda sahada beklenen performansı sağlayamaması durumlarının, ürün sahaya gönderilmeden önce tespiti üzerine bir yöntem önerilmiştir. Radyo Frekans (RF) çıkış gücünü etkileyen fiziksel faktörlerin başında anten lehim kalitesi gelmektedir. Bir cihazın Etkin Yayın Gücü (EIRP) değeri olması gereken değerden daha düşük olduğunda sahada haberleşme mesafesinde problemler yaşanabilir. Bu problemler, saha ekipleri için zaman ve kaynak kaybına, müşteri memnuniyetsizliğine ve marka itibarına zarar verebilir. Alınan Sinyal Gücü Göstergesi (RSSI) ve Sinyal Gürültü Oranı (SNR), kablosuz iletişim sistemlerinde yaygın olarak kullanılan performans ölçütleridir. Bu çalışma LoRa haberleşme teknolojisi kullanılan su sayaçlarının RF çıkış gücünün etkin bir şekilde sınıflandırılması için RSSI değerini kullanarak anten lehim kalitesi üzerinde yorum yapılabilmesine olanak kılan bir yöntemi incelemektedir. Önerilen yöntem ile toplanan verilere bakılarak antenin lehim kalitesi hakkında yorum yapılabilir, üretimde problemlerli ürünler tespit edilebilir ve sahada yaşanabilecek haberleşme problemlerinin önüne geçilebilir. Görsel inceleme bu lehim hatalarının tespiti için en basit yöntemdir ancak seri üretim süreçlerinde uygun bir yöntem değildir. X-ray ile inceleme ise pahalı ve karmaşık bir çözüm olarak değerlendirilebilir. Sonuç olarak, önerilen yöntem saha uygulamalarında yüksek performanslı ve güvenilir kablosuz iletişim sistemlerinin tasarlanması ve bakımı için değerli bir katkı sağlayabilir.

Anahtar Kelimeler: RF Haberleşme, LoRa, RSSI, Soğuk Lehim

1. GİRİŞ

Günümüzde kablosuz iletişim sistemleri, geniş bir kullanıcı kitlesine hizmet veren ve sürekli olarak gelişen bir teknolojik alandır. Nesnelerin interneti (IoT), teknolojisi bu alandaki gelişmelerden bir tanesidir. Bu alandaki gelişmeler, günlük hayatımızda kullandığımız cihazların internete bağlanmasını ve birbirleriyle iletişim kurmasını mümkün kılmaktadır. Lora,

IoT cihazlarında yaygın olarak kullanılan bir kablosuz iletişim teknolojisidir. Lora, uzun menzilli ve düşük güç tüketimli olması nedeniyle tercih edilir. IoT cihazları genellikle pille çalışır ve uzun süre çalışmaları gerekir. Bu nedenle, Lora gibi düşük güç tüketimli bir teknolojinin kullanılması önemlidir. Bu sistemlerin başarılı bir şekilde çalışabilmesi, iletişimde kullanılan RF (Radyo Frekans) sinyallerinin güçlü ve güvenilir bir şekilde iletilmesine bağlıdır. RF çıkış gücü, iletişim sistemlerinin performansını etkileyen kritik bir faktördür. Bu nedenle, RF çıkış gücünün minimum kayıp ile antene aktarılması, kablosuz iletişim sistemlerinin optimize edilmesi açısından önemlidir.

Literatürde ilgili alandaki çalışmalara bakıldığında benzer çalışma bulunamamıştır. Bu çalışma ile ortak olarak RSSI parametresine odaklanan çalışmalarda genellikle konum tahmini uygulamaları yapıldığı görülmüştür. Bu çalışmalara örnek verecek olursak; Anjum ve arkadaşları, RSSI parametresini kullanarak bir konumlandırma sistemi uygulamak için LoRa (Uzun Menzil) teknolojisinin uygunluğunu araştırmışlar ve sonuçlarını tartışmışlardır.[1] Daramouskas ve arkadaşları, LoRa mesajları aracılığıyla RSSI ölçümlerini kullanarak bir nesnenin (Enlem ve Boylam) konumunu tahmin etmek için eğitilmiş bir sinir ağı sunmuşlardır.[2] Onykienko ve arkadaşları, RSSI değerlerine belirli bir dengeleme katsayısı ekleyerek bir LoRa alıcısının giriş gücünü hesaplamak için bir yöntem sunmuşlardır. [3] Dinev ve arkadaşları hem simüle edilmiş hem de gerçek dünyadaki LoRa ağlarından elde edilen RSSI verilerini karşılaştırmaktadır ve sonuçları tartışmışlardır.[4] Yılmaz ve arkadaşları, sokak lambalarını kontrol eden bir uygulama için LoRa teknolojisini kullanarak bir haberleşme sistemi tasarımı sunmuştur. [5] Baydur ve arkadaşları, akıllı sera sistemlerindeki parametreleri takip ve kontrol etmek amacıyla LoRa protokolünü kullanan bir sistem örneği sunmuştur.[6]

Bu bildiriye, alıcı tarafta yakalanan sinyalin gücünü ifade eden parametre olan “Alınan Sinyal Gücü Göstergesi” (RSSI) üzerine odaklanmaktadır. RSSI, alıcı tarafından algılanan sinyalin gücünü ölçen bir metrik olarak kullanılır. RSSI, bir alıcının aldığı sinyalin gücünü gösteren bir ölçüttür. RSSI değeri, alıcı ile verici arasındaki mesafeyi ve sinyalin kalitesini tahmin etmek için kullanılabilir. Bu çalışmada, RSSI değerinin Lora bağlantısını nasıl etkilediği ve lehimleme kalitesinin RSSI değerini nasıl etkilediği incelenecektir.

Bu bildiriye çalışmanın kısa bir özeti, sonuçların doğrudan tartışılması ve çalışmanın gelecekteki yönü sunulmaktadır.

2. METERYAL ve METOD

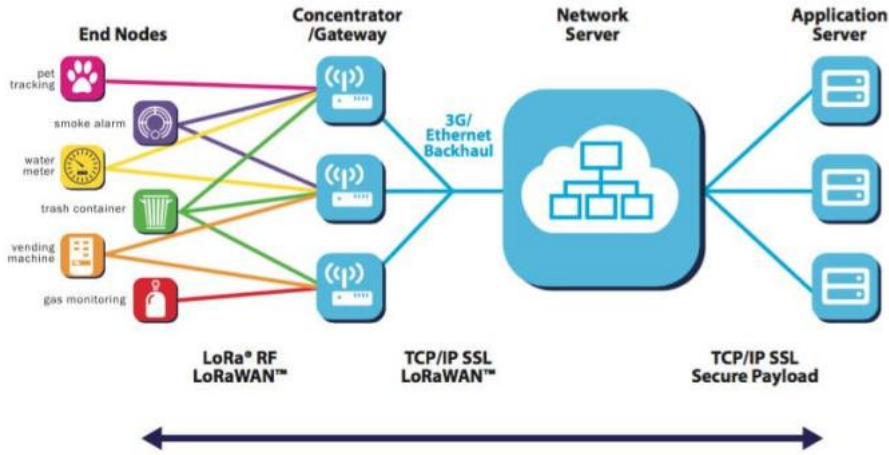
Makalenin bu bölümünde öncelikle LoRa Haberleşme Teknolojisi ve RSSI kavramı anlatılmaktadır. Daha sonra problemin tanımı yapılmakta ve veri toplama sürecinin adımları sunulmaktadır.

2.1. LoRa Haberleşme Teknolojisi

LoRa (Uzun Menzilli Düşük Güç), kablosuz iletişim için özel olarak tasarlanmış bir düşük güç tüketimli uzun menzilli iletişim teknolojisidir. Bu teknoloji, genellikle IoT (Nesnelerin İnterneti) uygulamalarında kullanılmak üzere geliştirilmiştir.

Long Range kısaltmasından oluşan LORA, kendine özgü bir modülasyon tekniği kullanır. LoRa tarafından kullanılan modülasyon, Doppler radyodan ilham alan Chirp Spread Spectrum tekniği ile birlikte dikkate değer bir performans düzeyi elde eden FSK'dır (Frekans Kaydırma Anahtarlama). Her LoRa paketi, yayılma oranının kontrol edilmesiyle 6 ila 12 arasında değişen farklı Yayılma Faktörlerinde (SF) iletilebilir. Bu özellikler, LoRa modülasyonunun kentsel LoS (Görüş Hattı Koşulları) olmayan ortamlarda bile büyük iletişim mesafelerine ulaşmasını sağlar ve bu da onu akıllı şehir uygulamaları için uygun hale getirir. [7]

LORA yeterli Gateway veya baz istasyonları ile yüzlerce kilometrekare alanı veya şehirleri kapsayabilir. Bir Gateway ortalama 1000+ adet sayaç ile haberleşebilir. Menzil, çoğunlukla çevreye veya verilen lokasyonda karşılaşılan engellere bağlı olarak değişir, fakat LORA ve Lorawan'ın çıkış sinyali ile Gateway arası haberleşme kalitesi, diğer standart bağlantı teknolojilerine göre daha iyidir.

Görsel 1. LoRa ağ yapısı.

Görsel 1'de LoRa çalışma prensibini anlatan görsel bulunmaktadır. End Nodes olarak ifade edilen kısımda bulunan su sayaçlarından iletilen yayınlar ağ geçitleri (Gateway) tarafından yakalanarak network server'a (Chirpstack) iletilir, burada çözümlenen veriler uygulama server'ı ekranından kullanıcı tarafından görüntülenebilir.

Bu çalışmada, LoRaWAN ağını yönetmek için tüm dünyada kabul görmüş Chirpstack alt yapısını kullanılmıştır. Chirpstack open source LoRaWAN Network Server kullanması kolay, özelleştirilebilir, ölçeklenebilir, performanslı ve güvenilir bir LNS'tir. Tüm LoRaWAN Gateway'ler ile uyumludur. Device verisini birçok entegrasyon yöntemi ile son kullanıcıya sunabilmektedir. Chirpstack tarafından çözümlenen veriler, BAYLAN Metering System olarak

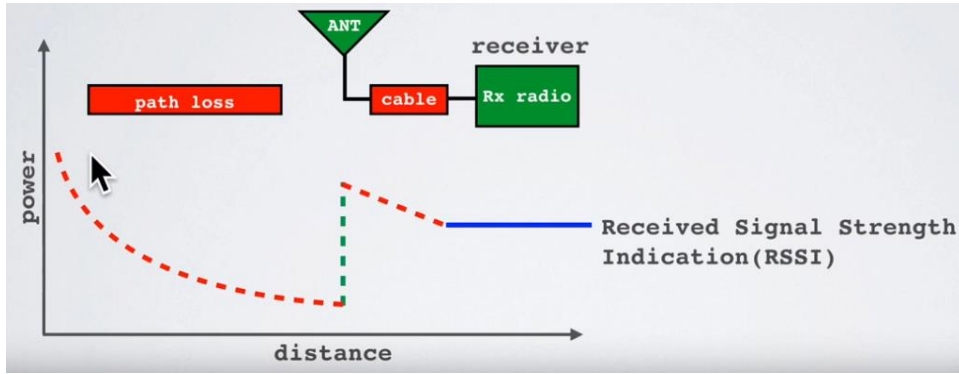
adlandırılan BMS websitesi üzerinden ekrana yansıtılır ve son kullanıcı tarafından kontrol edilebilir.

2.2. Alınan Sinyal Gücü Göstergesi (RSSI)

Alınan Sinyal Gücü Göstergesi (RSSI), miliwatt cinsinden alınan sinyal gücüdür ve dBm cinsinden ölçülür.

Bu değer, alıcının göndericiden gelen sinyali ne kadar iyi "duyabildiğinin" bir ölçüsü olarak kullanılabilir.

RSSI dBm cinsinden ölçülür ve negatif bir değerdir. 0'a ne kadar yakınsa sinyal o kadar iyidir. Tipik bir LoRa ağı için minimum RSSI -120 dBm olarak kabul edilir.

Görsel 2. RSSI kavramının açıklanması [8]

Görsel 2'de RSSI mantığı gösterilmiştir. Yayın yapan cihazdan çıkan bir sinyalin gücünde havada meydana gelen kayıp (path loss) ardından anten kazancı ile yükseltilmesi daha sonra kablo ile taşınırken tekrar kayıp yaşanmasının ardından kalan seviye (mavi kısım) RSSI değerini ifade eder.

Bu çalışmada yol kaybını minimum değerlerde tutarak alıcı tarafta yakalanan sinyalin RSSI değerlerine bakılıp, yayın yapan cihazın çıkış gücü anlaşılmasına çalışılmıştır.

2.3. Lehim ve Etkileri

Doğru lehimleme elektronik kart ve kullanılan malzemeler arasındaki bağlantının düzgün olması, çalışma performansı açısından çok önemlidir. Özellikle RF haberleşme yapan kartlarda uyumlama devresi ve anten devresinde lehimlemeler önemlidir. Fazla lehim veya fazla lehim pastası kullanmak empedans uyumlamayı bozabilir ve istenmeyen güç kayıplarına, yansımalara sebep olabilir. Bu gibi istenmeyen durumların önüne geçilmesi için özellikle elle lehimleme aşamalarında yapılan işe dikkat edilmelidir.

Lehimleme işleminde yapılan genel hatalar aşağıdaki şekilde sıralanabilir,

- Kalitesiz malzeme kullanımı,
- Uygun olmayan depolama koşulları,
- Kullanılan malzemeye uygun olmayan sıcaklıkta çalışan havya,
- Havyayı lehimlenecek bölgede gerektiğinden az veya fazla tutmak,

-Eğitimsiz personel,
Yukarıdaki durumların sonucu olarak Soğuk lehim, lehim topu, kırık lehim gibi istenmeyen durumlar oluşabilir.

Görsel 3'te Normal Lehimli Anten, Görsel.4'te ise Problemlı Lehimli Anten örneği gösterilmektedir.

Görsel 3. Normal lehimli anten.

Görsel 4. Problemlı lehimli anten.

Kablosuz haberleşme cihazların antenlerinde oluşun Görsel 4'te ki gibi lehim hataları sonucunda ürün yakın mesafeden problemsiz olarak haberleşir. Yakın mesafeden haberleşebildiği için fabrikada yapılacak olan kontrollerde problem fark edilmez. Ancak ürün saha koşullarında çalışmaya başladığında toplayıcı (gateway veya baz istasyonu) cihazdan belirli bir mesafeden uzakta kalması durumunda yayınlarını bu cihaza iletmez çünkü RF entegresi tarafından aktarılan gücün büyük bir kısmı problemlı lehimden geri yansır ve antenden olması gereken güçte ışıma gerçekleşmez. Sonuç olarak bu cihazlar haberleşme mesafesi olarak, normal lehimli antene sahip ürüne kıyasla önemli ölçüde fark oluşur.

2.4. Yöntem

Bu çalışmada üretimde oluşabilecek anten lehim problemlerinin önüne geçmek amacıyla RSSI değerlerini baz alarak çalışan bir test metodu geliştirmek için yapılan çalışma aşağıdaki gibi özetlenmiştir. İşlem adımları Görsel 5’te olduğu gibidir.

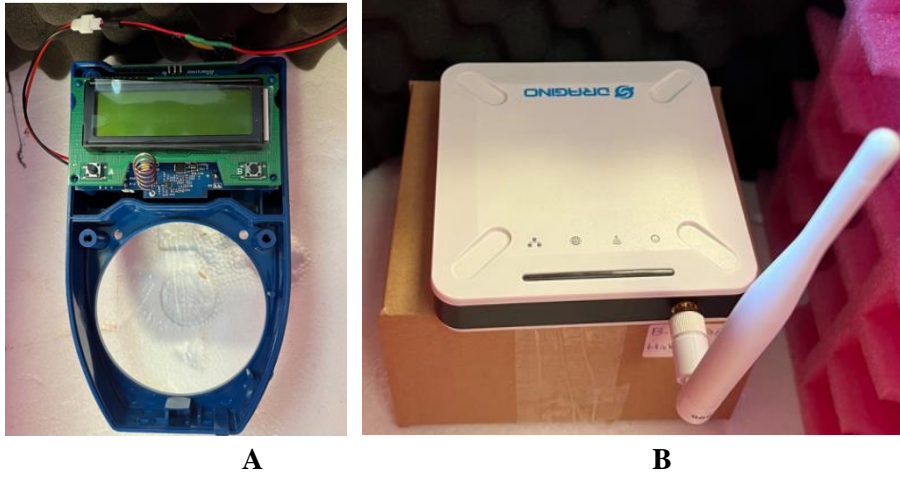

Görsel 5. Çalışmada izlenen yöntem.

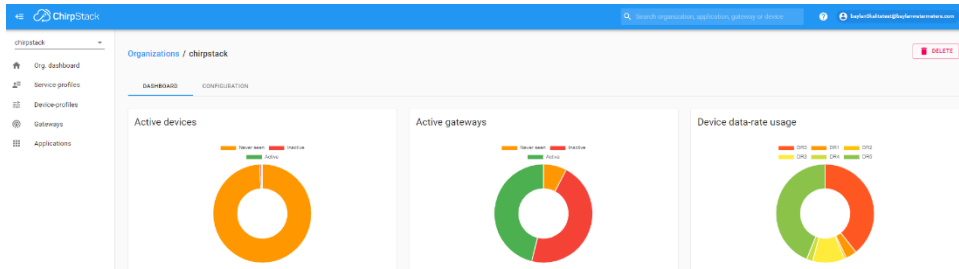
RSSI verilerini toplamak amacıyla LoRa haberleşmesini kullanan bir düzenek hazırlanmıştır.

Düzenek aşağıdaki kısımlardan oluşmaktadır;

- 1: Transmitter: Baylan AK-311 LoRa Su Sayacı (Görsel 6-A)
- 2: Gateway: Dragino Indoor gateway(LPS8) (Görsel 6-B)
- 3: Network Server: Chirpstack (Görsel 7)
- 4: Application Server: BMS(Baylan Metering System) Kullanıcı arayüzü (Görsel 8)

Görsel 6. A- Transmitter: Baylan AK-311 LoRa su sayacı elektronik devresi, B- Gateway Dragino indoor gateway(LPS8).

Görsel 7. Chirpstack network server.

The screenshot displays a web-based application interface for BMS data analysis. The main content area shows a table with the following columns: Report Name, Date, Time, and various parameters. The table contains several rows of data, including report names like 'Test Servis' and 'Test Servis', and various numerical values. The interface also includes a sidebar with navigation options and a top header with user information and a search bar.

Report Name	Date	Time	Other Parameters
Test Servis	19/12/2024	14:00:00	...
Test Servis	19/12/2024	14:00:00	...
Test Servis	19/12/2024	14:00:00	...
Test Servis	19/12/2024	14:00:00	...
Test Servis	19/12/2024	14:00:00	...
Test Servis	19/12/2024	14:00:00	...

Görsel 8. BMS application server.

Veri toplama ve analiz etme işlemi aşağıdaki şekilde gerçekleştirilmiştir;

- 1-Besleme kaynağı olarak yayının sık yapılacağından dolayı, pil yerine harici DC besleme kaynağı kullanılmıştır.
- 2-Sayaç ve Gateway aralarında 100cm olacak şekilde bir kutu oluşturulup içine yerleştirilmiştir.
- 3-Kutunun iç kısmı yansımayı azaltmak amacıyla sünger ile kaplanmıştır. Test yapılan ortamda LoRa yayını yapan farklı cihazlar bulunduğu için girişim etkisini azaltmak ve diğer sinyalleri zayıflatmak için kutunun dış kısmı alüminyum folyo ile kaplanmış ve güç kaynağının eksi (-) kutbu ile birleştirilmiştir. (Görsel 9)
- 4-LoRa yayını periyodu 30s'de bir olacak şekilde ayarlanmıştır.
- 5-Başlangıç olarak çıkış gücü 10dBm olacak şekilde ayarlanmıştır.
- 6-Yayın sayısı 50 ye ulaştığında, çıkış gücünü 1 dBm artırıp tekrardan 50 yayını yapacak ve çıkış gücü 23 olana kadar devam edecek. Böylece 10dBm ve 22dBm aralığındaki tüm çıkış güçleri için 50 şer adet yayını yapılmış olacaktır. Tek sefer için veri toplama süresi 325 dk sürecek.
- 7-Daha sonrasında gateway tarafından yakalanan yayınlara RSSI değerleri Chirpstack ve BMS üzerinden incelenmiş ve çıktı olarak alınmıştır.
- 8-Toplanan veriler MATLAB ortamında görselleştirilmiş ve analiz edilmiştir.

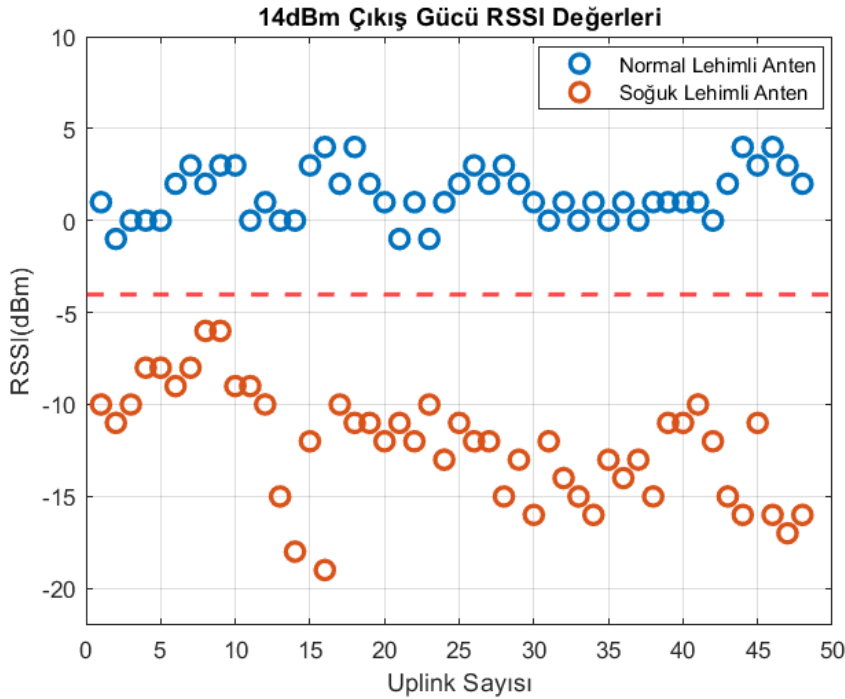
Görsel 9. Test ortamı.

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışmada RSSI değerlerine dayalı bir sistem olacak şekilde anten lehim hatalarını otomatik olarak tespit etme yöntemi geliştirilmesi üzerine odaklanıldı. Toplanan veriler MATLAB ortamında görselleştirilmiş ve incelenmiştir. Sonuçlar aşağıda paylaşılmıştır. Bu yöntemi kullanarak çalışacak olan sistem, gateway tarafından alınan RF sinyallerinin güç seviyelerini analiz ederek anten lehim hatalarını tespit edebilir ve operatörlere hızlı bir şekilde geri bildirim sağlayabilir.

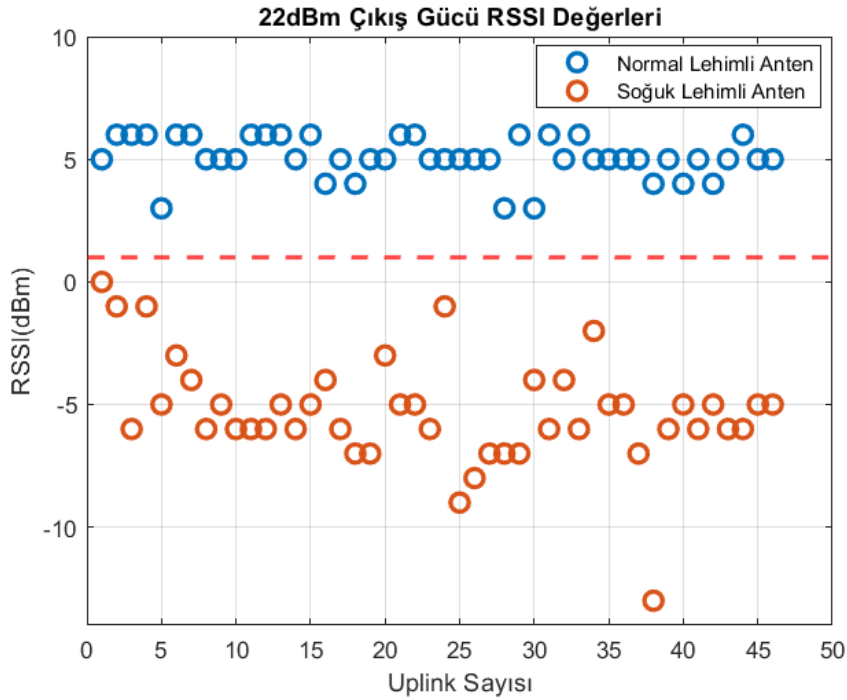
Toplanan veriler incelendiğinde, anten lehiminde oluşan problemlerin başarılı bir şekilde tespit edilebildiği görülmüştür. Farklı lehim hataları senaryoları altında gerçekleştirilen testler sonucunda normal lehimli antenler ve problemlili lehimli antenler arasında RSSI seviyeleri arasında anlamlı bir fark olduğu görülmüştür.

Görsel 10'da RF çıkış gücü olarak 14 dBm olarak ayarlanmış bir sayaç için normal lehimli anten ve soğuk lehimli anten kullanılarak toplanan RSSI değerleri görsel olarak çizdirilmiştir. Veriler arasında anlamlı bir gruplaşma olduğu ve birbirinden ayrılabilirdiği görülmektedir. Aynı şekilde Görsel 11'de RF çıkış gücü olarak 22 dBm olarak ayarlanmış bir sayaç için toplanan veriler çizdirilmiştir şekil incelendiğinde verilerin anlamlı olarak gruplaştığı ve birbirinden ayrılabilirdiği görülmektedir.

Görsel 10. 14dBm çıkış gücü için normal lehimli ve soğuk lehimli anten kullanılarak yapılan test sonuçları.

Görsel 11. 22dBm çıkış gücü için normal lehimli ve soğuk lehimli anten kullanılarak yapılan test sonuçları

Literatürdeki RSSI baz alınarak yapılan çalışmalar incelendiğinde çalışmaların lokasyon belirleme üzerine yoğunlaştığı görülmüştür. Bu çalışma ile birlikte RSSI değeri için yeni bir çalışma alanı geliştirilmiştir.

Paylaşılan sonuçlar göz önüne alınarak üretimde oluşabilecek anten lehim hatalarının tespiti için RSSI değerinin kullanılması ile çalışan bir sistemin seri üretime entegre edilmesi halinde daha kaliteli ürünler üretebileceği, sahadan geri dönüşlerde azalma olacağı öngörülmüştür.

Gelecekteki çalışmalar, bu sistemin daha da geliştirilmesine ve yaygın olarak benimsenmesine katkıda bulunabilir. Yapay zeka ve makine öğrenmesi metodlarının entegrasyonu ile gerçek zamanlı yüksek doğrulukta çalışan sistemler geliştirilebilir. RSSI kullanılarak yapılan çalışma alanları genişletilebilir. Bu araştırma alanındaki ilerlemeler, kablosuz haberleşme kullanan cihaz sektöründe önemli bir etkiye sahip olabilir ve daha yüksek kaliteli ürünlerin üretilmesine ve daha güvenilir iletişim sistemlerinin geliştirilmesine katkıda bulunabilir.

KAYNAKÇA

- [1] M. Anjum, M. A. Khan, S. Ali Hassan, A. Mahmood and M. Gidlund, "Analysis of RSSI Fingerprinting in LoRa Networks," 2019 15th International Wireless Communications & Mobile Computing Conference (IWCMC), Tangier, Morocco, 2019, pp. 1178-1183, doi: 10.1109/IWCMC.2019.8766468.
- [2] I. Daramouskas, V. Kapoulas and M. Paraskevas, "Using Neural Networks for RSSI Location Estimation in LoRa Networks," 2019 10th International Conference on

- Information, Intelligence, Systems and Applications (IISA), Patras, Greece, 2019, pp. 1-7, doi: 10.1109/IISA.2019.8900742.
- [3] Y. Onykienko, P. Popovych, R. Yaroshenko, A. Mitsukova, A. Beldyagina and Y. Makarenko, "Using RSSI Data for LoRa Network Path Loss Modeling," 2022 IEEE 41st International Conference on Electronics and Nanotechnology (ELNANO), Kyiv, Ukraine, 2022, pp. 576-580, doi: 10.1109/ELNANO54667.2022.9927036.
- [4] D. Dinev, A. Haka, V. Aleksieva and H. Valchanov, "Analysis of LoRa RSSI Data Using Simulations and Real Devices," 2023 18th Conference on Electrical Machines, Drives and Power Systems (ELMA), Varna, Bulgaria, 2023, pp. 1-4, doi: 10.1109/ELMA58392.2023.10202359.
- [5] YILMAZ, C. E., SAHİN, S., Yeşil, B., & Gökçen, A. (2022). Microcontroller Based Wireless Communication System Design for Smart Streetlights. *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi*, (37), 90-95.
- [6] Baydur, C., Sahin, S., Gökçen, A., & Yeşil, B. (2021). Arm based smart water meter with LoRa for soilless agriculture application. *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi*, (26), 352-357.
- [7] A. Lavric, A. I. Petrariu and V. Popa, "LoRa Modulation: A 2.4GHz Communication Strategy," 2022 3rd International Conference on Computation, Automation and Knowledge Management (ICCAKM), Dubai, United Arab Emirates, 2022, pp. 1-4, doi: 10.1109/ICCAKM54721.2022.9990110.
- [8] <https://lora.readthedocs.io/en/latest/> (Erişim tarihi: 15.03.2024)

FORM STABİL ORGANİK/FAZ DEĞİŞTİREN MALZEME KOMPOZİTLERİN ENERJİ VERİMLİLİĞİ VE CO₂ EMİSYON PERFORMANSLARININ İNCELENMESİ

Dr. Öğr. Üyesi, SAVAŞ ÖZTÜRK¹

¹ Manisa celal bayar Üniversitesi, Mühendislik ve Doğa Bilimleri Fakültesi,
savas.ozturk@cbu.edu.tr - <https://orcid.org/0000-0003-2661-4556>

ÖZET

Faz değıştiren malzemeler (FDM), bina uygulamalarında ısısal olarak uygun sıcaklık aralığında faz dönüşümü gerçekleştirerek kullanım yerinde termal enerji depolama olanağı sağlamaktadır. Bu özellik, FDM kullanılarak inşa edilen binaların kullanım sürecinde iklimlendirme için harcanan enerji maliyetlerini önemli ölçüde azaltmaktadır. Form-stabil organik (FSO)/FDM kompozitler, düşük yoğunluk, ekonomik etkinlik ve sızdırmazlık gibi avantajlar taşıdığından, ısı enerjisi depolayan yapı malzemeleri üretiminde büyük bir potansiyele sahiptir. Bu makalenin temel amacı, çeşitli FSO/FDM uygulama senaryolarının yakıt, maliyet ve karbon emisyonu tasarruf potansiyellerini detaylı bir şekilde incelemektir. Yapılan çalışmalarda kullanılan farklı FSO/FDM kombinasyonlarına dair elde edilen sonuçlar değerlendirildiğinde, enerji tüketimi ve CO₂ emisyonu değerlerinde %52 ile %54 arasında değışen oranlarda bir azalma gözlemlenmektedir. Sonuç olarak, FSO/FDM kompozitlerin kullanımıyla elde edilen enerji tasarrufu ve buna bağlı olarak CO₂ emisyonlarında meydana gelen düşüşler, çevreci ve enerji tasarruflu bina uygulamalarında umut verici sonuçlar ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler : Faz Değıştiren Malzemeler; Sürdürülebilirlik; Yapı malzemeleri

OPTICAL CHARACTERIZATION OF SUBSTITUTED NiZn SPINEL FERRITE NANOSTRUCTURES

Dr, Ayşe DEMİR KORKMAZ¹

¹ Istanbul Medeniyet University, Faculty of Engineering and Natural Sciences, Uskudar, Istanbul, Turkiye, ayse.demir@medeniyet.edu.tr. ORCID ID: 0000-0002-3102-7201

ABSTRACT

NiZn (NZ) ferrite nanostructures (NZFN) are materials composed of nickel, zinc, and iron oxides, typically in the form of nanoparticles. The chemical formula of pristine NZFN can be expressed as $Ni_xZn_{(1-x)}Fe_2O_4$. They exhibit interesting optical properties due to their small size and unique structure. The determination of the optical band gap of NZFN can be achieved by techniques such as UV-visible- Diffuse reflectance spectroscopy (UVDRS), which measures the absorption of light by a powdered material to identify the energy required for electrons to transition from the valence band to the conduction band. This determination helps understand their potential applications in optoelectronic devices and photocatalysis. In addition, the substitution of either Ni and Zn or the Fe ion in NZ ferrites of nanosize can lead to achieving diverse optical band gap levels in nanomaterials.

In this study, we evaluate and compare the optical band gap of Nickel Zinc nanosized ferrite materials which have been substituted with different cations and prepared by different synthesis methods. The Tauc plots calculated from the UVDRS assisted suggest the direct or indirect behavior of the pristine NZFN materials as well as their substituted forms. Moreover, it was found that the optical band gaps of NZFN substituted with those cations lay close to 2 eV suggesting the potential use NZFN in electronic applications.

Keywords : Optical characterization, band gap, NiZn ferrites, nanostructures.

PRODUCTION OF LOW-COST BETA-TYPE TI-MN AND TI-MN-FE ALLOYS BY POWDER METALLURGY FOR BIOMEDICAL APPLICATIONS

Prof. Dr. RIDVAN YAMANOĞLU¹, Arş. Gör HASAN İSMAİL YAVUZ²

¹ Kocaeli Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, ryamanoglu@kocaeli.edu.tr, ID: 0000-0002-4661-8215

² Kocaeli Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, hasanismail.yavuz@kocaeli.edu.tr, ID: 0000-0001-6198-2560

ABSTRACT

Titanium and titanium alloys are and commonly used metallic biomaterials owing to their high specific strength, superior corrosion resistance, and good biocompatibility. The high cost of titanium alloys compared to other metallic biomaterials limits their use in the body. Currently, low-cost β -type titanium alloys have become popular for their ability to reduce production costs, minimize stress shielding, and enhance biocompatibility as compared to titanium alloys containing α and $\alpha+\beta$ phases. Among the β -stabilisers, Fe and Mn are the fourth and eleventh most abundant elements in the Earth's crust, respectively. Therefore, these elements are preferred for producing low-cost β -type Ti alloys. In this study, pure Ti, Ti-10Mn (wt. %), and Ti-10Mn-5Fe (wt. %) alloys were produced by hot press. The effects of Mn and Fe additions on pure Ti's mechanical, microstructural and electrochemical properties were investigated. Dry sliding wear and Vickers hardness tests were carried out on the samples to evaluate the mechanical properties. In addition, a polarisation test was carried out to analyse the electrochemical properties of the samples. After metallographic preparation, the samples were characterized using an optical microscope, and the alloying elements' effect on β -phase formation was analysed. The results showed that the addition of Mn and Fe stabilised the β -phase in the structure. On the other hand, due to using elemental powders, incompletely soluble Mn and Fe regions were detected in the microstructure. Compared to pure Ti, the hardness of Ti-Mn and Ti-Mn-Fe alloys increased, leading to an improvement in the wear resistance of the materials. When the Tafel curves were examined, the corrosion current density of the material decreased with the addition of Mn and Fe. Therefore, beta stabilisers improved the corrosion resistance of the material. From this point of view, it was found that the application of powder metallurgical processes in the production of low-cost β -type Ti alloys leads to promising outcomes.

Keywords: Biomaterials, titanium alloys, β -stabilizers, Ti-Mn-Fe alloys, powder metallurgy

1. INTRODUCTION

Demographic change in developed countries is leading to increased problems that reduce quality of life, such as joint and arthritis pain. According to data from the World Health Organization, about 12% of the total human population today is over 60 years of age, and this figure is expected to double by 2050. It is also estimated that by 2050, 80% of older people will live in lower and middle-class countries (Senopati et. al., 2023). Other parameters that are at least as effective as old age in joint pain include health problems such as inactivity and obesity due to developing technology and increasing prosperity (Yavuz and Yamanoglu, 2023). The need for biomaterials is increasing day by day due to health problems. This sector has been able to touch human life directly with the developments recorded as a result of different research. As a result, the biomaterials trade has become a multi-billion dollar industry worldwide (Awasthi et al., 2021).

Among biomaterials, metallic implants account for 70-80% of total implant use due to their advantages such as high strength, ease of production, easy formability and cost. (Yamanoglu et al., 2011). Titanium-based materials have a more optimal mechanical, electrochemical, physical properties and biocompatibility combination than other metallic implant materials (Santos et al., 2015; Yamanoglu et al., 2018). Ti6Al4V, the most widely used titanium-based material (Yamanoglu et al., 2016), is very costly due to the high price of the V alloying element. In addition, the modulus of elasticity of pure Ti and Ti6Al4V alloy is considerably higher than that of human bone (10-30 GPa), although lower than its alternatives. The high modulus of elasticity causes a stress shield effect, leading to bone resorption. Low-cost orthopaedic implant production is necessary, especially for low-middle-income older people, to benefit from health services quickly and affordably (Bodunrin et. al., 2021; Santos et al., 2016). Furthermore, it is critical to develop alloys with a modulus of elasticity closer to human bone for load-bearing applications.

Recently, there has been an increase in efforts to produce β -type Ti alloys to solve the above two problems. The β phase in Ti has a lower modulus of elasticity and the highest specific strength compared to the ω , α , α' , α'' phases. (Mohammed et. al., 2014; Yavuz and Yamanoglu, 2020). These alloys are obtained by adding β -stabilizing elements such as Nb, Mo, Ta, Mn, Fe, Fe, and Cr to titanium. Among the β -stabilizers, Mo, Nb and Ta are classified as critical materials. Due to the limited natural deposits of the elements, the production cost increases and the procurement process becomes difficult. In contrast, among the β -stabilizers, Mn and Fe are highly available, low-cost elements that can be alloyed with Ti, making them attractive. In addition, studies have reported that Mn plays a key role in the mechanisms of osteogenesis and bone resorption and other essential mechanisms for regular body functions (Brokesh et. al., 2020). Besides its biodegradable and predominantly non-toxic properties, Fe is a crucial co-factor for numerous enzymes involved in various physiological processes such as oxygen binding, and redox enzyme activity. In this study, considering these reasons, low-cost β -Type Ti-Mn and Ti-Mn-Fe alloys were produced by hot pressing, a powder metallurgical

method. The alloys' physical, mechanical and electrochemical properties were compared with pure Ti.

2. EXPERIMENTAL STUDIES

Commercial pure Ti (43 μm), Mn (10 μm), and Fe (5 μm) elemental powders were used in the study. Pure Ti was used as a reference sample. In the first step, Ti-Mn and Ti-Mn-Fe powders were mixed in a Fritsch brand Pulverisette 7 model planetary micro mill machine using 5 mm Zr balls at a speed of 250 rpm for 2 h. A DIEX VS50 brand pressure assisted sintering machine was used to sinter the powders. The sintering process was carried out at 950°C for 60 min under a constant pressure of 50 MPa. Furthermore, the sintering procedure was performed under a vacuum atmosphere with a 10^{-4} mbar pressure to protect from particle oxidation. The final density values were calculated using the Archimede's density measurement procedures. Metallographic processing steps were applied before the characterization processes. Finally, the samples were prepared for microstructural characterization by etching with Kroll reagent (2 ml HF, 6 ml HNO₃, 92 ml H₂O₃). Optical microscope images of the etched samples were taken using OLYMPUS BX41M-LED microscope. The hardness of the specimens was determined using the FUTURE TECH EV-700 Vickers hardness tester, applying a loading of 10 kgf for a duration of 10 s. A ball-on disk type TURKYUS POD/HT/WT brand wear device was used for the dry sliding wear test, which was carried out to assess the tribological characteristics of the samples. Wear tests were conducted at 250 m distance, 20 N load and 150 rpm rotational speed at room temperature using 6 mm 100Cr6 steel balls. The polarization test was carried out in a three-electrode cell, which the AMETEK brand controlled VersaSTAT 4 model potentiostat/galvanostat. In this setup, the samples were the working electrode, while platinum was the reference electrode. Before conducting the polarization test, the samples were immersed in simulated body fluid (SBF) for one hour to achieve a state of equilibrium. The Tafel extrapolation approach was utilized to calculate the corrosion current density (i_{corr}) and corrosion potential (E_{corr}). Polarization curves were obtained in 0,9 % NaCl solution at 37°C. The test consisted of a voltage range from -250 mV to +250 mV, vs. Saturated Calomel Electrode (SCE) with a scan rate of 1 mV/s. In addition, the area of the specimens in contact with the 0.9% NaCl solution was set to 1 cm².

3. RESULTS AND DISCUSSION

3.1. Density Measurement

The final density values measured according to the Archimedes principle are given in Figure 1. The relative density value of pure Ti used as a reference sample in the study was calculated as 96%. On the other hand, the final density values of Ti-Mn and Ti-Mn-Fe alloys increased compared to pure Ti. This may be due to the fact that Mn and Fe have higher theoretical densities than Ti. Although the final density increased, a slight decrease in the relative density value was observed with the addition of Mn and Fe. However, a relative density value of 94% and above was achieved in all samples. High-density values are directly related to the production method used in the study. According to the pressure-assisted sintering method,

temperature and pressure are applied simultaneously to the particles and density values that cannot be achieved by casting or conventional sintering can be obtained. In this respect, it is possible to say that the density values measured in the study are higher than those of similar literature studies. Alshammari et al. (Alshammari et al., 2019) produced Ti-Mn (1, 5 and 10 wt.%) alloys by conventional sintering under a vacuum atmosphere. After the production, the forging process was applied to the samples. The samples' density value of 95% and above could only be reached at the end of the forging process. High mechanical properties are expected from implant materials developed for load-bearing applications. The increase in density values also means an improvement in the material's mechanical performance (Rajadurai et. al., 2017). At this point, high density values are expected to affect the material strength positively.

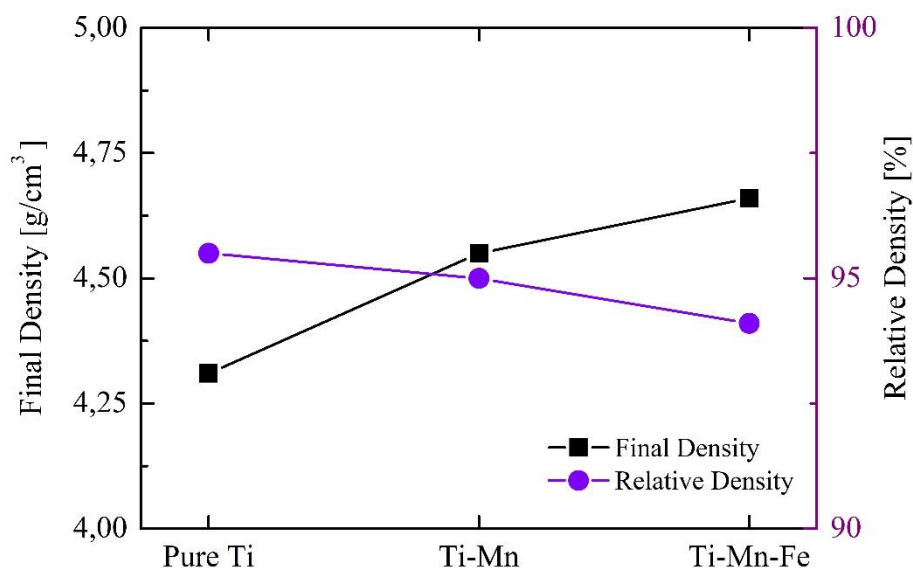

Figure 1. Density effect of Mn and Fe on pure Ti

3.2. Microstructural Analysis

Depending on the amount of β -stabilisers in the structure and the cooling rate of the structure over the transformation temperature, semi-stable and stable β alloys can be obtained. If the β -phase can be retained in the structure with rapid cooling, such alloys are classified as semi-stable β alloys. Alloys with enough β -stabilisers to retain the β -phase in the structure even after slow cooling are called stable β alloys (Gupta et al., 2022). The type of phases present, the grain size and grain shape, and the morphology and distribution of the microstructure determine the properties of titanium alloys and, thus, the field of application (Semiatin, 2020). Based on this information, 10 wt% Mn and 5 wt% Fe were added to pure Ti in order to stabilise the β phase

in the microstructure even after slow cooling. The microstructure images of the samples are given in Figure 2.

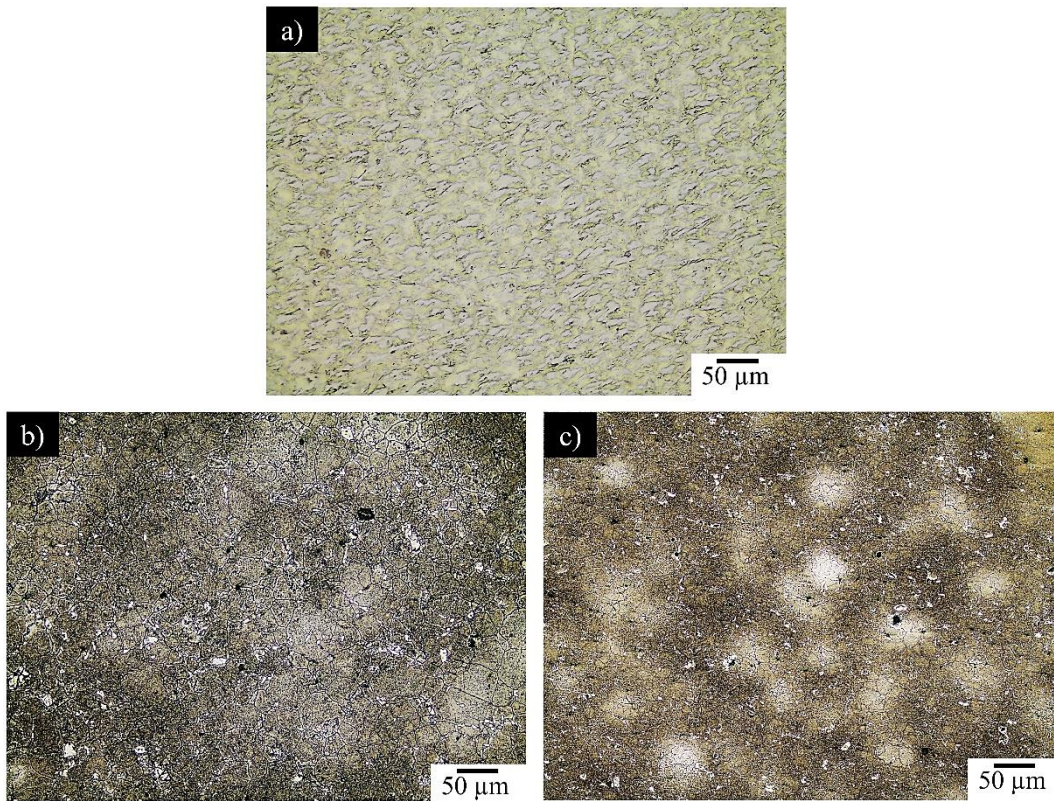

Figure 2. Etched microstructure images of the samples: a) pure Ti, b) Ti-Mn, c) Ti-Mn-Fe

As can be seen, adding Mn and Fe to pure Ti led to a serious transformation in the microstructure. Figure 2(a) shows that pure Ti is completely composed of α phase. However, when β -stabilising elements were added to the structure, the β phase became dominant. The dark regions in the microstructures of Ti-Mn and Ti-Mn-Fe alloys represent the β phase. On the other hand, the areas seen in light white colour in the b and c images show the Mn element remaining in the structure without completing its dissolution. In the Ti-Mn-Fe image, the spherical white-coloured regions show the α -phase in the structure. Similar to Ti-Mn alloy, Ti-Mn-Fe alloy also shows Mn and Fe elements remaining undissolved in the structure. The use of elemental powders in the study is the reason for this situation. However, it was determined that the β phase was present in the structure at a higher rate than the α phase. The effect of this transformation in the microstructure on mechanical and electrochemical properties is analysed in the following sections.

3.3. Hardness Results

The hardness results obtained in the study are given in Figure 3. The average hardness value of pure Ti was 186 HV. On the other hand, the average hardness value of Ti-Mn alloy was 415 HV. Similarly, a significant hardness increase was observed in Ti-Mn-Fe alloy compared to pure Ti; the average hardness value was 435 HV. In other words, the addition of Mn and Fe to pure Ti led to an average increase of 250 HV in the hardness value of the material. The main

reason for the hardness increase is that the β phase has the highest specific strength compared to all other phases that can be seen in Ti. Ti-Mn and Ti-Mn-Fe alloys achieved higher hardness values than pure Ti as well as Ti-6Al4V (Senopati et. al., 2020).

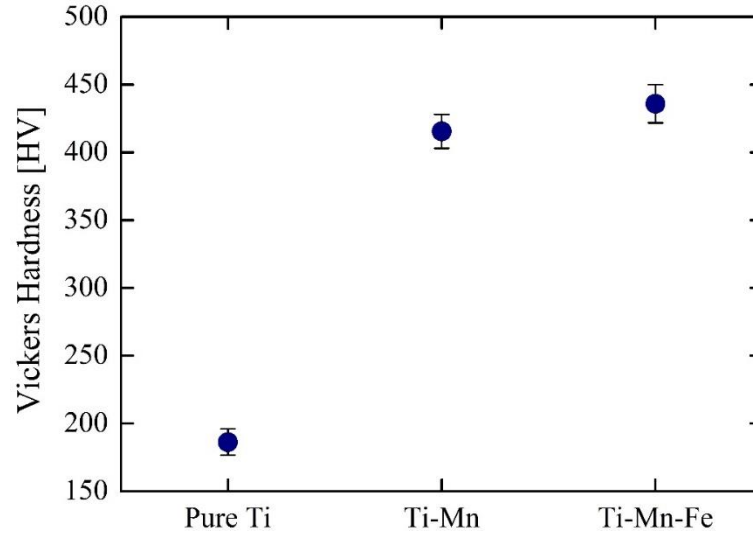

Figure 3. Vickers hardness values of the samples

3.4. Wear Behaviour of Materials

Among metallic materials, titanium-based materials stand out with their superior mechanical, physical and biological properties, but their electron configuration, crystal structure and low thermal conductivity cause poor tribological properties (Gupta et al., 2022). In addition, the easy degradation of the protective oxide layer formed on the material's surface by friction is among the other reasons that reduce tribological performance. Low tribological properties lead to high and unstable friction and severe adhesive wear in titanium-based materials (Lee et. al., 2015). The low wear resistance limits the use of pure Ti and Ti alloys in areas exposed to high wear. In this study, by taking advantage of the allotropic structure of titanium, the phase structure of titanium was changed with β -stabilizing elements and the effect of this on wear resistance was investigated. As a result of the dry sliding wear test, the wear rates of the samples were calculated and given in Figure 4. The addition of Mn to pure Ti resulted in a 60% reduction in wear rate. Similarly, Ti-Mn-Fe alloy also showed superior wear performance compared to pure Ti. Therefore, the hardness increase seen in the previous section had a positive effect on the material's wear resistance and led to a decrease in the wear rate. In line with the study, studies in the literature show that β -type Ti alloys have higher wear resistance than α -phase Ti alloys. Yang et al. (Li et al., 2004) investigated the effect of Nb content, heat treatment parameters and surface modifications on the wear properties of Ti-29Nb-13Ta-4.6Zr (TNTZ) alloy used in biomedical applications. The wear properties of the alloy were compared with Ti6Al4V. Ti6Al4V alloy showed embrittlement and vertical crack formation, while TNTZ alloys showed surface contamination and wear marks in the sliding direction. The presence of Nb in the structure led to the improvement of the wear properties of the alloy by changing the oxide content. Therefore, the addition of Mn and Fe improved the wear resistance of pure Ti.

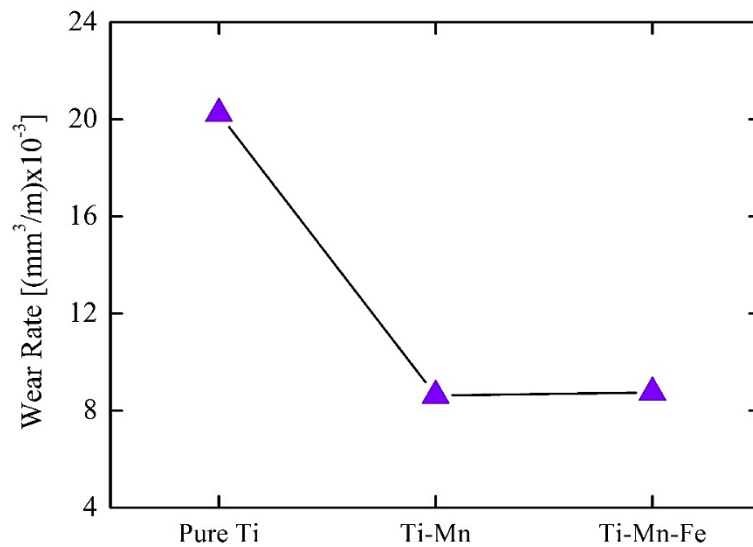

Figure 4. Wear rate of samples

In addition to the wear rate, the coefficient of friction of the materials was also measured. The coefficient of friction graph is given in Figure 5. As can be seen, the addition of Mn and Fe led to an increase in the coefficient of friction of pure Ti. The fact that the friction coefficients of the alloys have different values in the wear test is associated with the type of oxide film layer formed on the alloy surface. The characteristic structure of the oxide film layer, which varies according to the alloying elements, affects the stability of this structure friction.

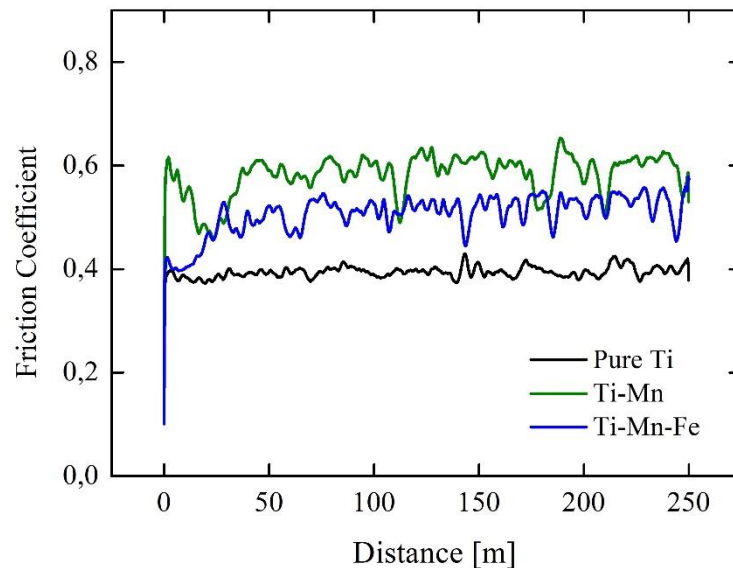

Figure 5. Friction coefficient graph of the sample

3.5 Corrosion Analysis

For thermodynamic reasons, pure Ti and Ti alloys form a more stable oxide layer on their surfaces than other metallic material groups. This gives Ti based materials high corrosion

resistance compared to their competitors (Kaur et. al., 2019). The TiO_2 passive film layer formed on the surface of titanium-based implant materials acts as a barrier between the corrosive body fluid and the implant. Studies show that β -stabilizing elements increase the material's corrosion resistance by forming additional oxide forms to TiO_2 on the surface. Guo et al. (Guo et al., 2009) compared the corrosion resistance of $Ti_{23}Nb_{0.7}Ta_2Zr_{0.3}O$ (TNTZO) alloy with β phase structure with $Ti6Al4V$ in Ringer's solution. The samples kept in solution for 1 h were subjected to potentiodynamic polarization measurement and XPS analysis to examine the passive film layer. It was emphasized that the open circuit potential of TNTZO alloy was higher than that of $Ti6Al4V$ alloy. The fact that the potential is higher than that of $Ti6Al4V$ indicates that the oxide layer formed on the surface of TNTZO alloy is superior to $Ti6Al4V$ in terms of protection and stability. Similarly, Atapour et al. (Atapour et al., 2011) investigated the corrosion behavior of β -type titanium alloys and compared $Ti_3Mo_7Zr_3Fe$ and $Ti_{35}Nb_7Zr_5Ta$ semi-stable β alloys with $Ti6Al4V$. Electrochemical tests were carried out in 0.9% NaCl and 5 M HCl at 37°C. It was reported that $Ti_{13}Mo_7Zr_3Fe$ and $Ti_{35}Nb_7Zr_5Ta$ alloys showed better corrosion resistance than $Ti6Al4V$ in both conditions. Increasing the number of studies investigating the corrosion resistance of β -Type Ti alloys is possible. However, there is no study on the effect of Mn and Fe elements on the electrochemical properties of Ti in the literature. At this point, the effect of Mn and Fe elements with pure Ti on the corrosion properties of the material was investigated in this study. The Tafel extrapolation diagram of the samples is given in Figure 6. The corrosion potential in the diagram is the potential of the corroded surface in an electrolyte relative to a reference electrode (Alontseva et al., 2024). This value is determined by extrapolating the anodic and cathodic curves in the polarization diagram. Corrosion current density is similarly measured using polarization curves and expresses the corrosion rate. As the corrosion potential increases and the corrosion current density decreases, the corrosion performance of the material increases (Eliaz, 2019). The diagram shows that Ti-Mn-Fe alloy has higher corrosion potential and lower corrosion current density than pure Ti and Ti-Mn alloy. Similar to Ti-Mn-Fe, Ti-Mn alloy also showed a decrease in corrosion current density compared to pure Ti. Therefore, both alloys showed superior corrosion resistance compared to pure Ti.

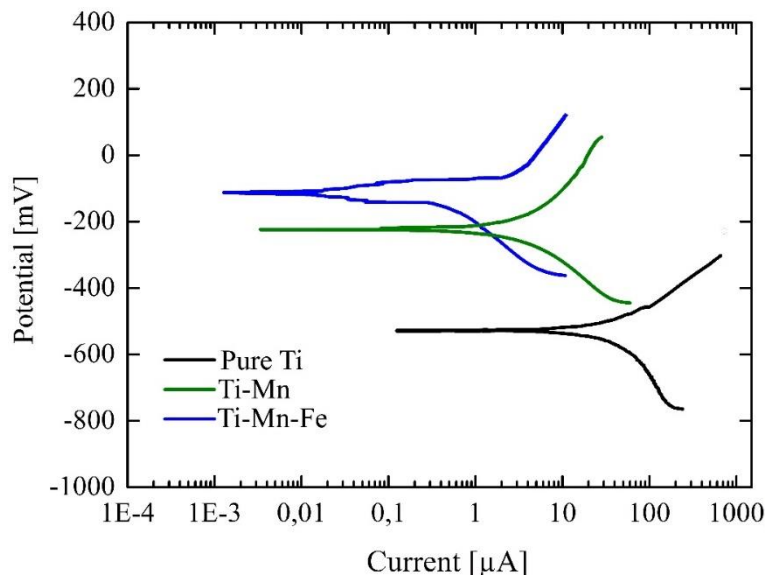

Figure 6. Tafel extrapolation diagram of the samples

CONCLUSIONS

In this study, pure Ti, Ti-Mn and Ti-Mn-Fe alloys were produced by hot press method and the physical, mechanical and electrochemical properties of the materials were analysed. In this context, the density of the samples was measured, and hardness, dry friction wear and polarisation tests were performed. Due to the effect of the production method, high final density was achieved in all samples. The high density obtained positively affected the mechanical properties of the material. The hardness of the material increased with the addition of Mn and Fe, which led to an improvement in wear resistance. From the electrochemical point of view, the addition of Mn and Fe contributed to the increase of corrosion performance by decreasing the corrosion current density of the material. From this point of view, the production of β -type Ti alloys by pressure-assisted sintering was promising. Although elemental powders were used in the study, the β -phase was stabilised in the structure thanks to the production technique. As a result, β -type Ti alloys were obtained by using low-cost Mn and Fe elements and their mechanical and electrochemical properties were improved compared to pure Ti.

REFERENCES

Alontseva, D., Safarova, Y., Voinarovych, S., Obrosof, A., Yamanoglu, R., Khoshnaw, F., Yavuz H. I. and Weiß, S. Biocompatibility and Corrosion of Microplasma-Sprayed Titanium and Tantalum Coatings versus Titanium Alloy, Coatings, February, 14,2, 2024.

Alshammari, Y., Yang, F., & Bolzoni, L.. Mechanical properties and microstructure of Ti-Mn alloys produced via powder metallurgy for biomedical applications, Journal of the Mechanical Behavior of Biomedical Materials, December, 91, 2019.

Atapour, M., Pilchak, A. L., Frankel, G. S., & Williams, J. C. Corrosion behavior of β titanium alloys for biomedical applications, Materials Science and Engineering: C, February, 31,5, 2011.

Awasthi, A., Saxena, K. K., and Dwivedi, R. K. An investigation on classification and characterization of bio materials and additive manufacturing techniques for bioimplants, Materials Today: Proceedings, January, 44, 2021.

Bodunrin, M. O., Chown, L. H., & Omotoyinbo, J. A. Development of low-cost titanium alloys: A chronicle of challenges and opportunities, Materials Today: Proceedings, February, 38, 2021.

Brokesh, A. M., & Gaharwar, A. K. Inorganic biomaterials for regenerative medicine, ACS applied materials and interfaces, January, 12,5, (2020).

Eliaz, N. Corrosion of metallic biomaterials: A review, Materials, January, 12,3, 2019.

Guo, W. Y., Sun, J., and Wu, J. S. Electrochemical and XPS studies of corrosion behavior of Ti₂₃Nb_{0.7}Ta₂ZrO alloy in Ringer's solution, Materials Chemistry and Physics, September, 113,2-3, 2009.

Gupta, A., Khatirkar, R., and Singh, J. A review of microstructure and texture evolution during plastic deformation and heat treatment of β -Ti alloys, Journal of Alloys and Compounds, December, 899, 2022.

Gupta, M. K., Etri, H. E., Korkmaz, M. E., Ross, N. S., Krolczyk, G. M., Gawlik, J., and Pimenov, D. Y. Tribological and surface morphological characteristics of titanium alloys: A review, Archives of Civil and Mechanical Engineering, February, 22,2, 2022.

Kaur, M., and Singh, K. Review on titanium and titanium based alloys as biomaterials for orthopaedic applications, Materials Science and Engineering: C, April, 102, 2019.

Kolli, R. P., and Devaraj, A. A review of metastable beta titanium alloys, *Metals*, June, 8,7, 2018.

Lee, Y. S., Niinomi, M., Nakai, M., Narita, K., and Cho, K. Predominant factor determining wear properties of β -type and (α + β)-type titanium alloys in metal-to-metal contact for biomedical applications, *Journal of the mechanical behavior of biomedical materials*, October, 41, 2015.

Li, S. J., Yang, R., Li, S., Hao, Y. L., Cui, Y. Y., Niinomi, M., and Guo, Z. X. Wear characteristics of TiNbTaZr and Ti6Al4V alloys for biomedical applications, *Wear*, July, 257,9-10, 2004.

Mohammed, M. T., Khan Z. A., and Siddiquee A., Beta titanium alloys: the lowest elastic modulus for biomedical applications: a review, *International Journal of Chemical, Nuclear, Metallurgical and Materials Engineering*, August, 8,8, 2014.

Rajadurai, M., and Raja Annamalai, A. Effect of various sintering methods on microstructures and mechanical properties of titanium and its alloy (Ti–Al–V–X): A review, *Russian Journal of Non-Ferrous Metals*, September, 58, 2017.

Santos, P. F., Niinomi, M., Cho, K., Nakai, M., Liu, H., Ohtsu, N., and Narushima, T. Microstructures, mechanical properties and cytotoxicity of low-cost beta Ti–Mn alloys for biomedical applications, *Acta biomaterialia*, August, 26, 2015.

Semiatin, S. L. An overview of the thermomechanical processing of α/β titanium alloys: current status and future research opportunities, *Metallurgical and Materials Transactions A*, January, 51,6, 2020.

Senopati, G., Rahman Rashid, R. A., Kartika, I., and Palanisamy, S. Recent Development of Low-Cost β -Ti Alloys for Biomedical Applications: A Review, *Metals*, January, 13, 2, 194, 2023.

Senopati, G., Sutowo, C., Rokhmanto, F., Kartika, I., & Suharno, B. Microstructure, mechanical properties, and corrosion resistance of Ti-6Mo-6Nb-xSn alloys for biomedical application, *Materials Science Forum*, May, 988, 2020.

Sidhu, S. S., Singh, H., and Gepreel, M. A. H. A review on alloy design, biological response, and strengthening of β -titanium alloys as biomaterials, *Materials Science and Engineering: C*, October, 121, 2021.

Yamanoglu, R., German, R. M., Karagoz, S., Bradbury, W. L., Zeren, M., Li, W., and Olevsky, E. A. Microstructural investigation of as cast and PREP atomised Ti–6Al–4V alloy, Powder metallurgy, December, 54,5, 2011.

Yamanoglu, R., Gulsoy, N., Olevsky, E. A., and Gulsoy, H. O. Production of porous Ti5Al2.5Fe alloy via pressureless spark plasma sintering. Journal of Alloys and Compounds, April, 680, 2016.

Yavuz, H. I. and Yamanoglu R. β -type Ti Alloys for Biomedical Applications, Annals of Advanced Biomedical Sciences, September, 3,2, 2020.

Yavuz, H. I. and Yamanoglu R. A Review on the Properties of β Type Ti Alloys: Microstructure, Mechanical, Corrosion Properties and Production Methods, Journal of Polytechnic, October, 26,4, 2023.

LİDERLİK, YÖNETİM VE TÜRK SPOR TEŞKİLATLARININ İŞLEYİŞ SORUNLARI

Dr. Mehmet DALKILIÇ¹, Arş.Gör. Ekrem Yasin TABAK²

¹Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, m.dalkilic@hotmail.com,
ORCID: 0000-0002-0776-7365

²Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi ekremyasintbk@gmail.com,
ORCID: [0000-0002-5794-258X](https://orcid.org/0000-0002-5794-258X)

ÖZET

Yönetim, örgütsel hedeflerin etkili bir şekilde belirlenmesi için planlama, organizasyon, uygulama, koordinasyon ve kontrol gibi yönetim fonksiyonlarının tamamını içeren bir süreç olarak ifade edilmektedir. Yönetimin amacı az insan kaynağı, az maliyet, az malzeme ve az zaman kullanarak daha fazla verim elde etmektir. Bu çalışmanın amacı ise türk spor teşkilatlarının yönetimi ve işleyiş sorunlarının incelenmesidir. Türk spor teşkilatlarının işleyiş sorunları, genellikle yönetimdeki belirsizlik, mali yönetim eksiklikleri, liyakatsiz atamalar, yetersiz altyapı ve tesislerin bakımı gibi faktörlerden kaynaklanmaktadır. Bu çalışmada spor teşkilatlarındaki yönetim, yönetim süreci, yönetici ve yöneticilik becerilerine vurgu yapılmaktadır. Spor teşkilatları alanında görülen bu sorunlar, etkin bir spor politikası oluşturma ve uygulama sürecini olumsuz etkileyerek, Türk sporunun gelişimine engel teşkil etmektedir. Sonuç olarak, bu sorunların çözümü için şeffaf ve hesap verebilir yönetim anlayışının benimsenmesi, liyakata dayalı atamaların yapılması, altyapı ve tesislerin düzenli bakımının sağlanması gibi adımların atılması gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yönetim, Yönetici, Spor yönetimi

GİRİŞ

Yönetim, hedeflere ulaşmak için, bir örgütün kaynaklarını, finansal ve insan kaynaklarını ve zamanı uyumlu bir şekilde kullanma süreci olarak ifade edilmektedir (Gürsoy, 2014). Başka bir tanıma göre, yönetim, örgütsel hedeflerin etkili bir şekilde belirlenmesi için planlama, organizasyon, uygulama, koordinasyon ve kontrol gibi yönetim fonksiyonlarının tamamını içeren bir süreç olarak görülmektedir (Genç, 2007). Yönetim, belirli bir sistemin doğru bir şekilde yönetilmesi ve işleyebilmesi için zorunlu bir unsur olarak görülebilir.

1.1. Yönetimin Amacı

Yönetimin amacı, minimum kaynakla maksimum verimi elde etmektir. Az insan kaynağı, az maliyet, az malzeme ve az zaman kullanarak daha fazla verim elde edilmelidir. Buradaki amaç, kaynak israfını önlemek ve en etkili çözümü bulmaya çalışmaktır. (Tanır, 2007). Yönetimin pek çok amacı bulunmaktadır. Bazı amaçları, hedeflere ulaşmak, koordinasyon ve işbirliği sağlamak, kaynak kullanımındaki israfı ortadan kaldırmak,

çalışanlarla yakın ilişkiler kurmak, faaliyetlerin koordinasyonu ve düzenlenmesini sağlamak, kaynakların mantıklı kullanımını sağlamak gibi amaçları olduğu belirtilebilir (Qureshi, 2016).

1.1.1. Hedeflere Ulaşmak

Yönetimin esas amacı belirli hedeflere erişmektir. Yönetim, belirli bir hedefe ulaşmak için girişimlerde bulunur. Yönetim, hedef gerçekleşene kadar faaliyetlerini sürdüren amaç odaklı bir süreçtir. (Qureshi, 2016).

1.1.2. Koordinasyon ve İşbirliği Sağlamak

Çalışanlar arasında iş birliği ve uyum sağlamak, sadece çalışanlar arasında değil, aynı zamanda tüm örgütün uyumlu bir şekilde çalışmasını sağlar. Bu, farklı bölümler arasında da bir uyum oluşturmayı gerektirir. (Qureshi, 2016).

1.1.3. Kaynak Kullanımındaki İsrafı Ortadan Kaldırmak

Yönetimin bir başka hedefi, kaynak israfını önlemek ve bu israfı minimize etmektir. Bu, yönetimin temel prensipleri arasında yer alan, kaynakların verimli kullanılması ve düşük maliyetle daha fazla iş başarılması felsefesini içerir. (Qureshi, 2016).

1.1.4. Çalışanlarla Yakın İlişkiler Kurmak

Yönetimin bir başka amacı, belirli bir amaca odaklanmış çalışma gruplarında işbirliği ve dostane ilişkilerin geliştirilmesidir. Bu durum, çalışanların kendilerine verilen göreve bağlılık göstermelerini teşvik ederek sorumluluk duygusunu artırır. Bu tür bir özveri, işletmenin başarılı sonuçlar elde etmesine yardımcı olur. (Qureshi, 2016).

1.1.5. Faaliyetlerin Koordinasyonu ve Düzenlenmesini Sağlamak

Yönetim faaliyetleri, bir örgütün işlevsel yönünü temsil eder ve çalışma grubundaki bireylerin ortak hedeflere ulaşma çabalarını düzenlemeyi ve koordine etmeyi amaçlar. İşlevsel disiplini tanımlar, belirler ve işbirliği ortamında karşılıklı destek ve yardımlaşmanın sağlanmasına yönelik uygulamaları destekler. (Qureshi, 2016).

1.1.6. Kaynakların Mantıklı Kullanımını Sağlamak

Yönetimin başka amaçlarından biri de, örgüt içindeki kaynakların verimli kullanımını sağlamak için düzenlemeler yapmaktır. Bu, insan, malzeme, para, makine gibi kaynakların akılcı bir biçimde kullanımıyla örgütün hedeflerine ulaşılmasını destekler. (Qureshi, 2016).

1.2. Yönetim Fonksiyonları

Kuruluşların başarılı olmaları için yönetim fonksiyonlarının gerekliliği vurgulanmaktadır. Bu fonksiyonlar, işletmelerin tüm süreçlerinde yer alır. Planlama, örgütlenme, yönlendirme ve kontrol, yönetim süreçlerinin temel unsurları olarak kabul edilmektedir. Bu süreçler, işletmelerin stratejik hedeflerinin belirlenmesi, kaynakların etkin bir şekilde kullanılması, iş süreçlerinin düzenlenmesi ve performansın değerlendirilmesi gibi kritik görevleri yerine getirir. Dolayısıyla, yönetim fonksiyonları ile işletmenin gerçekleştirdiği performans arasındaki bağlantı, işletmelerin başarısı için kritik öneme sahiptir (Öztürk, 2017).

Yönetimin oluşmasında en temel gereksinim kişilerin tek bir birey olarak yapamayacağı iş, organizasyon, etkinlik ve aktiviteleri örgütler kurarak gerçekleştirmesi ve bu örgütlerin de yönetilme ihtiyacından doğmuştur. Yönetim beş ayrı dala ayrılan kompleks bir bilim dalı olarak bilinmektedir (Atıgan, 2011).

Yönetim ilerlemesindeki süreç unsurları şu şekilde ifade edilmiştir;

- Planlama, Örgütlenme, Koordinasyon, Uygulama ve Kontrol

1.2.1. Planlama

Fayol'un gözünden planlama, örgütsel hedeflerin belirlenmesi ve bu hedeflere ulaşmak için gerekli stratejilerin geliştirilmesini, faaliyetlerin planlanmasını ve koordinasyonun sağlanmasını içeren bir süreç olarak tanımlanabilir (Carroll ve Gillen, 1987).

Planlama genellikle kısa, orta ve uzun vadeli olarak yapılabilecek bir süreçtir. Bu planların hepsinin ortak bir amacı vardır: mevcut koşulları en iyi şekilde değerlendirerek, yönetilen topluluğun hedefe ulaşmasını en uygun şekilde sağlayacak yolu belirlemektir. Bir yöneticinin niteliği, çizdiği yolun mükemmelliğinde değil, ortaya çıkabilecek sorunlara karşı hazırlıklı olma yeteneğindedir. Stratejik planlama, başarılı stratejik planlar için önceden hazırlanan ana plana bağlı alternatif planlar oluşturmayı ve ayrıca tüm çalışanlara bu planlar hakkında iletişim kurulması gerektiğini içerir (Simerson, 2011).

Planlama, yöneticilere çeşitli kolaylıklar sağlar. Bu durum, önceden ne yapılması gerektiğini bilen yöneticilerin veya örgüt üyelerinin plana uygun şekilde hareket etmesi, yöneticiler için bir yol haritası oluşturur veya senaryo geliştirmelerine yardımcı olur (Aydın, 2001).

1.2.2. Örgütlenme

Örgütlenme, bir yönetilen örgüt içinde uzmanlaşmış çalışanların en uygun işlere yerleştirilmesini kapsar. Daha basit bir ifadeyle, örgütlenmenin amacı, malzemeleri en etkin şekilde kullanmaktır. Fayol'a göre, örgütlenme, bir kurumun çalışması için gerekli olan her şeyin temin edilmesini içerir (Tortop, İsbir ve Aykaç, 1999).

Örgütlenmede önemli olan, kısa vadeli başarılar değil, örgüt içinde istikrarın sağlanmasıdır. Örgütlenme ile elde edilecek faydalar için, örgütlerin gereken maddi ve manevi kaynaklara ulaşması gerekmektedir. (Tortop vd., 2007).

1.2.3. Koordinasyon

Koordinasyon, alanyazında eş güdüm olarak da bilinen yönetim fonksiyonlarından biridir. Koordinasyon örgütteki insanların birbirleriyle uyumlu ve bir düzen içerisinde çalışması olarak değerlendirilebilir.

Yöneticinin görevi, her bir parçayı ayrı ayrı etkili bir şekilde yönetirken aynı zamanda bu parçaların bir bütün olarak uyum içinde çalışmasını sağlamaktır. Eşgüdüm, farklı kişiler ve birimler arasında gerçekleştirilir. Bu, yöneticilerin, tüm birimlerin kendi içinde eylem birliği yapmasıyla ve koordinasyonu sağlayan belirli birime dayanarak gerçekleşir. Koordinasyon Kurulları, bu amaçla oluşturulmuştur (Aydın, 2001).

Koordinasyon çeşitleri şu şekilde belirtilmiştir;

Yatay ve Dikey Koordinasyon

Organizasyonun farklı seviyelerinde bulunan birimler arasında astlar ve üstler arasındaki iletişime dikey koordinasyon denir. Aynı seviyedeki birimler arasındaki iletişime ise yatay koordinasyon adı verilir (Koç ve Topaloğlu, 2012).

İç ve Dış Koordinasyon

Bir örgüt içindeki birimler arasındaki uyuma iç koordinasyon denirken, farklı örgütler arasındaki uyuma ise dış koordinasyon adı verilir (Koç ve Topaloğlu, 2012).

1.2.4. Uygulama

Yöneticinin, örgütün amacına uygun, verimli ve düzenli bir şekilde işlemesini sağlamak için sorumluluk aldığı kısım olan uygulama, tüm unsurları koordine ederek uyumlu bir şekilde ilerletmesi gereken bir alandır. Yönetim faaliyeti, her zaman güç kazanma çabası olarak değerlendirilmemelidir. Yönetim faaliyeti, yöneticinin ulaşmaya çalıştığı hedefler ve bir vizyon doğrultusunda gerçekleşir (Ibbotson, 2008).

Yöneltme olarak da bilinen uygulama aşaması, örgütlenme ve planlama süreçlerinden sonra örgütün harekete geçirilmeye hazır hale getirilmesini ifade eder. Bu aşamada, yöneticinin planı uygulamak için örgütün farklı kademesindeki personelle etkileşime girdiği görülür. Bu nedenle, yöneltme fonksiyonu örgütlenme ve planlama fonksiyonlarına göre daha dinamik bir süreci temsil eder (Alpugan Demir, Oktav ve Üner, 1997).

1.2.5. Denetim

Denetleme, yönetimin belirlenen hedefleri doğrultusunda planlanan faaliyetlerin gerçekleştirilip gerçekleştirilmediğini kontrol etmeyi ve gerçekleştirilmişse ne kadar doğru ve etkili bir şekilde yapıldığını değerlendirmeyi içerir. Ayrıca, gerçekleştirilmemişse neden gerçekleştirilmediğini belirlemeye yönelik bir faaliyettir (Aydın, 2001).

Denetleme fonksiyonu, çalışanların kendi işlerinde sürekli olarak iyileştirmeler yapmalarına yardımcı olur. Aynı zamanda, çalışanların kendi kendilerini denetleme mekanizmalarını geliştirmelerine destek olur. Bu, örgüt içindeki personelin daha düzenli ve istikrarlı bir şekilde ilerlemelerini sağlar (Tortop, İşbir ve Aykaç, 1999).

2. YÖNETİCİ

Yönetici, belirlenmiş hedefleri başarmak için kaynakları kullanma yetkisine ve sorumluluğuna sahip olan kişi olarak tanımlanabilir (Genç, 2019). Yönetici, önceden belirlenmiş hedeflere ulaşmak için örgüt içindeki kaynakları (bilgi, doğal kaynaklar, insan kaynakları, sermaye) etkili bir biçimde bir araya getiren, planlama, örgütleme, yönetme, koordine etme ve denetleme işlevlerini gerçekleştiren kişidir (Koç ve Topaloğlu, 2012).

Bir kurum içinde, düzenin korunması ve örgütsel hedeflere ulaşılması için herkesin belirli görevleri bulunmaktadır. Yöneticinin görevi, yasaların öngördüğü sorumluluklar çerçevesinde kararlar almak ve örgütsel hedeflere ulaşmaktır. Yöneticilik, mesleki bir faaliyet olup yasal kuralların çerçevesindeki sorumlulukların yerine getirilmesine dayanmaktadır.

2.1. Yöneticilik Becerileri

Yöneticilik, herkes tarafından kolayca yapılabilen bir iş olarak kabul edilmemelidir. Başarılı bir yönetim süreci için yöneticilerde belirli niteliklerin olması önemlidir. Bu nitelikler, yönetici pozisyonundaki kişilerin sahip olması gereken yönetsel beceriler olarak bilinir. Yönetsel beceriler şu şekildedir:

2.1.1. Kavramsal Beceri

Yöneticinin, örgütün her bir bölümünde örgütsel hedeflerin gerçekleştirilmesinde etkin bir rol oynaması anlamını taşır. Bu yetenek bazen birleştirme ve bütünleştirme becerisi olarak da adlandırılır. Genellikle, örgütün üst seviyelerinden alt seviyelere doğru gidildikçe, kavramsal becerinin azaldığı ifade edilebilir (Eren, 2009).

2.1.2. Analitik Beceri

Sorunları çözme sürecinde mantıklı ve akılcı kararlar almayı ifade eder. Genellikle, üst düzey yönetim kademesine çıkıldıkça bu becerinin artması beklenir (Eren, 2009).

2.1.3. İnsan İlişkileri Becerisi

Örgüt içindeki bireylerle etkileşim halinde olmayı ifade eden bir beceri türüdür. Bu beceri, genellikle alt kademe yöneticilerine doğru ilerledikçe artar. Çünkü alt kademe yöneticileri, doğrudan uygulama aşamasında yer aldıkları için diğer insanlarla doğrudan etkileşim halinde olurlar (Eren, 2009).

2.1.4. Karar Verme Becerisi

Alternatif seçenekler arasından en uygun olanın belirlenmesine karar verme sürecine karar alma denir. Bu, örgütün her kademesi için önemli bir beceri türü olarak kabul edilir, çünkü hedeflere yönelik kararlar, örgütün her seviyesinde gereklidir. Üst düzey yöneticiler için, üst kademelerde alınan kararların etkinliği, bu beceriyi daha önemli hale getirir. (Eren, 2009).

SPOR YÖNETİMİ

Yönetim süreçlerindeki planlama, organizasyon, yönlendirme, koordinasyon, ve kontrol gibi fonksiyonlar ve bu süreçlere ilişkin yöntem ve ilkeler, spor etkinlikleri ve organizasyonlarında da benzer şekilde kullanılmaktadır. Bu sebeple, spor yönetimi genellikle yönetim prensiplerinin spor alanına uygulanması olarak ifade edilir. Spor yönetiminin esas amacı, spor organizasyonlarının bilimsel işleyişini araştırmak, açıklamak ve ilkelere dönüştürmektir. Spor yönetimi, sporla alakalı politika ve hedeflerin gerçekleştirilmesiyle ilgili faaliyetlerle uğraşır. (Sunay, 2017).

Spor yönetimi genel olarak sporla ilgili kurumların ve faaliyetlerin belirli amaç ve prensiplere dayanarak insan ve maddi kaynaklarını en etkin şekilde kullanabilmeleri için karar alma ve bu kararları uygulama sürecini ifade eden bir sanattır (Fişek, 1998).

Yetim (2019), spor yönetimini, spor faaliyetlerinde ve organizasyonlarında belirlenen hedeflere ulaşmak için çağdaş liderlik, belirli ilkeler ve sporun kendine özgü koşulları göz önünde bulundurularak mevcut olan kaynakların etkin ve akılcı bir şekilde kullanımı olarak tanımlamaktadır.

Spor yönetimi genelde spor organizasyonlarında belirlenen hedefleri gerçekleştirmek amacıyla sporun özel koşullarını, çağdaş yönetim ilkelerini, prensiplerini ve süreçlerini dikkate alarak maddi ve insan kaynakları en verimli ve etkin şekilde rasyonel bir biçimde kullanma faaliyetidir (Yetim, 2019).

Spor yönetimi, sportif başarıların ve gelişimlerin gerçekleşmesi sürecinde mali ve insan kaynakların uygun şekilde idare edilmesi olarak değerlendirilebilir. Kendine özgü yönetim alanı olması nedeniyle farklı özelliklere sahiptir ve kendi alanında benzersizdir.

Spor Yönetiminin Özellikleri

Spor yönetimi, doğrudan insanlarla ilgilidir ve onlara odaklı hizmetler sunar. İnsanların sosyal, fiziksel ve zihinsel davranışlarındaki değişiklikler, toplumun beklentilerinden sapmış olduğunda çeşitli çatışmalara yol açabilmektedir (Sunay, 2021).

Sporun genel amaçları arasında yer alan unsurlardan biri de spor faaliyetlerinde bulunanlarda eleştirel düşünme davranışlarında gelişime sebep olmaktadır (Sunay, 2021).

Spor yönetimi, eğitim gibi uzun vadeli hedeflere odaklanır. Bu nedenle, hedeflerin kısa sürede gerçekleşmemesi, insanlarda sabırsızlık yaratabilir (Sunay, 2021).

Spor kurumlarında yöneticilik pozisyonunda bulunan kişiler genellikle farklı alanlardan gelirler. Ancak, spor yönetimi alanında eğitim ve deneyime sahip olmayan kişilerin bu pozisyonlara atanması, teknik yetkinliklerin uygulanmasında zorluklar yaşanmasına neden olabilmektedir (Sunay, 2021).

Spor, sosyal bir kurum olma niteliğiyle ön plana çıkar. Tıpkı tıp biliminde olduğu gibi, spor da insanların sağlıklı yaşam biçimlerini teşvik etme ve geliştirme konusunda farklı bilim dallarıyla benzer sorumlulukları paylaşmaktadır (Sunay, 2021).

Spor ve Yönetim

Bilimin özü, insanın kendisini ve çevresindeki olayları daha iyi anlama, gerektiğinde etkileme ve kontrolü altına alma arzusu ve motivasyonundan kaynaklanır. (Karasar, 2010).

İnsanın karmaşık yapısı, bilimin özel alanlar oluşturmaya neden olmuştur. Spor yönetimi de bu özel alanlardan biridir. Spor yönetimi bölümü, spor endüstrisi, rekreasyon faaliyetleri ve kamu-özel sektördeki sporla ilgili kurumlar, okullar ve üniversitelere nitelikli personel sağlamayı amaçlayan bir lisans programıdır. Mezunlar, yukarıda belirtilen politika uygulayıcılarıdır; uygulama alanındaki tüm sorunlara hakim olan, sorunlara çözüm getirebilen ve sorunları önceden önleyebilecek yetkinlikteki profesyonellerdir. Politikaların taslak aşamasında görüş alınmasını istememiz, mesleki kolaylık sağlamak için değil, asıl olarak politikaların daha etkili olmasını, daha geniş bir kitleye ulaşmasını, sporun yaygınlaşmasını ve sporcunun profesyonel bir meslek olarak daha çok kabul edilmesini sağlamak içindir (İkizler ve Amman, 2002).

TÜRKİYE'DE SPOR YÖNETİMİ

Gençlik ve Spor Bakanlığı türk sporu ile ilgili en yetkili karar mercii olarak bilinmektedir. Türk spor yönetimi teşkilatının en üst basamağını oluşturur. Bu teşkilat, bakanlık bünyesinde yer alan ve hiyerarşik olarak alt basamaklara sahip kurumlar aracılığıyla yönetilir (Gürsoy, 2014).

Türkiye'de spor yönetimi, geniş bir yelpazede faaliyet gösteren spor organizasyonları, federasyonlar, kulüpler ve spor tesisleri üzerinden gerçekleşmektedir. Ancak, bu alanda bir dizi zorlukla karşılaşılmaktadır. Özellikle, yönetimdeki belirsizlikler, mali yönetim eksiklikleri, liyakatsiz atamalar ve altyapı eksiklikleri gibi sorunlar Türk spor yönetimini etkilemektedir. Bununla birlikte, son yıllarda yapılan reformlar ve dönüşümlerle birlikte, şeffaflık, hesap verebilirlik ve liyakat esaslı atamaların teşvik edilmesi gibi önlemler alınmıştır. Türkiye'de spor yönetimi, ulusal ve uluslararası düzeyde başarılar elde etmek için sürekli olarak gelişmekte ve iyileştirilmektedir. Bu süreçte, spor yöneticilerinin eğitimi ve yetenekleri üzerinde odaklanılarak, daha etkin ve sürdürülebilir bir spor yönetimi modelinin oluşturulması önem arz etmektedir.

Sonuç olarak, Türk spor teşkilatlarının işleyiş sorunlarının çözülmesi, etkin bir spor yönetimi ve sürdürülebilir başarı için önemli bir adımdır ve bu amaçla şeffaf, hesap verebilir ve liyakata dayalı bir yönetim anlayışının benimsenmesi gerekmektedir.

3. KAYNAKÇA

- Alpugan, O., Demir, M.H., - Oktav, M., Üner, N. (1997) *İşletme ekonomisi ve yönetimi*. Beta Yayınevi, İstanbul.
- Atıgan, F. (2011). *Yönetim ve Organizasyon*. Nobel Yayınevi, Ankara.
- Aydın, A. H. (2001). *Yönetimin Fonksiyonları*, Güney, Salih (ed) *Yönetim ve Organizasyon*, Nobel Yayınevi, Ankara.
- Aziz, A. (2018). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri ve teknikleri*. (12. Baskı). Nobel Yayınları, Ankara.
- Balçıkanlı, G. S. (2017). *Yarışma sporlarının ahlaksal amacı. Spor ve Performans Araştırmaları Dergisi*, 8(1), 47-50.
- Carroll, S. J., & Gillen, D. I. (1987). Are the classical management functions useful in describing managerial work?. *Academy of management review*, 12(1), 38-51.
- Eren, E. (2009). *Yönetim ve Organizasyon*, Beta Basım Yayın Dağıtım, İstanbul.
- Fişek, K. (1998). *Devlet politikası ve toplumsal yapıyla ilişkileri açısından spor yönetimi: Türkiye’de ve Dünya’da*. Ankara: Bağırhan Yayınevi.
- Genç, N (2019). *Meslek Yüksekokulları için Yönetim ve Organizasyon*. Seçkin Yayınları, Ankara.
- Genç, N., (2007). *Yönetim ve Organizasyon*, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Gürsoy, G. (2014). *Türkiye’de spor yönetimi sorunları: Futbol sektörü örneği*, Yüksek lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı / Yönetim Bilimleri Bilim Dalı, Sivas.
- Ibbotson, P. (2008). *The illusion of leadership*. In *The Illusion of Leadership: Directing Creativity in Business and the Arts* (pp. 9-21). London: Palgrave Macmillan UK.
- İkizler, M. C. ve Amman, M. T. (2002). *Spora motive etmede sosyal faktörlerin etkisi*. Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi.
- Karasar, N. (2010). *Bilimsel araştırma yöntemi*. (21. Baskı). Nobel Yayınları, Ankara.
- Koç, H., Topaloğlu, H. (2012). *İşletmeler için Yönetim Bilimi- Temel Kavramlar, kuramlar ve ilkeler*, Seçkin Yayınevi, Ankara.
- Koparal, C. (2001) *Yönetim ve Organizasyon, içinde: Yönetim Kavramı*, (Editör: İnan Özalp), T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
- Mavi, S. ve Tuncel, S. D. (2012). *Sporcuların 'sporda hoşgörü' kavramına ilişkin algıları*. *Spor metre Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*,(4), 125-129.

- Öztürk, N. (2017). Örgütsel Yapı ve Yönetim Fonksiyonlarının İşletme Performansı Üzerindeki Etkisi: Konya İli Orta Ölçekli İşletmeler Üzerine Bir Araştırma. Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, 13(1), 1-14.
- Qureshi, S. (2016). What is the main Purpose of Management in an Organization? <https://www.commercepk.com/main-purpose-of-management-organization/> adresinden (05.01.2023) tarihinde erişilmiştir.
- Simerson, B.K. (2011). Strategic Planning: A Practical Guide to Strategy Formulation and Execution, Praeger, Santa Barbara, CA.
- Sunay, H. (2017). Spor yönetimi. Ankara: Gazi Kitapevi.
- Sunay, H. (2021). Spor Yönetimi, Gazi Kitabevi, Ankara.
- Şahin, Z. T. (2019, yok yok). Adâb-ı muaşeretin batılılaşması (1918-1930) [Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi]. Adâb-ı muaşeretin batılılaşması (1918-1930). İstanbul, İstanbul, Türkiye: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı Cumhuriyet Tarihi Bilim Dalı.
- Tanır, H. (2007). 2006-2007 Turckcell süper liginde seçilmiş futbol kulüplerinin yönetici yeterliliklerinin mukayeseli olarak karşılaştırılması (konyaspor, sivasspor ve trabzonspor örneği). Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Spor Yöneticiliği Anabilim Dalı. Konya
- Tanrıverdi, H. (2012). Spor ahlakı ve şiddet. The Journal of Academic Social Science Studies, 1072-1092.
- Tortop, N; İsbir, Eyüp, G., Aykaç, B., Yayman, H., ve Özer, M. A. (2007). Yönetim Bilimi, Nobel yayınevi, Ankara.
- Tortop, N., İsbir, E.G., Aykaç, B. (1999). Yönetim Bilimi, Yargı Yayınevi, 3. Basım, Ankara.
- Turan, S. (2020). Okul sporlarına katılan ortaöğretim öğrencilerinin sporda ahlaktan uzaklaşma durumlarının bazı değişkenler açısından incelenmesi. Spor Eğitim Dergisi, 4(1), 8-19.
- Yetim, A. (2019). Yönetim ve Spor, Gazi Kitabevi, Ankara

SPORDA KİŞİLİK KAVRAMININ ÖNEMİ

Dr. Mehmet DALKILIÇ¹, Arş.Gör. Ekrem Yasin TABAK²

¹Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, m.dalkilic@hotmail.com,
ORCID: 0000-0002-0776-7365

²Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi ekremyasintbk@gmail.com,
ORCID: [0000-0002-5794-258X](https://orcid.org/0000-0002-5794-258X)

ÖZET

Bir bireyin sürekli ve belirgin düşünce, duygu ve davranış kalıplarını destekleyen psikolojik özelliklerini tanımlayan kişilik, şeklinde ifade edilmektedir. Allport (1955), elliden fazla kişilik tanımını inceleyerek, Latince'deki kişi "persona" kelimesine dayandığını ve Roma tiyatrosunda ortaya çıktığını iddia etmiştir. Kişilik, insanın tüm özelliklerini anlatan bir kavramdır. Buna göre bir tanım cümlesi kuracak olursak, insanın iç dünyası ve yaşadığı çevresiyle oluşturduğu, diğer insanlardan farklılıklarını gösteren özellikleridir (Cüceloğlu, 1991). Coleman Griffith'in (1926, 1930) kişiliğin spor psikolojisi öğretilerine entegre etmesinden bu yana kişilik, spor ve egzersiz psikolojisi programlarında temel bir unsur olarak kaldı ve psikologlar, başarılı sporcunun kişiliğini anlama çabalarını günümüze kadar sürdürdüler. Kişilik ve spor performansı arasındaki ilişki, çeşitli araştırma tasarımları kullanılarak incelenmiştir. Sonuç olarak, sporda kişilik ve karakter, sadece bireyin performansını etkilemekle kalmaz, aynı zamanda sporun genel etiğini ve değerlerini şekillendirir. Bu nedenle, sporcuların sadece fiziksel becerilerini değil, aynı zamanda kişilik ve karakter gelişimine de önem vermeleri önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Kişilik, sporda kişilik, karakter

Kişilik Kavramı ve Tanımı

Bir bireyin sürekli ve belirgin düşünce, duygu ve davranış kalıplarını destekleyen psikolojik özelliklerini tanımlayan kişilik, şeklinde ifade edilmektedir. Kişilik teorisinin geniş bir tarihi vardır ve kişilik yapısının kapsamlı açıklamaları Hipokrat (MÖ 460-370), Galen (MS 129-199) ve diğer birçok doğa filozofunun eserlerinde bulunabilir (Barenbaum ve Winter, 2008).

Allport (1955), elliden fazla kişilik tanımını inceleyerek, Latince'deki kişi "persona" kelimesine dayandığını ve Roma tiyatrosunda ortaya çıktığını iddia etmiştir. Burada oyuncular oynadıkları karakterleri canlandıran maskeler takmışlar ve bunları da "persona" olarak adlandırmışlardır. Bu şekilde "persona" ile temsil edilen insanlar arasındaki farklılıklar ve oynanan kişinin karakteristik özellikleri anlatılmıştır. Yine kişilik kavramının ilk kez Cicero'nun eserlerinde açıklandığı görülmektedir. Kişilikle ilgili genel görüşlere

baktığımızda, A. Maslow ve C. Rogers' in hümanist teorisine göre bireyin hür bir iradeye sahip olduğunu ve bu sayede kendini gerçekleştirip potansiyeline erişebileceğini, S. Freud' un psikoanalitik kuramına göre çocukluk deneyimlerimiz ve bilinç dışı arzularımızın kişiliğimizi etkilediğini, W. James, A. Mayer ve D.O Hebb'in biyolojik kuramına göre hormonlar, genetik faktörler ve beyin gibi biyolojik unsurların kişilikte önemli olduğuna, A. Elis ve A. Beck'in bilişsel kuramına göre duygu ve davranışlara olayların kendisinden ziyade, olaylara ilişkin bireyin bilişsel süreçlerinin neden olduğuna, G. Alport ve R. Cattell' in özellik kuramına göre kişiliğin nasıl olduğundan çok bireylerin birbirlerinden nasıl farklılaştıklarını ele alırken, B.F Skinner, I. Pavlov ve J. B. Watson' in davranışçı yaklaşımına göre ise kişiliğin koşullanmaya dayalı çevreyle etkileşim sonucunda ortaya çıktığını belirtmişlerdir (Carducci, 2009).

Kişilik Nedir?

Kişilik, insanın tüm özelliklerini anlatan bir kavramdır. Buna göre bir tanım cümlesi kuracak olursak, insanın iç dünyası ve yaşadığı çevresiyle oluşturduğu, diğer insanlardan farklılıklarını gösteren özellikleridir (Cüceloğlu, 1991). Başka bir tanımda kişilik, başkalarıyla olan etkileşim ve deneyimlerimizden, bu etkileşimlere ve deneyimlere ait yorumlarımızdan ve sosyal olaylara girmeyi veya kaçınmaya dair tercih ettiğimiz seçimlerimizden oluşmaktadır (Bandura, 1986). Kişilik, düşünce, duygu ve davranışlarında bireye özgü farklılıkları belirleyen, süreklilik gösteren ve kolayca değiştirilemeyen özellikler olarak tanımlanabilir (Millon, 2016).

Kişilik Özellikleri

İnsanın özelliklerinin tümünü yansıtan kişilik kavramı, bireyi kendine özgü ve benzersiz kılmaktadır. Kişilik, bireyin diğer insanlardan zihinsel ve bedensel olarak farklılıklarının davranışlarına ve düşünce tarzına yansımaları durumudur. Birbirinden çok farklı etkenlerle oluşan ve gelişen kişilik, birçok özelliğin bir araya geldiği karmaşık bütünü oluşturmaktadır. İnsan yaşamındaki tutarlılığın kişiliğin en önemli özelliği olduğunu, bunun zamana bağlı olarak değişmediğini ve devamlılık içerisinde sürdüğünü, kişinin belirli olay ve durumlara verdiği karşılığın başka bir zamanda da bir öncekinden farklı olmadığını belirtmiştir. Kişilikte tutarlılığın olması için bireyin kişilik özelliklerinin yerleşmesi gerekmektedir. Kişilik özellikleri, bireylerin birbirinden ayrışmasını ve farklarını ayırt etmemizi sağlayacak özellikleridir. Kişiliği oluşturan özelliklerin birbirleriyle uyum içerisinde, bir bütün olması gerekmektedir. Kişilik özellikleri, doğuştan gelen ve sonradan edinilen eğilimlerin bütününe kapsarken, küçük parçalardan ziyade bir bütüne sahiptir. Bireyin kişilik özellikleri, düşünce, duygu ve davranış sergileme tarzına yön vererek çevre ile ilişkilerine yön vermesidir. Tıpkı parmak izleri gibi bireylerin kişilikleri kendilerine özgüdür (Çetin ve Basım, 2013).

Kişiliğin birçok boyutu olması kişilik özellikleri sayısının da oldukça fazla olmasına sebep olmaktadır. Kişilik özellikleri insanlar arası ilişki kurma tarzlarına yön verirken,

gelişim süreçleri döneminde kurulan ilişkilerin de kişilik özelliklerinin üzerinde de önemli etkisi bulunmaktadır

Spor ve Kişilik

Coleman Griffith'in (1926, 1930) kişiliğin spor psikolojisi öğretilerine entegre etmesinden bu yana kişilik, spor ve egzersiz psikolojisi programlarında temel bir unsur olarak kaldı ve psikologlar, başarılı sporcunun kişiliğini anlama çabalarını günümüze kadar sürdürdüler. Yirminci yüzyılın başlarında ilk spor ve egzersiz psikolojisi laboratuvarları geliştirildiğinde, kişiliğin spordaki gelişmeyi ve başarıyı etkileyen temel bir faktör olduğu ileri sürüldü (Griffith, 1930). 1930'lardan 1960'lara kadar olan dönem, spor ve egzersiz psikolojisi araştırmaları için oldukça durgun bir dönem olarak geçse de, bu dönem boyunca kişilik araştırmaları gelişmeye devam etmiştir (Weinberg ve Gould, 2011). Bu araştırmalar, başarılı sporcuların kişilik profillerinin tanımlayıcı raporları, kişilik ve beden eğitimindeki başarı gelişimi değişiklikleri (Sperling, 1942), sporcular ve sporcu olmayanlar arasındaki kişilik farklılıkları (Carter ve Shannon, 1940), kadın sporcuların tanımlayıcı kişilik raporlarını (Fleming, 1934), farklı spor dallarında veya farklı fiziksel aktivite gruplarında yarışan sporcular arasındaki kişilik farklılıkları (Flanagan, 1951), spor ve egzersize katılımın kişilik yordayıcıları, performans sonuçlarının kişilik belirleyicileri (La Place, 1954) ve kişilik performans kalitesi, gibi alanlarda çalışmalar yapılmıştır.

1960'lardan itibaren sporda kişilik araştırmaları katlanarak arttı ve yalnızca 1960'lar ve 1970'ler arasında 1000'den fazla çalışmanın yayımlandığı tahmin edilmektedir (Fisher, 1984). İlginç bir şekilde, 1990'ların başında çağdaş kişilik teorileri ortaya çıkmaya başlarken (Digman, 1989), rekabetçi spor araştırmaları oldukça ani bir son bulmuştur. Son 20 yılda, kişiliği araştırmak için nadir girişimlerde bulunuldu ve yirminci yüzyılın başlarında ortaya çıkan bazı temel soruları yanıtlama yönünde çok az ilerleme kaydedilmiştir. Sporda kişilik araştırmalarının gerilemesini açıklamak zor olsa da, bunca yıl hâkim olan bir alanın araştırmacıların gözünden birden bire nasıl düşebileceği üzerine çeşitli spekülasyonlar vardır. Araştırmacıların kişilik konusunu çok fazla terk etmedikleri, bunun yerine ilgilerini sürekli kaygı, iyimserlik, dayanıklılık ve zihinsel dayanıklılık gibi daha spesifik alanlara kaydardıkları öne sürülmüştür. Bu konular son yıllarda kapsamlı bir şekilde araştırılmış (O'Rourke ve ark., 2011) ve araştırmacılar genellikle yarışmalar sırasında sporcu davranışının nasıl genelleştirildiğini anlamak için spora özgü ölçümler kullanmışlardır. Bir sporcunun spor müsabakalarındaki davranış eğilimleri, kişilikleri hakkında bazı bilgiler sağlasa da alana özgü ölçümler olduklarından dolayı sporcunun kişiliği hakkında çok az bilgi sağlamaktadır.

Sporun Kişilik Üzerine Etkisi

Kişilik ve spor performansı arasındaki ilişki, çeşitli araştırma tasarımları kullanılarak incelenmiştir. Özel bir yaklaşım, daha düşük bir performans seviyesinde yarışan sporcuların kişilik testi puanlarını, daha yüksek bir performans seviyesinde yarışanlarla karşılaştırmak olmuştur. Bu tür araştırma tasarımları, diğer kafa karıştırıcı değişkenlerin performans

farklılıklarına katkıda bulunma olasılığını göz ardı edemese de, kişiliğin sporda uzun vadeli veya kariyer başarısı ile ilişkili olup olmadığı konusunda değerli bilgiler sunar. Küçük örneklem çalışmalarından elde edilen bulgular, genellikle elit ve eğlence düzeyindeki sporcular arasında çok az kişilik farkı olduğunu göstermiştir. Bununla birlikte, geniş örneklem araştırmaları, elit sporcuların rekreasyon seviyesindeki atletlere göre daha dışa dönük ve duygusal olarak dengeli olmalarına işaret eden önemli farklılıklar göstermiştir (Egloff ve Jan Gruhn, 1996). Daha yakın zamanlarda, ulusal veya uluslararası yarışmalarda yarışan sporcuların, kulüp veya bölgesel yarışmalarda yarışan sporculara göre daha düşük nevroz seviyelerine ve daha yüksek vicdanlılık ve uyumluluk seviyelerine sahip oldukları bulunmuştur (Allen ve ark., 2011).

SONUÇ

Sonuç olarak, sporda kişilik ve karakter, sadece bireyin performansını etkilemekle kalmaz, aynı zamanda sporun genel etiğini ve değerlerini şekillendirir. Bu nedenle, sporcuların sadece fiziksel becerilerini değil, aynı zamanda kişilik ve karakter gelişimine de önem vermeleri önemlidir. Başarılı bir sporcu olmak, sadece madalyalarla ölçülen bir başarı değil, aynı zamanda etik davranışlar, fair play ve centilmenlik gibi değerlere dayalı güçlü bir karakterin yansımasıdır.

4. KAYNAKÇA

- Çiçek, İ.&Aslan, AE. (2020). Kişilik ve beş faktör kişilik özellikleri: kuramsal bir çerçeve. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 10(1), 137 - 147.
- Digman, J. M. (1989). Five robust trait dimensions: Development, stability, and utility. *Journal of Personality*, 57, 195-214
- Egloff, B., & Jan Gruhn, A. (1996) Personality and endurance sports. *Personality and Individual Differences*, 21, 223-229.
- Eren, E. (2004). *Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi*. 8. Baskı. İstanbul
- Fisher, A. C. (1984). *New directions in sport personality research*. In J. M. Silva & R. S. Weinberg (Eds), *Psychological foundations of sport* (pp.708)Champaign, IL: Human Kinetics
- Flanagan, L. (1951). A study of some personality traits of different physical activity groups. *Research Quarterly*, 22(3), 312-323.
- Fleming, E. G. (1934). Personality and the athletic girl. *School and Society*, 39, 166-169.
- Greenwood, M., & Simpson, W. K. (1994). Personality traits of intercollegiate baseball athletes playing central versus noncentral defensive positions at three levels of competition. *Applied Research in Coaching & Athletics Annual*, 1, 1530.

Griffith, C. R. (1930). A laboratory for research in athletics. *Research Quarterly*, 1, 3440.

Güney, S. (2006) Davranış Bilimleri. 3. Baskı. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Haydaroğlu, S. & Besler, S. (2021). Beş faktör kişilik özelliklerinin örgütsel muhalefete etkisi ve lider-üye etkileşiminin düzenleyici rolü: Beyaz yakalı çalışanlar üzerinde bir araştırma. *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1), 123-140.

Hazar, Ç. (2006). *Kişilik ve iletişim tipleri. Selçuk İletişim*, 4(2), 125-140. İnanç, Y. B. ve E. E. Yerlikaya (2012). *Kişilik kuramları. (E-Kitap)*. 6. Baskı. Ankara: Pegem Akademi. S.241

Kulaksızoğlu, A. (1998). *Ergenlik psikolojisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Kültür, Y. Ziya (2006). Ortaöğretim kurumlarındaki yöneticilerin liderlik stilleri ve kişilik özelliklerinin karşılaştırılması. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara

La Place J. P. (1954) Personality and its relationship to success in professional baseball. *Research Quarterly*, 25(3), 313-319.

Lundberg, M., Perris, C., Schlette, P, & Adolfsson, R. (1999) Transhistorical variations in personality and their association with experiences of parental rearing. *European Psychiatry*, 14, 1-16.

Millon, T. (2016). What is a personality disorder?. *Journal of Personality Disorders*, 30(3), 289.

Rogulj, N, Nazor, M., Srhoj, V., & Boz in, D (2006) Differences between competitively efficient and less efficient junior handball players according to their personality traits. *Kinesiology*, 3(2), 158-163.

Sayar, K. ve M. Dinç. (2011). *Psikolojiye Giriş*. 3. Baskı. İstanbul: Dem Yayınları.

Schurr, K. T, Ashley, M. A., & Joy, K. J. (1977). A multivariate analysis of male athlete personality characteristics: Sport type and success. *Multivariate Experimental Clinical Research*, 3(2), 536-538.

Soysal, A (2008). Çalışma yaşamında kişilik tipleri: Bir literatür taraması. *Çimento İşveren Dergisi*, Ocak Sayısı, 4-19

Sperling, A. P. (1942). Relationship between personality adjustment and achievement in physical education activities. *Research Quarterly*, 13, 351-363.

Stevens, A., Doidge, N., Goldbloom, D., Voore, P., & Farewell, J. (1999). Pilot study of televideo psychiatric assessments in an underserved community. *American Journal of Psychiatry*, 156(5), 783-785.

Şimşek, M. Ş., ÇelikA., & Akgemci, T. (2015). *Davranış bilimlerine giriş ve örgütlerde davranış*. Eğitim Yayınevi.

Topcu, M. K. (2015). *Çalışanların kişilik özelliklerinin örgütsel özdeşleşme ve işten ayrılma niyeti üzerine etkisinde psikolojik sözleşme algısının rolü* (Yayımlanmamış doktora tezi). Kara Harp Okulu, Savunma Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Topses, G., N. B. Serin. (2012). *Psikolojik Danışma ve Kişilik Kuramları. 1. Baskı*. Ankara: Nobel Yayın.

Usal, A. ve Z. Kuşluyan. (2002). *Davranış Bilimleri (Sosyal Psikoloji)*. 4. Baskı. İzmir

Weinberg, R. S., & Gould, D. (2011). *Foundations of sport and exercise psychology (5th ed)*. Champaign, IL: Human Kinetics.

Woodman, T., Davis, P. A., Hardy, L., Callow, N., Glasscock, L., & Yuill Proctor, J. (2009). Emotions and sport performance: An exploration of happiness, hope, and anger. *Journal of Sport and Exercise Psychology*, 31,169188.

TÜRKİYE'DE ÖZEL EĞİTİM VE SPOR'UN ÖZEL EĞİTİMDEKİ YERİ

Dr. Mehmet DALKILIÇ¹,

¹Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, m.dalkilic@hotmail.com,
ORCID: 0000-0002-0776-7365

ÖZET

Özel eğitim, çeşitli zorluklarla karşılaşan bireylerin eğitim ihtiyaçlarını karşılamak için tasarlanmış bir sistemdir. Bu zorluklar zihinsel, bedensel, sosyal ve duygusal alanlarda ortaya çıkabilir. Dünya genelinde özel eğitim ihtiyacı olan bireyler için eğitim çalışmaları oldukça eski zamanlara dayanmaktadır. Özel eğitime yönelik ilk resmi girişimler 16. yüzyılda ortaya çıkmıştır. Ancak, özellikle okul tabanlı eğitim çalışmaları 17. yüzyılda başlamış ve 19. yüzyılın ortalarına kadar hızla gelişmiştir. Türkiye'de ise özel eğitim alanında ilk somut adım 1889 yılında atılmıştır. İstanbul Ticaret Mektebi bünyesinde işitme engelli çocuklara yönelik bir okul açılmıştır. Daha sonrasında görme engellilere yönelik bir bölüm eklenmiş olsa da, bu okul 30 yıl sonra kapatılmıştır. Bu dönemde ciddi bir yeni hareket gözlenmemiştir. Özel eğitim, zihinsel engelli bireyler için sporun önemli bir bileşenidir. Spor aktiviteleri, bu bireylerin toplum içinde iş birliği, paylaşım ve sosyal ilişkileri öğrenmelerine yardımcı olur. Ayrıca, spor etkinlikleri engelli bireylerin yaşam kalitesini artırır ve sosyal ortamlarda kendilerini gerçekleştirebilecekleri bir alan sağlar. Ancak, özel eğitimde sporun önemine dair yapılan çalışmalarda eksiklikler bulunmaktadır. Özellikle bu alanda doğrudan çalışma olmaması ve mevcut çalışmaların genellikle özel eğitim okullarında görev yapan beden eğitimi öğretmenlerinin görüşlerine dayanması, bu alandaki araştırmaların önemini artırmaktadır. Bu eksikliklerin giderilmesi, özel eğitim alanındaki spor programlarının daha etkili hale gelmesine katkı sağlayabilir.

Anahtar Kelimeler: Özel Eğitim, Özel Eğitim Tarihi, Spor

ÖZEL EĞİTİM

Özel Eğitim Nedir?

Özel eğitim, normal gelişim gösteren çocuklardan farklı özelliklere sahip olan bireylerin eğitim ve öğretimini kapsayan bir alandır. Özel eğitim, zihinsel, bedensel, sosyal ve duygusal gelişim açısından farklılık gösteren bireyler için özel olarak tasarlanmış bir müdahale ve destek sistemidir (Özsoy, 1971; Bayazıt, 2006).

Özçelik (1987) ise özel eğitimi, rehberlik, sağaltıcı eğitim ve rehabilitasyon etkinliklerinin örüntülenmiş olduğu bir etkileşim biçimi olarak da tanımlandığını söylemektedir. Bu tanıma göre, özel eğitim sadece eğitim değil, aynı zamanda rehberlik, sağaltıcı eğitim ve rehabilitasyon gibi çeşitli desteklerin entegre edildiği bir süreçtir (Akkuş, 2007).

Heward'a (2000) göre özel eğitim de amaç, bireyin sahip olduğu yetersizlikleri azaltmak veya ortadan kaldırmak, engellerle başa çıkmasını sağlamak ve bireyin en yüksek potansiyeline ulaşmasına yardımcı olmaktır. Bu müdahaleler, bireyin bütünsel gelişimini desteklemeyi hedeflemektedir (Eripek, 2003; Akkuş, 2007).

Özel gereksinimli bireyler, bedensel, zihinsel, duygusal ve sosyal açıdan farklı ihtiyaçlara sahip olan bireylerdir. Özel eğitimde bu bireylerin eğitim ihtiyaçlarının karşılanması, zaman içinde değişen bir süreçtir. Tarihsel olarak, bu bireylerin eğitimlerinin ayrı yatılı veya gündüzlü özel eğitim okullarında gerçekleştirildiği gözlemlenmiştir. Ancak günümüzde, kaynaştırma eğitimi daha yaygın olarak kabul görmekte ve benimsenmektedir. Kaynaştırma eğitimi, özel gereksinimli bireylerin mümkün olduğunca normal sınıflarda akranlarıyla birlikte eğitim görmesini sağlayan bir yaklaşımdır. Bu şekilde, özel gereksinimli bireylerin sosyal ve akademik olarak daha fazla entegrasyonu hedeflenmektedir.

Özel Eğitim Tarihi

Özel eğitim alanındaki sistemli çabaların tarihi oldukça eskiye dayanmaktadır. 16. yüzyılda dünyada özel gereksinimli bireylerin eğitimine yönelik ilk belirgin çabalar görülmüştür. Ancak, özellikle okullaşma ve özel eğitim alanındaki gelişmeler 1700'lerden başlayarak 1900'lerin ortalarına kadar hızla devam etmiştir. 1900'lerin ilk yarısında özel eğitim okullarının sayısında büyük bir artış yaşanmıştır. Bu dönem, özellikle Amerika Birleşik Devletleri ve birçok Avrupa ülkesinde özel gereksinimli öğrencilere yönelik hizmetlerin özel eğitim okullarında yoğunlaştığı bir dönemdir. Özel eğitim okulları, farklı engel gruplarına yönelik olarak kurulmuş ve özel gereksinimli bireylere özgü eğitim programları sunmuşlardır. Bu okullar, özel gereksinimli öğrencilerin ihtiyaçlarına uygun bir ortam sağlayarak, onların eğitim ve gelişimine odaklanmıştır. Bu dönemde özel eğitim okulları, özel gereksinimli bireyler için önemli bir eğitim ve destek kaynağı olmuştur. Ancak, zaman içinde kaynaştırma eğitimi gibi daha bireyselleştirilmiş ve entegrasyonu sağlayan yaklaşımların önemi de artmıştır. Bu yaklaşımlar, özel gereksinimli bireylerin topluma daha iyi entegre olmalarını ve daha fazla

firsata erişmelerini sağlamayı amaçlamaktadır (OECD, 1995; Kargın, 2004). Bu dönemde, genel eğitim sınıflarında özel gereksinimli öğrencilere yer vermenin yaygın bir biçimde tercih edilmediği ve bu öğrencilerin diğer çocuklar üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olabileceği düşünülerek genellikle ayrı okullara yerleştirildikleri görülmüştür.

1900'lü yıllara kadar, Amerika'da yeterli özel eğitim hizmetlerinin olmaması nedeniyle birçok özel gereksinimli öğrenci genel eğitim sınıflarına yerleştirildi. Özel eğitim desteği almadan bu sınıflara yerleştirilen öğrenciler, sınıf öğretmenlerinin çabalarıyla eğitimlerini sürdürdüler. Ancak eğitim sürecinin sonunda, öğrencilerin ya şu anda ya da yakın gelecekte eğitimden yarar sağlayamayacağı veya diğer çocuklara zarar verebileceği düşüncesiyle bazı öğrencilerin eğitimden alınmasına karar verildi (Lewis ve Doorlag, 1999; Mastropieri ve Scruggs 2000, Kargın, 2004). "birlikte eğitim" ya da "ayrı eğitim" tartışmaları yerine, daha çok "eğitim" ya da "bakım" kavramları üzerinde durulmuştur. Bu dönemde, özel gereksinimli öğrencilerin özel eğitim okullarında eğitilmeleri yaygın bir görüştü, ancak sınırlı da olsa kaynaştırma yaklaşımlarına yönelik çeşitli görüşler ve çabalar da ortaya çıkmaya başlamıştır.

1900'lü yılların ortalarına kadar yaygın olan özel eğitim sınıflarının temel amacı, engelli öğrencilerin aynı okulda bulunmakla birlikte benzer engel grubundaki diğer öğrencilerle ayrı sınıflarda eğitilmelerini sağlamaktır. Ancak 1960'larda başlayan ve özel gereksinimli öğrencilerin özel eğitim okullarında/sınıflarında eğitim görmelerine yönelik eleştirilerin artması ve mahkemelere yansıyan çeşitli davalar sonucunda, kaynaştırma uygulamaları 1970'lerden itibaren pek çok ülkenin yasalarına dahil edilmiştir. Örneğin, İtalya'da 1971'de, Norveç'te 1976'da, İngiltere'de 1974'te, Amerika ve Fransa'da ise 1975'te yürürlüğe giren yasalarla, özel gereksinimli öğrencilerin genel eğitim sınıflarında akranlarıyla birlikte eğitim görmeleri yasal olarak kabul edilmiştir. (OECD, 1995; Kargın, 2004).

TÜRKİYEDE ÖZEL EĞİTİM

Türkiyede Özel Eğitim Tarihi

Türkiye'de özel eğitimin yaygınlaşması gelişme ve gelişmelerin önlenmesine bağlı olarak değişiklik gösterse de önceliğin evsiz ve yetimlerin korunması, bakımı ve barınması gibi hizmetlerde olduğu görülmektedir. Günümüzde bu hizmetler Başbakanlığa bağlı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu tarafından verilmektedir. Özel eğitimin örgün eğitim sistemine dahil edilmesi, 1889 yılında İstanbul Ticaret Mektebi bünyesinde işitme engelli çocuklara eğitim veren bir okulun açılmasıyla sağlanmıştır. Daha sonra bu okula görme engelliler bölümü eklenmiş ve özel eğitim alanında ilk barınma ve sistemli eğitim hareketi olmasına rağmen 30 yıllık eğitimin ardından kapatılmıştır. Bu değişiklikten sonra uzun süre ciddi bir güncel hareket görülmemiştir (Akçamete, 1998).

Türkiye'de Özel Eğitim ve Kaynaştırma ise, 1950'li yıllara kadar olan döneme baktığımızda ülkemizde engelli çocukların eğitiminde ilk olarak karşımıza, Osmanlı Devleti döneminde 16. yüzyılda uygulandığı ileri sürülen "Enderun Mektebi" uygulaması çıkmaktadır. Enderun Mektepleri o dönemde üstün yetenekli çocukların eğitimi için açılmış okullardı. Üstün zekalı ve üstün yetenekli kişilerin eğitimi konusunda Cumhuriyet Dönemi'nde 1948 yılında İdil

Biret-Suna Kan Yasası kabul edilmiş ve böylece üstünlerin eğitimi yasal olarak güvence altına alınmıştır (Ataman, 1997). Özel eğitimle ilgili olarak Osmanlı Devleti döneminde Enderun uygulaması dışında 1889 yılında İstanbul'da Grati Efendi tarafından işitme ve görme engelli çocuklar için açılan sınıfları görmekteyiz. Daha sonra bu sınıflar ayrı bir okula dönüşmüş ve bu okulda işitme ile görme engelli öğrencilere 1912 yılına kadar 30 yıl süreyle eğitim verilmiştir. 1912 yılında kapatılan bu okulun ardından 1921 yılına kadar özel eğitim açısından bir gelişmeye ilgili kaynaklarda rastlanmamaktadır. 1921 yılında Kurtuluş Savaşı döneminde İzmir'de "Özel İzmir Sağır ve Körler Müessesesi" adıyla bir okulun açıldığı, daha sonra bu okulun Sağlık Sosyal Yardım Bakanlığı'na bağlı olarak 1950 yılına kadar hizmet verdiği bilinmektedir (Akçamete ve Kaner, 1999). Cumhuriyetin kabulüyle birlikte eğitime verilen önem artmış, eğitimde cinsiyet ve sınıf ayrımının ortadan kaldırılması görüşleri benimsenmiştir. Ancak o dönemde pek çok alanda yaşanan sorunlarla uğraşan ülke, eğitimde ve özellikle özel gereksinimli bireylerin eğitiminde dikkat çeken bir gelişme gösterememiştir. 1950'li yıllara kadar özel gereksinimli çocukların hasta ve eğitilemez oldukları düşünülmüş ve o dönemde Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'na bağlı olarak hizmet veren kurumlarda daha çok bakım amaçlanmıştır (Özyürek, 2004). Özel eğitim alanı açısından önemli gelişmelerin 1950'li yıllardan başlayarak oluştuğunu görmekteyiz. Bu dönemin en çarpıcı gelişmelerinden birisi özel eğitim hizmetlerinin planlanmasının ve yürütülmesinin Sağlık Sosyal Yardım Bakanlığı'ndan Milli Eğitim Bakanlığı'na devredilmesidir. Özel eğitim hizmetlerinin bir bakanlıktan diğerine devredilmesi, konunun bir "sağlık sorunu" olmaktan daha çok bir "eğitim konusu" olarak ele alınmasını göstermesi açısından önemlidir (Akçamete ve Kaner, 1999). Bu dönemin özel eğitim alanına personel yetiştirmede ilk sistemli çabası, 1952-1953 ders yılında Gazi Eğitim Enstitüsü içinde açılan Özel Eğitim Şubesiyle başlamıştır. Bu eğitim, en az üç yıl ilkokul öğretmenliği deneyimi olan adaylar arasından seçilenlere verilen iki yıllık bir yüksek öğretim programıyla verilmekteydi. Ancak iki dönem mezun verdikten sonra Şube kapanmıştır. 1955'de ilk psikoloji kliniği, şimdiki Rehberlik ve Araştırma Merkezi kurulmuş, bu klinikte engelli çocukların tanılama ve değerlendirilmelerine yönelik ölçme aracı geliştirme ve eleman yetiştirme çalışmaları gerçekleştirilmiştir (Akçamete, 1998). 1955 yılına ilişkin kayıtlarda dikkati çeken gelişme ise şu anda tüm illerimizde bulunan ve özel eğitim hizmetlerinin bütünlük içinde yürütülmesinde önemli görevleri üstlenen Rehberlik ve Araştırma Merkezleri'nin temelini oluşturmuş olan Psikolojik Servis Merkezi'nin kurulmuş olmasıdır. Bu gelişmeyi 1955 yılında Ankara'da iki ilkokulda (Yeni Turan ve Hıdırlıktepe) zihin engelli öğrenciler için açılan özel sınıflar izlemiştir. Bu iki özel sınıf daha sonra tüm ülkede halen uygulanmakta olan alt özel sınıf uygulamasının ilk örneklerini oluşturmuştur (Özsoy, 1990).

1956 ve 1957 yılları, özel eğitim alanında iki önemli yasanın kabul edildiği dönemlerdir. 1956'da kabul edilen 6660 sayılı yasa ile 1948'de çıkarılan yasanın kapsamı genişletilerek, üstün yetenekli ve üstün zekalı çocukların devlet tarafından yetiştirilmesi için gerekli önlemlerin alınması öngörülmüştür. 1957'de ise 6972 sayılı "Korunmaya Muhtaç Çocuklar Hakkında Kanun" yürürlüğe girmiştir. Bu kanunun 22. maddesinde, özel eğitime ihtiyacı olan korunmaya muhtaç çocuklar için Milli Eğitim Bakanlığı'nın gerekli önlemleri alması gerektiği belirtilmiştir. 1960'lı yıllar, özel eğitime gereksinimi olan bireylerin haklarının 1961

Anayasası'nda devlet tarafından garanti altına alındığı dönemdir. Anayasa'nın 48. maddesinde "herkesin sosyal güvenlik hakkına sahip olduğu" ve 50. maddesinde "devletin özel eğitime ihtiyacı olanları topluma yararlı kılacak tedbirleri alacağı" hükümleri yer almıştır. Ayrıca, üniversitelerde özel eğitim personeli yetiştirme çalışmalarının gerçekleştirildiği dönemler de 1960'lı yıllardır. 1961'de yayınlanan 222 sayılı "İlköğretim ve Eğitim Kanunu" ile zihinsel, bedensel, ruhsal ve sosyal açıdan özürli olan çocukların zorunlu ilköğretim çağında özel eğitim ve öğretim görmeleri sağlanmıştır. 1973'te kabul edilen 1739 sayılı "Milli Eğitim Temel Kanunu"nda ise "özel eğitime ve korunmaya muhtaç çocukları yetiştirmek için özel tedbirler alınacağı" ifadesine yer verilmiştir. 1983'te yürürlüğe giren 2916 sayılı "Özel Eğitime Muhtaç Çocuklar Yasası", özel gereksinimli bireylere yönelik kapsamlı bir yasa olarak kabul edilmiştir. Bu yasada, özel eğitimle ilgili tanımlar, ilkeler, kurumlar ve görevler ile özel eğitime gereksinimi olan çocukların belirlenmesi, yerleştirilmesi ve izlenmesi ile ilgili hükümler bulunmaktadır. Yasada ayrıca özel gereksinimli çocukların kaynaştırma yoluyla eğitim görmeleri de ele alınmıştır. 1997'de kabul edilen 573 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname, ülkemizde özel gereksinimli çocuklara ilişkin en kapsamlı yasal düzenleme olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kararname, özel gereksinimli çocukların belirlenmesinden başlayarak, değerlendirilmelerine ve eğitimlerine ilişkin esasları içermektedir.

1997 tarihli Kanun Hükmünde Kararname (KHK), özel eğitim gerektiren bireylere yönelik olarak eğitimde fırsat eşitliği ve eşit katılım sağlayan yeni bir anlayış getirmiştir. Bu KHK'de, özel eğitim gerektiren bireylerin erken çocukluk dönemi, okul öncesi dönem, ilköğretim, evde eğitim, orta öğretim, yüksek öğretim ve yaygın eğitim alanlarındaki eğitimleri ile ilgili hükümlere yer verilmiştir. Özellikle, özel eğitim gerektiren çocukların eğitimlerinin erken çocukluk döneminden başlatılması ve okul öncesi eğitimin zorunlu hale getirilmesi, bu KHK'nin önemli düzenlemeleri arasında yer almaktadır. Ayrıca, bu KHK ile eğitim programlarının öğrenci merkezli olması vurgulanmıştır. Programların öğrenci gelişim özellikleri ve yeterlilikleri doğrultusunda bireyselleştirilerek uygulanması, özel eğitimin ilkeleriyle paralellik göstermektedir. Bu düzenlemeler, özel eğitim alanındaki eşitlik ve fırsat eşitliği ilkesini güçlendirmeyi amaçlamaktadır.

SPORUN ÖZEL EĞİTİMDEKİ YERİ

Zihinsel Engelliler için Sportif Aktivilerin Önemli Faydaları:

1. Bağımsızlık duygusunu geliştirerek kendi kararlarını verme yeteneğini artırır.
2. Sosyal çevreyi genişleterek iletişim becerilerinin güçlenmesine katkı sağlar.
3. Öz güveni artırarak bireyin kendi yeteneklerine olan inancını güçlendirir.
4. Psikolojik gerginlikle başa çıkma ve sosyal sorunları aşma konusunda destek olur.
5. Toplumla entegrasyonu teşvik ederek bireyin toplumla bağlarını güçlendirir.
6. Rahatlama, eğlenme ve keyif alma imkanı sunar.
7. Motor becerilerin, denge ve el-göz koordinasyonunun gelişimine katkı sağlar, eğitim ve rehabilitasyonda olumlu etkiler yaratır.
8. Engelli bireyin sporcu kimliğinin kabul edilmesini sağlayarak kişisel gelişimine katkıda bulunur.
9. Problem çözme becerilerini geliştirir.

Sportif etkinlikler, zihinsel engellilerin toplumsal iş birliği, paylaşım ve kişiler arası ilişkilerin kurallarını öğrenmelerine yardımcı olur. Bu aktiviteler, engelli bireylerin yaşam kalitesini artırmanın yanı sıra sosyal ortamlarda kendilerini ifade edebilecekleri bir alan sağlar (Bayazıt, 2006). Toplumlar, sağlıklı nesiller yetiştirmek için beden eğitimi ve sporu genel eğitimin ayrılmaz bir parçası olarak görmektedirler. Bu nedenle, bu konuda bilimsel bilgiye sahip beden eğitimi öğretmenlerinin okullarda önemli bir rol oynadığı kabul edilmektedir (Bilge, 1989).

Beden eğitimi ve spor, genel eğitimin ayrılmaz bir parçası olarak değerlendirilmeli ve özel eğitimde de önemli bir yere sahip olmalıdır. Sporun, hem fiziksel hem de zihinsel sağlık açısından engelli bireyler için vazgeçilmez bir değeri bulunmaktadır (Özen, 1999).

Uysal (1995) tarafından yapılan bir araştırmada, kaynaştırma sürecinde karşılaşılan sorunlar incelenmiştir. Yönetici ve öğretmenlerin çoğunluğunun zihinsel engelli çocuklar ve kaynaştırma konusunda özel bir eğitim almamış olduğu belirlenmiştir. Araştırma sonuçları, kaynaştırma sürecinde tanınım ve kapsamın belirlenmesi, programlara katılacak öğrencilerin seçimi, ailelerin eğitimi, uygulamaların denetlenmesi ve rehberlik yapılması, yasal düzenlemeler, hazırlık süreci ve programların uyarlanması gibi konuların öne çıktığını göstermektedir.

Diken (1998) tarafından yapılan bir araştırmada, zihinsel engelli öğrencilerin sınıflarında bulunduğu veya bulunmadığı durumda öğretmenlerin kaynaştırma konusundaki tutumları karşılaştırılmıştır. Araştırmaya katılan 53 öğretmenin sınıfında zihinsel engelli öğrenci bulunurken, 56 öğretmenin böyle bir öğrenci bulunmamaktadır. Zihinsel engelli öğrencilerin kaynaştırılmasına yönelik öğretmen tutumlarını belirlemek için "Kaynaştırmaya İlişkin Görüşler Ölçeği" kullanılmıştır. Ölçek, beş alt faktörden oluşmaktadır. Araştırma sonuçları, zihinsel engelli öğrencilerin bulunduğu ve bulunmadığı sınıflardaki öğretmenlerin toplam tutum puanlarının farklılaştığını göstermektedir. Birinci faktör, "Sınıf kontrolü" ve "kaynaştırmaya karşı görüşler" başlığını içermektedir. Zihinsel engelli öğrencilerin bulunduğu sınıflardaki öğretmenlerin tutumlarında, önceden deneyim sahibi olma ve kaynaştırma konusunda eğitim alma değişkenleri açısından anlamlı bir farklılık belirlenmemiştir. Genel olarak, öğretmenlerin zihinsel engelli kız öğrencilerin kaynaştırılmasına daha olumlu bir tutum içinde oldukları bulunmuştur.

Bayazıt'ın 2007 yılında "Eğitilebilir Zihinsel Engelli Çocuklarda Eğlenceli Atletizm Antrenman Programının Psikomotor Özelliklere Etkisi" isimli Doktora Tezinde araştırmaya, yaşları 11–14 arasında olan 36 eğitilebilir zihinsel engelli ile 8 normal eğitim alan öğrenci olmak üzere toplam 44 erkek öğrenci katılmıştır. Antrenmanlar, haftada 3 gün, günde 90 dakika olmak üzere toplam 8 hafta süresince devam etmiştir. 8 haftalık antrenman programı öncesinde ve sonrasında, deneklere "Eğlenceli Atletizm Beceri Testi" ve "Motor Davranış Değişikliğine Yönelik Gözlem Formu", antrenmanların altıncı haftasında ise deney grubundaki çocuklara "Özel Olimpiyatlar Anket Formu" uygulanmıştır.

Eğlenceli ve hareketli atletizm antrenmanı devamında hem partnersiz hem partnerli grup istatistik anlamda gelişme gösterirken, kontrol grubunda gelişme olmadığı belirlenmiştir. Motor beceri davranış değişikliği, partner ile çalışan kaynaştırma grubunda daha fazla artış gösterildiği anlaşılmıştır.

Akkuş'un 2007 tarihli "Orta Düzeyde Öğrenme Yetersizliği (Eğitilebilir) Olan Çocuklara Günümüzde Uygulanan İlköğretim Eğitim Programına İlişkin Öğretmen Görüşlerinin Değerlendirilmesi" isimli yüksek lisans tezinde elde edilen bulgular şu şekildedir: Milli Eğitim Bakanlığı tarafından Orta Düzeyde Öğrenme Yetersizliği (Eğitilebilir) Olan Çocuklar için uygulanan İlköğretim Eğitim Programı, öğretmen görüşleri alınarak değerlendirilmemiştir. Öğretmenler, eğitim programını tam olarak uygulayamadıklarını ve uygulama sürecinde çeşitli sorunlar yaşadıklarını belirtmişlerdir. Programın belirlediği hedeflerin öğrencilerin seviyelerinin üzerinde olduğu, programın soyut kavramlar içerdiği ve bu durumun öğrenci başarısını olumsuz etkilediği ifade edilmiştir. Eğitim programında belirtilen içeriği uygulamak için yeterli kitap ve materyal bulunmaması, öğretmenleri kendi çözüm yollarını geliştirmeye zorlamaktadır. Maddi ve manevi eksiklikler, sınırlı sosyal ve sportif etkinlikler, aile desteğinin yetersizliği, öğrencilerin yanı sıra öğretmenlerin çalışma performansını da olumsuz yönde etkilemektedir.

Timuçin (2000) tarafından gerçekleştirilen "Zihinsel Yetersizliği Olan Öğrencilerin Yapabildiklerine Göre Hazırlanarak Sınıf Öğretmenine Verilen Öğretim Planının Ders Amaçlarını Gerçekleştirme Düzeyi" başlıklı çalışmada, zekâ bölümlerine göre eğitim ortamlarına yerleştirilen öğrenciler için sınıfta yapabildiklerine göre hazırlanan öğretim planının etkisi incelenmiştir. Araştırma sonuçları, bu öğrencilere yapılan öğretimin, matematik ve Hayat Bilgisi derslerinde belirlenen amaçların gerçekleşmesine yol açmadığını göstermiştir. Özellikle, öğrencilerin yapabildiklerine göre hazırlanan öğretim planlarının, zihinsel yetersizliği olan öğrencilerde ders amaçlarını gerçekleştirmede etkili olmadığı belirlenmiştir. Çalışmanın sonuçlarına dayanarak, öğrencilerin yapabildiklerine göre öğretim planlarının eğitim yılı başında hazırlanması ve öğretim yılı sonunda gözden geçirilmesi gerektiği önerilmiştir. Ayrıca, öğrencilerin gelişim alanlarına uygun ölçme araçlarının geliştirilmesi ve mevcut programların öğrencilerin gereksinimlerine göre uyarlanması gerektiği vurgulanmıştır.

Gürgür (2001), "İşitme Engelliler İlköğretim Okulunda (I.Kademede) Uygulanan Eğitim Programına İlişkin Öğretmen Görüşlerine" odaklı bir araştırma gerçekleştirmiştir. Bu çalışmada, işitme engelliler okulunda çalışan öğretmenlerin uygulanan İşitme Engelliler Eğitim Programı hakkındaki görüşleri görüşme yöntemiyle toplanmıştır. Araştırma sonuçlarına göre, ilköğretim programının içeriğinin işitme engelli öğrencilere daha uygun hale getirilmesi gerektiği, öğretim programında kullanılan öğretim yöntemlerinin geliştirilerek öğretim materyallerinin bu yöntemlere uygun hale getirilmesinin önemli olduğu vurgulanmıştır.

Battal'ın 2007 yılında gerçekleştirdiği "Sınıf Öğretmenlerinin ve Branş Öğretmenlerinin Kaynaştırma Eğitimine İlişkin Yeterliliklerinin Değerlendirilmesi (Uşak İli Örneği)" isimli çalışmada, sınıf öğretmenlerinin neredeyse tamamı özel eğitim gerektiren bireyleri tanıyabileceklerini belirtirken, branş öğretmenlerinin %80'lik bir kısmı özel eğitim gerektiren öğrenciyi tanıyabileceğini ifade etmiştir. Bu bulgu, sınıf öğretmenlerinin özel eğitim gerektiren bireyleri tanıma konusunda branş öğretmenlerine göre daha yetkin olduklarını göstermektedir. Ancak, sınıf öğretmenleri ve branş öğretmenleri arasında kaynaştırma eğitimine ihtiyaç duyan öğrencileri tanıma ve tespit etme konusunda belirgin bir farklılık gözlenmemiştir.

Branş öğretmenleri ve sınıf öğretmenleri, okuma güçlüğü çeken, yazma güçlüğü çeken, harfleri doğru yazmada güçlük çeken, matematiksel işlemlerde zorluk çeken, duygusal ve

davranışsal problemleri olan, bedensel engelli, üstün ve özel yetenekli, öğrenme güçlüğü çeken ve sosyal uyum güçlüğü çeken öğrencilere yönelik uygulamalar yapabileceklerini ifade etmişlerdir. Kaynaştırma eğitiminde uygulanan yöntem ve teknikleri bildiklerini belirtmişlerdir. Ancak sınıf öğretmenlerinin %47,4'ü dil problemi olan öğrencilere yardım etme konusunda yetersiz olduklarını ifade etmişlerdir. Sınıf öğretmenleri ve branş öğretmenleri arasında kaynaştırma eğitiminde uygulanan yöntem ve teknikleri bilme ve uygulayabilme yeterlilikleri konusunda anlamlı bir farklılık gözlenmemiştir.

Savucu ve diğer araştırmacıların 2006 yılında gerçekleştirdiği "Zihinsel Engelli Bireylerde Basketbol Antrenmanının Fiziksel Uygunluk Üzerine Etkilerinin Belirlenmesi" başlıklı çalışmada, fiziksel aktivitelerin engelli bireyler için olumlu etkilerinin tespit edildiği ve basketbol antrenmanlarına katılan engelli bireylerin fiziksel uygunluk düzeylerinin ve hareket davranışlarının geliştiği gözlemlenmiştir.

Bu çalışmanın önemi, özel eğitim alanında yapılan araştırmalarda doğrudan konuyu ele alan bir çalışmanın bulunmaması ve bu nedenle özel eğitim okullarında görev yapan beden eğitimi öğretmenlerinin görüşlerine dayanmasıdır. Bu çalışma, özel eğitimde beden eğitimi programlarının ve spor aktivitelerinin etkilerini değerlendirmeye yönelik bir boşluğu doldurabilir. Ayrıca, özel eğitim okullarında beden eğitimi öğretmenlerinin deneyimlerine dayanan görüşlerin incelenmesi, bu alandaki uygulamaların iyileştirilmesi ve özel gereksinimli öğrencilerin beden eğitimine katılımını artırıcı politika ve programların geliştirilmesi açısından da önemlidir. Bu çalışma, özel eğitimde beden eğitimi alanındaki bilgiyi artırabilir ve bu alanda daha fazla araştırmanın yapılmasına teşvik edebilir.

KAYNAKLAR

Ahmetoğlu, E., (2007). Zihinsel Engelli Çocukların Kardeş İlişkilerinin Anne ve Kardeş Algılarına Göre Değerlendirilmesi. (*Doktora Tezi*), Ankara Üniversitesi Fen Bilimler Enstitüsü, Ev Ekonomisi Ana Bilim Dalı, Ankara

Akçamete, G., (1998). Türkiye'de Özel Eğitim, Açık öğretim Fakültesi Yayınları, 561. Eskişehir, Türkiye.

Akçamete, G. ve Kaner, S., (1999). Cumhuriyetin 75. Yılında Çocuğa Yönelik Özel Eğitim Çalışmaları. 2. *Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi: Ankara: Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, No: 2, 395-405.*

Akkuş, N., (2007). Orta Düzeyde Öğrenme Yetersizliği (Eğitilebilir) Olan Çocuklara Günümüzde Uygulanan İlköğretim Eğitim Programına İlişkin Öğretmen Görüşlerinin Değerlendirilmesi. (*Yüksek Lisans Tezi*), Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı, Adana

- Ataman, A., (1997). Türkiye’de Özel Eğitime Yeni Yaklaşımlar. *Milli Eğitim Dergisi*, 136, 22-23.
- Battal, İ., (2007). Sınıf Öğretmenlerinin ve Branş Öğretmenlerinin Kaynaştırma Eğitimine İlişkin Yeterliliklerinin Değerlendirilmesi (Uşak İli Örneği). (*Yüksek Lisans Tezi*), Afyonkarahisar Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sınıf Öğretmenliği Ana Bilim Dalı, Afyonkarahisar.
- Bayazıt, B., (2006). Eğitilebilir Zihinsel Engelli Çocuklarda Eğlenceli Atletizm Antrenman Programının Psikomotor Özelliklere Etkisi. (*Doktora Tezi*), Kocaeli Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı, Kocaeli.
- Bilge, N., (1989). *Türkiye’de Beden Eğitimi Öğretmeninin Yetiştirilmesi*. Kültür Bakanlığı Yayınları, 148, Ankara, Türkiye.
- Diken, H. İ., (1998). Sınıfında Zihin Engelli Çocuk Bulunan ve Bulunmayan Sınıf Öğretmenlerinin Zihin Engelli Çocukların Kaynaştırılmasına Yönelik Tutumlarının Karşılaştırılması. (*Yüksek Lisans Tezi*), Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Özel Eğitim Ana Bilim Dalı, Bolu.
- Fidan, N. ve Erden. M.. (1998). *Eğitime Giriş*, Alkım Yayınları, 257, İstanbul, Türkiye.
- Gökçe, F., Kartal, T., Rıdvanoğlu, S., Erezkan, H.G., ve Alışıcı, Ö.S., (2002). *Özürlülerle İlgili Mevzuat*. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı Yayınları, 359, Ankara, Türkiye.
- Gürgür, H., (2001). İşitme Engelliler İlköğretim Okulunda (I.Kademedede) Uygulanan Eğitim Programına İlişkin Öğretmen Görüşleri. (*Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*), Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Halis, İ., (2002). *Öğretim Teknolojileri ve Materyal Geliştirme*, Nobel Yayın, 96, Ankara, Türkiye.
- İftar, Gönül. K., (1998). Özel Gereksinimli Bireyler ve Özel Eğitim Açıköğretim Fakültesi Yayınları. No: 561.
- Karasar, N., (2003). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, Nobel Yayın Dağıtım, 175, Ankara, Türkiye.
- Kargın, Tevhide. (2004). “Kaynaştırma: Tanımı, Gelişimi ve İlkeleri”, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi, 5 (2) 1-13.

- Özen, Bulut. T., (1999). Zihinsel Engelli Çocukların Eğitiminde Düzenli Yapılan Sporun Davranış Gelişimine Etkisi. (*Doktora Tezi*), *Uludağ Üniversitesi. Sağlık Bilimleri Enstitüsü. Beden Eğitimi ve Spor Ana Bilim Dalı*. Bursa.
- Özyürek, M. (2004). *Bireyselleştirilmiş Eğitim Programı: Temelleri ve Geliştirilmesi*. Kök Yayıncılık, 278, Ankara, Türkiye.
- Özgür, İ. (2004). *Özel Eğitim Engelli Çocuklar ve Eğitimi*. Karahan Kitabevi, 267, Adana, Türkiye.
- Savucu, Y., Sirmen, B., İnal, S., Karahan, M., Erdemir, İ., (2006). Zihinsel Engelli Bireylerde Basketbol Antrenmanının Fiziksel Uygunluk Üzerine Etkilerinin Belirlenmesi. *Fırat Üniversitesi. Sağlık Bil. Dergisi*, 20(2), 105-113.
- Tamer, K., ; Pulur, A., (2001). *Beden Eğitimi ve Sporda Öğretim Yöntemleri*, Kozan Ofset, 285, Ankara, Türkiye.
- Timuçin, E.U., (2000). Zihinsel Yetersizliği Olan Öğrencilerin Yapabildiklerine Göre Hazırlanarak Sınıf Öğretmenine Verilen Öğretim Planının Ders Amaçlarını Gerçekleştirme Düzeyi. (*Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*), *Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü*, Ankara.
- Topses, G., (2004). *Öğrenci Davranışlarını Etkileyen Toplumsal ve Psikolojik Etmenler ve Sorunlar*, Nobel Yayın Dağıtım, 178, Ankara, Türkiye.
- Uysal, A., (1995). Öğretmen ve Okul Yöneticilerinin Zihin Engelli Çocukların Kaynaştırılmasında Karşılaşılan Sorunlara İlişkin Görüşleri. (*Yüksek Lisans Tezi*). *Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Eskişehir.

SPORDA LİDERLİK KAVRAMININ ÖNEMİ

Arş.Gör. Ekrem Yasin TABAK¹, Dr. Mehmet DALKILIÇ²

¹Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi,
ekremyasintbk@gmail.com,
ORCID: 0000-0002-5794-258X

² Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, m.dalkilic@hotmail.com,
ORCID: 0000-0002-0776-7365

ÖZET

Liderlik, bir grup veya organizasyonun hedeflerine ulaşmasını sağlayan kritik bir süreçtir. Bu çalışmada liderlik kavramı ele alınmakta, liderliğin önemi vurgulanmakta ve etkili liderlik için gereken unsurlar incelenmektedir. Liderlik, pozisyon veya unvan ile değil, sahip olunan özellikler, davranışlar ve yetkinlikler ile ilişkilidir. Liderlik, farklı modeller ve yaklaşımlar aracılığıyla ifade edilebilir. Otoriter liderlik, liderin baskın olduğu ve kararların tek taraflı alındığı bir model iken, demokratik liderlik ise katılımcı bir yaklaşımı teşvik eder.

Liderlik ve yöneticilik arasındaki farklar da bu çalışmada ele alınmaktadır. Liderlik, organizasyonun vizyonunu belirleme, takımı motive etme ve stratejik yönlendirme üzerine odaklanırken, yöneticilik daha çok kaynakları planlama, organizasyon ve kontrol etme üzerine odaklanır. Etkili liderlik için belirli özellikler ve beceriler gereklidir. İyi bir lider, iletişim becerilerine, problem çözme yeteneğine, takım çalışması becerilerine ve empatiye sahip olmalıdır. Ayrıca, güvenilirlik, adalet duygusu, esneklik ve kararlılık gibi temel özelliklere de sahip olmalıdır.

Sonuç olarak, liderlik, organizasyonların başarısı için kritik bir faktördür. Etkili liderlik, organizasyonların vizyonunu belirlemek, takımı motive etmek ve hedeflere ulaşmak için önemlidir. Liderlik becerilerini geliştirmek ve liderlik rollerini üstlenmek, bireylerin ve organizasyonların başarısını artırabilir.

Anahtar Kelimeler: Liderlik, sporda liderlik, liderlik tipleri, etkili liderlik

GİRİŞ

1. Liderlik

Liderlik, tarih boyunca varlığını devam ettiren ve üzerinde yoğun araştırmalar yapılan bir kavramdır. Liderlik terimi, İngilizce'de 19. yüzyıla kadar kullanılmamıştır. Ancak 20. yüzyılda liderlik konusunda çalışmalar artmış, liderlik nasıl gerçekleştirilir, nasıl takipçi kazanılır, grup performansını nasıl etkiler ve etkili liderliği sağlayan faktörler nelerdir gibi konular üzerinde kapsamlı araştırmalar yapılmıştır (Gordon, 2016). Liderlik, 20. yüzyılda 5000'den fazla çalışmada ele alınmış ve 350'den fazla tanımı yapılmıştır (Ercetin, 2000).

Liderlik uygulamalarının kökenlerini Sümer tapınaklarında yaşayan rahiplerin liderliğinde Mezopotamya'da görmekteyiz. Mısır Medeniyeti'nde, piramitlerin inşası ve çalışanların örgütlenmesi, yönetim becerileriyle gerçekleştirilmiştir. Tarih boyunca hüküm süren büyük devletlerden olan Roma İmparatorluğu ve Osmanlı Devleti gibi, yönetim politikalarındaki başarılarıyla varlıklarını sürdürmüşlerdir (Eren, 2019).

1990'ların başından itibaren, çevrenin beklentileri ve yapılanma süreciyle birlikte, okul liderliği alanında büyük bir değişim yaşanmıştır (Liontos, 1993). Bu değişim, okul yönetimini ve eğitim-öğretim sürecini etkilemiştir. 12. ve 13. yüzyıllarda, bilimsellikten uzak ve tek sınıflı okullarda uygulanabilen öğretmen-yönetici anlayışı hakimdi. 19. yüzyılda ise sınıf sayısının artmasıyla birlikte okul yöneticilerinin rolü, görevleri ve statüleri değişmiştir (Çelik, 2000). Sanayi devrimiyle birlikte, eğitimde özel sektörün artan rolüyle eğitim yatırımlarında artış yaşanmıştır. Bu hareketlilik sonucunda, rekabet, liderlik, kalite, ve etkililik gibi kavramlar ön plana çıkmıştır (Chance, 1992; Karip, 1998; Maxcy, 1991).

Çağımızdaki yaşanan hızlı değişimler, ekonomik ve politik dalgalanmalar, ufuk açıcı, yol gösterici ve değişimi yöneten liderlere olan ihtiyacı daha da artırmıştır. Örgütlerde örnek teşkil edecek, büyük ve sıra dışı liderlerin azlığından dolayı sorunlar yaşanmaktadır. Geleceği şekillendirmek ve günümüzü kurtarmak için güçlü ve yeni liderlere duyulan ihtiyaç, önemli bir boyut kazanmaktadır (Barutçuğil, 2014).

1.2. Liderlik Tanımları

Liderlikle ilgili çeşitli tanımlar yapılmıştır. Bunlardan başlıcaları şu şekildedir:

- Liderlik, insanların ihtiyaç ve isteklerini anlayarak onları organize eden, yol gösterici, öncü, öğretici, yaratıcı ve aydınlatıcı bir kişi olarak tanımlanabilir (Tosun, 1982).
- Liderlik, belirlenen hedefler etrafında bir takipçi grubunu bir araya getirme ve bu hedefleri gerçekleştirmek için grubu harekete geçirme yeteneği ve bilgisinin toplamıdır (Eren, 2019).
- Liderlik, belirli koşulların oluşmasıyla birey veya grup hedeflerinin gerçekleşmesi amacıyla etkileme ve yönlendirme becerisidir (Efil, 1996).
- Liderlik, belirlenmiş amaçlara ulaşmak için örgüt içindeki bireyleri harekete geçirme, etkileme ve yönlendirme sürecidir (Hellriegel ve Slocum, 1992).
- Liderlik, grupta yer alan bireyleri grup hedefleri doğrultusunda yönlendirme yeteneğidir (Black, Porter ve Hitt, 2000).
- Liderlik, grubun amaçlarını gerçekleştirebilmek için kişilerin ihtiyaçlarını tespit edip karşılayan, birey-grup-çevre ilişkilerini düzenleyen, iletişimi, etkileşimi ve işbirliğini sağlayan

bir süreçtir. Lider, yeni grup oluşturma ve mevcut grupların bağımlı güçlendirme süreçlerinde rol alır (Simon, Smithburg ve Thompson, 1985).

- Liderlik, bireylerin davranış ve düşüncelerini etkileme amacıyla kullanılan bir güçtür (Zaleznik, 1992).
- Liderlik, liderle takipçileri arasında iki yönlü etkileşimin gerçekleştiği bir süreçtir (Graen, 1976; Çelik, 2013).
- Liderlik, grubun hedefleri doğrultusunda, grup üyelerinin ihtiyaçlarını düzenleyen, bireyler arası iletişimi, etkileşimi ve koordinasyonu sağlayan bir süreçtir. Deneyim, zeka ve eğitim liderlikte önemli faktörlerdir. Liderler, yeni grupların oluşturulmasında ve var olan grupların bir arada tutulmasında önemli bir rol oynarlar (Simon vd., 1985).
- Lider, bulunduğu gruba diğer üyeleri olumlu yönde etkileyen kişidir (Başaran, 1992).
- Lider, grubun amacını gerçekleştirmek için bireyleri etkileyip işbirliği sağlayan ve yönlendiren kişidir. Grupta etkili olan faktörler şunlardır: grubun amacı, yapısı ve görevleri, liderlerin bireysel özellikleri, çalışanların bireysel özellikleri, ekonomik, siyasal ve toplumsal çevre, ihtiyaçları ve tutumları, (McGregor, 1970).

Saruhan ve Yıldız'a göre (2009), lider, bir gruba veya harekete yön veren kişidir.

- Lider, insanları yönetme ve yönlendirme yeteneğine sahip olan kişidir.
- Liderlik, insanlara kendi istekleriyle inandığı şeyi yaptırabilme becerisidir.

Doğru liderlik, hedefe doğru hareketi yönlendirme veya güdü sağlama gerektirir.

Lider ve liderlik tanımı üzerinde tam bir fikir birliğine varılamasa da liderliğin insan davranışında önemli bir etki yarattığı kesindir (Bass, 1990; Sadullah, 1997; Tabak, 2005). Bir lider, kurum içinde dengeyi sağlayan, çalışanların motivasyonunu ve verimliliğini etkileyen, örgüt kültürünün oluşmasında ve uygulanmasında önemli bir rol üstlenen, çağın gerekliliklerine uygun hareket eden kişi olmalıdır (Bakan, 2008; Önen ve Kanayran, 2015).

Liderlik araştırmaları, tanımlardan yola çıkarak 5 ana unsur belirlemiştir. Bu unsurlar etki, değişim, örgütün amaçları, insanlar, lider ve takipçilerdir. Etki, lider ve takipçiler arasında karşılıklı bir kavram olup liderliğin temelidir. Değişime uyum sağlayabilmek için lider ve takipçilerin değişime açık olmaları, örgüt hedefleri doğrultusunda ortak bir vizyon oluşturmaları gerekmektedir. Lider, takipçilerinin ihtiyaç ve önerilerini göz önünde bulundurmalı, hem örgüt içinde hem de çevredeki insanlarla iletişim kurmalı ve onları etkilemelidir (Lussier ve Achua, 2010).

• 1.3. Liderlik ve Yöneticilik

İnsanlar sosyal varlıklardır ve bireysel ihtiyaçlarını karşılamak için bir grup içinde yer almayı tercih ederler. Kişilik özelliklerine bağlı olarak bazıları yönetilmeye ihtiyaç duyarken bazıları ise yönetmeye meyillidir. Hem formal hem de informal yapılar içinde lider ve takipçi arasında etkileşim bulunmaktadır. Kişilerin liderlere bağlanma eğilimi veya lider olma isteği, liderlik kavramının geniş bir şekilde yaygınlaşmasına ve liderlik üzerine birçok araştırmanın yapılmasına yol açmıştır. Örgütlerin yapısını oluşturan insan unsuruyla ilgili gereksinimlerin karşılanması ve hedeflere ulaşılması için örgütlenmenin kaçınılmaz olması, liderlik ve yöneticiliği zorunlu hale getirir (Karkın, 2004).

Örgüt hedeflerini örgüt yapısı, prosedürleri ve yönlendiricileri kullanarak gerçekleştiren kişiye yönetici denir. Ancak liderin sahip olduğu etkileme gücü, sadece bu yönetim yetkisiyle sınırlı değildir. Bir yöneticinin etkileme gücü olmadığı durumda, sadece bir yöneticidir; liderlik özelliği taşımaz. Yönetici, örgütten ayrıldığında genellikle örgüte geliştirici bir etki bırakmaz. Ancak lider, yönettiği kişilerin potansiyelini ve yaratıcılık yönlerini ortaya çıkarmaya yardımcı olur. Liderlik özelliğine sahip bir yönetici, maddi ve insani kaynakları, çalışanların amaçlarını ve ihtiyaçlarını, örgüt hedefleri doğrultusunda bir araya getirerek harekete geçirebilir (Korkut, 1992).

Liderlik kavramıyla ilgili yapılan incelemelerde, liderlik ve yöneticilik arasındaki benzerlik ve farklılıkların belirlenmesi bir sorun olarak ortaya çıkmıştır. Hem yöneticilik hem de liderlik, belirlenen hedefler doğrultusunda insanları yönlendirme ve çalışma gruplarıyla yakınlık kurma amacını taşır (Kocel, 2015). Liderler ve yöneticiler, örgütlerindeki bireyleri veya grupları belirlenen hedeflere ulaşmaları için yönlendirir ve yönetirler (Tengilimoğlu, 2005).

Lider ile yönetici arasındaki farkları şu şekilde söyleyebiliriz (Erdoğan, 1991):

1. Lider, örgüt üyeleri tarafından izlenen kişidir. Her yönetici lider değildir; çünkü yöneticinin, örgüt üyelerinin çoğunluğunun takdir etmesi gerekmez. Ancak lider, örgüt üyelerinin çoğunluğu veya tamamı tarafından takip edilir. Yönetici atama yoluyla gelirken, lider atama yoluyla gelmez. Bu nedenle liderin hiyerarşik yapı içinde belirli bir konumu yoktur. İnfomal lider, çalışma gruplarında lider olabilir, ancak yönetici değildir.
2. Lider, duygusal olarak da örgüt üyeleri tarafından kabul edilir. Lider, örgüt üyelerinin beklentilerine yanıt verirken, yönetici problem çözen ve akılcı kararlar veren kişidir.
3. Yönetici, örgütün amaçlarını gerçekleştirmeye çalışırken, lider takipçilerinin ihtiyaçlarını karşılamayı hedefler. Bir yönetici, örgütün amacını gerçekleştirmediğinde başarısız kabul edilirken, lider, takipçilerin ihtiyaçlarını karşılayamadığında başarısız olur.

Starratt (1995), yönetici ve lider arasındaki 10 asıl farkı aşağıdaki gibi açıklamıştır.

- Yönetici yapıyı koruma çabasında iken lider, değişimle ilgilenir.
- Yönetici, yönetim görevini yerine getiren kişi iken, lider yönlendirici bir kişidir.
- Yönetici oluşturulan metni okurken, lider ise konuşma metnini kendi oluşturur.
- Yönetici bürokratik otoriteye dayanırken, lider ise moral otoritesine dayanır.
- Yönetici topluluğun mutluluğunu korurken, lider ise insanlara mücadelecî ruh aşılar.
- Yönetici bütçe ve liste sahibiyken, lider ise vizyon sahibi kişidir.
- Yöneticinin ödül ve ceza uygulamasına dayanan gücü bulunurken, liderin ise ortak hedefe dayalı gücü bulunur.
- Yönetici denetleme görevini yerine getirir, lider ise motive eder.
- Yönetici düzenleyici iken, lider ise ilham verir.
- Yönetici koordine ederken, lider ise aydınlatır.

Yöneticiler	Liderler
İdareci yapıya sahiptirler.	Yenilikçi yapıya sahiptirler.
Mevcut durumu sürdürürler	Olanı geliştirirler.
Denetleyici bir yapıya sahiptirler.	İlham vericidirler.
Nasıl ve ne zaman sorularını sorarlar.	Neden ve niçin sorularını sorarlar.
Durumu kabul ederler.	Durumu değiştirmeye çalışırlar.

Yöneticilik ve liderlik arasındaki farklar (Hughes, Ginnett ve Curphy, 2006).

TARTIŞMA ve SONUÇ

Bu çalışmada, liderliğin ne olduğu, farklı liderlik modelleri ve yaklaşımları, liderlik ve yöneticilik arasındaki farklar, etkili liderlik için gereken özellikler ve liderlik becerileri gibi konular ele alınmıştır. Ayrıca, liderliğin organizasyonlar üzerindeki etkisi ve liderlik gelişimine yönelik stratejiler de incelenmiştir.

Liderlik, insanlığın varoluşundan beri toplumların ve organizasyonların yönetilmesinde temel bir rol oynamıştır. Bir liderin etkisi, bir grup veya organizasyonun hedeflerine ulaşmasını sağlayabilir veya engelleyebilir. Liderlik, sadece iş dünyasında değil, tüm sosyal ve kültürel alanlarda önemli bir kavramdır. Bu kavram, bir grup insanı etkileyerek ve yönlendirerek ortak bir hedefe doğru ilerlemeyi sağlayan bir süreçtir. Liderlik, sadece pozisyon veya unvan ile değil, aynı zamanda sahip olunan özellikler, davranışlar ve yetkinliklerle de ilişkilidir. Bu nedenle, herkes liderlik rollerini üstlenebilir ve liderlik becerilerini geliştirebilir. Liderlik, organizasyonların başarısında temel bir rol oynayan karmaşık ve önemli bir kavramdır. Bir lider, bir grup veya organizasyonun hedeflerine ulaşmasını sağlamak için vizyon, strateji ve yönlendirme sağlayan kişidir. Liderlik, farklı stillerde ve yaklaşımlarda ifade edilebilir. Örneğin, bazı liderler otoriter bir yaklaşım benimserken, diğerleri daha demokratik ve katılımcı bir liderlik tarzını tercih ederler. Otoriter liderlik, liderin tek başına karar aldığı ve emirlerini doğrudan takipçilere ilettiği bir liderlik tarzıdır. Bu yaklaşım, acil durumlarda etkili olabilir ancak uzun vadeli takım motivasyonu ve katılımını olumsuz etkileyebilir. Diğer yandan, demokratik liderlik, takım üyelerinin fikirlerine değer veren ve onları karar alma süreçlerine dahil eden bir yaklaşımı temsil eder. Bu liderlik tarzı, takım üyelerinin kendilerini daha fazla değerli hissetmelerini ve daha yüksek bir bağlılık düzeyine ulaşmalarını teşvik edebilir.

Liderlik ve yöneticilik arasındaki farklar önemlidir. Liderlik, organizasyonun vizyonunu belirlemek, takımı motive etmek ve stratejik yönlendirme sağlamakla ilgilenirken, yöneticilik, kaynakları planlama, organizasyon ve kontrol etmeyle ilgilenir. Ancak, liderlik ve yöneticilik birbiriyle sıkı bir şekilde bağlantılıdır ve etkili bir organizasyon için her ikisinin de uygun şekilde dengelenmesi gerekmektedir.

Etkili bir lider olabilmek için çeşitli becerilere ve özelliklere sahip olmak gerekir. İyi bir lider, iletişim becerilerine, problem çözme yeteneğine, takım çalışması becerilerine ve empatiye sahip olmalıdır. Ayrıca, güvenilirlik, adalet duygusu, esneklik ve kararlılık gibi temel özelliklere de sahip olmalıdır. Dönüşümsel liderlik, takımı dönüştürme ve değişimi teşvik etme üzerine odaklanır. Bu liderlik yaklaşımı, organizasyonların uzun vadeli başarısı için önemlidir ve liderlerin güvenilirlik, açıklık ve destek sunma gibi özellikleri üzerine inşa edilmiştir.

Sonuç olarak liderlik, bir organizasyonun başarısında kritik bir rol oynar ve etkili liderler, organizasyonları daha iyi bir geleceğe doğru yönlendirebilirler. İyi bir lider, vizyonerlik, iletişim, takım çalışması ve etik değerlere sahip olmalıdır. Liderlik, sürekli öğrenme ve gelişme gerektiren bir süreçtir ve etkili liderler, organizasyonların hedeflerine ulaşmasını sağlamak için çevresindeki insanları etkileyebilirler. Liderlik, organizasyonların sadece şu anki başarılarını değil, aynı zamanda gelecekteki potansiyellerini de şekillendirir ve yönlendirir. Bu nedenle, liderlik konusunda sürekli olarak gelişme ve iyileştirme çabaları önemlidir ve liderlerin bu

alandaki bilgi ve becerilerini sürekli olarak güncellemeleri gerekmektedir. Ayrıca liderliğin önemi ve etkisi, günümüzün karmaşık ve dinamik iş ortamlarında giderek daha fazla tanınmaktadır ve liderlik becerilerinin geliştirilmesi, organizasyonların başarısı için önemli bir faktördür.

KAYNAKÇA

Bakan, İ. (2008). Örgüt kültürü ve liderlik türlerine ilişkin algılamalar ile yöneticilerin demografik özellikleri arasındaki ilişki: Bir alan araştırması. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2008 (1), 13-40.

Barutçugil, İ. (2014). *Liderlik*. İstanbul: Kariyer Yayıncılık.

Bass, B. M. (1990). *Bass & Stogdill's Handbook of Leadership: Theory, Research and Managerial Applications (3.bs.)*. New York: The Free Press.

Black J. S., Porter, L. W. and Hitt, M. A. (2000). *Management: Meeting new challenges*. New Jersey: Prentice Hall.

Çelik, V. (2000). *Okul kültürü ve yönetim (2. bs.)*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Çelik, V. (2001). *Geleceğin okul liderleri. 2000 Yılında Türk Millî Eğitim Örgütü ve Yönetimi Ulusal Sempozyumu*. Ankara: Başkent Öğretmenevi.

Çelik, V. (2013). *Eğitimsel liderlik*. Ankara: Pegem Yayıncılık.

Efil, İ. (1996). *İşletmelerde yönetim ve organizasyon*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Güçlendirme Vakfı Yayınları.

Erçetin, Ş. (2000). *Lider sarmalında vizyon (2. bs.)*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Erdoğan, İ. (1991). *İşletmelerde davranış*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi.

Eren, E. (2019). *Yönetim ve organizasyon (Çağdaş ve küresel yaklaşımlar) (13. bs.)*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.

Gordon, T. (2016). *Etkili liderlik eğitimi (O. Aytolu, Çev.)*. İstanbul: Profil Yayıncılık.

Hellriegel D. and Slocum, J. W. (1992). *Management*. New York: Addison Wesley Publishing Company.

Hughes, R. L., Ginnett, R. C. and Curphy, G. J. (2006). *Leadership: Enhancing the lessons of experience (5th edn.)*. Boston: McGraw Hill.

- Karip, E. (1998). Dönüşümcü liderlik. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 16, 443-465.
- Karkın, N. (2004). Kamu ve özel sektör yöneticilerinin liderlik davranışları: Bir literatür analizi denemesi. *Türk İdare Dergisi*, 445, 43-83.
- Koçel, T. (2015). *İşletme yöneticiliği (16. bs.)*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Korkut, H. (1992). Üniversite akademik yöneticilerinin liderlik davranışları. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 25(1), 93-111.
- Liontos, L. B. (1993). Transformational Leadership. *Educational Leadership*, (20), 34–38.
- Lunenburg, F. and Ornstein, A. (1991). *Educational administration: Concepts and practices*. Belmont, CA: Wadsworth Publishing Company.
- Lussier, R. N. and Achua, C. F. (2010). *Leadership theory, application and skill development*. Mason: Cengage Learning.
- McGregor, D. (1970). *Örgütün insan ilişkileri yönü (D. Energin, Çev.)*. Ankara: ODTÜ Yayını.
- Önen, S. M. ve Kanayran, H. G. (2015). Liderlik ve motivasyon: Kuramsal bir değerlendirme. *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2): 43-64.
- Saruhan, Ş. C. ve Yıldız, M. L. (2009). *Çağdaş yönetim bilimi*. İstanbul: Beta.
- Simon, A., Smithburg, D. W. and Thompson, V. A. (1985). *Kamu yönetimi (C. Mihçioğlu, Çev.)*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Starratt, R. J. (1995). *Leaders with vision: The quest for school renewal*. CA: Corwin Press, Inc.
- Tabak, A. (2005). *Lider ve takipçileri*. Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Tengilimoğlu, D. (2005). Kamu ve özel sektör örgütlerinde liderlik davranışı özelliklerinin belirlenmesine yönelik bir alan çalışması. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 14, 1-16.
- Tosun, K. (1982). *İşletme yönetimi genel esaslar (2. bs.)*. İstanbul: Savaş Yayınları.
- Yalçınkaya Akyüz, M. (2002). Çağdaş okulda etkili liderlik. *Ege Eğitim Dergisi*, 1(2).
- Yılmaz, E. (2006). *Okullardaki örgütsel güven düzeyinin okul yöneticilerinin etik liderlik özellikleri ve bazı değişkenler açısından incelenmesi (Doktora Tezi)*. Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Zaleznik, A. (1992). Managers and leaders: Are they different?. *Harvard Business Review*, 70(2), 126-135.

SPORDA PSİKOLOJİK DAYANIKLILIK

Arş.Gör. Ekrem Yasin TABAK¹, Dr. Mehmet DALKILIÇ²

¹Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi,
ekremyasintbk@gmail.com,
ORCID: [0000-0002-5794-258X](https://orcid.org/0000-0002-5794-258X)

² Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, m.dalkilic@hotmail.com,
ORCID: [0000-0002-0776-7365](https://orcid.org/0000-0002-0776-7365)

ÖZET

Bu çalışmanın amacı sporda psikolojik dayanıklılık ile ilgili alanyazın taraması yapmaktır. Psikolojik dayanıklılık, erken çocukluk döneminde temel yeteneklerin geliştirilme sürecinde ailelerin çocuklara yönelik tutumlarıyla doğru orantılı olarak belirmeye başlar. Garmezy (1993) tarafından tanımlanan psikolojik dayanıklılık, bir kişinin yaşadığı stresli durumlarla başa çıkma yeteneği olarak önceden var olan içsel güçlerine geri dönebilme kapasitesidir. Spor psikolojisi perspektifinden bakıldığında, psikolojik dayanıklılığın sportif etkinlikler ve ortamlar sırasında duygusal, davranışsal ve bilişsel açıdan hem sporcuların hem de seyircilerin yanı sıra koçlar, antrenörler, mentorlar ve spor yöneticileri gibi kişiler için incelendiği görülmektedir. Sonuç olarak sporda psikolojik dayanıklılık, sporda başarıya ulaşmanın temel taşlarından biridir. Zorlu antrenmanlar, rekabetin yoğunluğu ve başarıyla başarısızlık arasındaki ince çizgi, sporcuların duygusal ve zihinsel sağlığına önemli bir talep getirir. Bu bağlamda, sporcuların stresle başa çıkabilme, baskı altında performans sergileyebilme ve hedeflere odaklanabilme yetenekleri, psikolojik dayanıklılığın önemini ortaya koyar.

Anahtar Kelimeler: Psikolojik dayanıklılık, Spor, Psikolojik dayanıklılık boyutları

GİRİŞ

Günümüz modern yaşamı, insanları çeşitli stres kaynaklarıyla karşı karşıya bırakmaktadır. İş yerindeki baskılar, aile sorunları, ekonomik sıkıntılar ve toplumsal zorluklar gibi faktörler, bireyler üzerinde ciddi psikolojik etkiler bırakabilir. Ancak, her birey stresle farklı şekillerde başa çıkar ve bazıları stresli durumları daha sağlıklı bir şekilde atlatabilirken, diğerleri için daha zorlayıcı olabilir. Bu farklılıkların temelinde yatan kavramlardan biri de "psikolojik dayanıklılık"tır.

Psikolojik dayanıklılık, erken çocukluk çağında temel beceri ve hareketlerin kazanılması sırasında ailelerin çocuklara yönelik tutumuyla doğru orantılı olarak gelişmeye başlar. Suç ya da hata yapan bir çocuğun kaygısının yok edilmesi ve özgürce hareket gerçekleştirmesi yeteneğinin desteklenmesi çocuğun özgüveni üzerinde olumlu etki yaratabilirken, tam tersi bir durum çocuğun daha çok utangaç olmasına neden olabilir.

normalden daha fazla ve kendi erdemleri açısından çelişkiler yaşıyor. Bağımsızlık yönelimi uygun şekilde desteklenen çocukların, yetişkin olduklarında kendileri ve çevreleri üzerinde kontrol duygusu, etkili karar verme becerileri ve zorluklar karşısında özgüven duygusunu geliştirebilecekleri belirtilmektedir (Pollock, 1989). Sporun yoğun rekabet ve baskı içeren branşlar ile uğraşan sporcular da zaman geçtikçe müsabaka esnasında çeşitli zorlayıcı etkenlerle karşılaşabilmektedirler.

İlk olarak 1979 yılında kullanılan psikolojik dayanıklılık terimi Dr. Suzanne C. Kobasa tarafından tanımlanmıştır. Psikolojik dayanıklılık, bireyin stresli olaylarla karşılaştığında sağlıklı bir şekilde başa çıkma yeteneği olarak tanımlanabilir. Bu kavram, bireyin zorlu yaşam koşulları karşısında toparlanma, uyum sağlama ve değişime ayak uydurma yeteneğini içerir. Dr. Suzanne C. Kobasa'nın 1979'daki araştırması, bazı insanların diğerlerine göre daha dayanıklı olduğunu ortaya koymuş ve bu dayanıklılığın stresle başa çıkma yeteneği ile ilişkilendirilmiştir.

Psikolojik dayanıklılığın birçok özelliği vardır. Bunlar arasında esneklik, olumlu düşünme, sosyal destekten yararlanma ve duygusal kontrol gibi faktörler bulunmaktadır. Esneklik, bireyin değişen koşullara uyum sağlama ve çözüm üretme yeteneğini ifade ederken, olumlu düşünme, stresli durumları daha iyimser bir bakış açısıyla ele almayı içerir. Ayrıca, sosyal destek, bireyin çevresindeki insanlardan destek alarak stresle başa çıkmasına yardımcı olabilir ve duygusal kontrol, bireyin duygularını yönetme ve dengeleme yeteneğini ifade eder.

Kobasa, bazı insanların diğerlerine kıyasla yaşamlarındaki stresli durumlarla daha dirençli ve sağlıklı bir şekilde başa çıktığını gözlemlemiştir. Bu özelliği "psikolojik dayanıklılık" olarak adlandırmıştır. Psikolojik dayanıklılık, temel olarak uyum sağlama sürecini ifade eder (Hunter, 2001). Bu kavram, bireylerin yaşamlarındaki stresli olaylara daha kolay adapte olmalarını, olaylar karşısında kontrolü ellerinde tutabilmelerini ve işlerine odaklanabilmelerini içerir. Psikolojik dayanıklılığın ölçümü, bir dizi farklı yöntem ve araç kullanılarak gerçekleştirilebilir. Ankete dayalı ölçekler, bireylerin stresle başa çıkma stratejilerini ve dayanıklılık düzeylerini değerlendirmek için yaygın olarak kullanılan bir yöntemdir. Ayrıca, gözlem ve mülakatlar da psikolojik dayanıklılığın belirlenmesinde önemli bir rol oynayabilir.

PSİKOLOJİK DAYANIKLILIK

1979'da Dr. Suzanne C. Kobasa tarafından yapılan bir araştırma, bazı insanların hayatları boyunca karşılaştıkları stresli durumlarla daha sağlıklı ve dirençli bir şekilde başa çıkabildiklerini ortaya koydu. Kobasa, bu özellikleri "psikolojik dayanıklılık" olarak adlandırdı ve bunu, stresi azaltan ve stresli olaylarla başa çıkma yeteneğini destekleyen bir kişilik özelliği olarak tanımladı. Sonraki yıllarda, Masten ve O'Connor (1989) psikolojik dayanıklılığı, zor yaşam koşullarıyla başa çıkma, uyum sağlama veya değişimle başa çıkma yeteneği olarak açıkladılar. Garmezy (1993) ise psikolojik dayanıklılığı, stresli olaylardan önce sahip olunan yeteneklere geri dönebilme yeteneği olarak tanımladı. Fraser, Richmen ve Galinsky (1999) ise psikolojik dayanıklılığın, kişisel özelliklerle çevresel faktörler arasındaki etkileşim sonucunda

ortaya çıkan bir kavram olduğunu belirttiler. Vanderpol (2002) ise psikolojik dayanıklılığı, yoğun travmatik deneyimlere rağmen işlevselliği koruma veya travma sonrası stres belirtileri gelişmeden yaşama devam etme yeteneği olarak açıkladı. Bu perspektifler, psikolojik dayanıklılığın çok yönlü bir kavram olduğunu ve bireyin stresle başa çıkma ve yaşamı sürdürme yeteneğini kapsayan geniş bir yelpazeyi temsil ettiğini göstermektedir. Psikolojik dayanıklılığın doğası konusunda araştırmacılar farklı görüşlere sahiptir. Bazıları, psikolojik dayanıklılığın gelişimsel bir sürecin sonucu olduğunu kabul ederken; diğerleri bu özelliği bir kişilik özelliği olarak nitelendirirler (Jacelon, 1997).

Psikolojik dayanıklılıkla ilgili bazı çalışmalar, bireylerin doğuştan dayanıklı olabileceklerini öne sürerek genetik faktörlere odaklanmıştır. Ancak Masten ve arkadaşları (1990) tarafından yapılan bir çalışmaya göre, psikolojik dayanıklılık, olaylara verilen tepkilerin fark edilmesi, öğrenilmesi ve gelişimsel süreçlerle kazanılmasıyla ilgilidir.

Literatürde psikolojik sağlamlık olarak da geçmektedir.

Psikolojik Dayanıklılığın Boyutları

Kendini Adama

Kendini adama kavramı, Kobasa (1979) tarafından bireyin çeşitli yaşam alanlarıyla ilgilenme eğilimi olarak tanımlanır. İlgili literatürde, bireyin sosyal, iş ve aile çevresine, kişilerarası ilişkilerine, inançlarına, ilkelerine ve değerlerine kendini adanmış olduğu belirtilmektedir. Bu durum, bireyin yaşamının her yönünü kapsadığına işaret eder ve stresli yaşam koşullarıyla başa çıkmada bir güç kaynağı olarak görülmektedir. Sinclair ve Tetrick (2000), yüksek derecede kendini adama özelliğine sahip bireylerin, kendilerini ve çevrelerini ilginç ve zaman harcamaya değer gördüklerini, yaptıkları her şeyde anlamlı içerikler bulabildiklerini belirtmektedir.

Kontrol

Psikolojik dayanıklılığın denetim boyutu Terzi'ye (2008) göre, bireyin yaşamındaki belirli durumları etkileyebileceği ve hatta değiştirebileceği inancını çerçeveleyen eylem ve düşüncelerle karakterizedir. Kontrol, yaşamın karşısına çıkan zorluklarla başa çıkarken çaresizlik yerine olası sonuçları etkileyebilecek inanca odaklanır. Bu, öz disiplin, karar alma yeteneği, içsel motivasyon, özerklik, bireysel özgürlük, başarı odaklılık ve seçme gücünü içerir. Bu niteliklere sahip bireyler, yaşanan olaylara ya da durumlara pasif bir şekilde bakmazlar, aksine inançlı bir eylem içinde olmak için çaba gösterirler.

Meydan Okuma

Terzi (2005), psikolojik dayanıklılığın meydan okuma boyutunu iyimserlik ve özgüven olarak tanımlamaktadır. Meydan okumanın, alanyazında bir tür kişilik özelliği olarak da değerlendirildiği belirtilmektedir (Gençöz ve Motan, 2009). Buna göre; yeniliğe açıklık, iyimserlik, kararlılık ve azim gibi kişilik özelliklerini içerdiği ifade edilebilir. Diğer yandan, yüksek mücadele ruhuna sahip kişilerin yaşamın dinamik bir değişim olduğuna inandıkları

gözlemlenmektedir. Kurt (2011), değişimin kişisel gelişimi destekleyen uyarıcı nitelikli bir inanç olduğunu belirtmektedir. Bu bağlamda, Maddi'nin (2004) olumlu bir bakış açısına sahip olmanın kişisel gelişim ve yaşamı keşif süreçlerine yardımcı olacağı yorumu önemlidir. Meydan okuma, değişime uyumu, olumlu yönelimi ve gelişimi içerirken, tehdit algısından uzak durmaktadır. Bu nedenle, yenilikçilik, iyimserlik, özgüven, doruk deneyimleri, içtenlik ve yeniden toparlanma gibi özellikleri teşvik eder.

Sporda Psikolojik Dayanıklılık

Spor psikolojisi perspektifinden bakıldığında, psikolojik dayanıklılık; sportif etkinlikler ve ortamlar sırasında duyuş, düşünüş ve davranış bağlamında incelenmektedir. Bu incelenme, sadece sporcuların değil, aynı zamanda spor ortamlarına katılanların, taraftarların, performans sporcularıyla çalışan koçların, antrenörlerin, mentorların ve hatta sporu yönetenlerin bakış açılarıyla da gerçekleşmektedir.

Sportif başarının elde edilmesi, sporcunun sadece fizyolojik parametrelerle sınırlı olmadığını, aksine psikolojik becerilerin de antrenmanla geliştirilmesine bağlı olduğunu göstermektedir. Bu nedenle, Gümüş'ün (2002) ifade ettiği gibi, sporcuların psikolojik özelliklerinin ve bu özellikleri etkileyen faktörlerin kontrol altına alınması gerekmektedir. Bu çerçevede, sporcuların sportif davranışlarının gelişimi için eğitimsel, bilimsel ve profesyonel destek sağlanmasının başarı üzerinde önemli bir etkiye sahip olacağı düşünülmektedir.

Özoğlu (1997), sosyal, psikolojik ve fiziksel aktivite veya spor coşkusunun sporun psikolojik yönü ve davranış analiziyle incelenebileceğini savunmaktadır. Ayrıca, bu yaklaşımın performansın analizine değil, bireyin ihtiyaçlarına, ilgi alanlarına, ilişkilerine, mizacına ve yeteneklerine odaklandığını belirtmektedir. Başka bir deyişle, sporda insan davranışının nedenini anlamının önemli olduğunu vurgular. Bu bağlamda, spor psikolojisinin dış egzersiz algısından ziyade, iç dünyanın hareket davranışına odaklandığı söylenebilir.

Spor, dünya genelindeki birçok insanı ve farklı medeniyet seviyelerindeki sporcuları ve seyircileri hedef alır. Ancak, yüksek sportif performans ve başarının sadece fiziksel, teknik ve taktik hazırlık sürecinden ibaret olmadığı anlaşılmaktadır. Aynı zamanda, psikolojik destek uygulamaları ve sosyal yaşamın planlanması gibi unsurlar da bu başarıya katkı sağlar. Sporcularda psikolojik becerilerin geliştirilmesine yönelik dikkat, yoğunlaşma, imgeleme, gevşeme, stres yönetimi, hedef belirleme, düşünme yönetimi, özgüven artırma ve güdülenmeyi sürdürebilme gibi yetenekleri geliştirmek için planlı antrenman ve programlar kullanılmaktadır. Bu uygulamalar, sağlam bir psikolojik dayanıklılığı destekleyen özellikler içermektedir. (Konter, 2006). Sporcularda psikolojik dayanıklılık, antrenörler ve sporcuların antrenman öncesinde, sırasında ve sonrasında yaşadıkları olaylara karşı direnç gösterme ve mücadele etme gücü olarak değerlendirilir. Bu, bir spor dalında zamanla öğrenme, çalışma, tekrar etme yöntemleri ve kazanılan deneyimlerle gelişir. Psikolojik dayanıklılık sergileyen bireyler, zorlu antrenman süreçleri, sakatlıklar, iyi sonuçlar ve kazanılan başarılar gibi çeşitli durumlara karşı uygun davranışlar ve tutumlar geliştirme yeteneğine sahiptirler. Ayrıca, başarısızlıkları kabul edebilme, değişime uyum sağlama ve krizlerle başa çıkma yetenekleri de bu kişilerin özellikleri

arasındadır. Zihinsel dayanıklılığı Jones, Hanton ve Connaughton 2007 yılında sporunun rakiplerinden daha iyi performans gösterme davranışını destekleyen kararlı, odaklanmış, özgüvenli doğal veya gelişmiş psikolojik üstünlüğü olarak tanımlamışlardır.

SONUÇ

Psikolojik dayanıklılık, bireyin stresle başa çıkma ve yaşamda iyileşme yeteneğini ifade eden önemli bir kavramdır. Bu kavramın anlaşılması ve geliştirilmesi, bireylerin daha sağlıklı ve mutlu bir yaşam sürmelerine yardımcı olabilir. Bu nedenle, psikolojik dayanıklılığın araştırılması ve desteklenmesi, psikolojik sağlık alanında önemli bir konudur.

Sporda psikolojik dayanıklılık ise, sporcuların zorluklarla başa çıkma, hedeflere odaklanma ve uzun vadeli başarıya ulaşma sürecinde kritik bir rol oynar. Bu özellik, sadece spor alanında değil, aynı zamanda hayatın diğer alanlarında da olumlu bir etki yaratabilir, çünkü spordan öğrenilen psikolojik dayanıklılık, genel yaşam becerilerini de güçlendirebilir. Sonuç olarak, psikolojik dayanıklılık, sporda başarıya ulaşmanın temel taşlarından biridir. Zorlu antrenmanlar, rekabetin yoğunluğu ve başarıyla başarısızlık arasındaki ince çizgi, sporcuların duygusal ve zihinsel sağlığına önemli bir talep getirir. Bu bağlamda, sporcuların stresle başa çıkabilme, baskı altında performans sergileyebilme ve hedeflere odaklanabilme yetenekleri, psikolojik dayanıklılığın önemini ortaya koyar. Sakatlıklar, başarısızlıklar ve zorluklar karşısında olumlu bir zihinsel durumu sürdürebilmek, sporcuların uzun vadeli başarıya ulaşmalarında kritik bir rol oynar. Psikolojik dayanıklılık, sporcularda motivasyonu koruma ve olumsuz durumları fırsata çevirme becerisiyle birleşerek, sadece saha içinde değil, aynı zamanda hayatın diğer alanlarında da güçlü bir etki yaratır.

KAYNAKÇA

Beardslee, W.R. ve Podorefsky, M.A. (1998). Resilient adolescents whos parents have serious affective and other psychiatric disorders: Importance of Self understanding and Relationships. *American Journal of Psychiatry*, 145, 63-69.

Fraser, M. W., Richman, J. M. & Galinsky, M. J. (1999). Risk, Protection, and Resilience: Toward a conceptual framework for social work practice. *Social Work Research*, 23(3), 131-143.

Garnezy, N. (1993). Children in poverty: Resilience despite risk. *Psychiatry*, 56, 127-136.

- Gümüş, A.E. (2002). *Sosyal kaygıyla başa çıkma grup programının üniversite öğrencilerinin sosyal kaygı düzeylerine etkisi*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Holt, P., Fine, M. ve Tollefson, N. (1987). Mediating Stress: Survival of the hardy. *Psychology in The Schools*, 24(1), 51-58.
- Hunter, A.J. (2001). A cross-cultural comparison of resilience in adolescents. *Journal of Pediatric Nursing*, 16(3), 172-179.
- Jacelon, C.S. (1997). The trait and process of resilience. *Journal of Advanced Nursing*, 25(1),123–129.
- Kobasa, S. (1979). Stressful life events, personality and health: An inquiry into hardiness. *Journal of Personality and Social Psychology*, 37, 1-11.
- Maddi, S.R. & Khoshaba, D.M. (1994). Hardiness and mental health. *Journal of Personality Assessment*, 63(2), 265-274.
- Masten, A. S. & O'Connor, M. J. (1989). Vulnerability, stress, and resilience in early development of a high risk child. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 28, 274–278.
- Özoğlu, S. Ç. (1997). *Spor psikolojisi ve gelişmeler, I. Uluslararası Spor Psikolojisi Sempozyumu, Bağırhan Yayınları*, 52.
- Sinclair, R.R. and Tetrick, L.E. (2000). Implications of item wording for hardiness structure,relation with neuroticism, and stress buffering. *Journal of research in personality*, 34(1), 1-25.
- Terzi, Ş. (2008). Üniversite öğrencilerinin psikolojik dayanıklılıkları ve algıladıkları sosyal destek arasındaki ilişki. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3(29), 1-11.
- Vanderpol, (2002), Resilience: a missing link in our understanding of survival. *Harvard Review of Psychiatry*, 10(5), 302-306.

AHLAK VE ETİK KAVRAMLARININ SPORA ETKİSİ

Yüksek Lisans Öğrencisi, İbrahim BAYLAV¹, Dr. Mehmet DALKILIÇ¹

¹Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sağlık Bilimler Enstitüsü, baylavibo@gmail.com,
ORCID: 0009-0003-4257-7326

¹ Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, m.dalkilic@hotmail.com,
ORCID: 0000-0002-0776-7365

ÖZET

Spor ve sportif müsabakalar dünya çapında ilgiyle takip edilmekte ve insanları aynı duygular etrafında toplamaktadır. Spor, insanlık kadar eski ve kurallara tabi bir faaliyettir. Sporda kazanma arzusu ve hırs insanoğlu tarafından tarihler boyunca korunmuştur. Günümüzde spor bunların yanı sıra ticari boyut olarak değerlendirilmeye başlanmıştır. Böylece sporda ve sportif müsabakalarda ahlaki ve insani değerlerin geri plana itilmesine, kazanma hırsının ön plana çıkmasına neden olmuştur. Barış, sevgi, dostluk, sportmenlik gibi değerler üzerine kurulu olması gereken spor, günümüzde sık sık sportmenlik ruhuyla bağdaşmayan şiddet olaylarıyla anılmaya başlamıştır. Spor yapan ve sportif faaliyetlerde bulunan kişilerin ahlak ve etik olgusunun azalmasında etkili olan faktörleri incelemeyi amaçlayan çalışmamız farklı boyutları ile ele alınarak literatüre dayalı olarak incelenmiş ve sonuçların yol açabileceği durumlar belirtilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Spor, Ahlak, Etik, Sportmenlik

1. ETİK VE AHLAK

Etik ve ahlak kavramlarının literatürde farklı anlamlarda kullanılmasının yanı sıra birbirlerinin yerine kullanıldıkları da görülmektedir. Etik ve ahlak; birçok açıdan birbirinden ayrılmaktadır. Bu ayrıma göre ahlak kavramı, fiilen ve tarihsel olarak birey, grup ve toplum düzeyinde yaşanan bir fenomen olmasına karşılık; etik, bu ahlak olayını işleyen, öğretilerini irdeleyip sınıflandıran, aralarındaki benzerlik ve farklılıkları ortaya koyarak, karşılaştırıp eleştiren felsefe disiplininin adıdır (Özlem, 2010). Ahlak, insanların toplum kurallarına ve düzenlemelerine uygun olarak hareket edebilmelerinin yollarından biri olarak ifade edilmektedir. Bu nedenle etik ve ahlak kavramları karşılaştırılabilir olsa da eş anlamlı değildir (Kaluderovic, 2011). Ahlak, insanların birbirlerine göstermesi gerekli olan duyularla sezilebilen, görünmeyen, soyut, tinsel, manevi düşünce ve davranış kalıplarını içermektedir (Köknel, 2006).

Ahlak kavramı, toplumların varlıklarını sürdürebilmesi için kabul ettikleri sosyal kuralların belirli standartlarını oluşturmayı amaçlayan bir felsefeyi ifade etmektedir (Takış, 2004). Bu felsefe, toplum içinde nasıl davranılması gerektiği konusunda belirli normlar ve

değerler geliştirmektedir. Etik olarak adlandırılan bu anlayış, toplumda yaygınlaşan ve kabul gören davranışları teşvik ederken, etik olmayan davranışları ise reddetmektedir. Bu durum, toplumun sağlıklı işleyişi için önemlidir ve aynı zamanda toplum içindeki bireyler arasında güven, saygı ve uyumun sağlanmasına yardımcı olur (Karatay, 2022). Russel'a (1993) göre etik, "bir topluluğun ortak isteklerini bireylere benimsetme girişimidir". Bir grup ya da toplumda yapılacak veya yapılmayacak, istenecek veya istenmeyecek durumların belirlenmesi ve uygulanması etik kavramını oluşturmaktadır (Aydın, 2003).

Etik kavramı kamuda tartışılması çok eskiye dayanmakla beraber asıl yoğunlaşmanın 1970'lerden itibaren olduğu görülmektedir. Batılı ülkelerde bu tarihte ortaya çıkan siyasi ve bürokratik olumsuz eylemler etik kavramının tartışılmasına yol açmıştır. (Goss, 1996).

2. SPORUN KURUCU KURALLARI VE SPORTMENLİK KAVRAMI

Birey olarak ya da kolektif bir şekilde ifa edilen, fiziksel ve zihinsel gelişimi etkileyen, bir başkasıyla mücadele edilerek veya bir hedefe ulaşma amacı ile bazı belirli kurallar çerçevesinde gerçekleştirilen bedensel hareketler spor olarak adlandırılmaktadır (Tanrıverdi, 2012).

Hem etik hem de ahlak kavramları belirlendikten sonra spor kurallarını, spor ahlaki değerlerini ve adil oyunu ele alabiliriz. Sporda standart kuralların bulunmaması, spor katılımcılarının herhangi bir sınırlama olmaksızın oyun oynamasına, oyun öncesinde çeşitli kurallar üzerinde anlaşmaya varmasına ya da gerektiğinde oyun sırasında kendi kurallarını oluşturmasına olanak sağlamaktadır. Bu "esnek" yaklaşım yalnızca çocukların oynadığı oyunlarda veya özel amaçlı eğlence amaçlı spor faaliyetlerinde mümkündür. Ancak hem eğlence faaliyetlerinde hem de resmi spor etkinliklerinde oyunun kendisini düzenleyen net kurallar ortaya çıkmaktadır. Bu kurallar genellikle kurucu kurallar ve sportmenlik kuralları olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Belirli bir oyundaki sporcuların eylemlerini yöneten kurallara kurucu kurallar denir. Örneğin, golü, kale vuruşunu ve taç atışını tanımlayan futbol kuralları kurucu kurallardır. Bu düzenlemeler zamanla geliştirilmiştir çünkü oyunun süre, minimum oyuncu sayısı ve kural dışı hamlelerle ilgili resmi kurallarla standartlaştırılması sağlanmıştır. Kurucu kurallar yalnızca oyuncuların oyun sırasında hangi eylemleri gerçekleştirebileceğini belirlemekle kalmaz, aynı zamanda belirli bir oyun için belirli becerileri de tanımlar. Ayrıca futbolu basketboldan ayıran, aynı zamanda futbol ve basketbolu hentboldan ayıran strateji ve teknikleri de tanımlarlar. Oyuncuların hareketlerini kısıtlayan bu kurallar ne tür davranışın kabul edilebilir veya gerekli olduğunu belirlerler (Kaluderovic, 2011).

Rakibe arkadan vurmak veya ceza sahası içerisinde ona hücum etmek derhal faullü oyun olarak cezalandırılır. Ayrıca, bir oyuncunun bir ihlal yapması durumunda kendisine ihtar verilebilir veya sarı kart gösterilebilir. Ciddi bir ihlal durumunda, oyuncu ihraç edilebilir veya birkaç maç için cezalandırılabilir (IFAB, 2023). Kurucu kurallar belirli bir sporun yapısını oluşturarak tüm spor katılımcıları için adil bir oyun sağlar. Bu kurallar oyunu standartlaştırarak her oyuncuya başarılı olma fırsatı verir. Kurucu kurallar, farklı yarışma seviyelerindeki gençler

için sporun yaş, kilo, yetenek ve olgunluk standartları gibi farklı yönlerini düzenler. Aynı zamanda okula veya üniversiteye giden sporcular için bu kurallar yaş, cinsiyet, ikamet yeri ve akademik başarıları belirler (Kaluderovic, 2011).

Sportmenlik kuralları sportif faaliyette bulunan kişi ya da kişilerin yakışan davranışta bulunmasıdır (Keating, 1964). Sportmenlik, sporla uğraşan kişilerden, sporculardan belli davranış tarzlarını gerektirdiği ölçüde ahlaki bir tutumla gerçekleştirmesidir. Bu davranış biçimleri sporla uğraşan diğer insanlara yöneliktir ve dolayısıyla sportmenlik kavramı en az iki sporcunun katılımıyla geçerli olabilir. Eşitlik, adalet, onurlu duruş ve kazanma arzusu kimi zaman birbiriyle çelişen kavramlar olsa da sportmenlik ruhunu oluştururlar (Abad, 2010).

Sportmenliği sportif değerlere bağlı olma ve sporun ruhuna uygun hareket etme olarak tanımlayan Konter (2016) özelliklerini şöyle sıralamıştır.

Çizelge 1. Konter (2016) Sportmenliğin Tanımı

<ul style="list-style-type: none">
Her ne olursa olsun kurallara ve resmi görevlilere gerekli saygı ve ilgiyi gösterme.
<ul style="list-style-type: none">
El sıkışma, iyi performansı tebrik etme, iyi bir kaybeden olma gibi belli başlı sosyal anlaşmalara gerekli saygı ve ilgiyi gösterme.
<ul style="list-style-type: none">
Rakibe malzeme kullandırma, rakibin geç kalmasına rağmen oynamayı kabul etme, sakatlık durumunu kendine avantaj olarak kullanmama gibi rakibi ile yaşadığı durumlarda gerekli saygı ve ilgiyi gösterme.
<ul style="list-style-type: none">
Sadece bireysel başarı için yarışmak gibi çirkin davranışlardan kaçınma.

Connor (2009) sporun adil veya hakkaniyetli olmadığını, çünkü sporda potansiyel sporcuların başarılı olma arzusunun eşitsizlikler yarattığını öne sürmektedir. Kazanma arzusu, rekabet ortamında her şeyini vermeyi gerektirir, ancak bu durum sporcunun rekabet avantajı elde etmek için aşırı performans artırıcı yöntemlere başvurmasına yol açabilmektedir. Bu nedenle de modern sporun doğal olmadığını ve sosyal bağlamda kültürel bir aktivite olduğunu ileri sürmektedir. Dahası, kazanma arzusunun başarılı olmanın karlılığından etkilendiğini ve bunun da bir sporcunun sportmenlik dışı davranışlarda bulunmasına yol açabileceğini savunmaktadır. Sürekli olarak sözleşme ve sponsorluk teklif edilebilmesi için bir sporcunun kazanması gerektiğini, aksi takdirde onların yerini alacak çok sayıda başka sporcu olduğunu ve bu baskı sonucunda kazanmak için her şeyi yapacaklarını dile getirmektedir. Sporculuğun temellerini oluşturan adil oyun kavramının yok sayılması sonucunda sporcular tarafından performans artırıcı maddelerin kullanılması adalete ilişkin etik hususları doğurmaktadır (Martens, 2013). Öte yandan, sportmenliğin dar bir yorumu, bunun rekreasyonel spor

aktivitelerine özgü olduğunu ve resmi spor etkinliklerine uygulanamayacağını ileri sürmektedir.

3. SPORDA ETİK VE AHLAK

Fiziksel egzersizler kişinin sağlığını iyileştirme, hastalıkları önleme, boş zamanı değerlendirme, dinlenme vb. amaçlar hedeflenerek yapılan en önemli aktiviteler olarak görülmektedir. Ancak konu spor olduğunda, fiziksel egzersizin anlamı rekabet gücü niteliğini kazanmaktadır. Rekreasyonel bir sporcu için, yani olağanüstü bir çaba harcamadan ve büyük bir zaman yatırımı yapmadan belirli bir sporu gerçekten yapan veya mesleki hayatı spora bağlı olmayan bir kişi, fiziksel, duygusal ve zihinsel yeteneklerinin geliştirilmesi için o aktivitede kendini geliştirmek için bir fırsat bulmaktadır. Öte yandan yüksek performanslı bir sporcu olduğunuzda kazanma baskısı tamamen farklı bir etki yaratmaktadır. Galibiyet, o spor dalındaki sporcular loncasından tüm ülkeye ve hatta dünyaya kadar pek çok kişi için ilgi odağı olmak anlamına gelmektedir. Elit sporcular toplumda belirli bir ağırlığa sahip, diğer insanların ulaşamayacağı alanlara nüfuz eden, sözde şöhrete ve servete öyle erişen karakterler haline gelir ki, zafere ulaşmak sadece zaferle dolu olmayı değil, aynı zamanda en iyi olmayı da ima etmektedir. Dolayısıyla sonuç etrafında oluşan bu beklenti kümesi, sporcunun başarıya giden yolda hile yapmasına yol açtığını ifade etmektedir. Çeşitli yollarla, diyet takviyeleri ve ilaçların kullanımından yasaklanmış madde veya yöntemlerin kullanımına kadar ergojenik yardımcıların kullanımına başvurarak sporcuların performansını iyileştirmeye çalışmak gibi hilelerle karşılaşmaktadır (Vargas-Mendoza ve ark., 2018).

Şöhret, zafer ve tanınma gibi istekler ilk olimpiyat oyunlarında sporcuların hedefi olduğu gibi günümüzde de bu hedefler yarışmacılar için en önemli kazanma sebeplerini oluşturmaya devam etmektedir. Elit bir sporcu için madalya veya uluslararası şampiyonluk kazanmak, gelecekte kazançlı sözleşmeler ve iyi kazançlar elde etmenin, şöhretlerini en üst düzeyde sağlamanın garantisi olarak görülmektedir (Stovitz ve Satin, 2004). Bu konuma ulaşma veya bunu sürdürme baskısı, yasaklanmış yöntem veya maddeleri kullanma yönünden cazibeli olabilmektedir (Oliveira ve ark., 2011; Flip, 2007).

Spor, tüm rekabet seviyelerinde antisosyal davranış olaylarının fazla olduğu bir ortamdır. Birleşik Krallık'taki pek çok ragbi taraftarı, 2014 Rugby Ligi Büyük Finali sırasında Ben Flower'ın rakibi Lance Hohaia'nın suratına iki kez yumruk attığına (The Guardian, 2015) ve Tom Williams'ın Heineken Kupası çeyrek finalinde kurallara aykırı oyuncu değişikliği sağlamak için yaralı taklidi yaptığına tanık olmuştur (The Guardian, 2009). Olumsuz davranışların yanı sıra sporda da takdire şayan sosyal davranışlara da rastlanmaktadır. Örneğin Rio Olimpiyatları'nda 5000 metre eleme yarışında Yeni Zelandalı Nikki Hamblin takılıp düştü ve kazara ABD'deki Abbey D'Agostino'ya takıldı. İkinci atlet hızla ayağa kalktı ve rakibinin düşüşünden yararlanmak için ileri doğru koşmak yerine Hamblin'in kalkmasına yardım ettiği görülmektedir (Independent, 2016).

Bazı sporcuların kendi çıkarlarına aykırı olsa da rakiplerine yardım etmesi, bencil davranmaması ve spor kurallarına uymayı tercih etmesinin yanı sıra bazı sporcuların da rakiplerine karşı adil olmayan bir avantaj elde etmek için agresif davranıp hile yapması ve böylece oyunun kurallarını çiğnemesinin sebepleri prososyal ve antisosyal davranışlar çerçevesinde ele alınmaktadır (Kavussanu ve Stanger, 2017).

Prososyal davranış terimini, bir oyuncuya yardım etmek veya başka bir oyuncuyu tebrik etmek gibi, bir başkasına yardım etmeyi veya fayda sağlamayı amaçlayan eylemleri ifade etmek için kullanılırken (Fabes ve Eisenberg, 1998), antisosyal davranış terimini ise zarar vermeyi amaçlayan eylemleri ifade etmek ya da bir başkasına hile veya saldırganlık yoluyla dezavantaj sağlamak için kullanıldığı bilinmektedir (Sage, Kavussanu ve Duda, 2006).

3.1. Prososyal Davranış

Spor araştırmalarında prososyal davranışlarla en tutarlı şekilde ilişkilendirilen değişkenler, başarı hedefi teorisi (Ames, 1995; Nicholls, 1989), kendi kaderini tayin teorisi (Deci ve Ryan, 2013) ve 2 x 2 başarı motivasyonu modelinden (Elliot & McGregor, 2001) kaynaklanan motivasyonel değişkenler olarak görölmektedir.

Başarı hedefi teorisinin iki unsuru olan görev hedefi yönelimi ve ustalık motivasyon iklimi, başarıyı tanımlamak ve yetkinliği değerlendirmek için sırasıyla kişisel ve durumsal olan kendine referans veren kriterleri yansıtmaktadır. Görev yönelimi yüksek olan sporcular kişisel olarak en iyiyi elde ettikleri zaman, çok çalıştıklarında veya yeni bir beceride ustalaştıklarında kendilerini başarılı hissetme eğilimindeyken, ustalık motivasyonel iklimi yaratan antrenörler her bir sporcunun başarısına odaklanarak kişisel ilerlemeyi ödüllendirmektedir (Ames, 1995). Boardley ve Kavussani (2009) ve Kavussani ve arkadaşları (2013)'nın yaptıkları araştırma ile görev hedefi yönelimi ile karakterize edilen ve takımlarında ustalık motivasyonel iklimi algılayan sporcuların, takım arkadaşlarına ve rakiplerine karşı prososyal davranışlarda bulunma olasılıkları daha yüksek olduklarını göstermiştir.

Kendi kaderini tayin teorisinde açıklanan özerk motivasyon ve özerkliği destekleyici iklim kavramları da olumlu sosyal davranışlara yardımcı olur. Hem özerk motivasyon hem de özerkliği destekleyici iklim, prososyal davranışla pozitif olarak ilişkilidir (Hodge ve Lonsdale, 2011)

Son yıllarda kendi kaderini tayin teorisi ile başarı motivasyonunun 2 x 2 modeli arasında teorik entegrasyon da gerçekleşmektedir (Elliot ve McGregor, 2001). Vansteenkiste ve arkadaşları (2014), altı adet maçı incelemiş ve maç boyunca başarı hedefi peşinde koşma ve olumlu sosyal davranışlarda oyundan oyuna varyasyonunu karşılaştırılmıştır. Maç sonuçlarına göre, becerilerde ustalaşmayı hedeflemek ve ellerinden gelenin en iyisini yapmak gibi baskın ustalık yaklaşımı durumsal hedefine sahip voleybolcular, diğerlerinden daha iyi performans gösterme gibi baskın performans yaklaşımına, diğerlerinden daha kötü performans göstermekten kaçınmayı hedefleme gibi performanstan kaçınma veya görev gereksinimlerini veya kişinin potansiyelini karşılayamamaktan kaçınmayı hedefleme gibi ustalıktan kaçınma

hedeflerine sahip katılımcılarla karşılaştırıldıklarında takım arkadaşlarına karşı daha sık prososyal davranış gösterdikleri görülmüştür.

3.2. Antisosyal Davranış

Zarar vermeyi amaçlayan eylemleri ifade etmek ya da bir başkasına hile veya saldırganlık yoluyla dezavantaj sağlamak olarak tanımlanan antisosyal davranış, kolaylaştırması muhtemel değişkenler (yani pozitif belirleyiciler) ve bu tür davranışları engellemesi muhtemel değişkenler (yani negatif belirleyiciler) olarak ayrılmaktadır.

3.2.1. Pozitif Belirleyiciler

Belki de spor bağlamında antisosyal davranışla en güvenilir şekilde ilişkilendirilen değişken, insanların kuralları ihlal eden davranışları haklı çıkarmak için kullandıkları bir dizi psikolojik mekanizmayı ifade eden ahlaki kopukluk olarak tanımlanmaktadır. Kişiler etik olmayan davranışları yeniden yorumlayarak, sonuçlarını çarpıtarak, kişinin neden olduğu zarardaki sorumluluğunu en aza indirerek veya gizleyerek başkalarına karşı kötü davranabilmektedirler (Bandura, 1991). Ahlaki kopukluk hakkında, çok sayıda araştırmada antisosyal davranışla pozitif yönde ilişkili bulunmuştur (Boardley ve Kavussanu, 2009; Hodge ve Lonsdale, 2011; Hodge ve Gucciardi, 2015). Üstelik ahlaki kopukluk, yasaklı performans artırıcı maddeleri kullanma olasılığının artmasıyla ilişkilendirilmiştir (Kavussanu ve ark., 2016).

Ego hedef yönelimi yüksek olan sporcu, kendi yeterliliğini diğer referanslı kriterleri kullanarak değerlendirme eğilimindedir ve kazanmakla meşguldür. Bu sporcunun diğer sporculara karşı antisosyal davranma olasılığı da daha yüksektir. Benzer şekilde, ödül almak, başkalarına ne kadar iyi olduğunu göstermek gibi dışsal nedenlerle veya kendini bunu yapma konusunda baskı altında hissettiği için spora katılmaya motive olan ve dolayısıyla kontrollü motivasyona sahip olan kişi antisosyal davranma olasılığı daha yüksektir (Nicholls, 1989). Kazanma kaygısı taşıyan veya kontrollü nedenlerle spora katılan sporcuların, antisosyal davranışları meşrulaştırdıkları ve bunun da onların bu davranışa yönelmesine neden olduğu görülmektedir (Hodge ve Lonsdale, 2011). Benson ve arkadaşları (2017) tarafından gerçekleştirilen çalışmada takım arkadaşlarının antisosyal davranışlarının, sporcuların takım arkadaşlarına yönelik antisosyal davranışlarıyla pozitif yönde ilişkili olduğunu görülmüştür.

Yukarıda tartışılan değişkenler antisosyal davranışları kolaylaştırabilen değişkenler olarak gösterilebilmektedir.

Araştırmalar, engelli sporcuların hem ahlaki kopuklukta hem de antisosyal davranışta sağlıklı sporculardan daha düşük olduğunu göstermektedir (Kavussanu ve ark., 2015).

3.2.2. Negatif Belirleyiciler

Antisosyal davranışları engellemeyi amaçlayan faktörleri belirlemek için yapılan araştırmalarda ahlaki kimlik ve empati kavramlarının en çok ilgi çeken iki değişken olduğunun saptanması üzerine bu konular üzerinde yoğunlaşıldı. Ahlaki kimlik insanların ahlaki karakterleri hakkında sahip oldukları bilişsel şemayı ifade eder ve adil, dürüst, şefkatli ve çalışkan olmak gibi bir dizi ahlaki özellik etrafında düzenlenen bir benlik kavramıdır (Aquino ve ark., 2009). Güçlü bir ahlaki kimliğe sahip insanlar, ahlaki olmayı kendilerinin merkezi bir parçası olarak görürler (Aquino ve Reed, 2002). Empati, bir başkasının duygusal deneyiminin paylaşılmasını içermektedir (Davis, 1983).

Ahlaki kimliğin ve empatinin antisosyal davranış üzerindeki engelleyici rolü, bu etkilerin ortaya çıkabileceği mekanizmalara da ışık tutan deneysel çalışmalarla doğrulanmaktadır. Kavussanu ve arkadaşları (2015) tarafından yapılan çalışmada katılımcılara faul yapma fırsatına sahip oldukları bir durum sunuldu. Kontrol grubuyla karşılaştırıldığında, ahlaki kimlik grubu daha düşük saldırganlık olasılığını gösterdi, bu tür davranışları ahlaki açıdan yanlış olarak değerlendirdi ve eğer bu davranışta bulunurlarsa daha fazla suçluluk deneyimleyeceklerini düşündüklerini ifade etmektedirler.

SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Etik terimi temel olarak uygulamadaki ahlaka ilişkin felsefi düşüncelerle ilgilidir ahlak terimi ise ahlakın kendisinin uygulanmasıyla ilgilidir. Ahlaki değerlerin başında gelen adalet kavramı sporda eşitlik kavramıyla bağlantılıdır. Burada eşitlik tüm sporculara eşit davranılacağı anlamına gelmemektedir. Herhangi bir müsabakada kadınların ya da özel gereksinimli sporcuların sağlıklı ve fiziksel olarak formda erkek sporcularla oynaması adaletsizlik olur. Burada eşitlik aynı kalibrede aynı avantajlara sahip sporcuların birbiriyle mücadele etmesi yani eşit muameleden ziyade eşdeğer olasılıkların kullanılmasıdır. Ahlaki ve etik değerlerin varlığını devam ettirebilmesi için daima ihtiyaç duyulan adalet kavramı yeri geldiği zaman cezalandırıcı ve telafi edici özelliğini de kullanmak zorundadır.

Sporcuların etik ve ahlak kavramını spora yansıtmaları konusunda neredeyse tüm sporcular rakibe zarar verilmemesi ve zarar verilmesinin önlenmesi konusunda hemfikir olmalarına rağmen bunların önüne geçilmesi konusunda kendilerine düşmediğini düşündükleri için bu sorumluluktan kaçındıkları görülmektedir.

Sporda etik değerleri sporun kuralları olarak görmek yanlış bir anlayıştır. Etik değerler kurallara uymak olarak tanımlanırsa kuralların ihlal edildiği tüm eylemler ahlaka aykırı olarak tanımlanır ve ahlaki olan eylemlerin yasal olan eylemlerle aynı duruma gelmesi sporun sadece kurucu kurallardan oluşmasını sağlayacaktır. Futbolda, atak yaklaşırken orta saha alanındaki taktiksel veya sözde "akıllı" faulün yasal bir hareket olarak kabul edildiği yazılı olmayan bir kural vardır. Bu eylem etik ve ahlaki olarak değerlendirilmeyebilir ama kural dahilinde olduğu

varsayılr. Burada kuralların ahlaki statüsü ön plana çıkmaktadır. Sporun etik ve ahlak ilkelerine uygun olabilmesi için, spor fikrinin doğasında var olan normları onaylaması gerekmektedir.

Bir sporcunun kendisinin ve rakibinin aldığı zevki artırmak için oyunun standardını yükseltmeye çalışması gerektiği inancı artık ne sporcular ne de oyunun rekabetçi yönüne odaklanan taraftarlar tarafından geniş çapta kabul görmemektedir. Günümüzde sporda kazanmanın önemi gereğinden fazla vurgulanmakta, kuralların çiğnenmesi ya da sporculara kötü davranılması göz ardı edilmekte, hatta bazen haksız yarışmalar bile düzenlenmektedir.

Sporu oluşturan belirli kurallar oyunu standartlaştırarak her oyuncuya başarılı olma fırsatı vermektedir. Kurucu kurallar, farklı yarışma seviyelerindeki gençler için sporun yaş, kilo, yetenek ve olgunluk standartları gibi farklı yönlerini düzenlemektedir. Sportmenlik kuralları, belirli bir sporun lafzına değil, kuralların ruhuna uyulması ile ilgili olan doğal kalitesiyle ilgilidir. Pek çok sportmenlik kuralı, rakibin sağlığı ve oyunun durumu ne olursa olsun ne pahasına olursa olsun kazanmak isteyen sporculara öncelik tanır. Sporda ahlaki açıdan sorgulanabilir davranışları ve bazı durumlarda şiddet içeren davranışları önlemek amacıyla sportmenlik kuralları oluşturulmuştur. Sportmenliğe genel bir yaklaşım olmasına ve sporcular ve spor yetkilileri tarafından bu konuda çok şey söylenmesine rağmen, sportmenliğin gerçekte ne olduğu ve kimlere uygulandığı hala belirsizdir. Sportmenlik davranış kuralları, adalet ve dürüstlük gibi erdemlere dayanan bir dizi yazılı olmayan kurallardır.

Sporcuların rakiplerine ya da sporla alakalı kişilere etik dışı bir davranışta bulunmasının önüne geçmesinde negatif belirleyicilerin büyük bir rolü olduğu görülmektedir. Sporcuların empati duygusu ve ahlaki kimliklerinin onların saldırganlık ve şiddet eylemlerinden uzak durmasına bir bakıma suçluluk duygusunun önüne geçmesine sebep olmaktadır.

Bencillik duygusu yüksek olan sporcularda kazanma hırsının daha yüksek olduğu bu doğrultuda etik ve ahlak dışı eylemlerde bulunma olasılıklarının daha yüksek olduğu görülmüştür. Bu davranışı sergileyen sporcuların etik dışı davranışları normalleştirmeye çalıştıkları ve bu davranışlarda bulunmayı arttırdıkları görülmüştür.

KAYNAKÇA

Ames, C., Achievement Goals, Motivational Climate, And Motivational Processes, 1995.

Aydın, İ., Eğitim ve Öğretimde Etik. Pegem Yayıncılık, Ankara, 2003.

Aquino, K., & Reed II, A., The Self-İmportance Of Moral İdentity. Journal Of Personality And Social Psychology, 83(6), 1423, 2002.

- Aquino, K., Freeman, D., Reed II, A., Lim, V. K., & Felps, W., Testing A Social-Cognitive Model of Moral Behavior: The Interactive Influence of Situations And Moral Identity Centrality. *Journal of Personality And Social Psychology*, 97(1), 123, 2009.
- Bandura, A., Social Cognitive Theory of Moral Thought And Action. In W. M. Kurtines & J. L. Gewirtz (Eds.), *Handbook of Moral Behavior And Development* (Vol. 1, pp. 45-103). Hillsdale, NJ: Erlbaum, 1991.
- Bandura, A., Moral disengagement in the perpetration of inhumanities. *Personality and social psychology review*, 3(3), 193-209, 1999.
- Benson, A. J., Bruner, M. W., & Eys, M., A Social Identity Approach To Understanding The Conditions Associated With Antisocial Behaviors Among Teammates in Female Teams. *Sport, Exercise, and Performance Psychology*, 6(2), 129, 2017.
- Boardley, I. D., & Kavussanu, M., The Influence of Social Variables and Moral Disengagement on Prosocial and Antisocial Behaviours in Field Hockey and Netball. *Journal of Sports Sciences*, 27(8), 843-854, 2009.
- Connor, J. M., Towards A Sociology of Drugs in Sport. in *Towards A Social Science of Drugs in Sport* (pp. 55-71). Routledge, 2013.
- Davis, M. H., Measuring Individual Differences in Empathy: Evidence For A Multidimensional Approach. *Journal of Personality and Social Psychology*, 44(1), 113, 1983.
- Deci, E. L., & Ryan, R. M., *Intrinsic Motivation and Self-Determination in Human Behavior*. Springer Science & Business Media, 2013.
- Elliot, A. J., & McGregor, H. A., A 2×2 Achievement Goal Framework. *Journal of Personality and Social Psychology*, 80(3), 501, 2001.
- Fabes, R. A., & Eisenberg, N., Meta-Analyses of Age and Sex Differences in Children's and Adolescents' Prosocial Behavior. *Handbook of Child Psychology*, 3, 1-29, 1998.
- Filipp, F., Is Science Killing Sport? Gene Therapy and its Possible Abuse in Doping. *EMBO Reports*, 8(5), 433-435, 2007.
- Goss, R. P., A Distinct Public Administration Ethics?. *Journal of Public Administration Research and Theory*, 6(4), 573-597, 1996.
- IFAB. (2023). <https://www.tff.org/Resources/TFF/Documents/MHK/2022-2023-Oyun-Kural-Kitabi.pdf>
(Erişim tarihi: 10.02.2024)

Independent. (2016). <https://www.independent.co.uk/news/people/rio-2016-nikki-hamblin-abbey-d-agostino-fair-play-olympic-award-sportsmanship-ioc-a7203961.html>

(Erişim tarihi: 10.02.2024)

Hodge, K., & Gucciardi, D. F., Antisocial and Prosocial Behavior in Sport: The Role of Motivational Climate, Basic Psychological Needs, and Moral Disengagement. *Journal of Sport and Exercise Psychology*, 37(3), 257-273, 2015.

Hodge, K., & Lonsdale, C., Prosocial and Antisocial Behavior in Sport: The Role of Coaching Style, Autonomous vs. Controlled Motivation, and Moral Disengagement. *Journal of Sport and Exercise Psychology*, 33(4), 527-547, 2011.

Kaluđerović, Ž., Ethic and Sport. *Faculty of Philosophy*, 1, 3-7, 2011.

Karatay, M., Akademik Etik. *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1), 196-214, 2022.

Kavussanu, M., Hatzigeorgiadis, A., Elbe, A. M., & Ring, C., The Moral Disengagement in Doping Scale. *Psychology of Sport and Exercise*, 24, 188-198, 2016.

Kavussanu, M., Stanger, N., & Boardley, I. D., The Prosocial and Antisocial Behaviour in Sport Scale: Further Evidence For Construct Validity and Reliability. *Journal of Sports Sciences*, 31(11), 1208-1221, 2013.

Kavussanu, M., & Stanger, N., Moral Behavior in Sport. *Current Opinion in Psychology*, 16, 185-192, 2017.

Kavussanu, M., Ring, C., & Kavanagh, J., Antisocial Behavior, Moral Disengagement, Empathy and Negative Emotion: A Comparison Between Disabled and Able-Bodied Athletes. *Ethics & Behavior*, 25(4), 297-306, 2015.

Keating, J. W., Sportsmanship As A Moral Category. *Ethics*, 75(1), 25-35, 1964.

Konter, E., Spor Psikolojisi El Kitabı, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, s. 150, 2016.

Köknel, Ö., Mutluluğun Kaynağı Ahlâk ve Akıl. *Küreselleşme: Ahlâk ve Değerler*, 111-153, 2006.

Martens, M., Alcohol and Substance Use. *Principles of Addiction, Comprehensive Addictive Behaviors and Disorders*, San Diego: Elsevier, 575-583, 2013.

Nicholls, J. G., *The Competitive Ethos and Democratic Education*. Harvard University Press, 1989.

- Oliveira, R. S., Collares, T. F., Smith, K. R., Collares, T. V., & Seixas, F. K., The Use of Genes For Performance Enhancement: Doping Or Therapy?. Brazilian Journal of Medical and Biological Research, 44, 1194-1201, 2011.
- Özlem, D., Etik-Ahlak Felsefesi. Notos Kitap Yayıncılık Eğitim Danışmanlık ve Sanal Hizmetler Tic. Ltd. Şti, 2010.
- Russell, D. R., The Ethics of Teaching Ethics in Professional Communication: The Case of Engineering Publicity At MIT İn The 1920s. Journal of Business and Technical Communication, 7(1), 84-111, 1993.
- Sage, L., Kavussanu, M., & Duda, J., Goal Orientations and Moral İdentity As Predictors of Prosocial and Antisocial Functioning in Male Association Football Players. Journal of Sports Sciences, 24(05), 455-466, 2006.
- Takış, T., “Etik”, Doğu Batı, Sayı: 4, ss. 7-8, 2004.
- Tanriverdi, H., Spor Ahlaki ve Şiddet. The Journal of Academic Social Science Studies. Publication of Association Esprit, Société Et Rencontre Strasbourg/FRANCE, 5(8), 1071-1093, 2012.
- The Guardian. (2009). <https://www.theguardian.com/sport/2009/jul/20/harlequins-fined-heineken-cup>
(Erişim tarihi: 10.02.2024)
- The Guardian. (2015). <https://www.theguardian.com/sport/2015/apr/13/ben-flower-lance-hohaia-wigan-st-helens-grand-final-super-league-sent-off-punch-ban-regret>
(Erişim tarihi: 10.02.2024)
- Vansteenkiste, M., Mouratidis, A., Van Riet, T., & Lens, W., Examining Correlates of Game-To-Game Variation in Volleyball Players’ Achievement Goal Pursuit and Underlying Autonomous and Controlling Reasons. Journal of Sport and Exercise Psychology, 36(2), 131-145, 2014.
- Vargas-Mendoza, N., Fregoso-Aguilar, T., Madrigal-Santill n, E., Morales-González,  ., & Morales-González, J. A., Ethical Concerns in Sport: When The Will To Win Exceed The Spirit of Sport. Behavioral Sciences, 8(9), 78, 2018.

ZİHİNSEL ENGELLİ ÇOCUĞA SAHİP EBEVEYNLERİN BEDEN EĞİTİMİ DERSİNE YÖNELİK TUTUMLARININ İNCELENMESİ

Doç. Dr. Kurtuluş ÖZLÜ, Yüksek Lisans Öğrencisi Gürkan TEKİN

Amasya Üniversitesi, gurkanTekin005@gmail.com, ORCID. 0009-0005-1240-4488

Amasya Üniversitesi, kurtulus.ozlu@amasya.edu.tr, ORCID. 0000-0003-1839-5437

ÖZET

Zihinsel engelli çocuğa sahip ebeveynlerin beden eğitimi ve spor dersine yönelik tutumlarını farklı değişkenlere göre incelemek amacı ile yapılan bu araştırmada nicel araştırma yöntemlerinden betimsel tarama modeli ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın evrenini ortaokul düzeyinde zihinsel engeli olan çocuğa sahip ebeveynler oluştururken, örneklemi basit rastgele örneklem belirleme yöntemiyle belirlenen ve gönüllü olarak araştırmaya dahil edilen 76 öğrenci velisi oluşturmaktadır. Araştırmada veri toplamak amacıyla 2 bölümden oluşan araştırma formu kullanılmıştır. Formun birinci bölümünde zihinsel engelli çocuğa sahip ebeveynlerin demografik bilgilerini elde etmeyi amaçlayan sorun yer aldığı kişisel bilgiler, ikinci bölümünde ise ortaokul düzeyinde zihinsel engeli olan çocuğa sahip anne-babaların beden eğitimi dersine yönelik tutumlarını tespit edebilmek amacıyla Öncü ve Güven (2011) tarafından geliştirilen “Beden Eğitimi Dersine Yönelik Ana-Baba Tutum Ölçeği” yer almaktadır. Araştırmadan elde edilen veriler SPSS 22 paket programı ile analiz edilmiş ve yapılan analizler sonucunda verilerin normal dağılım gösterdiği tespit edilmiştir. Verilerin analizinde aritmetik ortalama, standart sapma, frekans dağılımları, bağımsız gruplar T-testi, tek yönlü varyans analizi (One-way ANOVA) testleri kullanılmıştır. Araştırmadan elde edilen sonuçlara göre zihinsel engelli çocuğa sahip ebeveynlerin beden eğitimi ve spor dersine yönelik tutumlarında cinsiyet, öğrenim durumu, gelir düzeyi, yerleşim yeri, ailedeki çocuk sayısı ve ailede başka engelli çocuğa sahip olma değişkenlerinin anlamlı farklılığa neden olmadığı tespit edilmiştir. Araştırmanın sonuçlarına göre; zihinsel engelli çocuğa sahip ebeveynlere beden eğitimi ve spor hakkında alanında uzman kişilerce seminerler verilerek dersin engelli çocuklar üzerindeki olumlu etkileri hakkında bilgilendirilmeler yapılması, anne ve babaların beden eğitimi ve spor aktivitelerine çocukları ile beraber katılarak dersin çocukları üzerindeki olumlu etkilerini fark etmelerinin sağlanması önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Zihinsel engelli çocuk, Anne-Baba, Beden Eğitimi, Tutum.

ABSTRACT

This research, conducted with the aim of examining the attitudes of parents with intellectually disabled children towards physical education and sports classes according to different variables, was carried out using the descriptive survey model, a quantitative research method. The population of the study consisted of parents with intellectually disabled children at the middle school level, while the sample comprised 76 student parents determined through simple random sampling and voluntarily included in the study. To collect data, a research form consisting of two parts was utilized. The first part aimed to obtain demographic information of parents with intellectually disabled children, while the second part included the "The Development of a Parents Attitude Scale Towards Physical Education Class" developed by Öncü and Güven (2011) to determine parental attitudes towards physical education classes for middle school-level intellectually disabled children. The data obtained from the research were analyzed using the SPSS 22 package program, and it was determined that the data exhibited a normal distribution. Arithmetic mean, standard deviation, frequency distributions, independent samples T-test, and one-way analysis of variance (ANOVA) tests were employed in data analysis. According to the results of the research, variables such as gender, educational status, income level, place of residence, number of children in the family, and having another disabled child in the family did not cause significant differences in the attitudes of parents with intellectually disabled children towards physical education and sports classes. Based on the findings of the study, it is recommended to provide seminars on physical education and sports to parents of intellectually disabled children by experts in the field to inform them about the positive effects of the classes on disabled children. Additionally, encouraging parents to participate in physical education and sports activities with their children to realize the positive effects of these classes on their children is suggested.

Keywords: Intellectually disabled child, Parent, Physical Education, Attitude.

GİRİŞ

Dünyadaki her birey fiziksel, zihinsel, ruhsal ve sosyal açıdan birbirlerinden farklı özelliklere sahip bir şekilde dünyaya gelmektedir. Her birey kendi arasında çeşitli bireysel farklılıklara sahiptirler, bu farklılıklar insan yaşamındaki gelişim evrelerini olumlu ya da olumsuz bir şekilde etkilemektedir. Gelişim dönemindeki olumsuzluklardan etkilenme düzeyi arttıkça toplumun günlük yaşamda bireyden istenilen düzeyde bekleneni verememesine ya da bu beklentilere hiç karşılık alamaması gibi bir durumu ortaya çıkarmaktadır (İlhan ve Esentürk 2014).

Engelliğin sebeplerini 3 ana başlıkta toplayabiliriz. Bunlar doğum öncesi, doğum sırasında ve doğum sonrasında olmak üzere belirlenmiştir. Doğumsal ve genetik bozukluklar doğum öncesi engellilik sebepleri arasında yer alırken yine riskli gebelik sınıflandırması da

doğum öncesi engelliliğin sebepleri arasındadır. Doğum esnasında meydana gelen sağlık sorunları bireyin engelli olarak dünyaya gelmesinin sebeplerindedir. Doğumdan sonra ortaya çıkan yüksek ateşli hastalıklar, kişinin geçirdiği kazalar ve beslenme bozukluklarını doğum sonrası nedenlerden olarak sıralanabilir.

Yeryüzündeki her 10 çocuktan biri engelli olarak dünyaya gelmekte ya da yaşamı esnasında engelli kalmaktadır. Engelli bireylerimizin büyük bir çoğunluğu yaşamları boyunca düzenli bir şekilde rehabilitasyon hizmeti ve spor alanları bulunmayan yerlerde yaşamlarını sürdürmektedirler. Geriye kalan kısım ise bu olanaklar mevcut olmasına rağmen bu imkanlardan yararlanamamaktadırlar (Saraç, 2014).

Ülke nüfusumuzun da büyük bir bölümünü oluşturan engelli bireylerimizin mekânsal zorluklar ve toplumdaki kişiler tarafından dışlanması sebebiyle günlük yaşamımızda toplum ile kaynaştığını görmemiz pek mümkün olmamaktadır. Engelli bireylerimizin topluma kazandırılması ve kendilerini ifade edebilmeleri önemli bir unsur haline gelmektedir. Engelli bireylerimizin toplum ile bütünleşebilmelerinin bir yolu da spordur (Saraç, 2014).

Koparan (2003), yapmış olduğu çalışmada engelli bireylerin düzenli olarak yapacakları beden eğitimi ve spor aktiviteleri ya da açılan rekreatif amaçlı spor okullarında kendi kendilerine yetebilen sağlıklı ve mutlu bireyler olmalarına yardımcı olacak çalışmalar olduğu sonucuna varmıştır.

Beden eğitimi ve sporun engelli bireylerin hayatlarındaki önemi inkâr edilemez. Spor vasıtasıyla engelli bireylerin toplum ile ilişkileri şekillenir, paylaşma, fedakârlık duygusu gelişmiş ve kendilerine olan güvenleri artmış kişiler olarak hayatlarına devam edeceklerdir. Engelli bireylerin birbirleriyle ve engeli olmayan kişiler ile ortak hedefler için birlikte çalışmaları, birlikte aktivitelere katılması ile gerçekleşmiş olur (Saraç, 2014).

Çocukların beden eğitimi ve spor aktivitelerine katılımında en önemli faktör ebeveynlerinin spor aktivitelerine olan bakış açısı ile doğrudan bağlantılıdır. Çocukların spor aktivitelerine katılmalarında en belirleyici öge ebeveynleri olmuştur.

Günümüzde ki birçok aile beden eğitimi ve sporun çocukların üzerindeki olumlu etkisini bilmediklerinden dolayı bu tür aktivitelere olumsuz bakmaktadırlar. Beden eğitimi ve spor aktivitelerinin çocuk üzerindeki gelişimi ve sosyalleşmesi üzerindeki olumlu etkisinin bilincinde olan aileler ise çocuklarının katılımını desteklemektedirler (Güven ve Öncü, 2006).

Engelli bireylerin yaşam kalitesini artırabilmek ve beceri düzeylerini üst seviyeye çıkarmak için rehabilitasyon programı içinde sportif etkinliklerin yer almasının iki temel amacı vardır. Bunlar bireyin ihtiyacı olan egzersizleri yaptırmak ve tedavi esnasında tekdüze gerçekleştirilen çalışmaları zenginleştirerek hastanın motivasyon düzeyinde artışa neden olmaktadır (Kalyon, 1994).

Engelli bireyler spor yapmaya sağlıklı insanlar kadar gereksinim duyarlar. Spor engelli bireyin vücut direncinin artmasına, kas ve iskelet sisteminin güçlenmesine yardımcı olurken aynı zamanda bireyi topluma kazandırmada önemli role sahiptir (Kalyon, 1996).

Bireyin topluma kazandırılması çocukluk yaşlarından itibaren başlanması gerekmektedir, bu da beden eğitimi ve spor aktivitelerinin mümkün olduğunca çocukluk döneminde alışkanlık haline getirilmesine ihtiyacı uyandırır. Engelli bireyler için spor ve sosyalleşme aynı zaman dilimi içinde birlikte incelemeyi önemli hale getirmiştir (Yetim, 2005).

Beden eğitimi ve spor aktiviteleri engelli bireylerin yetersizliklerinden dolayı olumsuz ruh hali ve çevrenin kendilerine yönelik davranışlarından dolayı sinir, öfke, saldırganlık gibi olumsuz duyguların kontrolünü sağlamada yardımcı olur. Spor, kişinin sosyalleşebilmesinin etkili rollerden birine sahiptir (Kınalı, 2003).

Spor bireyin sağlıklı ve mutlu bir yaşam sürdürebilmesi için önemli bir durum haline gelmektedir. Sporun engelli bireyler için de farklı bir önemi vardır. Hayatlarında birçok olumsuzlukla karşı karşıya kalan engelli bireyler spor vasıtasıyla kendilerine yeni bir kapı açmaktadırlar. Spor, bireyin engel durumu ne olursa olsun yaşam kalitesini artırmasına, moral ve motivasyonunu yükseltmesine, bireyin mutlu olmasına sebep olmaktadır. Bu nedenle bu araştırmada zihinsel engelli çocuklara sahip ebeveynlerin beden eğitimi ve spor aktivitelerine karşı tutumlarını çeşitli değişkenler açısından incelemek ve elde edilen sonuçlara ilişkin öneriler geliştirmek amaçlanmaktadır. Bu temel amaç doğrultusunda;

Zihinsel engelli çocuklara sahip ebeveynlerin beden eğitimi ve spor aktivitelerine karşı tutumları cinsiyet, öğrenim durumu, gelir düzeyi, yerleşim yeri, çocuk sayısı ve ailede başka engelli çocuk değişkenlerine göre anlamlı farklılık göstermekte midir? Alt probleminin cevabı aranmıştır.

YÖNTEM

Araştırma Modeli

Zihinsel engelli çocuğa sahip olan anne babaların beden eğitimi dersine yönelik tutumlarının incelenmesinin amaçlandığı bu araştırmada, nicel araştırma yöntemlerinden olan betimsel tarama modeli kullanılmıştır. Bu modelde geçmişte veya günümüzde halen devam eden bir durumu var olduğu durumu ile betimlemek amaçlanır (Shaughnessy, Zechmeister ve Zechmeister, 2016). Bu araştırmada da zihinsel engelli çocuğa sahip olan anne babaların beden eğitimi dersine yönelik tutumları herhangi bir müdahalede bulunulmadan olduğu gibi betimlenmeye çalışılmıştır.

Evren-Örneklem

Araştırmanın evrenini Ağrı ilinde yaşayan ve ortaokul düzeyinde zihinsel engeli olan çocuğa sahip anne-babalar oluştururken, örneklemini basit rastgele örneklem belirleme yöntemiyle ve gönüllü olarak araştırmaya dahil edilen 76 ortaöğretim düzeyi zihinsel engelli çocuğa sahip öğrenci velisi oluşturmaktadır. Basit rastgele örneklem belirleme yöntemi ile evreni temsil edecek örneklem grubu evrenin içerisinden tesadüfi bir biçimde ihtiyaç duyulan sayı kadar katılımcının dahil edilmesidir (Baltacı, 2018).

Araştırmaya gönüllülük esasına göre dahil edilen ortaokul düzeyinde zihinsel engeli olan çocuğa sahip anne-babalara ait betimsel istatistikler Tablo 1’de yer almaktadır.

Tablo 1. Ortaokul düzeyinde zihinsel engeli olan çocuğa sahip anne-babalara ait betimsel istatistikler

Değişken	n	%
----------	---	---

Cinsiyet	Erkek	61	80,3
	Kadın	15	19,7
Öğrenim durumu	Okuryazar	22	28,9
	İlköğretim mezunu	45	59,2
	Ortaöğretim mezunu	9	11,8
Gelir düzeyi	4500 TL ve altı	24	31,6
	4501 TL-7500 TL arası	22	28,9
	7501 TL ve üzeri	30	39,5
Yerleşim yeri	Köy	43	56,6
	İlçe	33	43,4
Çocuk sayısı	1-3 çocuk	14	18,4
	4-6 çocuk	43	56,6
	7 çocuk ve üzeri	19	25,0
Ailede başka engelli çocuk	Var	11	14,5
	Yok	65	85,5
	Toplam	76	100,00

Araştırmada yer alan ortaokul düzeyinde zihinsel engelli çocuğa sahip olan anne-babaların cinsiyetleri incelendiğinde %80,3'ünün (61) erkek, %19,7'sinin (15) kadın olduğu görülmektedir. Katılımcıların %28,9'unun (22) okuryazar, %59,2'sinin (45) ilköğretim mezunu, %11,8'inin ortaöğretim mezunu olduğu tespit edilirken; %31,6'sının (24) 4500 TL ve altı gelire sahip olduğu, %28,9'unun (22) 4501-7000 TL arası gelire sahip olduğu ve %39,5'inin (30) 7501 TL ve üzeri gelire sahip olduğu tespit edilmiştir. Tablo 1'e göre katılımcıların %56,6'sı (43) köylerde, %43,4'ü (33) ilçelerde ikamet etmektedir. Anne babaların sahip oldukları çocuk sayısı incelendiğinde 1-3 arası çocuğa sahip olan anne babalar katılımcıların %18,4'ünü (14), 4-6 çocuğa sahip olan anne babalar %56,6'sını (43), 7 ve üzeri çocuğa olan anne babalar ise %25'ini (19) oluşturmaktadır. Katılımcıların %14,5'i (11) ailesinde en az 1 engelli çocuğun daha olduğunu belirtirken, %85,5'i (65) ailede başka engelli çocuğun olmadığını belirtmişlerdir.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplamak amacıyla iki bölümden oluşan araştırma formu kullanılmıştır. Formun ilk bölümünde araştırmacılar tarafından hazırlanan ve anne-babaların cinsiyet, öğrenim durumu, gelir düzeyi, ikamet ettikleri yerleşim yeri, sahip oldukları çocuk sayısı ve başka

engelli çocuğa sahip olma durumlarını belirlemeye yönelik demografik sorular yer almaktadır. Formun ikinci bölümünde ise Öncü ve Güven (2011) tarafından geliştirilen “Beden Eğitimi Dersine Yönelik Ana-Baba Tutum Ölçeği” (BEDYABTÖ) yer almaktadır.

Beden Eğitimi Dersine Yönelik Ana-Baba Tutum Ölçeği

Araştırmada ortaokul düzeyinde zihinsel engeli olan çocuğa sahip anne-babaların beden eğitimi dersine yönelik tutumlarını tespit edebilmek amacı ile Öncü ve Güven (2011) tarafından geliştirilen “Beden Eğitimi Dersine Yönelik Ana-Baba Tutum Ölçeği” (BEDYABTÖ) kullanılmıştır. 21 madde ve 4 alt boyuttan (algısal, işlevsel, destek ve önem) oluşan ölçek “tamamen katılıyorum” ile “hiç katılmıyorum” cevap skalasında 5’li likert tipinde bir ölçektir. Ölçekte olumsuz ifadeler içeren (5, 7, 11, 12, 13, 15, 17, 20) maddeler ters puanlanmıştır. Araştırmacıların ölçeğe ilişkin elde ettiği Cronbach Alpha iç tutarlılık değerleri algısal boyut için 0,90, işlevsel boyut için 0,79, destek boyut için 0,75, önem boyutu için 0,74 ve ölçek toplamı için 0,90 şeklindedir. Literatür incelendiğinde ölçekler için elde edilen iç tutarlılık katsayısının 0,70 üzerinde olmasının ölçeğin güvenilir ölçek olarak kabul edildiği görülmektedir (Erman ve Güven, 2011).

Verilerin Analizi

Araştırma verilerinin analizinden önce verilerin normallik dağılımları Kolmogorov-Smirnov^a ve Shapiro-Wilk testleri ile incelenmiştir. Verilerin normallik dağılımlarına ilişkin sonuçlar Tablo 2’de yer almaktadır.

Tablo 2. Araştırmadan elde edilen verilerin normallik dağılım test sonuçları

Ölçek	Alt boyut	Kolmogorov-Smirnov ^a	Shapiro-Wilk	Çarpıklık	Basıklık
	Algısal boyut	0,053	0,001	0,806	1,013
	İşlevsel boyut	0,200	0,212	-0,047	-0,404
BEDYABTÖ	Destek boyutu	0,008	0,011	0,297	-0,663
	Önem boyutu	0,093	0,232	-0,247	-0,335
	Toplam	0,200	0,218	-0,311	-0,536

Normallik test sonuçları incelendiğinde Kolmogorov-Smirnov^a ve Shapiro-Wilk değerlerinin işlevsel, önem ve ölçek toplamı için 0,05’ten büyük olduğu görülmektedir. Algısal ve destek alt boyutları için bu değerlerin 0,05’ten küçük olması nedeni ile çarpıklık, basıklık değerleri incelenmiş ve bu değerlerinde -1,00 ile +1,00 arasında yer aldığı tespit edilmiştir. Hair, Black, Babin, Anderson ve Tatham’a (2013) göre çarpıklık basıklık değerleri -1,00 ile +1,00 aralığındaki verilerin normal dağılım gösterdiği kabul edilmektedir. Ayrıca ölçeklere ait histogram ve Q-Q Plots grafikleri incelenmiş ve verilerin normal dağılımdan geldiği kabul edilmiştir. Verilerin normal dağılımdan geldiği varsayıldığından verilerin analizinde parametrik testlerden bağımsız gruplar T-Testi ve One-Way ANOVA kullanılmıştır.

Araştırmanın Yayın Etiği

Araştırma Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Etik Kurulunun 19.05.2022 tarih ve E-30640013-108.01-70555 sayılı izni ile gerçekleştirilmiştir.

BULGULAR

Tablo 3. Beden eğitimi dersine yönelik ana-baba tutum ölçeği puanlarının zihinsel engelli çocuğa sahip ebeveynlerinin cinsiyet değişkenine göre karşılaştırılması bağımsız gruplar T-testi sonuçları.

Ölçek	Alt Boyutlar	Cinsiyet	n	$\bar{x}$	ss	sd	t	p
BEDYABTÖ	Algısal boyut	Erkek	61	2,03	0,81	74	-0,135	0,89
		Kadın	15	2,06	0,84			
	İşlevsel boyut	Erkek	61	3,44	0,70	74	0,335	0,74
		Kadın	15	3,37	0,77			
	Destek boyutu	Erkek	61	3,48	0,72	74	0,889	0,38
		Kadın	15	3,35	0,46			
	Önem boyutu	Erkek	61	3,65	0,81	74	1,455	0,15
		Kadın	15	3,32	0,75			
	Toplam	Erkek	61	2,95	0,32	74	1,064	0,29
		Kadın	15	2,86	0,24			

Tablo 3 incelendiğinde zihinsel engelli çocuğa sahip anne babaların beden eğitimi dersine karşı tutumları cinsiyet değişkenine göre anlamlı farklılık göstermediği görülmektedir ($p>0,05$). Katılımcıların BEDYABTÖ algısal alt boyutu için $\bar{x}_{\text{Erkek}}=2,03$, $\bar{x}_{\text{Kadın}}=2,06$ $t_{74}=-0,135$, $p=0,89$; işlevsel alt boyutu için $\bar{x}_{\text{Erkek}}=3,44$, $\bar{x}_{\text{Kadın}}=3,37$ $t_{74}=0,335$, $p=0,74$; destek alt boyutu için $\bar{x}_{\text{Erkek}}=3,48$, $\bar{x}_{\text{Kadın}}=3,35$ $t_{74}=0,889$, $p=0,38$, önem alt boyutu için $\bar{x}_{\text{Erkek}}=3,65$, $\bar{x}_{\text{Kadın}}=3,32$ $t_{74}=1,455$, $p=0,15$ ve ölçek toplam puan ortalamasında $\bar{x}_{\text{Erkek}}=2,95$, $\bar{x}_{\text{Kadın}}=2,86$ $t_{74}=1,064$, $p=0,29$ değerlerine sahip olduğu Tablo 1’de görülmektedir.

Tablo 4. Beden eğitimi dersine yönelik ana-baba tutum ölçeği puanlarının zihinsel engelli çocuğa sahip ebeveynlerinin öğrenim düzeyi değişkenine göre karşılaştırılması One-Way ANOVA sonuçları

Ölçek	Alt boyut	Öğrenim Düzeyi	n	$\bar{x}$	ss	sd	F	p
BEDYABTÖ	Algısal boyut	Okuryazar	22	1,93	0,72	2	1,300	0,28
		İlköğretim	45	2,00	0,68			
		Ortaöğretim	9	2,43	1,41	75		
		Toplam	76	2,03	0,81			

İşlevsel boyut	Okuryazar	22	3,39	0,55	2 73 75	1,401	0,25
	İlköğretim	45	3,52	0,71			
	Ortaöğretim	9	3,09	0,99			
	Toplam	76	3,43	0,71			
Destek boyutu	Okuryazar	22	3,39	0,65	2 73 75	0,352	0,70
	İlköğretim	45	3,51	0,64			
	Ortaöğretim	9	3,36	0,93			
	Toplam	76	3,46	0,67			
Önem boyutu	Okuryazar	22	3,38	0,65	2 73 75	1,128	0,33
	İlköğretim	45	3,69	0,85			
	Ortaöğretim	9	3,58	0,88			
	Toplam	76	3,59	0,80			
Toplam	Okuryazar	22	2,83	0,26	2 73 75	1,734	0,18
	İlköğretim	45	2,97	0,31			
	Ortaöğretim	9	2,98	0,37			
	Toplam	76	2,93	0,31			

Tablo 4'e göre zihinsel engelli çocuğa sahip anne babaların beden eğitimi dersine karşı tutumlarında öğrenim düzeyi değişkeni anlamlı farklılığa neden olmamaktadır ($p>0,05$).

Tablo 5. Beden eğitimi dersine yönelik ana-baba tutum ölçeği puanlarının zihinsel engelli çocuğa sahip ebeveynlerinin gelir düzeyi değişkenine göre karşılaştırılması One-Way ANOVA sonuçları

Ölçek	Alt boyut	Gelir Düzeyi	n	$\bar{x}$	ss	sd	F	p
BEDYABTÖ	Algısal boyut	4500 TL ve altı	24	2,07	0,81	2 73 75	0,061	0,94
		4501 TL-7000 TL arası	22	1,99	0,69			
		7001 TL ve üzeri	30	2,03	0,91			
		Toplam	76	2,03	0,81			
	İşlevsel boyut	4500 TL ve altı	24	3,23	0,66	2 73 75	1,634	0,20
		4501 TL-7000 TL arası	22	3,59	0,58			
		7001 TL ve üzeri	30	3,47	0,82			
		Toplam	76	3,43	0,71			

Destek boyutu	4500 TL ve altı	24	3,29	0,59	73	2,032	0,14
	4501 TL-7000 TL arası	22	3,39	0,50			
	7001 TL ve üzeri	30	3,64	0,81			
	Toplam	76	3,46	0,67			
Önem boyutu	4500 TL ve altı	24	3,31	0,72	73	2,165	0,12
	4501 TL-7000 TL arası	22	3,66	0,65			
	7001 TL ve üzeri	30	3,75	0,93			
	Toplam	76	3,59	0,80			
Toplam	4500 TL ve altı	24	2,82	0,26	73	2,907	0,06
	4501 TL-7000 TL arası	22	2,95	0,27			
	7001 TL ve üzeri	30	3,01	0,34			
	Toplam	76	2,93	0,31			

Tablo 5'e göre zihinsel engelli çocuğa sahip anne babaların beden eğitimi dersine karşı tutumlarında gelir düzeyi değişkeni anlamlı farklılığa neden olmamaktadır ($p>0,05$).

Tablo 6. Beden eğitimi dersine yönelik ana-baba tutum ölçeği puanlarının zihinsel engelli çocuğa sahip ebeveynlerinin yerleşim yeri değişkenine göre karşılaştırılması bağımsız gruplar T-testi sonuçları

Ölçek	Alt Boyutlar	Yerleşim Yeri	n	$\bar{x}$	ss	sd	t	p
BEDYABTÖ	Algısal boyut	Köy	43	2,06	0,68	74	0,344	0,73
		İlçe	33	2,00	0,96			
	İşlevsel boyut	Köy	43	3,32	0,61	74	-1,521	0,13
		İlçe	33	3,57	0,81			
	Destek boyutu	Köy	43	3,35	0,59	74	-1,621	0,11
		İlçe	33	3,60	0,76			
	Önem boyutu	Köy	43	3,47	0,80	74	-1,427	0,16
		İlçe	33	3,73	0,80			
	Toplam	Köy	43	2,87	0,30	74	-1,903	0,06
		İlçe	33	3,01	0,30			

Tablo 6 incelendiğinde zihinsel engelli çocuğa sahip anne babaların beden eğitimi dersine karşı tutumlarında ikamet edilen yerleşim yeri değişkeni anlamlı farklılığa neden olmamaktadır ($p>0,05$).

Tablo 7. Beden eğitimi dersine yönelik ana-baba tutum ölçeği puanlarının zihinsel engelli çocuğa sahip ebeveynlerinin çocuk sayısı değişkenine göre karşılaştırılması One-Way ANOVA sonuçları

Ölçek	Alt boyut	Çocuk Sayısı	n	$\bar{x}$	ss	sd	F	p
BEDYABTÖ	Algısal boyut	1-3 çocuk	14	1,87	1,11	2	0,770	0,47
		4-6 çocuk	43	2,01	0,76	73		
		7 çocuk ve üzeri	19	2,21	0,68	75		
		Toplam	76	2,03	0,81			
	İşlevsel boyut	1-3 çocuk	14	3,67	0,92	2	0,993	0,38
		4-6 çocuk	43	3,37	0,69	73		
		7 çocuk ve üzeri	19	3,38	0,60	75		
		Toplam	76	3,43	0,71			
	Destek boyutu	1-3 çocuk	14	3,77	0,70	2	2,107	0,13
		4-6 çocuk	43	3,42	0,70	73		
		7 çocuk ve üzeri	19	3,30	0,54	75		
		Toplam	76	3,46	0,67			
	Önem boyutu	1-3 çocuk	14	4,00	0,61	2	3,096	0,05
		4-6 çocuk	43	3,57	0,86	73		
		7 çocuk ve üzeri	19	3,32	0,69	75		
		Toplam	76	3,59	0,80			
Toplam	1-3 çocuk	14	3,06	0,33	2	1,637	0,20	
	4-6 çocuk	43	2,90	0,29	73			
	7 çocuk ve üzeri	19	2,91	0,31	75			
	Toplam	76	2,93	0,31				

Tablo 7 incelendiğinde zihinsel engelli çocuğa sahip anne babaların beden eğitimi dersine karşı tutumlarında çocuk sayısı değişkeni anlamlı farklılığa neden olmamaktadır ($p>0,05$).

Tablo 8. Beden eğitimi dersine yönelik ana-baba tutum ölçeği puanlarının zihinsel engelli çocuğa sahip ebeveynlerinin başka engelli çocuğa sahip olma değişkenine göre karşılaştırılması bağımsız gruplar T-testi sonuçları

Ölçek	Alt Boyutlar	Başka Engelli Çocuk	n	$\bar{x}$	ss	sd	t	p
BEDYABTÖ	Algısal boyut	Var	11	2,05	0,64	74	0,055	0,96
		Yok	65	2,03	0,84			
	İşlevsel boyut	Var	11	3,44	0,71	74	0,037	0,97
		Yok	65	3,43	0,72			
	Destek boyutu	Var	11	3,68	0,72	74	1,201	0,23
		Yok	65	3,42	0,66			
	Önem boyutu	Var	11	3,91	0,96	74	1,453	0,15
		Yok	65	3,53	0,77			
	Toplam	Var	11	3,04	0,30	74	1,308	0,20
		Yok	65	2,91	0,31			

Tablo 8'e göre zihinsel engelli çocuğa sahip anne babaların beden eğitimi dersine karşı tutumlarında ailede başka bir engelli çocuğun olma durumu değişkeni anlamlı farklılığa neden olmamaktadır ($p>0,05$).

TARTIŞMA

Çalışmanın bu bölümünde, zihinsel engelli çocuğa sahip ebeveynlerin, çocukların beden eğitimi ve spor dersi faaliyetlerine yönelik tutumları belirlediğimiz değişkenlere göre incelenip bu değişkenler üzerinde ne gibi farklılaşma olduğunu tartışılarak yorumlanmıştır.

Araştırmaya katılan zihinsel engelli çocuğa sahip ebeveynlerin cinsiyetleri ile beden eğitimi ve spor dersi etkinliklerine yönelik tutumları karşılaştırılarak incelenmiştir. Elde edilen araştırma sonuçlarına göre zihinsel engelli çocuğa sahip ebeveynlerin beden eğitimi ve spor dersi etkinliklerine yönelik tutum puanlarının cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermediği ortaya çıkmıştır ($p>0,05$). Araştırmaya katılan ebeveynlerin, beden eğitimi ve spor dersine yönelik genel tutumları benzerlik gösterdiği anlaşılmıştır. Literatür incelendiğinde, bu araştırmanın bulgularına benzer olarak Öncü ve Güven'in (2011) yapmış olduğu çalışmada zihinsel engelli çocuğa sahip ebeveynlerin cinsiyetleri, çocuklarının beden eğitimi ve spor etkinliklerine katılmalarına yönelik tutumlarında farklılığa neden olmadığı tespit edilmiştir. Yine araştırma bulgularına benzer olarak Kardeş, Kardeş ve Sadık'ın (2017) çalışmalarında ebeveynlerin cinsiyetlerinin, çocuklarının sportif etkinliklere katılımlarına ilişkin tutumlarında anlamlı farklılığa neden olmadığı saptanmıştır. Yıldız ve Özbek (2018) yapmış oldukları çalışmalarında ebeveynlerin cinsiyet değişkenine göre beden eğitimi spor dersine yönelik tutumları arasında anlamlı bir farklılık görülmediğini belirtmişlerdir. Şentürk (2019) yapmış olduğu çalışmada ortaokulda okuyan öğrenci ebeveynlerinin beden eğitimi dersine yönelik

cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık bulunmadığını belirtmiştir. Bu araştırmaların sonuçları da yapılan çalışma ile paralellik göstermektedir.

Elde edilen araştırma sonuçlarına göre, zihinsel engelli çocuklara sahip ebeveynlerin beden eğitimi ve spor dersine yönelik tutumlarında öğrenim düzeyi değişkenine göre anlamlı farklılığa neden olmamaktadır ($p>0,05$). Şimşek'in (2013) yapmış olduğu çocukların spora yönlendirilmesinde ailenin görüşlerinin değerlendirilmesi çalışmasında ailelerin öğrenim düzeyi değişkeninin anlamlı bir farklılığa neden olmadığını belirtmişlerdir. Bu araştırmaların sonuçları da yapılan çalışma ile paralellik göstermektedir. Literatür incelendiğinde, araştırma bulgularının aksine Kardaş vd. (2017) ile Temur ve Gencer'in (2016) yapmış oldukları çalışmalarda, zihinsel engelli çocuğa sahip ebeveynlerin öğrenim düzeyi değişkenine göre, çocuklarının beden eğitimi ve spor dersi etkinliklerine katılmalarına yönelik tutumlarında anlamlı farklılığa neden olduğunu tespit etmişlerdir. Topal (2019) ortaokul ve lisede öğrenim gören öğrenci ebeveynlerinin beden eğitimi ve spor dersine yönelik tutumları eğitim durumu değişkenine göre karşılaştırıldığında istatistiksel açıdan anlamlı farklılık gösterdiğini tespit etmiştir.

Araştırmada ebeveynlerin gelir düzeyleri beden eğitimi ve spor derslerine yönelik tutumlarında anlamlı farklılığa neden olmamıştır ($p>0,05$). Literatür incelendiğinde, bulgularımıza benzer olarak Kardaş vd. (2017) yapmış oldukları çalışmada, zihinsel engelli çocuğa sahip ebeveynlerin gelir düzeyleri ile çocuklarının beden eğitimi ve spor etkinliklerine katılmalarına yönelik tutumlarında farklılığa neden olmadığını tespit etmiştir. Özkan (2022) yaptıkları çalışma sonuçlarına göre gelir düzeyi farklı olan ailelerin beden eğitimi ve spor dersine yönelik tutumlarında anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir. Arı (2019) ilköğretim okulu öğrenci velilerinin gelir durumuna göre beden eğitimi ve spor dersine yönelik tutumlarında önem, destek, işlevsel, algısal ve ölçek alt boyutları açısından herhangi anlamlı farklılık olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bulgularımızın aksine Koşar (2021) zihinsel engelli çocuğa sahip ebeveynlerin aylık gelir durumlarının çocuklarının beden eğitimi ve spor dersi etkinliklerine katılmalarına yönelik tutumlarında farklılığa neden olduğunu tespit etmiştir. Koşar (2021) araştırmasında gelir durumu yüksek olan ailelerin beden eğitimi ve spor dersine yönelik tutumlarının gelir durumu düşük olan ebeveynlere göre daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır. Literatürde ebeveynlerin gelir düzeyleri ile beden eğitimi ve spor dersine yönelik tutumları arasında farklı sonuçlar ortaya çıktığı görülmektedir. Çalışmada farklı sosyolojik özelliklere sahip örneklemeler üzerinden olduğundan farklı sonuçlar ortaya çıktığı düşünülebilir.

Elde edilen araştırma sonuçlarına göre zihinsel engelli çocuğa sahip ebeveynlerin yerleşim yeri değişkenine göre ebeveynlerin beden eğitimi ve spor dersine yönelik tutumlarında anlamlı farklılığa neden olmadığı tespit edilmiştir. Bu durum yerleşim yeri farklı zihinsel engelli çocuğa sahip ebeveynlerin beden eğitimi ve spor dersine yönelik tutumlarının birbirine benzer olduğunu göstermektedir. Zihinsel engelli çocuğa sahip ebeveynlerin yerleşim yerleri farklı olsa da engelli bireylerin eğitim ihtiyaçları için en iyi imkanlara sahip kurumlara ulaşmaya çalışmaktadırlar. Bu sebeple yerleşim yeri değişkenine göre benzer tutumlara sahip olduğu düşünülmektedir.

Araştırma sonuçlarına göre zihinsel engelli çocuğa sahip ebeveynlerin çocuk sayısı değişkeninin, ebeveynlerin beden eğitimi ve spor dersine yönelik tutumlarında anlamlı

farklılığa neden olmadığı tespit edilmiştir. Bu durum çocuk sayısı farklı zihinsel engelli çocuğa sahip ebeveynlerin beden eğitimi ve spor dersine yönelik tutumlarının bu araştırmaya göre birbirine benzer olduğunu göstermektedir. Literatür incelendiğinde bulgularımıza paralel olarak Güllü (2007) yapmış oldukları çalışmada ortaokul düzeyindeki öğrencilerin beden eğitimi derslerine katılımlarıyla, öğrencilerin kardeş sayıları arasında anlamlı fark olmadığı sonucuna varılmıştır. Bulgularımızın aksine Şentürk (2019) araştırmasında zihinsel engelli çocuğa sahip ebeveynlerin çocuk sayısının, çocuklarının beden eğitimi ve spor etkinliklerine katılmalarına yönelik tutumlarında anlamlı farklılığa neden olduğunu tespit etmiştir.

Araştırmadan elde edilen sonuçlara göre zihinsel engelli çocuğa sahip anne babaların beden eğitimi ve spor dersine yönelik tutumlarında ailede başka bir engelli çocuğun olma durum değişkenine göre anlamlı bir farklılığa neden olmamaktadır. Bu durum ailede başka bir engelli çocuğun olma durumuna göre ebeveynlerin beden eğitimi ve spor dersine yönelik tutumlarının bu araştırmaya göre birbirine benzer olduğunu göstermektedir.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Bu çalışma, özel eğitim kurumlarında eğitim görmekte olan zihinsel engelli çocuğa sahip ebeveynlerin beden eğitimi ve spor derslerine yönelik tutumlarını belirlemek amacıyla gerçekleştirilmiştir.

Araştırma sonuçlarına göre, çalışmaya katılan ebeveynlerin cinsiyetleri beden eğitimi ve spor dersine yönelik tutumlarında anlamlı bir farklılığa neden olmamaktadır. Bunun sebepleri arasında, araştırmaya katılan ebeveynlerin, beden eğitimi ve spor derslerinde çocukların sosyal, fiziksel, psikolojik, hareket ve zihinsel gelişimlerine olumlu yönde etki sağlayacağını bilmesi ve zihinsel engelli çocuklarının topluma kazandırılmasında önemli etkenlerden olduğunu düşünülmektedir.

Araştırma sonuçlarına göre, ebeveynlerin beden eğitimi ve spor dersine yönelik tutumları eğitim durumu değişkenine göre anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir. Araştırmaya katılan ebeveynlerin eğitim düzeyleri değişkenine göre karşılaştırdığımızda beden eğitimi ve spor dersinin zihinsel engelli çocuklara fiziksel ve zihinsel yönden olumlu etkisinin olduğunu ve beden eğitimi spor dersine yönelik olumlu tutum sergiledikleri, bu durum sonucunda beden eğitimi derslerini destekledikleri sonucuna varılmaktadır.

Araştırmaya katılan ebeveynlerin gelir düzeyi değişkenine göre beden eğitimi ve spor dersine yönelik tutumlarında anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir. Ailenin gelir durumuna göre beden eğitimi ve spor dersine ilişkin tutumlarının farklılaşmamasının sebebi olarak devlet kurumlarının özel eğitime ihtiyacı olan her çocuğa gelişimlerine yönelik destek sağlaması olduğu düşünülmektedir.

Araştırma sonucunda ebeveynlerin yerleşim yeri değişkeni beden eğitimi ve spor dersine yönelik tutumlarında anlamlı bir farklılığa neden olmamaktadır. Özel gereksinimle bireylere yönelik, okullara ücretsiz erişim imkanlarının sağlanması ve çocukların yaşadıkları yerleşim yeri türü ne olursa olsun ulaşımda herhangi bir problem yaşamamaları bunun nedeni olarak ifade edilebilir.

Araştırmaya katılan ebeveynlerin sahip oldukları çocuk sayısının beden eğitimi ve spor derslerine yönelik tutumlarında anlamlı bir farklılığa neden olmadığı tespit edilmiştir.

Araştırmaya katılan ebeveynlerin başka engelli çocuğa sahip olma değişkenine göre beden eğitimi ve spor derslerine yönelik tutumlarında istatistiksel olarak anlamlı fark saptanmamıştır.

Araştırma elde edilen sonuçlar doğrultusunda: Zihinsel engelli çocuğa sahip ebeveynlere beden eğitimi ve spor hakkında alanında uzman kişilerce seminer verilerek bilgilendirilmesi, zihinsel engelli çocukların beden eğitimi alanında gelişimini sağlayabilmek için uygun ortamlar hazırlanması, çocuklarının hangi sporu yapabileceği beden eğitimi öğretmenleri ve antrenörler ile birlikte belirlenmeli ve okul müsabakalarında katılıp katılamayacağı ile ilgili bilgilere sahip olmalıdırlar, anne ve babaların beden eğitimi ve spor aktivitelerine katılarak çocukları ile beraber olumlu düşünce geliştirmesini sağlanması, beden eğitimi öğretmenlerinin engelli çocukların gelişimi için yeterliliklerinin artırılması, spor antrenörlerinin bu alanda bilgilendirerek kulüp çalışmalarında engelli bireylere yer vermeleri, beden eğitimi öğretmenlerinin ve okul idaresinin spora teşvik ederek çocuğu spor alanında daima seveceği bir ortam hazırlaması önerilmektedir.

KAYNAKLAR

- Ari, M. (2019). *Doğu Anadolu ve Güneydoğu bölgesinde beden eğitimi ve spor dersine yönelik anne-baba ve öğrenci tutumlarının incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Baltacı, A. (2018). Nitel araştırmalarda örnekleme yöntemleri ve örnek hacmi sorunsalı üzerine kavramsal bir inceleme. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), 231-274.
- Güven, Ö. ve Öncü, E. (2006). Beden Eğitimi ve Spora Katılımda Aile Faktörü. *Aile ve Toplum Dergisi*, 3 (10): 81-90.
- Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J., Anderson, R. E., & Tatham, R. L. (2013). *Multivariate Data Analysis*. Pearson Education Limited.
- Güllü M. (2007). *Ortaöğretim öğrencilerinin beden eğitim dersine ilişkin tutumlarının araştırılması* (Doktora Tezi). Ankara
- İLHAN, E. L., & Esentürk, O. K. (2014). Zihinsel engelli bireylerde sporun etkilerine yönelik farkındalık ölçeği (ZEBSEYFÖ) geliştirme çalışması. *CBÜ Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 9(1), 19-36.
- Kalyon, T. A. (1996). *Engellilerde Spor*. İstanbul: Logos Tıp Yayıncılık.
- Kalyon, T.A. (1994). *Spor Hekimliği*. Ankara:Gata Basımevi
- Kınalı, G. (2003). *Zihin Engellilerde Beden, Resim, Müzik Eğitimi*. İçinde A.Kulaksızoğlu (Ed). Farklı Gelişen Çocuklar. İstanbul: Epilson Yayınları, s:244.
- Koparan Ş.(2003). Özel ihtiyaçları olan çocuklarda spor. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*,17: 159

- Koşar, S. (2021). *Zihinsel engelli birey ebeveynlerinin beden eğitimi ve spor derslerine karşı tutumları: Muş ili örneği* (Yüksek lisans tezi). İnönü Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Öncü E, Güven Ö.(2011). Ana-babaların çocuklarının beden eğitimi dersine katılımına yönelik tutumları. *Spor ve Performans Araştırma Dergisi*, 2: 28-36.
- Özkan, A. Ebeveynlerin Beden Eğitimi Ve Spor Dersine Yönelik Tutum Düzeylerinin İncelenmesi (Hakkâri İli Örneği). *Uluslararası Güncel Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 8(2), 508-524.
- Saraç, C. (2014). *Engellilerde spor ile benlik saygısı ve sosyalleşme düzeyi arasındaki ilişki* (Yüksek lisans tezi) Niğde Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Shaughnessy, J.J, Zechmeister, E.B, Zechmeister, J.S. (2016) *Psikolojide Araştırma Yöntemleri*. Nobel Yayıncılık, 10. Baskı, Ankara.
- Şentürk, K. (2019). *Ortaokulda öğrenim gören öğrencilerin ve ebeveynlerinin beden eğitimi ve spor dersine yönelik tutumlarının incelenmesi (Şanlıurfa-Halfeti Örneği)* (Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Şimşek, K. Y. (2013). *Çocukların Spora Yönlendirilmesinde Ailenin Görüşlerinin Değerlendirilmesi (2005 Eskişehir İl Örneği)* (Doktora Tezi). Anadolu Üniversitesi.
- Temur HB, Gencer YG.(2016). Anne-babaların beden eğitimi dersine karşı yaklaşımlarının farklı değişkenlere göre incelenmesi. *İnönü Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 3(1): 23-32.
- Tezcan NT, Kardeş SB, Sadık R. (2017). Zihinsel engelli çocuğu olan bireylerin çocuklarının sportif etkinliklerine yönelik tutumlarının incelenmesi. *Ulusal Spor Bilimleri Dergisi*, 1(2): 34-42.
- Topal, Ç. (2019). *Ortaokul ve lisede öğrenim gören öğrencilerin ebeveynlerinin beden eğitimi ve spor dersine yönelik tutumlarının fiziksel aktivite düzeylerine göre incelenmesi* (Doktora tezi). Marmara Üniversitesi.
- Yaldız AS, Özbek O. (2018). İlköğretim okullarında beden eğitimi dersine yönelik öğrenci ve ana-baba tutumları. *Kastamonu Üniversitesi Kastamonu Eğitim Dergisi*, 26; 75-9.
- Yetim, A. (2005). *Sosyoloji ve Spor*. Trabzon: Topkar Matbaacılık. Ss. 119.

DETECTING SMS SPAM IN MOBILE COMMUNICATION PLATFORMS USING BERNOULLI NAIVE BAYES FOR MALICIOUS MESSAGE PREVENTION

Sılanur KUŞCU ¹, Dr. Öğr. Üyesi Cem ÖZKURT ²

¹Sakarya University of Applied Science, Faculty of Technology, Department of Computer Engineering, Artificial Intelligence and Data Science Application and Research Center,
22010903089@subu.edu.tr - 0009-0006-2693-3097

² Sakarya University of Applied Science, Faculty of Technology, Department of Computer Engineering, Artificial Intelligence and Data Science Application and Research Center,
cemozkurt@subu.edu.tr - 0000-0002-1251-7715

ABSTRACT

The study, which presents a solution-oriented approach to the spam issue in mobile communication platforms, takes an important step in mitigating the negative impacts of spam messages on users. Spam messages, increasingly becoming a cause for concern, intrude upon users' private spaces, leading them to waste their time and jeopardize their security. Particularly, SMS spam, sent directly to personal communication devices via cell phones, violates users' privacy and exposes them to risks such as attempted fraud. In this context, the main objective of the research is to enhance the daily communication experiences of mobile users and minimize the risk of exposure to spam messages. In pursuit of this goal, distinguishing between spam and non-spam messages using the Bernoulli Naive Bayes algorithm and evaluating the accuracy of the model stand out. The Bernoulli Naive Bayes algorithm is a machine learning algorithm that predicts the probability of belonging to a certain class based on the presence or absence of words or features in a text. The 'SMS Spam Collection' dataset, representing a total of 5572 spam and non-spam messages encountered in real-world conditions, was utilized during the model training process. Through a detailed examination of the dataset, various preprocessing steps were applied to enhance the quality of text data and improve the model's performance. The trained model achieved an accuracy of 98%, precision of 99%, and an F1 score of 93.49%. Confusion matrix analysis indicates that the model correctly classified spam and non-spam messages at an 88.41% rate. However, certain limitations, such as the inability to detect some spam messages, have been identified. Nevertheless, the research emphasizes the effectiveness of the Bernoulli Naive Bayes algorithm for spam detection and evaluates it as a significant step

towards enhancing user security in mobile communication platforms. In conclusion, this study achieved a 98.36% accuracy in spam detection and prevention, marking significant progress and providing findings that guide future research and applications within the realm of mobile communication security.

Keywords: Bernoulli Naive Bayes, Spam Detection, SMS Spam, Natural Language Processing, Communication Security

1. INTRODUCTION

The problem of spam encountered in mobile communication platforms is becoming an increasingly concerning issue, causing widespread negative effects on users. Spam messages not only intrude into users' personal space, causing discomfort, but also lead to inefficient use of their time and loss of focus. Such spam messages may contain fraudulent attempts or malicious content, jeopardizing users' financial security or personal integrity. Therefore, effectively addressing the spam issue in mobile communication is not only crucial for improving user experience but also essential for ensuring users' security. In this context, strategies such as spam detection and prevention play a critical role in providing users with a safe and enjoyable communication experience.

SMS spam detection has become increasingly critical due to the rise in the volume of spam messages and the emergence of new security threats like SMiShing [1]. A variety of machine learning and deep learning techniques have been used to address this problem. Research conducted by Alzahrani et al. [2] has comparatively examined the effects of various machine learning algorithms, including logistic regression, Naive Bayes, Support Vector Machine (SVM), and neural networks, on SMS spam detection.

Wei and colleagues [3] focused on developing a lightweight deep learning model called Light Gated Recurrent Unit (LGRU) for SMS spam detection and compared its performance with more than 30 other SMS spam classifiers. Gadde and team [4] applied various machine learning and deep learning techniques for SMS spam detection, with the LSTM model achieving 98.5% accuracy. Liu et al. [5] evaluated the performance of the spam Transformer model on different datasets and compared it with established machine learning classifiers.

These studies highlight the diversity of research in SMS spam detection and the effectiveness of advanced techniques, aiding security experts and researchers in understanding significant advancements in this field.

The primary objective of the conducted research is to enhance the daily communication experience of mobile users and minimize the risk of exposure to spam messages. In this context, distinguishing between spam and non-spam messages using the Bernoulli Naive Bayes method and evaluating the accuracy of the model are among the main goals. Additionally, investigating the preprocessing steps of text data and assessing their impact on spam detection constitute an important part of the research.

In this regard, the obtained results will contribute to the development of effective spam detection and filtering systems that can be utilized in the industry. Furthermore, proper handling of text data and optimization of the model will inspire future studies and provide a new roadmap for research in spam detection. This study aims to offer a solution-oriented approach to the spam problem in mobile communication and contribute to providing users with a safer and more enjoyable communication environment.

2. EXPERIMENTAL STUDIES

2.1. Dataset

The 'SMS Spam Collection' dataset [6] is a machine learning dataset used for detecting spam messages. As shown in Figure 1, this dataset consists of a column containing text messages and a label column indicating whether these messages are spam or not. Each text message represents spam messages encountered in real-world conditions. The dataset contains a wide range of 5572 messages collected to cover various types of spam.

	v1	v2	Unnamed: 2	Unnamed: 3	Unnamed: 4
0	ham	Go until jurong point, crazy.. Available only ...	NaN	NaN	NaN
1	ham	Ok lar... Joking wif u oni...	NaN	NaN	NaN
2	spam	Free entry in 2 a wkly comp to win FA Cup fina...	NaN	NaN	NaN
3	ham	U dun say so early hor... U c already then say...	NaN	NaN	NaN
4	ham	Nah I don't think he goes to usf, he lives aro...	NaN	NaN	NaN

Figure 1. Sample inspections from the dataset

2.2. Used Algorithm

Bernoulli Naive Bayes is an effective machine learning algorithm commonly used in text-based classification problems. Its fundamental principle is to use the features (typically words) contained in a text for classification. The term "Naive" comes from the assumption that the algorithm treats each feature (word) independently from one another.

This algorithm is based on Bayes' Theorem and is used to calculate the probability of a text belonging to a particular class. It evaluates how common features (e.g., the presence or absence of certain words) are under different classes and predicts the class with the highest probability.

Mathematically, the basic formula for the Bernoulli Naive Bayes algorithm is as follows:

$$P(C_k | x_1, x_2, \dots, x_n) = \frac{P(x_1, x_2, \dots, x_n) \cdot P(C_k)}{\prod_{i=1}^n P(x_i | C_k)} \quad (1)$$

Here, $(C_k | x_1, x_2, \dots, x_n)$, represents the probability of class C_k given the features $x_1, x_2, \dots, x_n$ of the text. $P(C_k)$ denotes the prior probability of the class, while $P(x_i | C_k)$ represents the probability of each feature occurring within class C_k .

In particular, the Bernoulli Naive Bayes algorithm is commonly used in text classification problems such as spam detection. When labeling a text as spam or non-spam, the algorithm classifies based on the presence of words in the text. In this way, it stands out for its high accuracy and fast processing times. The Bernoulli Naive Bayes algorithm has a wide range of applications and is an effective tool in text-based classification problems.

2.3 Training Phase

The training phase of the model began with a thorough examination of the 'SMS Spam Collection' dataset. Preprocessing steps performed on the dataset were meticulously applied to enhance the quality of the text data and improve the accuracy of the model. As seen in Figure 2, the texts were converted to lowercase, punctuation marks and unnecessary spaces were removed, and stop-words were eliminated. These crucial steps were taken to ensure the homogeneity of the dataset and to enable the model to better process the text data.

The TF-IDF (Term Frequency-Inverse Document Frequency) method was used to extract feature vectors from the text documents. This method facilitates the conversion of each text document into a vector, thereby transforming the dataset into numerical format.

target		sms_text	num_characters	num_words	num_sentences	transformed_text
0	0	Go until jurong point, crazy.. Available only ...	111	24	2	go jurong point crazi avail bugi n great world...
1	0	Ok lar... Joking wif u oni...	29	8	2	ok lar joke wif u oni
2	1	Free entry in 2 a wkly comp to win FA Cup fina...	155	37	2	free entri 2 wkli comp win fa cup final tkt 21...
3	0	U dun say so early hor... U c already then say...	49	13	1	u dun say earli hor u c already say
4	0	Nah I don't think he goes to usf, he lives aro...	61	15	1	nah think goe usf live around though

Figure 2. Final state of the dataset after necessary processing steps

The feature vectors prepared for training the model were trained using the Bernoulli Naive Bayes classification algorithm. The data was divided into 80:20 ratio of training and test data. This algorithm was trained to classify feature vectors of spam and non-spam messages accurately, thus acquiring the ability to distinguish between spam and non-spam messages. During the training process of the model, the parameters of the algorithm were iteratively updated on the training dataset, enhancing the model's ability to accurately detect spam messages.

At the end of the training process, the performance of the trained model was evaluated on the test dataset. The model's predictions on the test dataset were compared with the actual class labels, and various performance metrics were calculated. These metrics include accuracy, precision, recall, and F1-score. The results obtained demonstrate the model's ability to accurately detect spam messages and its overall performance.

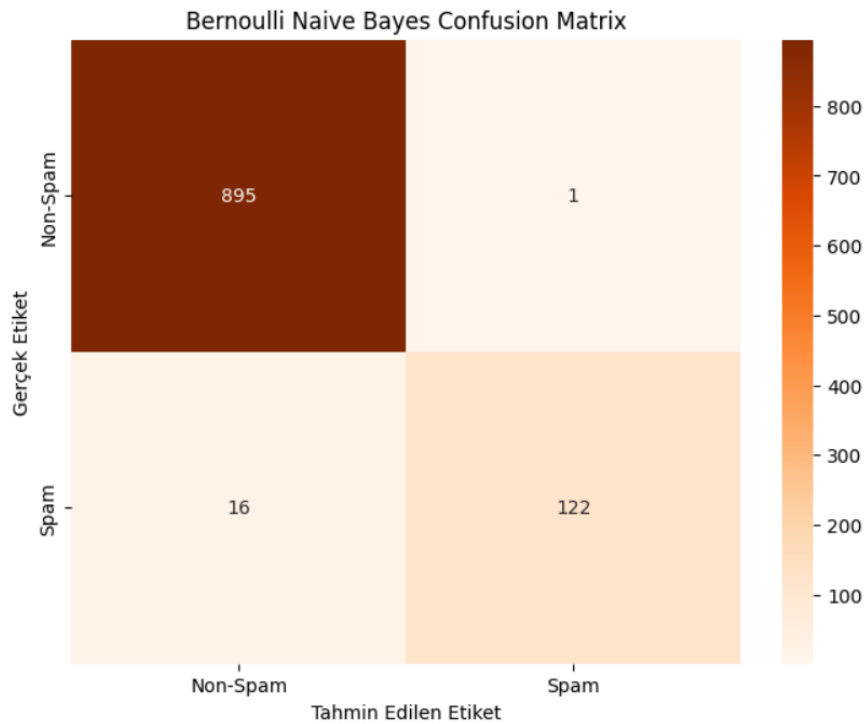
3. RESULTS

Table 1. Results of Performance Metrics

Accuracy	Precision	F1 Score	Recall
0.98355	0.99186	0.93486	0.88405

According to the results in Table 1, the performance of the model appears to be quite positive. The accuracy score is calculated as 98.36%, indicating that the model makes overall correct predictions. With a precision score of 99.19%, the model's high precision suggests that the

instances predicted as spam are indeed likely to be spam. The F1 Score, calculated as 93.49%, indicates that the model evaluates performance by balancing accuracy and precision. Finally, the recall score is measured at 88.41%, showing how effectively the model recognizes truly spam messages. These results demonstrate that the Bernoulli Naive Bayes algorithm is an effective tool for spam detection and helps protect users against messages containing spam.

Figure 3. Bernoulli Naive Bayes Confusion Matrix

The confusion matrix is a tool used to visualize the classification performance of the model in more detail. It shows the numbers of correct and incorrect classifications made by the model. According to Figure 3, it can be observed that the model correctly identifies non-spam messages and has a low rate of mislabeling them as spam. Additionally, it has been determined that the model has a high ability to correctly identify spam messages. The results of the confusion matrix indicate that the model accurately classifies spam and non-spam messages and demonstrates overall high performance. These results suggest that the model can be used as a reliable spam detection tool.

Table 2. Result of Performance Metrics

	Precision	Recall	F1 Score	Support
0	0.98	1.00	0.99	896

1	0.99	0.88	0.93	138
Accuracy			0.98	1034
Macro average	0.99	0.94	0.96	1034
Weighted average	0.98	0.98	0.98	1034

According to Table 2, the performance of the model appears to be quite high. The ability to classify ham messages (0) can be considered excellent. This is because precision, recall, and f1-score are all measured at 0.98 or higher. This indicates that the model has a very low probability of mislabeling ham messages and correctly identifies them. On the other hand, the ability to classify spam messages (1) is also quite high. Precision, recall, and f1-score values are measured around 0.93, indicating that spam messages are correctly identified. However, the recall value for spam messages is slightly lower, indicating that the model may miss some spam messages or misclassify them as ham messages.

In evaluating the performance of the model, both Macro and Weighted average evaluations are crucial. The Macro average evaluates the performance of different classes equally, while the Weighted average calculates the performance based on the number of samples in each class. Support indicates the number of examples in each class and shows how much data the model has for specific classes. When examining Macro and Weighted average values, it can be observed that the overall performance of the model is quite balanced and the classification ability is well distributed. Overall, the accuracy score is around 98%, indicating that the overall performance is quite reliable. However, considering the risk of missing spam messages, these results may need to be carefully evaluated and the model may need improvement when necessary.

4. GENERAL EVALUATION AND CONCLUSIONS

The study aimed to address the spam issue in mobile communication using the Bernoulli Naive Bayes algorithm. Based on the numerical results obtained, our model achieved a 98.35% accuracy rate, 99.19% precision rate, and a 93.49% F1 score. These findings indicate that the Bernoulli Naive Bayes algorithm is an effective tool for spam detection and contributed to the detection of spam messages in line with the study's objective. However, the sensitivity rate was measured at 88.41%, indicating some limitations such as the inability to detect certain spam messages.

The results underscore the validity and relevance of the Bernoulli Naive Bayes algorithm for spam detection. Nonetheless, there are limitations, including the failure to detect some spam messages. Therefore, future studies could focus on evaluating the model's performance on larger datasets and further improving spam detection methods. Specifically, there is a need to develop new techniques to increase the sensitivity rate and adopt a more precise approach to detecting spam messages. Nevertheless, this study is currently at a level where it can be utilized for any spam detection purposes.

The conducted study represents a significant step in combating the spam problem in mobile communication and lays a foundation for future research. Advancements in spam detection and prevention will enhance user security, making mobile communication platforms more reliable. This study provides a new perspective on spam detection research and encourages progress in this field.

REFERENCES

- [1] Mishra, S., & Soni, D. (2020). Smishing Detector: A security model to detect smishing through SMS content analysis and URL behavior analysis. *Future Generation Computer Systems*, 108, 803-815.
- [2] Amani Alzahrani; D. Rawat; "Comparative Study of Machine Learning Algorithms for SMS Spam Detection", 2019 SOUTHEASTCON, 2019.
- [3] Feng Wei; Uyen Trang Nguyen; "A Lightweight Deep Neural Model for SMS Spam Detection", 2020 INTERNATIONAL SYMPOSIUM ON NETWORKS, COMPUTERS AND COMMUNICATIONS (ISNCC), 2020.
- [4] Sridevi Gadde; A. Lakshmanarao; S. Satyanarayana; "SMS Spam Detection Using Machine Learning and Deep Learning Techniques", 2021 7TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON ADVANCED COMPUTING AND COMMUNICATION SYSTEMS (ICACCS), 2021.

- [5] Xiaoxu Liu; Haoye Lu, Amiya Nayak; "A Spam Transformer Model for SMS Spam Detection", IEEE ACCESS, 2021.
- [6] UCI Machine Learning Repository. (2022). SMS Spam Collection Dataset. Kaggle. <https://www.kaggle.com/datasets/uciml/sms-spam-collection-dataset> Date of Access: [14 March 2024].

BRAIN TUMOR DETECTION BY CLASSIFYING BRAIN MRI IMAGES

Ahmed AbuSamra¹, Dr. Muammer AKÇAY²

¹ Kutahya Dumlupınar University, Department of Computer Engineering,
a96samra@gmail.com - 0009-0009-0887-7628

² Kütahya Dumlupınar University, Department of Computer Engineering,
muammer.akcay@dpu.edu.tr - 0000-0003-0244-1275

ABSTRACT

The human mind, being a delicate organ, is susceptible to serious illnesses such as brain tumors. Precise diagnosis of such conditions becomes paramount for treatment efficacy and enhancing survival rates. Artificial intelligence (AI) plays a pivotal role in this regard, offering the potential for refining the classification of complex diseases and potentially revolutionizing healthcare.

Convolutional Neural Networks (CNNs), an advanced image processing technology, have demonstrated remarkable success in image classification. Their ability to accurately analyze and comprehend visual data makes them a powerful tool for pattern recognition and object detection within images.

CNNs utilize specialized layers, including convolutional and pooling layers, to progressively extract information from images. Leveraging deep learning techniques, CNNs excel at recognizing intricate details and subtle patterns, facilitating precise object classification and high-accuracy object detection within images.

CNNs hold significant promise in extracting crucial information from medical images, such as accurately identifying tumor types and locations. This information aids in treatment selection and enhances recovery prospects for brain tumor patients. Continual refinement and implementation of CNN technology are underway to deepen our understanding and improve accuracy in processing visual data.

In this study, advanced artificial intelligence techniques were employed to analyze and classify brain tumor images with exceptional accuracy. The results underscore promising prospects in

brain tumor diagnosis and treatment. For instance, the EfficientNetB3 model achieved an impressive classification accuracy of 99.21%, showcasing its ability to distinguish tumors with exceptional precision, thus offering hopeful prospects in brain tumor diagnosis and treatment. Brain tumors present a significant challenge in medicine, necessitating accurate diagnosis and effective treatment for optimal patient outcomes. Artificial intelligence emerges as a potent tool for enhancing the classification of such complex diseases. By integrating AI into medical imaging and big data analysis, we can enhance diagnostic accuracy and tailor treatment options for individual cases. Moreover, AI holds promise in driving the development of novel technologies for the early detection and treatment of brain tumors, signaling a significant stride toward a promising future in leveraging smart technologies for brain tumor classification and treatment.

Keywords: Artificial intelligence (AI), Brain tumors, Deep learning, Classification.

1. INTRODUCTION

The human brain, a marvel of complexity and vulnerability, is not immune to serious afflictions like brain tumors. The accurate diagnosis of such conditions is paramount for effective treatment and improved survival rates. Artificial intelligence (AI) has emerged as a transformative force in healthcare, offering the potential to revolutionize the classification of complex diseases [1]. In particular, Convolutional Neural Networks (CNNs), a sophisticated image processing technology, have shown remarkable success in image classification tasks. By leveraging deep learning techniques, CNNs excel at recognizing intricate patterns and details within images, making them invaluable tools for precise object classification and detection [2].

In the realm of medical imaging, CNNs hold significant promise for extracting vital information from images, such as identifying tumor types and locations with high accuracy. This information is crucial for guiding treatment decisions and improving outcomes for patients with brain tumors. The continual refinement and integration of CNN technology in medical imaging are enhancing our ability to process visual data with greater accuracy and efficiency [3].

This study employs advanced AI techniques to analyze and classify brain tumor images with exceptional accuracy, showcasing the potential of AI in improving brain tumor diagnosis and

treatment. The impressive classification accuracy achieved by models like EfficientNetB3 underscores the transformative impact of AI in distinguishing tumors with precision. As brain tumors pose significant challenges in healthcare, the integration of AI in medical imaging and data analysis offers new avenues for enhancing diagnostic accuracy and tailoring treatment strategies for individual patients [4]. The future holds promise for AI-driven technologies that enable early detection and personalized treatment of brain tumors, marking a significant step towards leveraging intelligent technologies for improved patient care in the field of brain tumor classification and treatment.

2. LITERATURE REVIEW

Ahmed and others conducted a study titled "Classification of Brain Tumors Using Deep Learning." Deep learning algorithms and Convolutional Neural Networks (CNN) were employed to enhance the effectiveness of Magnetic Resonance Imaging (MRI) devices in classifying brain tumors and identifying their types. Ahmed trained a brain tumor dataset using five pre-trained models: Xception, ResNet50, InceptionV3, VGG16, and MobileNet. The best result achieved an F1 score, which measures classification accuracy on previously unseen images, of 98.75% using the Xception model. The other models also exhibited very high accuracy, with all surpassing 97% [5].

Zheshu Jia and a colleague conducted a research project titled "Enhancing Brain Tumor Identification and Classification in MRI Images using Deep Learning Methods." The aim was to address the challenges associated with manual segmentation of MRI images depicting brain tumors. Their study introduces a novel approach called Automatic Heterogeneous Segmentation Using Support Vector Machine (FAHS-SVM), which integrates deep learning techniques to improve segmentation precision. Although the study does not explicitly mention convolutional neural networks (CNNs), it employs extreme learning machines (ELMs) for image classification and utilizes a probabilistic neural network for tumor detection within MRI images. Remarkably, the proposed FAHS-SVM system achieves an accuracy of approximately 98.51% in distinguishing between normal and abnormal brain tissues, underscoring the promising potential of deep learning methodologies in the identification and classification of brain tumors[6].

In "Enhancing Brain Tumor Classification via Deep Neural Networks and Transfer Learning," Sandeep Kumar et al. investigate the limitations of traditional pathological tissue analysis in classifying brain tumors. They propose a novel approach that utilizes Convolutional Neural Networks (CNNs) combined with transfer learning to improve the accuracy of brain tumor classification using MRI scans. This study underscores the benefits of deep learning methodologies, particularly CNNs, in automating tumor classification processes. The authors compare their CNN model with pre-trained networks such as ResNet, AlexNet, U-Net, and VGG-16, demonstrating significant enhancements in accuracy, precision, recall, and F1 score over existing methods. Their proposed method, employing an optimized ResNet-50 architecture, achieves impressive results, with 99.30% accuracy for benign tumors and 98.40% accuracy for malignant tumors. This research suggests that transfer learning-based CNNs hold substantial promise for enhancing the accuracy of brain tumor classification, ultimately leading to more efficient diagnostic procedures [7].

Hossein Mehnatkesh et al in study titled "An intelligent driven deep residual learning framework for brain tumor classification using MRI images" addresses the challenges in brain tumor classification through deep learning, particularly the complexities in designing effective architectures and the scarcity of experts in image-based tumor classification. To tackle these issues, the authors propose a novel framework that combines deep learning with evolutionary algorithms. This framework incorporates an Optimization-based Deep Convolutional ResNet Model, utilizing ResNet architecture for image classification, and a Novel Evolutionary Algorithm (IACO) that enhances exploration-exploitation balance during optimization. The key innovation lies in the automatic design of ResNet architecture and hyperparameters using IACO, eliminating the need for manual intervention. With an impressive average accuracy of 98.694%, this framework demonstrates its effectiveness in brain tumor classification using MRI images, paving the way for further exploration of automated deep learning architecture design in medical image analysis tasks [8].

3. METHODOLOGY

This section provides a comprehensive overview of the dataset utilized and outlines the proposed methodology.

3.1. Data Set

The dataset used in this study is a dataset taken from the Kaggle website. It includes a total of 7,023 images of human brain MRI scans. Each MRI image is annotated and classified into one of four categories based on pathologic findings:

1. Glioma: Pictures depicting brain tumors arising from glial cells, which are support cells in the central nervous system. Gliomas can vary in severity and are often classified by grade.

2. Meningioma: Pictures showing tumors arising from the meninges and the protective membranes surrounding the brain and spinal cord. Meningiomas are usually benign and slow-growing but can cause symptoms if they press on nearby structures.

3. No tumor: Images showing the normal anatomy of the brain without any detectable tumors or abnormalities. These images serve as a reference for comparison and help distinguish between pathological findings and normal changes.

4. Pituitary gland: Pictures showing tumors in or around the pituitary gland, which is a small gland located at the base of the brain and regulates hormone production. Pituitary tumors can affect hormone levels and lead to different symptoms depending on their size and location.

The dataset provides a variety of MRI images that capture different disease states and differences in brain anatomy. This comprehensive coverage facilitates the development and evaluation of algorithms for brain tumor classification and detection. In addition, the large size of the dataset and well-defined classes contribute to robust model training and validation, which ultimately enhances the accuracy and reliability of AI-based diagnostic tools for brain tumors.

3.2. Proposed Method

This section provides a concise overview of the models proposed in our study for brain tumor classification from MRI images. These models harness the power of artificial intelligence and deep learning to enhance diagnostic accuracy. We explore their architectures and methodologies, emphasizing their potential to revolutionize medical imaging and improve brain tumor diagnosis.

3.2.3. EfficientNetB3

EfficientNetB3 emerges as a highly efficient and performant model in the field of image processing within deep learning. Developed by Google AI in 2021, this model garners attention for its ability to achieve similar or better results compared to popular models like ResNet and MobileNet while utilizing fewer parameters and computational resources.

EfficientNetB3's architecture is designed using innovative techniques such as compound scaling and mobile inverted residual connections. Compound scaling involves scaling different components of the model at different rates, striking an ideal balance between complexity and accuracy. Mobile inverted residual connections, optimized for mobile devices, facilitate the use of fewer parameters and faster operation.

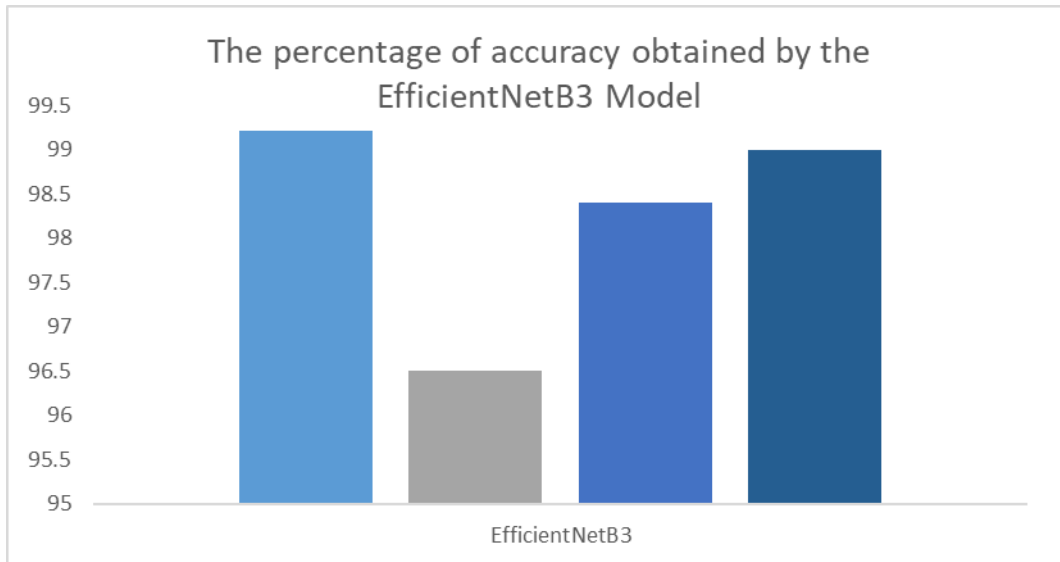
EfficientNetB3, renowned for its versatility, is utilized across a spectrum of image processing tasks, encompassing image classification, object detection, semantic segmentation, medical imaging, autonomous vehicles, and robotics. Its emergence marks a new era of efficiency in image processing, rendering it particularly suitable for mobile devices and resource-limited environments. This efficiency is attributed to its capability to achieve remarkable accuracy while utilizing fewer parameters and computational resources.

4. EXPERIMENTAL RESULTS

In this section, we present the findings of our study on brain tumor classification from MRI scans. We summarize the outcomes obtained from employing various deep learning models and assess their performance metrics. These results offer insights into the effectiveness of each model in accurately identifying different tumor types. Through this analysis, we aim to understand the strengths and limitations of each approach and inform future research and clinical practices in brain tumor detection and classification.

Model	Glioma Accuracy	Meningioma Accuracy	No Tumor Accuracy	Pituitary Accuracy
EfficientNetB3	99,21	96,5	98,4	99

Table 1. Results of the proposed model.

Figure 1. Results of the proposed model.

EfficientNetB3:

Effectiveness in identifying different types of brain tumors with high accuracy: EfficientNetB3 demonstrated exceptional performance in classifying gliomas and meningiomas, achieving an accuracy close to 99%. This model excels in distinguishing between these specific tumor types with remarkable precision.

Strengths: EfficientNetB3's high accuracy in classifying gliomas and meningiomas showcases its robust ability to differentiate between these tumor types. Its efficiency in handling complex data and extracting relevant features contributes to its superior performance.

Limitations: While EfficientNetB3 performs exceptionally well in classifying specific tumor types, its performance may vary when applied to a broader range of brain tumor classifications. Further research is needed to explore its effectiveness in classifying rare or less common tumor types.

4. RECOMMENDATIONS AND RESULTS

Future research and clinical practices in brain tumor detection and classification should focus on enhancing the models' capabilities to accurately classify a wider range of tumor types, including rare and less common variants. Incorporating advanced techniques such as transfer learning, ensemble methods, and data augmentation could improve the models' performance and generalizability. Additionally, collaboration between researchers, clinicians, and data scientists is essential to develop robust and reliable models for precise brain tumor classification in clinical settings.

Three deep learning models were evaluated for brain tumor classification: EfficientNetB3, The EfficientNetB3 model demonstrated excellent performance in classifying gliomas and meningiomas with an accuracy approaching 99%, reflecting its high capability in distinguishing between these tumor types. On the other hand, the VGG16 and ResNet models showed good performance in classifying astrocytomas and neuroblastomas, but exhibited lower accuracy in classifying gliomas and meningiomas compared to EfficientNetB3.

REFERENCES

- [1] R. Ranjbarzadeh, A. Caputo, E. B. Tirkolaei, S. J. Ghouschi, and M. Bendeche, "Brain tumor segmentation of MRI images: A comprehensive review on the application of artificial intelligence tools," *Comput. Biol. Med.*, vol. 152, p. 106405, 2023.
- [2] W. Ayadi, W. Elhamzi, I. Charfi, and M. Atri, "Deep CNN for brain tumor classification," *Neural Process. Lett.*, vol. 53, pp. 671–700, 2021.
- [3] B. A. Mohammed and M. S. Al-Ani, "An efficient approach to diagnose brain tumors through deep CNN," *Math. Biosci. Eng.*, vol. 18, pp. 851–867, 2020.
- [4] F. M. ZainEldin, H., Gamel, S. A., El-Kenawy, E. S. M., Alharbi, A. H., Khafaga, D. S., Ibrahim, A., & Talaat, "Brain tumor detection and classification using deep learning and sine-cosine fitness grey wolf optimization.," *Bioeng. 10(1)*, 18.2022 .,
- [5] A. Saleh, R. Sukaik, and S. S. Abu-Naser, "Brain tumor classification using deep learning," in *2020 International Conference on Assistive and Rehabilitation Technologies (iCareTech)*, IEEE, 2020, pp. 131–136.
- [6] Z. Jia and D. Chen, "Brain tumor identification and classification of MRI images using deep learning techniques," *IEEE Access*, 2020.
- [7] S. Kumar, S. Choudhary, A. Jain, K. Singh, A. Ahmadian, and M. Y. Bajuri, "Brain

- tumor classification using deep neural network and transfer learning,” *Brain Topogr.*, vol. 36, no. 3, pp. 305–318, 2023.
- [8] H. Mehnatkesh, S. M. J. Jalali, A. Khosravi, and S. Nahavandi, “An intelligent driven deep residual learning framework for brain tumor classification using MRI images,” *Expert Syst. Appl.*, vol. 213, p. 119087, 2023.

IMPROVING THE QUALITY OF GRAYSCALE HISTORICAL IMAGES WITH SUPER-RESOLUTION TECHNIQUE

Res. Asst. ABDULLAH HARUN INCEKARA^{1,2*}, Prof. Dr. DURSUN ZAFER SEKER³

¹ Istanbul Technical University, Graduate School,

incekaraa@itu.edu.tr – ORCID: 0000-0001-9166-7537

² Tokat Gaziosmanpasa University, Faculty of Engineering and Architecture,

abdullah.incekara@gop.edu.tr – ORCID: 0000-0001-9166-7537

³ Istanbul Technical University, Civil Engineering Faculty,

seker@itu.edu.tr – ORCID: 0000-0001-7498-1540

ABSTRACT

Images that are inadequate in terms of quality and quantity are improved with super-resolution techniques. Today, deep learning-based algorithms are preferred in super-resolution studies instead of interpolation and reconstruction-based methods. These algorithms are mostly run on color images and evaluated with a limited number of image quality metrics. In this study, unlike the literature, grayscale historical images were enhanced with deep learning-based super-resolution technique. The image data used are aerial photographs obtained by photogrammetric technique and all of them do not contain color information due to the hardware technology of the year in which they were acquired. Since this deficiency increases the similarity between photographs, it may cause the data set to be prone to overfitting. Training data set consists of 720 photographs and these belongs to the year of 1982. This dataset was trained using the Super-Resolution Convolutional Neural Network (SRCNN) model depending on varied regularization techniques such as dropout, batch normalization and L1/L2. Test images were enhanced by means of the models trained in different scenarios. The quality of improved test images was evaluated using metric measures of RMSE, PSNR, SSIM, and UIQI as well as visual interpretation. As a result of the study, the effects of regularization techniques on improving grayscale historical images were comparatively revealed.

Keywords : Regularization, Super-Resolution, Image Quality Metric

KÜTÜPHANE MEKÂNLARINA IŞIK TUTMAK: TASARIMDA GÜN IŞIĞI ÜZERİNE KAPSAMLI BİR ÇALIŞMA

Dr. Öğretim Üyesi TURGUT KALAY¹, Arş. Gör. AYŞENUR KANDEMİR²

¹ KÜTAHYA DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ, Mimarlık Fakültesi,

turgut.kalay@dpu.edu.tr - ORCID ID: 0000-0002-8532-1203

² İSTANBUL NİŞANTAŞI ÜNİVERSİTESİ, Sanat ve Tasarım Fakültesi,

aysenur.kandemir@nisantasi.edu.tr - ORCID ID: 0000-0002-9558-2984

ÖZET

Bu çalışmanın konusu, kütüphane mekânlarının tasarımlarında gün ışığının kullanımının değerlendirilmesidir. Gün ışığının iç mekânda kullanımı, yapay aydınlatmaya bağımlılığı azalmakta, aynı zamanda bireyin hem fizyolojik hem de psikolojik refahı üzerinde önemli bir etki bırakmaktadır. Bununla birlikte, gün ışığından yararlanırken görsel konfor koşullarının sağlanması ve ergonomik risk faktörlerinin göz önünde bulundurulması gerekmektedir. İç mekânlarda gün ışığından yararlanılması hakkında çalışmalar yapılmış olmasına karşın, kütüphane mekânlarında gün ışığı kullanımının sistematik bir şekilde tartışılmasının Türkçe literatürde oldukça kısıtlı olduğu görülmüştür. Dolayısıyla çalışma, kütüphane mekânlarında gün ışığından yararlanmanın önemine dikkat çekmek, tasarımında gün ışığının iç mekâna nüfuz etmesine olanak sağlanan kütüphaneleri sistematik bir şekilde incelemek ve kütüphane mekânlarının tasarımları hakkında yönelim belirlemek için betimleyici bir çalışma olması açısından önem taşımaktadır. Bu çalışma, kamusal mekânlar olan kütüphanelerin tasarımında gün ışığından yararlanmanın, fizyolojik ve psikolojik refah üzerindeki etkilerini, görsel konforu sağlamanın önemini ve enerji tasarrufundaki rolünü vurgulamayı amaçlamaktadır. Gün ışığından yararlanmanın kütüphane mekânlarının tasarımındaki önemini irdelenmesi için doküman analizi yöntemi tercih edilmiştir. Kütüphane tasarımında gün ışığının etkisinin sistematik bir şekilde değerlendirilebilmesi için konu, gün ışığının kullanıldığı kütüphaneler ile sınırlandırılmış, tamamen yapay aydınlatma tercih edilerek tasarlanmış kütüphaneler kapsam dışı bırakılmıştır.

Anahtar Kelimeler : iç mekân, iç mimarlık, kütüphane, aydınlatma, gün ışığı.

SHEDDING LIGHT ON LIBRARIES: A COMPREHENSIVE STUDY ON DAYLIGHT IN DESIGN

ABSTRACT

The subject of this study is the evaluation of the use of natural light in the design of library spaces. The use of natural light in indoor spaces not only reduces dependence on artificial lighting but also significantly impacts both the physiological and psychological well-being of individuals. However, it is essential to ensure visual comfort conditions and consider ergonomic risk factors while harnessing natural light. Despite studies on the utilization of natural light indoors, it has been observed that there is a limited systematic discussion on the use of natural light in library spaces in the Turkish literature. Therefore, this study is important in drawing attention to the significance of harnessing natural light in library spaces, systematically examining libraries where the penetration of natural light into the interior is facilitated in their design, and determining the orientation regarding the designs of library spaces. This study aims to highlight the effects of harnessing natural light in the design of public spaces such as libraries, emphasizing its impact on physiological and psychological well-being, the importance of ensuring visual comfort, and its role in energy conservation. The document analysis method has been chosen to examine the importance of harnessing natural light in the design of library spaces. To systematically evaluate the impact of natural light in library design, the scope of the study is limited to libraries that make use of natural light, while libraries designed solely with artificial lighting are excluded.

Keywords: interior space, interior architecture, library, lighting, daylight.

TARİH, HAFIZA VE PEYZAJIN İZLERİ

Arş. Gör. Seher Simay KUŞOĞLU, Prof. Dr. Elmas ERDOĞAN

Ankara Üniversitesi, sskusoglu@ankara.edu.tr - 0000-0001-8932-5490

Ankara Üniversitesi, erdogan@ankara.edu.tr – 0000-0002-4193-629X

ÖZET

Herhangi bir alanda görünür olan doğal, kültürel ve fiziksel tüm bileşenleri içeren peyzaj, sürekli gelişim, değişim ve dönüşüm içinde olan dinamik bir olgudur. Peyzajdaki bu değişim sürekli olup doğanın karmaşık ve spontan işleyişinin insan eylemleri ile etkileşimi sonucu ortaya çıkmaktadır. Peyzaj, her biri kendi dinamik değişimine sahip ve birbiri ile ilişkili, etkileşim içinde bulunan birçok bileşenden oluşmaktadır. Peyzaj bütüncül olarak değerlendirildiğinde alt ölçekteki değişimlerin peyzajın genel görünümü ya da kimliğini değiştirmede ancak süreç içinde tekrar etmesi durumunda yeni oluşumlar ve dokular, izler ortaya koyduğu izlenmektedir. Ancak bu döngü doğal ve yapay etmenler doğrultusunda peyzajın evrilmesine neden olmaktadır. Hafıza/bellek ise deneyimlerin, bilgi ve verilerin depolanabildiği, hatırlanabildiği bilgi ve sistemlerdir. Böylece geçmiş deneyimleri hatırlatma/hatırlama, tanıma, öğrenme ve bilgiyi kullanma yeteneği sağlayan bir süreç olarak işlev görmektedir. Dolayısı ile hafıza hem geçmiş hem bugün ile ilgili olup bu bağlantıyı sürekli kılmakta, köprü işlevi görmektedir. Peyzajın da eşsiz bir hafızası bulunmaktadır ve bütün farklı dönemlerine ilişkin bilgi ve izleri içermektedir.

Peyzajdaki izler insan ve doğa arasındaki etkileşim doğrultusunda oluşmaktadır. Peyzaj bütünlüğü içinde insan gereksinimleri sonucu ortaya çıkan kullanımlar ve eylemler çeşitli izler oluşturmaktadırlar. Süreç içinde bu izler yok olabilmekte ya da belirginleşebilmektedir. İzler, içinde konumlandığı peyzajın genel özelliklerine, karakterine, ölçek ve niteliğine göre farklılaşmaktadır. Peyzajda izler herhangi bir tarihi olay, arkeolojik alan, güzergâh, açık ve yeşil alan kullanımı ya da yerleşimin izleri olabilmektedir. Burada görünen/algılanan ve algılanamayan peyzaj bileşenleri bir arada yer almakta; farklı dönem ve uygarlıklara ait kullanımları, yaşam pratiklerini, yerleşim kalıntılarını, dokuları, alanları, rotaları bugüne taşıyan kültürel, tarihi alanlar peyzajın izleri olmaları yanında aynı zamanda hafıza mekânlarıdır.

Bu bildiride geçmişe köklenen ve tarihin izlerini taşıyan; hatta yaşam alanlarının içine nüfuz ettiği peyzajın izleri tanımlanacaktır. Daha sonra kültür, tarih, kimlik ve bellek verileri içeren ve ekolojik, arkeolojik, etnografik açıdan hafıza mekanları niteliğindeki bu alan ve izlerin gelecek kuşaklara aktarımının önemi vurgulanarak bu oluşumların sürdürülebilirliklerinin sağlanması için sunum yöntem ve teknikleri irdelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Peyzaj, Peyzajın İzleri, Tarih, Arkeoloji, Turizm, Hafıza Mekânları, Kalıntı Peyzajlar, Kültürel Peyzajlar, Kültürel Miras Alanları.

GİRİŞ

İnsanlar var oluşlarından itibaren çevrede yok edilemez izler bırakmışlardır. Peyzajı oluşturan ve genel görünüm içinde yer alan bu izler farklı dönem ve uygarlıklara ait olup önemli kültür bileşenleri, miras alanları, tarımsal ya da kırsal peyzajlar, ulaşım koridorları, yarı-doğal habitatlar ve kültürel peyzaj alanlarıdır. Peyzajdaki izler, insan ve doğa arasındaki etkileşim ile başlamakta; peyzaj bütünlüğü içinde insan gereksinimleri doğrultusunda tekrar eden kullanımlar çeşitli izler oluşturmaktadırlar. Süreç içinde bu izler kimi zaman yok olurken kimi zaman daha da belirginleşebilmektedir. İzler, peyzajın içinde geçmiş ve tarih ile bağ/ilişki kuran fiziksel varlıklar ve doğal-kültürel oluşumlar olarak tanımlanabilmektedir. Peyzajda izler daima hafıza/bellek değeri olan ve bütünü alt bileşenleri anısal alanlar, peyzaj parçaları, rotalar, kalıntılar gibi oluşumlardır. Bu tür alanların somut ve soyut bileşenleri söz konusu olup tarihi ve kültürel değere sahip, geçmiş ile ilgili, geçmiş yaşamlara tanıklık etmiş alanlardır. Bu izler herhangi bir tarihi peyzaj alanı, açık ve yeşil alan biçimlenmesi, mesire alanı/yeri, arkeolojik sit alanı, yerleşim kalıntısı ya da yapısal izler olabilmekte; niteliğine göre farklı kimlikte peyzaj özellikleri taşımaktadırlar. Burada görünen/algılanabilen ve görünmeyen/algılanamayan peyzaj bileşenleri bir arada yer almaktadır. Kültürel peyzajlar olarak da değerlendirilebilecek bütün alanlar farklı dönem ve uygarlıklara ait yaşam izleri ve kültürel-doğal kalıtlar içerebileceği gibi tek bir döneme ait izler de olabilmektedir.

Peyzajdaki izler doğada var olan ve bugüne ulaşabilmiş geçmiş dönemlere ait kullanımları, yaşam pratiklerini, yani yaşam çevrelerine ait izleri içeren dokular, alanlar, izler ve rotalardır. Bu izler buldukları coğrafya, konum ve alana ilişkin kimlik, hafıza ve kültürel-tarihi veri içeren alanlar olup ekolojik, kültürel, tarihi, arkeolojik, etnografik nitelikli olabilmektedirler. Bu alanlarda peyzajın transformasyonu izlenirken aynı zamanda tarih, doğa, kültür, arkeoloji içeren somut ve soyut değerleri de deneyimlemek olasıdır. Farklı dönemlerde kullanım yoğunluğuna göre bazen bu oluşumlar/izler tek katmanlı iken kimi zaman da çok katmanlı olabilmektedir. İzlerin içinde yer aldıkları peyzaj bütününe özelliklerine de bağlı olarak farklı nitelik, kimlik ve enerjileri bulunmaktadır.

Burada peyzajın hafızası, geçmişin kalıntıları, daha önce gerçekleşmiş yaşam, eylem ve aktivitelerin izleri, tarih ve hafıza bir arada bulunmaktadır. Geçmiş kültürlere ait yaşamların izleri kimi zaman tek bir ayak izi, kimi zaman ulaşım güzergahı, bir çizgi, bir doku, bir alan niteliğinde peyzaja çizilmiş ve işlenmiştir. Peyzajda izlerin bazıları birkaç dakika önce oluşmuş bazıları ise asırlar/yüzyıllar hatta milyonlarca yıl öncesinde oluşmuş izlerdir. Bir etkinliğin, bir eylemin, bir sürecin, alışkanlığın, yaşam döngüsünün peyzaja işlenmesidir. Herhangi bir yerleşim dokusunun izi, habitatın bir yerleşime, konuta, yerleşime ya da ‘yer’ e dönüşmesi ile eski olan unutulurken yerine gelen yeni kullanım kalıcı hale dönüşmektedir. Böylece peyzajlar biçim bulmakta, değişip-dönüşmekte, yeniden yapılandırılmakta ya da yeniden yaratılmaktadır. Bu mekânlar ve alanlar geçmişten bugüne gerçekleşen yaşamların bilgilerini içermekte, enerjisini be izlerini taşımaktadır. Peyzajlar geçmişe köklenen, geçmiş yaşamların ruhunu taşıyan, yaşamların içine nüfuz ettiği; duysal ve anısal değere sahip alanlardır (Görsel 1).

Görsel 1: Tarih, hafıza ve peyzajın izleri, Anonim, 2024a

PEYZAJIN İZLERİ

Yerleşmelerin biçim bulduğu, içinde yaşanan her alan ve mekân geçmişin ve bugünün izlerini geleceğe yansıtma aracı olarak işlev görmektedir. Sürekli değişen ve dönüşen, dinamik bir yapıya sahip olan peyzaj, doğal ve kültürel katmanların yanı sıra içinde bitki, hayvan ve insan varlığının da katman oluşturduğu bir olgudur. Peyzajın yapısı ve karakteri doğal oluşumlar ve insan etkisi ile gerçekleşmektedir.

Toplumlar ve insanlar, öncelikle temel gereksinimlerinin karşılanması daha sonra da konfor alanlarının oluşturulması amacı ile içinde yer aldıkları çevreleri değiştirmiş, tasarlamış ve dönüştürmüştür. Gerek yerleşmek, barınma alanı oluşturmak gerek güncel yaşamın gerektirdiği eylemler için ve sosyal kültürel aktivitelerde bulunmak amacı ile peyzajın doğal yapısına müdahalede bulunarak üretim ve yapı alanları oluşturmuştur. Üretim amaçlı olarak gerçekleştirilen tarımsal etkinlikler kültürel peyzaj alanları oluşumunu sağlarken doğal özelliklerini yitirmiş, peyzajın işleyişinde değişikliklere neden olmuştur. Yapılanma faaliyetleri için kullanılan araziler de özgün formunu kaybederek kentsel dokuları oluşturmuştur.

Her uygarlık kendi özgün yaşam biçimini yansıtan yapı tür ve biçim özelliklerini kullanarak kentsel dokular oluşturarak kendi kültürlerini ve yaşam izlerini hem yapısal olarak hem de açık alanlarda kendilerinden sonra gelen uygarlıklara aktarmıştır. Gündelik hayatın gözlemlenmesi açısından kent işlevsel bir alan sunmaktadır. Peyzajın birçok farklı katmandan oluşan doğal özellikleri yanında barındırdığı birçok farklı kültürel katman da bu şekilde oluşum göstermiştir. Her toplumun geleneksel ve kültürel yapısı aynı zamanda yapı, yapı grupları ve yakın çevre ilişkileri yerleşim dokuları aracılığı ile aktarılmıştır. Farklı kültürel ve geleneksel yaşam biçimleri, insanların oluşturdukları mekânın gerek yapı boyutunda özgün olmasını gerek kentsel doku içindeki işleyişi, demografik, sosyal, kültürel yapıyı yansıtan kültürel alanları

miras olarak aktaran izlerin yapı ve yakın çevreleri, kentsel mekânlar, açık ve yeşil alanlar üzerinden okunmasını mümkün kılmaktadır.

Ingold'a göre (2000), peyzajın zamansal bir boyutu olduğu ve antropojenik faaliyetler ile yakından bağlantılı olması göz ardı edilemeyecek bir olgudur. Benzer şekilde Avrupa Konseyi'nin raporuna göre (2000) de peyzajın sadece kültürel, insan yapısı ya da doğal unsurları ile değil, bunların tümü ve birbirleri ile ilişkilerinin ele alınması gerektiği vurgulanmıştır. Peyzajın analizinin doğru yapılabilmesi için alanın geçmişine ilişkin bilgilerin de değerlendirilmesi büyük önem taşımaktadır. Peyzaj arkeolojisi ve peyzaj tarihi gibi yaklaşımların bu kapsamda yönlendirilmesi, arkeolojik ve tarihi verilerin de planlama ve tasarım sürecine dâhil edilmesi, kentlerin bellek/hafıza ve doğal-kültürel miras değerlerinin korunması, geliştirilmesi, aktarılması ve sürdürülebilirliğin sağlanmasında önemli bir etken olmaktadır (Görsel 2).

Görsel 2: Tarih, hafıza ve peyzajın izleri, Anonymous, 2024a

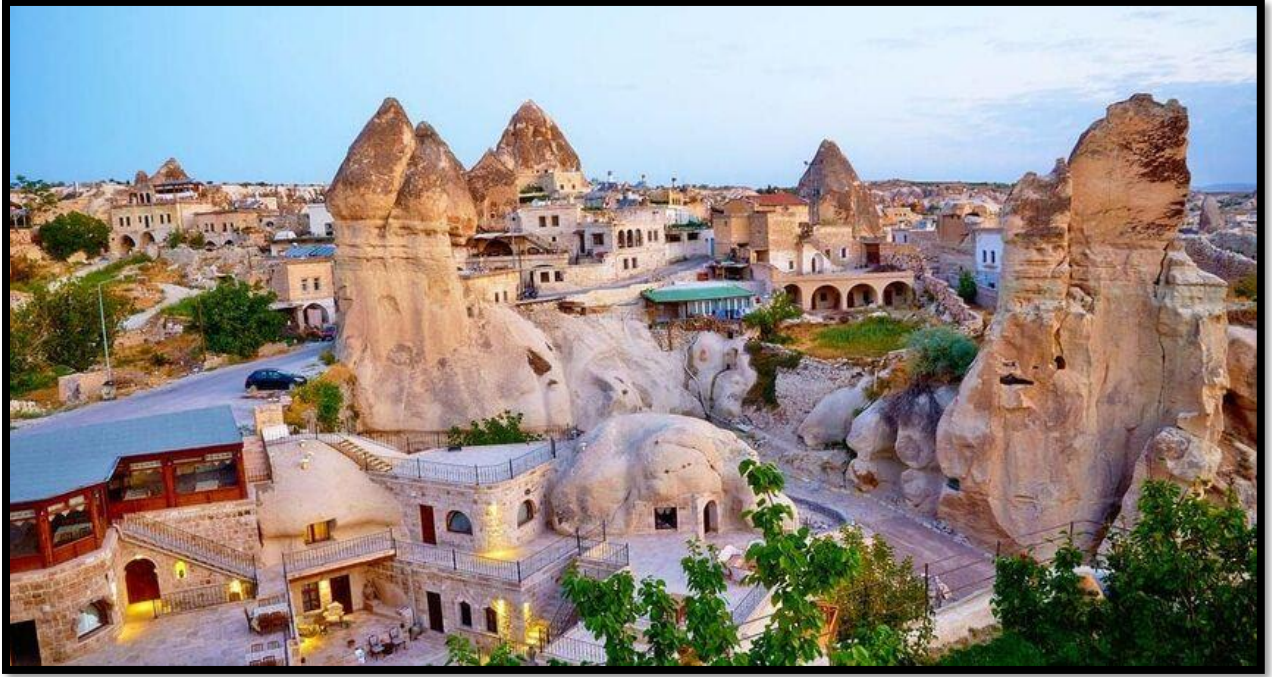
Uygarıkların tasarladığı ve inşa ettiği yapıyı doğal çevreden ayrı değerlendirmek katmanların kendi işleyişleri hakkında bilgi sahibi olmak amacı ile yararlı olmaktadır. Ancak yapı ve yapı gruplarının da içinde yer aldığı doğal çevreden bağımsız değerlendirilmesi mümkün değildir (Adams 2019). İklim, bitki örtüsü, güneşlenme süresi gibi birçok farklı doğal bileşeni tasarım sürecine dâhil eden mimari tasarım, doğal peyzaj öğeleri ile birlikte değerlendirilmelidir. İçinde yer aldığı coğrafyanın doğal peyzaj özelliklerine ve sosyo-kültürel yapısına göre biçimlenen yapılar/binalar form, biçim, materyal, mekân kurguları gibi özellikleri ile bulunduğu yer ve insanların yaşayış biçimleri hakkında fikir vermektedir (Görsel 3).

Görsel 3: Tarih, hafıza ve peyzajın izleri, Anonim, 2024b

Toplumların sosyo-kültürel yapısı ile birlikte yapılara ve yakın çevrelere yükledikleri anlam, mimari biçimlenme, yapı formları, kullanılan yapı gereci peyzaj bütünü ve kültürel miras alanlarını oluştururken süreç içinde bu oluşumlar peyzajın izlerine dönüşmektedir. Mimari tasarımda kullanılan malzemeler içinde yer aldıkları coğrafyanın özgün doğal peyzaj bileşenlerinden olup her bir coğrafyada bulunun farklı materyaller ile o bölgenin insanının yaşayış biçimine, kültürüne, geleneklerine göre tasarlanan yapılar özgün kimlik taşımakta ve kültürel mirasın bir bileşeni olarak algılanmaktadır. Her toplum yapılar ve yakın çevre ilişkileri ile kendi kültürlerini birer iz olarak peyzajda bırakmaktadır.

İnsanların yapılar ve yakın çevreleri ile kurdukları ilişki, peyzajı okuma ve kullanma biçimlerini yansıtan izler olarak da yorumlanabilmektedir. Peyzajın sürekli değişen ve dönüşen dinamik yapısı doğal süreçlerin yanı sıra o peyzajın kullanıcılarının peyzajı nasıl algıladığı ve nasıl kullandığı ile de doğrudan ilişkilidir. Bugün peyzajdaki değişimler, kültürel peyzajların karakteristik özelliği olan çeşitlilik, tutarlılık ve özgün kimlik kaybına neden olduğu için bir tehdit olarak görülmektedir. Değişimin kaynağı peyzajın kendi yapısında da var olan dinamizmdir. Ancak peyzajların kültürel miras, özgün kimlik değerlerinin de korunması gerekmektedir. Peyzajın sunduğu izler tespit edilip, doğru koruma ve kullanım kararları ile kültürel mirasın, özgün kimlik değerlerinin ve geçmiş sosyo-kültürel yapının korunması da mümkündür (Görsel 4).

Görsel 4: Tarih, hafıza ve peyzajın izleri, Anonim, 2024c

Gerek doğal ya da kırsal gerekse kentsel alanlarda peyzajın izleri, somut ve soyut izler olarak okunabilmektedir. Somut izler kapsamında bakıldığında kentin fiziksel durumu ve taşıdığı izler; kentlerin planları, yerleşim dokuları, mimari yapı kültürü ve tek yapı ölçeklerinde görülebilmektedir. Kentlerin soyut izler kapsamında okunmasında da kentin barındırdığı ‘mekan’ı ‘yer’ yapan sosyal, kültürel, ekonomik, dini, siyasi birçok soyut oluşumun geçmişten bugüne süregelen yansımaları izlenebilmektedir. Martindale’e göre (2005), kent, bir mekân olmanın yanı sıra aynı zamanda sosyo-psikolojik bir ortamdır. Kentlerde yaşayan insanlar, tarih boyunca farklı gelenek ve görenekler ile yaşam sürmüşler ve bu farklılıkları kent içinde farklı zaman ve mekânlarda yapı/yapı grupları ve yakın çevrelerinde yansıtmışlardır.

Kentlerin kültürel miras alanlarının korunması da birçok farklı inaniş, kültüre sahip olan insanların yaşam biçimleri ile kente bıraktıkları izlerin saptanarak fiziksel değişimlere entegre olması, kimi durumda ön planda algılanan kimi zaman ise kaybolmaya yüz tutan değerlerin korunması ve kullanılması ile sürdürülebilirliğinin sağlanması mümkün olabilmektedir.

Kent, toplumsal ve kültürel bir öze sahiptir. Kentten söz etmek, doğrudan belirli kültürel bir yaşam ve yaşam alanından ve bir kültür kalıbından söz etmek demektir (Alver 2017). Daima kültür ile birlikte anılan kent, kültürü içeren mekân olarak tanımlanmaktadır. “*Kent bir yapılar yığından çok birbiriyle ilişkili ve sürekli etkileşim içinde olan bir işlevler kompleksidir; tek başına bir güç yoğunlaşması değildir, aynı zamanda bir kültür kutuplaşmasıdır*” (Mumford 2007; Alver 2017).

Peyzajın izlerini kimi zaman doğal bir alanda kimi zaman kırsal bir alanda ya da kentsel bir alanda bulmak olasıdır. Bu izler her yerde, her mekândadır. Bazen çok belirgin iken bazen de çok silik ve zor algılanabilir durumdadır. Nerede bulunursa bulunsun peyzajın izleri anısal, duysal ve aynı zamanda fiziksel/maddi değere sahip hafıza alanları olup evrensel ya da ulusal

ölçekte değere sahip alanlardır. Bir ticaret yolu/güzergâhı, arkeolojik sit alanı, endüstriyel peyzaj alanı kalıntısı, önemli bir savaş alanı, bir yöreye kimlik kazandıran mekânsal ya da yapısal kullanımlar ve yapı bileşenleri olabileceği gibi doğal kalıntı peyzajlar ya da kalıntı ormanları gibi çok farklı nitelikte alanlar, mekânlar, odak noktaları olabilmektedir.

Kimlik, hafıza ve ruh; kentlerin tanımlanmasında ve okunmasında belirleyicidir. Kent bir hafıza-mekân olarak insanların somut ve soyut faaliyetlerinin tümünün kaydını tutmakta, izlerini taşımaktadır. Kenti var eden mekanlar; yollar, sokaklar, anıtlar, köprüler ya da kent yaşantısını imgeleyen travmalar, türküler, zaferler, yenilgiler, *“bazen düz bazen de metaforik anlamlarıyla bir kentin hafızasını sürekli canlı ve diri tutacak olan hatırlatıcılar olarak işlev görmektedir. Böylelikle kentler, canlı ve sürekli diri kalabilecek bir hafızaya kavuşarak, kendilerine özgü bir kent kimliğini, kişiliğini, benliğini ve karakterini sergileme olanağını bulmuş olurlar”* (Sam ve Sam 2012).

Sosyo-kültürel, fiziki, ekonomik, politik ve teknolojik dinamikler Dünya’yı değiştirirken, bu değişimin yansıdığı en önemli bileşenleri kentlerdir. Kentlerin farklı bağlamsal katmanlardan oluştuğunu ve bu katmanların üst üste eklenerek, yan yana gelerek, hatta bazen iç içe geçerek özgün formlarını temellendirdiğini söylemek mümkündür. Bu dinamiklerin etkileşimi sadece kentleri değil gündelik yaşamı da hızla değiştirip dönüştürmekte, bunun sonucunda yeni bir kentsel mekân ve yeni mekânsal pratikler ortaya çıkmaktadır. Devam eden yeniden yapılanma ve değişim sürecinde kent ve mimarlık arasındaki etkileşimsel ilişki dramatik bir biçim almaktadır. Turgut’a göre (2021) bu süreçte yeniden üretilen mekânlar; zamansal ve mekânsal tabakalaşmayı/katmanlaşmayı oluşturmakta ve bu zaman-mekân birikimi, kentsel değişim analizi sürecinde incelenmesi ve açıklanması gereken temel bir olgu haline gelmektedir. Farklı katmanların birbirine karışarak bir arada var oluşu ile kentsel bağlamda her türlü küresel ve bölgesel dinamiğin izlerini barındıran katmanların aynı anda ve aynı mekânsal seviyelerde varlığını ifade etmektedir. Sınırları belirsiz, ayrışmak yerine birleşip kolektif olarak varlığını sürdüren bu katmanlar, etkilendikleri dinamiklerin ve dönüşüm süreçlerinin izlerini koruyarak, bu izleri mekânın ve gündelik yaşamın bugününe ve geleceğine taşımaktadır (Turgut 2021). (Görsel 5).

Görsel 5: Tarih, hafıza ve peyzajın izleri, Anonim, 2024d

Bu kapsamda kentsel peyzajlar özellikle farklı dönemlere ait algılanabilen ya da algılanamayan birçok ize sahiptir. Bu izler daha çok yerleşim katmanları ve mimari bileşenler iken kimi zaman da kalıntı peyzajlar olarak kentsel fiziksel çevrede yer almaktadır.

Peyzajın izlerinden biri olan kalıntı doğal alanlar ise yerel flora ve faunanın bozulmadığı; kentsel gelişim, tarım, kirlilik gibi durumlardan etkilenmeden bugüne ulaşabilmiş alanlardır. Habitat olarak da nitelendirilebilecek bu alanlar ne kadar az bozulmuşsa o kadar kalıntı habitat niteliğinde olup peyzajın bozunuma uğramadığı ve doğal kimliğini koruduğu bir döneme ilişkin izler taşımaktadır. Bu tür alanlar aynı zamanda ekolojik ve biyolojik olarak aktif alanlar olup biyolojik çeşitliliğini koruyan ve süreç içinde abiyotik bileşenlerini çoğaltabilen alanlardır. İnsanlar tarafından da bozunuma uğratılmamış; karakteristik özellikte, doğal habitatlarını korumuş ve korunması gereken alanlardır. Bu habitatlar yaban yaşam ve döngüsünü koruyabilmiş, geçmiş dönemlere ait peyzajların kalıntıları olarak peyzajın izleridir. Bu izlerin ve alanların korunması yaşamsal öneme sahiptir.

Arkeolojik ya da tarihi peyzajlar da geçmiş dönemlerin incelenmesi söz konusudur çünkü peyzajın kendisi belirli bir zaman diliminde gerçekleşen olayların sürekli olarak birbirini takip etmesi sonucu ortaya çıkan değişim ve dönüşüm doğrultusunda oluşmuştur (Zarina 2013).

SONUÇ

İzler içinde konumlandığı peyzajın genel özelliklerine, karakterine, ölçek ve niteliğine göre özgün kimliğini en iyi temsil edecek biçimde sunumlarının sağlanması gereken alanlardır. Bu noktada hafıza mekânı, yer, bellek kavramları yanında değerlerin ve izlerin yerinde korunmaları, doğru ve etkili biçimde sunumları önemlidir. Böylece '**genius loci**' olarak da tanımlanan '**yerin ruhu**' böylece yaşatılmış ve sürdürülebilirliği sağlanmış olacaktır. Her izin ve kültür kalıntının geçmişe ilişkin bir hikâyesi, aktardığı bir mesaj ve anısal değeri

bulunmaktadır. Peyzajda bulunan geçmiş dönem izlerinin kültürel miras alanları olarak toplumsal katkısı da göz önünde bulundurularak sürdürülebilirliğinin sağlanması gerekmektedir. Sürdürülebilirliklerinin sağlanması için de en önemli nokta doğru koruma ve rehabilitasyon yaklaşımları yanında etkin sunum yöntemlerinin de kullanılmasıdır.

Peyzajın izleri bulunduktan, belirlendikten ve tanımlandıktan sonra gerekli etüd analiz çalışmaları gerçekleştirilip, alana özel sorun ve olanaklar kapsamında özgün yaklaşımlar ile sunumları sağlanmalıdır. Bu aynı zamanda bir rehabilitasyon ve restorasyon çalışması olup özgün izlerin çağdaş bir yorum ile öncelikle doğru tanımlanması ve korunarak gelecek kuşaklara aktarılması gerekmektedir. Korunacak alan bir kalıntı peyzaj alanı ise bu olgu daha da önemli olmaktadır. Kalıntı doğal alanlar genellikle ekolojik restorasyon çalışmalarına örnek oluşturan ve temel alınan referans ekosistemler olarak değerlendirilmelidir.

Peyzajın izlerinin korunması ve sunumunda yaratıcı olmak önemlidir. Özgün, alana özel rehabilitasyon yaklaşımları ile sunum tekniklerinin kullanımı peyzajın zenginliğini artırırken belgesel değere sahip bu tür alanların etkin korunmasını da beraberinde getirecektir. Bu tür alanlar aynı zamanda habitat olarak da işlev gören biyolojik çeşitliliğini koruyan ve ekolojik anlamda yaşayan ve üreten alanlar olup ekolojik restorasyon çalışmalarının da gerçekleştirilmesi gereken ve korunmaları yaşamsal öneme sahip alanlardır. Bu anlamda peyzajın dinamik yapısı da göz önünde bulundurulmalıdır.

Peyzajdaki izler/peyzajın izleri aslında çoğu zaman doğa düzeni üzerinde insanın bıraktığı izler olarak da nitelenebilmektedir. İnsan ve toplumların doğal çevrede yaşadıkları deneyimler sonucu ortaya çıkmaktadır. Peyzaj deneyimler sonucu ortaya çıkmaktadır. Peyzaj birçok geçmiş uygarlık ve kültür tarafından deneyimlenirken birçok iz oluşmuştur. Peyzaj milyonlarca yıl boyunca sürekli kullanılmış, içinde barınılmış, devinilmiş; tüm uygarlık ve dönemler tarafından kullanılmıştır. Geçmiş yaşamlara ait birçok iz bilinçli ya da bilinçsiz izleyen süreçlerde kullanılmış daha sonra unutulmuştur. Bazı izler ise sürekli kullanılmış daha sonra unutulmuştur. Bazı izler sürekli kullanılmış ve daima varlığını korumuştur. Dolayısı ile bazı izler tamamen silinip unutulurken bazıları ise sürekliliğini korumuştur. Peyzajdaki bu izler belgesel değer taşıyan tarihin duyumsandığı ve deneyimlendiği, hikâyesi olan hafıza mekânlarıdır. Özellikle yerleşimsel ve kültürel sürekliliğin izlendiği Anadolu topraklarındaki çok katmanlılık ve birçok uygarlığın izleri kültürel miras alanları olarak mutlaka korunması gereken doku ve izlerdir. Tarihi, kültürel, doğal, etnografik değerlerin sürdürülebilirliği için çok farklı dönem ve uygarlıklara ilişkin izlerin bir arada korunması, özgün bir biçimde sunumu sağlanmaktadır.

Peyzaj ve izler sadece görünen değil bir görme/algılama biçimidir. Bugüne ulaşan izler sorgulanmalı, sorular sorulmalı ve korunmalıdır.

KAYNAKÇA

Adams, W. H. 2019. Landscape Archaeology, Landscape History, and the American Farmstead. Historical Archaeology on Southern Plantations and Farms, 24(1), 92-101.

- Alver, K. 2017. Kent Sosyolojisi: Kent İmgesi. Çizgi Kitabevi, 413, Konya.
- Alver, K. 2017. Kent Sosyolojisi: Şehrin Serüveni. Çizgi Kitabevi, 413, Konya.
- Anonim. 2024a. Web Sitesi: <https://www.sanliurfakentkonseyi.org.tr/icerik/13/sanliurfa-tarihi-gecmisten-gunumuze-sanliurfa>, Erişim Tarihi: 12.03.2024.
- Anonim. 2024b. Web Sitesi: <https://aktuelarkeoloji.com.tr/kategori/arkeoloji/ayasuluk-tepesi-ve-st-jean-aniti-kazisi>, Erişim Tarihi: 12.03.2024.
- Anonim. 2024c. Web Sitesi: <https://www.yazarhaber.com.tr/turkiyenin-gezilecek-gorulecek-yerleri-nerelerdir-kapadokya-nerededir>, Erişim Tarihi: 12.03.2024.
- Anonim. 2024d. Web Sitesi: <https://bosnahersek.info/haberler/mostar-koprusu/>, Erişim Tarihi: 12.03.2024.
- Anonymous. 2024a. Web Sitesi: <https://www.alifart.com/massimino-baseggio-1737-1813-273492/>, Erişim Tarihi: 12.03.2024.
- Ingold, T. 2000. The Perception of the Environment: Essays on livelihood, dwelling and skill, London; New York (Routledge).
- Karro, K. Mägi, M. Palang, H. 2014. Studying Past Landscapes: Lived, Reconstructed and Animated. 8(1), 5-17.
- Martindale, D. 2005. Şehir Kuramı, İz Yayınevi, İstanbul.
- Mumford, L. 2007. Tarih Boyunca Kent. Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Sam, R. Sam, N. 2012. Bir Kente Bakmak, Bir Kenti Görmek. Ezgi Kitabevi, Bursa.
- Turgut, H. 2021. Istanbul: The city as an urban palimpsest. Cities, 112, İstanbul.
- Zarina, A. 2013. Path dependence and landscape: initial conditions, contingency and sequences of events in Latgale, Latvia. Geografiska Annaler: Series B, Human Geography, 95(4), 355–373.

MİMARLIK, MEKÂN, TASARIM VE ANLAM

Prof. Dr. ELMAS ERDOĞAN, Arş. Gör. SEHER SİMAY KUŞOĞLU

Ankara Üniversitesi, eedogan@ankara.edu.tr – 0000-0002-4193-629X

Ankara Üniversitesi, sskusoglu@ankara.edu.tr - 0000-0001-8932-5490

ÖZET

Tasarım sanat, mimarlık, mühendislik gibi alanlar ile ilgili olup yeni bir nesne, bina, makine, ürün vb. yaratma ve geliştirme sürecidir. Tasarlama eylemi mevcut koşulları değiştirme ve yeni tercihler oluşturmak amacı ile kullanılan çok boyutlu girdiler içeren bir olgu olarak tasarımı gerçekleştiren süje tarafından belli imgelerin ve zihinsel oluşumların belli kuramlar doğrultusunda sentezlenmesi sonucu ortaya çıkardığı üründür. Burada soyut ve imgelem boyutundaki fikirler, düşünceler; yani düşünsel arka plan ve soyut kavramlar somut, fiziksel anlamda temsiliyet kazanmaktadır. Tasarım bir amaca, kullanıma, işleve yönelik olarak çözüm üretilmesidir. Tasarımda fiziksel belirleyicilerin yanı sıra anlam ve temsil de önemlidir. Mimari tasarım ise insanların yaşamlarını kolaylaştırmak, barınma, çalışma, eğlence gibi eylemleri güvenli, ergonomik, kolayca sürdürebilmeleri için gerekli mekânları kurgulama sanatıdır. Mimarlık ve mimari tasarım da simgesel bir dile sahip olup kavram ve semboller ile biçimler, yapı-mekân formu arasında çok boyutlu ilişkiler bulunmaktadır. Yapılarda kullanılacak üslup, materyal, yaklaşım ve bakış açısı bu olguyu desteklemektedir. Yanı sıra, kültürel ve sosyal etmenler, gelenekler, toplumsal, kültürel ve sosyal etmenler, gelenekler, toplumsal yaşam biçimi mimarlığı ve mekân biçimlenmesini doğrudan etkilemektedir. Mimarlık bir iletişim biçimi ve simgesel bir söylem olarak her yapının/binanın bir mesajı, anlamı, dili vardır. Yapılar ve yaşam çevreleri kavram ve sembollerden oluşan dinamik olgulardır. Böylece her yapının kendine özel bir imgesi, imajı, kimlik ve karakteri oluşmaktadır. Bu soyut ve somut değerler bütünü de yapıların özgünlük düzeylerini belirlemektedir. Mimarlık ürününün kimlikli, etkileyici olması sahip olduğu özgün imge, mekân kimliği ve duyumsattıkları ile ölçülebilmektedir.

Bu bildiride öncelikle tasarım ve mekân tasarımı olarak mimarlık tanımlanacak; mimari tasarımın somut ve soyut bileşenleri ve düşünsel/entelektüel arka planı ortaya konacaktır. Algı ile kavram arasında bir bağlam olarak tasarımın soyut kavramlardan nesnel gerçeklik, yani somut yapı ve mekân oluşumuna evrilme süreci anlamsal olarak irdelenecektir. Mimari tasarımın sahip olduğu dil ve simgesel değerler sembolizm kapsamında irdelenecektir. Yanı sıra yapıların ve mekân tasarımının anlam, simgesel ve sembolik değerleri kimlik ve kültürel süreklilik açısından tartışılacak; somut ve soyut değerlerin simgesel değerler aracılığı ile mekâna ve yapıya sağladığı tasarımsal anlam değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Mimarlık, Mimari Tasarım, Tasarım, Anlam, Kimlik, Bellek, Mekân, Tasarım Teorisi, Tasarım Felsefesi.

GİRİŞ

İnsan var olduğundan bu yana içinde bulunduğu çevreyi değiştirme, biçimlendirme ve kendi istekleri doğrultusunda düzenleme eğilimi içinde olmuş, böylece tasarım olgusu gündeme gelmiştir. ‘Design’ sözcüğünün karşılığı olarak kullanılan ve bir fikir olarak başlayan tasarım, herhangi bir alanda insan zihninde oluşan bir düşüncenin proje haline getirilerek fiziksel çevrede uygulanabilir, somut bir nesne, alan, mekân, yapı gibi bir tasarım ürününe dönüştürülme eylem ve sürecidir. Soyut kavramlar doğrultusunda düşünsel arka planın biçim bulmasıdır. Tasarım bir amaca, kullanıma ya da soruna yönelik bir çözüm üretmektir. Burada kullanıcıların talep ve gereksinimlerinin karşılanması, özgünlük, nitelikli yaşam çevrelerinin oluşumu ile estetik ve görsel olarak nitelikli çevrelerin oluşumu gibi çok bileşenli girdiler söz konusudur. Tasarım yaratıcı bir sürecin doğrudan sonucu olup tasavvur, algı, kavrama gibi soyut arka planı bağlama aracı olarak bir üründe somutlanmasıdır.

Kömürcüoğlu Turan ve Altaş’a göre (2003) tasarımda iki temel bilişsel süreç söz konusudur. Tasarıma temel hazırlayan bilişsel işlemler olan “üretsel süreçler” ile değerlendirme ve yorum yapan “inceleme süreçleri” olup tasarımı sınırlamaları içinde değerlendirirken yorum olanağı da sağlamaktadır. Hangi alanda olursa olsun tasarımın belli bir soruna çözüm oluşturması, yararlı, güvenli, kolay kullanılabilir, nitelikli, özgün, alternatif seçenekler sunar nitelikte olması gerekmektedir. Tasarım, algı ile kavram arasında bir bağlam olup nesnel gerçeklik ile doğrudan ilişkisi bulunmamaktadır. Duyusal ve zihinsel etkileşim sonucu ortaya çıkan üründür. Her tasarım çalışmasının düşünsel bir arka planı bulunmaktadır. Tüm sanat alanlarının yanı sıra mimarlık, peyzaj mimarlığı, mühendislik meslek disiplinlerinin temelinde tasarım olgusu bulunmaktadır. Tüm sanat alanları dışında, endüstri ürünleri tasarımı, mimarlık, çevre oluşumu, kentsel tasarım ve peyzaj mimarlığı tasarım çalışmalarının güvenli, sağlam, işlevsel ve estetik ürünlerinin tasarımını gerçekleştirmek durumundadır.

Herhangi bir tasarım gerçekleştirilmeden önce ve gerçekleştirilmesi sürecinde öncelikle problemin tanımlanması, ilgili konularda veri toplama, tarihi araştırma, verilerin analiz edilmesi, sorun ve olanakların saptanması, tüm bulguların sentezlenerek tasarım ürününe yönelik çözüm üretme süreci gerçekleşmektedir. Tasarım aynı zamanda bir iletişim aracıdır ve tasarım sorunları/problemleri daima iletişim ile ilgilidir (Anonim 2017).

Tasarımda bağımlı ve bağımsız; dolaylı ve dolaysız değişkenler söz konusudur. Dolayısı ile tasarımcının yaratıcılığının yanı sıra yararlandığı kuramsal – teorik alt yapı da çok önemli olmaktadır. Estetiği tanımlamak için de kullanılan tasarım özünde mevcut koşulları değiştirmek ve yeni tercihler oluşturmak amacı ile kullanılmaktadır. Güncel yaşamın bir uzamı olarak tasarım aracılığı ile koşulları, mekânları, çevreyi iyileştirmek olasıdır. Tasarım kullanıcı gereksinimleri doğrultusunda stratejik bir problem çözme metodolojisidir.

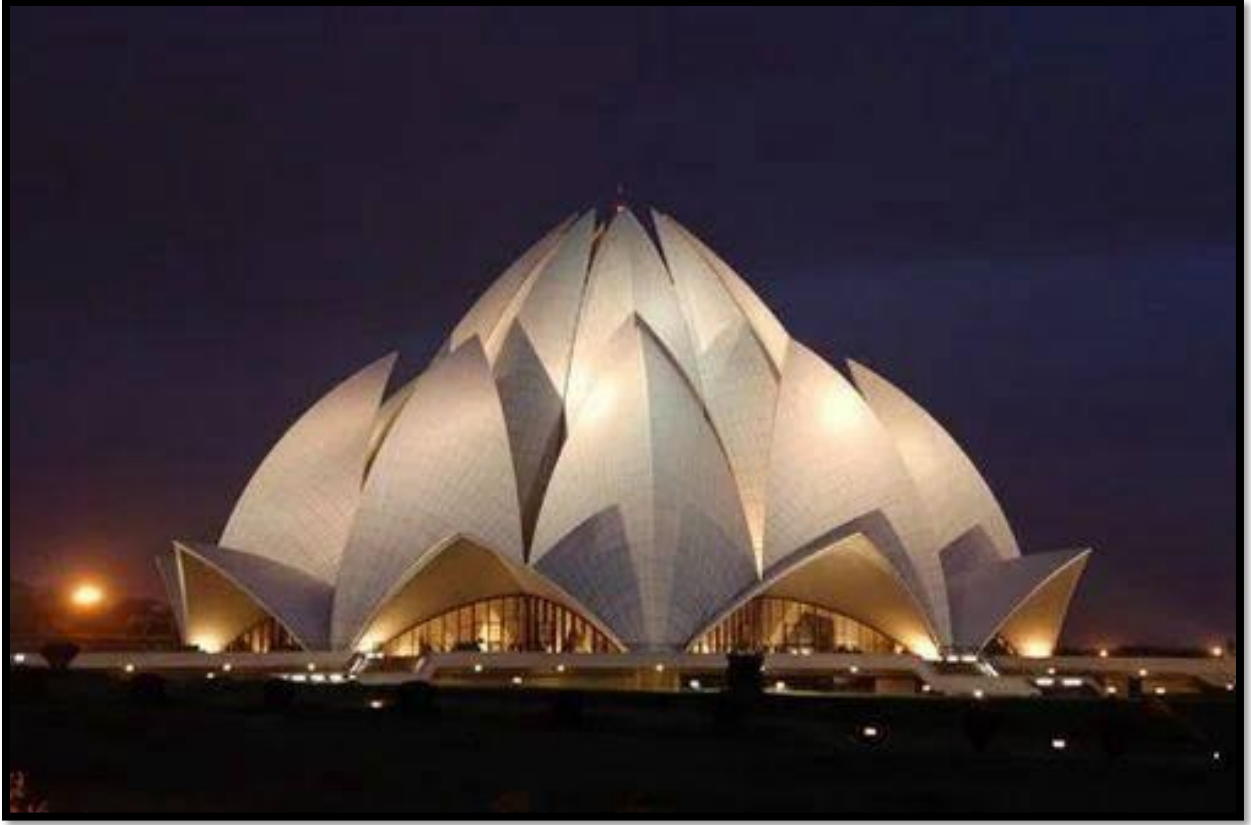

Görsel 1: Mimarlık, mekân, tasarım ve anlam, Anonymous, 2024a

Detayları tasarımın alanına göre farklılık gösterse de genel anlamda tasarımın oluşumu, amaç, hedef, gereksinimler, analizler, konseptin geliştirilmesi ve projelendirme aşamalarını içermektedir. Tasarım tarihi ve kültürel bağlamı olan insana ait bir olgudur. Doğada bulunmayan nesne, mekân, çevrenin insan gereksinimleri doğrultusunda biçimlendirilmesidir. Tasarımın sosyal, toplumsal ve bireysel arka planı onun alt yapısını oluştururken düşünsel anlamdaki felsefe ise tasarımın özünü belirlemektedir. Bu noktada tasarımın somut ve soyut bileşenlerinin birlikteliği söz konusudur. Tasarım aynı zamanda var olmanın bir kanıtı, yaratım gücü, estetik ve sanatsal bir etkinliktir. Tasarım ile ilgili dönemsel olarak farklı bakış açısı ve kabuller doğrultusunda pek çok akım gelişim göstermiştir. Akımlar tasarım olgusunun tanımlanmasını kolaylaştırırken düşünsel arka planın kabullerini de netleştirmektedir.

Tüm tasarım yaklaşımlarının bir felsefesi bulunmaktadır. Pek'e göre (2022) tasarım felsefesi tasarımın diyalektik çok boyutluluğunu, insan tavrını anlamayı ve yaşama geçirmeyi amaçlayan, profesyonel tasarım yaklaşımının ortak ilke ve kavramlarını birleştiren bir tasarım ontolojisi ve antropolojisidir.

Tasarımda tasarımcının bilgi birikimi, deneyimleri, kültürel alt yapısı, yaratıcı yeteneği, bakış açısı, vizyonu, anlamlı değerler üretme becerisi ile tüm beceri ve yeteneklerini bütüncül olarak kullanabilmesi belirleyici olmaktadır. Tasarım üretim ve tüketim yaklaşımları ve süreçleri güncel yaşam pratikleri, moda, değişen beğeniler doğrultusunda değişip dönüşmektedir. Küresel ölçekte iletişimin etkin olması ile de bu olgu hızla yaygınlaşmaktadır (Görsel 2).

Görsel 2: Mimarlık, mekân, tasarım ve anlam, Anonymous, 2024b

MİMARİ TASARIM VE ANLAM

Mimari tasarım; soyut ve somut birçok bileşen ve etken doğrultusunda günlük yaşamın gereği olarak farklı eylemlerin gerçekleştirileceği yapı, mekân, yaşam çevrelerinin belli kavram, kural, işlev, estetik algılar kapsamında tasarlanması ve biçim bulmasıdır. Burada işlev, teknik, ergonomi, güvenlik, kullanım rahatlığı, estetik, etkin malzeme kullanımı, sürdürülebilirlik gibi birçok etken tasarımda belirleyici olmaktadır. Mimarlık insanların yaşamlarını kolaylaştırmak, barınma, dinlenme, çalışma, eğlenme, eğitim gibi eylemleri gerçekleştirebilmeleri için gerekli mekânları kurgulama, mekânsal kurguya özel strüktürel sistem ve yapı gerecinin yetkin kullanımını ile binaları inşa etme sanatıdır. Binaların öncelikle sağlam ve işlevsel; ardından estetik olmaları gerekmektedir. Bina tasarımında kullanılan mimari üslup, materyal, mimari yaklaşım ve yapının kullanım amacı yanında taşıdığı anlam ve sembolik değer de önemlidir. Yanı sıra sistematik ve matematiksel verilere dayalı olmalı, kalıplaşmış standart uygulamalardan farklı nitelikte ve kimlikte olmalıdır (Görsel 3).

Görsel 3: Mimarlık, mekân, tasarım ve anlam, Anonim, 2024a

Tarihi süreç boyunca insan doğal çevrenin bir parçası olurken aynı zamanda ona biçim de vermiş; bunu gerçekleştirirken de sembol ve simgeler kullanmıştır. Mimari tasarım geri bildirimler ile ilerleyen, sosyal ve kültürel gelişmelerden ise doğrudan etkilenen bir tasarım alanı olarak kendini aynı zamanda yenileyen özelliktedir. Her bir mimari tasarım içeriğinin, problemin, bağlamların varlığı ile kendine özel ve tek olup detaycı, aşamalı, alt bileşenlere yönelik gelişim gösteren bir düşünce biçimini ve aktivitesini içermektedir.

Tasarımda anlam ve sembolik etkiye katkı sağlayan ‘konsept’ ise düşüncede ortaya çıkan soyut fikir ya da kavramdır. Tasarımın temel düşünce ve inanç alt yapısının en önemli bileşeni olup felsefe ile de doğrudan ilişkilidir. Bir tasarım probleminin çözümündeki ilk aşama problemin tanımlanmasıdır. Problem net ve doğru tanımlanmalı; tasarım girdi ve parametreleri değerlendirilirken konu ile ilgili veri tabanı oluşturularak tasarım bu doğrultuda yönlendirilmelidir.

Arayıcı’ya göre (2018) mekân tasarımı paradoksal bir uğraş olup mekan tasarımında zamansal bir fenomen olarak algı, kullanıcı eylemleri için uzamsal bir fenomene dönüşerek kavramı temsilleştirirken mekânı da yorumlamaktadır. Tasarım kavramlar ile gerçekleri eylemler üzerinden ilişkilendirmektedir. Bu kapsamda Duyuların iletmediği mekân ile algılanan mekân benzer olsa da aynı değildir. Pratikte bireylerin gerçek olarak algıladıkları mekân duyularının kurguladığı evrendir. Mekânın sosyal ve psikolojik boyutları ise yine insanların farklı sosyal düzeylerde geliştirdikleri eylem alanları ile ilişkilidir.

Bu kapsamda geometrik kimlik de mekânın özelliklerinin algılanışında önemli ve belirleyicidir. Ancak bu fiziksel belirleyicilerin yanı sıra anlam ve temsil mekânsal algıda daha tanımlayıcıdır. Mimarlık ve mimari mekân tasarımı da simgesel bir dile sahip olup kavram ve semboller ile

biçimler, yapı-mekân formu arasında çok boyutlu bir ilişki bulunmaktadır. Kültürel ve sosyal etmenler, gelenekler, toplumsal yaşam biçimi mimarlığı ve mekân biçimlenmesini doğrudan etkilemektedir. Eraslan'a göre (2014) mimarlık bir iletişim biçimi ve simgesel bir söylem olup mimarlıkta kendisine anlam verilen ve ona anlam veren olmak üzere iki farklı boyut bulunmaktadır. Yeryüzünde belli bir amaç için tasarlanmamış ve iletişim içinde olmayan tek bir yapı bile bulunmamaktadır. Aslında her yapının/binanın ve mekânın algılayabilen için bir mesajı, anlam ve hikâyesi bulunmaktadır. Mimarının bir dili ve anlattığı şeyler doğrultusunda sahip olduğu bir enerjisi vardır. Yapılar/binalar, yaşam çevreleri kavram ve sembollerden oluşan birçok ifadeye sahip olup son derece dinamik bir yapıdadır. Kültür, sosyal etmenler, inançlar, gelenek ve görenekler, yerel üretim biçimleri, yaşam biçimi mimariyi ve mekânı doğrudan etkilemektedir.

Mimarlık birçok göstergebilim, sembol, simge gibi olgulardan yararlanmaktadır. Böylece her yapıya anlam kazandıran sanat, ekonomi, yerel malzeme olanakları, kültür gibi birçok değer ile de beslenen ve biçim bulan faktör söz konusudur. Böylece her yapının kendine özel imgesi, imajı, kimliği ve karakteri oluşmaktadır. Bu soyut ve somut değerler bütünü de yapıların özgünlük düzeyini belirlemektedir. Bir yapı ne kadar özgün ise verdiği mesaj ve taşıdığı anlam da o denli güçlüdür (Görsel 4).

Görsel 4: Mimarlık, mekân, tasarım ve anlam, Anonymous, 2024c

Mimari oluşumların anlamsal değerleri, işlevsel amaçlarını aşmaktadır. İnsanlar yaşam çevrelerini biçimlendirmeye başladığı ilk dönemlerden itibaren birtakım semboller, simgeler

kullanarak yapılara anlam kazandırırken kültürel, sosyal, dini, geleneksel mesajlar da vermişlerdir. Mekânlar da böylece bazı simgesel değerlere sahip olmuş; kimi mekânlar sahip olduğu değerler ile kutsal olarak anlamlandırılmışlardır. Belli dönemlerde görülen duvar resimleri de bazı mesajlar içermektedir. Yapısal anlamda değerlendirildiğinde erken çağda inşa edilen tapınaklar, daha geç dönemde inşa edilen ve süreklilik içinde olan dini yapılar, simgesel anıt niteliğinde sembolik ifadeye sahip en önemli yapı grupları olmuştur. Anıtsal mezar yapıları ise yaşam-ölüm-ruh arasındaki bağlantının en belirgin anlam ve sembollerinden biri olarak hemen her dönemde anlam içeren yapılanmalardır. Tüm bu yapılarda bilinçli bir imge yaratma, semboller ile iletişim kurma ve mesaj verme eylemi bulunmaktadır. Özellikle Mısır, Mezopotamya ve erken çağ Anadolu Uygarlıklarına ait yapılarda bu semboller, simgeler son derece belirgindir. Kimi zaman yaşam-ölüm döngüsünü anlatırken kimi zaman Kutsal'a atıfta bulunmakta, kozmoz ve yaşam ile ilgili şifreler içermektedirler. Çoğunlukla soyut-somut/maddi-manevi değerler, gökyüzü, Tanrı, evren, bilgelik, cennet gibi temaları simgeleyen yapılar aynı zamanda kent imgesinde de belirleyici olmuştur (Görsel 5).

Görsel 5: Mimarlık, mekân, tasarım ve anlam, Anonim, 2024d

Mimarlığın özgün, kimlikli, etkileyici olması imge ve duyulara sahip olduğu ölçüde başarılıdır. Yapılar ancak bu şekilde gerçek anlamda 'varlık' gösterebilmektedir. Binaların/yapıların belli temalara sahip olması ve bu nitelikte tasarlanması da taşıdığı sembolik etkiyi arttırmakta; yapıya anlam kazandırmaktadır. Mimarının bir dili olmalı, bir şey ifade etmeli, gerek bireysel gerek toplumsal anlamda belli bir izlenim değerine ve duyusal etkilenime yol açmalıdır. Gerçek

anlamda mimari budur. İkonik ve parametrik yaklaşımlar, kitle, form, ışık, doku aracılığı ile sağlanan özel ifade ve mimari dil de bu anlamda katkı sağlayan yaklaşımlardır. Mimarlık ürünlerinin işleve yanıt vermesinin yanı sıra belli bir anlamı olması, sembolik değer taşıması, bazı simgesel şifreler sunuyor olması hem mimariyi net, okunabilir, imgesi olan bir yapıya haline dönüştürmekte; hem de duyuşsal, izlenimsel, imgesel ve sanatsal değerini artırırken manevi değerini de güçlendirmektedir. Her yapının bir hikayesi ve düşünsel arka planı bulunmaktadır. Bu olgu da yapılar anlam katmakta; özgün, hafıza/belleği olan yaşam alanlarına dönüştürmektedir (Görsel 6).

Görsel 6: Mimarlık, mekân, tasarım ve anlam, Anonim, 2024b

Yapılara/binalara yüklenen yoğun simgesel ve kozmolojik anlamlar yüklenmesi kültürlerin bütünselliği ve kültürel süreklilik kapsamında anlam bulmaktadır. Bu sembolik uygulamalar yapıların plan şemalarında, merkezi mekân plan şeması uygulamalarında, cephe ve düzen özelliklerinde, yapı malzemesi, yapısal sistemi, üst örtü bileşenleri, iç mekân öğeleri kapsamında gerçekleştirilebilmektedir. Bu olgu da birtakım tasarım kodlarını beraberinde getirmektedir. Geleneksel (yerel) mimarlığın özgün bir iletişim dili ve sürekliliği söz konusudur. Bu da mimari üsluplar aracılığı ile gündeme gelmekte ve imge, sembol oluşumunda destekleyici olmaktadır. Böylece Dünya'nın farklı ülkelerinde farklı sembolik ve simgesel değerlere sahip, farklı dili olan mimari biçimleme söz konusu olmaktadır. Yanı sıra belli mimari üslupların belli dönemlerde bazı yapı türleri ile tanımlı olması da uluslararası ölçekte bir mimari dil oluşturmaktadır.

Mimari tasarımdan beklenen salt kitlelerin ve mekânların uygun boyut, form, biçim ve doğru özelliklerde tasarlanması değil, aynı zamanda sanatsal değer ve yorum katılması, biçimsel ve mekânsal anlamda özgün, anlamı olan stil sahibi mekânlar yaratılmasıdır. Bu anlamda zihinsel üretkenlik, alışılmış yaklaşım ve kurguların dışına çıkma, risk alma, farklı bakış açılarına sahip olma, düşünsel ve entelektüel zenginlik, gerçeği kavramsallaştırabilme, mesaj verme yeteneği, simgesel değerleri iyi kullanabilme yetileri başarılı mimari tasarımları da beraberinde getirmektedir. Yanı sıra ölçü, ölçek, oran, proporsiyon gibi unsurların doğru ve etkili kullanımı hem özgün kitle ve mekân organizasyonunda hem de simge ve sembollerin ifade bulmasında etkili olmaktadır (Görsel 7).

Görsel 7: Mimarlık, mekân, tasarım ve anlam, Anonymous, 2024e

Sembol, ‘daha soyut birşeyi anlatmaya yarayan daha somut şey’ ya da ‘evrensel yasa, ilke, bilgi ve fikirleri açıklayan işaretler’ olarak tanımlanmaktadır. Herhangi bir sembol ifade etmek istediği şeyi en kesin, belirgin, sade ve doğal bir biçimde anlatan işarettir. Sembol sözcüğünün kökeni eski Mısır dilindeki ‘symbolan’, Grekçede ‘symbollein’ sözcüklerinden gelmekte olup ‘birlikte tartışmak, birleştirmek, toparlayıp bağlamak’ anlamlarındadır. Latince ise ‘symbolum’ şeklinde ifade edilmektedir (Anonim 2024d). ‘**Sembolizm**’ ya da ‘**simgecilik**’ ise farklı anlamlara gelen ya da farklı öğeleri simgeleyen farklı sembollerin kullanımınıdır.

Anlam ise bir sözden, davranıştan, olgudan, işaretten anlaşılan şeydir; bunların anımsattığı düşüncedir. Tasarımda anlam ise o tasarımın arka planındaki düşüncenin, temanın, konseptin ya da mesajın anlatmak istediği şey olup mimari tasarımda anlam binanın biçim, form ve mekânsal kurgu özellikleri ile bireylerde oluşturduğu imge ya da bilgi formu olup zihinde soyut ya da semboller aracılığı ile anlamlandırılmaktadırlar.

Kavramlar ise bir dizi zihinsel etkinlik ve anlamlandırma sonucu belleklerde depolanmaktadır. Karadüz'e göre (2004) kavramlar bireylerin bilgi birikimlerinin temelini oluşturmaktadır. Bellekte depolanan kavramlar uyarıcılar ile hatırlanarak anlamlandırılmaktadırlar. Bağlama göre anlam kazanan kavramlar bireyler için duygu değerine sahip olup bütün insanlığın hafızasını oluşturmakta ve görsel imgeye dönüştürülmektedir.

Bireylerin zihinlerinde yapılandırdıkları kavramları hatırlayıp kullanabilmeleri için bağlamda anlamlandırdıkları kavramların dış dünyadaki görüntülerine göndermede bulunması gerekmektedir. Bu ilişkilendirme ile bireyler anlamlandırma yaparken 'bağlam' belirleyici olmaktadır.

Mimari tasarımda fiziksel, artistik ve sembolik form bileşenleri söz konusudur. Mimari formda sembolizm tarih öncesi dönemlerden bu yana bazı anlamlar ya da gizli bilgiler aktarmak amacı ile kullanılmıştır. Yani mimarlık tarihi boyunca gerek geleneksel gerek çağdaş/modern yapı kültüründe kullanılmıştır. Bu olgu kitlesel, mekânsal ya da kavramsal olarak gerçekleştirilmekte; mesajlar kimi zaman yapı kitlesi, kimi zaman formu, kimi zaman da detaylar, bezeme ya da tek bir yapı ögesi ile verilebilmektedir.

Asthakova'ya göre (2020) belli bir hacim ve mekâna sahip olan mimari form fiziksel, sanatsal, sembolik (figüratif) ve enerji formu olmak üzere 4 farklı düzeye sahiptir. Fiziksel form olarak mimari form ölçü, boyut, geometri, oran ve silüet ile sembolize edilmektedir. Sanatsal olarak mimari formun belirleyici özellikleri ise yapının/strüktürün ölçek, dinamizm, ritim ve esneklik (plasticity) ifadeleridir.

Sembolik form tanımsal ve ifade olarak en karmaşık özellikler bütünü olup geometrik formların birlikteliği ve ilişkileri ile tanımlanabilmektedir. Kimi yapılarda sembolik ifade daha da önemli bir bileşen; hatta bulunması zorunlu bir özellik olmaktadır. Bu olgu özellikle dini yapılar, prestij ya da anısal değere sahip yapılar için önemli olmaktadır. Mimari formun şifrelerinin çözülebilmesi cephe özellikleri, form özellikleri, geometrik bileşenler, düz çizgiler ve silüet algısının irdelenmesi ile sağlanabilmektedir. Mimaride geometrik formların taşıdığı anlamlar sembolik etkileri güçlendirmektedir. Bir anlamda birincil geometrik formlar tüm bireylerde benzer etki ve ifadeye sahip olmakta; kimi zaman bu formlar, grafik semboller, çizgiler, sayılar, saf formlar, çizgiler ya da renk kullanımları eterik enerji ve manevi özellikler de taşıyabilmektedir.

Asthakova'ya göre (2020), Güneş tapınakları, ay tapınakları, Earth Vesta Tanrıçası her zaman saf geometrik merkezi formlardan biri olan daire ile ifade edilmiştir. Düşey vurgular ve yapılanmalar ise oluşun farklı seviyelerini, piramitler sonsuzluğu ve yükselişi ifade etmektedir.

Mimari formun sembolleri ve anlamları sayısal semboller, grafik karakterler, plan şemasında uygulanan konseptler, mekânsal ilişkiler, metaforlar ve imitasyonlar aracılığı ile

çözülebilir. Özgün mimari tasarım sonucu oluşan form ve mekân organizasyonunun sahip olduğu bir dil, anlatım ve sembolizm söz konusu olup bu olgu tek bir bileşen ya da çoklu bileşenler aracılığı ile sağlanabilmektedir.

Mimarlıkta sayıların/rakamların da ifade ettikleri gizli semboller bulunmaktadır. Asthakova'ya göre (2020), 2 rakamı Dünya'daki dualiteyi ya da birliği, 3 rakamı 'trinity' sembolünü ya da akıl, beden, ruh birlikteliğini; 5 rakamı eter ile bir araya getirilen toprak, hava, ateş ve su elementlerini temsil etmektedir. 7 rakamı Mezopotamya Uygarlıklarında görülen Ziggurat yapılarının temsil ettiği 7 ruhsal katmanı ifade ederken 12 rakamı burçları ve gezegenleri anlatmaktadır.

Yanı sıra mimaride kullanılan diğer sayısal veriler (altın oran/kesit, Fibonacci sayıları, vb.) hem mimaride matematik mükemmeliyeti hem de gerek antik dönemde gerek önemli anıtsal yapılarda kullanımları ile özgün, simgesel değeri yüksek yapıların tasarımında etkili olmuştur (Görsel 7).

Görsel 8: Mimarlık, mekân, tasarım ve anlam, Anonim, 2024d

Mimari tasarımda kullanılan birincil geometrik formlar gerek alan gerek hacim/kitle uygulamalarında önemlidir. Daire, kare, üçgen, dörtgen, yıldız, spiral, güneş gibi formların kullanımını mimarlık tarihi boyunca simgesel değer taşımış kutsal anlamlara sahip olmuştur. Birincil geometrik formların yanı sıra fraktal geometri kullanımı ve doğaya öykünen, biyomimikri tasarımlarda daima sembolik niteliğe sahip olmuş; kent ölçeğinden bina/yapı ölçeğine; iç mekân ve detay tasarım ölçeğine kadar etkili olmuştur.

Sembolizm, astronomik veriler, dini değerler, mitoloji gibi somut ve soyut tabanlı olgular, binaların plan şemalarında, yapı kitlelerinde ve strüktürel sistemler aracılığı ile kavramsal olarak ve mimari tasarımda kullanılabilir; bu koşulda daha tanımlı simgeler dizisi ile temsil edilebilir. Özellikle antik dönem (Yunan-Roma dönemleri) ya da Mısır Uygarlığında görülen tapınak yapıları, cami ve kilise yapılarındaki merkezi plan şemaları, kubbeler ve yükseltilmiş formlar ile sağlanan göğe yükseliş vurgusu tarihi dönemlerde izlenen daha geleneksel düzeyde gerçekleştirilmiş; hatta üslup haline gelmiş bu nitelikte uygulamalardır.

Modern mimari yapı kültüründe/tasarımda ise geleneksel sembolik tanımların kullanımının yanında metaforlardan da yararlanılmaktadır. Belli temaların kullanımı da mimari tasarımda güçlü sembolik ifadeler ve anlam yaratmak amacı ile kullanılmaktadır.

SONUÇ

Mimarlık yüzyıllar boyu, belli mesajlar vermek, simgeleri aktarmak ve sembolik anlamları yansıtmak için kullanılmıştır. Mimarlık işleve yönelik mekânlar tasarlama eylemi yanında kendine özel dili olan bir tasarım alanıdır. Müzik, edebiyat, resim, heykel gibi diğer sanat alanlarından hem teknik ve işlevsel boyutu ile hem de yapısal ve mekânsal tanımlar/betimlemeler aracılığı ile sağlanan anlam ve simgesel değerlerin kullanım ve ifade biçimi olarak belirgin bir biçimde farklılaşmaktadır. Mimari tasarım ürününün belli bir amaca yönelik tasarlanma ve işlevsel olma niteliği bu olguyu mekânsal organizasyon, kitle ilişkileri ve estetik değerler yolu ile daha güçlü semboller ve imgeler ile gerçekleştirmeyi zorunlu kılmaktadır. Bu olgu tarihi süreç boyunca belli üsluplar, yapı türleri, dönem özellikleri ile daha kolay sağlanabilirken güncel ve çağdaş yapılanmada çok daha zorlayıcı olup farklı yöntem ve teknikler gerektirmektedir. Bu anlamda geleneksel sembolik değerler de hala kullanılabilirken modern ve güncel bir sembolik dilin geliştirilmesi zorunlu olmaktadır. Ancak güncel teknolojiler ve parametrik mimari yaklaşımları bu anlamda kolaylık sağlamaktadır.

Mimarinin dili, anlamı bilinçli ya da bilinçsiz olarak okunabilir; çünkü belli anlatımlar prehistorik dönemden bu yana benzer olmuş, birçok kültür tarafından aynı anlamları taşımıştır. Merkezi vurgulayan dairesel plan şemaları her zaman evrensel oluşu ya da Dünya'nın tezahürünü sembolize edip bu anlamda mesajlar iletme amaçlı birçok konut, anıtsal dini yapı, anıt mezar yapısında ve hatta üst örtüde kullanılan ve yığma yapı sisteminin ayrılmaz bileşeni olan kubbeler ile de vurgulanmıştır. Bu olgu dönemler ve uygarlıklar boyunca da aynı/benzer kalmış; Yunan, Roma, Bizans, Rönesans, Barok, Selçuklu, Osmanlı dönemlerinde etkin biçimde kullanılmıştır. Cephelerde ve yapı kitlesinde belirleyici olan kubbeler, kuleler, portiko ve revaklar, kolonadlar, taç kapılar, dekoratif öğelerin ve geometrik motiflerin kullanımı, merdivenler gibi öğelerin bir anlamı ve simgesel değeri olmuştur (Görsel 9).

Görsel 9: Mimarlık, mekân, tasarım ve anlam, Anonymous, 2024e

Gerek cephe gerek iç mekân dekorasyonunda kullanılan ve belli yöntem ve teknikler ile gerçekleştirilen mozaik, vitray, kalem işi gibi sanatsal katkılar da genellikle taşıdıkları sembolik değerler ile anlam içermektedirler ve aynı zamanda yapılar ile bütünleşen ve yapı formunda da belirleyici öğeler/bileşenlerdir. Bu öğeler aynı zamanda kültürel süreklilik ve toplumsal iletişimi de sağlamaktadırlar. Yapıların plan ve form özellikleri, strüktürel sistemi, çevresi ile ilişkisi, mekân kurgusu, ölçeği, detayları, bezemeleri bütüncül olarak yapının dilini ve mimari tasarımın anlamını oluşturmaktadır.

Mimarlık ve mekân tasarımında sembol aslında temsil ettiği konsept, görsel imaj/imge, duysal anlam ile binanın ve mekanın sahip olduğu enerjidir. Mimari tasarım düşüncelerin ifadesi, tercihler, inanç ve duyguların kullanıcı ile sembolik olarak kurduğu iletişimidir. Tasarımda her şeyin bir anlamı vardır ve tasarlanma amaçları doğrultusunda kullanıcıları ile iletişim sağlamalıdır.

Mimari anlamlar ve simgeler/semboller aslında bireysel değil; toplumsaldır. Tasarımda kullanılan herhangi bir anlam, simge ya da sembolün bireysel olarak tek bir kişi tarafından değil, tüm kullanıcılar için bir anlamı ve anlaşılır olması gerekmektedir. Mimari tasarımda/mimarlıkta anlam ve sembolizm kültürel, dini, felsefi ya da bireyler ile binalar ve yaşam çevreleri arasında güçlü bağlantılar kurmak amacı ile kullanılmaktadır. Çünkü insanları çevreleyen mekanlar bireylerin duysal, psikolojik ve fiziksel anlamda daha iyi hissetmelerini sağlamaktadır. Mimarlıkta mekânsal iletişim tasarımın, dokuların, simgesel mekân temsillerinin yetkin kullanımı ile sağlanabilmektedir. Her yerin kendi tarihi, kültürü,

gelenekleri, alışkanlıkları bulunmaktadır ve bunlar sembolik ifadeler olarak mimarlıkta anlam açısından belirleyici olmaktadır.

Mimarlıkta sembolizm ve anlam dini semboller, ulusal kimlik, geleneksel ifadeler, kutsal geometri ve matematik veriler, anısal yapılar ile metaforik temsiller aracılığı ile sağlanabilmektedir. Yanı sıra ışık ve gölge kullanımlarının da mimaride sembolik anlamları bulunmaktadır. Küresel ölçekte tasarlanmış ikonik yapıların ise güncel teknolojiler doğrultusunda kazanılmış ve temsiliyet kazanmış evrensel bir dili olduğunu söylemek mümkündür.

Mimarlık sadece bir bina/yapı olmaktan çok daha fazlasıdır. Mimarlık bir iletişim formu ve döneminin özelliklerini yansıtan bir sanat ürünüdür. İnsan anlam arayışında olan bir varlıktır. Yaşam boyu kendini aradığı gibi yaşam çevrelerinde de anlam ve mesaj arayışı içindedir. Eleştiri ve anlam mimarlığın ruhunda olup mimarlık da eleştirinin bittiği yerde son bulmaktadır. Belli anlam ve sembolik değerlere sahip yapılar ile ilgili eleştiri mimarlık ile iletişim devam ettiği sürece vardır.

Anlamı olan ve belli sembollere sahip olan mimari akılda kalıcıdır, etkileyicidir, özgün, kimlikli ve sanat değeri yüksek evrensel niteliklere sahiptir. Anlamı olan sembol yapılar zamanın ruhunu yansıtmaktadır. Yaşam çevreleri, kentler sembolleri ve özgün mimari kültürleri ile tanınırken, kimlik ve anlam kazanmaktadır. Her sembolün arka planında bir birikim, tarih, anlam ve enerji bulunmakta; mimarlık sahip olduğu simgesel değerler ve içerdiği anlam ile gerçeklik ve süreklilik kazanmaktadır. Yaşam ve mimarlık semboller ile konuşmakta; anlam kazanmaktadır.

KAYNAKÇA

Anonim. 2017. Tasarım Nedir? Mimari Tasarım Akademisi. Web Sitesi: <https://www.mimaritasaimakademisi.com> , Erişim Tarihi: 08.03.2024.

Anonymous. 2024a. Web Sitesi: <https://www.getyourguide.com/tr-tr/roma-l33/aziz-petrus-bazilikasi-sesli-rehberi-giris-dahil-degildir-t541242/>, Erişim Tarihi: 10.03.2024.

Anonymous. 2024b. Web Sitesi: <https://thecultureur.com/48-hours-new-delhi-india/image-new-delhi-lotus/>, Erişim Tarihi: 10.03.2024.

Anonymous. 2024c. Web Sitesi: <https://www.archdaily.com/907124/zaha-hadid-maker-of-the-21st-century/5c065e8f08a5e5c711000668-zaha-hadid-maker-of-the-21st-century-photo>, Erişim Tarihi: 09.03.2024.

Anonymous. 2024d. Web Sitesi: <https://www.getyourguide.com/tr-tr/yeni-delhi-l231/delhi-den-her-sey-dahil-tac-mahal-gun-dogumu-ve-agra-kalesi-turu-t470367/>, Erişim Tarihi:09.03.2024.

Anonymous. 2024e. Web Sitesi: <https://nailfinance.com/category/technologies/>, Erişim Tarihi: 10.03.2024.

Anonymous. 2024f. Web Sitesi: <https://www.denomades.com/en/florence/cathedral-id1465>, Erişim Tarihi: 10.03.2024.

Anonim. 2024a. Web Sitesi: <https://www.izmirtime35.com/izmir-valiliginin-10-kasim-ataturku-anma-programi-belli-oldu>, Erişim Tarihi: 09.03.2024.

Anonim. 2024c. Web Sitesi: <https://tr.wikipedia.org/wiki/Amfityatro>, 10.03.2024.

Anonim. 2024d. Web Sitesi: <https://www.pexels.com/tr-tr/fotograf/col-mimari-tarihi-misir-10131669/>, Erişim Tarihi: 10.03.2024.

Arayıcı, O. 2019. Mekân Algısının ve Anlatımının Subjektif Yapısı. The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication. 8(3), 560-564.

Asthakova, E. 2020. Architectural Symbolism in Tradition and Modernity. Science and Engineering Conference Series, IOP Publishing.

Eraslan, A. 2014. Mimaride Anlam; Yapıdaki ‘Sembolik Dil’ Üzerine Bir Değerlendirme. Tasarım ve Kuram Dergisi 10(18), 18-35.

Karadüz, E. 2004. Anlam ve Kavram İlişkisi. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 3(1), 51-57.

Kömürcüoğlu Turan, M. Altaş, N.E. 2003. Tasarım Sürecinde Kavram. İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık, Planlama, Tasarım Dergisi, 2(1), 15-26.

Pek, E. 2022. Tarihsel, Kültürel ve Felsefi Bağlılarıyla Tasarım Olgusunun Kavramsal Analizi. Ulakbilge Sosyal Bilimler Dergisi, 76(4), 965-976.

GASTRONOMİDE YENİ AKIMLARIN TÜKETİCİ DAVRANIŞLARINA ETKİSİNİN İNCELENMESİ

Lisans Öğrencisi Ahmet Zühtü YILDIRIM1, Öğr. Gör. Umut UYAR2

1Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Turizm Fakültesi Gastronomi ve Mutfak Sanatları

Bölümü ahmetzuhtuyildirim@gmail.com

2 Iğdır Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Beslenme ve Diyetetik Bölümü

umutuyar@msn.com ORCID ID: 0000-0003-3555-1155

ÖZET

Gastronomi, toplumsal ve kültürel dinamiklerin sürekli bir evrim içinde olduğu bir disiplindir. Bu alanda ortaya çıkan yeni akımlar hem yemek pişirme tekniklerini hem de tüketici davranışlarını şekillendirmekte, böylece gastronomi pratiğinin yeniden tanımlanmasına yol açmaktadır. Bu makalenin temel amacı, çağdaş gastronomide gözlemlenen yeni akımları derinlemesine incelemek, bu akımların sektör üzerindeki etkilerini değerlendirmek ve onların geleneksel yemek pişirme yöntemleri ile olan etkileşimlerini analiz etmektir. Yeni gastronomi akımları arasında, sürdürülebilirlik, çiftlikten tabağa hareketi, moleküler gastronomi, bitki bazlı diyetler, vegan ve ayurvedik beslenme, yeşil ve temalı restoranlar, coğrafi işaretli ürünler, fonksiyonel ürünler ve yemek teknolojisindeki yenilikler öne çıkmaktadır. Sürdürülebilir gastronomi, çevresel etkiyi azaltmayı amaçlarken, çiftlikten tabağa hareketi yerel ekonomileri desteklemeyi ve taze malzeme kullanımını teşvik etmeyi hedeflemektedir. Moleküler gastronomi, yemek hazırlama ve sunumunda bilimsel prensipleri uygulayarak, sensorik deneyimleri zenginleştirmeyi amaçlar. Bitki bazlı beslenme akımı, hayvansal ürün tüketiminin azaltılmasına yönelik çevresel ve sağlıkla ilgili faydalar sunarken, yemek teknolojisi yenilikleri, pişirme süreçlerini optimize ederek daha verimli ve etkileşimli yemek hazırlama yöntemleri sunmaktadır. Bu süreç açılığın yeniden biçimlenmesi ve uzmanlaşma alanlarının çeşitlenmesine yol açmaktadır. Gastronomide yeni akımlara dair araştırmalar bu akımların gastronomi sektörüne entegrasyonunun, tüketici tercihlerinde ve yemek sunumlarında önemli değişikliklere yol açtığını göstermektedir. Özellikle, sürdürülebilirlik ve bitki bazlı beslenme akımlarının popüleritesi, tüketicilerin çevresel farkındalığının ve sağlık bilincinin artmasına işaret etmektedir. Moleküler gastronomi ve teknolojik yenilikler ise, yemek sunumlarında

yaratıcılığın ve inovasyonun önemini vurgulamaktadır. Sonuç olarak, çağdaş gastronomi akımları, sektörün hem teorik hem de pratik yönlerini zenginleştirerek, gastronomi profesyonellerine yenilikçi yemek deneyimleri sunma ve sürdürülebilir gastronomi pratiğine katkıda bulunma fırsatları sunmaktadır. Bu yeni akımların kapsamlı bir şekilde araştırılması ve anlaşılması, sektörün gelecekteki gelişim yönlerini belirlemede kritik öneme sahiptir. Ayrıca işletmelerin müşteri potansiyelini biçimlendirme ve zenginleştirme açısından kritik önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilir Gastronomi, müşteri portföyü, Aşçılık

GIDA TEKNOLOJİSİNİN GELENEKSEL AŞÇILIĞA ETKİSİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Lisans Öğrencisi Ahmet Zühtü YILDIRIM1, Öğr. Gör. Umut UYAR2

1Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Turizm Fakültesi Gastronomi ve Mutfak Sanatları

Bölümü ahmetzuhtuyildirim@gmail.com

2 Iğdır Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Beslenme ve Diyetetik Bölümü

umutuyar@msn.com ORCID ID: 0000-0003-3555-1155

ÖZET

Gıda teknolojisinin ilerlemesi, mutfak ekipmanlarının gelişimi ile birlikte, yemek pişirme süreçlerinde önemli değişikliklere yol açmıştır. Akıllı cihazlar ve otomatik pişirme teknolojilerinin yaygınlaşması, aşçılık pratiğinde yeni bir dönemi başlatmıştır. Bu çalışma, gıda teknolojisinin gelişiminin geleneksel aşçılık üzerindeki etkilerini kategorize etmeyi amaçlamaktadır. Akıllı cihazlar ile sıcaklık ve pişirme süresi gibi parametreleri otomatik olarak ayarlayarak, hatasız ve tutarlı sonuçlar elde etmeyi kolaylaştırır. Bu durum bir yandan, mutfak işlerinde verimliliği ve erişilebilirliği artırırken, diğer yandan geleneksel yemek pişirme becerilerinin ve bilgisinin aktarılmasını zorlaştırabilir. Geleneksel aşçılık, yüzyıllar boyunca kültürel değerleri, topluluk bağlarını ve yerel malzemelerin kullanımını içerir. Akıllı cihazların kullanımı, bu geleneksel bilginin unutulmasına ve standardize edilmiş yemeklerin artmasına yol açabilir. Böylece, yerel ve kültürel özellikler taşıyan yemeklerin yerini, global standartlarda üretilen tarifler alabilir. Bu durum, geleneksel yemeklerin korunması ve aktarılması açısından endişe yaratmaktadır. Temel dönüşüm dinamikleri kategorize edildiğinde ilk olarak geleneksel yemek pişirme becerilerinin kaybı dikkat çeker. Akıllı cihazlar ve otomatik pişirme sistemleri, kullanıcıların yemek pişirme süreçlerinde daha az aktif rol almasına sebep olacağı için geleneksel pişirme tekniklerinin ve el becerilerinin zamanla kaybolmasına yol açar. Benzer şekilde yemek kültüründe standardizasyon oluşur. Bu durum da çeşitli kültürlere özgü benzersiz yemeklerin azalmasına ve homojen bir yemek kültürünün oluşmasına yol açar. Ayrıca yerel malzemelerin ve tariflerin unutulması söz konusu olur. Diğer yandan kültürel mirasın erozyonu kaçınılmaz olur. Geleneksel yemekler, bir topluluğun kültürel kimliğini ve mirasını yansıtır. Gıda teknolojisinin gelişimi, bu geleneksel yemeklerin azalmasına neden olarak,

kültürel mirasın erozyonuna yol açabilir. Aynı zamanda yemek pişirme süreci bir sosyal bağ organizasyonuna da aracılık ettiğinden birlikte eylem gerçekleştirme sürecine engel olacak bir niteliğe bürünür. Farklı bir etken ise aşırı kolaylık ve hızın öncelenmesi üzerinedir. Akıllı cihazlar, yemek pişirme süreçlerini daha hızlı ve kolay hale getirirken, bu durum yavaş pişirme yöntemleriyle hazırlanan yemeklerin ve bu süreçte kazanılan derin tatların kaybına yol açmıştır. Ayrıca enerji kullanımında sürdürülebilirlik sorunları da ortaya çıkar. Akıllı mutfak aletlerinin üretimi ve kullanımı, enerji tüketimi ve elektronik atık gibi çevresel etkileri beraberinde getirir. Bu durum geleneksel, sürdürülebilirlik açısından dezavantajlar oluşturabilir.

Anahtar Kelimeler: Gıda Teknolojisi, Kültürel Miras, Aşçılık.

KİŞİSEL FİNANS YÖNETİMİNİN ÖNEMİ

Öğr. Gör. Dr., Ümmühan MUTLU¹

Kocaeli Üniversitesi, Hereke Ömer İsmet Uzunyol MYO, ummuhan.mutlu@kocaeli.edu.tr -
ORCID ID: 0000-0002-6277-228X

ÖZET

Kişisel finans, mevcut finansal duruma ek olarak gelecekteki finansal duruma ilişkin plan oluşturarak finansal hedeflere yönelmeyi kapsamaktadır. Kişisel finans, kişisel finansal sorumlulukların ele alınması ve acil durumlar karşısında tasarrufların yapılması gibi süreçlerle de ilgilidir ve sadece bireysel değil aynı zamanda aile finansmanının yönetimini de içine almaktadır. Kişisel finans yönetimi ele alındığında, yediden yetmişe tüm bireylerin karşı karşıya olduğu, finansal kaynakların yönetimi sürecini de içermektedir. Kişisel finans yönetim süreci, kişisel finans planlaması için hedef koyma, bütçe oluşturma, gelirin elde edilme ve bununla birlikte harcama, tasarruf ve yatırım yönetimi ile karşılaşılabilecek riskler konusunda gerekli önlemlerin alınması şeklindeki bir dizi faaliyeti kapsamaktadır.

Kişisel finans, iş kaybı veya vefat gibi bir kriz durumu ortaya çıktığında, bireylerin bu duruma hazırlıksız ve korumasız yakalanmalarını açısından önem verilmesi gereken bir konudur. Nitekim pandemi süreci de bizlere acil durumlar için planlamanın önemini göstermiştir. Bu kapsamda, kişisel finans yönetiminin iyileştirilebilmesi için bireylerin ihtiyaç duyacakları finansal bilgiye erişimlerinin kolaylaştırılması önem arz etmektedir. Bunun için erken yaşlarda finansal okuryazarlık eğitimlerinin bireylere zorunlu eğitim sürecinde verilmesi etkili bir yöntem olabilir. Bunun yanısıra finansal kurum ve kuruluşların finansal okuryazarlık eğitimlerinde öncü rolü oynaması gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kişisel Finans, Finansal Okuryazarlık, Finans

THE IMPORTANCE OF PERSONAL FINANCE MANAGEMENT

ABSTRACT

Personal finance involves pursuing financial goals by creating a plan for the future financial situation in addition to the current financial situation. Personal finance is also about processes such as handling personal financial responsibilities and saving in case of emergencies, and includes the management of not only individual but also family finances. When personal finance management is considered, it is about the process of managing financial resources that all individuals from seven to seventy face. The personal finance management process includes a series of activities such as setting goals for personal finance planning, creating a budget,

generating income, as well as spending, saving and investment management, and taking necessary precautions against risks that may be encountered.

Personal finance is an issue that needs to be given importance so that individuals are not caught unprepared and unprotected when a crisis situation such as job loss or death occurs. As a matter of fact, the pandemic process has shown us the importance of planning for emergencies. In this context, it is important to facilitate individuals' access to the financial information they need in order to improve personal finance management. For this, providing financial literacy training to individuals at an early age during compulsory education can be an effective method. In addition, financial institutions and organizations should play a leading role in financial literacy training.

Keywords: Personal Finance, Financial Literacy, Finance.

GİRİŞ

Kişisel finans, mevcut finansal duruma ek olarak gelecekteki finansal duruma ilişkin plan oluşturarak finansal hedeflere yönelmeyi kapsamaktadır. Kişisel finans, kişisel finansal sorumlulukların ele alınması ve acil durumlar karşısında tasarrufların yapılması gibi süreçlerle de ilgilidir ve sadece bireysel değil aynı zamanda aile finansmanının yönetimini de içine almaktadır. Kişisel finans yönetimi ele alındığında, yediden yetmişe tüm bireylerin karşı karşıya olduğu, finansal kaynakların yönetimi sürecini de içermektedir. Kişisel finans yönetim süreci, kişisel finans planlaması için hedef koyma, bütçe oluşturma, gelirin elde edilme ve bununla birlikte harcama, tasarruf ve yatırım yönetimi ile karşılaşılabilecek riskler konusunda gerekli önlemlerin alınması şeklindeki bir dizi faaliyeti kapsamaktadır.

Kişisel finans, iş kaybı veya vefat gibi bir kriz durumu ortaya çıktığında, bireylerin bu duruma hazırlıksız ve korumasız yakalanmalarını açısından önem verilmesi gereken bir konudur. Nitekim pandemi süreci de bizlere acil durumlar için planlamanın önemini göstermiştir. Bu kapsamda, kişisel finans yönetiminin iyileştirilebilmesi için bireylerin ihtiyaç duyacakları finansal bilgiye erişimlerinin kolaylaştırılması önem arz etmektedir. Bunun için erken yaşlarda finansal okuryazarlık eğitimlerinin bireylere zorunlu eğitim sürecinde verilmesi etkili bir yöntem olabilir. Bunun yanı sıra finansal kurum ve kuruluşların finansal okuryazarlık eğitimlerinde öncü rolü oynaması gerekmektedir.

Geçtiğimiz yüzyılın ortalarından itibaren gelişmiş ülkeler için finansal politika olarak benimsenen finansal okuryazarlık eğitimleri, geçtiğimiz yıllardan itibaren gecikmeli olarak gelişmekte olan ülkelerin finansal hedefleri arasında önemli bir yer tutmaktadır. Ancak yapılan araştırmalar, bireylerin finansal konulardaki sorumluluklarını gerçekleştirmek için gereksinim duydukları bilgi ve tutumdan uzak olduklarını ifade etmektedir (Lusardi ve Mitchell, 2011, Xu ve Zia, 2012).

Politik ve akademik kurumlar tarafından finansal okuryazarlığa duyulan ilgi, bireylerin kişisel finans yönetimlerindeki başarısızlığın, makro düzeyde ülke ekonomisini olumsuz etkilemesinden kaynaklanmaktadır. Günlük yaşam maliyetlerindeki artış, finansal ürünlerde

çeşitlilik, finansal piyasalardaki dalgalanmalar, finansal sistem değişiklikleri ve emeklilik sistemleri gibi alanlarda yapılan reformlar, bireylerin günden güne kişisel finans yönetimi konusuna daha fazla önem vermeleri gereğini ortaya çıkarmıştır. Bu kapsamda, bireylerin kişisel finans yönetiminin başarılı olarak sürdürülmesine yönelik finansal eğitim politikalarının güncel ve uygulanabilir düzeyde olması gerekmektedir.

Bu araştırmanın birinci bölümünde kişisel finans yönetimiyle ilişkili bir kavram olan finansal okuryazarlık kavramı üzerinde durulmuş, hem Türkiye hem de uluslararası araştırmaların sonucunda, bireylerin finansal okuryazarlık düzeylerine ilişkin bulgular değerlendirilmiştir. İkinci bölüm, kişisel finans yönetiminin unsurlarının neler olduğu, doğru bir finansal yönetim sürecini oluşturabilmek için dikkat edilmesi gerekenlerle ilgilidir. Sonuç bölümü ise bireylerin kişisel finans yönetimine neden önem vermeleri gerektiği konusuna odaklanmaktadır.

1. KİŞİSEL FİNANS YÖNETİMİ

Kişisel finans yönetimi, bireylerin finansal güvenliklerini sağlamak için gösterdikleri, kısa ve uzun dönemli finansal kaynak yönetimi ile ilgilidir. Kişisel finans yönetimi uygulamaları; nakit yönetimi, kredi yönetimi, finansal planlama, yatırımlar, sigorta, emeklilik ve emlak planlaması, faiz, enflasyon gibi finans ve ekonominin temel kavramlarını anlamayı ve bazı hesaplamalar yapmayı, risk çeşitlendirmesini, finansal ürünler hakkında farkındalık ve çıkarlarına en uygun olanı seçebilme becerisini gerektirir (Dowling vd., 2009).

Zakaria ve Sabri (2013), kişisel finans alanında 10 farklı ülkede yürüttüğü araştırmasında, finansal kapasite göstergelerini “parayı yönetmek, bilgi sahibi olmak, ürünleri seçmek ve ileriye planlamak” şeklinde dört göstergede ele almıştır.

Kişisel finansal uygulamaları yönetmenin ötesinde bir kavram olarak ortaya atılan finansal yetenek kavramı; Kumar ve Mishra'ya (2015) göre, "Kazanılan veya harcanan tek bir kuruşun kullanımını optimize edebilecek şekilde finansal kaynakları yönetme becerisidir." şeklinde tanımlanmıştır. Bütçeleme ve finansal planlama, kişisel mali kayıtların tutulması, tasarruf, yatırım, borçlanma ve diğer finansal kararların alınmasında kullanılacak bilgilerin, yönetim araçları ve tekniklerinin, finansal okuryazarlık ve davranışsal faktörlerin, kişisel finansal yönetim yeteneği ile ilişkisi incelenmiştir (Kumar ve Mishra, 2015).

Kişisel finans yönetiminin para yönetimi davranışıyla incelendiği bir araştırmada, düşük finansal okuryazarlık düzeyi, yetersiz kişisel finans yönetimi ile ilişkilendirilmiştir. “Dürtüsel veya gereksiz satın almalar nedeniyle çok fazla para harcandığını, bu durumun da daha düşük tasarruf oranlarına ve daha düşük yatırım getirilerine yol açtığı sonucuna ulaşılmıştır, Navickas, Gudaitis ve Krajnakova (2014).

2. FİNANSAL OKURYAZARLIK VE KİŞİSEL FİNANS YÖNETİMİ

Finansal okuryazarlık, genellikle; finansal terimler, finansal ürün ve hizmetler, finansal kurumlar ve sistemleri de içine alan, finansal bilgi ve beceri düzeyi olarak tanımlanabilmektedir. Finansal bilgi ve beceri düzeyi ölçülürken Lusardi ve Mitchell'in (2011) deki finansal okuryazarlık anketlerinde yer aldığı gibi, bireylerin bileşik faiz ödemesi

hesaplama yeteneği, risk çeşitlendirme, enflasyon, para yönetimi ve finansal planlama ile ilişkili becerilerinin değerlendirildiği görülmektedir. Yüksek gelir düzeyindeki ülkelerde, bireylerin finansal okuryazarlığını iyileştirmeye daha fazla önem verildiği daha düşük gelir düzeyine doğru finansal okuryazarlık seviyelerinde düşüşlerin olduğu Xu ve Zia (2012) tarafından, farklı gelir düzeyindeki ülkelerin finansal okuryazarlıklarını ölçen bir dizi araştırmanın incelenmesiyle ortaya çıkarılmıştır. Yapılan araştırmalar, bireylerin finansal okuryazarlık düzeyleri yükseldikçe kişisel finans yönetimlerinde buna paralel iyileşmeler ve doğru finansal kararlar alındığını öne sürmektedir. Bu araştırmalardan Hilgert vd. (2003) göre, klasik iktisat temelinde yer aldığı gibi ” bilgi ve birikimdeki artışın finansal yönetim uygulama ve davranışlarında değişikliklere yol açacağı” varsayımı altında finansal okuryazarlık, kişisel finans yönetimi ile ilişkilendirilmiştir. Xu ve Zia (2012) deki araştırmasında, kesin olmayan ancak finansal eğitimin finansal okuryazarlığı iyileştirdiğini ve aynı zamanda finansal davranışların da iyileşmesine yol açtığını öne süren bulgular ortaya koymuştur. Klapper, Lusardi ve Panos (2012) tarafından yapılan bir diğer araştırmada, gelişmekte olan ekonomileri temsil eden Rusya’da finansal okuryazarlığın finansal davranış ile finansal ve reel sonuçlar üzerindeki etkisini incelemiştir. Finansal okuryazarlığın, bireylerin kişisel finans yönetimi, tasarruf davranışları yoluyla makroekonomik şoklarla mücadele edebilmelerinin nasıl sağladığına açıklık getirmektedir. Mahdzan ve Tahiani (2013) ‘ deki araştırmasında, Malezya’da finansal okuryazarlığın bireysel tasarruf davranışları üzerindeki etkisini araştırmıştır. Araştırmanın sonucunda, finansal okuryazarlığın, hem temel hem de ileri düzey bilgi sahipliğinin, yüksek tasarrufla ilişkili olduğunu gösteren bulgular öne sürülmüştür. Kişisel finansın sadece bireyler değil, finansal sistem ve ekonomi açısından sunduğu katkılar dikkate alındığında, finansal eğitim yatırımlarının artırılması gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Daha iyi kişisel finans yönetiminin sonucu, varlık birikimi, borç azalması veya net değer ile açıklanabilir, ancak bu gibi araştırmalarda ölçüm ve veri kullanılabilirliği araştırmacıları zorlayabilmektedir (Kebede ve Kuar, 2015).

SONUÇ

Bireylerin sahip oldukları mevcut gelir kaynakları ile geçinebilmeleri, geleceğe dair hedeflerine ulaşabilmeleri ve karşılaşılabilecek risklerden korunabilmeleri açısından, bugünden kişisel finansal yönetimlerini geliştirmek için çalışmaya başlamaları gerekmektedir. Bunun için öncelikle sahip olunan finansal kaynağı yönetme becerisini elde etmek gerekmektedir. Yaşanan ekonomik ve teknolojik gelişmeler, krizler ve pandemi gibi olağandışı gelişmeler; finans sektöründe, kullanılan finansal enstrümanlarda ve finansal sistemde sürekli olarak değişimler yaşanmasına neden olmaktadır. Bu değişimler, sistemleri daha karmaşık hale getirmekte ve bireyler açısından birçok konuda olduğu gibi finansal olarak da durumu içinden çıkılması zor bir hale dönüştürmektedir. Bu nedendir ki, kişisel finans yönetimi, bireyler için finansal sıkıntılarını geride bırakabilmek, hem kendisinin hem ailesinin ihtiyaçlarını karşılayabilmek, daha iyi koşullarda yaşayabilmek, finansal hedeflere ulaşmak gibi faydalar sağlamaya odaklanır. Buna ek olarak, sağlık sorunları nedeniyle çalışamama veya yaşanabilecek bir kaza, vefat gibi muhtemel risklere karşı korunma sağlamak, yaşlı nüfusun yaş ortalamasında artışlar dolayısıyla yaşlılık sürecinin daha konforlu geçirilmesi ile sevdiklerine sahip olduklarını

birakabilmek gibi açılardan kişisel finans yönetimine günümüz koşullarında gereken önem verilmelidir.

Bu kapsamda bireylerin, kişisel finans yönetimlerinin iyileştirilmesi, sürecin daha iyi yönetilmesi gerekmektedir. Bunun içinde temelde bireylerin kişisel finans yönetimleriyle yakın ilişkili olan finansal okuryazarlığın geliştirilmesi, finansal eğitimlerin artırılması gerekmektedir. Erken yaşlarda önce ailede bütçe ve tasarruf gibi kavramların çocuğa öğretilmesi, sonrasında erken eğitim –öğretim sürecinde zorunlu finansal eğitimlerin verilmesi yoluyla kişisel finans yönetimi sürecine iyi bir başlangıç yapılabilmektedir. Finansal kurum ve kuruluşların bireylere sağlayacakları finansal eğitimlerle sürece daha fazla katkı sunulabilmektedir.

KAYNAKLAR

Dowling, N., Tim, C., & Hoiles, L. (2009). Financial management practices and money attitudes as determinants of financial problems and dissatisfaction in young male Australian workers. *Journal of financial counseling and planning*, 20(2).

Hilgert, M. A., Hogarth, J. M., & Beverly, S. G. (2003). Household financial management: The connection between knowledge and behavior. *Fed. Res. Bull.*, 89, 309.

Kebede, M., & Kuar, J. (2015). Financial literacy and management of personal finance: a review of recent literatures. *Research Journal of Finance and Accounting*, 6(13), 92-106.

Klapper, Leora & Lusardi, Annamaria & Panos, Georgios A., 2013. "Financial literacy and its consequences: Evidence from Russia during the financial crisis," *Journal of Banking & Finance*, Elsevier, vol. 37(10), pages 3904-3923.

Kumar, M. & Mishra, K. (2015): "Modifiers of Financial Capability: An Empirical Study in UP, India," *International Journal of Management and Social Sciences Research (IJMSSR)*, Vol. 4 (1), pp.36-40, [online] at www.irjournals.org [accessed on January, 2015]

Lusardi, A. and Mitchell, O. (2011): "Financial Literacy around the World: An Overview", *Discussion Paper 02/2011-023*, Netspar Discussion Papers.

Mahdzan, N. & Tabiani, S.(2013): "The Impact of Financial Literacy on Individual Saving: an explanatory study in the context," *Transformations in Business and Economics*, Vol.12, No 12 (28), pp.41-55

Navickas, N., Gudaitis, T., & Krajinakova, E. (2014): "Influence of Financial Literacy on Management of Personal Finances in a Young Household", *Business: Theory and Practice*, 2014, 15(1), pp.32–40, [online] at <http://www.btp.vgtu.lt> [Accessed on October 24 2014]

Xu, Lisa and Zia, Bilal, *Financial Literacy Around the World: An Overview of the Evidence with Practical Suggestions for the Way Forward* (June 1, 2012). *World Bank Policy Research Working Paper No. 6107*, Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=2094887>.

Zakaria, N. F., & Sabri, M. F. (2013). Review of financial capability studies. *International Journal of Humanities and Social Science*, 3(9), 197-203.

FİNANSAL OKURYAZARLIKTAN DİJİTAL FİNANSAL OKURYAZARLIĞA

Öğr. Gör. Dr., Ümmühan MUTLU 1

Kocaeli Üniversitesi, Hereke Ömer İsmet Uzunyol MYO, ummuhan.mutlu@kocaeli.edu.tr,
ORCID ID: 0000-0002-6277-228X

ÖZET

Finansal okuryazarlık, genel olarak bireylerin temel finansal konularda bilgi sahibi olma, finansal tutum ve davranış oluşturma şeklinde geliştirdikleri bir yeterlilik düzeyini tanımlamaktadır. Davranışsal finasta odaklanılan bir konu olan finansal okuryazarlığın geliştirilmesi hem bireylerin hem de ülkelerin hedefleri arasında yer almaktadır. Bireylerin harcama ve tasarruf yönetimi ile kariyer ve emeklilik planlarına ilişkin kararlarda finansal okuryazarlığın büyük katkıları bulunmaktadır.

Günümüzde bilgi ve iletişim teknolojileri konusunda yaşanan gelişmeler, birçok alanda olduğu gibi davranışsal finasta da gelişmeleri beraberinde getirerek dijital finansal okuryazarlık kavramını ortaya koymuştur. İçinde bulunduğumuz dijital çağda dijital finansal okuryazarlık yetkinliğine ulaşmanın önemi günden güne artmaktadır. Finansal teknolojileri kullanmada yetkinliğin sağlanması ve bu teknolojilerin kullanımındaki sıkıntıları ortadan kaldırmak için bireylerin ihtiyaç duydukları dijital finansal teknoloji kullanımı bilgisine ulaşmaları bireylere önemli fayda sağlayacaktır. Finansal teknoloji şirketlerinin, kısaca Fintek olarak adlandırılan girişimlerin sayısının artırılabilmesi için gereken teknolojik ve finansal desteğin, devlet ve ilgili kuruluşlar tarafından sunulması oldukça önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Finansal Okuryazarlık, Dijital Finansal Okuryazarlık, Fintek

ABSTRACT

Financial literacy generally defines a level of competence that individuals have in having knowledge on basic financial issues and developing financial attitudes and behaviors. Improving financial literacy, a topic focused on in behavioral finance, is among the goals of both individuals and countries. Financial literacy contributes greatly to individuals' decisions regarding their spending and savings management, as well as their career and retirement plans.

Today's developments in information and communication technologies have brought about developments in behavioral finance, as in many other fields, and have introduced the concept of digital financial literacy. In the digital age we live in, the importance of achieving digital financial literacy competence is increasing day by day. Ensuring competency in using financial technologies and accessing the information on digital financial technology usage that individuals need in order to eliminate the problems in the use of these technologies will provide significant benefits to individuals. It is very important that the technological and financial

support required to increase the number of financial technology companies, or fintech enterprises in short, be provided by the state and relevant organizations.

Keywords: Financial literacy, Digital financial literacy, Fintech.

GİRİŞ

Günümüzde bilgi ve iletişim teknolojileri konusunda yaşanan gelişmeler, birçok alanda olduğu gibi davranışsal finansta da gelişmeleri beraberinde getirerek dijital finansal okuryazarlık kavramını ortaya koymuştur. İçinde bulunduğumuz dijital çağda, dijital finansal okuryazarlık yetkinliğine ulaşmanın önemi günden güne artmaktadır. Finansal teknolojileri kullanmada yetkinliğin sağlanması ve bu teknolojilerin kullanımındaki sıkıntıları ortadan kaldırmak için bireylerin ihtiyaç duydukları dijital finansal teknoloji kullanımı bilgisine ulaşmaları bireylere önemli fayda sağlayacaktır. Finansal teknoloji şirketlerinin, kısaca Fintek olarak adlandırılan girişimlerin sayısının artırılabilmesi için gereken teknolojik ve finansal desteğin, devlet ve ilgili kuruluşlar tarafından sunulması oldukça önemlidir.

Küreselleşme, bilgi ve iletişim teknolojilerinin yanı sıra dijital teknolojilerinin gelişimi, sadece üretim gibi yoğun teknoloji içeren sektörlerde değil aynı zamanda finans sektöründe de ciddi değişimleri beraberinde getirmiştir. Bütün sektörlerde değişim yaratan bu gelişmeler finans sektörünü de içine almış Finansal Teknoloji Fintek(FinTech) kavramını ortaya çıkarmıştır. Dijitalleşmenin finans sektörüne yansımaları olarak tanımlanabilen Fintek kavramı, finans sektöründe oldukça önemli gelişmeler yaratmıştır. Fiziksel etkileşim olmaksızın yapılan çevrimiçi ödemeler, sözleşmeler, kriptoparalar bunlara örnek gösterilebilir.

Bu araştırmanın birinci bölümünde, finansal okuryazarlık kavramı üzerinde durularak dünya üzerinde üst, orta ve alt gelir düzeyindeki ülkeler bazında dağılımı ele alınmıştır. İkinci bölüm dijital finansal okuryazarlıkla ilgilidir. Türkiye’ de ve dünyada fin tek kavramı ve gelişim raporları bu bölümde açıklanmıştır.

1. FİNANSAL OKURYAZARLIK

Finansal okuryazarlık, genel olarak bireylerin temel finansal konularda bilgi sahibi olma, finansal tutum ve davranış oluşturma şeklinde geliştirdikleri bir yeterlilik düzeyini tanımlamaktadır. Davranışsal finansta odaklanılan bir konu olan finansal okuryazarlığın geliştirilmesi hem bireylerin hem de ülkelerin hedefleri arasında yer almaktadır. Bireylerin harcama ve tasarruf yönetimi ile emeklilik planlarına ilişkin kararlarda finansal okuryazarlığın büyük katkıları bulunmaktadır. Finansal okuryazarlık ölçümü için pek çok ölçek kullanılsa da bunlardan en bilineni Lusardi ve Mitchell’in (2011) geliştirdiği içeriğinde paranın zaman değeri, risk çeşitlendirme ve enflasyon hesaplamaları bulunan ölçek’tir.

Türkiye'nin finansal okuryazarlık konusunda önde gelen sivil toplum örgütlerinden biri olan Finansal Okuryazarlık ve Erişim Derneği (FODER), bireylerin finansal okuryazarlık, finansal bilgiye erişim konularında, ülke çapında farkındalığı artırma yönünde faaliyetler yapmaktadır. Bu doğrultuda Standard & Poor's' tarafından 144 ülkede ve 150 bin kişiyle yapılan finansal okuryazarlık araştırmasında Türkiye'nin 120. olduğu görülmektedir. Araştırma, dünyada finansal okuryazarlığın yüzde 33 düzeyinde olduğunu belirtirken, Türkiye'de 18 yaş üstü bireylerin finansal okuryazarlık oranı yüzde 23.6 olarak bulunmuştur. Demografik yapılar açısından araştırma bulguları incelendiğinde, Türkiye'de banka hesabı bulunanların yüzde 26'sı ve ücretli çalışanların yüzde 25'i en fazla finansal okuryazar olarak bulunmuştur. İşsizler, yüzde 24 oranında finansal okuryazarken, 15-34 yaş grubu içinde ki bireylerin diğer gruplara nazaran en fazla finansal okuryazar olduğu belirtilmiştir. Cinsiyete göre yapılan finansal okuryazarlık araştırmalarını doğrular nitelikte erkek katılımcıların yüzde 28'i, kadınların da yüzde 19'u finansal okuryazar olarak kabul edilmiştir. Araştırmadaki en ilginç bulgu ise, en zengin olarak nitelendirilen yüzde 60'lık kısımda sadece yüzde 26'sının finansal okuryazar bulunması olmuştur (Foder, 2024).

Dünya genelinde kabul edilmiş ölçekler aracılığıyla seçili ülkelerde yapılan finansal okuryazarlık anketlerine ilişkin tabloda, bileşik faizi, enflasyon ve risk çeşitlendirme ifadelerine ilişkin verilen cevaplar temel alınarak finansal okuryazarlık araştırmaları yapılmıştır. Sonuçlar Çizelge 1 de görülmektedir.

Çizelge 1. Dünyanın Her Yerinden Seçilmiş Finansal Okuryazarlık Araştırması Sonuçları,
Kaynak: Xu ve Zia, 2012.

ÜLKE	BİLEŞİK FAİZ	ENFLASYON	RİSK ÇEŞİTLENDİRME	ANKET ÖRNEKLEMİ	KAYNAK
YÜKSEK GELİR					
ABD	65%	64%	52%	1488	Lusardi and Mitchell (2011b)
İTALYA	40%	60%	45%	3992	Fornero ve Monticone (2011)
ALMANYA	82%	78%	62%	1059	Bucher-Koenen and Lusardi (2011)
İSVEÇ	35%	60%	68%	1302	Almenberg and Säve-Söderbergh (2011)
JAPONYA	71%	59%	40%	5268	Sekita (2011)
YENİ ZELANDA	86%	81%	27%	850	Crossan et al. (2011)
HOLLANDA	85%	77%	52%	1324	Alessie et al.(2011)

ÜST ORTA GELİR					
RUSYA	36%	51%	13%	1366	Klapper and Panos (2011)
ROMANYA	24%	43%	-	2048	World Bank CPFL program
AZERBAYCAN	46%	46%	-	1207	World Bank CPFL program
ŞİLİ	2%	26%	46%	13054	Berhman et al. (2010)
ALT GELİR					
ENDONEZYA	78%	61%	28%	3360	Cole et al. (2010)
HİNDİSTAN	59%	25%	31%	1496	Cole et al. (2010)
BATI ŞERİA VE GAZZE	54%	61%	-	2022	World Bank CPFL program

Üst gelir, orta gelir ve alt gelir grubunda seçilmiş ülkeler bazında yapılan anketlerden elde edilen sonuçlar Çizelge 1'de gösterilmektedir. Bunlar arasında, ABD'de Lusardi ve Mitchell (2011b), İtalya'da Fornero ve Monticone (2011), finansal okuryazarlık ve emeklilik üzerine çalışmalarıyla yer almıştır. Almanya'da Bucher-Koenen ve Lusardi (2011), Japonya'da Sekita (2011), Yeni Zelanda'da Crossan ve diğerleri(2011), İsveç'te Almenberg ve Sæve-Söderbergh (2011), Hollanda'da Alessie ve diğerleri (2011) ve Rusya'da Klapper ve Panos (2011) yapmış oldukları araştırmalarla, Endonezya'da ve Hindistan'ın Gujrat eyaletinde Cole ve ark. (2011), tarafından, Şili'de Behrman ve ark. (2010) ve Dünya Bankası'nın (2011) Romanya, Azerbaycan, Bulgaristan, Bosna, Batı Şeria ve Gazze'de yaptığı bir dizi çalışma. bu çalışmada yer almıştır Araştırmaların sonuçları değerlendirildiğinde, genel olarak, yüksek gelirli ülkelerin ortalama olarak düşük gelirli ülkelere göre daha iyi performans gösterdiği görülmektedir. Ancak düşük gelirli ülkelere finansal desteğin sınırlı olması nedeniyle güfusun az bir kısmı gelişmiş tüketici ürünlerine ulaşma imkânına sahiptir. Bundan dolayı, bireylerin finansal hizmetlere ulaşması ve gelişmiş ürünlere ulaşmalarının arttırılmasında finansal okuryazarlığın rolünün arttırılması çok önemlidir. Bir diğer konu da düşük gelirli ülkelere yaşayan bireylerin, mikro girişimler yoluyla geçimlerini sağlayabilmeleri nedeniyle ücretli çalışanlara göre daha düşük finansal kapasiteye sahip olmalarıdır (Xu ve Zia, 2012).

Düşük gelir grubuna uygulanan Finscope Anketlerinin analiz edilmesi sonucunda ulaşılan bulgular Çizelge 2 'de görülmektedir.

Çizelge 2. Sahra Altı Afrika ve Pakistan'da Finansa Erişim ve Finansal Okuryazarlığa İlişkin FinScope Anketi Sonuçları,

Kaynak: Xu ve Zia, 2012.

ÜLKE (ARAŞTIRMA YILI)	FİNANSAL ÜRÜN KULLANIMI	ŞU ANDAKİ TASARRUF VEYA AYRILAN PARA	SON 12 AYDA ALINAN BORÇLAR	BİR SİGORTA ÜRÜN KULLANIMI	FARKIN DALIK ("HİÇ HİÇ DUYMA DIK...")	FARKIN DALIK ("HİÇ HİÇ DUYMA DIK...") ²	FARKIN DALIK ("HİÇ HİÇ DUYMA DIK...") ³	FARKIN DALIK ("HİÇ HİÇ DUYMA DIK...") ⁴
	TOPLAM				TASARRUF HESABI	MEVDUAT FAİZİ	SİGORTA	KREDİ
GÜNEY AFRİKA								
SWAZILAND (11)	63%	66%	33%	22%	-	-	-	-
LESOTHO (11)	81%	51%	66%	61%	-	-	-	-
GÜNEY AFRİKA(2009)	77%	37%	33%	50%	-	-	-	-
MOZAMBİK(2009)	22%	20%	8%	5%	82%	90%	88%	22%
BOTSWANA(2009)	67%	-	-	-	-	-	-	-
ZAMBİYA(2009)	37%	46%	24%	4%	-	-	-	-
NAMİBYA(2007)	48%	45%	15%	18%	-	-	-	-
MALAVİ(2008)	45%	54%	22%	3	54%	66%	-	48%
DOĞU AFRİKA								
KENYA(2009)	67%	52%	38%	7	9%	49%	48%	-
UGANDA(2009)	70%	67%	45%	25%	-	-	-	-
RUANDA(2008)	47%	54%	27%	82%	-	-	-	-
TANZANYA(2006)	46	-	-	-	27%	35%	25%	9%
BATI AFRİKA								
GANNA (2010)	56%	64%	19%	5%	-	-	-	-
NİJERYA(2008)	47%	67%	7%	2%	42%	36%	48%	22%
GÜNEY ASYA								
PAKİSTAN(2009)	44%	56%	35%	2%	44%	44%	44%	44%

Dünya Bankası tarafından tanımlanan en düşük gelirli ülke gruplandırmasında finansal okuryazarlığa ilişkin yapılan bir anket olmadığından, esas olarak finansal erişime ve davranışa odaklanan, aynı zamanda finansal okuryazarlığın birkaç yönünü de ölçen ulusal temsili FinScope anketleri, Pakistan'ın yanı sıra Afrika bölgesinde de yaygın olarak uygulanmaktadır. Çizelge 2'de yer alan FinScope anketlerinde genellikle düşük düzeyde finansal erişim görülmektedir. Bölgedeki en yüksek gelirli ülkelerden biri olan Gana'da bireylerin yalnızca yüzde 56'sının herhangi bir finansal ürünü kullandığı ortaya koyulmuştur. Bu rakam Lesotho'da yüzde 81'e yükselirken, Mozambik'te yüzde 22'ye düşüyor. Pakistan da ise %44 olarak görülüyor. Tasarruf oranları ülkeler bazında %50-60 Aralığında bulunmaktadır. Mozambik ve

Nijerya da son 12 ayda alınan borçlar çok düşükken, Lesotho’ da bu oranın %66 ‘larda olduğu görülüyor. Sigorta ürünü kullanımı Ruanda’ da %82, Pakistan’ da %2 olarak bulunmuştur.

2. DİJİTAL FİNANSAL OKURYAZARLIK

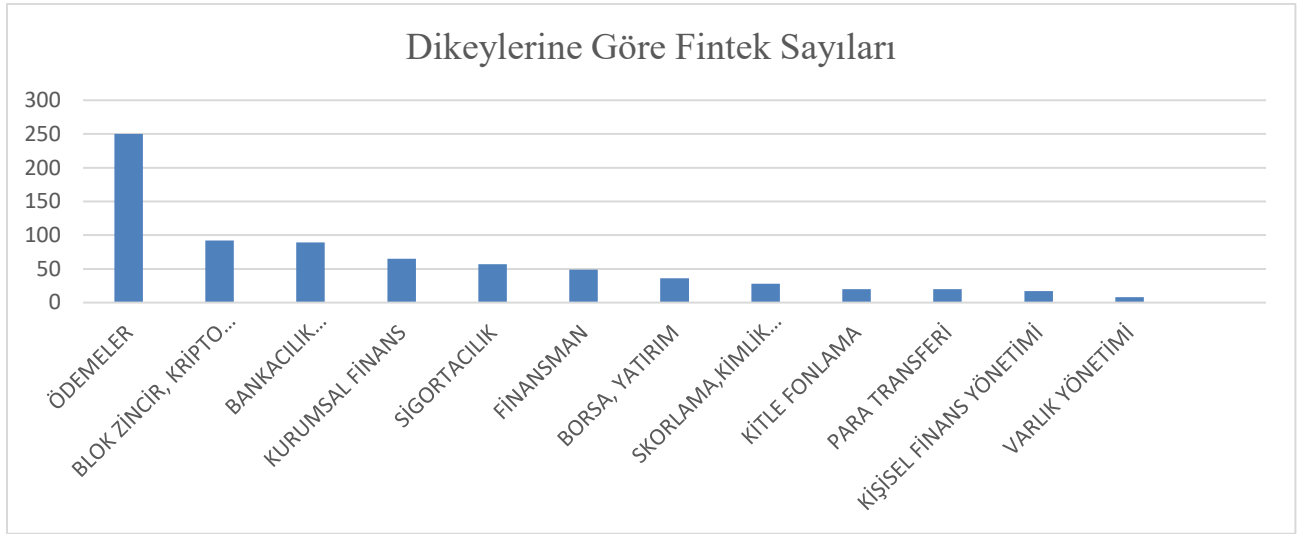
Bireyin kişisel finans yönetimine ilişkin konularda bilgi sahibi olma, anlama, analiz etme, yönetme ve iletme yeteneği şeklinde tanımlanabilen finansal okuryazarlık dünya çapında araştırmalara konu olmuş önemli bir beceri olarak tanımlanabilmektedir. Yıllarca tartışılan finansal okuryazarlık araştırmaları sonrasında dünya yeni bir kavrama daha kucak açmıştır. Dijital finansal okuryazarlık olarak bilinen bu kavram, gittikçe artan oranda, bireylerin dijital teknolojiler sayesinde finansal ihtiyaçlarını yerine getirmelerine olanak sağlamıştır. Bu finansal teknolojiler aracılığıyla; ödemeler, internet ve mobil bankacılık uygulamalarının kullanım alanları da günden güne genişlemektedir.

Finansal ürün ve hizmetler gerçekleştirilirken daha hızlı, kolay ve kalite odaklı yaklaşımların elde edilmesi için, finans ve teknoloji kavramlarının bir araya gelmesiyle kısaca “Fintek” olarak tanımlanan yeni bir akım meydana gelmiştir (Fettahoğlu, 2017a, s.53). Finansal teknolojiler aracılığıyla hedeflenen, finansal ürün ve hizmet sunumunda, maliyetlerin azaltılması, daha fazla şeffaflık oluşturma, finansal araçların azaltılması ve finansal bilgiye ulaşımı kolaylaştırma şeklindedir. (Zavokolina vd., 2016, s.1).

Türkiye’de Fintek şirketlerin hangi alanlarda faaliyet gösterdiği incelendiğinde, 250 ödeme teknolojisi girişimi, 92 blok zincir ve kripto varlık girişimi, 89 bankacılık teknolojileri alanında girişimler mevcuttur. Buna ilaveten, kurumsal finans çözümleri, sigorta teknolojileri girişimleri ve finansman çözümleri de sisteme dahil olmuştur. Bankalar ve yatırımcılar tarafından Fintek sektörüne gösterilen ilginin artması nedeniyle, Fintek’ler Türkiye’deki en iyi yükselen sektörlerden olmuş ve Fintek girişimleri, ülke çapında başarılar göstermiştir. 2022’ de yurt dışı pazarlarda rekabet eden Türk Fintek girişimleri de bulunmaktadır (Fintek Durum Raporu, 2022)

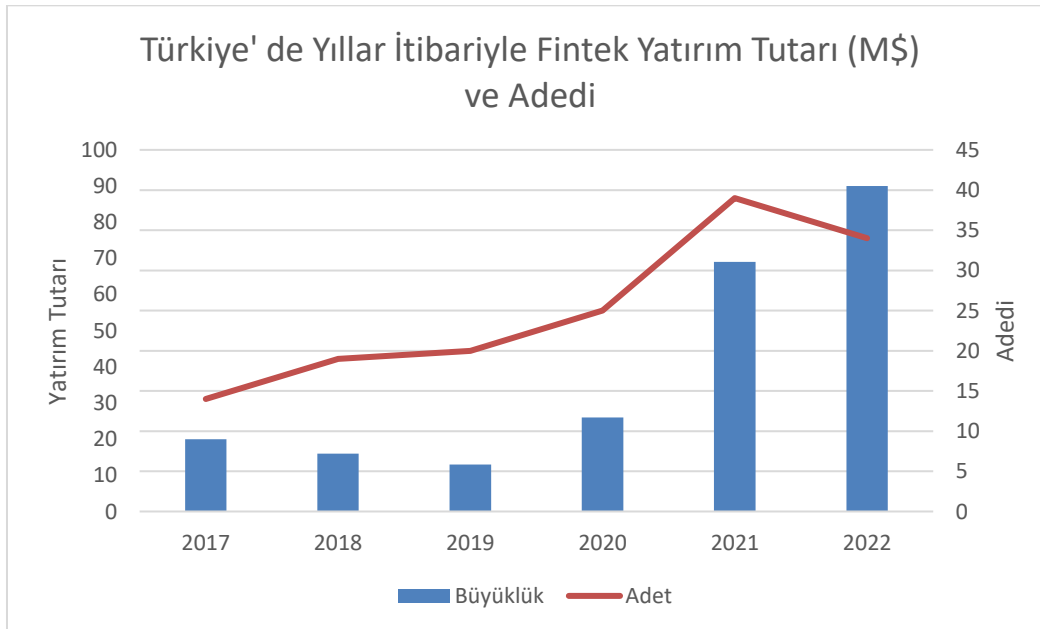
Grafik 1 de görüldüğü üzere, Fintek sayılarının en fazla Ödemeler alanında olduğu ve onu sırasıyla blok zincir, kripto varlık, bankacılık sistemlerinin takip ettiği görülmektedir. Varlık yönetimi alanında en az Fintek sayısı olduğu, kişisel finans yönetiminin de varlık yönetiminden sonra sayı bakımından az şirket olan alanlardan biri olduğu bulunmuştur.

Grafik.1. Dikeylerine Göre Fintek Sayıları, Fintek Durum Raporu, 2022.

Grafik 2' de ise Türkiye' de yıllar itibariyle Fintek yatırım tutarı ve adedi görülmektedir. Buna göre, yatırım tutarları açısından bakıldığında, en düşük olarak 2019 yılında 13 milyon dolarlık bir Fintek yatırımı olduğu ve buradaki azalışın pandemi sürecinden kaynaklandığı sonucuna ulaşılabilmektedir. Sonrasında artan oranda bir yükseliş gözlemlenmiş, 2022' de Fintek yatırım tutar büyüklüğü 90 milyon dolara yükselmiştir. Fintek şirket sayıları bakımından inceleme yapılırsa, 2017 de 14 olan Fintek şirket sayısı, yıllar itibariyle artış göstermiş 2021 de 39 a yükselmiş henüz tamamlanmamış 2022 raporunda da 34 şirket raporlanmıştır.

Grafik 2. Türkiye' de Yıllar İtibariyle Fintek Yatırım Tutarı ve Adedi, Fintek Durum Raporu,2022.

SONUÇ

Dijitalleşme, yakın dönemde duymaya aşına olduğumuz bir kavram olarak, finansal sistem üzerinde büyük gelişmelerin ortaya konmasına ön ayak olmuştur. Dijitalleşen dünyanın içinde bulunduğu değişim hızına ayak uydurabilmek için gereken dijital dönüşümün sağlanması önemlidir. Finansal sistem ve finansal piyasaların gerçekleştirecekleri değişimler aracılığıyla bu dijital dönüşüme uyum sağlamada yaşanacak olumsuzluklar açısından gerekli önlemlerin alınması ve karşılaşılabilecek problemler konusunda özellikle güvenlik alanlarında gerekli düzenlemelerin yapılması oldukça önemlidir. .

Güncel araştırmalar bireylerin, gitgide artan oranda dijital işlemler aracılığıyla finansal faaliyetlerini sürdürebilmesi için farkındalık çalışmalarına ihtiyaç olduğunu da ortaya koymaktadır. Dijitalleşme oranının günden güne büyük değişimler göstermesi nedeniyle, gerek hükümetin gerekse dijital platform sağlayıcılarının, bireylere dijital işlemlerin getirdiği yenilikler ve bunların finansal sistemlerdeki uygulama alanları hakkında daha fazla bilgilendirmede bulunmaları gerekmektedir.

KAYNAKLAR

Alessie, Rob, Maarten van Rooij, and Annamaria Lusardi. 2011. Financial Literacy, Retirement Preparation and Pension Expectations in the Netherlands. CeRP Working Papers. Center for Research on Pensions and Welfare Policies, Turin (Italy), March.

Almenberg, Johan, and Jenny Säve-Söderbergh. 2011. Financial Literacy and Retirement Planning in Sweden. CeRP Working Papers. Center for Research on Pensions and Welfare Policies, Turin (Italy), January.

Behrman, Jere R., Olivia S. Mitchell, Cindy Soo, and David Bravo. 2010. —Financial Literacy, Schooling, and Wealth Accumulation. National Bureau of Economic Research Working Paper Series No. 16452 (October).

Bucher-Koenen, Tabea, and Annamaria Lusardi. 2011. Financial Literacy and Retirement Planning in Germany. CeRP Working Papers. Center for Research on Pensions and Welfare Policies, Turin (Italy), January.

Cole, Shawn, Jeremy Shapiro, and Gauri K Shastry. 2010. Financial Literacy and Mineworkers: Using a randomized control trial to determine the impact of financial education on mineworkers: Findings from the baseline survey. Financial Education Fund, December 9.

Crossan, Diana, David Feslier, and Roger Hurnard. 2011. Financial Literacy and Retirement Planning in New Zealand. CeRP Working Papers. Center for Research on Pensions and Welfare Policies, Turin (Italy), January.

Fettahoğlu, S., & KILDIZE, D. (2019). Dijital finansal okuryazarlık ve bireylerin finansal teknoloji kullanma konusundaki tutumları. OPUS International Journal of Society Researches, 12, 867-889.

Fornero, Elsa, and Chiara Monticone. 2011. Financial Literacy and Pension Plan Participation in Italy. CeRP Working Papers. Center for Research on Pensions and Welfare Policies, Turin (Italy), March.

Klapper, Leora, and Georgios A. Panos. 2011. Financial Literacy and Retirement Planning in View of a Growing Youth Demographic: The Russian Case. CeRP Working Papers. Center for Research on Pensions and Welfare Policies, Turin (Italy), March.

Lusardi, Annamaria. Mitchell, O.S. 2011b. Financial Literacy Around the World: An Overview. CeRP Working Papers. Center for Research on Pensions and Welfare Policies, Turin (Italy), March.

Sekita, Shizuka. 2011. Financial Literacy and Retirement Planning in Japan. CeRP Working Papers. Center for Research on Pensions and Welfare Policies, Turin (Italy), January.

World Bank. 2011. Volume IV: KAIZEN for Managerial Skills Improvement in Small and Medium Enterprises: An Impact Evaluation Study. In Light Manufacturing in Africa? Practical Solutions to Creating Millions of Productive Jobs. July 26.

Xu, Lisa and Zia, Bilal, Financial Literacy Around the World: An Overview of the Evidence with Practical Suggestions for the Way Forward (June 1, 2012). World Bank Policy Research Working Paper No. 6107, Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=2094887>.

Zavolokina, L., Dolata, M ve Schwabe, G. (2016). FinTech-what's in a name?, Proceedings in International Conference on Information Systems, Dublin, 11-14 December, 1-1.

https://www.cbfo.gov.tr/sites/default/files/docs/2023-03/fintek-durum-raporu-2022_v0.9_digital_lowsize_ayrisayfalar-compressed.pdf.

<https://www.fo-der.org/turkiye-finansal-okuryazarlik-arastirmasinda-120-sirada/>

BİR KAMU ÜNİVERSİTESİNDE BİLİŞİM ÇALIŞANLARININ İŞ TATMİNİ ANALİZİ

Bedia BAŞ

¹Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, bediabas.70@gmail.com - <https://orcid.org/0009-0001-6439-4446>

ÖZET

Araştırmanın konusunu, Türkiye’de bulunan bir kamu üniversitesinde görev yapan bilişim çalışanlarının iş tatmini seviyelerinin ölçülmesi oluşturmaktadır. Üniversiteler; ülkemizde bilim ve teknoloji uygulamalarının araştırılması ve gerçekleştirilmesi sürecinde çok önemli bir misyon üstlenmektedirler. Bu nedenle araştırmanın bir kamu üniversitesinde gerçekleştirilmesinin uygun olacağı düşünülmüştür. Öte yandan araştırmanın kitlesinin; bilişim çalışanları olarak belirlenmiş olmasının temel nedeni; söz konusu çalışan grubunun daha stratejik ve etkin bir çalışma grubunu oluşturmasıdır. Araştırmanın yöntemini, SPSS istatistik modülü kullanılarak gerçekleştirilecek fark testleri oluşturmaktadır. Araştırma ile Türkiye’de bir kamu üniversitesi özelinde bilişim çalışanlarının iş tatmini seviyelerinin belirlenen bir takım demografik kriterlere göre belirlenecek böylelikle literatüre önemli bir katkı sağlanmış olacaktır. İş tatmini; uzun yıllardır literatürde yer alan oldukça önemli bir konudur. Nitekim konu ile ilgili çok sayıda araştırmanın yapıldığı ilgili literatür tarandığında anlaşılmaktadır. Bununla birlikte iş tatmini ile ilgili araştırmaların günümüzde de oldukça yoğun bir şekilde devam ettiği görülmektedir. Dolayısıyla iş tatmini konusunun oldukça eski bir geçmişe sahip olmakla birlikte güncelliğini ve önemini hiç kaybetmediği anlaşılmaktadır. Öte yandan günümüz iş dünyası için son derece önemli ve vazgeçilemez bir olgu olan bilişim sektöründe ise iş tatmini ile ilgili araştırmaların oldukça yeni ve sınırlı sayıda olduğu görülmektedir. Bu bağlamda iş tatmini ile ilgili araştırma ve analizlerin bilişim sektörü ve çalışanlar nezdinde de yoğunlaştırılması oldukça büyük önem taşımaktadır. Bu çalışma ile söz konusu literatüre katkı sağlanacak olup ortaya çıkacak bulgular işletmeler için önemli sonuçları ve ipuçlarını beraberinde getirmiş olacaktır. Öte yandan söz konusu çalışmaların artması ile yapay zekanın ve robot teknolojilerinin günümüz işletmelerindeki önemi ve rekabeti belirleyici misyonu dikkate alındığında, bilişim çalışanlarının iş verimliliğinin tespit ve analizlerini de kolaylaştıracak ve yaygınlaştıracaktır.

Anahtar Kelimeler: İş Tatmini, Bilişim; Bilişim Çalışanları

HAVAYOLLARINDA KAYNAK KULLANIMININ VERİ ZARFLAMA ANALİZİ İLE UÇUŞ SEKTÖRÜ TEMELİN ETKİNLİĞİNİN ÖLÇÜMÜ

Dr. Öğr. Üyesi, Ahmet Selim SÜZER¹

¹ İstanbul Topkapı Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi,
ahmetselimsuzer@topkapi.edu.tr - 0000-0002-1846-4503

ÖZET

Havayolu işlemlerinin maliyetleri yüksek olan ekip ve uçak gibi kaynaklarını optimum kullanması faaliyetlerine devam edebilmeleri açısından kritik önem arz etmektedir. Havayollarının kaynaklarını tahsis ettiği uçuş sektörlerinde de optimum kar elde etmeleri yoğun rekabet ortamında avantajı açısından önemlidir. Havayollarının her zaman kaynaklarını arttırmalar mümkün olmaya bilmektedir. Eğer yeni kaynak sağlanmayacaksa etkin olmayan uçuş sektöründen vazgeçip yeni uçuş hatlarına yönelmesi kaynakların optimum kullanımı açısından önem arz etmektedir. Kaynakların etkinliğini belirleyen faktörlerin belirli aralıklarla analiz edilmesi bu kararın verilmesinde veri sağlamaktadır. Bu çalışmanın amacı havayollarının kaynaklarını kullandığı uçuş sektörlerinin etkinliğini VZA yönetimi ile ölçülerek etkin olmayanların belirlenmesi olarak belirtilebilir. Böylece havayoluna kaynaklarını başka bir uçuş sektöründe kullanabilmesi için veri sağlanmış amaçlanmıştır. Çalışma 20 uçuş noktası (Karar verme birimleri) olan bir havayolunun uçuş sektörleri arasında etkinlik ölçümü yapılması varsayımı üzerine gerçekleştirilecektir. Çalışma üç aşamalı gerçekleştirilecektir. İlk aşamada uçuşların ilk bacağı, ikinci aşamada uçuşların ikinci bacağı ve üçüncü aşamada ise toplam iki bacağın etkinlikleri veri zarflama analizi ile ölçülerek karar verilecektir. Çalışma sonucunda VZA yönteminin uçuş sektörlerinin analizinde kullanılabileceğinin ortaya çıktığı söylenebilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Havayolu, Kaynaklar, Karar Verme.

1. GİRİŞ

Havayolu işlemlerinin maliyetleri yüksek olan ekip ve uçak gibi kaynaklarını optimum kullanması faaliyetlerine devam edebilmeleri açısından önem arz etmektedir (Akbaba, 2021). Havayollarının en önemli iki kaynağının uçak ve uçuş ekibi kaynağı olduğu belirtilebilir. Bu kaynakların etkinliği havayollarının yoğun rekabet ortamında faaliyetlerine devam etmeleri açısından kritik öneme sahiptir. Gelir optimizasyonu, maliyet optimizasyonu, tesis optimizasyonu, kaynak optimizasyonu havayollarının rekabette avantaj sağlayabileceği alanlar olarak ifade edilebilir.

Havayollarının her zaman kaynaklarını arttırmalar mümkün olmaya bilmektedir. Eğer yeni kaynak sağlanmayacaksa etkin olmayan uçuş sektöründen/sektörlerinden vazgeçip yeni uçuş hatlarının açılması kaynakların optimum kullanımı açısından önem arz etmektedir (Lee et al., 2022). Havayolu işletmeleri için verimlilik, faaliyetlerinin devamı açısından önem arz etmektedir. Her uçuş sektöründe verimliliği etkileyen farklı faktörler yer almaktadır. Eğer havayolları filolarının büyütme imkanına sahip değilse ve daha karlı uçuş sektörleri pazar araştırması sonucu ortaya çıkmışsa havayollarının halihazırda uçtuğu sektörlerin etkinliğini analiz edip bu fırsatları değerlendirip değerlendirmeyeceğine karar vermesi gerekebilmektedir (Gunter and Zekan, 2021). Bu çalışmanın amacı havayollarının kaynaklarını kullandığı uçuş sektörlerinin etkinliğini VZA yönetimi ile ölçülerek etkin olmayanların belirlenmesi olarak belirtilebilir. Böylece havayoluna kaynaklarını başka bir uçuş sektöründe kullanabilmesi için veri sağlanması amaçlanmıştır.

Bu çalışma bir havayolu şirketinin AOCC bölümünde gerçekleştirilmiştir. Öncelikle çalışmada kullanılacak uçuş sektörleri (karar verme birimleri) havayolunun uçtuğu noktalardan tesadüfî olarak seçilmiştir. Çalışma 20 uçuş noktası (Karar verme birimleri) olan bir havayolunun uçuş sektörleri arasında etkinlik ölçümü yapılması varsayımı üzerine gerçekleştirilmiştir. Çalışma üç aşamalı gerçekleştirilecektir. İlk aşamada uçuşların ilk bacağı, ikinci aşamada uçuşların ikinci bacağı ve üçüncü aşamada ise toplam iki bacağın etkinlikleri veri zarflama analizi (VZA) ile ölçülerek etkinlik değerlendirilmesi yapılmıştır. Bu çalışma havayolu işletmelerinin VZA yöntemiyle uçuş sektörleri ile ilgili kaynaklarını etkin şekilde kullanıp kullanılmadığını belirleyebileceğini göstermektedir. Çalışma sonucunda bazı uçuş noktalarının maliyet optimizasyonu etkinliği nedeniyle gelir miktarı daha fazla olan diğer uçuş noktalarından VZA yöntemine göre daha etkin çıkabileceğini ortaya çıkmıştır. Son olarak, bir uçuş noktası için dolaylı gelir olan transit Yolcu gelirlerinin uçuş sektörünün etkinliğinde önemi ortaya konmuştur.

2. LİTERATÜR İNCELEMESİ

Havayolu işlemlerinin maliyetleri yüksek olan ekip ve uçak gibi kaynaklarını optimum kullanması faaliyetlerine devam edebilmeleri açısından önem arz etmektedir (Akbaba, 2021). Dolayısı ile havayollarının kaynaklarını tahsis ettiği uçuş sektörlerinde optimum gelir elde etmeleri yoğun rekabet ortamında avantaj sağlanması açısından anahtar rol oynamaktadır. Bu nedenle havayollarının uçuş düzenlediği sektörlerin etkinliğini analiz etmeleri ve etkin olmayan uçuş noktalarını terketmeleri kaynak kullanımını açısından kritiktir.

2.1. Uçuş Sektörünün Etkinliği

Havayolu sektöründe yoğun bir rekabet ortamında faaliyet gösterildiği bildirilebilir. Rekebet avantajı ağlamanın yollarından biri de kaynakların etkin kullanmasıdır (Lee et al., 2022). Havayollarının en önemli iki kaynağının uçak ve uçuş ekibi kaynağı olduğu belirtilebilir. Bu kaynakların etkinliği havayollarının yoğun rekabet ortamında faaliyetlerine devam etmeleri açısından kritik öneme sahiptir.

Havayollarının her zaman kaynaklarını arttırmalar mümkün olmaya bilmektedir. Eğer yeni kaynak sağlanmayacaksa etkin olmayan uçuş sektöründen vazgeçip yeni uçuş hatlarının açılması kaynakların optimum kullanımı açısından önem arz etmektedir (Lee et al., 2022). Kaynakların etkinliğini belirleyen faktörlerin belirli aralıklarla analiz edilmesi bu kararın verilmesinde veri sağlamaktadır (URL 1). Bu faktörlerin en genel haliyle maliyetler ve gelirler olduğu bildirilebilir;

Maliyetler: Havayolu işletmelerinde uçuş sektörünün etkinliğinde maliyetler kritik öneme sahiptir. Hem işletme maliyetlerinin hem de uçuş operasyonuna bağlı maliyetlerin etkinliği rekabet avantajı elde edilmesinde anahtar rol oynamaktadır. Özellikle uçuş sektörüne bağlı meteorolojik olaylar, meydan yönetiminin yayınladığı bildirimler (Notam: Notice to air missions) gibi aksaklığa neden olabilecek faktörler de maliyetleri etkilemektedir (Akbaba, 2021; Akbaba 2021). Başka bir ifade ile düzensiz havayolu operasyonlarının ilave maliyetleri de uçuş sektörünün etkinliğini etkilemektedir (Akbaba, 2022). Farklı maliyet yapısına sahip olan havayollarında maliyet sınıflandırması genel olarak aşağıdaki gibidir (URL2; URL3; Yükcü ve Fidancı, 2018);

Sabit maliyetler: Uçuş sayısına göre artış göstermeyen maliyetlerdir. Genel yönetim giderleri sabit maliyet olarak sınıflandırılabilir.

Değişken maliyetler: uçuş sayısı arttıkça artan maliyet kalemleri olarak belirtilebilir. Yakıt maliyetleri değişken maliyet olarak sınıflandırılabilir.

Direk maliyetler: Bir uçuğun uçuş faaliyetini gerçekleştirmesi ile oluşan maliyetlerdir. Ekip maliyetleri bu sınıfa dahil edilebilir.

Dolaylı maliyetler: Uçuş faaliyetleri ile ilgili olmayan maliyetlerdir. Pazarlama maliyetleri bu sınıfa örnek olarak verilebilmektedir.

Operasyon maliyetleri: uçuş operasyonu yapıldığında ortaya çıkan maliyetlerdir. Üst geçiş ücretleri operasyon maliyeti olarak bildirilebilir.

Operasyonel Olmayan maliyetleri: Uçuş Operasyonuna bağlı olmayan maliyetlerdir.

Gelirler: Havayolları işletmelerinde uçuş etkinliğinde maliyetlerin yanında gelirlerin optimizasyonu da önem arz etmektedir. Eğer yolcu taşımacılığı yapıyorsa öncelikle doluluk oranı, sonra fiyatlama uçuş sektörünün etkinliği için göstergedir. Yüksek doluluk oranı ve karlılık sağlayacak fiyatlama havayollarının kaynak kullanımında optimizasyon sağlamasında kritiktir. Ayrıca yolcu uçaklarında kalan kapasitenin kargo taşımacılığında kullanılması kaynak kullanımında optimizasyonu sağlayabilir (Shaw et al., 2021; An et al., 2021).

2.2. Uçuş Sektörünün Etkinliğinin Vza İle Ölçülmesi

Veri Zarflama Analizi (VZA), işletmelerin etkinliğini ölçmek amacıyla yönetim biliminde kullanılan tekniklerden biridir. Bazı durumlarda işletme içinde farklı birimlerin

etkinliğini ölçmek amacıyla da kullanılmaktadır (Camanho, 2023). İşletmelerin ve/veya işletme içi birimlerin benzer girdi ile benzer çıktı üretmesi etkinliğin doğru sonuç vermesi açısından önem arz etmektedir.

VZA, aynı tür girdiler ile aynı tür çıktılar üreten işletme, kurum veya kuruluşlar veya işletme içindeki birimler arasındaki görelî performans ölçen bir yöntemdir. Burada performansı ölçülen organizasyona veya birimlere karar verme birimi (KVB) denir (Koçyiğit, 2023). VZA, verimlilik ölçümünü doğrusal programlama teknikleri ile parametrik olmayan ve deterministik bir şekilde gerçekleştirir (Min ve Joo, 2016). VZA, Performans ölçerken en az maliyetle en fazla üretim sağlanması temeline göre KVB'lerin etkinliğini ölçmektedir. Ayrıca etkinliği ölçülen KVB'ler için görelî performanslarını yükseltmeleri amacıyla analizler sunmaktadır. Böylece işletmeler girdilerini çıktılarıyla karşılaştırarak kaynakların verimli bir şekilde kullanıp kullanmadığı hususunda veriler elde edebilmektedirler. VZA genel olarak iki sınıfa ayrılabilir (Arabmalder et al., 2023);

1. CCR Modeli (Charnes, Cooper ve Rhodes Modeli): Bu, en eski DEA modellerinden biridir. Ölçeğe göre sabit getiri olduğu varsayımından hareket etmektedir. Bu modelde hem girdi hem de çıktı verimliliği beklenmektedir. Diğer bir deyişle, toplam verimlilik ölçülmektedir.

2. BCC Modeli (Banker, Charnes ve Cooper Modeli): BCC modeli, ölçeğe göre değişken getiri olduğu durumlarda etkinlik ölçümüne olanak tanımaktadır. Örneğin havayolu sektöründe birim maliyetler doluluk oranı arttığında düştüğünden ölçeğe göre artan getiri başka bir ifade ile ölçeğe göre değişken getiri sözkonusudur. Dolayısı ile bu model havayolu sektöründe gelir etkinliğinde kullanılabilir.

VZA bir çok sektör ve/veya endüstride etkinlik ölçümü amacıyla kullanılmıştır. Literatür kontrol edildiğinde özellikle eğitim, sağlık gibi sektörlerde yoğun olarak etkinlik ölçümünde tercih edilmiştir. (Koçyiğit, 2023). Yoğun rekabetin mevcut olduğu hava yolu sektöründe hem kıyaslama yöntemi kullanılarak diğer havayolları ile hem de havayolunun kaynaklarının optimum kullanılıp kullanılmadığını belirlemek amacıyla uçuş sektörleri arasında etkinlik ölçümünde tercih edildiği bildirilebilir. (Lee and Worthington, 2014; Sai et al., 2023; Soltanzadeh and Omrani, 2018; Yen ve Li, 2022). Bu çalışmada ise uçuş sektörlerinin etkinliği ölçülecektir.

3. METODOLOJİ

Çalışmanın Amacı: IATA ve ICAO verilerine göre havayolu sektörü önümüzdeki 20 senede iki kat büyüyecektir (Koech et al., 2007). Bu büyüme havayollarına yeni uçuş sektörlerine uçmak için fırsatlar oluşturabilir. Bu fırsatların hepsi için filo büyütmek mümkün olmayabilmektedir. Bazı durumlarda mevcut uçuş sektörlerinden vazgeçip bu fırsatları değerlendirmek gerekebilmektedir. Havayolu işletmeleri için verimlilik, faaliyetlerinin devamı açısından önem arz etmektedir. Her uçuş sektöründe verimliliği etkileyen farklı faktörler yer almaktadır. Eğer havayolları filolarını büyütmeye imkanına sahip değilse ve daha karlı uçuş sektörleri pazar araştırması sonucu ortaya çıkmışsa havayollarının halihazırda uçtuğu sektörlerin etkinliğini analiz edip bu fırsatları değerlendirip değerlendirmeyeceğine karar vermesi gerekebilmektedir (Gunter and Zekan, 2021). Bu çalışmanın amacı havayollarının

kaynaklarını kullandığı uçuş sektörlerinin etkinliğini VZA yönetimi ile ölçülerek etkin olmayanların belirlenmesi olarak belirtilebilir. Böylece havayoluna kaynaklarını başka bir uçuş sektöründe kullanabilmesi için veri sağlanması amaçlanmıştır.

Çalışmanın Varsayımı: Bu çalışma 20 uçuş sektörüne uçan sanal bir havayolunun etkin olmayan iki uçuş sektörünü belirleyerek bunların yerine daha fazla gelir getiren iki uçuş sektörüne uçmak istediği varsayımına göre yürütülecektir. Başka bir ifade ile havayolunun kaynaklarını daha etkin kullanmak için iki uçuş sektöründen vazgeçmesi varsayımı üzerine yürütülecektir. Çalışma bir havayolu şirketinin AOCC (Airline Operation Control Center: Havayolu Operasyon Kontrol Merkezi) bölümünde gerçekleştirilecektir. AOCC'nin havayollarında operasyonu yöneten birim olduğu bildirilebilir ((Su vd., 2021). Çalışmanın yapıldığı havayolundan tesadüfî 20 uçuş noktası belirlenerek bu uçuş sektörlerine sanal havayolunun uçtuğu varsayılmıştır. Çalışmanın yapıldığı havayolunun ismi belirtilmeyecektir.

Çalışmanın Metodu: Çalışma 20 uçuş noktası (Karar verme birimleri) olan bir havayolunun uçuş sektörleri arasında etkinlik ölçümü yapılması varsayımı üzerine gerçekleştirilecektir. Çalışma üç aşamalı gerçekleştirilecektir. ilk aşamada uçuşların ilk bacağına, ikinci aşamada uçuşların ikinci bacağına ve üçüncü aşamada ise toplam iki bacağın etkinlikleri veri zarflama analizi ile ölçülerek karar verilecektir. Çalışmada uçulacak havaalanları üçlü IATA kodu ile gösterilecektir (URL 4). Aşağıda her üç aşamada ölçülecek karar verme üniteleri Tablo 1, Tablo 2 ve Tablo 3'de gösterilmektedir.

Table 1: Birinci Aşamadaki KVB'ler

KVB1	IST (Istanbul)-ADA (Adana)
KVB2	IST-TZX (Trabzon)
KVB3	IST-VIE (Vienne)
KVB4	IST-WAW (Warsaw)
KVB5	IST-ALG (Algiers)
KVB6	IST-MUC (Munich)
KVB7	IST-LHR (Londra Heatrow)
KVB8	IST-CGN (Cologne)
KVB9	IST-FRA (Frankfurt)
KVB10	IST-FCO (Rome)
KVB11	IST-IKA (Tahran)
KVB12	IST-DXB (Dubai)
KVB13	IST-ZRH (Zurich)
KVB14	IST-VCE (Venice)
KVB15	IST-CDG (Paris)
KVB16	IST-NCE (Nice)
KVB17	IST-LJU (Ljubljana)
KVB18	IST-MXP (Milano)
KVB19	IST-BCN (Barcelona)
KVB20	IST-CAI (Cairo)

Table 2. İkinci Aşamadaki KVB'ler

KVB1	ADA-IST
KVB2	TZX- IST
KVB3	VIE-IST
KVB4	WAW-IST
KVB5	ALG-IST
KVB6	MUC-IST
KVB7	LHR-IST
KVB8	CGN-IST
KVB9	FRA-IST
KVB10	FCO-IST
KVB11	IKA-IST
KVB12	DXB-IST
KVB13	ZRH-IST
KVB14	VCE-IST
KVB15	CDG-IST
KVB16	NCE-IST
KVB17	LJU-IST
KVB18	MXP-IST
KVB19	BCN-IST
KVB20	CAI-IST

Table 3. Üçüncü aşamadaki KVB'ler

KVB1	IST-ADA-IST
KVB2	IST-TZX- IST
KVB3	IST-VIE-IST
KVB4	IST-WAW-IST
KVB5	IST-ALG-IST
KVB6	IST-MUC-IST
KVB7	IST-LHR-IST
KVB8	IST-CGN-IST
KVB9	IST-FRA-IST
KVB10	IST-FCO-IST
KVB11	IST-IKA-IST
KVB12	IST-DXB-IST
KVB13	IST-ZRH-IST
KVB14	IST-VCE-IST
KVB15	IST-CDG-IST
KVB16	IST-NCE-IST
KVB17	IST-LJU-IST

KVB18	IST-MXP-IST
KVB19	IST-BCN-IST
KVB20	IST-CAI-IST

Veri zarflama analizi benzer çoklu girdiye ve çıktıya sahip işletmeler ve işletme içindeki birimler arasında görelî performans ölçen bir yöntemdir. Çalışmanın yapıldığı havayolunda girdiler (maliyetler) sabit, değişken ve sefere özgü dolaylı maliyetler olarak sınıflandırılmıştır. Bu nedenle bu maliyetler girdi değişkeni olarak belirlenmiştir. Bir yolcu seferinden elde edilen direk gelirler yolcu ve kargo taşıma gelirleri olarak belirtilebilir. Bir de dolaylı olarak elde edilen transit yolcu gelirleri mevcuttur. Bu gelirler de çalışmada çıktı değişkenleri olarak belirlenmiştir.

Çalışmada öncelikle uçuş başına girdi ve direk çıktı değerleri belirlenmiştir. Dolaylı gelir olan transit yolcu sayıları ile ilgili gelirlerin belirlenmesi için ise önce ortalama transit yolcu sayısı belirlenmiş daha sonra bu sayılar 2 saatlik ortalama sektör yolcu geliri ile çarpılarak ortalama transit yolcu geliri elde edilmiştir.

Havayolu taşımacılığında doluluk oranı arttığında birim maliyetler düştüğünden birim gelir artmakta ve doluluk oranı azaldığında birim gelir düşmekte olduğundan performans değerlendirmesi için ölçeğe göre değişken getiri metodu kullanılacaktır. Çalışmada BBC MAX metoduyla teknik etkinlik ölçümü yapılmıştır (Lee, 2023).

Veri Toplamam Metodu: Bu çalışma bir havayolu şirketinin AOCC bölümünde gerçekleştirilmiştir. Öncelikle çalışmada kullanılacak uçuş sekörleri (kara verme birimleri) havayolunun uçtuğu noktalardan tesadüfî olarak seçilmiştir. Daha sonra bu uçuş noktalarına ait 2022 yılı verileri DHMİ istatistiklerinden belirlenmiştir. Bu verilerden sefer başına Input'ların ve outputlar'ların uçuş başına değerleri bulunmuştur. Transit yolcu sayıları dolaylı gelir olduğundan uçuş sektörü başına transit yolcu sayısı bulunup sektör ortalama yolcu gelirleri ile çarpılarak bulunmuştur. Bu veriler veri zarflama analizi metoduyla etkinlik ölçümünde kullanılmıştır.

4. BULGULAR

Çalışma üç aşamalı olarak VZA etkinlik ölçümü yapılması üzerine yürütülmüştür. Sefer bazında tablo 1, tablo 2 ve tablo 3'de yer alan KVB'lerin girde ve çıktı değerleri belirlendikten sonra VZA metodu ile etkinlik ölçümü yapılmıştır.

4.1 İlk Aşama: Bu aşamada Tablo 1'de gösterilen KVB'lerin görelî etkinlik değerleri VZA yöntemi ile ölçülmüş ve sonuçlar aşağıdaki Tablo 4'de gösterilmiştir.

Table 4. Tablo 1'de yer alan KVB'lerin etkinlik ölçüm sonuçları

KVB	Etkinlik Değeri
IST-ADA	0,57622757
IST-TZX	0.56338565
IST-VIE	1

IST-WAW	0,89443071
IST-ALG	1
IST-MUC	0,86678047
IST-LHR	1
IST-CGN	0,91618056
IST-FRA	0,88222306
IST-FCO	0,90854085
IST-IKA	0,71101175
IST-DXB	0,8215493
IST-ZRH	0,91000105
IST-VCE	0,87346908
IST-CDG	0,9133847
IST-NCE	1
IST-LJU	0,70749524
IST-MXP	1
IST-BCN	0,95797165
IST-CAI	1

Uçuşların ilk ayakları değerlendirildiğinde iç hat seferlerin maliyetlerinin yüksek olması sebebi ile IST-ADA ve IST-TZX uçuş noktalarının etkinlik değerleri düşük çıkmaktadır. Ayrıca IST-IKA ve IST-LJU KVB'leri düşük gelir nedeniyle en az etkin dış hat seferleri olarak görünmektedir.

4.2 İkinci Aşama; Bu aşamada tablo 2'de yer alan KVB'lerin etkinlikleri VZA metoduyla ölçülmüştür ve sonuçlar Tablo 5'da gösterilmiştir.

Table 5. Tablo2'de yer alan KVB'lerin etkinlik ölçüm sonuçlar

KVB	Etkinlik Değeri
ADA-IST	1
TZX- IST	0,94571054
VIE-IST	0,82582297
WAW-IST	0,84961514
ALG-IST	1
MUC-IST	0,80051764
LHR-IST	0,90055509
CGN-IST	0,65409763
FRA-IST	0,917273
FCO-IST	0,81524676
IKA-IST	1

DXB-IST	1
ZRH-IST	0,87435377
VCE-IST	0,89501522
CDG-IST	1
NCE-IST	1
LJU-IST	0,80371471
MXP-IST	0,99898953
BCN-IST	0,98546795
CAI-IST	1

Tablo 5'daki değerlere göre CGN-IST KVB'si yeterli gelirin elde edilememesi nedeniyle etkin olmayan uçuş noktası olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca MUC-IST uçuş noktası da görece olarak etkin olmayan uçuş olarak sonuçlanmıştır.

4.3 Üçüncü Aşama; Bu aşamada tablo 3'de yer alan KVB'lerin etkinlikleri VZA metoduyla ölçülmüştür ve sonuçlar Tablo 6'da gösterilmiştir.

Tablo 6. Tablo 3'de yer alan KVB'lerin etkinlik ölçüm sonuçları

KVB	Etkinlik Değeri
IST-ADA-IST	0,9220334
IST-TZX-IST	1
IST-VIE-IST	1
IST-WAW-IST	0,8313754
IST-ALG-IST	1
IST-MUC-IST	0,789711
IST- LHR-IST	0,8409297
IST-CGN-IST	0,7037297
IST- FRA-IST	0,9333053
IST-FCO-IST	0,8338409
IST-IKA-IST	0,9381116
IST-DXB-IST	1

IST-ZRH-IST	0,9223834
IST-VCE-IST	0,9000618
IST-CDG-IST	1
IST-NCE-IST	1
IST-LJU-IST	0,7234212
IST-MXP-IST	1
IST-BCN-IST	0,9596371
IST-CAI-IST	1

Tablo 6’da toplam etkinlik sonuçları yer almaktadır. Eğer havayolu mevcut kaynaklarını arttırmadan yeni uçuş noktalarına sefer düzenlemek için etkin olmayan seferlerini VZA yöntemi ile belirlerse IST-CGN-IST; IST-LJU-IST seferlerinin etkin olmadığı sonucuna ulaşabilmektedir. Bu iki sefer için VZA’nın sonuçlarına göre maliyetlerinde diğer seferlere göre önemli bir fark olmamasına rağmen elde edilen gelirin düşük olması etkinlik değerlerinin sebebi olarak ortaya çıkmaktadır. Diğer faktörler gözardı edildiğinde VZA yönteminin etkinlik sonuçlarına göre bu iki seferden vazgeçip buradan gelen kaynağın diğer ilave seferlerde kullanılabileceği ifade edilebilir.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Havayolu işletmeleri rekabetin yüksek olduğu bir ortamda faaliyet gösterdiğinde kaynakların kullanımının etkinliği rekabet avantajı açısından kritiktir. Havayolları her zaman kaynak artırarak yeni bir uçuş hattına sefer düzenleme olanağı bulamayabilmektedir. Bazı durumlarda mevcut uçuş noktalarından vazgeçip kaynaklarını daha etkin uçuş noktalarına yönlendirme gerekliliği ortaya çıkabilmektedir. Bu çalışma havayolu işletmelerinin VZA yöntemiyle kaynaklarını etkin şekilde kullanıp kullanılmadığını belirleyebileceğini göstermektedir.

Çalışma sonucunda bazı uçuş noktalarının maliyet optimizasyonu etkinliği nedeniyle gelir miktarı daha fazla olan diğer uçuş noktalarından VZA yöntemine göre daha etkin çıktığı belirtilebilir. Başka bir ifade ile fazla gelire sahip uçuş hatlarının maliyetlerin yüksek olması nedeniyle etkin çıkamayabileceği bildirilebilir. Dolayısı ile yeni uçuş noktası kararında maliyet optimizasyonunun kritik öneme sahip olduğu bildirilebilir.

Transit yolcu gelirleri bir uçuştan dolayı olarak elde edilen gelirdir bir havayolunun network uçuş imkanları havayolunun transit yolcu gelirlerini belirlemektedir. Çalışmada direk gelirler olan yolcu ve kargo taşıma gelirlerine göre etkin çıkmayabilecek bir uçuş noktasının transit yolcu talebi nedeniyle etkin KVB olarak ortaya çıkabileceğini göstermiştir. Bu nednednle, bir uçuş noktası için dolaylı gelir olan transit yolcu gelirlerinin uçuş sektörünün etkinliğinde kritik öneme sahip olduğu bildirilebilir.

Bu çalışma uçuş rotalarının VZA yöntemi ile etkinliğinin ölçümü ile ilgilidir. VZA yönteminin dışında da etkinlik ölçümü yapılabilen metodlar mevcuttur. Bu yöntemlerle yapılacak etkinlik ölçümünün literature katkısı olabileceği belirtilebilir.

Bir uçuştan vazgeçip kaynağın başka uçuş noktalarında kullanılmasında karar verme sürecini etkileyen uçuş süresi, bağlantı imkanı, slot, müsaade temini gibi faktörler de mevcuttur. Bu çalışma maliyet ve gelir etkinliğini değerlendirmiştir. Diğer faktörlerin de değerlendirildiği bir çalışma literature katkı sağlayabilir.

KAYNAKÇA

- Akbaba, A. 2021, Havayolu Operasyon Yönetiminde Stratejilerin Entegrasyonu ile İlgili Balanced Score Card Uygulaması, Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi, 56(1), 371-389
- Akbaba, A., (2021) Havayolu Operasyon Yönetiminde Meteoroloji Kaynaklı Aksaklıklar, Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi, 56(4), 2665-2682.
- Akbaba, A. 2021, Havayolu Operasyon Yönetiminde Notam Yayınlarından Kaynaklanan Aksaklıklar, Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi, 56(2), 1104-1127
- Akbaba, A. (2022). Düzensiz Operasyonların Havayolu Ücret Politikalarına ve Gelir Yönetimine Etkisi Üzerine Modelleme. İşletme Araştırmaları Dergisi, 14(4), 2833–2847.
- An, J. et al., (2021). A Linear Programming approach for robust network revenue management in the airline industry, *Journal of Air Transport Management*, 91, 101979.
- Arabmaldar, A., et al., (2023). A generalized robust data envelopment analysis model based on directional distance function, *European Journal of Operational Research*, 311 (2), P. 617-632,
- Boon L. Lee, Chapter 2 - Literature on data envelopment analysis in airline efficiency and productivity, Editor(s): Boon L. Lee, *Productivity and Efficiency Measurement of Airlines*, Elsevier, 2023, Pages 9-49,
- Camanho, A. S. et al., (2023). A literature review of economic efficiency assessments using Data Envelopment Analysis, *European Journal of Operational Research*, ISSN 0377-2217.
- Koçyiğit, M. (2023). Borsa İstanbul'da İşlem Gören Tekstil Şirketlerinin Finansal Etkinliklerinin Veri Zarflama Analizi ile Ölçümü, *Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Dergisi*, 0(96),1419-1425.
- Kohl et al., (2007). Airline disruption management—Perspectives, experiences and Outlook, *Journal of Air Transport Management*, 13 (1) 149-162
- Lee, B. L. and Worthington, C. A., (2014). Technical efficiency of mainstream airlines and low-cost carriers: New evidence using bootstrap data envelopment analysis truncated regression, *Journal of Air Transport Management*, 38, 2014, P. 15-20,
- Lee J. et al., (2022). A reinforcement learning approach for multi-fleet aircraft recovery under airline disruption, *Applied Soft Computing*, 129, 109556.
- Hokey Min and Seong-Jong Joo, (2016). A comparative performance analysis of airline strategic alliances using data envelopment analysis, *Journal of Air Transport Management*, 52, P.99-110.

- Saini, A. et al., (2023). Airline efficiency and environmental impacts – Data envelopment analysis, *International Journal of Transportation Science and Technology*, 12 (2), P. 335-353,
- Soltanzadeh, E. and Omrani, H. (2018) Dynamic network data envelopment analysis model with fuzzy inputs and outputs: An application for Iranian Airlines, *Applied Soft Computing*, 63, P. 268-288,
- Shaw, M. et al., (2021). Third party ancillary revenues in the airline sector: An exploratory study, *Journal of Air Transport Management*, 90, 101936.
- Su, Y., vd., (2021). Airline disruption management: a review of models and solution methods, *Engineering*, 7(4), 435-447.
- Ulrich Gunter and Bozana Zekan, (2021). Forecasting Air Passenger Numbers with a GVAR model, *Annals of Tourism Research*, 89, 103252.
- URL 1, Simpe Flying, (2023). How Do Airlines Plan New Routes?, Ulaşılabilir URL: <https://simpleflying.com/how-airlines-plan-new-routes/>, (Erişim Tarihi: 23.08.2023)
- URL 2, Federal Aviation Administration (FAA), (2022). Aircraft operating cost, https://www.faa.gov/sites/faa.gov/files/regulations_policies/policy_guidance/benefit_cost/econ-value-section-4-op-costs.pdf (Erişim Tarihi: 01 Eylül 2023).
- URL 3, International Civil Aviation Organization (ICAO), (2023). Airline operating costs and productivity, <https://www.icao.int/mid/documents/2017/aviation%20data%20and%20analysis%20seminar/ppt3%20-%20airlines%20operating%20costs%20and%20productivity.pdf> (Erişim Tarihi: 01 Eylül 2023).
- URL 4, International Air Transportation Association (IATA), (2023). Airline and Airport Code Search, <https://www.iata.org/en/publications/directories/code-search/> (Erişim Tarihi: 05 Eylül 2023).
- Yükcü, S., ve Fidancı, N., (2018). Havayolu İşletmeciliğinde Maliyet ve Fiyatlandırma Önerileri, *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*, 10. Yıl Özel Sayısı, 394 – 407

STUDENT OPINIONS OF VOCATIONAL HIGH SCHOOL CLASSES ABOUT THE FIRST ENCOUNTER WITH A CADAVER IN THE ANATOMY LABORATORY

Associate Professor Dr. Erenğül BODUÇ¹

Kafkas University, Faculty of Medicine, Department of Anatomy

erenboduc@gmail.com

ORCID: 0000-0001-8872-1993

ABSTRACT

Cadaver has been an educational tool that has preserved its importance and mystery since history. While cadaveric education is of indispensable importance especially for medical faculties, cadaveric education has a great need for dentistry and nursing faculties as well as vocational schools in terms of the application area of anatomy courses.

However, the infrastructure of cadaver training requires very good equipment. Cadaver tanks, cadaver solution, cadaver personnel are just a few of them. In addition to all these, conditions such as hygiene conditions, laboratory tables, sinks, cost of solutions to be used on cadavers, and ventilation require a lot of expense.

While cadaver training is so demanding, students' getting used to the cadaver and training with it can sometimes cause instructors trouble. Psychological symptoms such as fainting when seeing a cadaver or being disturbed by its smell, headache or nausea can sometimes make practice lessons difficult.

In this study, it was aimed to examine the perspective of vocational high school classes on cadavers. Some questions were asked to students about education with cadavers and courses involving cadavers. Introducing the answers and interpretations of these questions to the literature can provide important data regarding the difficulties of cadaver education and ways to cope.

Key Words: Cadaver, Anatomy, Anatomy Education, Cadaver stress

1. INTRODUCTION

Cadaver is the most indispensable basic building block of anatomy education (1). However, training with cadavers requires a lot of infrastructure. Laboratory tanks, solution materials, proper lighting, laboratories for students and instructors, sterile soaps, gloves, masks, rust-free tools for dissection, ventilation system and similar equipment are important basic infrastructure materials of the anatomy laboratory (1,2,3).

Considering the awareness of cadaver donation, while there are difficulties in obtaining cadavers, on the other hand, the above-listed features of cadaver education sometimes make anatomy education difficult in terms of infrastructure opportunities (2,3).

Providing a cadaver and completing the laboratory infrastructure may sometimes not be sufficient for training. Because students may need to be psychologically ready to meet the cadaver. While teaching a lesson in the cadaver halls, even one student among the crowded groups of students suddenly has a fainting spell, which often puts instructors in a difficult situation (1,2,3,4).

This study aimed to examine students' approaches to coming face to face with cadavers. Perhaps, if the perspective of students who have previously studied anatomy in different schools is known, it may be beneficial for instructors and laboratory personnel to be prepared. Translating the study into the literature can be examined under the topic of some difficulties in anatomy education and may provide important data.

2. MATERIALS AND METHODS

The participants of this study were students of the Kafkas University Vocational School (medical laboratory and medical documentation classes) in the 2023-2024 academic year. The data collection forms used in the research were prepared on the web and their links were sent to the students by e-mail. 43 students (21 students of medical laboratory class and 22 students of medical documentation class) responded to the questions asked. Data collection items were prepared as a 5-point Likert scale (5 = completely agree %, 4 = completely disagree %, 3 = undecided %, 2 = agree %, 1 = disagree %). The answers given by the students were automatically analyzed via the web system and the results were obtained through the software. The frequencies and percentages of the selected answer options were automatically calculated in the system (Table1, Table2).

Ethical approval: Ethics committee approval was received for this study from Ethics Committee of Kafkas University Faculty of Medicine, in accordance with the World Medical Association Declaration of Helsinki, with the approval number: 27.12.2023/07

3. RESULTS AND DISCUSSION

The answers and questions received from the students in the medical documentation and medical laboratory classes of the study are given in two tables. In both classes, the answers to the first two questions are approximately in proportion to each other. The majority of students in both classes find cadaveric anatomy education necessary. Before coming to the cadaver, both the medical laboratory and the medical documentation class are very curious about the cadaver.

On the third question, the response rates of the two classes are different. Seeing a cadaver creates a higher level of anxiety in the medical documentation class than in the medical laboratory class. Because the rate of people who feel faint when they see the cadaver is higher in the medical documentation class.

In the fourth and fifth questions, the medical documentation class is more sensitive than the medical laboratory class about being alone with the cadaver. However, the medical laboratory class emphasizes the feeling of disgust when seeing the cadaver less than the documentation class.

The answers of the students to the question of preserving the cadaver in solution and reducing the state of fear do not give a complete statement. 'Does the cadaver's presence in solution take away its reality, or is that why there is no sense of fear?' This situation is not fully clear. There may be another issue that needs to be investigated. In the seventh and eighth questions, both classes experience anxiety about touching the cadaver, at least half the time. However, they stated that they would overcome this situation by seeing the cadaver in the lessons.

The desire to manipulate cadavers is quite high in both classes. At the same time, both classes stated that they overcame their fear of cadavers when the class was crowded. 'More than the fear, the smell of the cadaver and the thought of 'will I be like this after death' make me fear death every time I come to class.' The medical documentation class showed more sensitivity to the situation.

The medical laboratory class has a more moderate view of the comment that classical music can be played in a light tone to get used to the cadaver laboratory and the cadaver. Both classes expressed very positive and enthusiastic opinions about the idea that real people, that is, cadavers, can be used in lessons instead of models.

When we look at the situation obtained from the questions and answers from a general perspective, it is a fact that some students experience anxiety and fear in the lessons where they first encounter a cadaver (3, 4). In order to reduce this situation, it is an obvious fact that if an environment of encountering cadavers more frequently and teaching with cadavers in each lesson can be created, students will get used to the cadaver over time and the stress situation can decrease over time (4, 5, 6, 7). Investigating the question of whether classical music or other applications can be performed with a cadaver in case of stress may offer a different perspective. Additionally, how much cadaver solutions affect the cadaver's perception of reality may be a separate research topic. Supporting the study with many different questions and conducting other studies may provide useful data to the literature.

As a result, students are more positive and willing to teach with cadavers compared to models. But in order for classes to be more productive, it is necessary to reduce cadaver stress as much as possible (8, 9, 10).

Table 1. Percentage values given by medical laboratory class students to the questions

The medical laboratory class N:21	Absolutely Agree %	Agree %	Undecided %	Absolutely Disagree %	Disagree %
1-I find cadaveric anatomy training necessary.	19	47,6	14,3		19
2-Before I saw the cadaver, it aroused my curiosity.	33,3	33,3	19		14,3
3-When I saw the cadaver, I felt strange, I felt like fainting.	4,8	23,8	19	19	33,3
4-Seeing the cadaver scares me, for example, I cannot stay in the anatomy laboratory alone with it.	19	19	19	14,3	28,6
5-The cadaver does not evoke fear in me, but rather disgust, and I become visually and emotionally irritated.		33,3	14,3	19	33,3
6-Because the cadaver is in solution, it looks a little far away from the real newly deceased individual, so I think it has lost its appearance of reality and I am not afraid.	9,5	38,1	23,8	4,8	23,8
7- I can touch the cadaver, it does not disturb me emotionally.	14,3	28,6	33,3	9,5	14,3
8-I think I will overcome my fear of cadavers by constantly seeing them in classes.	14,3	38,1	23,8	4,8	19
9- Manipulating a cadaver does not scare me (Intramuscular or venous injection).	14,3	23,8	38,1	9,5	14,3
10-I overcome my fear of cadavers when there is a crowd in the classroom.	14,3	38,1	14,3	4,8	28,6
11- More than fear, the smell of the cadaver and the thought of "will I be like this after death?" make me afraid of death every time I come to class.	19	19	14,3	19	28,6
12-In the cadaver hall, you can listen to soft classical music (instrumental) to overcome the fear of cadavers and concentrate on the lesson.	38,1	4,8	19	14,3	23,8
13- I understand the lesson better when taught on a real person (cadaver) instead of a model.	33,3	33,3	14,3	4,8	14,3

5-point Likert scale ; 5 = completely agree %, 4 = completely disagree %, 3 = undecided %, 2 = agree %, 1 = disagree %.

Table 2. Percentage values given by medical documentation class students to the questions

The medical documentation class N:22	Absolutely Agree %	Agree %	Undecided %	Absolutely Disagree %	Disagree %
1-I find cadaveric anatomy training necessary.	9,1	54,5	13,6		22,7
2-Before I saw the cadaver, it aroused my curiosity.	22,7	36,4			27,3
3-When I saw the cadaver, I felt strange, I felt like fainting.	9,1	36,4	18,2	4,5	31,8
4-Seeing the cadaver scares me, for example, I cannot stay in the anatomy laboratory alone with it.	18,2	31,8	22,7		27,3
5-The cadaver does not evoke fear in me, but rather disgust, and I become visually and emotionally irritated.	18,2	31,8	18,2		31,8
6-Because the cadaver is in solution, it looks a little far away from the real newly deceased individual, so I think it has lost its appearance of reality and I am not afraid.	9,1	31,8	18,2	4,5	36,4
7- I can touch the cadaver, it does not disturb me emotionally.	9,1	36,4	27,3	4,5	22,7
8-I think I will overcome my fear of cadavers by constantly seeing them in classes.	13,6	40,9	18,2		27,3
9- Manipulating a cadaver does not scare me (Intramuscular or venous injection).	9,1	40,9	27,3		22,7
10-I overcome my fear of cadavers when there is a crowd in the classroom.	9,1	40,9	22,7		27,3
11- More than fear, the smell of the cadaver and the thought of "will I be like this after death?" make me afraid of death every time I come to class.	18,2	36,4	18,2	4,5	22,7
12- In the cadaver hall, you can listen to soft classical music (instrumental) to overcome the fear of cadavers and concentrate on the lesson.	13,6	27,3	22,7	4,5	31,8
13- I understand the lesson better when taught on a real person (cadaver) instead of a model.	13,6	40,9	22,7		22,7

5-point Likert scale ; 5 = completely agree %, 4 = completely disagree %, 3 = undecided %, 2 = agree %, 1 = disagree %.

REFERENCES

- 1-Arráez-Aybar LA, Casado-Morales, M, Castaño-Collado, G. Anxiety and dissection of the human cadaver: an unsolvable relationship?. *The Anatomical Record Part B: The New Anatomist: An Official Publication of the American Association of Anatomists*, 279(1), 16-23, 2004.
- 2-Bati A. H, Ozer M A, Govsa F, Pinar Y. Anxiety of first cadaver demonstration in medical, dentistry and pharmacy faculty students. *Surgical and Radiologic Anatomy*, 35, 419-426, 2013.
- 3-Mehr ZP, Hami M, Eshgh, ZM. Anxiety and depression: a comparison between living and cadaveric renal transplant recipients. *International journal of organ transplantation medicine*, 2(4), 178, 2011.
- 4-Leboulanger N. First cadaver dissection: Stress, preparation, and emotional experience. *European Annals of Otorhinolaryngology, Head and Neck Diseases*, 128(4), 175-183, 2011.
- 5-Fleischmann KR. Cadaver use and coping mechanisms in a biomechanics laboratory. *OMEGA-Journal of Death and Dying*, 46(2), 117-135, 2003.
- 6- Sprunger LK. Facilitating appreciation of anatomical variation and development of teamwork skills in the gross anatomy laboratory using a cadaver reassignment system. *Journal of veterinary medical education*, 35(1), 110-117, 2008.
- 7- Fortunato J, Wasserman J, Hankin M. Students' Understandings of their Ethical Obligations to their Cadavers after their First Anatomy Lab: A Qualitative Study. *The FASEB Journal*, 30, 88-1, 2016.
- 8- Cale A, Byram J, Schmalz N. "A Whole New Perspective on How the Body Fits Together"—An Evaluation of a Cadaver Lab Experience for High School and Undergraduate Students. *The FASEB Journal*, 34(S1), 1-1, 2020.
- 9- Mattheis A, Ingram D, Jensen MS, Jackson J. Examining high school anatomy and physiology teacher experience in a cadaver dissection laboratory and impacts on practice. *International Journal of Science and Mathematics Education*, 13, 535-559, 2015.
- 10- Cale AS, Byram JN, Organ JM, Schmalz NA. "A whole new perspective on how the body fits together"—An evaluation of a cadaver laboratory experience for high school students. *Anatomical Sciences Education*, 16(2), 291-304, 2023.

NAVIGATING BARRIERS AND SEIZING OPPORTUNITIES IN E-GOVERNANCE ADOPTION

Haroula N. Delopoulos

Department of Economic Sciences, National and Kapodistrian University of Athens, Greece

Abstract:

In this article a bibliography research takes place to track down and introduce the barriers and opportunities for the adoption of e-Governance services mainly from the side of citizen, that is to say, the demand side. Although governments invest continuously in producing of e-Governance services, citizens face difficulties to adopt these services. Barriers derive and prevent them from using e-Governance services. Barrier is anything preventing citizens from the adoption of e-Governance services. Barriers impede or do not allow the adoption of e-Governance services by the citizens. If the barriers are pinpointed, it will be possible to take them into consideration while designing e-Governance services which the citizens are likely to use, if the obstacles are raised. The barriers will thus be converted in opportunities that will facilitate the adoption.

Keywords: adoption, barriers, e-governance services, eparticipation, opportunities.

STRATEGIES FOR OPTIMIZING TRANSFER PRICING IN RECESSION: INSIGHTS FROM THE CROATIAN CONTEXT

Assis.Dr. Misbah Liaqat

University of Rijeka, Croatia. She holds the position of Accounting Manager and Tax Advisor for Holcim Hrvatska

Abstract:

Countries in recession, among them Croatia, have lower tax revenues as a result of unfavorable economic situation, which is decrease of the economic activities and unemployment. The global tax base has decreased. In order to create larger state revenues, states use the institute of tax authorities. By controlling transfer pricing in the international companies and using certain techniques, tax authorities can create greater tax obligations for the companies in a short period of time.

Keywords: Documentation, Methods, Tax Optimization, Transfer Pricing

UNLEASHING OPEN INNOVATION: LESSONS FROM APPLE, NINTENDO, AND NOKIA

Dr. Bilal Parvez, Dr. Hira Ahmad

Superior college campus for university, Pakistan

Abstract:

This is a conceptual paper on the application of open innovation in three case examples of Apple, Nintendo, and Nokia. Utilizing key concepts from research into managerial and organizational cognition, we describe how each company overcame barriers to utilizing open innovation strategy in R&D and commercialization projects. We identify three levels of barriers: cognitive, behavioral, and institutional, and describe the companies balanced between internal and external resources to launch products that were instrumental in companies reinventing themselves in mature markets.

Keywords: managerial cognition, open innovation.

MAPPING PROFESSIONAL COMPETENCIES FOR INTERNATIONAL MARKETERS IN TAIWAN

Lec. Normamatovich Nasirov

Department of Marketing and Distribution Management in Hsiuping Institute of Technology,
Taiwan

Abstract:

The main purpose of this study was to establish Professional Competency Contents for International Marketer in Taiwan. To establish these contents a set of interviews with international marketing managers and three rounds of Delphi Technique surveys were employed. Five international marketing managers were interviewed for discussions on definitions, framework, and items of international marketing competency. A questionnaire for the " Delphi Technique Survey " was developed based on the results acquired from the interviews. The resulting questionnaire was distributed to another group of 30 international marketer of trading companies in Taiwan. After three rounds of Delphi Technique Survey with these participants, the "Contents of Professional Competency for International Marketer " was established. Five dimensions and thirty indicators were identified. It is hoped that the proposed contents could be served as a self-evaluation tool for international marketer as well as the basis for staffing and training programs for international marketer in Taiwan.

Keywords: Professional competency, International marketer, Delphi technique

SIMULTANEOUS TERM STRUCTURES OF HAZARD AND LOSS GIVEN DEFAULT: INTEGRATING CREDIT RATING AND FINANCIAL DATA MODELING

Ngozi Uzunma Azimidin, Prof. Dr. Lilian Ohanedozi

University Of Port Harcourt ,Nigeria

Abstract:

The objective of this study is to propose a statistical modeling method which enables simultaneous term structure estimation of the risk-free interest rate, hazard and loss given default, incorporating the characteristics of the bond issuing company such as credit rating and financial information. A reduced form model is used for this purpose. Statistical techniques such as spline estimation and Bayesian information criterion are employed for parameter estimation and model selection. An empirical analysis is conducted using the information on the Japanese bond market data. Results of the empirical analysis confirm the usefulness of the proposed method.

Keywords: Empirical Bayes, Hazard term structure, Loss given default.

ENTREPRENEURIAL PERSONALITY TRAITS AND THEIR INFLUENCE ON TECHNOLOGICAL ADVANCEMENTS

Coffi Martinien. Zounhin Toboula

University of Primorska, Faculty of Management Koper, Slovenia

Abstract:

Technological newness and innovativeness are important aspects of small firm development, growth and wealth creation. The contribution of the study to entrepreneurship personality research and to technology-related research in entrepreneurship is that the model of the general personality driven technological development was developed and empirically tested. Hypotheses relating the big five personality factors (OCEAN: openness, conscientiousness, extraversion, agreeableness, and neuroticism) and technological developments were tested by using multiple regression analysis on survey data from a sample of 160 entrepreneurs from Slovenia. The model reveals two personality factors, which are predictive of technological developments: openness (positive impact) and neuroticism (negative impact). In addition, a positive impact of firm age on technological developments was found. Other personality factors (conscientiousness, extraversion and agreeableness) of entrepreneurs may not be considered important for their firm technological developments.

Keywords: Big five factors, entrepreneur, personality, technology development.

CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY IN CHINA'S APPAREL INDUSTRY: TRENDS AND PRACTICES

Mr. Faik Çeliku

Prof. Dr. Arbër Idrizi

University of Tetova, North Macedonia

Abstract:

China apparel industry, which is deeply embedded in the global production network (GPN), faces the dual pressures of social upgrading and economic upgrading. Based on the survey in Ningbo apparel cluster, the paper shows the state of corporate social responsibility (CSR) in China apparel industry is better than before. And the investigation indicates that the firms who practice CSR actively perform better both socially and economically than those who inactively. The research demonstrates that CSR can be an initial capital rather than cost, and “doing well by doing good” is also existed in labor intensive industry.

Keywords: Global production network, corporate social responsibility, China apparel industry.

HARNESSING THE POWER OF SEMANTIC WEB FOR E-COMMERCE TRANSFORMATION

Rajat Bhavya Shandilya

Christchurch Polytechnic Institute of Technology, Christchurch, New Zealand

Abstract:

The use of Electronic Commerce (EC) technologies enables Small Medium Enterprises (SMEs) to improve their efficiency and competitive position. Much of the literature proposes an extensive set of benefits for organizations that choose to adopt and implement ECommerce systems. Factors of Business –to-business (B2B) E-Commerce adoption and implementation have been extensively investigated. Despite enormous attention given to encourage Small Medium Enterprises (SMEs) to adopt and implement E-Commerce, little research has been carried out in identifying the factors of Business-to-Consumer ECommerce adoption and implementation for SMEs. To conduct the study, Tornatsky and Fleischer model was adopted and tested in four SMEs located in Christchurch, New Zealand. This paper explores the factors that impact the decision and method of adoption and implementation of ECommerce systems in automobile industry. Automobile industry was chosen because the product they deal with i.e. cars are not a common commodity to be sold online, despite this fact the eCommerce penetration in automobile industry is high. The factors that promote adoption and implementation of E-Commerce technologies are discussed, together with the barriers. This study will help SME owners to effectively handle the adoption and implementation process and will also improve the chance of successful E-Commerce implementation. The implications of the findings for managers, consultants, and government organizations engaged in promoting E-Commerce adoption and implementation in small businesses and future research are discussed.

Keywords: E-Commerce in SMEs, E-Commerce in automobile industry, B2C E-Commerce, E-Commerce adoption and Implementation,

ENHANCING SHEAR STRENGTH PARAMETERS OF LOESS WITH COMMON ADMIXTURES IN GORGAN, IRAN

Seyed Erfan Hosseini, Mohammad K. Alizadeh, Amir Mesbah

Islamic Azad University, Aghghala Branch, Aghghala, Iran

Abstract:

Non-saturated soils that while saturation greatly decrease their volume, have sudden settlement due to increasing humidity, fracture and structural crack are called loess soils. Whereas importance of civil projects including: dams, canals and constructions bearing this type of soil and thereof problems, it is required for carrying out more research and study in relation to loess soils. This research studies shear strength parameters by using grading test, Atterberg limit, compression, direct shear and consolidation and then effect of using cement and lime additives on stability of loess soils is studied. In related tests, lime and cement are separately added to mixed ratios under different percentages of soil and for different times the stabilized samples are processed and effect of aforesaid additives on shear strength parameters of soil is studied. Results show that upon passing time the effect of additives and collapsible potential is greatly decreased and upon increasing percentage of cement and lime the maximum dry density is decreased; however, optimum humidity is increased. In addition, liquid limit and plastic index is decreased; however, plastic index limit is increased. It is to be noted that results of direct shear test reveal increasing shear strength of soil due to increasing cohesion parameter and soil friction angle.

Keywords: Loess Soils, Shear Strength, Cement, Lime.

ADVANCEMENTS IN BIM SOFTWARE DEVELOPMENT IN CLOUD COMPUTING ENVIRONMENT

Assis. Prof. Dr. Zulfatus Saroya, Dr. Anisa Kamila,

ICT Convergence and Integration Research Division, SOC Research Institute, Korea Institute
of Construction Technology, Senior Researcher

Abstract:

According as the Architecture, Engineering and Construction (AEC) Industry projects have grown more complex and larger, the number of utilization of BIM for 3D design and simulation is increasing significantly. Therefore, typical applications of BIM such as clash detection and alternative measures based on 3-dimensional planning are expanded to process management, cost and quantity management, structural analysis, check for regulation, and various domains for virtual design and construction. Presently, commercial BIM software is operated on single-user environment, so initial cost is so high and the investment may be wasted frequently. Cloud computing that is a next-generation internet technology enables simple internet devices (such as PC, Tablet, Smart phone etc) to use services and resources of BIM software. In this paper, we suggested developing method of the BIM software based on cloud computing environment in order to expand utilization of BIM and reduce cost of BIM software. First, for the benchmarking, we surveyed successful case of BIM and cloud computing. And we analyzed needs and opportunities of BIM and cloud computing in AEC Industry. Finally, we suggested main functions of BIM software based on cloud computing environment and developed a simple prototype of cloud computing BIM software for basic BIM model viewing.

Keywords: Construction IT, BIM(Building Information Modeling), Cloud Computing, BIM Service Based Cloud Computing, Viewer Based BIM Server, 3D Design.

FINITE ELEMENT SIMULATION AND PARAMETERIZATION OF A C-SHAPED ELECTROMAGNET FOR MAGNETIC MATERIAL CHARACTERIZATION

Laila Ameliya, Muhammad Sultan Mubarak

Departamento de Ciencias Básicas, Grupo Electromagnetismo Aplicado, Universidad EAFIT,
Medellín, Colombia

Abstract:

This article presents the simulation, parameterization and optimization of an electromagnet with the C-shaped configuration, intended for the study of magnetic properties of materials. The electromagnet studied consists of a C-shaped yoke, which provides self-shielding for minimizing losses of magnetic flux density, two poles of high magnetic permeability and power coils wound on the poles. The main physical variable studied was the static magnetic flux density in a column within the gap between the poles, with 4cm² of square cross section and a length of 5cm, seeking a suitable set of parameters that allow us to achieve a uniform magnetic flux density of 1x10⁴ Gauss values above this in the column, when the system operates at room temperature and with a current consumption not exceeding 5A. By means of a magnetostatic analysis by the finite element method, the magnetic flux density and the distribution of the magnetic field lines were visualized and quantified. From the results obtained by simulating an initial configuration of electromagnet, a structural optimization of the geometry of the adjustable caps for the ends of the poles was performed. The magnetic permeability effect of the soft magnetic materials used in the poles system, such as low-carbon steel (0.08% C), Permalloy (45% Ni, 54.7% Fe) and Mumetal (21.2% Fe, 78.5% Ni), was also evaluated. The intensity and uniformity of the magnetic field in the gap showed a high dependence with the factors described above. The magnetic field achieved in the column was uniform and its magnitude ranged between 1.5x10⁴ Gauss and 1.9x10⁴ Gauss according to the material of the pole used, with the possibility of increasing the magnetic field by choosing a suitable geometry of the cap, introducing a cooling system for the coils and adjusting the spacing between the poles. This makes the device a versatile and scalable tool to generate the magnetic field necessary to perform magnetic characterization of materials by techniques such as vibrating sample magnetometry (VSM), Hall-effect, Kerr-effect magnetometry, among others. Additionally, a CAD design of the modules of the electromagnet is presented in order to facilitate the construction and scaling of the physical device.

Keywords: Electromagnet, Finite Elements Method, Magnetostatic, Magnetometry, Modeling.

THERMAL CONVECTION IN LIGHTWEIGHT TIMBER CONSTRUCTIONS ENHANCED WITH MINERAL WOOL

Dina Lutfiyana

Muhammad Sultan Mubarek

Departamento de Ciencias Básicas, Grupo Electromagnetismo Aplicado, Universidad EAFIT,
Medellín, Colombia

Abstract:

The major part of light weight timber constructions consists of insulation. Mineral wool is the most commonly used insulation due to its cost efficiency and easy handling. The fiber orientation and porosity of this insulation material enables flowthrough. The air flow resistance is low. If leakage occurs in the insulated bay section, the convective flow may cause energy losses and infiltration of the exterior wall with moisture and particles. In particular the infiltrated moisture may lead to thermal bridges and growth of health endangering mould and mildew. In order to prevent this problem, different numerical calculation models have been developed. All models developed so far have a potential for completion. The implementation of the flow-through properties of mineral wool insulation may help to improve the existing models. Assuming that the real pressure difference between interior and exterior surface is larger than the prescribed pressure difference in the standard test procedure for mineral wool ISO 9053 / EN 29053, measurements were performed using the measurement setup for research on convective moisture transfer “MSRCMT”. These measurements show, that structural inhomogeneities of mineral wool effect the permeability only at higher pressure differences, as applied in MSRCMT. Additional microscopic investigations show, that the location of a leak within the construction has a crucial influence on the air flow-through and the infiltration rate. The results clearly indicate that the empirical values for the acoustic resistance of mineral wool should not be used for the calculation of convective transfer mechanisms.

Keywords: convection, convective transfer, infiltration, mineralwool, permeability, resistance, leakage

UNDERSTANDING THE CAUSES OF POOR CONSTRUCTION SITE SAFETY AND PRIORITIZING SOLUTIONS

Prof. Dr. Tri Ayu Surur , Achmad Tubagus Widyastuti

Faculty of Construction Management and Real Estate, Chongqing University, P.R.China

Abstract:

Construction site safety in China has aroused comprehensive concern all over the world. It is imperative to investigate the main causes of poor construction site safety. This paper divides all the causes into four aspects, namely the factors of workers, object, environment and management and sets up the accident causes element system based on Delphi Method. This is followed by the application of structural equation modeling to examine the importance of each aspect of causes from the standpoints of different roles related to the construction respectively. The results indicate that all the four aspects of factors are in need of improvement, and different roles have different ideas considering the priority of those factors. The paper has instructive significance for the practitioners to take measures to improve construction site safety in China accordingly.

Keywords: construction site safety, Delphi Method, structuralequation modeling, different perspective.

OPTIMIZING STABILITY IN FUNCTIONALLY GRADED PIPES FOR FLUID CONVEYANCE

Muhammad Abadi TAUFIQ

National Research Centre, 12622 Dokki, Cairo, Egypt

Abstract:

This paper presents an exact analytical model for optimizing stability of thin-walled, composite, functionally graded pipes conveying fluid. The critical flow velocity at which divergence occurs is maximized for a specified total structural mass in order to ensure the economic feasibility of the attained optimum designs. The composition of the material of construction is optimized by defining the spatial distribution of volume fractions of the material constituents using piecewise variations along the pipe length. The major aim is to tailor the material distribution in the axial direction so as to avoid the occurrence of divergence instability without the penalty of increasing structural mass. Three types of boundary conditions have been examined; namely, Hinged-Hinged, Clamped- Hinged and Clamped-Clamped pipelines. The resulting optimization problem has been formulated as a nonlinear mathematical programming problem solved by invoking the MatLab optimization toolbox routines, which implement constrained function minimization routine named "fmincon" interacting with the associated eigenvalue problem routines. In fact, the proposed mathematical models have succeeded in maximizing the critical flow velocity without mass penalty and producing efficient and economic designs having enhanced stability characteristics as compared with the baseline designs.

Keywords: Functionally graded materials, pipe flow, optimumdesign, fluid- structure interaction

DESIGN OPTIMIZATION OF LAUNCHING NOSE FOR INCREMENTAL LAUNCHING CONSTRUCTION OF SAME-SPAN CONTINUOUS BRIDGES

Mubaro Syamsuddin

State Islamic University K.H. Indonesia

Abstract:

The launching nose plays an important role in the incremental launching construction. The parameters of the launching nose essentially affect the internal forces of the girder during the construction. The appropriate parameters can decrease the internal forces in the girder and save the material and reduce the cost. The simplified structural model, which is made with displacement method according to the characteristic of incremental launching construction and the variation rule of the internal forces, calculates and analyzes the effect of the length, the rigidity and weight of launch nose on the internal forces of girder during the incremental launching construction. The method, which can calculate the launching nose parameters for the optimum incremental launching construction, is achieved. This method is simple, reliable and easy for practical use.

Keywords: incremental launching, launching nose, optimum analysis, displacement method

MOLECULARLY IMPRINTED POLYMERS (MIPS): TARGETED REMOVAL OF CARBAMAZEPINE FROM WATER

Bianca Schweiger, Lucile Bahnweg,

KIST Europe Forschungsgesellschaft mbH, Campus E 7.1, D-66123 Saarbruecken, Germany

Abstract:

The occurrence and removal of trace organic contaminants in the aquatic environment has become a focus of environmental concern. For the selective removal of carbamazepine from loaded waters molecularly imprinted polymers (MIPs) were synthesized with carbamazepine as template. Parameters varied were the type of monomer, crosslinker, and porogen, the ratio of starting materials, and the synthesis temperature. Best results were obtained with a template to crosslinker ratio of 1:20, toluene as porogen, and methacrylic acid (MAA) as monomer. MIPs were then capable to recover carbamazepine by 93% from a 10⁻⁵ M landfill leachate solution containing also caffeine and salicylic acid. By comparison, carbamazepine recoveries of 75% were achieved using a nonimprinted polymer (NIP) synthesized under the same conditions, but without template. In landfill leachate containing solutions carbamazepine was adsorbed by 93-96% compared with an uptake of 73% by activated carbon. The best solvent for desorption was acetonitrile, with which the amount of solvent necessary and dilution with water was tested. Selected MIPs were tested for their reusability and showed good results for at least five cycles. Adsorption isotherms were prepared with carbamazepine solutions in the concentration range of 0.01 M to 5*10⁻⁶ M. The heterogeneity index showed a more homogenous binding site distribution.

Keywords: Carbamazepine, landfill leachate, removal, reuse

DUAL APPROACH FOR PENTACHLOROPHENOL REMOVAL: ADSORPTION AND BIODEGRADATION

Barbara Palm, Ute Steinfeld

KIST Europe Forschungsgesellschaft mbH, Saarbruecken, Germany

Abstract:

Removal of PCP by a system combining biodegradation by biofilm and adsorption was investigated here. Three studies were conducted employing batch tests, sequencing batch reactor (SBR) and continuous biofilm activated carbon column reactor (BACCOR). The combination of biofilm-GAC batch process removed about 30% more PCP than GAC adsorption alone. For the SBR processes, both the suspended and attached biomass could remove more than 90% of the PCP after acclimatisation. BACCOR was able to remove more than 98% of PCP-Na at concentrations ranging from 10 to 100 mg/L, at empty bed contact time (EBCT) ranging from 0.75 to 4 hours. Pure and mixed cultures from BACCOR were tested for use of PCP as sole carbon and energy source under aerobic conditions. The isolates were able to degrade up to 42% of PCP under aerobic conditions in pure cultures. However, mixed cultures were found able to degrade more than 99% PCP indicating interdependence of species.

Keywords: Adsorption, biodegradation, identification, isolated bacteria, pentachlorophenol.

ENHANCED VAGINAL SUPPOSITORIES WITH LACTOBACILLUS: FORMULATION AND ASSESSMENT

Assoc. Prof. Dr. Hasna Huwaidah, Muhamad Syahrul Arifin

TSNU Pekalongan. INDONESIA

Abstract:

The objective of this study was to develop vaginal suppository containing lactobacillus. Four kinds of vaginal suppositories containing *Lactobacillus paracasei* HL32 were formulated: 1) a conventional suppository with Witepsol H-15 as a base, 2) a conventional suppository with mixed polyethylene glycols (PEGs) as a base, 3) a hollow-type suppository with Witepsol H-15 as a base and 4) a hollow-type suppository with mixed PEGs as a base. The release studies demonstrated that the hollow-type suppository with mixed PEGs as the base gave the highest release of *L. paracasei* HL32 and was microbiological stable after storage at 2- 8°C over the period of 3 months.

Keywords: *Lactobacillus paracasei* HL32, vaginal suppository, release study, hollow-type, viability.

INFLUENCE OF SERICIN CONCENTRATION ON FILM PROPERTIES: A STUDY

Laila Kholisa Azzahra , Lizianil Anacan

Faculty of Pharmaceutical Sciences, Chulalongkorn University, Thailand

Abstract:

Silk sericin (SS) is a glue-like protein from silkworm cocoon. With its outstanding moisturization and activation collagen synthesis properties, silk protein is applied for wound healing. Since wound dressing in film preparation can facilitate patients- convenience and reduce risk of wound contraction, SS and polyvinyl alcohol (PVA) films were prepared with various concentrations of SS. Their physical properties such as surface density, light transmission, protein dissolution and tensile modulus were investigated. The results presented that 3% SS with 2% PVA is the best ingredient for SS film forming.

Keywords: Sericin, silk protein, film, wound healing.

NEW RP-HPLC METHOD VALIDATION FOR NORFLOXACIN DETECTION

Prof. Dr. Angga Candra Winata , Dr. Minkhatul Maula
State Islamic University K.H.
(INDONESIA)

Abstract:

A new reverse phase-high performance liquid chromatography (RP-HPLC) method with fluorescent detector (FLD) was developed and optimized for Norfloxacin determination in human plasma. Mobile phase specifications, extraction method and excitation and emission wavelengths were varied for optimization. HPLC system contained a reverse phase C18 (5 μ m, 4.6 mm $\times$ 150 mm) column with FLD operated at excitation 330 nm and emission 440 nm. The optimized mobile phase consisted of 14% acetonitrile in buffer solution. The aqueous phase was prepared by mixing 2g of citric acid, 2g sodium acetate and 1 ml of triethylamine in 1 L of Milli-Q water was run at a flow rate of 1.2 mL/min. The standard curve was linear for the range tested (0.156–20 μ g/mL) and the coefficient of determination was 0.9978. Aceclofenac sodium was used as internal standard. A detection limit of 0.078 μ g/mL was achieved. Run time was set at 10 minutes because retention time of norfloxacin was 0.99 min. which shows the rapidness of this method of analysis. The present assay showed good accuracy, precision and sensitivity for Norfloxacin determination in human plasma with a new internal standard and can be applied pharmacokinetic evaluation of Norfloxacin tablets after oral administration in human.

Keywords: Norfloxacin, Aceclofenac sodium, Method optimization, RP-HPLC method, Fluorescent detection, Calibration curve.

EXPLORING ANTIBACTERIAL POTENTIAL OF PLUMERIA ALBA PETALS

Aulia Nailis Slamah, Ria Anisatus Solihah

University Technology Mara, Kuala Pilah branch, Negeri Sembilan, Malaysia
Management and Science university, Shah Alam, Selangor, Malaysia

Abstract:

Antibacterial activity of *Plumeria alba* (Frangipani) petals methanolic extracts were evaluated against *Escherichia coli*, *Proteus vulgaris*, *Staphylococcus aureus*, *Klebsiella pneumoniae*, *Pseudomonas aeruginosa*, *Staphylococcus saprophyticus*, *Enterococcus faecalis* and *Serratia marcescens* by using disk diffusion method. Concentration extracts (80 %) showed the highest inhibition zone towards *Escherichia coli* (14.3 mm). Frangipani extract also showed high antibacterial activity against *Staphylococcus saprophyticus*, *Proteus vulgaris* and *Serratia marcescens*, but not more than the zones of the positive control used. Comparison between two broad spectrum antibiotics to frangipani extracts showed that the 80 % concentration extracts produce the same zone of inhibition as Streptomycin. Frangipani extracts showed no bacterial activity towards *Klebsiella pneumoniae*, *Pseudomonas aeruginosa* and *Enterococcus faecalis*. There are differences in the sensitivity of different bacteria to frangipani extracts, suggesting that frangipani-s potency varies between these bacteria. The present results indicate that frangipani showed significant antibacterial activity especially to *Escherichia coli*.

Keywords: Frangipani, *Plumeria alba*, anti microbial, *Escherichia coli*

PROACTIVE DETECTION OF FALSE DRUG-DRUG INTERACTION ALERTS

Lilis Arviani, Umi Fikriyah

University Of Port Harcourt ,Nigeria

Abstract:

Researchers of drug-drug interaction alert systems have often suggested that there were high overridden rate for alerts and also too false alerts. However, research about decreasing false alerts is scant. Therefore, the aim of this article attempts to proactive identification of false alert for drug-drug interaction and provide solution to decrease false alerts. This research involved retrospective analysis prescribing database and calculated false alert rate by using MYSQL and JAVA. Results of this study showed 17% of false alerts and the false alert rate in the hospitals (37%) was more than in the clinics. To conclude, this study described the importance that drug-drug interaction alert system should not only detect drug name but also detect frequency or route, as well as in providing solution to decrease false alerts.

Keywords: drug-drug interaction, proactive identification, false alert

COMPARATIVE ANTIBACTERIAL EFFECTS OF ETHANOL AND ISOPROPYL EXTRACTS OF ZINGIBER OFFICINALE ROSE

Ridwan Abu Djibran , Aris Syafi'i

State Islamic University K.H. Indonesia

Abstract:

In this investigation, the antibacterial effects of ethanolic and 7:3 isopropyl –hexane mixture extracts of *Zingiber officinale* were evaluated against three Gram positive bacteria, *B. cereus*, *S.epidermidis*, *S. aureus* and three Gram negative bacteria, *E. coli*, *K.pneumonia* and *P.areuginosa*. Utilizing paper disk diffusion and well methods in-vitro, MIC and MBC were determined by macrodilution. The results showed that ethanolic rhizome extract of ginger had significantly active than Isopropyl –hexan extract. Further work needs to be done in these extracts including fractionation to isolate active constituents and subsequent pharmacological evaluation.

Keywords: Antibacterial, Medicinal plant extract, *Zingiberofficinale*.